

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AYDIN BÜKE

BIYOĞRAFI

Romantizmin Işığı Clara

AYDIN BÜKE
ROMANTİZMİN IŞIĞI
CLARA

Can Yayınları 2062

© 2012, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Resimler: © Robert-Schumann-Haus Zwickau

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Nisan 2012

Bu kitabın 1. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Türkmenler Matbaası

ISBN 978-975-07-1453-5

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

AYDIN BÜKE

ROMANTİZMİN IŞIĞI
CLARA

AYDIN BÜKE, 1958 yılında İstanbul'da doğdu. Kabataş Erkek Lisesi'nin ardından İstanbul Devlet Konservatuvarı Yüksek Bölümü'nden (bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Devlet Konservatuvarı) mezun oldu. Avusturya'daki üç yıllık müzik eğitiminden sonra, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın sınavını kazanarak bu kurumda flüt sanatçısı olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevini sürdürmektedir. 1995-2004 yılları arasında TRT-Radyo III'te klasik müzik programları hazırladı: *Vivaldi'den Beethoven'a*, *Enigma*, *Müzik Portreleri*, *Yeni Kayıtlar*, *99'da Andıklarımız*, *Arya*, *2000 Yılında Bach*, *Operanın Doruğu*, *Müzikal Sunu*. 1998 yılında Mozart ve Lorenzo Da Ponte'nin ortak çalışmalarını konu alan, *İki Dahi Üç Opera* adlı kitabı, 2001'de *Bach / Yaşamı ve Eserleri* adlı ikinci kitabı çıktı. Mozart'ın 250. doğum yıldönümü nedeniyle kaleme aldığı *Mozart / Bir Yaşamöyküsü* adlı kitap Ocak 2006'da, *Müziği Yaratanlar / Barok Dönem* (İpek Mine Altınal ile ortak çalışma) 2006 Kasım ayında, *Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam*, 2010'da yayımlandı. Çeşitli dergiler için müzik yazıları yazmakta ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Müzik Tarihi dersleri vermektedir.

Aydın Büke'nin Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam, 2010

Asu'ya...
(Friedrich Rückert'in dizeleri yardımıyla)

Sen benim ruhum, yüreğimsin,
Keşfettiğim dünyamsın,
İçinde yüzdüğüm cennetimsin.
Aşkını bağışladı bana cennet,
Yücelten, soylu kılan aşkını.
Varlığım değişir bakışınla
Taşırsın beni göklere aşkınla.

İçindekiler

Düsseldorf'ta ilk karşılaşma ya da farklı bir önsöz denemesi	13
Friedrich Wieck	19
XIX. yüzyıl başında yeni bir Avrupa'ya doğru	23
Yeni toplum düzeni için yeni bir çalgı: Piyano	25
Clara Wieck, 1819-1828	32
Robert Schumann, 1810-1828	48
Alman edebiyatında romantizm	51
Zwickau'da çocukluk yılları	56
Clara ve Robert, Leipzig ve Heidelberg'de iki farklı yaşam, 1829-1830	78
Clara'nın konserleri, Robert'in arayışları, 1831-1833	99
Clara'nın ilk hayal kırıklıkları, Robert'in yayıncılık serüveni, 1834-1836	138
Clara ve Robert'in birlikte olabilme çabaları, 1836-1840	177
Leipzig'de evliliğin ilk yılları, 1840-1844	261
Dresden, 1845-1850	299
Düsseldorf, 1850-1854	334
Johannes Brahms, 1833-1854	376
Endenich'te gün batımı, Düsseldorf'ta yaşama tutunma çabaları, 1854-1856	394
Yeni bir yaşam, eski alışkanlıklar, 1856-1862	461
Akıp giden yıllar, ailedeki kayıplar, 1862-1878	503
Frankfurt, 1878-1896	541
Clara ve çağı	577

Clara'nın yapıtları	587
Kaynakça	589
Dizin	593

Düsseldorf'ta ilk karşılaşma ya da farklı bir önsöz denemesi

1853 Eylülü'nün son günüydü. Ren Nehri kıyısındaki Düsseldorf, sakin günlerinden birini daha yaşıyordu. Sararan yapraklarla süslü bahçeler, bu ticaret ve endüstri kentinin, yoğun iş hayatına rağmen, doğadan tümüyle kopmadığının habercisi gibiydi. Nehir kenarında telaşlı ama ürkek adımlarla yürüyen bir delikanlı, az sonra Bilkerstraße'deki büyük bir evin önünde durdu. Biraz tereddüt ettikten sonra kapıyı çaldı ve kendisini karşılayan kişiye eğer rahatsız etmezse ev sahibiyle görüşmek istediğini söyledi. Salona girdiğinde görmek istediği kişi onu içtenlikle karşıladı; bazı yakın dostları delikanlının adından bahsetmiş, piyano çalışını övmüşlerdi. Ev sahibi, salonda duran piyanonun başına geçip bir şeyler çalmasını istedi. Delikanlı utanarak, bir süre önce tamamladığı sonatını seslendirmek istediğini söyledi. Elleri tuşlara uzanırken kendisinden oldukça emin bir hali vardı. Odayı bir anda kaplayan ilk birkaç akorun ardından ev sahibi delikanlının omzuna dokundu ve heyecanla, "Öylesine etkileyici çalışıyorsunuz ki, bunu mutlaka karım da duymalı," diye mırıldandı. Ardından yerinden kalkarak, "Clara!" diye seslendi. Az sonra otuz yaşlarında, oldukça alımlı ve uzun boylu bir kadın içeri girdi. Piyanonun başındaki delikanlı ilk anda heyecandan genç kadının yüzüne bakamamıştı bile. Bir süre sonra ürkererek gözlerini kaldırdığında sevecen ve yumuşak bakışlarla karşılaştı. Ev sahibi deminki heyecanının etkisiyle, "Clara, bu delikanlıyı mutlak duymalısın," diye karısını yanına oturttu. "Hamburglu genç dostumuz Johannes Brahms olağanüstü çalışıyor."

Böylece Ren Nehri kıyısındaki Düsseldorf kentinde, sakin bir eylül öğle üzerinde üçü ilk kez bir aradaydı: Clara, Robert ve Johannes. Üçünün yaşamı, o günden sonra asla önceki gibi olmayacaktı...

Bu kitap XIX. yüzyılın müzik tarihine farklı bir açıdan, Clara'nın gözünden bakmaya çalışıyor. Friedrich Wieck'in kızı olarak dünyaya gelip herkesin gıpta ettiği bir piyanist olarak yetiştirilen, Robert Schumann'ın karısı olabilmek için her zorluğa göğüs geren, Johannes Brahms'ın tutkuyla bağlandığı Clara. Yetmiş yedi yıllık yaşamı boyunca Avrupa'nın dört bir yanında çağdaşı Franz Liszt'in en önemli rakibi olarak gösterilen, tuşlarla buluştuğunda etrafındaki her şeyi unutan Clara.

XIX. yüzyılda toplum yaşamının her alanında etkileri günümüze dek devam eden değişimler yaşanırken müzik dünyası da yeniden şekilleniyordu. Solistlerin çağından, piyanonun çağından bahsedilmeye başlanmıştı. Bir yüzyıl önce sarayın ve soyluların isteklerine göre şekillenen dünyaya artık burjuvazi yön veriyordu. Clara bu değişimin en yakın tanığı olacaktı. Beethoven'ın 9. *Senfoni*'sini henüz bestelediği bir dünyaya gözlerini açmış, Mahler'in 3. *Senfoni*'sini tamamladığı yıl yaşama veda etmişti. Küçük bir kızken bozuk yollarda posta arabalarıyla başladığı konser gezilerini, sonraları Avrupa'nın dört bir yanını kaplayan demiryolları üzerinde sürdürmüştü. Alışkanlıklar değişmiş, müzik anlayışı değişmiş, onun piyanoya bağlılığı değişmemişti.

Bu kitabı hazırlarken üç ayrı yaşamöyküsü yazma gayreti içine girmedim. Diğer ikisini Clara'nın dünyasına taşımaya çalıştım. 1853-1856 yılları arasında yaşananları olabildiğince ayrıntılı ve değişik bakış açılarından vermeye gayret ettim. Çünkü bu süreç her üçünün yaşamında da çok belirleyiciydi ve bu süreçte yaşananlarla ilgili, bilmediklerimiz bildiklerimizden daha fazlaydı. Her üçünün kaleminden çıkmış günlükler, karşılıklı yazılmış mektuplar, daha önce hiçbir çalışmamda olmadığı kadar geniş bir yer tutuyor. Bu belgelerin neredeyse tamamı bu kitap için ilk kez Türkçeye çevrildi. Bu konuda Almanca metinler söz konusu olduğunda, Yeşim Tükel Kılıç, Asuman Karakaya ve arkadaşım Alp Altın'ın yardımlarına başvurdum. Prof. Dr. Yeşim Gülşen-Parman ve Mesut Çınar, değişik konularda kitabın daha eksiksiz olması için beni destekledi.

Bir yılı aşkın süren bu çalışmanın tamamlanabilmesini her za-

man olduğu gibi eşim Asu'ya borçluyum. Ona yalnızca İngilizce metinlerin çevirisini yaptığı için değil, hayatımın ışığı olduğu için de teşekkür etmek istiyorum.

İstanbul, Ocak 2012

Clara Wieck 15 yaşında, Julius Giere, 1835, litografi.

Friedrich Wieck

12 Mayıs 1824 günü Leipzig'den ayrılan posta arabasının yolcuları arasında iki çocuğuyla birlikte genç bir kadın yer alıyordu. Henüz üç aylık bile olmayan Viktor, olup bitenlerden ve yolculuğun amacından habersiz annesinin kucağında uyuyor olmalıydı. Ama bebeğin ablası Clara, annesinin söylediklerinden dedesini görmeye gittiklerini anlamıştı; bir süre evden ve babasından ayrı kalacaklardı. Henüz beş yaşını tamamlamamış olan küçük kız yolculuk öncesi yaşananlardan gidişlerinin olağan bir ziyaret olmadığını çıkarabilmişti.

Son aylarda annesi ve babası sürekli kavga ediyor, Clara onları endişeli gözlerle izleyip susuyordu. Çoğunlukla kendisiyle ilgilenen dadısı Johanna Strobel ketum yaradılışlı bir kadın olduğundan etrafında fazla konuşan yoktu; bu yüzden Clara dört yaşını geçmiş olmasına rağmen tek bir sözcük etmemişti. Bu durum önceleri anne ve babasını derin bir endişeye düşürmüştü, özellikle babası durumu fark ettiğinde aklını yitireceğini sanmıştı. Tüm umudunu bağladığı, herkesin gıpta ettiği bir piyanist olarak yetiştirmeyi aklına koyduğu Clara'sının sağır olmasını kabullenemezdi. Bir süre sonra çocuğun piyano sesine karşı duyarsız olmadığını anlamak babanın yüreğine su serpmişti. Üstelik etrafındaki olaylara ilgisiz kalan ve ağzından tek bir sözcük çıkmayan Clara piyano başında bambaşka bir çocuk oluyor, kendisine öğretilenleri akıl almaz bir hızla kavırıyordu. Zaten evin içinde en çok piyano sesi duyuyordu. Babası yalnızca ona değil, birçok öğrenciye ders veriyor, annesi de vaktinin büyük bölümünü piyano başında geçiriyordu. Clara o günlerde farkında olmasa da, Leipzig'in en tanınmış piyano öğretmeni ve piyano satıcısı Friedrich Wieck'in kızı olduğu için bu durum son derece olağandı.

Friedrich Wieck, 18 Ağustos 1785'te Saksonya bölgesinde yer alan Torgau kenti yakınlarındaki Pretzsch'te dünyaya geldi. Avrupa'da henüz taşlar yerinden oynamamış, düzeni değiştirmeye kararlı kalabalık Bastille'in kapısına dayanmamıştı. Wieck ailesi, Leipzig'den çok uzak olmayan küçük kasabalarında ticaretle uğraşıyor, sakin bir yaşam sürüyordu. Yaşlı kıtanın ufkunda toplanmaya başlayan kara bulutların, fırtınayı onların olduğu bölgeye getirmesine daha zaman vardı. Küçük Friedrich kendisini bildiğinden beri müziğe büyük ilgi duyuyordu ancak ailede ona yol gösterebilecek biri yoktu. Son yıllarda babasının işleri giderek bozulmaya başladığından oğlunun müzik dersi için para ayırması tümüyle imkânsızlaşmıştı. On üç yaşına geldiğinde hayallerini gerçekleştirme şansına kavuşmuş, Leipzig'deki ünlü Thomas Kilisesi'ne bağlı okula kabul edilmişti. Thomanerchor olarak anılan okul korosu civarın en yetenekli erkek çocuklarından oluşuyor, üyelerini hem müzik hem de diğer konularda eksiksiz yetiştiriyordu. Buluş çağına dek koroda şarkı söyleyen çocuklar iyi bir şans eğitiminin yanı sıra temel müzik bilgisi alanında da dönemin en iyi öğretmenleriyle çalışma şansına erişiyorlardı. O tarihlerde pek çok kimse için bir anlam ifade etmese de, bir zamanların ünlü orgcusu Johann Sebastian Bach yirmi yedi yıl boyunca bu kilisede kantor yani müzik yöneticisi olarak çalışmıştı. Wieck'in gençlik yılları Bach'ın müzik dünyasında tanrılaşmaya başlayacağı bir dönem olacaktı.

Friedrich Wieck'in Thomas Kilisesi'ndeki günleri ne yazık ki kısa sürdü. Çocukluğundan beri iyi olmayan sağlığı, Leipzig'de giderek kötüleşmiş, okul yöneticileri bu çok hevesli ama hastalıklı delikanlıyı daha fazla aralarında barındırmanın faydası olmayacağına karar vermişlerdi. Büyük umutlarla başlayan Thomanerchor macerası ancak altı hafta sürebilmişti. Friedrich Wieck'in önünde artık bir tek yol kalmıştı: Lise eğitimini tamamlayarak üniversiteye kaydolmak ve geçimini sağlayabileceği bir işe sahip olmak.

Lise eğitimi için gittiği Torgau'daki yıllar ailesinin maddi sıkıntısının en çok kendisini hissettirdiği dönemdi. Okumaya meraklı bu delikanlının imdadına kentin hayırsever aileleri yetişmişti. Hafta sonları onların evinde karnını doyuruyor, diğer günler de genellikle kuru ekmekten oluşan öğünleri sırasında pazar günü yiyeceği yemeğin hayalini kuruyordu. Müzik tutkusundan da hâlâ vazgeçmiş değildi. Dönemin tanınmış piyano öğretmenlerinden Johann Peter Milchmeyer'in kentte olduğunu öğrenince he-

men kapısını çalmış, aynı zamanda çalgı yapımcılığıyla da uğraşan Münihli ustadan birkaç ders almıştı.

Üniversite eğitimi için gittiği Wittenberg'de teoloji okumayı seçti; ailesi bir din adamı olarak yaşamını daha kolay devam ettirebileceğini düşünüyordu. Delikanlı üniversite eğitimiyle birlikte müzisyen olma hayallerinin tümüyle geçmişte kalacağını hissediyor, elinden bir şey gelmiyordu. İsteksizce devam ettiği derslerden ancak geçecek kadar bir not alabilmişti. Bitirme sınavında elde ettiği derece, önemli merkezlerde din adamı olarak çalışmasına yetecek gibi değildi. Kendi isteği doğrultusunda bir eğitim alamamış, ailesinin zoruyla tamamladığı teolojiyi meslek olarak seçmemişti. Ekmeğini kazanmak zorunda olan, yirmili yaşlarının başındaki bir delikanlı için gerçekten zor bir durumdu.

Friedrich Wieck elindekilerle ne yapabileceğini düşünürken içindeki öğretme isteğinin sesine kulak verdi. O yıllarda soylu ailelerin çocuklarını özel öğretmenler yardımıyla eğitmesi yaygın bir uygulamaydı. Özel öğretmenler kendi sorumluluklarındaki çocukları hemen her konuda eğitiyordu. Başta Latince ve Fransızca gibi yabancı diller geliyordu; bunun yanında genel kültür, matematik, edebiyat, resim dersleri de vardı. Ayrıca çocuğun sofrada nasıl davranması, büyükleriyle nasıl konuşması gerektiği gibi görgü kurallarını öğretmek de özel öğretmenlerin görevleri arasındaydı. Çocukların müzik eğitimi için genellikle bu işin uzmanı başka bir öğretmen tutuluyordu; aslında Friedrich Wieck en çok bu dersi vermek isterdi ama yeterli bilgisi yoktu.

Büyük olasılıkla 1805 yılında Leipzig'in batısında küçük bir kent olan Querfurt'ta ilk işine başladı. Baron Christian Adolph von Seckendorff'un malikânesinde çocukların eğitimiyle ilgileniyordu. Şatodaki müzik öğretmeni Adolph Bargiel kısa süre sonra en yakın arkadaşı olmuştu. Birbirleriyle taban tabana zıt karakterde olmaları iyi anlaşmalarına engel değildi. Friedrich Wieck'in genellikle hastalıklı ve içe kapanık haline karşılık, Bargiel girdiği ortama neşe veren, eğlenceli biriydi. İki gencin dostluğu bir süre daha devam edecek, 1820'li yılların ortasında dramatik bir olayın etkisiyle son bulacaktı.

Şatonun sahibi Baron Seckendorff deli dolu, kendi başına buyruk, kanun ve nizam dinlemeyen bir yaratılıştaydı. Toprak anlaşmazlıkları yüzünden sık sık komşularıyla kavga ediyor, çevrenin kendisine yönelttiği haklı uyarılara kulak asmıyordu. Emrinde çalışanlara karşı da tutumu farklı değildi, bu nedenle Friedrich

Wieck ve Adolph Bargiel önlerine çıkan ilk fırsatta şatodan ayrılmalarının yollarını aramaya başlamış, çok geçmeden de amaçlarına ulaşmışlardı.

Friedrich Wieck sonraki yıllarda benzer görevlerde soyluların çocuklarını eğitmekle uğraştı. İşini ciddiye alıyor, dönemin modern eğitim yöntemlerini izleyip onları uygulamaya özen gösteriyordu. Jean-Jacques Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı yapıtının ardından, Johann Basedow, Joachim Heinrich Campe ve Johann Pestalozzi gibi isimler benzer uygulamaları benimsemişti. Rousseau'nun 1762'de yayımladığı yapıtı çocuk eğitiminde önemli bir dönüm noktası olmuş, Avrupa'nın pek çok ülkesinde hümanist idealler ışığında, doğal ortamda ve olabildiğince baskıdan uzak bir eğitim modeli benimsenmeye başlanmıştı. Beden eğitiminin temel eğitimin vazgeçilmez bir parçası olması yeni uygulamanın en önemli unsurları arasındaydı. Bu uygulamaya Friedrich Wieck de her zaman çok önem veriyordu.

Yaklaşık dokuz yıllık özel öğretmenlik deneyiminin ardından Friedrich Wieck'in sağlığı giderek kötüleşmeye başlamıştı. Yüzündeki ağrılar ve kramplar işini yapmasına engel oluyordu. Yardım istediği doktorlar öncelikle yaşam alışkanlıklarını değiştirmesini, öğretmenlik işine bir süre ara vermesini öğütlediler. Sürekli olarak çocuklarla uğraşmak zaten kötü olan sağlığını iyice bozmuştu. Doktorların öğüdüne uyan genç adam uzun bir dinlenme dönemine girdi. Büyük olasılıkla bu süreçte ilk göz ağrısı müziğe yöneldi. Bulabildiği notalar yardımıyla teori konusunda eksiklerini kapatmış, piyano çalmayı hayli ilerletmişti. Kompozisyon konusunda epey yol aldığını düşünüyordu, şarkılarından oluşan bir derlemeyi yayımlatmak için Leipzig'li bir dostuna göndermiş, aynı zamanda fikrini öğrenebilmek için müziğine büyük hayranlık duyduğu devrin tanınmış bestecisi Carl Maria von Weber'e yollamıştı.

Leipzig'in tanınmış nota yayımcılarından olan Friedrich Hofmeister'den gelen yanıt delikanlının yıllardır süren müzisyen olma hayalinin gerçeğe dönüşmeye başladığını haberler gibiydi. Yayıncı şarkıları beğendiğini ve onları basacağını bildiriyordu. O tarihlerde herkesin çalıp söyleyebileceği, fazla derinliği olmayan, daha çok amatör müzisyenlere yönelik bu tip küçük parçalara büyük rağbet vardı. Kuşkusuz Wieck yayıncının sözlerini böyle algılamamış, adının kısa zamanda büyük bestecilerle birlikte anılacağını hayalini kurmaya başlamıştı. Ancak Carl Maria von Weber'in yanıtı ve şarkıların yayımlanmasının ardından o günlerin tanınmış

müzik gazetesi *Allgemeine Musikalische Zeitung*'da çıkan bir yazı delikanlının hayal âleminde gerçek dünyaya dönmesine neden olmuştu. Weber, şarkıları kendisine gönderdiği için Wieck'e teşekkür etmiş, ezgilerinin zarif ve içten olduğunu belirtmiş, ancak şan tekniği açısından bazı kısımları söylemenin olanaksız olduğunu vurgulamıştı. Gazetede yazıda ise şu satırlar yer alıyordu: "Bay Wieck'in gelecekte bazı konularda daha titiz davranacağını umuyoruz; çünkü piyanoda rahatlıkla çalınabilen çoğu ezginin şarkı olarak söylenebilmesi son derece güçtür."¹

İlk bestelerine gösterilen bu tepki aslında çok da şaşırtıcı değildi. Müzik tarihinde zamanında değeri anlaşılamamış pek çok büyük besteci vardı. Üstelik adı sanı duyulmamış birinin ilk şarkılarını yayımlatabilmesi bile büyük başarı sayılmalıydı. Ancak delikanlı yeteneğinin sınırını fark etmişti, adını duyurabilmek için enerjisini başka yöne yöneltmesi gerektiğini hissediyordu. Aynı tarihlerde yaşama geçirdiği müzik mağazası tam ona göre bir işti.

Friedrich Wieck 1815 Martı'nda, eski bir okul arkadaşından aldığı borçla Leipzig'de piyano satışına başlamıştı. Bir süredir Alman devletlerinin pek çoğunda uygulanmaya başlanan Fransız Medeni Kanunu, ticaret özgürlüğünü garanti altına almıştı. Devir küçük işletmeleri yaşama geçirme devriydi; yepyeni bir sosyal sınıf şekillenmeye başlamıştı. İnsanlar meslek seçimlerinde daha özgür olabiliyorlardı, aile mesleklerini devam ettirmek gençlerin kaderi olmaktan çıkmaya başlamıştı. Friedrich Wieck, doğduğundan beri içinde gelişip büyüyen müzik sevgisini, sonunda başarı kazanabileceği bir şekle dönüştürmenin yolunu bulmuştu. Avrupa savaşmaktan bıktığına göre, Wieck özlediği atılımı gerçekleştirebilirdi.

XIX. yüzyıl başında yeni bir Avrupa'ya doğru

XVIII. yüzyılın son yirmi yılında İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ve Fransa'daki siyasi devrim, XIX. yüzyıl Avrupası'nı şekillendiren en önemli iki olaydı. Aslında tüm devrimler gibi bu iki olay da, yüzlerce yıldır içten içe hazırlanmakta olan değişimlerin artık kontrol altında tutulamamasının sonucuydu. Savaşlar, siyasi değişim ve yeni toplum düzeni Avrupa genelinde etkili olsa da, ülkelere ve bölgelere göre bazı farklılıklar göze çarpıyordu. Dün-

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 16, 17, dtv, 2010 (9. baskı).

ya tarihinde eşine ender rastlanır bir şekilde, belirli bir siyasi birlik içinde olmayan Alman halkı, ortak dili ve kültürü sayesinde varlığını sürdürebilmiş ve ortak değerler üzerine fikir üretebilmişti. Bin yıla yakın bir süre Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu bünyesinde küçük prenslikler ve krallıklar olarak bir arada yaşayan Almanlar, İngiltere ve Fransa'daki gibi kuvvetli bir merkezi idare yapısından uzaktılar. Orta Avrupa'daki irili ufaklı onlarca prensliği ve krallığı yöneten pek çok hükümdar, Viyana'daki imparatora ödediği vergi ve gerektiğinde onun emrine verdiği küçük ordularla, kendi hükümlanlıklarını sürdürebiliyorlardı.

Fransız Devrimi sonrasında Fransa'da yaşanan gelişmeler, Ren Nehri'nin doğu yakasındaki Alman devletleri tarafından ilgiyle izleniyordu. Özellikle bu ülkelerdeki aydın kesim sosyal alanda yapılan ilerici uygulamaları kendi topraklarında da yaşama geçirmek istiyordu. Mülkiyet, miras ve aile hukuku alanında yapılanlar, yeni medeni kanun ve merkezi hükümetin her alanda güçlendirilmesi bu ülkelerde kısa zamanda sempati toplamıştı. Ancak bu ülkeleri yönetenler, ya da bir başka deyişle Avrupa'da eski düzen yanlıları, Fransa'yı bir an önce devrimden önceki yapısına kavuşturmanın gayreti içindeydiler. Napoléon'un idarede tek başına söz sahibi olması, önce konsül, ardından imparator seçilerek, papanın elinden taç giymesi onun tehlikesini azaltmıyordu. O her zaman için devrimin ortaya çıkardığı biriydi ve kurulu düzen için büyük bir tehlike yaratıyordu.

Napoléon'un gücünü ve Avrupa'nın her yanına yayılan yeni düzenin etkisini ortadan kaldırmak isteyen Avrupa monarşileri buna engel olamadı. Fransız Devrimi'nin üzerinden henüz yirmi yıl geçmeden, 1806'da bin yıllık Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu yıkılmış, yerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Prusya Krallığı ve kırk kadar küçük Alman prensliğinden oluşan Ren Konfederasyonu kurulmuştu. Yeni konfederasyon her bakımdan Napoléon'un etkisindeydi; onun hayalini kurduğu gibi, Avrupa'nın tek bir halk haline gelmesine ve insanın her yanda yolculuk yaparken hep ortak bir yurttan yaşadığını hissetmesine az kalmıştı.¹

Orta Avrupa'daki bu Fransız etkisi sosyal haklar açısından önemli iyileşmeler sağladı. Ancak bunun yanı sıra sürekli işgal

1. Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Cilt 4, s. 501, Adam Yayınları, 1998.

altında bulunmak milliyetçilik duygularını kamçulamaya başlamış, önceleri bir kurtarıcı gibi görülen Napoléon'un orduları zaman içinde bir istila gücüne dönüşmüştü. Özellikle Rusya seferi bu inancı perçinlemiş, Fransızlar tam anlamıyla bir düşman haline gelmişti. Moskova önlerinde bozguna uğrayan Napoléon'a bağlı birlikler, 1813 Ekim ayında Leipzig'de önemli bir yenilgiye uğradı. Aslında her iki tarafın da kaybı öylesine büyüktü ki, bir çarpışmadan çok bir katliamdan söz edilebilirdi. Yine de bu yenilgi Napoléon'un sonunu hazırladı; Viyana'da 1815'te toplanan kongre Avrupa'yı olabildiğince çabuk, eski düzene döndürmenin yollarını aramaya başladı. Savaş çıgıllıkları ve devrim ayaklanmaları bir süreliğine durulmuş gibi görünse de, yüzyılın ortasında yeniden alevlenecekti.

Viyana Kongresi sonrasında "Alman Konfederasyonu" adını alan Napoléon'un oluşturduğu birlik içinde Bavyera, Württemberg, Saksonya, Hannover gibi krallıklar, Baden, Nassau, Hessen-Darmstadt gibi dukalıklar, Schaumburg-Lippe, Schwarzburg-Sonderhausen gibi prenslikler, Hamburg, Bremen, Lübeck ve Frankfurt gibi bağımsız ticaret kentleri vardı. Merkezi kurumların hiçbirinin bulunmadığı bu konfederasyonun ortak kararlarını görüşmek için Frankfurt'ta bir meclis toplandı. Ancak yüzlerce yıldır parçalı bir idare şekline alışmış olan hükümdarlar, bu birlik içinde de olabildiğince başına buyruk davrandılar. Siyasal birliği oluşturacak merkezi bir otorite şimdilik yoktu. Napoléon onlar için hep ilgi duyulan bir figür olmayı sürdürdü. 1820'li yılların başlarında pek çok orta sınıf Alman ailesinin evinin duvarını, Napoléon'u Saint Helena Adası'nda gösteren, *Sürgündeki İmparator* adlı bir gravür süslüyordu.¹ Bu kitabın kahramanlarından biri olan Robert Schumann, 1829'da çalışma masasının arkasındaki duvara üç kişinin resmini asmıştı: Kısa bir süre önce kaybettiği babasının, müziğine hayranlık duyduğu birkaç yıl önce yaşama veda eden Beethoven'ın ve Napoléon'un.

Yeni toplum düzeni için yeni bir çalgı: Piyano

Friedrich Wieck, Leipzig'de piyano mağazasını açtığında böyle bir Avrupa vardı. Orta sınıf ailelerin hemen hepsinin evinde

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 21, Fischer, 1999.

mutlaka bir piyano bulunuyor, oldukça yalın döşenen evlerin vazgeçilmezleri arasındaki bu çalgı yeni yüzyıla damgasını vuracağı benziyordu. Gündüzleri evin hanımının ve kızlarının en büyük eğlencesi olan piyanolar, akşam saatlerinde konuklar geldiğinde yine ilgi odağı olmayı sürdürüyordu. Romantik sanatçılar her ne kadar sıradan ve gündelik olandan yaka silkse de, orta sınıf arasında evin rahatlığı ve bu ortamın sağladıkları giderek önem kazanıyordu. Genellikle küçümseyen bir ifadeyle, “Biedermeier Dönemi” olarak tanımlanan bu yıllarda basit orta sınıfın yalın zevkleri açığa çıkmaya başlamıştı. Sözcük, Ludwig Eichrodt’un *Fliegende Blätter* adlı dergide çizdiği bir karikatür tipinden kaynaklanıyordu. Gottlieb Biedermeier adlı kahraman bir öğretmendi ve adından da anlaşılacağı gibi hep doğru ve basit olandan hoşlanıyordu.¹ Biedermeier Dönemi’nin en karakteristik özelliği, ailenin ve ev yaşamının ön plana çıkmasıydı. Ev toplantılarına eşlik eden müzik, soylu salonlarında düzenlenen ve devrin önemli müzisyenlerinin katıldığı dinletilerin basite indirgenmiş şekliydi. İşin temelinde rahatlık ve yalınlık vardı, sanatsal kaygı ön planda değildi. Aynı dönemde sanatsal düzeyi yüksek ev toplantılarının devam etmekte olduğunu, her ikisinin farklı gelir ve kültür düzeyindeki aileler tarafından düzenlendiğini unutmamak gerek.

XIX. yüzyılın en tanınmış ve en çok satılan piyano parçalarından birinin, günümüzde adını kimsenin hatırlamadığı Polonyalı bir kadın besteciye ait, *Bir Bakirenin Duası* (*Modlitwa dziewicy*), başlığını taşıması ve ilk kez 1856’da yayımlanmış olması, Biedermeier Dönemi’nin ne denli uzun sürdüğünün en iyi göstergesi gibidir. Tekla Bağarowska-Baranowska’nın henüz on yedi yaşındayken bestelediği, yaklaşık üç dakikalık bu kısa parça, son derece yalın bir ezgi üzerine kurulmuş olmasına rağmen dönemin orta sınıf kadınlarının gönlünü bir anda fethetmişti. Her şeyden önce parçanın başlığı 1800’lü yıllar boyunca geniş bir kesim tarafından kadına yüklenmeye başlanan yeni görünümün bir yansıması gibiydi: Temiz, el değmemiş ve dindar. Yapıt öylesine ünlenmişti ki, yalnızca Varşova’da değil tüm Avrupa’da satılmaya ve çalınmaya başladı. Bestelendikten üç yıl sonra, 1859’da Avrupa’nın en tanın-

1. Gottlieb, “Tanrı’nın sevgili kulu” anlamında bir ön isimdir; Bieder ise “namuslu ve doğru” şeklinde çevrilebilecek bir anlama gelir. “Meier” Almancada çok sık rastlanan bir soyadı olduğu için bu kahraman, o dönemdeki tipik Alman orta sınıfını temsil etmektedir.

miş müzik dergilerinden biri olan ve Paris'te yayımlanan *Revue et gazette musicale* tarafından okuyucularına ek olarak verildi.

Friedrich Wieck bu gelişmeyi önceden görmüş, piyanonun bu denli yaygınlaşacağını, kolay ve kısa piyano parçalarına olan isteğin giderek artacağını hesaba katmış olmalıydı. Bu nedenle dükkânında yalnızca çalgı satmakla kalmıyor, her zevke uygun piyano parçaları da bulunduruyordu. Avrupa'nın önemli piyano yapımcılarından getirttiği çalgılar üzerinde kendi deneyimlerine dayanarak bazı iyileştirmeler yapıyor, sattığı malların çoğu için altı yıl garanti veriyordu. Doğal olarak, sık sık gereksinim duyulan çalgının akort edilmesi hizmeti de Wieck'in sorumluluğundaydı.

O dönemde piyano yapımında önemli gelişmeler yaşanıyor-du. Her geçen gün artan talep karşısında imalathaneler sürekli çalışıyor, çalgının daha mükemmel bir yapıya kavuşması için çaba harcıyorlardı. İlk örneklerini 1700'lerin başında İtalyan çalgı yapımcısı Bartolomeo Cristofori'nin yaptığı "piano-forte"ler¹, yüzyılı aşkın bir süre boyunca gelişmesini sürdürmüş ve XIX. yüzyılda klavyeli çalgı dendiğinde ilk akla gelen alet olmuştu. Ancak yine de görünüşleri ve çıkardıkları ses, çalgının yüzyıl sonunda ulaşacağı noktadan çok uzaktı.

1800'lerin başı aynı zamanda tuşe tekniğinin değişmeye başladığı dönemdi. Klavsen çalma ekolünden gelen ya da geçiş döneminde yapılan klavyeli çalgıları çalanlar, tuşa bastıktan sonra yaptıkları parmak hareketiyle sesin tınısını değiştirebiliyor, böylesi bir tuşe tekniğini tercih ediyorlardı. Oysa yeni çalgılarda parmağın tuşa bastıktan sonra hareket etmesi artık ses üzerinde etki yapmıyordu. Böylece zaman içinde öncekilerden farklı bir çalma tekniğinin önemi ortaya çıkmaya başlamıştı.

O tarihlerde piyano yapımında birbiriyle yarışan iki farklı ekol vardı: Viyana piyanoları ve İngiliz piyanoları. Hafif tuşeleri, ezgileri şarkılamaya daha yatkın yapılarıyla tercih edilen Viyana çalgıları, güçsüz volümleri nedeniyle özellikle orkestrayla birlikte çalmak için uygun değildi. Viyanalı yapımcılar olarak Andreas Stein, Conrad Graf ve Johann Andreas Streicher'in adı öne çıkı-

1. Cristofori'nin çalgısının tam adı, "*Gravicembalo col piano e forte*" idi. Bu ifade yeni çalgının hem hafif (piano) hem de kuvvetli (forte) çalmaya uygun bir klavsen olduğunu vurguluyordu. O dönemin klavsenlerinde bu iki nüansı birden yapmanın olanağı yoktu ve çıkan ses tek düzeydi. Klavsen ve piyanonun arasındaki en önemli fark, tuşa basıldığında, ilkinde bir mızrap yardımıyla tellerin çekilmesi, piyanoda ise tellere küçük çekiçler vasıtasıyla vurulmasıdır.

yordu. Güçlü volüm ve güç isteyen tuşe, İngiliz piyanolarının en karakteristik özelliğiydi. Broadwood firması, İngiliz piyanosu dendiğinde ilk akla gelen isimdi. İngiliz mekaniğini benimseyen Fransız firmaları Erard ve Pleyel de, başta Paris olmak üzere tüm Avrupa'nın piyano siparişini karşılamaya çalışıyordu. Friedrich Wieck, mağazasında önceleri ağırlıklı olarak Viyana piyanolarını satıyordu; kızının eğitimi için de ilk yıllarda bunları tercih edecekti.

Friedrich Wieck'in iş hayatına atıldığı Leipzig o tarihlerde yaklaşık 35 000 nüfuslu bir kentti. Yılda üç kez düzenlenen panayır sayesinde ticaret yüzyıllardır çok canlıydı ve özellikle panayır sırasında Avrupa'nın en kozmopolit kentlerinden biri oluyordu. Hemen yanı başındaki krallık merkezi Dresden'den farklı olarak Leipzig'in günlük yaşamında sarayın ve hükümdarın isteklerinden çok, büyük çoğunluğunu tüccarların oluşturduğu kent meclisinin kararları belirleyici oluyordu. 1800'lü yıllar tüm Avrupa'da orta sınıfın, diğer bir ifadeyle burjuvazinin yükseldiği dönemdi ama Leipzig'de bu durum yüzyıldan uzun bir süredir devam ediyordu.

Genellikle sarayın ve soyluların himayesinde gelişen müzik yaşamı bile Leipzig'de bir anlamda halkın eliyle şekillenmişti. 1700'lerin başında üniversite öğrencilerinin oluşturduğu müzik topluluğu Collegium Musicum kentte düzenli konserler vermeye başlamış, topluluğun yöneticiliğini ilk yıllarda Georg Philipp Telemann, 1730'lerden sonra da Johann Sebastian Bach yapmıştı. 1743 yılında on altı tüccarın oluşturduğu bir dernek, Das große Concert adı verilen küçük bir orkestrayı finanse etmeye başlamış ve bu alanda Almanya'daki en eski örneklerden birini oluşturmuştur. Topluluk 1781 yılında konser mekânı olarak, bir zamanlar kumaş deposu olarak kullanılan binayı (Gewandhaus) seçmiş ve o tarihten günümüze dek Leipzig Gewandhaus Orkestrası olarak konserlerini sürdürmüştür.

Leipzig'in adını Avrupa çapında ünlü yapan bir başka konu kitap basımında ilerlemesiydi. Özellikle XVIII. yüzyılda kentteki yayımcıların sayısında hızlı bir artış olmuş, buna bağlı olarak nota basımı da önem kazanmıştı. 1800'lerin ortasına doğru kentteki büyük kitap yayıncılarının sayısı otuz altıya, küçük matbaaların sayısı ise iki yüze yaklaşacaktı. Leipzig nota basımında da öncülüğü üstlenmiş, XVIII. yüzyılın ortasından beri "Breitkopf&Härtel" in başını çektiği nota yayımcıları dönemin ünlü bestecilerinin yanı

sıra, o günlerin moda yapıtlarını da olabildiğince çabuk müzik meraklılarına ulaştırmak için yoğun bir çaba içine girmişlerdi. 1409 yılından beri bünyesinde bir üniversite barındıran kentte ticaret, sanat ve kültür her zaman birbirini desteklemişti. Gençlik yıllarında kentte hukuk eğitimi gören Johann Wolfgang von Goethe ünlü eseri *Faust*'ta Leipzig'i, "küçük Paris" ve "içinde yaşayanları adam eden kent," olarak tanımlamıştır.¹ XIX. yüzyılın ortalarına doğru Leipzig'de gazete ve kitap okuma alışkanlığı öylesine yaygınlaşmıştı ki, aynı zamanda iyi bir eczacı olan tanınmış yazar Theodor Fontane anılarında, pek çok doktorun ve eczacının iş yerlerinde tıbbi konularla ve reçete yazmakla hemen hiç ilgilenmediğini, sadece masa başında büyük bir dikkatle günlük gazeteleri okuduklarını, bu nedenle eczanelerin birer okuma salonuna döndüğünü belirtiyordu.²

Friedrich Wieck'in Leipzig'deki piyano mağazası kısa zamanda kentin müzik yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, yeni girişimci Wieck müzisyenler arasında hızla tanınmaya başlamıştı. Bir süredir Gewandhaus Orkestrası'nda keman çalan Adolph Bargiel, öğretmenlik günlerinin yakın dostuyla tekrar arkadaşlık tazelemiş, iki genç sık sık görüşmeye başlamıştı. Bargiel yaşamını müzisyen olarak kazanabilmesine rağmen müzik eğitimi konusunda farklı yollar izleme fikrindeydi ve Wieck ile bu konuda da benzer düşüncelere sahipti. Alman müzisyen Johann Bernhard Logier'in İrlanda'da uygulamaya koyduğu yeni piyano öğretme yöntemi her ikisine de çok ilginç görünüyordu. Logier, gerek kendi buluşu olarak dünyaya tanıttığı Chiroplast aleti sayesinde, gerekse çocukların toplu ders almaları konusunda piyano eğitiminde çığır açacağı benziyordu.

Friedrich Wieck iyi bir orta sınıf üyesi olarak, geçimini rahatlıkla sağlayacak bir iş kurduktan sonra yaşamını birleştirebileceği bir eş arayışına girdi. Öğrencileri arasındaki Marianne Tromlitz uzun süredir ilgisini çekiyordu. On dokuz yaşındaki genç kız, Leipzig'in güneyindeki küçük bir kent olan Plauen'de doğmuştu. Friedrich Wieck'in aksine ailesi nesillerdir müzikle uğraşıyordu. Babası kentin kilisesinde kantorkluk yapıyor, dedesi Johann Georg

1. Johann Wolfgang von Goethe, *Faust I*, s. 103, çeviren: Recai Bilgin, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 15, Klaus-Jürgen Kamprad Verlag, 2006.

Friedrich Wieck, 1828, ressamı bilinmiyor, yağlıboya.

Tromlitz ise çağının önde gelen flütçüleri arasında sayılıyordu; çalgının gelişmesinde önemli rol oynayan bir mekanizma geliştirmişti. Marianne, ailesinden gelen bu müzik sevgisini kendi yeteneğiyle birleştirmişti; hem iyi piyano çalıyor hem de güzel soprano sesiyle şarkı söylüyordu.

23 Haziran 1816'da, Friedrich Wieck ve Marianne Tromlitz evlendiler. Aralık ayında Gewandhaus Orkestrası'nın seslendirdiği bir konserde Marianne Wieck, Mozart'ın *Requiem*'indeki soprano soloyu seslendirdi. Sonraki aylarda benzer etkinliklere katılmaya devam etti. Friedrich Wieck karısının sahneye çıkmasını önemsiyordu. Zaman zaman piyanist olarak da adının duyuluyor olması onun piyano mağazası için iyi bir tanıtım anlamına geliyordu. Ayrıca karısı mağazada işlerin yoğun olduğu zamanlarda ve dersler sırasında kendisine yardımcı oluyor, yeni evli çift ortak yaşamlarını tam anlamıyla birlikte kuruyorlardı. Marianne, o tarihlerde kentte özel bir şan okulu açan Adolph Bargiel'den de ders almaya başlamıştı. Wieck, karısının eski dostuyla iyi anlaşabilmesine seviniyor olmalıydı.

Evlenmelerinin üzerinden bir yılı aşkın bir süre geçmişti ki,

Wieck çiftinin ilk çocukları dünyaya geldi. 1817 Ağustosunda dünyaya gelen kız bebeğe Adelheid adını verdiler. Friedrich Wieck, karısının hamileliğinin ilk aylarından beri kızı olması için dua ediyor, onu kendi yöntemleriyle herkesin gıpta edeceği bir piyanist yapmanın hayallerini kuruyordu. Kız çocukların daha itaatkâr, öğrenmeye daha yatkın olduklarını düşünüyor, ayrıca doğaları gereği annelerini taklit edeceklerini, bu durumda da karısının müziğe olan düşkünlüğünün kızı için iyi bir örnek oluşturuncağını söylüyordu.

Marianne Wieck doğumun ardından müzik kariyerini devam ettiriyordu. Ayrıca kocasının mağazası her geçen gün daha çok müşteriye hitap etmeye başladığından genç kadının işi hayli fazlalaşmıştı. Henüz yirmi yaşında olduğu için bunca işin altından kolayca kalkamıyor, kocasının onu sürekli bir öğrenci gibi görmesinden de giderek rahatsız oluyordu. Yapmakla yükümlü olduğu işlerden öylesine bunalmıştı ki, sonunda bebeğinin ilk aylarını annesinin gözetiminde geçirmesine karar verdi. Leipzig'den çok da uzak olmayan Plauen'e gerektiğinde kendi de gidebilirdi. Ne yazık ki küçük Adelheid yalnızca dokuz ay yaşayabildi. O dönemde çocuk ölümleri hâlâ gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı.

Bir süre sonra Marianne tekrar hamile kalmış, Friedrich Wieck yeniden doğacak kızının hayallerine dalmıştı. Bu kez başarmalıydı, Avrupa'nın her köşesinden piyano çalışanlarıyla dinleyenleri büyüleyen harika kız çocuklarının haberleri geliyordu. O tarihlerde henüz on yaşını tamamlamış olan Leopoldine Blahetka¹, Viyana müzik çevrelerini hayrete düşürüyordu. Paris'ten sekiz yaşındaki Marie Moke'un² başarı haberleri geliyordu. Friedrich Wieck doğacak bebeğin onlar gibi olacağını hayal ediyor, kızıyla Avrupa'nın dört bir yanında kazanacağı başarıların düşünüyordu.

1. Leopoldine Blahetka: 1809 doğumlu Avusturyalı piyanist Blahetka üstün yetenekli bir piyanist olmasının yanı sıra on bir yaşında ilk bestelerini de yapmış, 1820'li yıllarda Almanya'ya yaptığı bir konser gezisi sırasında, henüz piyano eğitimine başlamamış olan Robert Schumann'la karşılaşmıştır.

2. Marie Moke Pleyel: 1811'de doğan Marie Moke çok küçük yaşlarda gösterdiği olağanüstü piyano çalışıyla müzik çevrelerinin dikkatini çekmiş, bir süre piyano yapımcısı Camille Pleyel'le evli kalmış, başta Chopin olmak üzere o dönem Paris'te bulunan müzisyenlerle yakın dostluk kurmuş, Brüksel Konservatuvarı'nda piyano öğretmenliği yapmıştır.

Clara Wieck, 1819-1828

13 Eylül 1819 günü Clara Josephine Wieck dünyaya geldi. Babası daha o doğmadan kızının adını “Clara” koymaya kararlıydı; yaşamına ışık vermesi, onun dünyasını aydınlatması için. Doğumu izleyen aylarda Wieck ailesinin olağan yaşamı devam ediyordu. Annesi müzik kariyerini aksatmadan sürdürmeye niyetliydi; Leipzig’lileri soprano sesiyle etkiledikten sonra bu kez piyanist olarak sahneye çıkmak istiyordu. Bu nedenle Clara’nın doğumunu izleyen aylarda evin içinde her zamankinden fazla piyano sesi olmalıydı. Gelecekte dünyasını dolduracak çalgının sesi ilk andan başlayarak ona eşlik ediyordu. 18 Ekim 1821 günü Marianne Wieck, Gewandhaus Orkestrası’nın solisti olarak dinleyicilerin karşısına çıktı. Dönemin en tanınmış bestecilerinden, aynı zamanda yetenekli bir piyanist olan Ferdinand Ries’in, *Mi Bemol Majör Konçertosu*’nu seslendirmişti.

Sonraki birkaç yıl doğumlar ve konserler birbirini izleyecekti: 27 Ağustos 1821’de Alwin adını verdikleri bir oğulları olmuş, Bayan Wieck 1822 Ekimi’nde yeniden Gewandhaus Orkestrası’nın solisti olarak sahneye çıkmıştı. 31 Ocak 1823’te Gustav adını alacak bir erkek çocuk daha dünyaya getirdikten sonra aynı yılın kasım ve aralık aylarında yine sahnede ydi. 22 Şubat 1824 günü doğacak Viktor, Wieck çiftinin son bebeği olacak ancak ne yazık ki aileye mutluluk getirmeyecekti.

Clara’nın doğumunu izleyen dönemde, karısının yoğun çalışma temposu sırasında Friedrich Wieck yeni piyanoları denemek ve ticaret hacmini genişletmek için Viyana’ya gitmişti. Dönemin ünlü piyano yapımcıları ve müzisyenleriyle tanışma şansını yakalamış, anlattıklarına göre Beethoven’la bile tanışmıştı. Piyano yapımı ve eğitimi konusundaki her gelişmeyi yakından izlemek ni-

yetindeydi; kızının büyümesini sabırsızlıkla bekliyor, bir an önce parmaklarının tuşlara dokunduğunu görmek istiyordu.

Clara bedenen son derece sağlıklı bir gelişme gösteriyordu. Ancak etrafında konuşulanlara hiç tepki vermiyor adeta onları duymuyordu. Friedrich Wieck bir süre kızının sağır olduğunu düşündü, bu hayallerinin sonu anlamına geliyordu. Sonrasında piyano sesine tepki verdiğini fark ederek biraz rahatlamıştı. Hâlâ konuşamıyor olmasını, çevresinde fazla kimse olmamasına bağlıyordu ama tek neden bu olmamalıydı. Her ne kadar zamanının büyük çoğunu yanında geçirdiği evdeki hizmetçi konuşkan biri sayılmasa da, Clara'nın suskunluğunun ardında daha derin bir sıkıntı yatıyor gibiydi. Sanki anne ve babasının giderek birbirlerinden uzaklaştığını hissediyor, zaman zaman kulak misafiri olduğu tartışmalarına karışmamak için susmayı yeğliyordu. Üç yaşından sonra anne ve babasıyla birlikte çıktıkları yürüyüşler de olmasa bir arada hiç vakit geçirmiyor sayılırlardı.

Marianne Wieck, birbiri ardına gelen doğumlar, kendi konserleri ve kocasının sürekli işiyle uğraşmasından sıkılmış olmalıydı. Adolph Bargiel'le sürdürdüğü şan dersleri onu avutan tek şeydi. Kocasında ve evinde bulamadığı ilgiyi ondan görüyordu. Son çocuğu dünyaya geldikten sonra Leipzig müzik çevrelerinde bir dedikodu dolaşmaya başlamıştı. Küçük oğlu Viktor'un şaşılacak kadar Bargiel'e benzemesi akıllara bazı soru işaretleri getiriyordu. Zaten son zamanlarda Marianne kocasından daha fazla şan öğretmeniyle görüşür olmuştu.

Doğumun üzerinden üç ay geçmişti ki, Marianne artık dayanamayacağını anladı. Dedikoduların gerçek olup olmaması bir yana, kocasıyla ortak bir hayattan bahsetmek olanaksız gibiydi. Evlendiği günden beri Friedrich Wieck için evinin kadını ya da eşi değil, hâlâ her şeyi kendisinden öğrenmek zorunda olan küçük bir öğrenci gibiydi. 12 Mayıs 1824 günü, Marianne yanına küçük Viktor ve Clara'yı alarak baba evinin yolunu tuttu. Yaşadığı onca sıkıntının ardından doğduğu kente geri dönmek iyi gelmişti. Her ayınlıkta olduğu gibi, herkes suçu karşı tarafta arıyordu. Friedrich Wieck karısının kendisini en yakın arkadaşıyla aldattığını öne sürüyor, kayınpederi onu, kızını fazla başına buyruk bırakmakla suçluyordu.

Dedesinin evinde olmak Clara'ya iyi gelmişti. Her şeyden önce annesiyle daha çok zaman geçiriyordu; çevresinde onunla ilgilenen insanlar vardı, belki daha az piyano sesi duyuyordu ama

sosyal bir yaşamın içindeydi. Büyük olasılıkla bunların sonucunda, o yılın yaz aylarında konuşmaya başladı. Dört yılı aşkın bir süredir içinde tuttuğu sözcükler artık dudaklarından dökülüyordu. Hâlâ yaşıtlarından geriydi ama hiç değilse konuşuyordu.

Clara beş yaşına bastığı gün babasının yanına dönmesi gerekiyordu; yürürlükteki kanunlara göre çiftlerin ayrılması durumunda ancak beş yaşın altındaki çocuklar annelerinin gözetimine veriliyordu.¹ Friedrich Wieck, hem kanuni hakkına dayanarak hem de kızıyla ilgili hayallerini bir an önce yaşama geçirebilmek için Clara'yı vakit geçirmeden yanına almaya kararlıydı. Marianne Wieck kanunlara karşı gelmek niyetinde değildi; gerçi kızının yanında kalmasını çok istiyordu ama kocasına bunu kabul ettirmesine olanak yoktu. 20 Ağustos'ta Friedrich Wieck'e gönderdiği mektubun satırlarında, kızından ayrılması gerektiğini zorla kabul edilmiş bir annenin çaresizliği ve öfkesi vardı: "Clara'yı yanına almakta ısrar ediyorsun. İstedğin gibi olsun. Seni bu fikrinden vazgeçirmek için her yolu denedim ama olmadı, onu sana göndereceğim. Ancak annelik haklarımdan vazgeçmiş değilim, istediğim zaman çocuklarımı görebilmem ve onlarla konuşabilmem gerek, bunu engellemeyeceğine söz vermelisin. Clara'yı nereye getirmem gerektiğini bana bildir. Onu ancak sana teslim ederim, kesinlikle bir başkasına değil."²

17 Eylül 1824'te, Clara'nın doğum gününden dört gün sonra, annesi ve anneannesi, küçük kızı Leipzig ve Plauen arasında yer alan Altenburg'da dadısı Johanna Strobel'e teslim ettiler. Friedrich Wieck, karısının tüm ısrarına rağmen kızını almaya kendi gitmemiş, Clara'nın ilk yıllarını birlikte geçirdiği hizmetçiyi bu işle görevlendirmişti. Belki de böylece, bu ayrılık sahnesi Clara'nın zihninde gerçek bir trajediye dönüşmekten kurtulmuştu. Birbirlerine karşı öfke dolu iki insanın aylar sonraki ilk karşılaşmalarında soğukkanlı davranmalarını beklemek fazla iyimser bir davranış olmalıydı.

1. Marianne Wieck'in kocasını terk ederken henüz üç aylık bile olmayan Viktor'la birlikte Clara yerine, neden diğer iki oğlunu ya da onlardan birini almadığı üzerinde durulması gereken bir noktadır. O tarihte Alwin yaklaşık iki buçuk yaşında, Gustav ise bir buçuk yaşındaydı. Genç kadın büyük olasılıkla yaşları birbirine yakın iki erkek çocuğun bir arada daha kolay büyüyeceklerini düşünerek böyle bir karar vermişti. Belki de tek kızını yanında tutabileceğini, zaman içinde Friedrich Wieck'in buna izin verebileceğini zannetmişti.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 3, Breitkopf&Härtel, 1920.

Leipzig'e döndükten bir gün sonra, 18 Eylül 1824'te, Clara için yepyeni bir yaşam başlamıştı. Babasıyla her gün düzenli olarak piyano çalışıyor, küçük parmakları klavyenin üzerinde büyük bir beceriyle dolaşıyordu. O güne dek pek çok öğrenciyle ilgilenen babası kızının yeteneği karşısında sevincini gizleyemiyordu. Friedrich Wieck, Clara'nın tüm gelişimini günü gününe kayda geçirebilmek için onun ağzından günlük tutmaya başlamıştı. "13 Eylül 1819 günü Leipzig'de dünyaya geldim (...) ve Clara Josephine adını aldım," diye başlayan günlükte önce 1824'e dek yaşananlar anlatılıyordu. Friedrich Wieck, kızının ilk yıllarda yaşadıklarını, konuşamamasını, karısıyla yaşadığı ayrılığı olabildiğince objektif bir bakışla anlatmaya gayret etmişti. Bazı bölümlerde, "Annem ve babam 1821 Paskalyası'nda yeni bir eve taşındılar ve ben orada annemi kaybedecektim" ya da, "Babam annemle gitmem, beş yaşımı tamamladığımda Leipzig'e geri dönmem şartıyla izin verdi ve büyük zorluklarla şiddete başvurmadan (kanuni olarak beş yaşında velayetimi alıyordu) beni yanına aldı," gibi Friedrich Wieck'in bakışını yansıtan ifadeler yer alsa da, "18 Eylül'de babamla gerçek piyano dersim başladı, (...) gerçi annemle gitmemden birkaç ay önce elimi hareketsiz tutarak basit alıştırmalar yapmıştım ama o zamanlar konuşamadığım ve söylenenleri anlamadığım için daha fazlası mümkün değildi. Plauen'de geçirdiğim dört ay boyunca annem hiç değilse bu konuda ilerleme sağlamam için elinden gelen gayreti gösterdi," gibi cümlelerle, Clara'nın konuşmaya başlamasında annesiyle geçirdiği ayların önemini vurguluyordu.¹

Friedrich Wieck, Clara'nın eğitiminde temel olarak, diğer öğrencilerine de uyguladığı Johann Bernhard Logier'in yöntemin-den faydalanıyordu. Alman müzisyen Logier doğduğu toprakların ardından İrlanda ve İngiltere'de çalgıcı olarak bir başarı elde edememiş, buna rağmen müzik eğitiminin daha geniş kitlelere yayılması konusunda önemli girişimlerde bulunmuştu. 1810'ların başında, orta sınıf ailelerin kız çocuklarına piyano dersi aldır-mak için birbirleriyle yarış içine girdiklerini fark ettiğinde, bu potansiyeli tek başına karşılayabilecek bir yöntem bulabilmek için çaba harcamış ve öğrencilere toplu olarak ders vermeye başlamış-tı. Yaklaşık iki saatlik ders süresince yirmi öğrenci iki gruba ayrılı-

yor, bir bölümü temel müzik bilgisi öğrenirken diğerleri Logier tarafından özel olarak düzenlenmiş basit parçaları hep birlikte öğretmenler yardımıyla öğreniyordu. Bir saat sonunda iki grubun yeri değişiyordu. Tüm ders boyunca öğrenciler yaklaşık on beş dakika öğretmenle birebir çalışıyor, kalan zamanı toplu olarak seslendirdikleri parçaları çalarak geçiriyorlardı. Bir sürü öğrencinin, kısa bir eğitimin ardından sahneye çıkarak konser verebiliyor oluşu Logier'in yönteminin ne denli başarılı olduğunu göstermesi açısından çok önemliydi.¹

Logier, öğretme yönteminin öncekilerden tümüyle farklı olduğunu daha çarpıcı vurgulayabilmek için "Chiroplast" adını verdiği bir alet geliştirdi. Ellerin klavye üzerinde sabit bir pozisyonda tutulmasına yardımcı olan ve notaların yerini tuşlara bakmadan bulmayı kolaylaştıran bu alet için 1814'te patent almış, dönemin ünlü piyanisti Muzio Clementi'nin "(Chiroplast'ın) Büyük kullanım alanı olduğundan eminim ve ikna oldum, herkese önermekten başka yapacak bir şey göremiyorum,"² şeklindeki görüşlerini de reklam için kullanmıştı.

"Chiroplast"ın en önemli parçasını, klavyenin önüne tutturulmuş birbirine paralel iki metal çubuk oluşturunuyordu; Logier bunu, "Pozisyon Çerçevesi" olarak adlandırmıştı. Bu çubukların arasındaki mesafe, eller arasına konduktan sonra iki uçtan ayarlanıp sabitleniyor ve piyano çalınırken eller yukarı ya da aşağı hareket edemiyor, klavye üzerinde yalnızca sağa ve sola gidilebiliyordu. Aletin bir diğer parçası, "Parmak Kılavuzları" adındaki iki ince bakır tabakaydı. Raylardan biraz uzakta, tuşların üzerinde yer alıyordu ve piyano çalan kişi parmaklarını sağ ve sol el için ayrı ayrı yapılmış bu iki plaka üzerindeki deliklerden geçiriyordu; böylece elin sabit durmasından başka parmakların da gelişigüzel hareketinin önüne geçiliyordu. Klavyenin üzerinde dik olarak duran bir levhaya ise Logier, "Gam Tahtası" adını vermişti; bu bir anlamda klavyenin dikey konulmuş şekliydi. Bu tahtanın üzerinde klavyedeki tüm notalar iki dizek halinde sıralanmıştı ve çalan kişi bunlara bakarak hangi notaya basması gerektiğini hemen buluyor, tuşları araması gerekmiyordu.³

Logier'in metodu ve "Chiroplast" İngiltere ve İrlanda'da kısa

1. Buğra Gültek, *Piyano / Bir Çalgının Biyografisi*, s. 185, Epilog Yayıncılık, 2007.

2. agy. s. 186, 187.

3. agy. s. 186.

zamanda önemli bir yandaş topluluğu kazanmıştı; karşı çıkanlar da az değildi. Dönemin ünlü piyanistlerinden Ferdinand Ries ve Johann Baptist Cramer bu alete kuşkuyla yaklaşmışlar, Friedrich Kalkbrenner ise bazı eksiklerini görmekle birlikte genel hatlarıyla olumlu görüş bildirmişti. İngiltere’de ilk yıllarda kazandığı başarılar Logier’in ciddi bir servet yapmasına neden olmuş, sonrasında alete ve yönetime olan ilgi azalmaya başlamıştı. 1822’de Berlin’den gelen daveti değerlendiren Logier, burada açtığı okulla sistemini Kıta Avrupası’na taşımıştı. Friedrich Wieck, büyük olasılıkla başından beri izlediği bu süreci, Berlin’e geldikten sonra daha yakından tanıma şansına sahip oldu ve başta Clara olmak üzere tüm öğrencilerinde denemeye başladı.

Clara’nın eğitimi yalnızca piyanoyla sınırlı değildi; babası bir süre sonra temel müzik bilgilerini de öğretmeye başladı. Çocuğun müzikle ilgili her şeyi çok kolay kavraması hızla yol almalarını sağlıyordu. Friedrich Wieck’in titizlikle uyguladığı günlük yürüyüşler de eğitimin ayrılmaz parçası gibiydi. Clara, yürümeye başladığı andan itibaren hemen her gün en az bir saatini ev dışında doğayla baş başa geçirmeyi âdet haline getirmişti. Babası, temiz havada yapılan bu yürüyüşlerin beden sağlığı kadar, akıl sağlığına da iyi geldiğini düşünüyordu ve bu konuda çok haklıydı. Küçük kız bu alışkanlığını yaşamı boyunca sürdürecekti, sonraki yıllarda da günlük yürüyüşlerini hiç aksatmayacaktı.

1825 başlarında Friedrich Wieck ve karısı resmî olarak boşandılar; genç kadın birkaç ay sonra Adolph Bargiel ile evlenmiş ve çift kısa süre sonra Leipzig’e yerleşmişti. Bu durum Clara’nın annesini görmesini kolaylaştırmıştı; zaten Marianne daha önce Friedrich Wieck’e yazdığı mektupta vurguladığı gibi, “Annelik haklarından vazgeçmemişti.” 7 Kasım 1825 tarihli mektup, Clara’nın bir yılı aşkın bir zaman sonra annesini görmeye gittiği sırada Friedrich Wieck’in duygularını yansıtmaya açısından okunmaya değer:

Hanımefendi,

Size bu dünyada bana kalan en değerli varlığımı gönderiyor ve yaşamın hakkında sessiz kalacağınızı ya da en azından olayları onun anlatacağı gibi basit ve doğru anlatacağınızı varsayıyorum. Böylece bu günahtan, masum ve saf yavrucağın kulağına, aklını karıştırıp, içinde şüphe uyandıracak şeyler gitmez. Ayrıca kendisine, geçen defa Plauen’de yaptığınız gibi fazla hamur işi yedirmeyin ve yaramazlık yapmasına göz yum-

Marianne Bargiel, ressamı bilinmeyen bir portreden kopya.

mayın. Piyano çalışırken temposunu kaybedip hızlanmamasına dikkat edin. İsteklerime uyacağınızı umarım, aksi takdirde öfkem dindirilemez.¹

Clara, annesini ve küçük kardeşini tekrar gördüğü için sevinmiş olmalıydı; üvey babasıyla karşılaşmak onun için farklı bir duyuydu. Bu buluşmanın üzerinden fazla zaman geçmeden Adolph Bargiel, Logier Piyano Okulu'nda çalışmak için Leipzig'den ayrıldı ve ailesiyle birlikte Berlin'e yerleşti. Bu Clara'nın annesini ve küçük kardeşini daha seyrek görmesine neden olacak, erkek kardeşi Viktor ise ne yazık ki 1827'de yaşama veda edecekti. Marianne Bargiel, kızına olan hasretini önceleri mektuplar aracılığıyla dindirmeye çalışacak, yüzünü seyrek olarak görecektir ancak 1840'lı yıllarda ilişkileri yeni bir boyut kazanacaktı.

1825 sona erdiğinde Clara için yaşamında artık yalnızca babası vardı. Çocukluk günlerinde yanında olan iki kadın da ondan ayrılmıştı; annesinin Berlin'e yerleşmesinin ardından ilk yıllarda

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 14, Wilhelm Heyne Verlag, 1988.

en yakınındaki kişi olan dadısı Johanna Strobel de işten ayrılmış, eve yeni bir yardımcı gelmişti. Friedrich Wieck, kızının ve iki oğlunun tüm ihtiyaçlarıyla ilgileniyor, onlara annelerinin yokluğunu hissettirmemeye çalışıyordu. Tüm kaynaklarda, aksi, huysuz ve inatçı bir kişi olarak tanımlanan Wieck'in işi aslında kolay değildi; aynı durumla karşılaşan pek çok baba, sorunlarla onun kadar rahat baş edemeyebilirdi.

Friedrich Wieck, kızının müzik eğitimindeki ilerlemesini günü gününe onun ağzından tuttuğu günlüğe kaydediyordu. Bu defteri yalnızca kendi yaptıklarını kayda geçirdiği bir belge olarak düşünmüyordu. Yazdıklarının, günlüğü okuyan Clara'nın öğrenme sürecine yapacağı olumlu etkiyi de hesaba katıyor olmalıydı. Hangi parçaları ilk ne zaman çaldığı, teknik becerisinin ne hızla ilerlediği, ilk beste denemelerine ne zaman başladığı bütün ayrıntılarıyla bu satırlarda kayıt altına alınmıştı. Günlükte yazılanlara göre 1827'ye gelindiğinde müzik kulağı iyice gelişmiş, duyduğu parçaların tonalitesini hemen söyleyebilir hale gelmişti. Armoni konusunda da epey yol almış, tuşesi giderek sağlamlaşmış, parmakları kuvvet kazanmıştı. Friedrich Wieck, Clara'nın ağzından babasının bu konuda neler düşündüğünü de eklemeyi unutmamıştı: "Babamın vurguladığı gibi, küçük tombul elim ve hareketli parmaklarımın da yardımıyla (ama bileğimi işe karıştırmadan,) piyanoda bir sürü güzel şey çalabiliyorum."¹ Dönemin tanınmış piyano bestecilerinin yapıtlarını kolaylıkla öğreniyordu. Carl Czerny, Johann Baptist Cramer, John Field gibi isimlerin etütlerini ve küçük parçalarını bir çırpıda kusursuz çalabiliyor, zaman zaman babasıyla ya da onun öğrencileriyle dört el çalışıyordu. Başlangıçta ikinci partiyi çalsa da, bu ona birlikte çalmayı, başkalarını dinlemeyi ve başına buyruk olmamayı, kısacası müziğin kolektif bir eylem olduğunu öğretmesi açısından çok önemliydi.

Friedrich Wieck, kızının müzik eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü kentteki konser yaşamını da yakında izliyor ve Clara'yı bu konuda eksiksiz yetiştirmeye gayret gösteriyordu. Yedi yaşına geldiğinde, Gewandhaus Orkestrası'nın konserlerinden birinde Beethoven'ın bir senfonisini dinlemiş, aynı konserde yer alan vokal yapıtları da çok beğenmişlerdi. Friedrich Wieck yaşadıklarını en ince ayrıntısıyla kızının ağzından, onun günlüğüne

1. *Frauen mit Flügel*, Derleyenler: Monica Steegmann, Eva Rieger, s. 38, Insel Verlag, 1996.

işlemeye devam ediyordu. Konserlerin ardından tiyatro ve opera temsilleri de devreye girecek, Clara gerçek bir kentli gibi, çevresindeki sanat olaylarına ilgi duymayı küçük yaşta öğrenecekti. Zaten kısa bir süre sonra tümüyle o dünyanın insanı olacaktı.

1827'de artık bir konçerto çalışmanın vakti gelmişti. Babası onun için Johann Nepomuk Hummel'in *Op. 73, Sol Majör Konçertosu*'nu düşünmüştü. Küçük kız, büyük boyutlu bu yapıtı iki ay gibi bir zamanda öğrenmiş, rahatça çalabilir duruma gelmişti. Aynı tarihlerde okulda temel eğitime de başlayan Clara, müzik eğitimini aksatmadan sürdürüyor, babasının çizdiği program çerçevesinde günün her saatini akılcıca kullanıyor, piyano başında boşa zaman harcamıyordu. Friedrich Wieck en çok, Leipzig'deki bazı çevrelerde giderek yaygınlaşmaya başlayan bir dedikodunun önüne geçmek için çaba harcıyordu. Clara'nın piyano çalışındaki hızlı ilerlemeyi görenler ve genellikle harika çocukların ebeveynlerinin çalışma konusundaki saplantılarını bilenler, Wieck'in kızını "öldüresiye çalıştırdığı" söylentisini yaymaya başlamışlardı.

Müzik eğitiminin gerçek yaşamdan kopuk bir hal almasına her zaman karşı olan Friedrich Wieck, kendisini savunmak için kızının ağzından kaleme aldığı günlükten yardım istemeyi düşündü; zaten bir süre önce Viyana'daki piyano yapımcısı Andreas Stein'a yazdığı mektupta da benzer görüşleri dile getirmişti. Babasının kalemin-den, Clara'nın ağzından şu sözcükler dökülüyordu: "Babam beni müzik konusunda öldüresiye çalıştırmıyor, aksine büyük bir dikkatle ruh dolu bir piyano çalışı oluşturmaya çaba sarf ediyor. Bu konuda, bir keresinde Viyanalı eski dostu Andreas Stein'a şunları söylemişti: 'Kızım Clara, benim fikrime göre, iyi bir piyanist olacak. Şu anki iyi tuşesi, iyi kulağı ve çalma kolaylığı bunun kanıtı. Bunlar yetenek ve kuvvetli bir hafıza ile de destekleniyor. Babası, ton, çalgı vs. gibi konularda onu eğitmeye devam edecek. Hali-hazırda zor parçaları eli yüzü düzgün ve müzikal çalıyor. Onu öldüresiye çalıştırmak (bu ifade bana ait) gibi bir niyetim yok. Çünkü bütün virtüözlerimiz ölesiye çalışıp aynı şekilde çalışıyorlar (bu sözlerim özellikle piyanistler için;) yani ne yaptıkları ve ne çaldıkları konusunda hiçbir fikirleri yok. Yalnızca mekanik bir şekilde işleyen parmaklarının esiri olmuşlar. Başkalarının ne yaptığını merak etmiyorlar, varsa yoksa kendileri.'¹

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 24.

1827 yazının başında Clara'nın bir konçertoyu kısa zamanda kolayca öğrenmesi babasını iyice yüreklendirmiş, kızının bu yol-daki ilerlemesini geciktirmeye gerek olmadığını düşünmeye baş-lamıştı. Mozart'ın *Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu*¹ küçük pi-yanist için iyi bir seçim olabilirdi. Üstelik bu kez kızın çabası boşa gitmeyecek, evde onun için bir konser ortamı yaratılacaktı. Seki-zinci yaş gününden dört gün önce, 9 Eylül 1827'de Clara, evinde davetliler önünde ilk konçertosunu seslendirdi. Friedrich Wieck hem evdeki yer darlığını hem de kızının kalabalık bir orkestra önünde çalmaktan ürkeceğini hesaplayarak, yapıtın eşliği için bir yaylı çalgılar dörtlüsü ve birkaç üflemeli çalgı davet etmişti.

Konser son derece başarılı geçmiş, Clara babasının umutlarını boşa çıkarmamış, deneyimli bir solist gibi davranmıştı. Dinletinin ardından kısa bir süre sonra, Berlin'deki annesine bu konuda şun-ları yazıyordu; babası bu kez onun yerine sözü almamış, küçük kızın sevincini annesine içinden geldiği gibi aktarmasına engel ol-mamıştı:

Sevgili Anneciğim,

Şimdiye kadar benim yazdığım bir şeyi okumamıştın, hâlâ çok iyi yazamadığım için sana ancak, seni sevindireceğini umduğum küçük bir mektup gönderiyorum. Sekizinci yaş günüm için sevgili Bertha'dan² ve sevgili babamdan hediyeler aldım. Sevgili babam harika bir elbise hediye etti, sevgili Bertha ise bir tane erikli pasta, bir tane yuvarlak pasta ve bir tane çok güzel örgü çanta hediye etti. Küçük bir topluluk eşliğinde senin de çaldığın, Mozart'ın *Mi Bemol Majör Konçertosu*'nu çaldım. (...) Bayağı iyi gitti, hiç takılmadım; yalnızca kadansta yer alan bir kromatik gama, üç kez baştan başlamak zorunda kaldım. Hiç ürkmedim ama alkışlar beni biraz huzursuz etti. Emilie Reichold ve M. Kupfer³ de çaldılar. (...) İyi ol, anneanneme ve kardeşime selam söyle, belki sen de bana yazarsın.

Leipzig, 14 Eylül 1827

Sana sadık kızın, Clara Wieck

1. Söz konusu yapıt büyük olasılıkla KV 271, *Mi Bemol Majör Konçerto*'dur. Mozart'ın 1776 veya 1777 yılında Fransız piyanist Louise Victoire Jenamy için bestelediği bu yapıt, sonraki yıllarda genç kadının soyadının yanlış yazımından dolayı "Jeunehomme Konçer-tosu" olarak ünlenmiştir.

2. Johann Strobels'in ardından evde çalışmaya başlayan yeni dadi.

3. Friedrich Wieck'in iki öğrencisi.

Not: Sevgili anneciğim, en yakın zamanda seni ziyaret edip seninle birlikte dört el piyano çalacağım. Bu arada bir sürü operayı çalıp aynı zamanda söylüyorum; örneğin sahnede seyrettiğim *Oberon* ve *Sihirli Flüt*¹ gibi. Sevgili babam, benim için Viyana'dan Bay Stein'a yeni bir piyano sipariş etti; Spohr'un² şarkılarını hem çalıp hem söyleyebildiğim, aynı zamanda konserimde hiç yanlış yapmadığım için.³

Gerçekten de çok geçmeden Viyana'dan sipariş edilen altı buçuk oktavlık yepyeni piyano Leipzig'e ulaşmış ve Clara bu çalgıyla çalışmaya başlamıştı. Annesine yazdığı mektupta sevinç ve heyecanla aktardığı elbisesi, küçük kızın ilk konser kıyafetiydi. Kısa bir süre sonra yaşamının ayrılmaz parçalarından olacak konser elbiseleri, o dönemin modasını yansıtmaları açısından önemli bir göstergedydi. Mektupta bahsedilen elbisenin detayları konusunda bir ipucu olmamakla birlikte, sonraki yıllarda Clara'nın konserlerinde giydiği elbiseler çoğunlukla, kısa bir süre önce yaşama veda eden Prusya Kraliçesi Augusta Luise'nin kostümlerinden esinlenmişti. Genç Kraliçe giyimi ve davranışlarıyla ilk günden beri aristokrasinin kabuklaşmış alışkanlıklarının dışına çıkmaya özen göstermiş, bu haliyle yalnızca Prusyalıların değil, tüm Alman halkının sevgisini kazanmasını bilmişti. Genellikle ipekten yapılmış çok açık mavi bir elbise giyiyor, sanki bu davranışıyla, aynı tarihlerde hayallerindeki ülkede yetiştiğine inandıkları mavi çiçeğin peşine düşen romantik sanatçıların duygularını açığa vuruyordu. Özellikle Napoléon'un Alman topraklarını işgal ettiği dönemde, kocasının yanında onunla görüşmüş, genç yaşına rağmen ulusunun gözünde kendilerini Fransızlardan koruyan bir azize gibi algılanmaya başlanmıştı. Genç yaşında ölümü bu imajı daha da güçlendirmiş, Alman halkı uzun süre Kraliçe Luise'yi unutamamış, günlük yaşamın içinde onun izlerini devam ettirmeye gayret etmişti. Clara'nın konser elbiseleri, tıpkı sahneye çıkan diğer kadınları gibi, yüzyıl ortasına dek Kraliçe Luise'den esinlenmeye devam edecekti.⁴

1828 yılı Clara'nın sonraki yaşamını şekillendirecek olayları

1. *Oberon*: Carl Maria von Weber'in operası; *Sihirli Flüt*: Wolfgang Amadeus Mozart'ın bir operası.

2. Dönemin tanınmış Alman bestecilerinden Ludwig Spohr, müzik dünyasında daha çok ön adının Fransızca yazımıyla, "Louis Spohr" olarak tanınır.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann*, s. 11, 12.

4. Janina Klassen, *Clara Schumann - Musik und Öffentlichkeit*, s. 2-4, Böhlau Verlag, 2009.

beraberinde getirecekti. 31 Mart'ta kentin tanınmış ailelerinden Doktor Ernst August Carus'un evinde bir konsere katılan küçük kız, bir keman ve viyolonselle birlikte üçlü çalmış, başta babası olmak üzere orada bulunan hemen herkesin beğenisini kazanmıştı. Kente kısa bir süre önce yerleşen Doktor Carus ve eşi Agnes, evlerinde düzenlemeye başladıkları müzikli toplantılarla Leipzig sanat çevresinin önemli simalarını bir araya getiriyorlar; ev sahibesi güzel sesiyle bu akşamlara ayrı bir renk katıyordu. Avrupa'nın her köşesinde olduğu gibi Leipzig'de de bu tür toplantıların sayısı giderek artıyordu. O akşam Clara'nın yanı sıra pek çok müzisyen konukların önünde çalmış, müzik ve sanat üzerine hararetle tartışmalar yaşanmıştı. Konuklar arasında, kente birkaç gün önce gelen genç bir delikanlı da vardı. Zwickau'da doğan bu delikanlı lise eğitimini tamamlamak üzereydi ve üniversiteye kaydolmak için Leipzig'e gelmişti. Henüz on sekiz yaşındaydı; aslında edebiyat ya da müzikle uğraşmak istiyor, içinde kopan fırtınaları bu şekilde dünyaya duyurabileceğini fark ediyordu. Annesi, oğlunun geçerli bir mesleği olmasını, yaşamını rahatça kazanabilmesini istiyordu; bu nedenle onu hukuk okumaya razı etmişti. Carus'ların evindeki o akşam büyük olasılıkla kimsenin fazla dikkatini çekmeyen bu delikanlının adı, Robert Schumann'dı.

Leipzig'de kısa bir süre kalıp üniversiteye kaydını yaptıran delikanlı sonrasında doğduğu kente geri dönmüş, yaz başından itibaren tümüyle buraya yerleşerek hukuk eğitimiyle birlikte kendisini müzikal olarak da geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştı. Çocukluğundan beri piyano çalmasına rağmen hâlâ istediği seviyeye ulaşabilmiş değildi. Leipzig'de herkes, piyano eğitimi konusunda tek bir ismi salık veriyordu: Friedrich Wieck. Kızının ve diğer öğrencilerinin başarısı Wieck'in yöntemlerinin ne denli yerinde olduğunun en iyi kanıtıydı. Bu nedenle Schumann piyano konusunda kendisini ona emanet etmeye karar verdi. Öğretmeninin evine her gittiğinde Clara'yla da karşılaşılıyor, onun yeteneği karşısında hayrete düşmekten kendisini alamıyordu. Kısa sürede küçük kız onu aileden biri gibi görmeye başlamıştı; dokuz yaş büyük bir ağabeye sahip olduğunu düşünüyordu. Babasıyla yaptıkları günlük yürüyüşlerde Robert de kendilerine eşlik ediyordu. Delikanlı yaklaşık on yıl sonra o günlerle ilgili Clara'ya şunları yazacaktı: "Seninle ilgili en eski anılarımdan biri 1828 yazına dek uzanıyor. Ben Hummel'in konçertosunu çalışırken, sen doğru yazmaya gayret

ettiğin harflerle bir şeyler çiziktiriyor ve sık sık bana bakıyordun.”¹

1828 yazında Clara’nın yaşamında çok önemli bir değişiklik daha gerçekleşmiş, babası 3 Temmuz’da kendisinden yirmi yaş küçük Clementine Fechner’le evlenmişti. Bir rahibin kızı olan genç kadın o tarihte yirmi üç yaşındaydı. Clara, üvey annesinin evde ne gibi değişikliklere neden olacağını merakla bekliyordu. Gerçi düğünü izleyen günlerde hep birlikte Dresden’e yolculuk yapmışlar ve genç kız orada bazı özel dinletilere katılarak çalışıy-la herkesi kendisine hayran bırakmıştı. Friedrich Wieck, kızının eğitimi söz konusu olduğunda her zaman olduğu gibi, bu kez de son derece akıllı bir yol izlemişti. Kendi balayı gezisi gibi tasarladığı Dresden yolculuğuna Clara’yı alarak küçük kızın üvey annesiyle kaynaşmasını sağlamaya çalışmış, eski düzenin değişmediğini, babası için hâlâ çok önemli olduğunu vurgulamaya özen göstermişti. Ayrıca bu yolculuğu Clara’nın kariyeri için önemli bir deneyim olarak görüyordu. Çünkü Wieck, kızını sonbaharda Gewandhaus Salonu’nda sahneye çıkarmaya niyetliydi ve öncesinde halk önünde ya da tanımadığı ortamlarda ne denli çok çalarsa faydalı olacağını düşünüyordu.

Clara, üvey annesini önceleri kendisine rakip olarak görse de, müzikle hiç ilgisi bulunmayan bu genç kadının, babasının gözünde asla kendi yerini alamayacağını kavramakta gecikmedi. Friedrich Wieck’in aklını başından alabilmek için iyi bir piyanist olmanın ilk şart olduğunu epeydir kavramıştı. Zaman içinde üvey annesiyle ilişkileri normalleşti; zaten baba kızın ortak yaşamlarına genç kadın fazla dâhil olamıyor, o genellikle gündelik işler ve müzik mağazasına gelen müşterilerle ilgileniyordu. Clara’nın asıl rakibi birkaç yıl sonra doğacak üvey kız kardeşi Marie olacaktı. Friedrich Wieck onu da iyi bir piyanist olarak yetiştirecek ve Clara’yla arası bozulduğunda, Marie’yi ona rakip olarak sahneye sürecekti. Ancak daha bunlara zaman vardı. Clara’nın üvey annesine karşı duygularını, üvey kardeşi Marie’nin doğumundan hemen sonra, 1833’te günlüğüne yazdığı şu satırlar çok iyi ortaya koyacak, o tarihlerde artık duygularını babasının kontrolü olmadan da kâğıda geçirebilen Clara, üvey annesinin müzik yeteneği hakkındaki bir gözlemini şöyle aktaracaktı: “Küçük kardeşim Marie doğuştan müzisyen gibi görünüyor, çünkü annem² detone bir

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 24.

2. Üvey annesi.

şekilde şarkı söylediğinde hemen ağlamaya başlıyor, oysa ben söylediğimde mutlu bir şekilde gülümseyerek dinliyor.”¹

20 Ekim 1828 gecesi Clara solist olma yolunda çok önemli bir eşiği daha başarıyla geçti ve Leipzig’in ünlü konser salonu Gewandhaus’da sahneye çıktı. O dönemde bugünkü şekliyle tek bir sanatçının baştan sona çaldığı resitallere henüz rastlanmıyordu. Müzisyenler genellikle bir kentte konser vermek istediklerinde sahneyi başkalarıyla paylaşarak dinleyicilere olabildiğince zengin bir program sunmaya gayret ediyordu. Bir piyanist konserini çoğunlukla, şancı ya da kemancılarla birlikte gerçekleştiriyor, böylece aynı dinletide hem solo hem de oda müziği yapıtları seslendiriliyordu. Çok rağbet gören bir diğer uygulama da, yabancı bir kentte konser verecek solistlerin, oradaki dinleyicilerin yakından tanıdığı isimlerle işbirliğine gitmesiydi. Bu işbirliği kimi zaman kariyerinin ilk basamaklarındaki harika çocuklarla da yapılabiliyordu. Yetenekli çocukların başarısı ve onların becerisi her zaman iyi bir seyirci potansiyeli demektir.

Friedrich Wieck de kızının ilk önemli sahne deneyimi için böyle bir fırsatı değerlendirmiş, Leipzig’e konser vermeye gelen Avusturyalı piyanist Caroline Perthaler’in programının arasına iki öğrencisinin, Clara ve Emilie Reichold’un, dört el dinletisini koymuştu. Çocuklar Friedrich Kalkbrenner’in *Op. 94 Çeşitlemeler*’ini seslendirmiş ve salonu dolduranların büyük beğenisini kazanmışlardı. Konser öncesinde yaşanan bir aksilik az daha Clara’nın sahneye çıkmasına engel olacaktı: Friedrich Wieck hazırlıkları kontrol etmek için erkenden salona gitmiş, kızına da vaktinde oraya gelmesini öğütlemişti. Zaten konser salonunun arabası onu kapıdan alacak ve doğrudan Gewandhaus’a götürecekti. Ancak Clara, çok iyi bildiği arabayı karıştırmış ve yanlış arabaya binmişti. Sanatçıları ve davetlileri getiren araba salona ulaştığında içinden Clara inmediğinde Friedrich Wieck aklını kaçırarak gibi olmuş, ne yapacağını şaşırmıştı. Uzun uğraşlardan sonra gözyaşları içinde salona gelebilen küçük kız, babası tarafından sakinleştirilmiş ve sahneye çıkarak kendisinden beklenenleri fazlasıyla yerine getirmişti. Konser, babasının ağzından günlüğüne şöyle aktarılacaktı: “Her şey gayet iyi gitti. Hiç yanlış yapmadım ve oldukça alkışlandım.”² Konserden birkaç gün sonra Leipzig’de yayımlanan *Allge-*

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 16.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 26.

meine Musikalische Zeitung adlı gazetede o geceye ilişkin şu satırlar çıkacaktı: "Aynı konserde¹ henüz dokuz yaşında ve müziğe çok yetenekli olan Clara Wieck ile Emilie Reichold'u, Friedrich Kalkbrenner'in *Çeşitlemeler*'inde dinlemek çok hoştu. Dinleyicilerin beğenisini kazanıp çok alkışlanmayı hak ettiler. Müzik konusunda deneyimli, piyano çalma sanatına vakıf ve bu konuya sevgiyle yaklaşan babasının rehberliğinde yürümeye devam ederse Clara için büyük umutlar beslememek için bir neden yok. Muhtemelen de böyle olacak."²

Friedrich Wieck hedefine doğru emin adımlarla yürüyordu. Her şey planlandığı gibi gidiyor, Clara solistlik yolunda yılmadan ilerliyordu. Bu konuda en ufak bir taviz bile düşünülemezdi. Çocukların eğitiminde sıklıkla karşılaşıldığı gibi, erken gelen başarının baş döndürme ve tembelliğe itme riski vardı. Konserin üzerinden bir hafta geçmeden Clara'nın günlüğünde yazılanlar, bu konuda Friedrich Wieck'in nasıl bir yöntem izlediğinin en iyi örneğiydi: "Uzun zamandır davranışlarımda olumlu bir değişiklik olacağını uman babam, bugün bir kez daha, tembel, dikkatsiz, düzensiz, inatçı ve itaatsiz olduğumu, piyano çalarken de aynı şekilde davrandığımı fark etti. Çünkü çalmam gereken parçayı onun önünde çok kötü çaldım ve ilk çeşitlemenin ilk tekrarını bile beceremedim. Bunun üzerine babam notaları benim gözüümün önünde yırttı ve bugünden sonra bana ders vermeyeceğini söyledi. Şimdilik yalnızca gamları, Cramer etütleri ve Czerny trill alıştırmalarını çalmama izin var."³

Friedrich Wieck'in öfkesi bir süre sonra yatışacak, çok sevgili Clara'sıyla derslere yeniden başlayacaktı. Artık on yaşına yaklaşmakta olan küçük kız piyano çalışmanın ne denli güç bir uğraş olduğunu, yaşamında her zaman ilk sıraya müziği koymasının gerektiğini yavaş yavaş öğreniyordu.

19 Kasım 1828 günü Franz Schubert, Viyana'da yaşama veda etti; henüz otuz bir yaşındaydı. Bestecinin yapıtları müzik çevrelerince bilinmekle birlikte geniş kitleler için Schubert adı henüz fazla bir anlam ifade etmiyordu. Bu ölüm haberi aralık başında Leipzig'e ulaştığında genç bir delikanlı derinden etkilenmiş, bütün geceyi odasında gözyaşları içinde geçirmişti. Bir süredir Schu-

1. Piyanist Caroline Perthaler'in konseri.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 26, 27.

3. Dieter Kühn, *agy.* s. 27.

bert'in yapıtlarına hayranlık duyan, onun gibi besteler yapmaya özenen Robert Schumann, bestecinin ani kaybı sonrasında uzun süre kendisine gelememişti. Büyük olasılıkla Clara da bu olaydan onun vasıtasıyla haberdar olmuştu. Delikanlı hayranlık duyduğu isimlerin hepsinin birer birer yaşamından kopmasından yakınıyordu. Kendisini bildi bileli yaptıklarını destekleyen babası August Schumann, sonrasında büyük bir besteci olan Beethoven, daha öncesinde içindeki edebiyat sevgisinin doruğa çıkmasını sağlayan Jean Paul, şimdi de onun müzikteki karşılığı sayılabilecek Schubert sonsuzluğa göçmüştü. Bu acıya nasıl dayanabilecekti?

Clara'nın Robert'i görmediği gün yok gibiydi. Delikanlı yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştu, anlattıklarını çoğunlukla bir masal gibi dinliyor, dudaklarından dökülen fantastik öyküler rüyalarına giriyordu. Robert bir süredir Leipzig'deki yaşamın dayanılmaz olduğundan yakınlıkla eğitime Heidelberg'de devam etmenin hesaplarını yapıyordu. Bu gerçekleşirse Clara onu çok özleyecekti. Etrafında Robert olmadan bir yaşam olabilir miydi?

Robert Schumann, 1810-1828

Robert'in hatırlayabildiği ilk anı, kitaplara ait olmalıydı. Belleğinin derinliklerinde kâğıt ve mürekkep kokusu vardı hiç kuşkusuz. Evlerinde ve aynı binanın alt katında yer alan babasının dükânında her yer kitapla kaplıydı; zaten August Schumann'ı elinde kitap olmadan görmek olanaksız gibiydi. Günün büyük bölümünü kendi yazdığı, çevirisini yaptığı ya da yayımlamaya söz verdiği yapıtların düzeltmeleriyle geçiriyordu. Ailenin diğer üyeleri gibi en küçük oğlu Robert de kitaba düşkün olacağa benziyordu. 8 Haziran 1810 günü dünyaya gelmişti. August Schumann, o dönemde alışkanlık olduğu üzere oğlunun adını 8 Haziran'ın koruyucu azizine vurgu yapmak için Medardus koymaya niyetliydi ancak karısı, kırk yaşında¹ dünyaya getirdiği ve son çocuğu olacağına yürekten inandığı bu bebeğin adının Medardus olmasına karşı çıkmış, sonunda kocasını Robert'e razı etmeyi başarmıştı. August Schumann en küçük oğlu dünyaya geldiği gün, kendi çocukluğunu düşünmüş olmalıydı.

August Schumann yoksul bir rahibin oğlu olarak 1773'te Thüringen bölgesindeki Gera kenti yakınlarında dünyaya geldi. Babasının maddi olanakları oğlunun iyi bir eğitim görmesine yetmediği için ailesi onu çocukluk çağlarından başlayarak ticaretin inceliklerini öğrenmeye ve para kazanmanın yollarını araştırmaya yöneltti. On beş yaşına geldiğinde lise eğitimini tamamlayıp bir tüccarın yanında çalışmaya başladı; ne kadar çabuk ekmeğini kazanmaya başlarsa ailesinin omuzlarındaki yükü o denli hafifletebilirdi. Ancak okul çağlarından beri, etrafındakilerin fazla dikkati-

1. Bazı kaynaklarda Schumann'ın annesinin doğum yılı 1767, bazılarında ise 1771 olarak geçmektedir.

ni çekmese de edebiyata tutkuyla bağlıydı. Kendi kendisine şiirler yazıyor, çeviriler yapıyor, bulabildiği bütün kitapları okuyordu. Özellikle iki İngiliz yazarın, Edward Young ve John Milton'ın yazdıkları delikanlının aklını başından alacak gibi olmuş, edebiyat sayesinde, küçük dünyasının sınırları sonsuzluğa uzanmıştı.

İçindeki edebiyat tutkusunun sesini dinleyen delikanlı bir süre Leipzig Üniversitesi'ne kaydolmuş, maddi olanaksızlıklar bu eğitimi tamamlamasına engel olmuştu; her şeye rağmen yazma isteği dinecek gibi değildi. August Schumann yaşamını bu şekilde kazanmanın yollarını aramaya başlamış, bir süre sonra ilk kitabını yayımlatmak için Zeitz kentindeki bir kitapçıyla temasa geçmişti. Delikanlının istekli ve meraklı tutumu yayımcının ilgisini çekmiş, ona kendi işyerinde yardımcısı olarak çalışmasını önermişti. August Schumann, bu sayede hem bir mesleğin inceliklerini öğrenecek hem de vaktinin tümünü kitapların arasında geçirebilecekti. Yabancı olduğu kentte Doktor Schnabel'in evinde pansiyoner olarak kalmaya başlamış, kısa süre sonra bu tip öykülerin hemen hepsinde karşımıza çıkan gelişme yaşanmış ve delikanlı doktorun kızı Johanna Christiane Schnabel'e âşık olmuştu.

Öykünün mutlu sonla bitmesini engelleyen bazı olumsuzluklar vardı: Öncelikle Doktor Schnabel kızından birkaç yaş küçük olan, henüz yirmili yaşlarının başındaki bu toy delikanlının bir aile geçindirebileceğine inanmıyordu. Üstelik daha doğru dürüst bir mesleği bile yoktu; kente bunun için gelmiş, bir kitapçının yanına çırak olarak girmişti. Kuru kuruya sevgi şimdiye dek kimsenin karnını doyurmamıştı, kızıyla evlenmeye talip olan August Schumann'inkini hiç doyurmazdı.

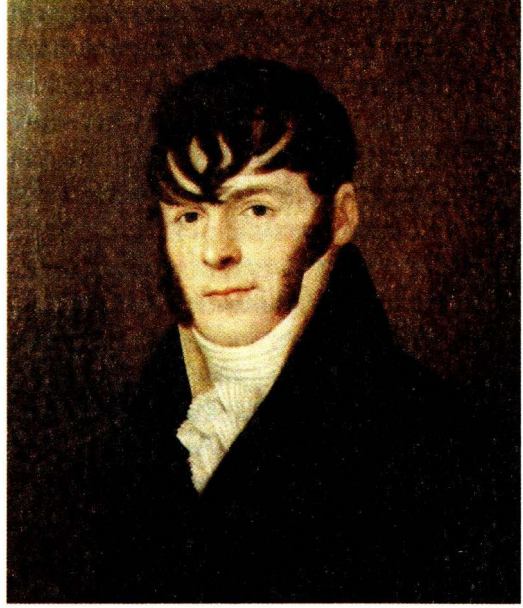
Delikanlı, Doktor Schnabel'i bu evliliğe razı edemeyeceğini kavramakta gecikmedi, önce para kazanmalı, sonra yuva kurmaya niyetlenmeliydi. Bunu sevdiği kızıdan uzak daha kolay gerçekleştirebileceğini düşünerek tekrar baba evine döndü. Elinde meslek olarak edebiyattan başka bir şey yoktu. Bu yüzden kendisini ciddi olarak yazmaya verdi ve peş peşe yeni kitaplar yayımladı. Özellikle ticaretle uğraşanlar için yazdığı bir çeşit başvuru kitabı niteliğindeki dört ciltlik eser çok sattı. Bu sayede iki yıldan az bir süre zarfında yaklaşık 1.000 *taler* biriktirmeyi başardı; bu onun yaşında bir delikanlı için azımsanacak bir meblağ değildi. August Schumann ticaret hakkında öğrendiklerini kendi yaşamında da uygulamaya niyetliydi; elindeki sermayeyle bir tüccara ortak oldu. Böylece güvenli bir şekilde kazandığı parayı daha da artıracabilecekti.

Artık sevdiği kızla yaşamını birleştirmesine bir engel kalmamıştı; Doktor Schnabel bu kez gençlerin isteğine karşı çıkmadı ve 1795 yılında evlendiler. August Schumann kısa bir süre sonra kendisini tümüyle edebiyata vermiş, birbiri ardına çeviriler yapmaya, yeni kitaplar yazmaya ve halkın okuma zevkini artıracak yapıtlar yayımlamaya girişmişti. O yıllarda okuma alışkanlığı geniş kitlelere yayılmaya başlamıştı. August Schumann bu gelişmeyi en iyi şekilde değerlendirebilmek için Leipzig'e yerleşmenin yollarını aramaya başladı ancak yeni başlayan biri için kitap basımcılığının başkenti konumundaki bu şehirde tutunmak oldukça güçtü. Erkek kardeşi Johann Friedrich Schumann, 1802'den beri, Leipzig'in hemen yakınlarındaki Zwickau kentinde bir kitapçı işletiyordu. Onunla ortaklık kurmak en akıllı yoldu. Böylece 1807'de Schumann Kardeşler Yayınevi faaliyete geçti. August Schumann doğanın kucağındaki bu küçük kente ailesiyle birlikte 1808'de yerleşti.

Mulde Irmağı kıyısındaki Zwickau, maden yatakları ve dokuma tezgâhlarıyla geçimini sağlayan küçük bir kentti. XIX. yüzyıl başlarında nüfusu 4000 kişi civarındaydı. August Schumann kısa süre sonra kaleme aldığı bir ansiklopedide kenti şöyle tanımlamıştı: "Kent ve onu çevreleyen banliyöler, Saksonya'nın en güzel ve en romantik bölgesinde, Mulde'nin sol kıyısında, bahçeler, çayırılar ve bereketli tarlalar arasında kurulmuştur. Nehrin sağ yakasında Brückenberg adında bir tepe vardır. (...) Zwickau ve çevresini pek çok doğa güzelliği nedeniyle gerçek bir park olarak adlandırmak yanlış olmaz."¹ August Schumann kente yerleştiğinde tarihinin en parlak dönemini yaşamasa da, Leipzig'in bu denli yakınında olmak Zwickau'nun kültür ve sanat açısından benzer yapıdaki küçük kentlerden bir adım öne çıkmasını sağlıyordu.

August Schumann yayınevini kurduktan sonra, ölümüne dek geçen yaklaşık yirmi yıllık sürede pek çok kitap yayımladı. Öncelikle Walter Scott ve Lord Byron'dan çeviriler yaptı, Alman dilinin ve diğer kültürlerin klasikleşmiş yapıtlarının daha küçük boyutlarda ve düşük maliyetli baskılarını yaparak geniş kitlelerin bunlara kolayca ulaşabilmelerini sağladı; "cepkitabı" kavramını ilk uygulamaya geçiren isimlerden biriydi. Ayrıca ansiklopedik derlemeler de yaptı, bunların içinde, *Bildnisse der berühmtesten Men-*

1. Ute Bär, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, s. 15, 16, Hohenheim Verlag, 2009.

August Schumann 37 yaşında,
1810, L. Glaeser, yağlıboya.

schen aller Völker und Zeiten (İnsanlık Tarihinin Ünlü Şahsiyetleri) ve *Vollständiges Staats-, Post- und Zeitungslexikon von Sachsen* (Saksonya'nın Devlet, Posta ve Gazete Ansiklopedisi) en önemlileriydi. Bir süre haftalık bir dergi çıkarmış, yaşamı boyunca edebî yapıtlar da kaleme almıştı. Almanlar için siyasi birliğin uzak bir düş gibi görüldüğü o günlerde, August Schumann bunu sağlayabilecek tek kuvvet olarak Alman dilini görüyordu ve bir yapıtında bu düşüncesini şöyle ifade etmişti: "Almanları ulus olarak bir arada tutan onların edebiyatı. Buna sahip oldukları sürece ulusun kaderini tehdit eden fırtınalardan korkmalarına gerek yok."¹

Alman edebiyatında romantizm

Fransız Devrimi sonrası dalga dalga tüm Avrupa'ya yayılan ulus olma ideali Alman aydınları arasında da heyecan yaratıyor ancak bunun gerçekleşmesinin siyasi yönden olanaklı olmadığını fark ettikleri için, "kültür ulusu" kavramının çevresinde birleşiyorlardı. 1805 yılında yaşama veda eden ve Alman romantik sanatçı-

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 24, Siedler Verlag, 2010.

lar üzerinde büyük etkiler bırakan Friedrich Schiller bu konuda şunları söylemişti: “Alman İmparatorluğu ve Alman halkını birbirinden ayırmak gerek. Almanların görkemi prenslerinin başındaki taçta değil. Almanlar politik durumdan bağımsız olarak kendi değerlerini oluşturdular; imparatorluk çökse bile Alman onuru bundan etkilenmez. Bu erdem onun kültüründe saklı.”¹ Schiller’in düşüncelerini tümüyle paylaşan başka isimler de vardı: “Almanya diğer Avrupa devletleriyle karşılaştırıldığında daha yavaş ancak daha sağlam bir şekilde ilerliyor. Diğerleri savaşlar, spekülasyonlar ve siyasi kamplaşmalarla uğraşırken Almanlar büyük bir gayretle vatandaşlarını daha yüksek bir kültüre ulaştırmaya çalışıyor ve bu adım onlara zaman içinde diğerlerinden belirgin bir üstünlük sağlayacak.”² Bu sözler, XVIII. yüzyıl sonunda Alman topraklarında yeşerip 1800’lü yıllarda tüm Avrupa’ya yayılacak Romantizm akımının en önemli isimlerinden biri kabul edilen Novalis’e aitti. Onun yaşamının ayrıntılarında tüm romantik sanatçıların ortak paydalarını bulmak olasıydı. Bu kitabın sonraki sayfalarında sık sık karşılaşacağımız olayların altında yatan nedenleri bu ortak paydalar yardımıyla çok daha kolay çözümleyebiliriz.

Asıl adı Friedrich von Hardenberg’di; soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiş, kısacık ömrünün son yıllarında yapıtlarını, atalarının “de Novali” diye anılmasından esinlenerek, “Yeni Yurt Kuran” anlamına gelen “Novalis” şeklinde yayımlamaya başlamıştı. Yaşadığı dönemde geniş bir çevre tarafından tanınmasa da, 1801’de henüz otuz yaşındayken yaşama veda etmesinin ardından çağdaşlarını ve sonrasındaki isimleri derinden etkileyecekti; tüm romantik sanatçıların rüyalarını süsleyen, tüm yaşamları boyunca ulaşmaya çalıştıkları “mavi çiçek” ilk kez onun düş dünyasında açmıştı. Ölümünden kısa bir süre önce, “Yaşamımı bir romana dönüştürmek hevesindeyim,” diyecekti.³ Yaşamının detayları, romantik dönem sanatçılarının ortak özelliklerini anlamak için çok değerli ipuçlarıdır.

Çağdaşlarının pek çoğu gibi, ailesi yaşamını rahatça sürdürebileceği bir eğitim almasından yanaydı; bu düşünceye göre hukuk en geçerli seçenek olarak ortaya çıkıyordu. 1790’da Jena Üniversite-

1. Rüdiger Safranski, *Romantik, Eine deutsche Affäre*, s. 176, Fischer Taschenbuch Verlag, 2009.

2. agy. s. 176.

3. agy. s. 111.

si'nde derslere başlayan Novalis kısa süre sonra kendisini Schiller'in sınıfında buldu; hukuk eğitimi fazla ilgisini çekmiyordu. On yıl kadar önce sahnelenen *Die Räuber* (Haydutlar) adlı tiyatro oyunuyla edebiyat dünyasında duyguların ön plana çıkmasına olanak sağlayan Schiller'e büyük hayranlık duyuyordu. Goethe'nin *Die Leiden des Jungen Werther*'i (Genç Werther'in Acıları) ile birlikte Schiller'in *Die Räuber*'i de geniş kitleleri peşinden sürüklemiş, bir çeşit ön romantizm olarak kabul edilen *Sturm und Drang*,¹ etkisini güzel sanatların her alanında kısa süreliğine de olsa hissettirmişti.

Jena o tarihlerde romantik sanatçıların uğrak yeri konumundaydı. Schiller'den başka August Wilhelm Schlegel, Friedrich Schlegel, Ludwig Tieck gibi isimler art arda kente gelmiş, 1785'ten beri yayımlanmakta olan edebiyat gazetesi *Allgemeine Literatur Zeitung* bu sanatçıların düşüncelerini geniş kitlelere yaymasına yardımcı olmuştu; bir süre sonra Schlegel kardeşlerin yayımlamaya başlayacakları *Athenäum* dergisi ise adeta romantik edebiyatın kült objelerinden biri haline dönüşecekti.

Novalis, Jena'daki bu ortamın içinde hukuk eğitiminden iyice uzaklaştı; babası oğlunun tümüyle yoldan çıkıp, hayallerinin peşinde gitmesini önlemek için Schiller'in yardımını istedi. Ünlü şair, delikanlının edebiyat tutkusunu çok iyi anlamıştı ve bu ateşin esiri olan birinin bir daha kurtulamayacağını da farkındaydı. Kendi yaşadıklarından, ailenin isteği doğrultusunda alınan eğitimin sonraki yaşamda bir anlam ifade etmediğini biliyordu. Bu nedenle Novalis'e başladığı eğitimi tamamlamasını öğütledi; bu onun yazı yazmasına ve edebiyatla uğraşmasına engel değildi. Gerçek tutkusu nasılsa tüm yaşamını yönlendirecekti.

Delikanlı, Schiller'in öğüdünü tutup hukuk eğitimini tamamlamaya karar verdi, Jena'dan ayrılmayı da aklına koymuştu. Önce Leipzig'e ardından Wittenberg'e gitti; görünüşte hukuk eğitimini tamamlamaya uğraşıyordu ancak etrafındaki her şey ilgisini çekiyordu. Kimi zaman felsefe derslerine katılıyor, kimi zaman da yaşamı daha iyi tanıyabilmek adına askerliğe yönelmeyi düşünüyor-

1. *Sturm und Drang*, kelime anlamı olarak "Fırtına ve Şiddet" demektir. Türkçede genellikle "Coşkunluk Akımı" olarak tanımlanan bu hareket adını Friedrich Maximilian von Klinger'in aynı adlı tiyatro oyunundan almıştır. Aydınlanma düşüncesinin katı usçuluk prensibi yerine, doğayı ve insanın duygularını koymayı amaçlamış, ancak Goethe ve Schiller'in yukarıda anılan yapıtları dışında fazla etkili olamamış ve süreklilik kazanamamıştır. Bununla birlikte Goethe ve Schiller, başta Novalis olmak üzere ilk kuşak romantik sanatçılar üzerinde derin izler bırakmışlardır. *Sturm und Drang* bir anlamda romantizm akımının habercisi, onun bir ön aşaması gibidir.

du. Sonunda 1794'te hukuk eğitimini tamamladı ve devlet görevine kabul edildi.

Aynı yıl yaşamını derinden etkileyen olay gerçekleşti ve büyük aşkı Sophie von Kühn'le karşılaştı. Genç kız henüz on üç yaşındaydı, delikanlı onda adeta kendi yaşamı için gerekli olan her şeyi bulmuş gibiydi. Sophie dünyanın merkezi olmuştı, daha doğrusu onun ifadesiyle, "Sevilen her şey, bir cennetin merkeziydi."¹ Bütün romantikler için aşk bir din gibiydi. Aşk kavuşmaktan çok içinde ayrılmayı barındırıyordu, bunun verdiği acı insanı sarhoş ediyordu. Yine Novalis'in sözlerine kulak verirsek, "Aşk, dünya tarihinin son hedefi, evrenin amentüsü," idi.²

Bu duygular içinde Novalis ve Sophie von Kühn kısa süre sonra nişanlandılar, çok geçmeden genç kız hastalandı ve on beş yaşında yaşama veda etti. Bu kayıp, genç sanatçı için sarsıcı olduğu kadar aynı zamanda bir dönüm noktasıydı. Ölüme olan bakışı değişmiş, onu bir yok oluştan çok, farklı bir boyuta geçiş olarak algılamaya başlamıştı. Bu duygular içinde kaleme aldığı *Hymnen an die Nacht (Geceye Övgüler)* başlıklı yapıtı, adından da anlaşılacağı gibi, gecenin ve karanlığın yüceltilmesidir. Sevgilisini kaybettiği dönemde yaşadığı değişimi bu yapıtında şöyle anlatır: "Bir zamanlar, acı gözyaşları dökmüştüm; umutlarım acılarda eriyerek yitip gittiğinde, ve karanlık, daracık bir hücrede yaşamımı saklayan çorak tepede dururken – daha önce hiçbir yalnızın olmadığı kadar yalnız; anlatılması olanaksız bir korkunun önünde sürüklenerek – güçsüz, sadece düşüncenin sefaleti. O sırada, ne geriye ne de ileriye gidebilirken yardım bulmak için etrafa bakındığımda ve kaçıp giden, sönmüş yaşama sonsuz bir özlemle tutunmuşken: İşte tam o sırada, bir şafak rüzgârıdır esti eski mutluluğumun doruklarından – ve bir anda koptu doğumla olan bağ – ışığın zincirleri. Yeryüzünün görkemi ve onunla birlikte tüm kederim de kaçıp gitti, onunla hüznün yeni ve açıklanabilmesi olanaksız bir dünyaya aktı – ve sen, ey gecenin coşkusu ve cennetin mahmurluğu, her yanıma kapladın – zemin, hafiften yükseldi; üzerinde özgürlüğüne kavuşmuş, yeni doğan ruhum dalgalandı. Bir toz bulutuna dönüştü tepe – bulutun içinden sevgilinin bulanık yüz çizgilerini gördüm. Gözlerinde sonsuzluk dinleniyordu – ellerini tuttum ve

1. Ricarda Huch, *Alman Romantizmi*, çeviren: Gürsel Aytaç, s. 55, Doğu Batı Yayınları, 2005.

2. agy. s. 174.

gözyaşları parlak, kopmaz bir bağa dönüştü. Binyıllar fırtınalar gibi uzaklara kaydı. Onun boynuna sarılıp yeni yaşam için haz dolu gözyaşları döktüm. Bu tek ve biricik rüyaydı – ve ancak o zamandan beridir ki, gecenin göğüne ve onun ışığına, sevgiliye olan o sonsuz ve sarsılmaz inancı hissedebiliyorum.”¹

Novalis tüm romantikler için uzak ancak özlenen ve düşsel bir dönem olan Ortaçağı *Heinrich von Ofterdingen* adlı yapıtında anlatmıştı. Bu yapıtında anlattığı “mavi çiçek” kısa zamanda herkesi peşinde sürükleyecek, ulaşılmaz ülkelerin sembolü olacaktı. Novalis ve diğer romantikler için Ortaçağ aynı zamanda, reform öncesi tek kilisenin hüküm sürdüğü huzurlu ve barış dolu bir dönemdi. Aslında kurtuluşu evrensel bir Hıristiyanlıkta görseler de, romantiklerin dini sanatla iç içeydi. Friedrich Schlegel bu konuda Novalis’e şunları yazmıştı: “Yeni bir din kurma hayalim var. Öncekiler gibi, bunun da bir kitabı olmalı; ancak bu kitap ürkütücü değil kucaklayıcı olmalı. İçinde Musa, İsa, Muhammed, Luther benzeri bütün önemli peygamberler ve din adamları bulunmalı ancak bu isimler giderek toplumsal düzeni daha az belirleyici buna karşılık yapıtlarıyla öğretici olmalılar.”²

Bu evrensel din anlayışının yanında Novalis ve romantiklerin büyük çoğunluğu insanın kendi içdünyasına yapacağı yolculuğun, bir başka deyişle, kendisini tanıma sürecinin de çok önemli olduğunu sık sık vurguluyorlardı. Novalis, *Vermischte Bemerkungen* (Karışık Saptamalar) adlı metninde bu konuya şöyle değinmişti: “Uzayda yolculukların düşünüyü kurarız – oysa uzay, bizim içimizde değil mi? Ruhumuzun derinliklerini tanımıyoruz – Gizemli olan, yolunu içdünyamıza doğru sürdürmekte. Sonsuzluk, bütün dünyalarıyla, geçmişle ve gelecekle, sadece içimizdedir, başka hiçbir yerde değildir. Dış dünya, sadece bir gölgeler dünyasıdır – gölgelerini ışığın dünyasına yansıtır. Şimdi içimiz, bize doğal olarak çok karanlık, yalnız, biçimden yoksun görünüyor – Ama bu kararın geçtiğinde ve gölge cisim kayıp gittiğinde, bize ne kadar farklı gelecek – O zaman her zamankinden çok daha fazla haz alacağız, çünkü ruhumuz yokluk çekti.”³

Novalis, 1800’lü yılların başında dünyaya gelen sanatçılar için

1. Novalis, *Geceye Övgüler*, Athenäum metni, çeviren: Ahmet Cemal, s. 5, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

2. Rüdiger Safranski, *Romantik*, s. 136.

3. Novalis, *Geceye Övgüler*, Ahmet Cemal’in önsözü, s. ix.

gerçek bir rehber olmuştı. Bu kitabın en önemli karakterlerinden biri olan Robert Schumann da onun fikirlerinden ve yapıtlarından çok etkilenmiş, bu etki gençlik günlerinden başlayarak yaşamının sonuna dek sürmüştü. Bestecinin hayran olduğu edebiyatçıların yapıtlarından müzikle ilgili alıntıları bir araya getirdiği *Dichtergarten für Musik*¹ (Şairin Müzik Bahçesi) adlı antolojisinde Novalis de yer alıyordu. Schumann, *Heinrich von Ofterdingen*'den yaptığı uzun bir alıntıdan başka, Novalis'in çeşitli konulardaki görüşlerini de antolojisine katmıştı. Sanatçının müzik üzerine yazdıkları romantik dönemin genel düşüncesini yansıtır gibidir: "Doğa, tınılarıyla ruhumuzu okşayan bir rüzgâr arpi gibidir... Müzik ruhumuzu rahatlatan ve bizi heyecanlandıran genel bir dildir. Bütün güzel ve iyi şeyler, geçmiş ve gelecek ruhumuzu etkiler, bizde beklenti ve özlem yaratır. Dilimiz önceleri çok daha müzikaldi. Giderek kurulaştı ve gürültüye dönüştü. Bunu eski haline getirmek için yeniden müzikal bir dile dönmemiz gerek."²

Zwickau'da çocukluk yılları

August Schumann ve karısı Christiane Schumann, Zwickau'ya yerleştiklerinde dört çocukları vardı. Babanın en sevdiği ilk dünyaya gelen ve tek kız olan Emilie'ydi; o tarihlerde on iki yaşındaydı. Onu üç oğlan izlemiş, sırasıyla Eduard, Carl ve Julius doğmuştu. August Schumann, oğullarının kendi işini devam ettireceklerini düşünüyordu. 1808'de dünyaya gelen ancak birkaç gün içinde yaşama veda eden ikinci kızları Laura'nın ardından Christiane Schumann'ın sağlığı iyice bozulmuştu. Bebek ölümlerine o çağlarda sık rastlansa da bir anne için çocuğunu kaybetmek kolay değildi. Bu nedenle Robert Schumann'ın sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi ve yaşama tutunmayı başarması herkesten çok annesini mutlu etmişti. Christiane Schumann yaşamının sonuna dek en küçük oğlunu diğer çocuklarından daha çok sevecek ve bunu her fırsatta ona hatırlatmaya özen gösterecekti.

Robert'in anılarında annesine ait ilk hatırlayabildikleri hastalıkla ilgiliydi. Delikanlı on beş yaşında kaleme aldığı ilk yaşamöy-

1. Bu yapıtla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. s. 364.

2. Robert Schumann, *Dichtergarten für Musik, Eine Anthologie für Freunde der Literatur und Musik*. Yayınlayan: Gerd Nauhaus und Ingrid Bodsch, s. 296, Stroemfeld Verlag und Stadt Museum Bonn, 2007.

Christiane Schumann, 1810,
L. Glaeser, yağlıboya.

küsünde o günleri şöyle anlatmıştı: “Çocukluk yıllarım gözümde karanlıklar içinde canlanıyor. Üç yaşıma kadar geçen zaman olması gerektiği gibiydi. Ancak o tarihte annem tifüse yakalandığı ve hastalığın bana bulaşmasından korkulduğu için belediye başkanının eşi Bayan Ruppius’un gözetimine verildim. (...) Onu sevdim, benim için ikinci bir anne gibiydi. Kısacası onun anne sevgisiyle dolu gözetiminde iki buçuk yıl kaldım; her gün eve ailemi görmeye gidiyor sonrasında onlarla fazla ilgilenmiyordum.”¹

Aslında yalnızca bu belge bile, edebiyatın ve yazının Robert’in çocukluk günlerinden başlayarak ne denli önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktaydı. Babasının kaleme aldığı kitaplardan, büyük bir hevesle okuduğu değişik yaşamöykülerinden esinlenerek on beş yaşında kaleme aldığı belgeye, “Yaşamöyküm ya da Yaşamımın Önemli Olayları” başlığını vermiş, kendince önemli gördüğü olayları bir yazar titizliğiyle ve olabildiğince objektif bir bakışla aktarmaya özen göstermişti.

Çocukluk günleri Robert için sıradan geçse de, aslında Zwi-

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 20.

ckau ve Avrupa için siyasi açıdan oldukça çalkantılıydı. Rusya seferine çıkan Napoléon 1812'de, yaklaşık 150 000 askeriyle kentten geçmiş, beraberinde karısı Marie Louise olduğu halde 16 Mayıs'ta orada konaklamıştı. Bir yıl sonra, bu kez bozguna uğramış olarak geri çekilirken yolu yine Zwickau'ya düşmüş, ardından Leipzig'deki kanlı çarpışmalar yaşanmıştı. Kuşkusuz Robert bunları hatırlamıyordu ancak büyüme çağındaki bütün erkek çocukların oynadığı askerlik oyununda belki de etrafında anlatılan gerçek olayların izleri vardı. Arkadaşlarını toplayıp onları uygun adım yürütürken kendisini binlerce askeri idare eden Napoléon'un yerine koymuş olmalıydı.

Altı yaşına geldiğinde okula başladı. Yaklaşık bir yıl kadar önce Gotthilf Ferdinand Döhner'in açtığı okula gidiyordu. Özelikle yabancı dil eğitimine ağırlık verilen bu özel okulda kız ve erkek öğrenciler birlikte okuyordu. Eğitime başladıktan bir yıl sonra Latince, iki yıl sonra da Fransızca ve Antik Yunanca öğrenmiş, kendi özel yeteneğinin de yardımıyla tüm yaşamı boyunca yabancı dillere yatkın olmuştu.

Sekiz yaşında, kendi ifadesiyle, "Aşk tanrısının sanatını öğrendi." Sınıf arkadaşlarından Emilie Lorenz'e gönlünü kaptırmış, Fransızca dersine girerken küçük kıza gizlice bir aşk mektubu vermişti. Sonraki yıllarda ağabeyiyle evlenecek Emilie'nin ardından ilk büyük aşkı Ida Stölzel gelmişti. Bu kez durum daha ciddiydi, Robert sevgilisi için şiirler kaleme almış ve ilk kez öpüştü. Pazar günleri ona dört kuruşluk şeker almak hoşuna gidiyordu. Aşkları iki yıl sürmüş, bu süre boyunca Robert kendisini çok mutlu hissetmişti.¹

Okulda sınıf arkadaşlarından farklı değildi. Öğrenmeye yatkın olmasına rağmen, tam anlamıyla hazır olmadan öğretmene yakalanma korkusu kimi zaman bildiklerini de unutturmasına neden oluyordu. Okuldan bunaldığı anlarda kendisini doğanın kucağına atıp içindeki sıkıntıyı dağıtmanın yollarını arıyordu. Zaten çocukluk günlerinden başlayarak açık havada olmayı, kırlarda dolaşmayı çok sevmiş ve bunu bütün yaşamı boyunca devam ettirmişti. Özellikle Zwickau'nun doğayla kucak kucağa olmasından hoşnuttu. Sonraki yıllarda doğduğu kentin en çok bu yönünü özleyecekti.

Okula başladıktan kısa bir süre sonra ağabeyleri ve arkadaşlarıyla birlikte bir tiyatro topluluğu kurmuştu. Hem kendi yazdık-

1. agy. s. 20, 21.

larını hem de başka yazarların oyunlarını sahneliyorlardı. Tüm yaşamı boyunca sürececek edebiyat tutkusu ilk kez bu şekilde ortaya çıkmıştı. Evde oluşturdukları bir sahnede tekrarladıkları oyunlar kısa zamanda kentte ünlenmiş, hatta kimi kez seyirciler çocukların ciddiyetine ayak uydurup tiyatroya giriş için para ödemişlerdi. Bütün bu organizasyonlarda Robert daima başı çekiyor, arkadaşlarını o yönetiyor ve grubun lideri o oluyordu.

Aynı tarihlerde, yedi yaşını tamamladığında, yaşamının diğer büyük tutkusunun peşinden giderek kentte bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin orgcusu ve lisenin müzik öğretmeni Johann Gottfried Kuntsch'tan piyano dersleri almaya başladı. Şarkı söylemedeki becerisi ailenin dikkatini çekmiş, onu müziğe yöneltmenin yanlış olmayacağını düşünmüşlerdi. Zwickau'nun sınırlı olanakları göz önüne alındığında Kuntsch olabilecek en iyi seçimdi. Sekiz yaşında Leipzig'de Mozart'ın *Sihirli Flüt* operasını seyretilmiş, böylece büyük kentlerin sanat yaşamına tanıklık etmeye başlamıştı.

Annesiyle, ünlü kaplıca kenti Karlsbad'a¹ yaptığı yolculuk, çocukluk günlerinin en heyecanlı olayları arasındaydı. Sekiz yaşındaki bu yolculuğu, on beş yaşında kaleme aldığı ilk yaşamöyküsünde, uzak ve mutlu bir geçmişte kalan tatlı bir düş gibi anımsaması onun romantik edebiyatçılara olan yakınlığının ve okuduklarından ne denli etkilendiğinin en iyi kanıtı gibiydi: "1818 Temmuzunda, yaklaşık yedi yıl kadar önce, annemle Karlsbad'a bir gezi yaptım. Annem kaplıcada tedavi görmeye gitmişti, ben de onu eğlendirmek ve arkadaşlık etmek için yanındaydım. Orada geçirdiğimiz beş hafta benim için sanki bir hafta gibi akıp gitti. Sabahları genellikle 07.30'da hatta bazen 04.00 ya da 05.00'te uyanıp dolaşıyordum. Sonrasında anneme yürüyüşünde eşlik ediyordum; bu genellikle 11.30'a dek sürüyordu. Öğlene dek biraz yazıp okuyarak vakit geçiriyor ardından yemek yiyorduk. Sonrasında saat üçe dek kentte ya da kırlarda dolaşıyordum; kısacası harika bir yaşamdı ve kuşkusuz şimdiye dek en iyi vakit geçirdiğim zamandı. İçimde en ufak bir tasa, keyfimi kaçırıp kaşlarımın çatılmasına neden olacak en ufak bir sıkıntı yoktu. Ah, şimdi tatlı bir özlemle o günleri anıyorum ve oradaki en sevdiğim yeri hatırlıyorum: Bu yer, üzerinde bir haçın yer aldığı kayalık bir tepeydi."²

1. Almanların günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Karlovy Vary'e verdikleri isim.

2. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 21, 22.

Delikanlı ayrıca Karlsbad'ta karşılaştığı dönemin ünlü simalarından da günlüğüne eklemişti. Her zaman Avrupa'nın en ünlü kişilerinin uğrak yeri olan bu sevilen kaplıca kentinin o yılki ziyaretçileri arasında, Napoléon'un kardeşi Jérôme ve İsveç veliahdı da bulunuyordu.

Bu gezinin en önemli yanı, Robert'in dönemin tanınmış piyanistlerinden Ignáz Moscheles'in konserlerini dinlemesiydi. Prag doğumlu Alman piyanist ve besteci Moscheles, yaşadığı dönemin en çok konser veren piyanistleri arasında yer alıyordu. Beethoven'a olan hayranlığından ötürü Viyana'ya yerleşen sanatçı, Avrupa'nın çeşitli kentlerini dolaşarak olağanüstü tekniğiyle dinleyenleri kendisine hayran bırakıyordu; o tarihlerde yirmi beş yaşındaydı. Robert konserden ve piyano çalışından çok etkilenmiş, içindeki müzik tutkusu iyice alevlenmişti. Delikanlı sahnede heyecanla seyrettiği sanatçının ileride bir yapıtını ona ithaf edeceğinden habersiz, büyülenmişçesine tuşların üzerinde hareket eden parmakları izliyordu. Ignáz Moscheles, *Op. 121, Piyano ve Viyolonsel İçin Sonatı*'nı Robert Schumann'a ithaf etmiş, Schumann da 20 Kasım 1851 tarihinde sanatçıya gönderdiği mektupta bundan duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra yıllar önce, küçük bir çocukken onu Karlsbad'da dinlediğini ve konserin programını uzun süre kutsal bir hazine gibi sakladığını belirtmişti.¹

Robert kısa sürede piyano çalışını iyice ilerletmişti, babasının ona hediye ettiği yeni bir çalgı, çalışma isteğini artırmış, saatlerce klavyenin önünden ayrılmaz olmuştu. Bazen doğaçlama olarak parçalar çalıyor, çoğu kez de çevresinde tanıdığı kişilerin piyanoyla müzikal karikatürünü çiziyordu. Arkadaşlarının ve ailesinin en karakteristik özelliğini müzik yardımıyla vurgulamakta çok başarılıydı; son derece iyi bir gözlemci olmasının bunda kuşkusuz önemli bir payı vardı.

1820 yılında Robert lise eğitimine başladı.² En iyi olduğu dersler önceki yıllarda olduğu gibi yabancı dildi; ayrıca edebiyat ilgisini çekiyor, fırsat buldukça babasının yeni baskılarını yapacağı yapıtların düzeltisine yardımcı oluyordu. Lisede müzik dersi olmamakla birlikte koro dersi vardı, delikanlı ayrıca kendi isteğiyle piyanodan başka viyolonsel ve flüt dersleri almaya başlamıştı. Pi-

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 12, Verlag von Emil Strauß, 1880 (3. baskı).

2. Bazı kaynaklarda bu tarih 1819 olarak verilmektedir.

yano eğitimini önceden olduğu gibi Johann Gottfried Kuntsch'la sürdürüyor, diğer çalgılar için Carl Gottlob Meißner'le çalışıyordu. İki büyük tutkusu, edebiyat ve müzik, yıllar içinde aynı hızla yaşamını kaplamaya başlamıştı; iki farklı yaşamı olsa, iki ayrı kişiğe bürünebilse her şey ne kolay olurdu. Son zamanlarda yapıtlarını büyük bir hayranlıkla okuduğu Jean Paul'un romanındaki ikizler gibi hissediyordu bazen kendisini. Sanatçının *Flegeljahre* (Serserilik Yılları) adlı romanındaki ikizler "Walt" ve "Vult" gibi olabilseydi. Walt tüm benliğini edebiyata adayıp şiirler yazarken ikiz kardeşi Vult geçimini flüt çalarak kazanıyordu. Robert lise yılları boyunca yaşadığı dünyayı giderek tümüyle Jean Paul'un romanlarına dönüştürmenin yollarını arayacaktı.

Lise eğitimi ve müzik dersleri başarıyla ilerliyordu. Piyano öğretmenini Kuntsch bu başarılı ve istekli öğrencisini daha da yürekletmek için onun Meryem Ana Kilisesi'nde gerçekleşecek bir konsere katılmasını sağlamıştı. O tarihlerde Leipzig'in önde gelen müzik simalarından olan Friedrich Schneider'in *Das Weltgericht* (Kıyamet Günü) başlıklı oratoryosunun 6 Kasım 1721'deki seslendirmesinde Robert piyano başında koro ve orkestraya eşlik etmişti. On bir yaşında gerçekleşen bu ilk büyük müzikal olay delikanlının müzik tutkusunu iyice körüklemiş, kısa süre sonra ilk bestesini kâğıda geçirmişti. Görev aldığı yapıttan ne denli etkilendiği, kendi bestesinin de aynı yapıda olmasından anlaşılmaktadır. 1822 Ocak ayında tamamlanan yapıt, 150. Mezmur'un sözleri üzerine, soprano, alto, piyano ve orkestra için tasarlanmış bir vokal çalışmaydı. Robert yirmi altı sayfalık partisyonun kapak sayfasını da kendi elyazısıyla büyük bir özenle hazırlamış ve Fransızca olarak şunları yazmıştı: "*La psaume cent cinquantième – Oratorium... par Robert Schumann – Leipzig, chez Breitkopf und Härtel, 1822.*" Delikanlı bu ilk bestesinin yayımcısı konusunda hiç de alçak gönüllü davranmamış ve dönemin en ünlü nota evi, "Breitkopf&Härtel" in yapıtını basacağını varsaymıştı. Schumann 1846 yılında, artık herkesin yakından tanıdığı bir besteciye günlüküne bu yapıtıyla ilgili şunları yazmıştı: "Bu yapıtıma bugün baktığımda neredeyse utanıyorum. Her türlü bilgiden yoksun, bir çocuk gibi yazmışım ama yine de kimseden yardım almadan."¹

Müzik tutkusu her geçen gün artıyordu, 1823'e gelindiğinde

lise arkadaşlarından seçtiği bir grupla öğrenci orkestrası kurmuş, düzenli aralıklarla konserler vermeye başlamışlardı. Konser mekânı olarak genellikle Robert kendi evlerini kullanıyor, dinleyicilere dağıtmak için programlar hazırlıyordu. Kimi zaman delikanlının adı solist olarak da geçiyor, piyano başında becerilerini dinleyenlere sergiliyordu. Aynı tarihlerde Zwickau'nun varlıklı ailelerinin evlerinde düzenlenen müzikli toplantılara da katılmaya başlamıştı; 1800'lü yıllarda, giderek artan bir hızla, akşamları ev ortamında gerçekleştirilen bu tip toplantılar Avrupa'nın her şehrinde çok yaygındı. Robert özellikle, kentteki kimya fabrikasında çalışan Carl Erdmann Carus'un ve posta müdürü Johann Gottfried Friedrich von Schlegel'in evindeki toplantılara katılıyordu.

Müzikle bu denli ilgileniyor olması edebiyat tutkusunu ikinci plana atmış değildi. Kitaplar hâlâ en güvendiği dostlarıydı, onların başında saatlerce hayaller kurmaya, yaşadığı dünyadan uzaklaşıp düş âleminde gezilere çıkmaya can atıyordu. Arkadaşları onun çocukluk günlerindeki canlı ve neşeli halinin, on beş yaşından sonra içine kapanık ve kendi dünyasında yaşayan birine dönüşmeye başladığını fark ediyorlardı. Lise yıllarında en yakınındaki isimler Emil Flehsig, Emil Herzog ve Eduard Rascher'dı. Emil Flehsig sonraki yıllarda kaleme aldığı anılarında, Robert'in delikanlılık çağından başlayarak ileride ünlü biri olacağını arkadaşlarına söylediğini belirtmişti; hangi konuda olacağını kestiremiyordu ama ünlü olacağı kesindi.¹ Arkadaşı ayrıca Robert'in gençlik günlerinden beri dâhilerin ve onların sıra dışı yaşamlarına büyük ilgi duyduğunu da belirtiyordu. Lord Byron'un macera dolu yaşamı, Beethoven'ın dağınık saçlarıyla yapılmış portreleri, Hölderlin'in ruhsal bunalımlarla mücadelesi delikanlıyı adeta büyülyordu.² Ama hepsinden çok Jean Paul'ün etkisindeydi.

Edebiyata olan bağlılığı 1825'te okul arkadaşlarıyla birlikte bir edebiyat derneği kurmasına yol açmıştı. Liseden mezun olunca dek, üç yıl boyunca düzenli aralıklarla toplanmış, ağırlıklı olarak Alman edebiyatçıların yapıtlarını okuyup bunlar üzerine hararetli tartışmalara girişmişlerdi. Robert büyük bir ciddiyetle derneğin protokol defterini tutmuş, okuyup tartıştıkları yapıtları

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und Die Musikalische Romantik*, s. 15, Artemis & Winkler Verlag, 2010.

2. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 28, 29.

kayda geçirmişti; kuruluş amaçlarını şöyle açıklıyordu: “Her eğitimli insanın ülkesinin edebiyatını tanıması görevleri arasında değil midir? Bu bağlamda ileriki eğitim sürecimizde Alman dilini ihmal etmemeli ve onu iyi öğrenmek için çaba sarf etmeliyiz.”¹ Doğal olarak derneğin gündemine gelen isimler onun beğenileri doğrultusunda şekilleniyordu; E.T.A. Hoffmann, Ludwig Tieck, Novalis ve Jean Paul ilk sıradaki isimlerdi. Zaten o tarihlerde Alman edebiyatına yön veren isimler olarak onların anılması doğaldı. Robert edebiyatla bu denli içli dışlı oldukça, kendi kaleminden çıkan denemeleri de derlemeye başlamış ve onları yayımladığı takdirde, “Robert an der Mulde” (Mulde Kıyısındaki Robert) takma adını kullanmayı düşünmüştü.² Takma ad kullanma düşüncesi bile onun dönem edebiyatçılarından ne denli etkilendiğinin en iyi kanıtıydı. Hayranı olduğu iki isim, Novalis ve Jean Paul³, bu konuda ona model oluşturunuyordu.

August Schumann oğlunun edebiyat ve müzik tutkusunu sonuna dek destekliyordu; bu yönden bakıldığında aslında tam Robert’e göre bir babaydı. Sanatla uğraşması, vaktinin tamamını kitapların ya da piyanonun başında geçirmesi onu hiç rahatsız etmiyordu. Kendi çevirilerinde ve düzeltmelerinde oğlunun yardımından çok hoşnuttu, müzik eğitimi konusunda da dönemin en tanınmış isimleriyle ilişki kurmanın planlarını yapıyordu. Aklında dönemin ünlü bestecisi Carl Maria von Weber vardı. Bestelediği sahne yapıtlarıyla Alman operasının gidişatını değiştireceğe benziyordu; 1821’de ilk kez Berlin’de sahnelenen *Der Freischütz*, kısa süre önce, 1823’te Zwickau’da açılan opera binasında da sahnelenmişti. August Schumann vakit kaybetmeden Weber’le teması geçmenin yollarını ararken bestecinin 1826 Haziranı’nda yaşama veda etmesi bu hayallerin suya düşmesine neden oldu.

Bu ölümden bir yıl kadar önce, Schumann’lar kendi içlerinde yaşadıkları bir acıyla derinden sarsılmışlardı. Son yıllarda giderek içine kapanmış bir halde yaşamını sürdüren ailenin tek kızı Emilie, kendi isteğiyle yaşama veda etmişti. 1825 yılında gerçekleşen bu intihar August Schumann’ı derinden yaralamış, en sevdiği ço-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 31.

2. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 15.

3. Asıl adı Johann Paul Friedrich Richter olan Jean Paul, Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau’ya olan hayranlığından ötürü yapıtlarını Jean Paul adıyla yayımlamıştır.

cuğunun ölümün kucağına gidişinin¹ ardından zaten iyi olmayan sağlığı bir daha hiç düzelmemiş ve 10 Ağustos 1826'da elli üç yaşında ölmüştü. Peş peşe gelen bu iki büyük acı aile üyelerini şaşkına çevirmiş ama en çok Robert sarsılmıştı. Yalnızca babasını değil, yaşamdaki en büyük destekçisi ve rehberini kaybetmişti. Delikanlı sevdiği ve örnek aldığı insanların art arda yaşamından uzaklaşmalarına dayanamıyordu. Önce Jean Paul, ardından ablası, sonra çok sevdiği babası ve bir yıl sonra da müziğine hayranlık duyduğu Beethoven ölmüştü. Onun ölüm haberini aldığı anda kimseye haber vermeden evi terk etmiş, kentin hemen yanındaki kayalıklara tırmanmış ve çok sevdiği doğanın kucağında, onu yalnız bırakıp gidenleri düşünmüştü.² Ama yaşam devam ediyordu, Robert okula gidiyor, piyano çalışıyor, bol bol kitap okuyor ve âşık oluyordu. 1826 sonlarında günlüğüne yazdıklarından, özellikle iki genç kıza, Nanny Petsch ve Liddy Hempel'e tutkuyla bağlandığı anlaşılıyordu. Bir balo sonrasında delikanlı düşüncelerini şöyle kâğıda geçirmişti: "Burada oturup o kutsal salı gününü, onun³ nasıl bir tanrıça gibi belirlediğini, benim hayranlıktan nasıl kendimden geçtiğimi hatırlıyorum. İlk dansı onunla yaptım, ellerim titriyordu, dilim tutulmuştu, başım dönüyordu, onunla birlikte adeta uçar gibiydik. Elini avuçlarımdan arasında sıkma cesaretini gösterdim ve ne büyük mutluluk, o benimkini iki kere sıktı. (...) Kim bilir acaba Nanny beni hâlâ seviyor mu? Onu unutamayacağım, onun yanında çok güzel anlarım ve hayallerim oldu. O benim ilk tutkulu aşkımdı, onun tarafından da sevdiğim için şanslıyım. Onun Amalie'ye⁴ benim hakkımda yazdığı, 'Terk edilmiş bir kadının artık bu satırları yazamayacağını göz önüne alarak o mutlu ve güzel günlerde yazdığım tüm mektupları yak,' cümlesini okuyunca gözümünden yaşlar boşandı; bu yaşlar kutsal özlemle kıvranan bir erkeğe ait. Neyse onun hakkında bu kadar yeter. Bütün gün gözlerimin önünde Liddy'nin hayali canlandı, onu unutamıyorum."⁵

1. Emilie Schumann'ın ölüm şekli konusunda müzik tarihçileri farklı görüşler öne sürüyor. Bazı kaynaklar genç kızın pencereden atlayarak intihar ettiğini ve bu olayın Robert'te uzun süreli bir yükseklik korkusuna neden olduğunu yazarken Emilie'nin nehre atlayarak intihar ettiğini ve Schumann'ın yıllar sonra aynı yolu denemeye kalkmasının aileden gelen kalıtsal bir hastalığın sonucu olduğunu savunan kaynaklar da var.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 25.

3. Liddy Hempel.

4. Schumann'ların evindeki hizmetçi.

5. Ute Bär, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, s. 56, 57.

Robert Schumann 16 yaşında,
ressamı bilinmeyen minyatür.

Kısa bir süre sonra, 1827 Temmuzunda, bir süredir eğitime Leipzig'de devam etmekte olan arkadaşı Emil Flechsig'e içinde bulunduğu ruh hali, Liddy Hempel ve Nanny Petsch'le ilgili şu satırları yazacaktı: "Şiirsel değirmenim ölü bir duraklama dönemine girdi. İki kurusluk somunu öğütecek değirmenin çarkları ya aşırı su baskınından çalışmaz durumda ya da çarkları döndürecek kadar su bulamıyor. Pindos'un¹ verimli, bol güneşli sulak diyarına ulaşmak için insanın üç şeye ihtiyacı var: Bir dost, bir sevgili ya da bir kadeh şampanya. Ben ise bu üçünden bir tekine bile sahip değilim. Liddy, masum Ütopya'dan gelmiş gibi dar kafalı basit bir kızcağız; yüce fikirleri kavramaktan aciz. Bunları, uzanamadığı üzümlerin koruk olduğunu söyleyen bir tilki gibi söylemiyorum. Eğer Liddy, Karlsbad kaplıcalarındaki beyaz Carrara mermerinden yontulmuş, son derece zarif ve gerçek bir Anadyomene² gibi taş kesilse sanat eleştirmenleri onu kadın güzelliğinin kusursuz örneği olarak gösterirdi; fakat bunun için hem taşlaşmış olması hem de çenesini hiç açmaması gerekir!

1. "Pindos" ya da "Pindus" mitolojide Apollon'un esin perileri Musaların toplandığı dağ olarak anlatılır.

2. Tanrıça Aphrodite'ye verilen bir sıfat. "Su yüzüne çıkan, dalgalardan doğan" anlamına gelir. (Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1989)

Karşılaştığımızda sana onun taklidini yaparım, o zaman sen de onun basitliğine benimle birlikte gülersin. Ondan hoşlandığımı ne senden, ne de başkalarından sakladım. Sanırım ona âşıktım fakat onun en gizli gençlik özelemlerini barındıran tozpembe dış yüzeyini görüyordum sadece.

Bu durumda artık bir sevgilim yok ve bu konuda dünya ile bağımı kopardım; artık kendime yeni idealler oluşturmaya çalışıyorum. Belki bir gün sana bütün bunları anlatabilirim. Nanny¹ gerçek anlamda muhteşem bir kızdı, ona karşı insanı tüketen bir tutku beslemiş olsam da bu ateş zamanla dibe çöktü. Sonunda hayranlık ve dostluk mertebesinde, Meryem Ana'ya duyulan bir bağlılık gibi, sessizce yanan kutsal duygular bıraktı geride. Artık bütün hayatım hafızamın tatlı çiçek bahçesinde geçiyor; günden güne renkleri solsa da, koparttığım çiçekleri kurutuyorum ve onları kederli yüreğime mutlu bir hayatın anısıyla bastırıp öpüyorum.”²

Aynı tarihlerde delikanlının hayallerini süsleyen bir başka kadın daha vardı: Agnes Carus. Yirmili yaşlarının ortalarında olan genç kadın, Robert'in sık sık evlerinde müzikli toplantılara katıldığı Carl Erdmann Carus'un erkek kardeşi Doktor Ernst August Carus'un karısıydı. Civar kentlerden Colditz'de yaşayan Carus çiftinin Zwickau'daki akrabalarına yaptıkları ziyaret sırasında genç kadınla tanışan Robert, onun etkileyici soprano sesiyle söylediği Schubert *lied*'lerine hayran olmuştu. O günden sonra Schubert'in müziğine de ilgi duymaya başlamıştı. Delikanlının genç kadına bağlanmasındaki en önemli neden, Jean Paul'ü onun da çok sevmesiydi. Hayranlığı bir süre devam edecek, Leipzig'de onunla çok daha sık görüşecek ancak 1829'da hamile olduğunu öğrendiğinde büyük aşkı kaybolacaktı. Yine de, 1830 yılında Heidelberg'de bulunduğu sürede, 1827 yaz aylarıyla ilgili şu satırları yazmıştı: “O zamanlar hayallerimin Olimposu'nda üç tanrıça vardı. Önde Agnes, ortada Nanny ve geri planda belli belirsiz Liddy.”³

Robert lise eğitiminin sonuna yaklaştığı günlerde, on yedi ya-

1. Nanny Petsch.

2. *Early Letters of Robert Schumann*, Originally published by his wife, translated by May Herbert, s. 4, 5, George Bell and Sons, 1888.

3. Ute Bär, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, s. 58.

şındayken geleceğiyle ve ne yapmak istediğiyle ilgili kesin bir karara varabilmiş değildi. İlgili alanlarını ve yeteneklerini gözden geçirip günlüğüne şunları yazmıştı: “Ne olduğum konusunda kesin bir fikrim yok, hayal gücüm olduğunu zannediyorum, kimseden aksini duymadım. Derin düşünebilen biri değilim, kesinlikle olayları belirli bir mantık çizgisi içinde düşünemiyorum, düşünsem bile uygulayamıyorum. Ben bir şair miyim? Bence şair olunmaz, öyle doğulur; ama buna gelecek karar verecek.”¹

1828 Martı’nda lise eğitimini tamamladı. Babasının ölümünün ardından mahkeme tarafından vasi tayin edilen Johann Gottlob Rudel ve annesi, delikanlının edebiyatla ya da müzikle uğraşmak yerine, yaşamını rahatça devam ettirecek bir meslek seçmesini ve üniversitede hukuk eğitimi almasını istiyordu. August Schumann’ın kurup başarıyla yürüttüğü kitabevi Robert’in ağabeyleri tarafından işletilecekti. Delikanlı henüz reşit olmadığı ve eğitimini tamamlamadığı için babasının mesleğini devam ettirmesi olanaklı görünmüyordu. Mirastan kendi payına düşen yaklaşık on bin *gulden*, Robert’in gelecek yaşamının güvencesiydi ancak önce kendi ayaklarının üzerinde durabilmeli, ekmeğini kazanabileceği bir meslek edinmeliydi. Müzik ve edebiyat, hâlâ daha geniş kitleler için geçerli bir meslek olarak algılanmıyordu. Robert önceleri annesinin düşüncelerini kabul etmek istemedi, bir süre sonra söz dinleyen bir çocuk olmaya, kendisi için belirlenen geleceği inşa etmek üzere Leipzig’e giderek hukuk okumaya razı oldu. O dönemde, hayran olduğu isimlerin hemen hepsi hukuk okuyarak yaşama atılmıştı; içindeki müzik ve edebiyat tutkusunu eğer yeteri kadar güçlüyse bir şekilde varlığını sürdürürdü. Vakit kaybetmeden Leipzig’e gidip üniversiteye kaydını yaptırmalıydı; zaten en yakın arkadaşlarından Emil Flechsig oradaydı. Onunla aynı kentte olmak, dostluklarını sürdürmek ve yaşamın kendilerine hazırlamakta olduğu sürprizlere birlikte göğüs germek güzel olacaktı. Bu duygular içinde, 17 Mart 1828’de Leipzig’e hareket etmeden kısa bir süre önce arkadaşına şunları yazmıştı: “Okul geride kaldı ve dünya önümde serili, okuduğum binadan son kez çıkarken gözyaşlarıma güçlükle hâkim olabildim ama yine de sevincim üzüntümden fazlaydı. Artık içimdeki gerçek kişiliğin ortaya çıkıp kim olduğunu gösterme vakti. Yol gösterecek rehberi,

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 59.

öğretmeni ve babası olmadan yaşamın içine, dünyanın karanlığına fırlatılmış bir halde duruyorum. Buna rağmen dünya, öncesinde hiç olmadığı kadar parlak bir ışık içinde görünüyor, önümde serilen zorluklara neşeyle gülümsüyorum. Yaşam yolculuğumda bana rehberlik et dostum ve bu çılgın delikanlı sendelediğinde onun yanında ol.”¹

Robert, 29 Mart 1828 günü Leipzig Üniversitesi’ne kaydını yaptırarak hukuk eğitimine başlamak için ilk adımı attı; arkadaşı Emil Flechsig onu kentteki diğer öğrencilerle tanıştırmış, ilk haftalarda yalnızlık çekmemesi için elinden gelen yardımı yapmıştı. Yeni tanıştığı öğrencilerden birkaçıyla hemen samimi olmuş, özellikle Gisbert Rosen’a bir anda kanı kaynamıştı. Yeni arkadaşının kendi gibi Jean Paul hayranı olması bu samimiyetin en önemli nedenlerinden biriydi. Ancak Rosen kısa süre sonra Heidelberg Üniversitesi’ne gidecek ve Leipzig’den ayrılacaktı. Böylesine iyi anlaşılabildiği birinden hemen ayrılmak zorunda kalması Robert’i üzse de yapacak bir şey yoktu. Delikanlı arkadaşını, Heidelberg’e gitmeden önce bir süreliğine doğduğu kent Zwickau’ya davet etmiş o da bu daveti memnuniyetle kabul etmişti. İki genç olabildiğince fazla birlikte vakit geçirebilmek için şöyle bir plan yapmışlardı: Önce Zwickau’ya gidip bir süre kalacaklar, ardından Gisbert Rosen, Heidelberg’e doğru yola çıkacak, Robert de onunla birlikte giderek çoktandır hayalini kurduğu geziye çıkacaktı. Üniversiteye başlamadan bu yolculuğu gerçekleştirmeli, Jean Paul’ün son günlerini geçirdiği yerleri ziyaret etmeliydi. Bir süre sonra başlayacağı eğitim onu bu tür tutkularından olabildiğince uzaklaştıracak gibi görünse de, Robert’in yaşamı için edebiyat ve müzik vazgeçilmez iki öğeydi. Kısa bir süre kaldığı Leipzig’den ayrılmadan, bir süre önce kente yerleşen Carus ailesini ziyarete gitmiş ve burada olağanüstü piyano çalışıyla herkesi kendisine hayran bırakan Clara Wieck’le karşılaşmıştı.² Henüz on yaşında bile olmayan küçük kızın tuşların üzerinde uçarcasına dolaşan parmakları Robert’i büyülemiş olmalıydı.

Kısa bir süre Zwickau’da kalan Robert ve Gisbert Rosen, 24 Nisan’da yürekleri heyecanla dolu Bayreuth’a doğru yola çıktılar. Tüm yaşamlarını dolduran Jean Paul’ün kentine bir an önce vara-

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855, Ausgewählt und kommentiert von Karin Sousa*, s. 9, Insel Verlag, 2006.

2. Aynı konu için bkz. s. 43.

bilmek için hızla yol alıyorlardı. Robert daha önce çevre kentlere küçük geziler yapmış olsa da, bu onun doğduğu topraklardan gerçek anlamda ilk uzaklaşmasıydı. Yepyeni bir yaşama başlamanın arifesinde, yeni yerler tanımak, hayranı olduğu kişinin soluduğu havayı soluyabilmek, onun dolaştığı yerlerde bıraktığı izlerin peşine düşmek iki delikanlının rüyalarını süslüyordu. Jean Paul'ün yaşamının son yirmi yılını geçirdiği Bayreuth'a ulaştıklarında hemen onun mezarını ziyaret ettiler; Robert kendisini adeta hac yolculuğunda kutsal topraklara ulaşmış biri gibi hissediyordu. İkinci durakları büyük ustanın çalışma mekânı olarak adlandırılacak handı. Halk arasında "Rollwenzel" adıyla anılan, Friedrich ve Anna Dorothea Rollwenzel'in işlettiği bu küçük pansiyon, Jean Paul için gerçek bir sığınak gibiydi. Ünlü yazar, hemen her gün buraya gelip aynı masaya oturuyor ve saatlerce çalışıyordu; onun yapıtlarının kâğıda döküldüğü bu küçük mekân Robert için mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir yerdi. Delikanlı pansiyonu işleten Bayan Rollwenzel'le saatlerce Jean Paul üzerine konuşabilirdi için kendisini çok mutlu hissediyordu.

İki arkadaş Bayreuth'tan sonra rotalarını Münih'e doğru çevirdiler, sırada bir başka ünlü isim, Heinrich Heine vardı. Ünlü şairin bu kentte yaşıyor oluşu onları heyecanlandırıyordu. Ancak yine de gezinin tadını çıkarmayı ihmal etmiyor, yol boyunca olabildiğince fazla yerde konaklamaya gayret ediyorlardı. Robert yeni yerler gördüğü, yeni ufuklara yelken açtığı için olabildiğine sevinçliydi, evden ayrılmasının üzerinden henüz dört gün geçmiş olmasına rağmen Zwickau'yu özlemişti; baba ocağı adeta burnunda tütüyordu. Nürnberg yakınlarında konakladıkları küçük bir lokantadan annesine şu satırları yazmıştı: "Şu anda Bavyera'da, bira içen milliyetçilerin arasındayım anneciğim ve sevgili Zwickau'yu düşünüyorum. İnsan anavatanındayken uzaklaşmak ister; yabancı bir ülkede ise hasretle evini düşünür. İnsan hayatının gerçeği şu: Bir amaca ulaştığında artık o, amaç olmaktan çıkmıştır; niyetlenir, çabalar, hep daha yüksekleri arzularız, taa ki gözlerimiz göremez olana, ruhlarımız yorgun düşüp mezarda uyuklayana dek. İyi yürekli anneciğim, seni ve bu fırtınalı hayata atılmadan önce bana verdiğin güzel öğütleri hep hatırlıyorum. Seni çok kereler gücendirmişimdir, bazen iyi niyetli davranışlarını yanlış yorumladığım da oldu, aceleci ve tutkulu gencin hatalarını affet lütfen; bundan sonra soylu ve erdemli bir hayat seçerek geçmişe değiştireceğim. Anne babalar çocuklarının hayatını talep edebilirler! Babam artık

ebedi uykusuna yattığından, sana daha da borçluyum sevgili annem. Hayatta en çok sana karşı borçluyum, çünkü bana mutlu bir hayat verdin ve bulutsuz tertemiz bir gelecek sundun. Oğlun bu borca layık olmaya çalışacak ve anne şefkatini erdemli bir yaşam sürerek geri verecek! Ben kendimi kaybettiğimde sen her zaman şefkatli, affedici bir anne oldun, yargıların müşfikti; fazla tutkulu davrandığımda ya da hayatın karanlık labirentlerine daldığımda kurtarıcıydın. Jean Paul şöyle demiş: 'Bu dünyada, sevgi ve dostluk gözleri bağlı ve dudakları kilitli dolaşırlar; kimse bir diğerine onu ne kadar sevdiğini söyleyemez çünkü iç bilincimiz ifade edilemezdir.' Çocuklarımızın sevgisi dünyayı gözleri bağlı dolaşmasın; yüreklerdeki hürmet ve düşkünlüğü anne ve babasına açıkça ve yüksek sesle ilan etsin! Mektubum sanırım biraz şaşkın ve karışık oldu ama beni biliyorsun – ve ben de seni biliyorum – kendisini ne denli ölü ve kasvetli sözcüklerle ifade etse de, seni seven oğlunu anlayacaktır. Beni sevmeye devam et, annem. Bu sabah Nürnberg'den Rosen'la birlikte yola çıktım. Hoş bir insan; görüş ve fikirlerimizi tartıştığımız sohbetleriyle yolculuğuma tat katıyor."¹

İki delikanlının Münih'e ulaşmadan son önemli durakları Augsburg idi. Burada onları Robert'in babasının eski bir arkadaşı Doktor Heinrich Wilhelm von Kurrer evinde ağırladı. Uzun süre Zwickau'da yaşayan Doktor Kurrer için en yakın arkadaşlarından birinin oğluyla karşılaşmak çok anlamlıydı. Robert de bu ziyaretten hoşnut kalmış, özellikle evin kızıyla yakından ilgilenmiş, gençlik heyecanı ile içinde patlak veren duygusal fırtınaların etkisiyle genç kıza tutulmuştu. İşin ilginç yanı, kader karşısına tıpkı Leipzig'de Doktor Carus'un evinde olduğu gibi, bu kez de bir "Clara" çıkartmıştı. Delikanlı belki o tarihlerde Leipzig'deki Clara'yı fazla düşünmüyordu ama birkaç ay sonra durum değişecek, Clara von Kurrer giderek sisler arasında kaybolan bir anıya dönüşürken Clara Wieck, yaşamının ayrılmaz bir parçası olacaktı. Clara von Kurrer, o tarihlerde tiyatro oyuncusu Carl Krube'yle nişanlıydı ama bu durum Robert'in duygularına engel değildi. Carl Krube, delikanlının nişanlısıyla ilgilenmesini onun gençlik heyecanına vermiş olmalı ki, yakın dostu Heinrich Heine'yi ziyaret etmek istediğini duyunca ona bir tavsiye mektubu yazmış,

nl şairin yabancı konuklara karşı her zaman fazla cana yakın davranmadığını belirterek Robert'i uyarmıtı.

Mayıs başında ulaştıkları Münih, delikanlıların o güne dek gördükleri kentlerin hemen hepsinden daha büyük ve kalabalıktı. Doğayı ve kıy yaşamını seven Robert burada kendisini rahat hissedemiyordu. Ancak kente gelmesindeki en önemli neden Heinrich Heine'yle tanııp onunla konuabilmektir. Beraberlerinde getirdikleri tavsiye mektubunun yardımıyla ünlü yazardan randevu alabilmeyi başardılar. Heine o yıllarda yaşayan genç kuşak edebiyatçılar içinde en tanınmış isimlerin başında geliyor, Münih'te bir derginin redaktörü olarak çalışıyordu. Özellikle *Reisebilder* (*Seyahat Tabloları*) ve *Buch der Lieder* (*arkılar Kitabı*) başlıklı yapıtlarıyla nlendi. Robert her iki yapıtı da okumuş ve çok etkisinde kalmıştı; büyük olasılıkla Heine'nin yaşamıyla kendisinin arasındaki paralellikler delikanlının ilgisini çekiyordu. Zorla hukuk eğitimi alan Heine, güçlükle üniversiteyi tamamlamış, sonrasında kendisini tümüyle edebiyata vermişti. Robert'ten farklı olarak, devlet memuriyetine kabul edilme olasılığını kaybetmemek için Musevilikten vazgeçip Protestan olmuştu. Napolon'a hayranlık duyuyor, bunu yapıtlarında açıkça ortaya koyuyordu. Heine ustaca kullandığı espirili dili sayesinde o yıllarda Alman topraklarında aynı anda yaşanan Fransa düşmanlığı ve Napolon bağlılığını başarıyla vurguluyordu. Özellikle *Reisebilder*'in "Ideen. Das Buch Le Grand" (Düşünceler. Le Grand Kitabı) başlıklı bölümünde bu ikilem sık sık karşımıza çıkar. Örneğin Düsseldorf'un Fransız askerlerinin kontrolüne geçişini anlattığı bölümde, kent meydanındaki Elektör Johann Wilhelm'in heykelinin yapılı öyküsünün ardından u satırlar yer alır: "O zamanlar hükümdarlar, imdikiler gibi, bin bir kayđı içinde kıvranan kimseler değilmiş; taları, boynuz gibi, balarına yapışık dururmu, kolay kolay çekilip alınamazmı; geceleri tacın üzerine takkelerini geçirir, mııl mııl uyurlarmı. Ve milletleri de, efendilerinin ayakları dibinde rahat yatarlarmı; sabahleyin uyandıkları zaman krallarına, 'Günaydın baba!' derlermi, krallar da onlara, 'Günaydın sevgili çocuklarım!' derlermi. Ama birdenbire iler değiiverdi. Bir sabah Düsseldorf'ta uyandık, 'Günaydın baba!' diyeceğimiz zaman baktık ki, babamız bizi bırakıp gitmiş."¹

Düsseldorf'un Fransızlar tarafından işgalinin kent halkında

1. Heinrich Heine, *Seyahat Tabloları II*, evirenler: Hayrünnisa Boratav, Pertev Boratav, s. 29, 30, Milli Eğitim Basımevi, 1945.

yarattığı korku ve şaşkınlığı ustaca betimleyen Heine, birkaç sayfa sonra Napoléon'un kent parkında dolaşmasını büyük bir hayranlıkla şöyle aktarıyordu: "İmparator, bütün maiyetiyle, ağaçlı yolun ortasından at sürüyordu, şaşırmış ağaçlar, onun geçtiği yerde, ileri doğru ilerliyorlar, güneşin ışıkları yeşil yaprakların arasından ürkek ve meraklı bakışlarla titreşiyor ve yukarıda, mavi gökyüzünde gözle görülecek şekilde altın bir yıldız yüzüyordu. (...) İmparatorun yüzünde mermerden Yunan ve Roma başlarında bulduğumuz renk vardı; bu yüzün çizgileri de eski çağ heykellerinin yüzlerindeki çizgiler gibi, asil bir ölçülülük gösteriyordu ve bu yüzde şu kelimeler yazılmıştı: 'Senin benden başka tanrın olmayacak!' Her insan yüreğini ısıtan ve dinlendiren bir gülümseyiş dudaklarında uçuşuyordu... Bununla beraber, insan biliyordu ki, bu dudakların bir ıslık çalması kâfiydi: O zaman Prusya ortadan kalkardı. Bu dudakların bir ıslık çalması kâfiydi: Ve bütün Kilise yıkılırdı; bu dudakların bir ıslık çalması kâfiydi: Bütün Kutsal Roma İmparatorluğu yerinden oynardı. Ve bu dudaklar gülümsüyordu, gözleri de gülümsüyordu."¹

Robert, Heine'yle karşılaştığında çok heyecanlıydı ancak kısa süre sonra bu heyecan yerini hayranlığa bıraktı. Gözünde bir tanrı gibi gördüğü adamın kendisiyle dostça sohbet etmesi onu rahatlatmıştı. Delikanlı için edebiyatın ne denli önemli olduğu, o tarihlerde henüz müzik ya da yazarlık arasında kesin bir seçim yapmadığı düşünüldüğünde bu buluşmanın onun açısından önemi daha iyi kavranabilir. Bütün yaşamı müzik ve edebiyatla dopdolu geçen Robert, Heine'nin sonraki yıllarda *Lutezia* adlı yapıtında dile getirdiği bir ifadeyi o tarihlerde ünlü şairin ağzından duysa belki karar vermesi çok daha kolay olurdu. Bütün romantik sanatçılar gibi müziğin insanları etkileme gücüne yürekten inanan Heine bu düşüncesini şöyle ifade etmişti: "Artan tinsellik ve soyut düşünce coşkuyu ifade etmek için daima sese ve tınıya yönelir. (...) Müzik belki de sanatın son sözü; tıpkı ölümün yaşamın son sözü olması gibi."²

İki delikanlı ve Heine uzun uzun Napoléon'dan bahsetmiş, Avrupa'daki düzeni kökünden değiştirmeye kararlı bu devlet adamının Münih'teki bir galeride sergilenmekte olan koltuğunu il-

1. agy. s. 50, 51.

2. *Das Letzte Wort der Kunst, Heinrich Heine und Robert Schumann zum 150. Todesjahr*, Herausgegeben von Joseph A. Kruse, arka kapak yazısı, Metzler, Bärenreiter, 2006.

giyle izlemişlerdi. Robert, büyük olasılıkla Heine'yle bu konuşmaların etkisinde kalarak, çocukluğundan beri babasından da hakkında övgü dolu sözler işittiği Napoléon'un gerçekleştirmek istediklerini yeniden düşünmeye başlamış, onun başladığı işi tamamlamadan bu dünyadan ayrıldığına karar vermişti. Gezinin ardından Leipzig'e dönüşünde Doktor von Kurrer'e gönderdiği teşekkür mektubunda Heine'yle karşılaşmalarını uzun uzun anlatmış ve sonrasında Baviera'nın koyu Katolik halkının bağnaz davranışlarından yakılarak şöyle devam etmişti: "Ah Tanrım! Avrupa'mızın leş gibi ahırlarını kim gerici papazlardan ve Papalıktan temizleyecek? Tüm zamanların en büyük insanı, yüce Napoléon buna başladı ama tamamlamadı. Tarih boyunca hep görüldüğü gibi, büyük insanlar yaşadıkları çağda değil, daha sonra etkili olmuşlardır. Ve her yetişkin insan kendi yaşamından bilir ki, yapılanlar asla takdir edilmez ancak ölümlerinin ardından mezarlarına büyük bir matem ve gözyaşlarıyla uğurlanırlar. Napoléon'a yönelik olarak da, bu tanrılaştırma ve hayranlığı görüyoruz."¹

Münih'ten sonra iki delikanlı ayrılmış, Gisbert Rosen, Heidelberg'e gitmiş, Robert ise Nürnberg'ten geçerek Zwickau'ya ulaşmıştı. Dönüş yolunda Bayreuth'ta bir kez daha Jean Paul'ün izini sürmüş, onun dul eşiyle tanışmış ve yaşadıklarını arkadaşı Rosen'e şu satırlarla aktarmıştı: "Dönüş yolunda Bayreuth'tan geçerken yaşlı ve iyi kalpli Bayan Rollwenzel² sayesinde Jean Paul'ün dul eşiyle tanıştım, bana büyük sanatçının bir portresini hediye etti. Bütün dünya Jean Paul okusa herkes daha iyi ama daha mutsuz olurdu. Onun satırları beni çılgınlık sınırına sürüklüyor ama iç huzurunun gökkuşağı ve insanın arınmış ruhu daima gözyaşlarının üzerinde dalgalanıyor. İnsanın kalbi yükseliyor ve tatlı bir yumuşaklıkla aydınlanıyor."³

Schumann, 1828 Mayıs sonlarında Leipzig'e yerleşti, artık kendisini tümüyle hukuk eğitime vermeli ve ekmeğini kazanabileceği bir meslek edinmeliydi. Bunu nasıl yapacağını bilemiyordu, her şeyden önce kendisini doğanın kucağından koparılmış gibi hissediyor, bu büyük kentte doğal hiçbir şey bulamamaktan yakınıyordu. Leipzig'den annesine gönderdiği ilk mektupta, "Burada düşüncelere dalıp kendimi kaybedeceğim ne bir vadi, ne bir

1. Robert Schumann, *Briefe, 1828-1855*, s. 12.

2. Jean Paul'un çalışma mekânı olarak kullandığı pansiyonun sahibi.

3. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann*, s. 26.

dağ, ne de bir orman var,"¹ diye yazmıştı. Aynı mektupta hiçbir çekiciliği olmayan hukuk eğitiminin ona çok zor göründüğünü ama yine de deneyeceğini ifade ediyor, bu konuda akıl danışabileceği birini bulamamaktan yakınıyordu. Tıp ya da teoloji eğitimi de kendisine uygun bulmayan Schumann, felsefe veya tarih derslerinin kendisine daha ilginç gelebileceğini eklemekten edemiyordu.

Günler geçtikçe Leipzig'e alışmaya başlamıştı, Zwickau'dan arkadaşı Emil Flehsig'le aynı evi paylaşıyor olması, kentteki ilk günlerde karşılaşabileceği yalnızlığı bir ölçüde azaltıyordu. Öğrencilerin toplandığı lokallerde oturmayı, orada arkadaşlarıyla uzun tartışmalara girmeyi seviyordu; büyümek, kendi kararlarını vermek böyle bir şey olmalıydı. Bol bol bira içiyor, sohbet sırasında elinden sigara düşmüyordu. Sert bir sigaranın ve sarhoş olmanın yaratıcı yönünü artırdığını düşünüyordu. Zaman zaman üniversite öğrencileri arasında oldukça yaygın olan yarı gizli "Burschenschaft" (Gençlik Derneği), örgütünün faaliyetlerine ilgi duyuyordu. Bu dernekler önceleri Alman birliğinin kurulması için çalışmaya başlamış, zamanla milliyetçi yönleri aşırıya kaçmaya başlayınca siyasi otorite tarafından yasaklanmışlar ya da sıkı kontrol altına alınmışlardı. Robert, yaşının verdiği heyecanla bu tip örgütlenmelere ilgi duyuyor ama milliyetçilik konusunda ölçülü davranıyordu. Karakteri gereği gizli örgütlenmelerde onu çeken bir yan vardı; zaten kısa süre sonra kendi hayali derneğini kuracaktı.

Onun en keyifli anları piyano başında geçen saatlerdi. Üniversiteyle birlikte, kentin en tanınmış piyano öğretmeni Friedrich Wieck'ten ders almaya başlamıştı. Henüz dokuz yaşındaki kızı Clara'nın piyano çalışını duyduktan sonra Wieck'in eğitimliğine hayran olmuştu. Yaz sonuna doğru annesine, "İnsanların bana veremediklerini müzik veriyor, içimde söylenmeden kalan duygularımı piyano dile getiriyor,"² diye yazacaktı. İlk göz ağrısı edebiyattan da kopmuş değildi; roman denemeleri kaleme alıyor, "Hottentottiana" adını verdiği günlüğüne bir anlamda içeriğini döküyordu: "Bugünü tümüyle Naundorf'ta³ geçirdim ve son derece mutluydum. *Sibenkäs*⁴ çok korkunç bir eser. Ama bu yapıtı binlerce kez

1. Robert Schumann, *Briefe, 1828-1855*, s. 22.

2. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 39.

3. Leipzig yakınlarındaki bir park.

4. Jean Paul'un bir yapıtı.

okumak istiyorum. Naundorf benim Eremitage'ım¹ olamaz mı? Ağaçların altında otururken büyük bir huzur duydum ve bülbüllerin ötüşünü dinledim ama ağlamadım.”²

Dinlediği ezgiler onda edebî yapıtları çağrıştırıyordu; günlüğüne şunları yazmıştı: “Beethoven'ın müziğini duyduğum zaman, biri bana Jean Paul'ün yapıtlarını okuyormuş gibi hissediyorum; Schubert, Novalis'e benziyor. Spohr sanki Ernst Schulze'nin³ ya da Carlo Dolci'nin⁴ müzikteki karşılığı gibi.”⁵ Edebiyat ve müzik sürekli birbirini körüklüyor gibiydi. 1828'in yaz aylarında, o zamana dek tanımadığı şair Justinus Kerner'in şiirlerini okumuş ve hemen bunlardan bazılarını bestelemişti.⁶ Kendi yapıtından oldukça hoşnut kalan Robert, *lied*'leri, profesyonel bir gözle değerlendirmesi için besteci Gottlob Wiedebein'a yollamıştı. O tarihlerde Braunschweig'da görevli olan Wiedebein, delikanlıya gönderdiği cevap mektubunda, “Doğadan çok fazla esinlendiğiniz anlaşılıyor, bunu kullanın,”⁷ diye yazmıştı. Mektup, Robert'i çok mutlu etmiş, müzisyen yönünün ağır basmasına neden olmuştu. Besteciye tekrar yazarak görüşlerinde çok haklı olduğunu, hiç temel müzik eğitimi almadığını, onun da belirttiği gibi tümüyle “doğanın öğrencisi” olduğunu vurgulamıştı.⁸

Robert'in Leipzig'de sık sık uğradığı yerlerden biri de Doktor Carus'un eviydi. Buradaki müzikli toplantılara katılıyor, özellikle evin genç sahibesi Agnes Carus'a duyduğu platonik aşk delikanlıyı kimi kez çok mutlu ediyor, kimi kez de derin bir hüzne sürüklüyordu. 29 Mayıs'ta günlüğüne bu konuyla ilgili şunları yazmıştı: “Evvelsi gün çok heyecanlıydım, sebebini tam olarak anlayamamakla birlikte sanki aklımı yitirecekmişim gibi hissettim. Carus'lara gittiğim zaman zavallı kalbim şiddetle çarpıyor, betim benzim atıyor, ah! Seninle daha sonra karşılaşamaz mıydık? Şu an birbirimize çok uzağız; ama aynı zamanda çok da yakınız. Ge-

1. Eremitage, Bayreuth'ta büyük bir park ve saray. Jean Paul'un çalışma mekânı olarak kullandığı “Rollwenzel” bu parkta yer alıyordu.

2. Peter Härtling, *Schumanns Schatten*, s. 74.

3. Alman romantik şair.

4. XVII. yüzyılda yaşamış İtalyan ressam.

5. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 44.

6. Schumann, 1840'ta, Kerner'in on iki şiirini daha besteleyecekti (*Op. 35, 12 Lied*).

7. Martin Demmler, *Robert Schumann und Die Musikalische Romantik*, s. 20.

8. agy. s. 20.

çenlerde duygu dolu bir bakışını fark ettim, gece rüyama girdi.”¹

Onun sayesinde Schubert’in müziğini tanımış, *lied*’lerine hayran kalmıştı. Agnes’in güzel sesi için şarkılar besteliyor, ortak tutkuları Jean Paul üzerine saatlerce konuşmaktan zevk alıyordu. 2 Haziran’da günlüğüne yazdıkları, delikanlının genç kadının şarkı söylemesini dinlerken neler hissettiğinin en güzel tanığıydı: “Önceki gün Carus’ların evindeydim. Kendimde o cesareti nasıl bulup iki saat onunla² piyano başında oturduğumu bilemiyorum. İçimdeki küllenmiş duygular yeniden alevlendi. Neler yaşadıklarımı gözlerimden okumuş olmalı ki, bana hüznü bir gülümsemeyle baktı. Bir süre sonra en az benim kadar bahtsız olan kocası yanımıza geldi. Karısı şarkı söylediği zaman karşı konulmaz bir acıyla, gözlerinden fışkıran alevler sanki ‘Sesin ve gözlerinle seni baştan çıkarıcı şıllık,’ der gibiydi.”³ Yıl sonuna doğru Agnes’le arasındaki yakınlaşmanın en önemli nedenlerinden biri olan Schubert’in ölüm haberini aldığı anda delikanlı, aile yakınlarından birini kaybetmiş gibi üzülecekti.

Robert yaz sonundan beri Leipzig’den ayrılıp eğitimine Heidelberg’de devam etme planları yapıyordu. Arkadaşı Gisbert Rosen’den gelen mektuplar Robert’in bu kente gitme özlemini körüklüyordu. Zaten son zamanlarda aynı evi paylaştığı Emil Flechsig’le bazı anlaşmazlıklar baş göstermeye başlamıştı. Özellikle evdeki ortak mekânların ve eşyaların paylaşımında sorunlar yaşıyorlardı. Emil, Schumann’ın birlikte oda müziği yapmak için eve çağırdığı arkadaşlarından rahatsız olduğunu söylüyor, onların evde yemek yemelerini istemiyordu. Önceleri küçük geçimsizlikler olarak ortaya çıkan bu fikir ayrılıkları zamanla ciddi bir sorun olmaya başlamıştı.

Leipzig’e bir türlü ısınamamış, kendisine istediği gibi bir yaşam kuramamıştı. Hukuk eğitimi onun için hâlâ çok zor ve tatsızdı. Emil Flechsig sonraki yıllarda o günleri hatırlarken, “Üniversiteye yalnızca kayıt olmak için uğradı, bunun dışında bir kez bile bir hukuk sınıfına adımını atmadı,”⁴ diyecekti. Heidelberg Üniversitesi’ndeki hocaların dönemin en tanınmış hukukçuları olmaları, Robert’te bu zor eğitime ancak orada katlanabileceği izleni-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 38.

2. Agnes Carus.

3. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 38, 39.

4. agy. s. 35.

mini uyandırıyor. Annesine 3 Ağustos'ta yazdığı mektupta, Leipzig'den ne denli sıkıldığını bir kez daha vurgulamış ve gelecek Paskalya'dan itibaren eğitimine Heidelberg'de devam etmeyi düşündüğünü, ondan beklenmeyecek şekilde, son derece mantıklı nedenlere dayandırarak açıklamıştı:

Ahh annem!

Ruhumuz ancak doğa içindeyken göklerin bize bahsettiği bunca hediye için şükretmeyi ve dua etmeyi öğreniyor. Doğa, kocaman nakışlı sınırsız bir peçe gibi; En Yüce'nin adını işliyor her yöne. İnsanların acı ve sevinç gözyaşlarını silebilecek, her gözyaşını suskun bir coşkuya dönüştürecek ve yüreklerin ateşini düzenleyecek sessiz ama tarifsiz bir güçle bağlıyor bizi. Peki, neden ben bu iğrenç Leipzig'de bütün bu duygulardan mahrum kalıyorum? Genelde tadını çıkardıklarımdan daha yücesini ve mutlusunu neden bir tek bellek verebiliyor bana? Ama planlarımı yaptım, sadece senin onayını istiyorum. Saksonya yerlisi olarak imtihanlarımı Leipzig'de vermem ve orada iki yıl okumam gerekiyor; bu yüzden önümüzdeki Paskalya'da Leipzig'i terk etmeyi düşünüyorum, Heidelberg'e gidip ünlü Alman hukukçu Thibaut, Mittermayer gibi hocaların derslerine katılmak istiyorum. Sonra 1830 Paskalyası'nda Leipzig'e geri dönebilirim, böylece Leipzigli hocaların ayakları altında fazla dolaşmamış olurum. Başka bir üniversiteye gitmek istememin üç nedeni var: Birincisi, kendi iyiliğim için çünkü burada kendimi iyi hissetmiyorum ve korkutucu şekilde paslanıyorum; ikincisi, bir insan olarak başka insanların niteliklerini de görmeliyim; üçüncü olarak da mesleğim adına, çünkü günümüzün en muazzam hukukçuları Heidelberg'de.¹

1. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 29.

Clara ve Robert, Leipzig ve Heidelberg’de iki farklı yaşam, 1829-1830

1829 yılı başlamıştı, Clara sonbaharda on yaşını tamamlayacaktı. Babasının onun için çizdiği plan uyarınca yılmadan çalışıyor, piyano başında geçen saatleri, daha iyi bir parmak tekniğine, daha kusursuz bir çalışma giden yolda kat etmesi gereken zorlu sürecin parçası olarak değerlendiriyordu. Yaşıtlarından ve çevresindekilerden farklı bir yaşam sürdürdüğünün bilincine varmaya başlamıştı. Yıllar önce annesinden ayrılınca, bir anlamda piyano onun yerini almış, tüm yaşamını kaplamıştı. Babasının ona ne denli değer verdiğinin farkındaydı; bu yönüyle de farklı bir çocuktu. Piyano, Clara ve Friedrich Wieck ayrılmaz bir üçlü gibiydiler. Her ne kadar bir süredir aileye katılan üvey anne, babasının ilgisinin bir kısmını üzerine çeker gibi olduysa da, onların üçlü dünyasını bozamamıştı. Clara, babasının ilgisini tümüyle kendi üzerinde toplayabilmenin en kolay yolunun kusursuz bir piyano çalıştan geçtiğinin farkındaydı. Üvey annesi, babasına piyano satışında ve evi çekip çevirmede yardımcı oluyor, o konuda fikirlerine başvuruluyordu. Müzik söz konusu olduğunda yalnızca Clara ve babası vardı, tabii bir de piyano.

Yaklaşık bir yıldır Clara’nın yaşamının önemli bir parçası haline gelen Robert, 1829 Nisan ayında Heidelberg’e gitmek için Leipzig’den ayrılmıştı; öncesinde Zwickau’ya uğrayıp ailesini ziyaret etmeyi, ardından Ren Nehri boyunca güneye inerek aylardır rüyalarını süsleyen Heidelberg’e ulaşmayı planlıyordu. Büyük olasılıkla son zamanlarda Clara’ya anlattığı masalların çoğunda bu gezide karşılaşmayı umduklarını aktarıyordu. Heidelberg’e varışının ardından, 24 Mayıs’ta annesine gönderdiği uzun mektupta yolculuğunu en ince detaylarıyla anlatmış, sözcükleri kullanmada ne denli usta olduğunu kanıtlamak istercesine şunları yazmıştı:

“Leipzig’den Frankfurt’a gelirken bahar gökyüzünün yüzlerce değişik şekli arasında kanatlanmış gibiydik. (...) Frankfurt’a yaklaştıkça gökyüzü bu mutlu olayı kutlamak istercesine, pırıl pırıl, berak ve masmavi bir şekle büründü, tıpkı gözlerim gibi. (...) Vardığımızda Alexis¹ ile birlikte bu ilginç kentte, Main Irmağı kıyısında dolaştık. Gökyüzü kusursuz bir şekilde parlak ve açıktı. Nehir kenarındaki yürüyüş yolları ve şehirdeki parklar tek kelimeyle kusursuz; Leipzig’dekiler bunlarla karşılaştırılmaz bile. Uzakta Taunus Dağları’nın koyu silueti, akşamın gökyüzünde bırakmaya başladığı mavi ve sarı renklerle keskin bir kontrast oluşturuyordu. (...) Mehtap beyaz çiçeklerin üzerinde parlıyor, bülbüller büyümlü şarkılarını söylüyordu. Hafifçe esen rüzgârla sallanan leylaklar ve sarkık dallarıyla akasyalar havayı tatlı bir kokuyla doldurmuştu. Kuzeye, güneye, her yöne amaçsızca dolaştım, sanki daha önce enfes bir rüyada burada bulunmuş gibiydim. (...) Uzaktan, gecenin bu geç vaktinde piyano çalan birini dinledim; büyük olasılıkla bir kızdı. Çalmayı bitirdiği zaman da, akasyaların arasından ayrılp düşüncelerimde kayboldum.”²

Robert bu sakın mayıs akşamında Frankfurt’ta duyduğu piyano sesiyle Clara’yı düşünmüş olmalıydı. Küçük kız onun için tuşların üzerinde dolaşan usta parmaklarıyla, kusursuz ve duru bir çalışın sembolü gibiydi; bütün çabasına rağmen delikanlının bir türlü ulaşamadığı mükemmelliğe sanki o doğuştan sahipti. Henüz on yaşını tamamlamamış bile olsa ne yöne gitmesi gerektiğini bir türlü kestiremeyen Robert’in aksine kararlı adımlarla solist olma yolunda hızla ilerliyordu.

Heidelberg’den annesine gönderdiği uzun mektupta Robert’in neşesi çok yerindeydi; ilk konakladığı evin bir yanında kilise, diğer yanında akıl hastanesi olduğunu belirterek, “Katolik olmakla, delirmek arasında kararsız kaldım,” diye yazmıştı. Yıllar sonra yaşamının bir akıl hastanesinde sonlandığı düşünüldüğünde bu cümle çok farklı bir anlam ifade ediyordu. Aynı mektupta, yıllardır düşlerini süsleyen Ren Nehri’ni ilk gördüğü andaki heyecanını şöyle kâğıda geçirmişti: “Saat 09.00’da Wiesbaden’den yola çıktık. Heybetli, yaşlı, Baba Ren’i ilk görüş ânımın tadını çıkarabilmek için gözlerimi yumdum. Tekrar açtığımda, sakın, gururlu, huzur dolu ve vakur bir şekilde önümde uzanıyordu, tıpkı eski

1. Schumann’ın yol arkadaşı Willibald Alexis.

2. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 43-46.

bir Alman tanrısı gibi.”¹ Robert bütün romantik sanatçıların ilham kaynağı konumundaki bu büyük nehri ve onun kıyısında sıralanmış kentleri doyasıya görebilmek için önce kuzeye yönelmiş, Koblenz’e dek gitmiş, sonrasında rotasını güneye çevirmiş ve 21 Mayıs’ta Heidelberg’e ulaşmıştı. Ren üzerinde gemiyle yaptığı geziler boyunca sonraki günlerde özlemle hatırlayacağı pek çok manzarayla karşılaşmış, ay ışığının sulardaki yansımalarını, günbatımının izlerini belleğine kazımaya çalışmıştı. Ve büyük olasılıkla Koblenz’e doğru Lorelei kayasının önünde, Heinrich Heine’nin dizelerini ve su perisine dönüşen bahtsız genç kızı anımsamıştı. Delikanlı doğal olarak, bu dizelerin yıllar sonra Clara tarafından kendisine doğum günü armağanı olarak besteleneceğinden habersiz, etrafını kaplayan olağanüstü manzaranın tadını çıkarıyordu.

Öylesine üzgünüm,
Bilmem ki neye yormalı;
Hiç aklımdan çıkmayan
Eski bir masaldan olmalı.

Durgun yavaş akıyor Ren,
Hava serin, kararmak üzre;
Doruğu tepenin
Parlıyor akşam güneşinde.

Oturmuş yukarıda
Güzeller güzeli bir peri;
Altın saçlarını tarıyor,
Işıl ışıl süsleri.

Bir yandan şarkı söylüyor,
Elinde altın tırağı;
Sesi öylesine güzel,
Öylesine tatlı.

Küçük teknesinde kayıkçı
Büyülenmiş, çılgın;

Tepede gözleri,
Değil farkında, kayaların.

Yuttu dalgalar kayıkçıyı,
Sandal battı;
Söyledi o şarkıyı,
Bunu Lorelei yaptı.¹

Heidelberg tarih boyunca bilim ve sanat alanında öncü bir rol oynamış, romantik sanatçılar için Jena'nın ardından neredeyse kutsal bir kent konumuna gelmişti. 1806'da burada bir araya gelen ikinci kuşak romantik sanatçılar, özellikle şairler, yayımladıkları yapıtlarla romantizmin yerleşmesinde önemli bir rol oynamışlardı. Tüm XIX. yüzyıl sanatçılarını derinden etkileyen "Des Knaben Wunderhorn" (Çocuğun Büyülü Borazanı) adlı halk şarkıları derlemesi, Achim von Arnim ve Clemens Brentano tarafından bu kentte yayımlanmıştı.

Robert, kente yerleştikten sonra hukuk eğitimine başladı. 1386 yılında Heidelberg'de kurulan üniversite, Alman topraklarındaki en eski yüksek öğrenim kurumuydu. Arkadaşı Gisbert Rosen'in yardımıyla kısa zamanda öğrenci yaşamının hareketli temposunun içine dalmakta gecikmedi. Mevsimin yaz olmasından da faydalanan Robert, hem kent içinde hem de civarda uzun geziler yapıyor, gün batımını ve mehtabı doyasıya seyrediyordu. Uzun zamandır hasret kaldığı doğa ona kucakını açmıştı. Kuşkusuz Heidelberg'deki eğlence yerleri ve meyhaneler bir süre sonra en sık uğradığı yerlerin başında gelmeye başlamıştı ancak bu kez okul yaşamından da memnundu. Haziran içinde annesine gönderdiği bir mektupta, hukuk eğitiminin çok iyi gittiğini, Heidelberg'in Leipzig kadar hareketli bir kent olmamasının okula devam etme yönünde avantaj sağladığını ve özellikle öğretmenlerinden hoşnut olduğunu yazıyordu. Kuşkusuz bu olumlu havada öğretmeni Anton Friedrich Justus Thibaut'nun büyük katkısı vardı. Üniversitede hukuk profesörü olarak çalışmasına karşın, Heidelberg'in müzik yaşamındaki en önemli kişilerin başında gelen Thibaut, Robert için olabilecek en iyi öğretmendi.

1. Heinrich Heine, *Şarkılar Kitabı*, çeviren: Behçet Necatigil, s. 172, Adam Yayınları, 1982. Clara Schumann, bu şiiri, 1843 yılında Robert'in doğum günü için bestelemişti.

1772 yılında doğan Thibaut, yirmi yaşında Göttingen Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başladığında, çocukluğundan beri hep ilgisini çeken müziğe daha derinden bağlanmıştı. Bunun başlıca nedeni, üniversitede Johann Nikolaus Forkel'le tanışması ve onun derslerinden bazılarını izlemesiydi. Tıpkı kendi gibi, Göttingen Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gören Forkel, bir süre sonra bu eğitim kurumundaki müzikten sorumlu kişi konumuna gelmiş ve okuldaki koronun yanı sıra, öğrencilerin müziğin temel kurallarını öğrenmelerini de sağlamaya başlamıştı. Forkel'in müzik dünyasına yaptığı en büyük katkı, 1802 yılında yayımladığı ilk kapsamlı Bach biyografisidir. Müzikle dolu bir ortamda hukuk eğitimini sürdüren Thibaut, daha sonra Königsberg'e giderek ünlü filozof Immanuel Kant'ın derslerine devam etmiş, 1798 yılında Jena'da Schiller'le karşılaşmış, ardından 1806'da Heidelberg'e gelerek kentteki romantik şairlerle yakın bir dostluk kurmuştu.

Thibaut'nun müzik sevgisi, 1810 yılında kentte bir koro kurmasına ve düzenli konserler vermesine yol açtı. Kısa zamanda Heidelberg'in müzik yaşamında önemli bir yere sahip olan bu koro, özellikle Palestrina ve Händel'in yapıtlarını seslendirmesiyle ünlüydü. XIX. yüzyıl ortalarına doğru büyük bir ivme kazanacak Rönesans ve Barok müzik araştırmacılarının öncülerinden biriydi. Thibaut, 1825'te yayımladığı *Über Reinheit der Tonkunst* (Müzik Sanatının Saflığı Üzerine) adlı yapıtında, müzik estetiği üzerine görüşlerini kaleme almıştı. Alman hukuk sisteminin gelişmesi konusunda da önemli araştırmaları olan Thibaut, "Hukuk benim mesleğim ama konser salonu mabedim,"¹ diyerek yaşamındaki önceliklerini belirlemişti. Müzikle böylesine ilgili bir hocanın kısa zamanda Robert'in hayranlığını kazanması çok doğaldı. Delikanlı öğretmenin evindeki müzikli toplantıların hemen hepsine katılıyor, koronun çalışmalarını yakından izliyordu. Günlüğüne yazdıkları Robert'in bu toplantılarda ne denli mutlu olduğunu açıkça ortaya koyuyordu: "Thibaut olağanüstü biri, en zevkli anlarımı onun yanında geçiriyorum. Händel oratoryolarından birini çaldırıp (her perşembe yetmişten fazla şarkıcı toplanıyor) ve kendisinden geçmiş bir şekilde koroya piyano başında eşlik etmesinin ardından, o koskocaman güzel gözlerinden iki damla yaş süzülüp

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 41.

gümüş beyazı saçlarıyla yanıma gelip tek bir söz bile söylemeden bütün duygusallığıyla elimi sıktığında, kendi kendime, benim gibi birinin böyle kutsal bir yerde ne aradığını soruyorum.”¹

Leipzig’de olduğu gibi, burada da, kentin renkli eğlence yaşamının tadını çıkarıyor, kimi zaman alkolü fazla kaçırıp tümüyle kendisinden geçiyordu. İçkiye olan bu düşkünlüğü yıllar içinde artacak, yaşamının bazı dönemlerinde alkolün etkisiyle çevresiyle iletişim kurmakta güçlük çekecekti. Önceleri hemen her delikanlının başına gelen sarhoşluklar şeklinde başlayan bu alışkanlık, ilerleyen dönemlerde Robert’in ruhsal çöküntü içine girmesine neden olacaktı. Heidelberg döneminde günlüklerinde sık sık, “Kapının önünde kendimden geçmiş bulundum,” ya da, “Akşamdan kalmayım,”² gibi ifadeler yer alıyor, bununla birlikte Robert içtiği zamanlar kendisini daha iyi hissediyordu. Hiç içmediği zamanlarda günlüğüne kendisini genellikle, “katı ve ruhsuz”³ hissettiğini yazıyordu.

1829 Ağustosunda üniversitedeki derslere ara verilince, Robert İsviçre ve Kuzey İtalya’yı kapsayan bir geziye çıktı. Güneyin havasını solumak, İtalya’yı görmek çocukluğundan beri en çok istediği şeylerin başında geliyordu. Heidelberg’de çok para harcadığından, bu gezinin masraflarını karşılayabilmek için evden maddi destek istemek zorunda kalmıştı. Babasının mirasından payına düşen yıllık faiz geliri son aylarda harcamalarını karşılamamaya başlamıştı; üstelik kendi ifadesine göre Heidelberg, Leipzig’den daha ucuz bir kent olmasına rağmen. Annesi ve vasisi bu gezinin dersleri aksatabileceğinden korkuyorlardı ayrıca işin maddi yönü de vardı. Bütün karşı çıkmalarına rağmen Robert aklına koyduğunu yapmakta kararlıydı. Aylardır bu gezi için İtalyanca çalışmış, Petrarca’nın sonelerini Almancaya çevirmeye bile başlamıştı. Annesine yazdığı bir mektupta Heidelberg’in İtalya’ya çok yakın olduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmişti: “Şu tatlı sözcüklere bir kulak ver, ‘Domo d’Ossola’, ‘Lago maggiore’, ‘Milano’, ‘Brescia’, ‘Verona’, ‘Padua’, ‘Venezia’ bunları duyunca eminim sen de, ‘Sevgili Robert, bütün genç öğrenciler gibi sen de seyahate çıkmalısın,’ diyeceksin.”⁴

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 54.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 21.

3. agy. s. 21.

4. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 65, 66.

Robert önceleri İtalya gezisine iki arkadaşıyla çıkmayı tasarlıyordu ancak son anda ikisinin de gelememesi üzerine tek başına yola koyuldu. Kuzeyli sanatçıların hemen hepsini etkileyen sanatın ve müziğin beşiği İtalya delikanlıyı da büyülemişti. Jean Paul'ün *Titan* başlıklı yapıtının geçtiği "Lago Maggiore," özellikle görmek istediği yerlerin başında geliyordu. Yazdığı mektuplarda ve günlüğüne düştüğü notlarda, limon ağaçlarından, meyve bahçelerinden ve bin bir renkli kelebeklerden söz ediyor, İtalyan kızlarının güzelliğini de ekliyordu. Bu gezisi sırasında Rossini'nin müziğine hayran olmuş, özellikle Milano'da bestecinin *La gazza ladra* (Hırsız Saksagan) operasında dönemin ünlü şarkıcısı Giuditta Pasta'yı izlemesi bu müziğe yaklaşımını tümüyle değiştirmişti. Genellikle keyifli ve eğlenceli geçen yolculuk, Venedik'te hastalanması ve parasız kalması nedeniyle sıkıntılı bir sürece girmiş ancak delikanlı üniversitede dersleri başlamadan, 20 Ekim günü Heidelberg'e ulaşmıştı. Güneyin sıcak güneşi altında geçen iki ay, ne yazık ki onun yaşamındaki tek İtalya gezisi olarak kalacaktı.

İtalya'ya ait izlenimlerini, bir süre sonra Friedrich Wieck'e gönderdiği mektupta şöyle anlatacaktı: "İki hafta önce cebimdeki paranın bir kısmı tükenmiş ama hayat görüşüm zenginleşmiş ve birçok kutsal anı biriktirmiş olarak İtalya ve İsviçre'ye yaptığım geziden döndüm. Tanrım! İtalyan müziği hakkında hiçbir fikrimiz yok; insan onu yaratıldığı gökyüzünün altında dinlemeli. Milano'da Scala'da Rossini ve Giuditta Pasta'nın etkisinde kaldığımda sıklıkla sizi düşündüm. (...) Leipzig'de bazı zamanlar dinlediğim müzik karşısında içimde bir ürperme uyanır ve müziğin dehaları önünde korku duyardım ama İtalya'da aynı zamanda onları sevmeyi öğrendim. Hayatımda ilk kez bir gece, Tanrı'nın önümde durup bana, yüzüne bakmaizni verdiği hissine kapıldım."¹

Robert'in bunca hareketli geçirdiği aylar boyunca Clara, Leipzig'deki olağan yaşamını sürdürüyordu. Bu, küçük kız için, piyano çalışmak, yeni parçalar öğrenmek ve yakın bir gelecekte gerçekleşecek konserler için her an hazırlıklı olmak anlamına geliyordu. Bahar ve yaz ayları boyunca süren tekdüze yaşam, ekimdeki bir dizi konserle hareketlenmiş, Clara bir çalgıyla bütünleş-

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 19.

Niccolo Paganini, 1830,
gravür baskı.

menin, vücudunun her parçasıyla müziği hissetmenin ne demek olduğuna kendi gözleri ve kulaklarıyla şahit olmuştu. Gelmiş geçmiş en büyük solist olarak kabul edilen Niccolò Paganini'nin Leipzig'deki konserleri, müzik çevrelerini çok heyecanlandırmış, kent haftalarca yalnızca bu olaydan bahsetmişti.

İtalyan kemancı yalnızca olağanüstü tekniği ve çalgısından o güne dek kimsenin duymadığı tınıları çıkarmasıyla değil, yeteneğinin nerden geldiği konusunda dilden dile dolaşan fantastik öyküler nedeniyle de dinleyenlerin ilgisini çekiyordu. Kimileri onun ruhunu şeytana sattığını, bu sayede akıl almaz bir teknik beceriye sahip olduğunu öne sürüyor, bazıları da, annesinin son nefesini Paganini'nin çalgısının içine üflediğini ve bu sayede kemanın adeta can bulduğuna inanıyordu. Avrupa'nın dört bir yanında verdiği konserlerde salonlar tika basa doluyor, ünlü sanatçı dinleyenlerin şaşkın bakışları arasında kimi zaman kemanının tellerini bilerek kopartıp adeta ip üzerinde akıl almaz cambazlıklar yapan bir cambaz gibi herkesin soluğunu kesmeyi başarıyordu. Bu büyük ilgi, doğal olarak kendisine çok iyi bir maddi gelir de getiriyordu. Aslında önceleri seyirciler çok farkına varmasalar da, XIX. yüzyıl

solistlerin yüzyılı olacak, Paganini'yi kendisine örnek alan onlarca isim çalgılarında onun ustalığına ulaşmaya gayret edecekti.

Friedrich Wieck, kızını herkesin hayranlık duyacağı bir piyanist olarak yetiştirme gayreti içinde olduğu için Paganini'yi dinlemeyi ve onunla konuşabilmeyi herkesten çok istiyordu. Clara'yı ona dinletebilmeli, onun görüşlerini mutlaka almalıydı. Kentin müzik çevresinin önde gelen isimlerinden biri olduğu için bu isteğini gerçekleştirmekte zorlanmamış, ünlü sanatçı, Leipzig'e gelir gelmez onu ziyaret etmiş ve Clara'nın günlüğüne, onun ağzından şunları yazmıştı: "30 Eylül akşamı Paganini geldi, sonunda ben de en büyük sanatçıyı duyabileceğim. Ona tuşları siyah bir piyanoda kendi bestem olan *Mi Bemol Majör Polonez*'i çaldım. Çok beğendi ve babama, sanatı meslek olarak seçebileceğimi, çünkü duygularım olduğunu söyledi."¹

Clara ve Friedrich Wieck, Paganini'nin Leipzig'de verdiği dört konseri de izlediler. Kimi kez küçük kız sahne üzerinde sanatçının özel konuklarının arasında oturmuş, duyduklarına ve gördüklerine inanmakta güçlük çekmişti. Friedrich Wieck, kendi aklındaki planı başarıyla yaşama geçiren bu adama büyük hayranlık duyuyordu. Ünlü kemancı, kentten ayrılmadan bir kez daha Clara'yı dinlemiş, günlüğünü imzalamış ve çalarken rahatsız oluyormuş gibi aşırı hareket etmemeye dikkat etmesini söylemişti.² Paganini'nin öğütlerini Clara'dan önce Friedrich Wieck not etmiş olmalıydı.

Robert, Heidelberg'deki olağan öğrenci yaşamına geri döndükten sonra Friedrich Wieck'e yolladığı İtalya izlenimlerini anlattığı mektubunda, aynı zamanda içinde giderek büyüyen müzik özlemini ve Paganini'nin Leipzig'deki konserlerini dinleyememiş olmanın üzüntüsünü de yazmıştı: "Bilmem ki neden Leipzig'i terk ettim; orada tam müziğin Olimpos'u önümde açılıyordu ve siz bir rahip gibi benim, hiçbir şeyden haberi olmayan cahil öğrencinin gözündeki perdeyi kaldırıyordunuz. Burası tam beklediğim gibi çıktı; genellikle müziği seviyorlar ama fazla yetenekli insan yok. (...) Bildiğiniz gibi kuru kuruya teoriye fazla dayanmıyorum, o nedenle daha çok doğaçlama çaldım, notadan çok çalışmadım. Birkaç senfoniye başladım ama tamamlamadım. Orada burada, Roma hukuku kitaplarının arasından Schubert'in valsleri çıkıyor. (...) Genel olarak çalışımın ilerlediğini ya da geri-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 27.

2. agy. s. 28.

lediğini zannetmiyorum, sanırım olduğum yerde kaldım. Aslında tuşem kuvvetli pasajlarda daha güçlü, hafif pasajlardaysa daha rahat, enerjik çalabiliyorum ama doğru ve kesin çalma alışkanlığımı kaybettim. (...) İçimdeki kıpırtıların hepsini kâğıda geçirebilseydim çoktan senfonilerimin Op. 100'e kadar gelmiş olacağını bir bilseniz. (...) Paganini oradaymış ve onu dört kez dinlemişsiniz. Gerçekten dört kez mi? Tanrım! Eğer ben onu dört kez dinleseydim çılgına dönerdim. Lütfen bana oradaki yaşamınız hakkında ayrıntılı yazın, yeni öğrencileriniz, Clara ve diğer çocuklarınız¹ müzikte neler yapıyorlar?”²

Aynı tarihlerde annesine yazdığı bir mektupta piyano çalmanın giderek kötüleştiğinden ve hayal gücünü kaybetmeye başladığından yakınıyordu: “Müzikten ve piyano çalmamdan bahsediyorsun. Ahh! Anne, o artık nerdeyse tamamen bitti. Çok ender ve çok kötü çalıyorum. Müziğin meşalesi sanki uzaklarda yavaş yavaş sönüyor ve benim bu sanat için verdiğim tüm uğraşlar sanki bir rüya gibi; anımsamakta zorluk çekiyorum. (...) Para kazanmak için okuduğum hukuk beni öylesine kuru ve donuk biri yaptı ki, artık hayal gücümün çiçekleri baharın özlemini duymuyorlar.”³

Robert, annesine böyle yakınmasına karşın, 1829 sonbaharından başlayarak piyano çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştı. Heidelberg'de onun en yakın arkadaşlarından biri olan Theodor Töpken sonraki yıllarda o günlere dair anılarında, delikanlının vaktinin büyük bölümünü piyano başında geçirdiğini belirtecekti: “Piyano çalmak, Heidelberg dönemindeki tek gerçek eğitimiydi. Genellikle sabahın erken saatlerinde onu çalgısının başında gördüğümde bana, ‘Bugün yedi saat piyano çalıştım, akşam çok iyi çalacağım; mutlaka bir araya gelmeliyiz,’ derdi. Bu sözleri duyduğumda akşama beni nasıl bir şölenin beklediğini tahmin edebilirdim. Aynı tarihlerde daha hızlı çalabilmek için yaptığı parmak alıştırmalarından bir türlü hoşnut olmuyordu.”⁴ Gerçekten de Robert piyano tekniğini kusursuzlaştırmak için çalışma temposunu artırdıkça, sıklıkla fiziksel ağrılarla karşılaşmaya başlamıştı. Günümüze dek, pek çok müzisyenin başına gelen ve doktorların “müzisyen krampisi” olarak adlandırdıkları hastalığın ilk aşamaları-

1. Clara'nın kardeşleri Alwin ve Gustav.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 17-21.

3. agy. s. 23, 24.

4. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 49, 50.

nı yaşıyordu. Uzun süre aynı parmağı aynı şekilde çalıştırıyor, bunu yaparken bir türlü istediği kusursuzluğa ulaşamamanın zihinsel baskısıyla da karşılaşılıyordu.

Neyse ki bu kramplar uzun süreli olmuyor, delikanlının piyano çalışını tümüyle engellemiyordu. 24 Ocak 1830'da Heidelberg'de üniversite öğrencilerinin düzenlediği bir konserde halk önünde çaldı. Programda Ignaz Moscheles'in *Alexander Çeşitlemeleri* vardı; delikanlı sahnede notaları çevirmesi için sık sık dört el piyano çaldıkları arkadaşı Theodor Töpken'den yardım istemişti. Konser çok başarılı geçmiş, dinleyenler uzun alkışlarla delikanlının piyano çalışından etkilendiklerini açıkça ortaya koymuşlardı. Zaten seslendirdiği parça onun en iyi yorumladığı yapıtların başında geliyordu. Bu dinletinin ardından başka konser teklifleri de gelecek ancak delikanlı hepsini geri çevirecekti. O zamanlar farkında olmasa da, Heidelberg'deki bu konser ne yazık ki onun halk önünde son piyano çalışı olacaktı. Kısa bir süre sonra hayatını adamaya karar vereceği bu çalgıyı, küçük Clara gibi ustaca çalabilmekten oldukça uzaktı.

1830 bahar aylarında Friedrich Wieck, kızının yeteneğinin Leipzig dışında da duyulmasını sağlamak için Dresden'e gitmeye karar verdi. Babanın aklında uzak kentler, Avrupa'nın müzik merkezleri vardı ama aceleci davranmanın her şeyi bir anda mahvedeceğini çok iyi bildiği için sakın ve kararlı davranmaya özen gösteriyor, adımlarını dikkatle atıyordu. İlk deneme olarak Leipzig'den çok uzak olmayan Dresden iyi bir seçimdi. Friedrich Wieck, Carus ailesinin Saksonya Sarayı'yla yakın ilişki içinde olmasını akıllıca kullanmış, kentte bulundukları süre içinde Clara yalnızca soylu konaklarında değil, saraya mensup kişilerin huzurunda da çalmıştı.

Yaklaşık bir ay süren bu konser gezisi süresince Friedrich Wieck yaşadıklarını ve kızının başarılarını Leipzig'de kalan karısına yazdığı mektuplarda ayrıntılarıyla anlatıyor, Clara'nın çalışının herkesin dilinde olmasından çok hoşnut oluyordu. Her gün bir başka evde çaldıkları ve soylu evlerinin çoğunda salonlarda yakılan tütsülerin her yanı kapladığını vurgulamak için karısına bir keresinde şöyle yazmıştı: "Bugün sana tütsülerin etrafa yayılan kokularının çevremde oluşturduğu sisler arasından sesleniyorum (ne kadar şairane yazmaya başladığıma dikkatini çekirim.)"¹ Heyecanlı adam sanki müstakbel damadına özenmiş, müzik eğit-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 32.

menliğı kadar, edebî yeteneğini de gözler önüne sermenin gayretine düşmüştü. Ama onu asıl ilgilendiren Dresden’de kızının yeteneğı ve kendi öğretmenliğinin sürekli övgü konusu yapılmasıydı: “Clara’nın müzikal eğitimini, (yalnızca virtüöz olarak değil,) herkes mükemmel buluyor. (...) İnsanlar dinledikleri karşısında çocuğı mu, yoksa babasının öğretmenliğini mi övmeleri gerektiğine karar veremiyor.”¹ Wieck’in ayrıca karısından bir isteğı vardı: “Senden bir ricam var, Clara’dan bu aralar mektup bekleme, çünkü her ânı müzikle dolu. Her gün insanları daha çok hayrete düşürmek için yeni parçalara çalışmak zorunda.”²

Friedrich Wieck kendilerine gösterilen ilgiden son derece hoşnut olmasına rağmen, bir süre sonra insanların kızına ve kendisine karşı davranışlarını, hayvanat bahçesini gezen ziyaretçilerin, maymunların kafesi önündeki şaşkınlığına benzetmeye başlamıştı. Karısına yazdığı bir mektupta, “senin iki maymunun” diye bir ifade kullanmış ancak yine de halinden şikâyetçi olmadığını belirtmişti. Dinleyenlerin asıl ilgisini çeken küçük kızın aynı zamanda bestelerinin de bulunmasıydı. O yaşta bir kızın bu ayarda yapıtlar yazmış olması Dresden’de herkesi hayrete düşürürken babasının koltuklarını kabartıyordu. Kimi zaman konserlerinde dört el piyano da çalıyor, baba kız aynı sahneyi paylaşıyorlardı. Ancak böyle bir konserin ardından kimsenin beklemediğı bir olay gerçekleşmişti: “Parça bittiğı zaman herkes alkışlamaya başladı. Clara ayağa kalktı son derece sakın ve ciddi bir ifadeyle, ‘Siz alkışlıyorsunuz ama ben kötü çaldığımın farkındayım,’ dedi ve gözlerinden yaşlar boşandı. Şimdiye dek hiç ağlamamıştı. Bu olay hemen herkesin diline düştü.”³ Clara, piyano başında ilk kez ağlamıştı, en azından babasının önünde. Acaba ne hissetmişti? Gerçekten iyi çalamadığı için mi, yoksa kendisine gösterilen aşırı ilgiden sıkıldığı için mi gözyaşlarına hâkim olamamıştı? Belki de onun her yaptığını alkışlamak için birbiriyle yarışanların müzikten ne kadar az anladığına ağlamıştı.

Aynı tarihlerde, 1830 Nisanı’nda Robert, beraberinde arkadaşları Theodor Töpken olduğu halde Frankfurt’un yolunu tuttu; gezinin tek bir amacı vardı: Ne denli inanılmaz bir solist olduğunu herkesten duyduğu Niccolò Paganini’yi dinleyebilmek. 11 Nisan

1. agy. s. 32.

2. agy. s. 33.

3. agy. s. 34.

günü delikanlı bu amacına ulaşmış, duydukları karşısında adeta şaşkına dönmüştü. O andan başlayarak Robert için hukuk eğitimi artık önemini tümüyle kaybetmişti, aklındaki tek düşünce, Paganini'nin kemanda yaptıklarını nasıl piyanoda yapabileceğiydi. Bir insanın, herhangi bir çalgıdan böylesine akıl almaz sesler çıkarabilmesi için, gerçekten de şeytan olması gerekirdi.

Robert, Heidelberg'de bulunduğu süre içinde ilk ciddi beste denemelerini de gerçekleştirmişti. Önceki yıllarda büyük heyecanla başladığı pek çok beste denemesi ya tamamlanmadan kalmış, ya da delikanlı sonraki yıllarda bunları yayımlatmaya değer bulmamıştı. Ancak bu kez durum farklıydı; Heidelberg günlerinde başlayıp büyük bölümünü tamamladığı iki yapıt, çok geçmeden Op. 1 ve Op. 2 olarak yayımlanacaktı. Robert basılmaya değer bulduğu ilk yapıtı, *Thème varié sur le nom Abegg, pour le piano forte* (Abegg Adı Üzerine Piyano için Tema ve Çeşitlemeler), olarak adlandırmış ve "Kontes Pauline von Abegg"e ithaf etmişti. Barok dönemden beri yaygın bir uygulama, kişilerin adlarındaki harflerin, Almanca notalamada kullanılanlarla uyuşması halinde bunların bir çeşit tema olarak kullanılmasıydı. Robert de aynı yola başvurarak, "Abegg" sözcüğünün Almanca notalamadaki karşılıkları olan, "la, si bemol, mi, sol, sol" notalarını kullanmıştı. İlham kaynağı aslında Mannheim'lı bir tüccarın kızı olan ve delikanlının baloda tanıştığı, Meta Abegg adlı piyanistti. Robert daha şiirsel ve gizemli olması için genç kızı "Kontes" adını da "Pauline" olarak hayal etmişti.

Heidelberg'de bestelenmeye başlanan bir diğer yapıt da, yayımlanma aşamasında Op. 2 numarasını ve "Papillons" (Kelebekler) başlığını alacak olan bir dizi küçük dans parçasıydı. Sonraki yıllarda dönemin müzik eleştirmeni Ludwig Rellstab'a gönderdiği bir mektupta yapıtla ilgili şunları yazmıştı: "*Flegeljahre*'nin¹ son sahnesini, Walt'ı, Vult'u, maskeli baloyu, Wina'yı, maskeleri değiştirmeyi hatırlarsınız. Son sahne ve ardından giden kardeş. Çoğunlukla bu son sahneyi okuduktan sonra bana hep yeni bir başlangıç varmış gibi gelir. Böyle bir anda farkında olmadan piyanonun başına geçtim ve kelebekler birbiri ardına ortaya çıkmaya başladı."² Robert basım aşamasında, notaların üzerine parçanın

1. *Flegeljahre* (Serserilik Yılları), Schumann'ın, Jean Paul'un en sevdiği yapıtlarından birinin adıdır.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 25.

Jean Paul'le olan bağlantısı konusunda bir açıklama koymamıştı.

Robert eğitimine Heidelberg'de devam etme kararını annesine ilk açıkladığı mektubunda¹, 1830 Paskalyası'nda tekrar Leipzig'e dönmeyi ve sınavlarına orada girmeyi planladığını yazmıştı. Ancak Heidelberg'de geçirdiği süre onu hukuk eğitiminden uzaklaştırmış, delikanlı artık yaşamını tümüyle müziğe adamaktan başka bir şey düşünemez olmuştu. Öğretmeni Thibaut bile onun bir memur olarak çalışamayacağını söylüyordu. Yine de bu kararını annesine ve vasi Rudel'e açıklamak o kadar kolay görünmüyordu. Bu nedenle, bunu nasıl söylemesi gerektiğini buluncaya dek Heidelberg'de kalmaya karar verdi. Böylece 1830 yazını da bu kentte geçirecekti. Bahar aylarında Robert'in günlüğüne yazdığı kısa notlar, onun ruh halinin ne denli iniş çıkışlarla dolu olduğunu en iyi kanıtıdır. "Piyanoyu parçalamak istiyorum," şeklindeki bir ifadenin ardından, sonraki yıllarda gerçekleşecek olaylar göz önüne alındığında insanı ürperten şu satırlar yer almaktadır: "Kendimi Ren'in sularına atma özlemi içindeyim."²

1830 yaz ayları Clara için sonbaharda vermeyi planladığı konserin hazırlıklarıyla geçiyordu. Friedrich Wieck artık küçük kızın Gewandhaus'da ilk konserini verebileceğini düşünüyor, çalışmalarını bu yönde sürdürüyordu. Önceki yıl aynı salonda bir başka solistin konserinin arasında sahneye çıktıktan sonra artık Clara ilk solo dinletisini vermeye hazırды. Son aylarda kızının, kompozisyon yönünden de eksiklerini gidermesi gerektiğini düşünen Wieck, kentteki en önemli teori hocalarının onunla ilgilenmesini sağlamış, bunun sonucunda Thomas Kilisesi kantoru Christian Theodore Weinlig ve Leipzig Operası'nın müzik yöneticisi Heinrich Dorn, Clara'ya ders vermeye başlamıştı.

30 Temmuz 1830 günü Robert güne çok erken başlamıştı. Henüz sabahın beşinde masa başına geçerek, günlerdir, belki de aylardır, hatta yıllardır annesine söylemek isteyip bir türlü dile getiremediği duygularını kâğıda geçirmeye kararlıydı:

Günaydın anne,

Şu anki mutluluğumu sana nasıl anlatsam! Ocaktaki kahveden fo-

1. Mektubun detayı için bkz. s. 77.

2. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 30, Rowohlt Verlag, 2010.

kurtular geliyor, dışarıda öpülecek kadar berrak ve pembe bir gökyüzü var. Sabahın tazeliği iliklerime dek işliyor. Ayrıca içinde bir sürü güzel duygu, anlayış ve erdem barındıran mektubun önümde duruyor. Sigaranın tadı mükemmel. Anlayacağın bu saatte dünya çok güzel, tabii erken kalkan insanlar için.

Güneşli günler ve masmavi gökyüzü yönünden bir şikâyetim yok ama rehberim Rosen¹ burada değil. Yakın iki arkadaşım daha şu sıralar yoklar. Çoğunlukla kendimi yalnız hissediyorum, bu kimi zaman hoşuma gidiyor, bazen de üzüliyorum. İnsan sevgilisi olmadan yaşayabiliyor ama dostları yanında olmayınca daha zor: Kendim hakkında düşündükçe bazen içime ateş basıyor. Yirmi yıllık yaşıntım şiir ve edebiyat, ya da başka bir ifadeyle müzik ve hukuk arasında mücadeleyle geçti. Hayatta, aynı sanatta olduğu gibi, belli bir standart gerekiyor; fakat soylu doğmamış, para sahibi olmayan ve hukuk hırgürlerine, ağız kavgasına hiç ilgi duymayan benim gibi bir adam için Saksonya’da nasıl bir gelecek olabilir? Leipzig’de mesleğim konusunda hiç kafa yormadım, bunun yerine hayal kurup aylıklık ettim, doğru dürüst bir iş yapmadım. Burada ise daha fazla çalıştım, fakat orada olduğu gibi burada da gün geçtikçe sanata daha çok bağlandım ve şimdi bir yol ayrımında durmuş, şu soruyu sormaya korkuyorum: “Hangi yola gitmeliyim?” Deham beni sanatlara yönlendiriyor; ben de bu yönde karar almaya eğilimliyim. Fakat lütfen şimdi söyleyeceğim şeye kızma, hafif bir fısıltıyla söyleyeceğim: Her zaman benim önüme engeller koydun gibi geliyor. Elbette çok iyi nedenlerin vardı, bunları gayet iyi anlıyorum, sanat için “belirsiz gelecek” ve “insanın ekmeğini kazanması için şüpheli bir yol” demiştik birlikte, seninle ben. İnsanın kendisi için hazırladığı geleceğe bakıp umutsuz, sığ ve sefil bir hayat görmesinden daha beter bir şey düşünemiyorum. Yeni bir kariyere zıt bir yönden girmeye çalışmak, insanın eğitimini aldığı şeyin tersi bir istikamete gitmeye karar vermesi, hiç kolay değil; bunun için sabır, özgüven ve hızlı karar alma yeteneği gerekiyor. Hâlâ gençliğimin ve hayal gücümün doruğundayım, sanatı yüceltecek ve geliştirecek çok sayıda yeteneğe sahibim ve sonunda sabır ve azimle – ve iyi bir hocayla – altı yıl içinde herhangi bir piyanist kadar iyi olabilirim, çünkü piyano çalmak teknik ve uygulamadan başka bir şey değil. Ara sıra hayal gücüm artıyor ve yaratıcı güce kavuşuyorum. Şimdi asıl soru geliyor: “Hangisini seçmeliyim?” Çünkü hayatta ancak bir tek şeyi çok iyi yapabilirsin, ben de hep kendime şunu söyleyeceğim, “Kararını ver ve bir şeyi sonuna kadar yap, sonunda sabır ve azimle mutlaka bir şeyler başarırısın.” Kendime karşı

1. Arkadaşı Gisbert Rosen.

girdiğim bu kavga şimdi beni öfkeliendiriyor; iyi kalpli annem. Bazen kendime ve gücüme güvenip cesur oluyorum, bazen de kat ettiğim ve daha önümde olan zor yolları düşünüp korkudan titriyorum. (...)

Eğer bir kış daha hukuk okumayı sürdürürsem, her hukuk öğrencisi gibi ben de Thibaut'nun hukuk tarihi üzerine seminerlerine katılmak zorunda olacağım. Eğer müzikte kalacaksam, burayı bir an önce terk edip Leipzig'e gitmeliyim; orada tümüyle güvendiğim Wieck bana ne olabileceğimi söyler ve eğitimime devam edebilirim. Daha ileride kendimi geliştirmek için bir seneliğine Viyana'ya gitmeli ve mümkünse Moscheles'in öğrencisi olmalıyım. Şimdi, senden bir ricam var anneciğim, umarım dileğimi yerine getirirsin. Wieck'e bir mektup yaz ve lafı dolandırmadan, benim ve kariyerim hakkındaki görüşünü sor. Kararımı vermek için acilen yanıtını bekliyorum, böylece Heidelberg'den ayrılmamı hızlandırabilirim. Aslında burayı terk etmekten üzüntü duyacağım, sevdiğim mekânları ve yakın dostlarımı özleyeceğim. Dilersen bu mektubumu Wieck'e yollayabilirsin. Her durumda Michaelis Yortusu'ndan¹ önce karar verilmesi gerekiyor, ancak o zaman taptaze bir dinçlikle ve gözyaşları olmadan hayatıma devam edebileceğim. Kabul etmelisin ki bu, bugüne kadar yazdığım en önemli mektup. Bu yüzden dileğimi tereddüt etmeden yerine getireceğini sanıyorum, kaybedecek vakit kalmadı. Sevgili annem, hoşça kal, sakın üzülme. Tanrı ancak biz kendimize yardım edersek bizden yana olur. Her zaman seni en çok seven oğlum,

Robert Schumann.²

Robert'in annesi, oğlunun yazdıklarını okuduktan sonra onu müzikten vazgeçirmesinin çok zor olduğunu anladı. Önünde duran satırlar gerçekten de oğlunun kesin bir yol ayrımında olduğunu, hukuk ya da müzik arasında bir seçim yapma zamanının geldiğini ortaya koyuyordu. Robert'in yazdığı gibi, hukuk ağır basacaksa bir süre daha Heidelberg'de kalması ama içinden gelen sese kulak verecekse Leipzig'e dönüp Friedrich Wieck'le çalışmaya devam etmesi gerekiyordu. Üçüncü bir kişinin görüşüne gerek duyduğu ve Robert'in müzik yeteneği hakkında Bay Wieck'in düşüncelerini merak ettiği için, vakit geçirmeden, 7 Ağustos 1830 tarihinde ona bir mektup gönderdi:

1. 29 Eylül'de kutlanan bu yortu, tek tanrılı dinlerde dört büyük melekten biri kabul edilen Mikâil'in adıyla anılmaktadır.

2. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 112-116.

Saygıdeğer Beyefendi,

Oğlumun ısrarı sonucu, onun geleceği hakkında fikirlerinizi almak için size yazıyorum. İçimde korku ve çekingenlikle, oğlumun kendi geleceği için yaptığı ve bu mektupta ayrıntılarını açıklayacağım planlar hakkında ne düşündüğünüzü merak ediyorum. (...) Yaklaşık üç yıl sıkı bir çalışma içine girdi. Şimdi tam amacına ulaşmak üzereyken yeni bir adım atmaya hazırlandığını görüyorum. (...) Robert'in geleceğini düşündükçe ne denli üzüldüğümü size anlatamam. Kendisi aslında çok iyi bir insan, başkalarının elde etmek için uzun süre uğraşması gereken pek çok güzel ruhsal özelliğe o doğuştan sahip. (...) Eğitimini rahatça sürdürmesine olanak sağlayan maddi bir geliri var. (...) Şimdi bunu bir kenara itip on yıl önce başlaması gereken bir mesleğe adım atmaya hevesleniyor. Saygıdeğer Beyefendi, bir baba olarak, endişelerimin yersiz olduğunu söyleyebilir misiniz? Diğer üç oğlum bu konuda olumsuz düşünüyor ve benim Robert'e izin vermemem gerektiğini söylüyorlar: Aslında ben onu zorlamanın doğru olduğunu düşünmemekle birlikte, kaybolan üç yılın ardından yeniden çıraklığa dönmesine ve elinde kalan birkaç kuruşu belirsiz bir şeye harcamasına izin vermenin de onurlu bir davranış olduğunu düşünmüyorum. Yüreği evlat sevgisiyle çarpan bir annenin huzuru ve toy bir delikanlının geleceği, sizin ağzınızdan çıkacak sözlere bağlı. (...) Sizden ricam değerlendirmenizi bir eş, bir baba ve oğlumun bir arkadaşı olarak yapın ve onun geleceği hakkındaki düşüncelerinizi, neler umması, nelerden korkması gerektiğini çekinmeden açıkça söyleyin. Mektubumun kusuruna bakmayın, kendimi sersem gibi hissediyorum ve yaşıntımda hiçbir mektup beni böylesine uğraştırmamıştı.¹

Friedrich Wieck, Robert'in annesinin mektubunu yanıtlamakta gecikmedi. Bir baba olarak, evladının geleceği konusunda endişelenen ve elinden gelenin en iyisini yapmaya çabalayan kadının duygularını anlayabiliyordu. Üstelik Robert söz konusu olunca, insanın endişelenmesi doğaldı. Hemen kaleme sarılarak düşüncelerini büyük bir samimiyetle kâğıda döktü. Öncelikle delikanlının yeteneğini ne denli takdir ettiğini ve en kısa zamanda Leipzig'e, yanına gelmesi gerektiğini söyleyerek başladı: "Size önerim, oğlunuzun onun zaten çok ateşli olan hayal gücünü iyice coşturan Heidelberg'i bırakıp yeniden soğuk ve ruhsuz Leipzig'e dönmesi. (...) Oğlunuz Robert'i, yeteneği ve hayal gücünün de yardımıyla, üç yıl içinde yaşayan piyanistlerin en büyüklerinden biri yapmaya

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 60, 61.

söz veriyorum. (...) Söylediklerime kanıt olarak şu anda on bir yaşında olan ve dünya çapında bir kariyere hazırlanan kızımı gösterebilirim.”¹

Friedrich Wieck, Bayan Schumann’ı oğlunun kendi yanında müzik eğitimine devam etmesinin en iyi seçim olduğuna inandırabilmek için oldukça uzun bir mektup kaleme almış ve endişeli kadının aklındaki soruların tümüne yanıt vermeye gayret etmişti. Wieck, tüm çabaların sonunda Robert’in solistlik kariyerinde ilerleyememesi durumunda bile eğitmen olarak yaşamını kazanabileceğini, Paris, Viyana gibi büyük kentlerde müzik derslerinin saatine 2 ile 4 *taler* arasında ücret ödendiğini yazmıştı. Ancak eğitim süresince delikanlının sabırla, tıpkı Clara’nın yaptığı gibi, her gün düzenli piyano çalışması, bununla da yetinmeyerek, ona çok zor geleceğini tahmin ettiği teori derslerine de yılmadan devam etmesi gerektiğini eklemişti.² Wieck, delikanlıyı bekleyen zorlukları bir bir sıralayarak, Robert’in ve annesinin sonradan kendisine yöneltebilecekleri eleştirilerin tümünü başından önlemeye kararlı görünüyordu; ayrıca olayların onun düşündüğü gibi gelişip gelişmediğini görmek için altı aylık bir deneme süresi ön görmüştü.

Bayan Schumann, oğluna 12 Ağustos’ta yanıt verdi; mektubuna Friedrich Wieck’ten gelen satırları da eklemişti:

Sevgili Robert!

Son mektubun beni derinden etkiledi, yazdıkların elime ulaştığından beri tekrar eski karamsar günlerime döndüm. (...) Seni suçlamıyorum, söylediklerimin fazla etkisi olmayacağını biliyorum. Ancak yine de görüşlerine hak veremeyeceğim. Sevgili babanın ölümünden beri tümüyle kendi isteklerin doğrultusunda bir yaşam sürdürdün, buna nasıl bir son vermeyi düşünüyorsun? Mektubunu Wieck’e gönderdim, onun cevabını da sana yolluyorum. Kendisi, ondan beklediğin gibi sorularıma açıklıkla yanıt vermiş. Burada yazılanların hepsini yerini getirip getiremeyeceğini kendisine sor. Saatlerce küçük çocuklarla birlikte piyano başında oturmaya dayanabilecek misin? Söylenenlerin hepsini yapsan bile, Wieck’in de altını çizdiği gibi, bu yine de sana bir gelecek sağlamaya yeterli olmayabilir. Kaç yaşında olduğunu unutma. Bu yazdıklarımı seni engellemek ya da senin ifadenle, “senin yolunu kesmek,” olarak algılama. Sevgili Ro-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 36.

2. agy. s. 32, 33.

bert, sana düşüncelerimi açıkça söylüyorum, böylece yeni başlayacağın kariyerin ileride hoşuna gitmediğinde, bana yöneltebileceğin suçlamaları engellemek istiyorum. (...) Ahh Robert! Kaygı dolu anne yüreğimin endişelerini bağışla, aslında bunları içime atıp hiç dile getirmek istemezdim ama sevgili çocuklarımla mutluluk ve acı arasında gidiş gelişleri beni çok rahatsız eder.¹

Wieck'in önerilerini annesinden öğrenen Robert, 21 Ağustos'ta büyük bir heyecanla ona şunları yazmıştı: "Sanatta ve sizin yanınızda kalıyorum. Bunu yapabilirim ve yapmak zorundayım. Çok fazla sevmediğim, önem vermediğim bilime, bir tek gözyaşı bile dökmeden veda ediyorum. Ancak yine de, önümde uzanan yola içimde bir endişe olmadan bakamıyorum. (...) Elimi alın ve beni istediğiniz gibi yönlendirin, nereye götürürseniz sizi takip edeceğim. (...) Hoşça kalın, üç hafta sonra yanınızdayım."²

Delikanlı bu mektuptan bir gün sonra, 22 Ağustos'ta, annesine bir kez daha tüm benliğiyle sanatçı olmak istediğini belirtmişti: "Aklım, duygularım, geçmişim, şu ânım, geleceğim, umutlarım, her şeyim, çocukluk günlerimden beri beni sanata yöneltiyor. (...) Sevgili babamızı düşün, benim için daima sanat ya da müzik istiyordu. (...) Sevgili anneciğim, bir kez daha kendi kalbine ve benimkine dikkatlice bak, tüm yaşamımı monoton ve sıkıcı geçirmemi ister miydin? Beni sabah yediden, akşam yediye dek bir işyerinde hayal edebiliyor musun?"³

Böylece Robert isteğini kabul ettirmişti. Artık önünde yalnızca müziği ve piyanoyu düşüneceği günler vardı.

Robert, 1830'un yaz aylarını kendi geleceğini şekillendirme planlarıyla geçirirken Avrupa, Paris'ten yayılan yeni devrim dalgasıyla boğuşuyordu. Tarihe "Temmuz Devrimi" olarak geçecek ayaklanma, Viyana Kongresi'nin ardından eski düzeni geri getirmeye çalışan kesimlere ve onun önderi konumundaki Kral X. Charles'a karşı tam bir başkaldırı niteliğindedi. 27 Temmuz'da sokak çatışmalarıyla başlayan ayaklanmanın ardından Fransa Kralı ülkesini terk etmiş ve yerine "Yurttaş Kral" olarak anılacak Louis-Philippe geçmişti. Bir süre sonra iktidarı elinde tutabilmek için

1. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 36, Vandenhoeck & Ruprecht, 2004.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 29, 30.

3. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 116-118.

varlıklı kesimle ve özellikle bankerlerle yakın işbirliği içine girecek yeni Kral, önceleri orta sınıf için bir umut ışığı olmuştu. Bu umut yalnızca Fransa'yla sınırlı kalmamış, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde, özellikle Alman devletleri içinde karışıklıklar ve ayaklanmalar yaşanmaya başlamıştı. Saksonya Krallığı'nda da devrimin etkileri kuvvetle hissediliyordu, bu nedenle Freidrich Wieck, önceleri Eylül ayında gerçekleştirmeyi düşündüğü kızının Gewandhaus'da vereceği konseri ileri bir tarihe ertelemek zorunda kaldı; Dresden'de sokak çatışmaları yaşanırken konser planlamak doğru bir davranış değildi. Olaylar bir süre sonra yatışmaya başlamış, en azından günlük yaşam normale dönmüştü; aslında Avrupa tüm XIX. yüzyıl boyunca gerçek anlamda durulmayacak, devrimler ve savaşlar birbirini izleyecekti. Ama şimdilik geniş kitlelerin öfkesi dinmiş gibi görünüyordu, 1848'e dek bu öfke açığa çıkmayacaktı.

1830 Ekimi'nde Wieck'lerin evine yeni bir pansiyoner taşındı, bu Robert'ten başkası değildi. Önceden kararlaştırıldığı üzere, delikanlı müzik çalışmalarını daha iyi yürütebilmek için öğretmeniyle aynı çatı altında olmayı seçmişti. Bu durum Clara için de olumlu bir gelişmeydi. Leipzig'de önceki kalışında küçük kızın yaşamında öylesine önemli bir yer tutan Robert artık iyice yakınındaydı. Aslında o tarihte küçük kızın bunları düşünecek vakti yoktu. Yeni konser tarihi olarak 8 Kasım'da karar kılınmış, bütün hazırlıklar ona göre yapılmıştı. Clara, Leipzig'in en önemli sahnesinde tek başına konser verecekti; bu on bir yaşındaki bir kız için inanılmaz bir başarıydı.

Clara ilk konserinde dönemin tanınmış piyanist bestecileri Friedrich Kalkbrenner ve Henri Herz'in çeşitlemelerinin yanı sıra kendi bestelerini de seslendirmişti. Bunların arasında bir *lied* ve çeşitlemeler özellikle dikkat çekiciydi. O yıllarda, özgün ya da tanınmış operalardan sevilen melodileri üzerine çeşitleme yapmak çok yaygın bir alışkanlıktı. Çeşitleme, yapı olarak sanatçının teknik becerilerini sergilemeye olanak sağlayan bir türdü. Temelde aynı ezginin değişik biçimlerde yinelenmesine dayandığı için, dinleyiciler açısından izlemesi daha kolaydı. Konser hakkında gazetelerde çıkan eleştiriler çok olumluydu. Clara'nın yaşını da göz önünde bulunduran eleştirmenler, küçük kızın yeteneğini ve teknik becerisini övüyorlardı. Konser maddi yönden de başarılı sayılırdı; masraflar düşüldükten sonra 30 *taler* kazanmışlardı. Friedrich Wieck, kızının ağzından tuttuğu günlüğe bu konuda şunları yazmıştı: "Babama bütün zahmetleri için 20 *taler* verdim, daha

fazla almak istememesi beni üzdü. Kendi payıma düşünle bol bol pasta alacağım.”¹ Bu başarı Friedrich Wieck’in hayallerini kanatlandırmış, en kısa sürede kızını Paris’e götürmeye karar vermişti. Artık Avrupa’nın önde gelen müzik merkezlerine açılmak gerekiyordu. Leipzig, Clara’nın yeteneği için küçük kalacak gibi görünüyordu.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 25.

Clara'nın konserleri, Robert'in arayışları, 1831-1833

“Gerçek yaşamım, yeteneğimi fark edip, sanatçı olmaya karar verdiğim, içimdeki enerjiyi belirli bir hedefe doğru yönelttiğim zaman, yani 1830'da başladı.”¹ Robert, Leipzig'e dönüp Friedrich Wieck'ten ders almaya başlamasını, yıllar sonra yaşamında bir milat olarak hatırlayacaktı. Delikanlı gerçekten de tüm gayretiyle kendisini müziğe ve piyanoya vermiş, öğretmenine ve annesine karşı mahcup olmamak için var gücüyle çalışmaya koyulmuştu. Gündüzleri yoğun bir çalışmayla geçiyor, akşam günün yorgunluğunu Clara ve erkek kardeşlerine, kendi uydurduğu masalları anlatarak unutmaya çalışıyordu. Bu saatler hem Robert hem de çocuklar için inanılmaz eğlenceli geçiyordu. Yarı karanlık odada, hafifçe yanan lambanın ışığında kendisini dinleyen çocukların hayal gücünü sonuna dek zorluyor, hayali karakterlerin her birini farklı ses tonlarıyla konuşturarak adeta tek kişilik bir tiyatro gösterisi sergiliyordu. Kimi zaman hayaletleri canlandırmak için beyaz bir çarşafa bürünüyor, bazen de odanın içinde saklanıp görünmez ruhların konuşmalarını aktarıyordu. Robert kendisine has bir dünya yarattığı için hoşnuttu, çocuklar da daha önce hiç kimsenin duymadığı gizemli masallar dinledikleri için.

Robert, Friedrich Wieck'in kişiliğinde yaşamında yıllardır yokluğunu hissettiği, kendisine yol gösteren bir “baba” figürü bulmuştu. Bu nedenle onu kırmamaya, isteklerini yerine getirmeye özen gösteriyordu. Piyano eğitimi konusunda kendisini tümüyle onun ellerine bırakmaya karar vermiş olmasına rağmen zaman zaman, katı ve taviz vermez tutumundan yakınmıyor değildi. Ba-

1. Michail Krausnick, *Absender, Clara Wieck, Robert Schumann, Johannes Brahms / Du bist mir son unendlich Lieb*, s. 11, Wellhöfer Verlag, 2010.

zen dönemin tanınmış isimlerinin fikirlerine başvurmayı, onlarla da çalışmayı aklından geçiriyordu. Bir süredir Weimar'da müzik yöneticisi olan Johann Nepomuk Hummel, öğütlerine başvurmayı en çok istediği isimlerin başında geliyordu. Küçük yaşlarda "harika çocuk" olarak gittiği Viyana'da, Mozart'tan ders alan Hummel, sonraki yıllarda Avrupa'nın önemli merkezlerinde sahneye çıkmış, gerek piyano çalışı, gerek yapıtlarıyla dönemin piyanistleri üzerinde derin etkiler bırakmıştı. Özellikle 1828'de yayımlanan üç ciltlik, *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Piano-Forte Spiel* (Piyano Çalma Hakkında Kapsamlı Teori ve Pratik Açıklama) başlıklı yapıtı geniş kitlelerin ilgisini çekmişti. Robert büyük olasılıkla bu yapıtın da etkisiyle Hummel'den ders alma planları yapmaya başlamış ancak Wieck'in sert tepkisiyle karşılaşmıştı. 15 Aralık 1830'da annesine gönderdiği mektupta hem bu konudan bahsetmiş hem de düzenli bir çalışmayla birkaç yıl sonra ünlü piyanist Ignaz Moscheles gibi olmanın hayallerini kurduğunu yazmıştı: "Çok çalışıyorum ve bayağı ilerleme kaydettim. Üç ya da dört yıl içinde Moscheles seviyesine gelmeyi umuyorum. Hatırlıyor musun Karlsbad'daki¹ konserde seninle yan yana oturduğumuzda yavaşça kulağıma eğilip, 'Moscheles arkamızda,' demiştin. Herkes nasıl saygıyla ona yol veriyordu ve o nasıl kalabalığın arasından gururlu bir ifadeyle yürüyordu. Kendime onu her konuda örnek alıyorum. (...) Tanrım, Weimar'la ilgili plan harika olur. (...) Önümde yeterli zaman var, önce Wieck'in yanındaki derslerimi bitirmeliyim. Geçen gün ona Hummel'le ilgili planımdan üstünkörü bahsettim. Bu konudan çok rahatsız oldu ve sinirlendi. Onun en iyi öğretmen olduğu konusunda şüphem olup olmadığını sordu. Bu öfkesi karşısında bayağı ürktüm ama şimdi yeniden dost olduk. Bana karşı sevgi dolu, beni kendi çocuğu gibi görüyor."²

Robert yeniden Leipzig'in hareketli yaşamına kendisini kaptırmıştı. Artık üniversite öğrencisi değildi ama hâlâ arkadaşlarının toplandığı lokallere gidiyor, bol bol bira ve sigara içip her konuda hararetli tartışmalara katılıyordu. En sık gittiği yerlerin başında Coffebaum geliyordu. Günlüklerinde "şampanya", "bira" ya da "sarhoşluk" gibi sözcükler öne çıkıyordu. Bir süre sonra aynı sayfalarda "Christel" adı geçmeye başlamıştı. Yirmi yaşını geçmiş bir

1. Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 60.

2. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 131-133.

genç olarak, karşı cinsle ilişki içinde olması son derece normaldi. Ancak bu genç kız, uğruna aşk acısı çekilen, uzun ve ateşli mektuplar gönderilen bir sevgili değildi. Her ne kadar günlüklerde buluşmaların bazen mehtaplı gecelerde gerçekleştiği bilgisi yer alsa da, bu tanımlama büyük olasılıkla Robert'in şair yönünün kendisini göstermesinin bir sonucuydu. Aynı günlüklerde, Christel'le bir hafta görüşmediği bir sürenin sonunda şu satırlar yer alıyordu: "Kendimi iyi ve tamamıyla temiz hissediyorum."¹ Zaten "Christel"ın adının geçmeye başlamasından kısa bir süre sonra, "yara" kelimesi de günlüklerin vazgeçilmez sözcükleri arasına girdi: Robert frengi kapmakta gecikmemiş, sonrasında arkadaşı Christian Gottlieb Glock'un gözetiminde hastalığını tedavi etmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştu.²

1831, Clara için Paris hazırlıklarıyla geçiyordu; aslında küçük kız yıllardır aynı tempoyla çalışıyor, babasının verdiği parçaları aksatmadan ve büyük bir kolaylıkla öğrenip onun organize edeceği konserleri bekliyordu. 1830 Noeli'ni Dresden'de geçirmiş, yapmayı planladıkları uzun yolculuk öncesi, kendilerine yabancı olmayan bu kentte seyirci karşısına çıkmışlardı. Ocak boyunca Clara üç konser vermiş, seyircinin ilgisi Friedrich Wieck'i memnun etmişti; kuşkusuz bu memnuniyette elde edilen maddi kazancın da önemli bir payı vardı. Kentte bulundukları sırada bir gazetede çıkan yazı Wieck'i çok öfkелendirmişti ama sonrasında kazanılan başarı her şeyi unutturmuştu. Gazetede yazılanlara göre, Clara babasının iddia ettiği gibi on iki yaşında değil on altı-sındaydı ve günde en az on iki saatini piyano başında geçiriyor, bir anlamda Wieck'in hırsının kurbanı oluyordu. Yazıda ayrıca bütün bunlara rağmen genç kızın babasından başka bir öğretmenin gözetiminde olsa gerçekten çok iyi bir piyanist olabileceğine de değiniliyordu.³

Leipzig'e döndükten sonra Clara, babasının isteği doğrultusunda teori derslerine ağırlık verdi; aynı zamanda değişik çalgıları tanımaya ve bir orkestra şefi gibi partiyon okumaya çalışıyordu. İyi bir piyanistin bunları mutlaka bilmesi gerekiyordu; ayrıca doğaçlama çalmasını geliştirmek için çalışmalar yapıyor, dönemin

1. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 38.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 46, 47.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 26.

ünlü piyanisti Carl Czerny'nin bu konuda yazdığı metodun ve hayal gücünün yardımıyla tuşların başında doğaçlama ezgiler yaratıyordu.

8 Haziran 1831'de, yirmi bir yaşına bastığı gün, Robert günlüğüne şöyle bir not düşmüştü: "Bugünden itibaren dostlarıma, onların karakterlerine uygun güzel isimler vermek istiyorum. Onları aşağıdaki gibi vaftiz ediyorum: Wieck'i 'Raro Usta', Clara Wieck'i 'Cilia', Christel'i 'Charitas' (...) Dorn'u¹ 'Müzik Yöneticisi' (...) Glock'u² 'Bilge Tıp Perisi', Flechsig'i³ 'Gençlik Yansınamam' olarak adlandırıyorum. (...) Altı tek heceli, beş iki heceli arkadaş; biraz daha yaklaşın ve romantik olun."⁴ Kısa süre sonra günlüklerinde iki yeni karakterin daha adı geçmeye başlayacaktı: Florestan ve Eusebius. Tümüyle hayali olan bu iki karakter Robert'in kişiliğindeki iki zıt yönü ifade ediyordu ve romantik dönem sanatçılarının hemen hepsinde ortaya çıkan ikiz ruh (*Doppelgänger*) algılamasının bir yansımasıydı. Hareketli, dışa dönük, yaşama sevinci dolu Florestan'a karşılık, içe dönük, hayal âleminde dolaşmayı seven ve mistik Eusebius tıpkı Jean Paul'ün yapıtlarındaki çifte karakterli kahramanlar gibi, Robert'in iki farklı yanını yansıtıyordu.

Friedrich Wieck'le dersleri istediği gibi ilerlelemiyordu. Robert piyano çalışını bir türlü solist olabilecek düzeye getirmeyi başaramıyordu; bunda Heidelberg günlerinden beri zaman zaman ortaya çıkan parmak ağrıların da önemli bir payı vardı. Herkesin gıpta ettiği bir piyanist olmak için var gücüyle çalışıyor ancak parmaklarındaki ağrılar onu engelliyordu. Bir süre sonra Wieck'in haberi olmadan birtakım aletler yardımıyla güçsüz olan parmağını özel olarak çalıştırmanın yollarını aramaya başlamıştı. Ancak sonuç tam bir hayal kırıklığıydı, durumu eskisinden de kötüleşmiş, neredeyse hiç piyano çalamaz hale gelmişti. İşin ilginç kısası bir süre sonra besteleyeceği *Toccata* (Op. 7), akıl almaz bir teknik beceri gerektirecek, tam da Robert'in kullanamadığı parmaklarını

1. Clara ve Robert'in teori dersleri aldıkları müzik yöneticisi Heinrich Dorn.

2. Robert'in doktor arkadaşı Christian Gottlieb Glock.

3. Robert'in en yakın arkadaşlarından Emil Flechsig.

4. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 32.

ustaca kullanabilen piyanistler için tasarlanacaktı.¹

Leipzig'e döndüğünden beri kompozisyon bilgisini ilerletmek için müzik yöneticisi Heinrich Dorn'dan ders alıyordu. Düş gücünü ve hayal dünyasını bir kenara bırakıp sayfalarca armoni ödevi yapmayı ya da bir füğün başında saatler harcamayı doğru bulmasa da, iyi bir temel eğitimin ona ileride faydalı olacağının bilincinde olarak kendisinden istenilen ödevleri eksiksiz yerine getirmeye gayret ediyordu. Öğretmeni Dorn, yıllar sonra o günlerle ilgili anılarını şöyle aktaracaktı: "Schumann eğitimi sırasında yorulmak bilmez bir öğrenciydi. Daima ona verdiğimden daha fazla ödev hazırlardı. (...) O tarihlerde piyano çalışmayı bir kenara bırakmıştı, halk önünde çalacak cesareti kendisinde bulamıyordu. Çekingen bir hali vardı."²

1831 yazında henüz piyanist olma hayallerinden tümüyle vazgeçmiş değildi. Bir önceki yıl hukuk ve müzik arasında seçim yaparken yaşadıklarını, bu kez solist olmak ya da kendisini tümüyle beste yapmaya vermek arasında nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda yaşıyordu. Aslında gönlünde yatan dört uğraş vardı; annesine yazdığı bir mektupta bunları şöyle sıralamıştı: "Dört hedeften birini seçmem gerek: Orkestra yönetmek, öğretmenlik, piyano çalmak, beste yapmak. Hummel bunların dördünü de yapıyor, benim durumumda son ikisi olacak gibi. Aslında bir şey yapıp onu çok iyi yapmayı, hepsinden biraz yapıp kötü yapmaya tercih ederim, ben genellikle her şeyi yapmaya uğraşıp beceremiyorum."³

Heidelberg günlerinde bestelediği "Abegg Çeşitlemeleri" Op. 1 olarak yayımlanınca bestecilik yönünün öne çıktığını düşünmüş, annesine heyecanla şunları yazmıştı: "Bir yazarın mutluluğunun nasıl bir duygu olduğunu bilemezsin. (...) Venedik Düklerinin deniz karşısında duydukları gurura benzer bir duygu yaşadım. İlk defa şimdi, sanatçıların yuvası olan bu büyük dünyanın içine girdim."⁴

Yaz sonuna doğru uzun zamandır aklını kurcalayan Hummel'in yanına gitme planını gerçekleştirebilmek için ünlü piyaniste uzun

1. *Neurological Disorders in Famous Artist*, Editör: J. Bogousslavsky, F. Boller. Eckart Altenmüller. *Robert Schumann's Focal Dystonia*, s. 179-188, Karger, 2005.

2. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 36.

3. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 139.

4. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 32.

bir mektup yazmıştı. 21 Ağustos 1831 tarihli bu belge, Robert'in artık Friedrich Wieck'le neden piyano çalışmak istemediğinin ipuçlarını da barındırıyordu. Ünlü piyaniste o güne dek başından geçen olayları en ince ayrıntısına dek anlatmış, müziği meslek olarak seçme kararıyla Leipzig'e döndüğünü ekledikten sonra şunları yazmıştı: "Ancak eski öğretmenimi¹ değişmiş buldum. Her notayı kuyumcu terazisinde tartıp her bölümü sayfa sayfa çalıştırmak yerine, iyi ya da kötü çaldığıma bakmadan her şeyi önüme koyuyor. Tuşemin nasıl olduğuyla ilgilenmiyor, her şey parlak ve Paganini gibi olmalı."² Robert mektubunda ayrıca Wieck'in yönteminin kızı Clara'da çok iyi sonuç verdiğini eklemiş ve Hummel'den ders alma isteğini yinelemişti. Kompozisyon konusunda ne seviyede olduğunu ünlü piyanistin daha iyi anlayabilmesi için o tarihlerde üzerinde çalıştığı bir piyano konçertosunun³ bazı pasajlarını mektubuna eklemeyi de ihmal etmemişti. Hummel'in yanıtını bekleyen delikanlı, Wieck'ten ummadığı bir tepki almıştı. Son zamanlarda birlikte çalışmasalar da Robert'in Weimar'a Hummel'in yanına gitmeye hazırlanması Friedrich Wieck'i çok kızdırmıştı. Leipzig'den ayrılmak kolay olmayacaktı. Aslında tüm olumsuzluklarına rağmen Robert'in de kenti terk etmeye niyeti yoktu.

Robert ne yapması ve nerede olması konusunda karar veremeye uğraşırken Clara hiç durmadan piyano çalışıyordu. Babası sonbaharda kızını Paris'e dek sürecek bir konser gezisine çıkarmaya karar vermiş, bu nedenle sıkı bir çalışma programını uygulamaya koymuştu. Önceden çalıştıklarına ek olarak bazı yeni parçaları da kızının repertuvarına ekliyordu. Kısa bir süre önce yayımlanan, Polonyalı genç bir piyanistin çeşitlemeleri de bunlardan biriydi. 1831 yazında, aylardır ülkesinden uzakta kaldıktan sonra Paris'e doğru yola koyulmuş olan bu piyanistin adı Fryderyk Chopin'di. Robert'le aynı yıl dünyaya gelmiş üstün yeteneğiyle daha çocuk denecek yaşta Varşova'nın en iyi piyanisti sayılmaya başlamıştı. Friedrich Wieck, belki delikanlının eğitim sürecinin ayrıntılarını bilmiyordu ama eline ulaşan notalardan onun piyano tekniğinin ne denli ileri olduğunu anlamakta gecikmemişti. Viyana'da basılan bu çeşitlemeler, Mozart'ın *Don Giovanni* operasından bir tema üzerine, piyano ve orkestra için bestelenmiş ve Op. 2 numara-

1. Friedrich Wieck.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 35.

3. Tamamlanmadan kalan *Fa Majör Konçerto*.

rasıyla yayımlanmıştı. Friedrich Wieck, kızının ağzından kaleme aldığı günlüklere yapıt hakkında şunları yazmıştı: “Chopin’in Op. 2 *Çeşitlemeler*’ini sekiz günde öğrendim. Bu yapıt şimdiye dek çalıştığım parçalar içinde en zor olanı. Neredeyse tüm piyanistler ve öğretmenler bu son derece ilginç yapıtı anlaşılmaz ve çalınamaz buldukları için çeşitlemeler adeta hiç tanınmıyor. Gelecek konserlerimden birinde burada, Berlin’de ya da herhangi bir yerde bu yapıtı halk önünde çalacağım.”¹ Çeşitlemeler Robert’in de çok ilgisini çekmişti, Clara için bile bunca zor olan yapıtı kolaylıkla çalması söz konusu olmasa da, notaların ardına saklanmış deha pırıltılarını fark etmekte gecikmeyecek, kısa bir süre sonra yapıt hakkında müzik tarihine geçecek bir eleştiri kaleme alacaktı.²

Yaz sonuna doğru Clara, Paris hazırlıklarına iyice hız vermiş, Friedrich Wieck, büyük olasılıkla çıkmayı planladığı büyük gezinin bilinmezleri nedeniyle her zamankinden daha sinirli biri olmuş, Robert ise aklına Hummel’den ders almayı koyduğu için, eski öğretmenin her yaptığı gözüne batmaya başlamıştı. Hummel’e o uzun mektubu gönderdiği gün, 21 Ağustos 1831’de, günlüğüne şu satırları yazmıştı: “Raro Usta³ kötü kalpli biri. Dün Alwin⁴ iyi keman çalamayınca, ‘Seni zalim, babana tattıracağın sevinç bu mu olacaktı?’ diye bağırды. Çocuğu nasıl yere ittiğini, öfkeden deliye dönmüş bir halde nasıl saçlarından çektiğini, dizlerinin üzerinde doğrulmaya çalışan çocuğun, babasının kemani kendisine vermesi için nasıl yalvardığını ve keman çalmak istediğini defalarca nasıl tekrarladığını anlatamam. Bunlar olurken Cilia⁵ gülerek piyanonun başına geçti ve gayet rahat bir şekilde Weber sonatlardan birini çalmaya başladı. Bunlar insan mı?”⁶

Robert’in anlattığı bu “tüyler ürperten” sahnenin Clara’yı etkilememiş olduğunu düşünmek olanaksız. Küçük kız geçmiş yıllarda babasının öfkeden deliye dönmüş bir halde kendi üzerine yürüdüğünü, çalıştığı notaları parçalayıp ona bir daha ders vermeyeceğini yüzüne haykırdığını unutmuş olamazdı. Ancak böyle

1. *Frauen mit Flügel, Lebensberichte berühmter Pianistinnen, Von Clara Schumann bis Clara Haskil*, Yayımlayanlar: Monica Steegmann ve Eva Rieger, s. 40, Insel Verlag, 1996.

2. Bkz. s. 113.

3. Friedrich Wieck.

4. Clara’nın erkek kardeşi.

5. Clara.

6. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 48, 49.

anlarda Friedrich Wieck'in öfkesini hiçbir şeyin dizginleyemediğinin de farkındaydı. Büyük olasılıkla, ağlayarak babasının ayaklarına kapanmak ya da odayı terk etmek yerine, gözünün önünde devam eden bu korkunç olaydan bir an önce kurtulabilmek için, kendisini en rahat hissettiği piyanonun başına geçmeyi tercih etmişti. Parmakları tuşlara değdiği an kendisini güvende hissediyordu, orası onun dünyasıydı; orada her şeyi kontrol altında tutabiliyor, başkalarının zarar veremeyeceği dünyasında yalnızca o ve piyanosu kalıyordu. Yaşamı boyunca karşısına çıkan tüm güçlüklerde ilk sığınağı hep tuşlar olacaktı, onu aldatmayan, ona yalan söylemeyen ve onu inanılmaz bir çabuklukla avutan tuşlar.

Robert önceleri bir anlamda babasının yerine koyduğu ve her konuda kendisine örnek aldığı Friedrich Wieck'in hoşuna gitmeyen davranışlarını gördükçe ondan uzaklaşmaya, yanlışlarını daha sert dille eleştirmeye başlamıştı. Clara için yaptıklarının temelinde, sanat düşkünlüğünden çok, para kazanma arzusu olduğunu düşünüyordu. Wieck'e karşı öfkesinin iyice alevlendiği bir dönemde günlüğüne şunları yazmıştı: "Raro Usta! Seni tanıyorum, bunca çabalamanın gerçek nedeni bir Yahudi'ninkinden farklı değil. (...) Ateşli gözlerin kıpır kıpır ama para kasasını görünce de şaşa oluyorsun. Cilia'ya olan sevgin bile masum değil. Eğer o yetenekli olmasa en aşağılık bir serseri gibi davranırdın."¹ Aynı tarihlerde Robert yaşamının gidişinden hoşnut değildi. Piyano eğitiminin istediği gibi ilerlememesi, Christel'den kaptığı hastalık ve öğrencilik günlerinden beri kendisini avutmak için bardaklarca tükettiği bira aklını karıştırıyordu. Kendisini her yönden kuşatılmış hissettiği bir ânında içinde bulunduğu ruh halini şöyle kâğıda geçirmişti: "Çamurun içine hızla batıyorum, gökyüzünden beni kurtarmaya gelecek el nerede? O el ben olmalıyım."² Ancak bu karamsar ve yaşama küsmüş delikanlının içinin yeniden coşkuyla dolması için pırıl pırıl bir gökyüzü yeterli oluyordu. 1831 yaz aylarında annesine şunları yazıyordu: "Ama bugün gökyüzü tüm görkemiyle masmavi. Ne kadar mutlu ve yaz coşkusuyla dolu olduğumu ifade edebileceğim bir sevdiğimin yanımda olmasını çok isterdim. Entelektüel, sakın, sanatçı yaşamım nasıl da tutkulardan besleniyor ve tüm düşüncelerim nasıl aynı kusursuz gelecek etrafında şekilleniyor..."³

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 31.

2. agy. s. 31.

3. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 140.

25 Eylül 1831 günü aylardır planlanan Paris yolculuğu başlamış, Clara ve babası, Leipzig'den ayrılmışlardı. Eve ne zaman döneceklerini kesin olarak bilmiyorlardı. Üvey annesi her zaman olduğu gibi evde kalacak ve piyano satışıyla ilgilenecekti, zaten birkaç ay sonra yeni bir bebek dünyaya getirecekti. Önlerinde bilinmezlerle dolu bir gelecek vardı. Friedrich Wieck, kızının olağanüstü yeteneğini geniş kitlelere duyurabilmesi için Paris dinleyicisinin ilgisini çekmesi gerektiğine inanıyordu. Avrupa müziğine yön veren en önemli merkezlerden biri olan Paris'te kazanılacak bir başarı, Clara'nın önünde bütün kapıların açılması anlamına gelecekti. Ancak Paris'te başarı kazanmak kolay değildi, her şeyden önce Leipzig'den Paris'e ulaşmak aylarını alacaktı. O dönemin zorlu yolculuk koşullarında, bozuk patikalarda saatlerce yol almak herkesin harcı değildi. Avrupa'nın önemli merkezleri düzenli seferlerle birbirine bağlanmış olsa da, XIX. yüzyılın ortalarına yaklaşılana o tarihlerde ancak çok geçerli nedenleri olanlar yollara düşüyordu.

Leipzig'den ayrıldıktan sonra ilk durak Weimar'dı. Friedrich Wieck yol boyunca uğranılan kentlerde Clara'nın yeteneğini sergileyebilmesi için gerekli girişimlerde bulunuyordu. Böylece hem kazanacakları ufak meblağlar yolculuk masraflarını azaltacak hem de kızının ünü, belki de kendilerinden önce Paris'e ulaşacaktı. Avrupa'nın her köşesinde zaman zaman yetenekli çocukların verdiği konserler, eğer iyi organize edilebilirse önemli bir başarı sağlıyordu. Leopold Mozart'ın yolundan giden pek çok baba, ikinci bir Mozart yaratabilmek için var güçlerini ortaya koyuyordu. Friedrich Wieck o tarihe dek planını başarıyla uygulamış, Clara'nın kariyerini adım adım şekillendirmişti; bu yolculuk çektiği onca sıkıntının taçlanmasına neden olabilirdi.

Weimar o tarihlerde ünlü edebiyatçı Goethe'nin kenti olarak ünlenmişti. Alman dilinin seksen üç yaşındaki bu efsane ismini kente uğrayan herkes ziyaret etmek istiyordu. Friedrich Wieck, Goethe'den alınacak bir tavsiye mektubu ya da benzer bir övgünün hem bu yolculuk boyunca hem de sonrasında kızının çok işine yarayacağını bilincindeydi. Bu nedenle Weimar'a varır varmaz Goethe'yle buluşmanın yollarını aramaya başladı; bu arada Clara'nın bir konserde çalması için de gerekli girişimleri başlatmıştı. Sonunda Wieck'in çabaları sonuç verdi ve 1 Ekim 1831'de Johann Wolfgang von Goethe, henüz on iki yaşındaki Clara'yı kabul etti. Friedrich Wieck bu büyük olayı eve yazdığı mektupta

şöyle anlatmıştı: “1 Ekim günü öğleyin saat on ikide seksen üç yaşındaki Ekselansları Goethe’nin huzuruna kabul edildik. İçeri girdiğimizde onu okurken bulduk; daha önceden geleceğimizi bildirdiğimiz ve bu saatte gelmemiz söylendiği için hizmetliler bizi doğrudan onun yanına götürdüler. Bizi içtenlikle karşıladı, Clara onun yanına sedire oturdu. Tam bu sırada içeri, beraberinde on ya da on iki yaşlarında iki çocukla birlikte gelini girdi. Ardından Clara’ya piyano başına geçmesi söylendi. (...) Clara çalar-ken içeri başka ziyaretçiler de geldiler, (...) Herz’den *Op. 20 Çeşitlemeler*’i çaldı. Goethe yapıtların neşeli ve Fransız tadında olduklarını, Clara’nın çalışının da bu karakteri yansıttığını söyledi.” Friedrich Wieck ünlü şairin söyledikleri arasında özellikle şu cümleyi çok önemsemişti: “Clara’nın çalışı insana yapıtları unutturuyor.”¹

Goethe’nin ilgisi Weimar’daki bütün kapıların Clara’ya açılmasına neden olmuştu. Küçük kız önce sarayda özel bir konser vermiş, ardından da yaklaşık beş yüz kişinin önünde çalmıştı. Friedrich Wieck hem elde edilen gelirden hem de kazanılan başarıdan hoşnuttu. Gerçi konser günü kentin ileri gelenlerinden birinin karısı, Wieck’in yanına yaklaşıp küçük kızı çok fazla çalıştırdığını, onun yaşındaki çocukların yaşlılarıyla daha fazla zaman geçirmesinin faydalı olacağını söylemiş ve Clara’yı bir eğlenceye götürmek istediğini belirtmişti. Friedrich Wieck bu olayı karısına anlattığı mektupta şunları yazmıştı: “Kadına oldukça öfkeli bir ifadeyle, bütün anne ve babaların çocuklarına, benim Clara’ya tanıdığım kadar boş vakit tanımalarını dilediğimi söyledikten sonra, Clara’nın çocuklarla oynayacak vakti olmadığını, oyuncak bebeklerle oynamak yerine açık havada yürümeyi tercih ettiğini söyledim.”²

Weimar günleri genel olarak başarılı geçmişti. Kentten ayrılmadan önce Goethe’yi bir kez daha ziyaret etmişler, ünlü şair küçük kıza bronz portresini hediye etmiş ve kutunun içine kendi elyazısıyla, “Yetenekli sanatçı Clara Wieck için,” diye yazmıştı. Ayrıca babasının kızı için bunca fedakârlığı göze almasının takdir edilmesi gerektiğini düşünerek Wieck’e hitaben, “Bu ustalıklı müzikal eğlence için minnettarlıkla,” ifadesini eklemişti.³ Clara’nın

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 61.

2. agy. s. 61, 62.

3. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 27.

piyanonun başında kendisinden emin oturuşu ve tuşları kavrayışı da Goethe'nin dikkatinden kaçmamış, "Küçük kız altı delikanlıdan daha fazla güce sahip,"¹ demişti. Friedrich Wieck bu övgü sözcüklerinden çok etkilenmiş, bunu kızının tanıtımı için kullanabileceğini düşünmüştü. Karısına gönderdiği mektupta, Leipzig'li müzik yayımcısı Friedrich Hofmeister'i bu durumdan haberdar etmesini istemiş, aynı konuyla ilgili olarak Robert'e de yazmıştı. Dönemin en tanınmış müzik gazetesi olan *Allgemeine Musikalische Zeitung*'u yayımlayan Hofmeister'in dikkatini çekebilmek ve onun aracılığıyla daha geniş kitleleri Clara'nın başarısından haberdar etmek önemli bir tanıtım olabilirdi. Wieck'in çabaları sonuç vermiş, gazetenin 1832 Martı'nda yayımlanan sayısında, Weimar muhabirinin haberi olarak, Clara'nın teknik becerisinin, en zor parçaların bile üstesinden gelebilecek bir düzeyde olduğunu vurgulayan bir yazı yayımlanmıştı.²

Weimar'dan ayrılıp yeniden yola koyulduklarında Friedrich Wieck'in keyfine diyecek yoktu. Kentte kaldıkları süreyi çok iyi değerlendirdiklerini düşünüyor ve Goethe'nin beğenisini çok önemsiyordu. Karısına yazdığı mektuplarda, ünlü şairin daha önce hiçbir çocuk için bu denli övgü dolu ifadeler kullanmadığını belirtiyor ancak bu konuda yanılıyordu. Çünkü Goethe yaklaşık on yıl önce, yakın dostu besteci Carl Zelter'in yetenekli öğrencisi Felix Mendelssohn'u dinlemiş, o tarihlerde tıpkı Clara gibi on iki yaşında olan küçük çocuğun müzik yeteneğinden övgüyle bahsetmişti. Mendelssohn'un piyano çalışından etkilendiği kadar, hemen her konuda yetişkin biri gibi sohbet edebilme yeteneği de ünlü şairi çok etkilemişti. Aslında Goethe harika çocukları dinlemeye, henüz on dört yaşındayken tüm dünyanın yeteneği konusunda hemfikir olduğu Mozart'la başlamıştı. 1763'te, Mozart'ı ailesiyle birlikte çıktığı büyük Avrupa gezisi sırasında Frankfurt'ta dinleme şansına sahip olmuş, 1830'da, Johann Peter Eckermann'la yaptığı bir konuşmada, "Mozart'ı yedi yaşında bir çocukken Avrupa gezisi sırasında verdiği bir konserde dinledim. O tarihlerde on dört yaşındaydım; sahnede duran küçük adamı, onun ilginç peruğunu ve belindeki kamayı hâlâ bugün gibi hatırlıyorum,"³ diyerek bir anlamda dinlediği müzikten çok

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 62.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 27.

3. Dirk Böttger, *Wolfgang Amadeus Mozart*, s. 26, dtv, 2003.

Mozart'ın kıyafetinin ilgisini çektiğini vurgulamıştı. Friedrich Wieck aslında çok da haksız sayılmazdı. Mozart'ı dinlemiş, o tarihlerde henüz adı yeni duyulmaya başlamış olsa da, Mendelssohn'la sohbet etmiş birinin Clara hakkında bunca övgü dolu söz söylemesi azımsanacak bir başarı değildi.

Weimar'dan sonraki durak Erfurt olmuştu. Kente varır varmaz Friedrich Wieck, kızının nerede çalabileceği konusunda detaylı bir araştırmaya başlamıştı. Ancak sonuç olumsuzdu, onca uğraşa rağmen ne uygun bir salon, ne de eli yüzü düzgün bir piyano bulabilmişti. O yıllarda kentleri dolaşarak konser veren solistleri, ister küçük yaştaki harika çocuklar, ister tanınmış isimler olsun, bekleyen en büyük zorluk salon ve çalgı teminiydi. Konser organize eden kurumlar çok az olduğu, özellikle küçük kentlerde bulunmadığı için, konser veren kişiler organizasyonun tüm detaylarıyla bizzat uğraşmak zorunda kalıyordu. Çocuklarının yeteneğini kanıtlamak için yollara düşen babaların en önemli görevi, genellikle gidilen şehirde bu organizasyonları gerçekleştirmek oluyordu. Salonu ve çalgıyı bulduktan sonra, sıra duyuru yapmaya ve olabildiğince fazla kişinin konsere katılmasını sağlamaya geliyordu. Şehirde yaşayan ve çevresi geniş bir dosta sahip olmak büyük nimetti. Ya da Weimar'da Goethe örneğinde olduğu gibi, ünlü isimlerin yardımı çok faydalı oluyordu.

Friedrich Wieck bu tip işlere alışık olmasına rağmen Erfurt'ta başarılı olamamış ve kentte konser vermeden birkaç gün geçirmeye karar vermişti. Karısına, "Bu dinleyici kitlesi ve onların çalgıları Clara'nın çalışması için gerçekten çok kötü,"¹ diye yazmıştı. Hesapta olmayan bu tatil, küçük kız için iyi olmalıydı. Aslında bu gezi boyunca, konser vermenin yalnızca piyano çalmaktan ibaret olmadığını da yaşayarak öğreniyordu. Şimdi babasının yaptığı onca işi, bir süre sonra yetişkin bir solist olarak konser gezilerine çıktığında kendi yapmak zorunda kalacaktı. Yaşamının büyük bölümünü konser piyanisti olarak geçirecek Clara, babasıyla Paris'e yaptığı bu geziden çok önemli deneyimler kazanmış olmalıydı ve sonraki yıllarda bunların faydasını gördüğü kesindi.

Erfurt'tan sonra uğradıkları Gotha'da durum biraz daha iyiydi. Konser verecek bir salon ve iyi bir çalgı bulunmuş, ancak Clara'nın piyano çalışının benzersiz olduğunu herkese inandır-

1. Veronica Beci, *Die andere Clara Schumann*, s. 37, Droste Verlag, 1997.

mak kolay olmamıştı. Çünkü kısa bir süre önce, kariyerine tıpkı Clara gibi Avrupa'nın önemli kentlerinde konserler vererek başlayan Avusturyalı piyanist Leopoldine Blahetka kenti ziyaret etmiş ve dinleyenleri büyülemişti. Her ne kadar Blahetka, Clara'dan on yaş büyük olsa da, yıllardır adından söz ettirmeyi ve giderek artan bir üne kavuşmayı başarmıştı. Aslında Friedrich Wieck'in, Blahetka'nın babası Joseph Blahetka'nın yönteminin başarıya ulaştığını görüp sevinmesi gerekirdi. Viyana'da bir gazete yöneticisi olan Joseph Blahetka kızıyla ilgili en ufak detayların bile basında yer almasına özen gösteriyor, böylece Avrupa'nın tüm kentlerinde küçük Leopoldine hakkında övgü dolu yazılar çıkıyordu. Herkes ağız birliği etmişçesine "sihirli parmaklar"dan, "yaşayan en yetenekli harika çocuk"tan bahsediyordu.¹ Üstelik bu yetenekli kız dönemin en ünlü piyanistleri Carl Czerny, Friedrich Kalkbrenner ve Ignaz Moscheles'le çalışma olanağı bulmuş; ayrıca şeytan kemancı Paganini'yle aynı sahneyi paylaşmıştı. Belki de Leopoldine tam da Friedrich Wieck'in istediği gibi bir rakipti. Böylesine ünlü öğretmenlerin yanında yetişen bir harika çocuğa karşılık, her şeyiyle kendi eseri olan Clara'yı öne sürüyordu. Kızının çalışını duyan herkes onu yetiştiren isme de hayranlık duyacak, Friedrich Wieck'in adı dilden dile dolaşacaktı. Gotha'da Clara hakkında çıkan bir yazı Wieck'in çabalarının boşa gitmediğinin kanıtıydı: "Her şeyden önce Clara Wieck kesinlikle serada yetişen bir bitki değil. Hiçbir şey ona zorla yaptırılmamış. Sıra dışı solistlik yeteneği, sanki içindeki büyük müzik dehasının erkenden açığa çıkmış hali gibi."²

Arnstadt'tan geçip Kassel'e ulaştıklarında, bu kentte yaşayan dönemin en tanınmış bestecilerinden Louis Spohr'un kendilerine yardıma hazır olduğunu görerek derin bir soluk aldılar. Friedrich Wieck yolda karşılaştıkları tatsız olaylar üzerine kente gelmeden, Leipzig'de tanıştığı Spohr'a bir mektup yollamış ve çıktıkları geziyi anlatarak yardımını rica etmişti. Yazdıklarının olumlu sonucunu görmek Wieck'i memnun etmişti. Alman olmasına rağmen "Ludwig" olan ön adının Fransızca yazımını kullanan Spohr, besteciliğinin yanı sıra, o yıllarda Paganini'den sonra en yetenekli kemancı olarak tanınıyordu. Avrupa'nın değişik kentlerinde dolaşmış, 1822'de Kassel'e gelerek Elektörlük Sarayı'nda müzik yöne-

1. agy. s. 38, 39.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 47.

ticiliğine başlamış ve özellikle orkestra şefliği konusunda yenilikçi tavırlarıyla dikkat çekmişti. Sanatçı, müzik tarihinde şef bagetini kullanan ilk isimlerden biridir.

Spohr'un yardımı Kassel'de işlerin kolayca halledilmesini sağlamıştı. Clara, Elektör Prens'in sarayında konser vermiş, onunla aynı sofrada yemek yemiş, hatta birlikte baloya katılmışlardı. Kentteki opera binasında, tüm biletlerin önceden satıldığı dolu bir salonda çalmak Clara'dan çok Friedrich Wieck'i mutlu etmiş olmalıydı. Spohr, küçük kızın piyano çalışından gerçekten etkilendiği. Özellikle Chopin'in *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeler'i*ni ilk kez ondan duymuş, yapıtı çok ilginç ve zengin fantezilerle dolu bulmuş, Clara'nın çalışından da övgüyle bahsetmişti. Ancak Kassel'den ayrıldıklarında Friedrich Wieck en çok Spohr'un kaleminden çıkmış tavsiye mektubunu cebine koymuş olmaktan dolayı seviniyordu. Ünlü besteci, babanın isteği üzerine kaleme aldığı belirttiği yazıda, sık sık yetenekli çocuklarla karşılaşılıyor olmasına rağmen, Clara'nın her yönden ulaştığı kusursuzluğun kesinlikle övgüyü hak ettiğini belirtiyordu.¹

1832 Ocak ayı ortalarında Frankfurt'a vardılar; evden ayrılmalarının üzerinden yaklaşık dört ay geçmesine rağmen hâlâ Paris'e ulaşamamışlardı. Aslında bu kendi seçtikleri bir tempoydu; Friedrich Wieck, kızının olabildiğince Alman kentlerinde konser vermesini ve halk önünde çalma becerisini artırmasını istiyordu. Yine de bunca zaman yollarda olmak ve çoğunlukla zor koşullar altında piyano çalışmaya çabalamak kolay değildi. Bu gezi her bakımdan Clara için büyük bir deneyim oluyor, küçük kız tüm zorluklara babasıyla birlikte göğüs geriyordu. Friedrich Wieck, 17 Ocak'ta bir kızının dünyaya geldiğini ve mavi gözleri olduğunu öğrenince, Marie adını alacak bu bebek hakkında karısına şunları yazacaktı: "Elbette hayatım, mavi gözlü bu küçük bebeği ikimiz de çok görmek istiyoruz."² Ancak her ikisinin de aklında, mavi gözlü küçük Marie'den çok, önlerindeki konserler ve onları bekleyen Paris vardı; Leipzig'i ve oradaki yaşamı düşünecek halde değillerdi. Ama yine de Leipzig'deki yaşam kendisini bir şekilde hatırlatıyordu. Frankfurt'ta kaldıkları süre içinde onlara yazan bir başka isim de Robert'ti.

Robert için Leipzig'deki yaşam Friedrich Wieck ve Clara ol-

1. agy. s. 47, 48.

2. Eva Weisweiler, *Clara Schumann*, s. 40.

madan kolay geçmiyordu. Parmağındaki acı giderek artmaya başlayınca piyano çalışmayı en aza indirmiş, kendisini kompozisyon yönünden daha fazla geliştirebilmek için teori derslerine yeniden ağırlık vermişti. Heinrich Dorn'la çalışmak çok canını sıkmakla birlikte dişini sıkıp ilerlemeye ve hocasının verdiği ödevleri yapmaya gayret ediyordu. Dorn'a göre müzik füğ yazmaktan ibaretti, oysa Robert farklı düşünüyordu. Johann Sebastian Bach'ın füğlerine o da hayrandı ve onlardan daima yepyeni şeyler öğreniyordu ama tüm fantezisini bir kenara bırakıp günlerce füğ çalışmak canını sıkıyordu.

Clara'nın yokluğunda onu en çok heyecanlandıran Chopin'in *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri* üzerine yazdığı bir yazının yayımlanmasıydı. *Allegemeine Musikalische Zeitung*'un 7 Aralık 1831 tarihli sayısında "Ein Opus II" (Bir Opus 2), başlığıyla basılan yazı, hem Robert'in Chopin'in *Don Giovanni Çeşitlemeleri*'ne duyduğu hayranlığı ortaya koyması hem de müzik eleştirisine yepyeni bir boyut getirmesi açısından son derece ilginçtir. Delikanlı kısa bir süre önce ürettiği kendi kişiliğinin iki zıt karakteri Florestan ve Eusebius'u eleştiri yazısının içine katmış, sonraki yıllarda iyice geliştireceği müzik yazarlığına iddialı bir giriş yapmıştı:

"Eusebius az önce kapıdan içeri süzülüvermişti. Solgun yüzündeki o alaycı gülümsemeyi ve bu gülümsemeyle hep merak uyandırmaya çalıştığını bilirsin. Ben, Florestan'la birlikte piyanonun başındaydım. Senin de bildiğin gibi, Florestan, geleceğe ait, yeni ve olağandışı her şeyi çok önceden sezebilen, eşine ender rastladığımız müzik ustalarındandır; bize tuhaf gelebilen bir şey, böyle insanlar için bir anda tuhafıktan çıkar; alışılmadık bir şey, birden onlar için olağan hale geliverir. Buna karşılık Eusebius soğukkanlı ve sakin olmaktan ziyade hayalperest biri olarak art arda çiçekler açtırır tomurcuklardan; daha ağır ama güvenle atar adımlarını; nadiren katıldığı eğlencelerin sindire sindire, uzun uzun keyfini çıkarır. Hem sonra Florestan'la karşılaştırıldığında o çok daha ciddi bir eğitimden geçmiştir, piyano çalışı daha ölçülü ama aynı zamanda daha yumuşak ve teknik açıdan çok daha kusursuzdur. 'Şapka çıkarınız beyler, karşınızdaki bir dâhi,' diyen Eusebius, önümüze bir müzik parçası koydu, bunun Haslinger'in yayımladıklarından biri olduğunu hemen anladık. Ama parçanın adını hâlâ bize söylemiyordu. (...) 'Hadi çal bakalım,' dedi Florestan gülerek Eusebius'a, 'Gözlerimizi kapayıp kulağımızı sana vereceğiz.' Eusebius da rıza gösterdi buna. Pencere pervazlarından biri-

Fryderyk Chopin, 1836, Maria Wodzińska'nın suluboya tablosu. Muzeumm Fryderyka Chopina Koleksiyonu.

ne yaslanıp dinlemeye başladık (...) Florestan'ın tüm alkışı, bah-tiyar bir gülümsemeyi saymazsak, sadece şu sözlerden ibaretti: Sözelimi Beethoven ya da Franz Schubert piyano virtüözü olsalardı, bunlar onların çeşitlemeleri olabilirdi ama kapak sayfasından sadece şunu okudu bize: *La ci darem la mano, varié pour le Pianoforte par Frédéric Chopin, Opus 2*, ikimiz de hayretler içinde 'Opus 2 mi?' diye bağırdık. Bu öyle büyük bir şaşkınlık yaratmıştı ki, herkesin yüzü adeta kor gibi kıpkırmızı olmuştu ve bağırışların arasında güç de olsa şu cümleler ayırt edilebiliyordu: 'İşte nihayet dinlenmeye değer bir şey – Chopin – bu ismi daha önce hiç duymadım – acaba kim olabilir – ama her halükârda – bir deha olduğu kesin – orada da bir Zerlina hatta bir Leporello¹ gülümsemiyor mu bize?'"²

Robert, Friedrich Wieck'e son zamanlarda kızgın olmasına rağmen onun yokluğunu hissediyor, özellikle Clara'yı çok öz-lüyordu. Onlar Frankfurt'a ulaştıklarında özlemlerine dayanamayıp kaleme sarıldı ve 11 Ocak'ta uzun bir mektuba başladı. Önce Friedrich Wieck'e ardından da Clara'ya içini döktü:

1. Mozart'ın *Don Giovanni* operasında söz konusu düeti seslendiren karakterler.
2. Aydın Büke, *Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam*, s. 112, Can Yayınları, 2010.

Saygıdeğer dostum ve ustam,

Bu mektuba kolayca “vs... vs...” sözleriyle başlayabilirdim çünkü her saat size mektup yazmakla geçiyor, tabii hayalimden. Sonunda kararlılıkla masaya oturdum ve mektup bitmeden elimden kalemi bırakmamaya karar verdim. Her şeyden önce, sizi Clara’nın başarısından dolayı kutlarım. Dünya kısa zamanda unutsa da, olağanüstü olanı yine de tanıyor; bunu bir sığır sürüsüne benzetiyorum, bir an şimşek çaktığında şaşıp kalsa da, daha sonra yemeğine aynı dinginlikle devam ediyor: Schubert, Paganini ve Chopin böylesi şimşek çakmalarıydı, şimdi onlara Clara eklendi.

Onunla ve sizinle yeniden birlikte olmaya ne kadar hasretim, tahmin edemezsiniz. Her zaman benden üstün ya da benimle eşit ya da beni yargılamayacak insanlarla birlikte olmalıyım. Yoksa kolayca kibirli ve küçümseyici olabiliyorum. Dorn ile asla anlaşılamam; müziğin füg’den başka bir şey olmadığına beni ikna etmeye çalışıyor. Tanrı’ya çok şükür, insanlar bu kadar farklılar! Yine de teorik çalışmaların bana faydası olduğunu düşünüyorum. Eskiden aklıma gelen her şeyi ânında yazıyordum, şimdi ise daha çok düşüncelerimin yolunu izliyorum ve hatta bazen kısa bir duraklama yapıp etrafıma bakınarak nerede olduğumdan emin oluyorum. Sizin de benzer alacakaranlık anlar yaşadığınızı söyleme cüreti buluyorum kendimde; Mozart gibileri asla bunu yaşamazlar; diğerleri ise Hummel gibi bununla uğraşırlar. Bazıları Schubert gibi, sürekli o ruh halindedir, Beethoven gibiler ise tabii ki buna kahkahalarla gülerler. Bu elbette sadece benim fikrim.

Siz nasılsınız? Bu mektup mantıksal bir düzende ilerlemiyorsa lütfen telaşlanmayın çünkü size anlatmak istediğim çok şey var ve nereden başlayacağımı bilemiyorum. Neyse işte, başlıyorum: Chopin’in opus 1 eseri¹ (bence kesinlikle bu eser opus 10,) şimdi elimde. Hanımefendilerin “çok şık, merak uyandırıcı ve Moscheles tarzında” bulacağı bir eser. Bence Clara bu eseri çalışmalı, ilham dolu ve hiç zor değil. Fakat tüm alçakgönüllülüğümle iddia ediyorum ki opus 1 ile opus 2 arasında en az iki yıl ve yirmi beste olmalı. (...)

Geçen gün, biliyorsunuz, Knorr², Chopin’in *Çeşitlemeler*’ini çaldı. Performansı ne iyi ne de kötüydü; ne artistikti ne de sıradan, ne yüce ne de küçük... Tek yaptığı çalmaktı. Bu yüzden fazla hoşuma gitmedi. Konserde yanımda oturan kişi kulağıma eğilip, “Bu ne sefil bir beste,” diye fısıldadı ve ben de başımı sallayarak onayladım çünkü çok sevgili efem-

1. Chopin’in 1825’te bestelediği Op. 1, *Do Minör Rondo*.

2. Julius Knorr, Leipzig’li piyanist ve yayımcı.

dim, insan karşısına çıkan her budalayla bu konuları tartışmaya kalkışırsa kendisi daha büyük bir budala olur. Yanımda duran Dorn, komşumun fikrini duyunca keyiflendi ve daha sonra bana "Gerçekten, bence de, *Çeşitlemeler* Herz'in etkisinden başka bir şey göstermiyorlar," dedi. Fakat ona da bir hece bile etmedim, sadece bir bakış attım yüzüne. (...)

Nerelere geldim? Kusuruma bakmayın üstadım. Size anlatmak istediğim çok şey var, belki söyleyeceğim en önemli şeyi unutacağım bu yüzden.¹

Robert mektubun sonunda Clara'ya da yazmış, kısa süre önce *Didaskalia* adlı dergide ondan, "Bayan Clara Wieck" diye bahsedildiğini hatırlatarak, bu konuda ona biraz takılmıştı:

Sevgili saygıdeğer Clara,

Dün *Didaskalia*'da yer alan, "Herz *Çeşitlemeler*, Bayan Clara Wieck tarafından seslendirildi," yazısını okurken, bir türlü dudaklarıma yerleşen gülümsemeyi silemedim. Kusuruma bakma sevgili genç bayan ama sadece bir tane hitap şekli diğerlerinden iyidir; o da hiçbir hitap şeklinin olmamasıdır. Kim "Bay Paganini ya da Bay Goethe," der ki? (...)

Sevgili Clara! Seni çok sık düşünüyorum ama asla bir ağabeyin kız kardeşini ya da bir dostun diğerini düşündüğü gibi değil, daha çok uzak-taki tapınağını düşünen gezgin bir hacı gibi. Senin yokluğunda ben Arabistan'a gittim, oradan senin için masallar topladım. (...) Beste yapıyor musun? Yapıyorsan, neler bestelediğini yaz bana. Bazen rüyalarımda müzik duyuyorum, senin bestelerini. (...) Bugün hava muhteşem. Frankfurt'ta elmaların tadı nasıl? Chopin, *Çeşitlemeler*'deki tiz Fa ile nasıl baş ediyorsun? Kâğıdım bitti. Her şey biter ama dostluk asla bitmez. Her zaman Bayan C. W.in en samimi hayranı, R. Schumann.²

Frankfurt hayal kırıklığının ağır bastığı kent oldu. Friedrich Wieck, kızının konser verebilmesi için gerekli kişilerle temasa geçtiğinde kendisine ilk sorulan, programda hangi yapıtların yer aldığıydı. Bir başka ifadeyle, Beethoven ya da Mozart çalmadan Frankfurt dinleyicisini etkileyebilmenin olanağı yoktu. Hele Clara'nın repertuvarının ağırlığını oluşturan gösteri parçalarını kimse dinlemek istemiyor, Chopin'in adını ise kimse bilmiyordu. Daha sonra uğrayacakları Darmstadt ve Mainz'da da benzer bir durum-

1. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 155-157.

2. *agy.* s. 158, 159.

la karşılaşacak, Clara, babasının istediği gibi bir konser veremeden 15 Şubat 1832'de Paris'e ulaşacaklardı. Üstelik Mainz-Paris arasında dört gün dört gece araba yolculuğu yapmak zorunda kalmış, hayallerini süsleyen kente ulaştıklarında tam anlamıyla yorgunluktan bitkin düşmüşlerdi. Onları Friedrich Wieck'in Paris'te yaşayan ressam kayınbiraderi Eduard Fechner karşılamış, tümüyle yabancıları oldukları bu şehirde kaybolup gitmelerinin önüne geçmişti.

Friedrich Wieck, Paris'e varışının hemen ertesinde, karısına yazdığı uzun mektupta son derece kötü geçen yolculuklarını ve kente ilişkin ilk izlenimlerini şöyle aktarmıştı: "Tanrım, Fransa'nın en kötü arabasına ve en kötü yollarına nasıl dayandığımızı hâlâ bilemiyorum. (...) Clara başımıza gelen her şeye adeta bir Rus gibi dayandı ve dört gün dört gece sonunda buraya vardığımızda bizi karşılayan Fechner'e, dört gece daha yolculuk yapmak istediğini söyledi. Arabada bizimle birlikte gelen yirmi yaşlarında genç bir kadın yol boyunca sık sık baygınlık geçirdi; Clara bu duruma bir anlam veremedi. Evet, sevgilim, çok uzun yazamayacağım, biliyorsun zamanımız çok kıymetli; eğer burada Fechner olmasaydı, ne yapardık bilemiyorum. Fransızcamız bize hiç yardımcı olmuyor, *un pauvre allemand ne comprend pas un mot à Paris*.¹ Yanımızda getirdiğimiz tavsiye mektuplarını yerlerine ulaştırabilmek için bile Fransızca konuşup anlamamız gerekiyor. (...) Clara şu an Fechner'in tanıştırdığı on iki yaşında bir Fransız kız ve annesiyle birlikte alışveriş yapıyor. Öncelikle bir şapka ve ayakkabı alacaklar. Kendimizi buraya uydurmamız için en azından dört hafta kimseye görünmememiz gerek. Fechner gelecek hafta sonu için bazı davetler ayarlamış, şu an için gerçek bir konseri düşünecek halde değiliz, Clara uzun zamandır doğru dürüst çalışmadı. Tanrı yardımcımız olsun. Yarın Chopin'i görmeye gideceğim, buraya yakın oturuyor. Ben de bir şapka satın aldım, kartvizit bastırmamız gerek, yarın bir terzi ve kunduracı gelip beni bir Fransız'a benzetmeye çalışacaklar; tek kelime Fransızca konuşamayan bir Fransız olacağım. Yalnız başımıza alışveriş yapamıyoruz, yalnız yemek yiyemiyoruz, kimse bizi, biz kimseyi anlayamıyoruz. Burada her şey başka: Başka türlü uyuyorlar, yemek yiyorlar, içiyorlar; kısacası her şey farklı; hiç rahatım kalmadı. Yolda sigara içil-

1. (Fr.) Bu zavallı Alman, Paris'te bir kelime bile anlamıyor.

mediği için dört gündür ilk kez bugün sigara içebildim. (...) Kafe-lerde içilmiyor, salonlarda da akşam toplantıları başladığında hanımların elbisesine koku sineceği için ve bu ölümcül bir günah olduğu için rahatça sigara içilmiyor. (...) Dün akşam Clara, Bayan Valentin ve Bayan Leo'nun salonlarında oldukça seçkin bir topluluk önünde çaldı. Mendelssohn ve başka Almanlar da vardı. (...) Clara'yı nasıl alkışladıklarını görmeliydin. Pazar akşamı için daha büyük bir toplantıya davet edildik ve istediğimiz bir piyanoyu getirebileceğimiz söylendi, burada piyanistler arasında bu normalmiş. Ama Clara onlara dönerek şöyle dedi: '*Mes dames, c'est ne pas necessaire pour moi, on ne l'aime pas en Allemagne.*'¹ Bayağı Fransızca konuşmaya başladı, aksanı Parislileri çağırıştırıyor. Kahve içerkenki halimizi görmem gerek; kocaman taslardan, tereyağlı ekmeklerle birlikte içiyoruz. Her şey evdekinden farklı. Akşam toplantıları saat onda başlıyor ve gece yarısı birde bitiyor. Akşamüstü beşte öğle yemeği yiyoruz."²

Bu uzun mektup kızını Paris'e ve tüm Avrupa'ya tanıtmak umuduyla yollara düşen Friedrich Wieck'in karmaşık duygularını yansıtması açısından son derece ilginç ipuçları içermektedir. Ama satır aralarında asıl dikkat edilmesi gereken küçücük yaşına rağmen tüm gözlerin üzerine çevrildiği Clara'nın soğukkanlı ve cesur davranışlarının babasını da yüreklendirip dayanma gücü verdiğiydi. On iki yaşından beklenmeyecek bir olgunlukla, telaşa kapılmadan, etrafındaki kötü olayları olağan karşılayabilme yeteneği küçük kızın sonraki yıllarda da en büyük yardımcısı olacak, benzer durumlarla karşılaşacağı konser turnelerinde önüne çıkan engelleri kolayca aşmayı başaracaktı. Doğup büyüdüğü Leipzig'den ve o güne dek gördüğü kentlerden oldukça farklı yapıdaki Paris, yine de Clara'yı derinden etkilemiş olmalıydı. Onun adına babası tarafından tutulan günlük, ne yazık ki küçük kızın değil, Friedrich Wieck'in duygularını yansıtıyordu ve bu durum on sekiz yaşına dek böyle devam edecekti. Clara şimdilik kendisinden bekleneni fazlasıyla yerine getiriyor, parmakları tuşlara değdiği anda belki de, en içten en masum güncesini yazmaya başlıyor, içinden geçenleri piyanosu aracılığıyla dünyaya haykırıyordu.

Clara'yı ve babasını bekleyen Paris, onlardan önce pek çok ünlüyü kendisine çekmeyi başarmış, Avrupa'nın en renkli kentlerin-

1. (Fr.) Hanımlar, benim için gerekli değil, biz Almanya'da böyle yapmayız.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 65-67.

den biriydi. 1831'in son aylarında bu kente ulaşan ve Friedrich Wieck'in de öncelikle ziyaret etmek istediği Fryderyk Chopin, Paris'e varışının ardından duygularını bir arkadaşına şöyle aktarmıştı: "Burada en lüksü ve en bayağı şeyi aynı anda görmek mümkün. Her adımda zührevi hastalıklarla ilgili afişler var, caddelerde gürültü, pislik ve karmaşa had safhada. Bir gün son derece lüks bir lokantada yediğin mükellef bir yemek için 32 sous öderken ertesi gün beş para etmez bir yemek için bunun üç mislini ödemem gerekiyor. (...) Paris, her ne istersen o olabilen bir şehir: istersen eğlenirsin ya da sıkılırsın, güler ya da ağlarsın, istediğin her şeyi yapabilirsin, kimse seninle ilgilenmez, dönüp bakmaz çünkü senin gibi binlercesi de kendi yoluna gidiyordur. Paris'ten başka nerede bu kadar çok piyanist vardır bilmiyorum, bir sürü danga-lak ve bir sürü de virtüöz."¹

Paris yalnızca müzisyenler ve piyanistler için bir çekim merkezi değildi. Özellikle 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından tahta çıkan Kral Louis Philippe'in yönetimindeki ilk yıllar Paris'i Avrupa'nın en özgür kentlerinden biri konumuna getirmişti. Avrupa'nın dört bir yanından gelen sanatçılar bu büyümlü kentin insanı hemen etkisi altına alan havasına kendisini kaptırıyordu. Ülkesinden uzakta bir çeşit sürgün yaşamını Paris'te geçiren Alman edebiyatçıların başında Heinrich Heine ve Ludwig Börne geliyordu. Her ikisi de "Junges Deutschland" (Genç Almanya) hareketinin içindeydi ve Fransız modeline uygun daha özgürlükçü bir yapının ülkelerinde yerleşebilmesi için edebî bir oluşumu yaşama geçirme gayretindeydiler. Fikirlerini ve yapıtlarını özgürce yayabilmek için Paris'e yerleşip kentin baş döndürücü yaşamına kendilerini kaptırmışlardı. Börne bu konuda şunları yazıyordu: "Uzun yaşamak isteyen Almanya'da kalabilir ama kimin yüreği varsa ve yaşamın uzunluğunu her yönüyle tatmak istiyorsa Paris'e gelebilir. Burada her düşünce hemen çiçek açıp duyguya, her duygu olgunlaşıp bir zevke dönüşüyor. Akıl, yürek ve duygu birbirini burada arayıp buluyor; üzgün düşüncelerin oluşturduğu duvarlar onları ayıramıyor. İnsan, Almanya'da biraz ateş ve canlılık katabilmek için hayatı damıtmak zorunda kalırken burada içilebilir hale getirmek için su katmak gerekiyor."²

O dönemde yaşamlarını Paris'te sürdüren piyanistlerin arasın-

1. Aydın Büke, *Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam*, s. 97.

2. Veronica Beci, *Die andere Clara Schumann*, s. 41, 42.

da Henri Herz, Ferdinand Hiller, Friedrich Kalkbrenner, Franz Liszt ve Fryderyk Chopin en tanınmış isimler olarak öne çıkıyordu. Hepsi Avrupa'nın farklı kentlerinde dünyaya gelmiş, yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde Paris'in büyümesine kapılıp buraya yerleşmişlerdi. Chopin henüz birkaç ay önce kente yerleşmişti. Aynı tarihlerde Felix Mendelssohn da uzun süreli bir gezi için Paris'teydi ve Friedrich Wieck'in karısına yazdığı mektupta belirttiği gibi, Clara'nın çaldığı ilk toplantılardan birinde hazır bulunmuştu. Wieck'in Paris'te ilk görmek istediği isimlerin başında Chopin geliyordu. Ancak genç piyanist, Friedrich Wieck'in beklediği ilgiyi göstermemişti. Kendisini henüz yeni tanıtmaya başladığı bu yabancı kentte, on iki yaşındaki bir kızın kariyeri için yapabileceği fazla bir şey yoktu. Chopin'in 26 Şubat 1832 tarihinde Paris'te verdiği konsere Clara ve babası da katılmış ancak salonun hıncahınç dolu olmasından ötürü dinlediklerinden fazla bir şey anlayamamışlardı. Kentin ünlü piyano yapımcısı Pleyel'in salonunda düzenlenen dinletiyi Kalkbrenner organize etmiş, yeteneğine hayran olduğu bu Polonyalı delikanlıyı Parislilere tanıtmak istemişti. O güne dek sosyetenin önde gelen ailelerinin salonlarında çalan Chopin bu konserle ilk kez yaklaşık dört yüz kişilik bir davetli kitlesinin önünde çılmıştı.

Chopin'le Paris'te kaldıkları süre boyunca farklı mekânlarda sık sık karşılaştılar ancak Friedrich Wieck'in istediği yakınlaşma bir türlü gerçekleşmedi. Polonyalı piyanistin parmaklarından, onun *Op. 11, Mi Minör Piyano Konçertosu*'nu ilk kez duyan Wieck günlüğüne şunları yazmıştı: "Tipik Field¹ tarzı, eğer yapıtın kimin olduğunu bilmeseydim rahatlıkla Schumann'ın kaleminden çıkmış zannederdim. Böylesine bir dinleyici kitlesinin önünde çalınabilecek bir yapıt değil; çünkü piyanonun pasajları çok alışılmadık ve güç."² Friedrich Wieck, Paris'ten döndükten sonra ise Chopin hakkındaki izlenimlerini Robert'e şöyle aktaracaktı: "Chopin sevimli bir delikanlı ama Paris onu kendisine ve müziğine karşı umursamaz biri yapmış."³ Clara'nın Chopin hakkındaki ilk izlenimleri oldukça farklıydı. Küçük kız kendi duygularını içinden geldiği gibi kâğıda geçiremiyordu ama Paris'te sık

1. Dönemin tanınmış piyanist ve bestecisi İrlandalı John Field.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 42.

3. agy. s. 42.

sık karşılaştığı bu Polonyalıyı, bir konser öncesinde yanında bulunan Mendelssohn ve Hiller ile birlikte birdirbir oynarken görünce, büyük olasılıkla Leipzig'deki anılarının vazgeçilmez kahrâmanını Robert'le aynı yaşlarda olan bu üç piyanistin de onun kadar çocuk ruhlu olduğunu düşünüp onlara karşı yakınlık duymuş olmalıydı.¹

Friedrich Wieck'in tüm çabaları sonuçsuz kalmıştı; Paris, Clara'ya ilgi göstermiyordu. On iki yaşındaki bir Alman kız ne denli yetenekli olursa olsun seyirci için de, konser düzenleyenler için de ilginç değildi. Bir sürü solist dikkat çekebilmek için her yolu denerken Clara'nın hiç şansı yok gibiydi. Ancak akşam toplantılarında kendisini dinletebiliyor, bunlar da genellikle çok geç saatlerde başlayıp sabaha doğru sonlandığı için küçük kızın katılması ayrı bir sorun oluyordu. Ayrıca Parisliler hemen her konserde Beethoven'ın yapıtlarını duymak istiyorlardı; Clara'nın repertuarı bu yönden de onlara hitap etmiyordu. Friedrich Wieck günlüğüne, "Burada her şey Beethoven'ı çağırıştırıyor,"² diye yazmıştı. Yine de, kentin en önemli piyano öğretmenlerinden Kalkbrenner'in dikkatini çekmeyi başaramamışlardı. Friedrich Wieck, karısına yazdığı mektupta onu, Paris'teki piyanistlerin en büyüğü ve kendi stiline en yakın olan diye tanımlamıştı. Kalkbrenner, Clara'nın büyük bir yetenek olduğunu ama diğer Alman piyanistler gibi zaman içinde kaybolacağını düşündüğünü ifade etmişti. Ona göre, Viyana ekolüyle yetişen piyanistlerin hepsi bir zaman sonra fazla ilerleyemiyordu. Friedrich Wieck buna cevaben, kendisinin bu tarz piyano çalmanın en büyük düşmanı olduğunu ve kızını tümüyle Field'ın yöntemleriyle eğitmeye özen gösterdiğini söylemişti.³

Paganini'nin aynı tarihlerde Paris'te olduğunu öğrenmeleri bir an için umutlarını artırmıştı. Leipzig konseri sırasında Clara'nın yeteneğine hayran olan büyük kemancı belki bu kez de küçük meslektaşına yardım elini uzatırdı. Friedrich Wieck heyecanla İtalyan sanatçının kapısını çalmış ancak sağlığı iyi olmayan Paganini, çok istemesine rağmen Clara ile birlikte bir konsere katılacak durumda olmadığını söylemişti. Friedrich Wieck bunca zorluğa göğüs gerip Paris'e geldikten sonra kızını bir kez bile halk

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 68, 69.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 44.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 70.

önünde sahneye çıkarmadan geri dönmek istemiyordu. Uzun uğraşlardan sonra 9 Nisan 1832 tarihi için uygun bir salon kiralayıp olabildiğince geniş bir kesime davetiye yollamayı başarmıştı. Clara'yı dinleyenlerin ona nasıl haksızlık yaptıklarını hemen anlayacaklarından emindi. Ancak kimsenin hesaba katmadığı bir olay bir anda Paris'in hareketli yaşamını allak bullak etti: Önce kenar mahallelerde görülen kolera hızla tüm kente yayılmaya başladı. Sokaklar aniden boşalmış, herkes olabildiğince çabuk civar kentlere kaçmaya başlamıştı; hatta bu kargaşa ve panik yüzünden zaman zaman sokak çatışmaları yaşanıyordu. Kimsenin konser dinleyecek hali yoktu. Ama yine de Paris'i terk etmeyen bir avuç insan küçük kızı dinlemeye gelmişti. Aynı tarihlerde Paris operasında sahneye çıkan genç Alman soprano Wilhelmine Schröder-Devrient¹ de Paris'i terk etmeyenler arasındaydı. Genç kadın, küçük Clara'yla aynı sahneyi paylaşarak konserin tümüyle boş kalmasını elinden geldiğince önlemeye çalışmıştı.² Clara, Paris'te âdet olduğu üzere tüm programını ezber çalmış, konserin sonunda doğaçlama yapmıştı.

13 Nisan günü baba kız, Paris'i terk ederek Leipzig'e doğru yola çıktılar. İlk büyük konser gezileri tam istedikleri sonuçları vermese de tümüyle başarısız sayılmazdı. Clara yaşamı boyunca çok faydasını göreceği bir sürü deneyim kazanmış ayrıca son aylarda bestelediği "Caprice"leri³, kentten ayrılmadan önce Stoepel yayınevi tarafından *Op. 2*⁴ olarak basılmıştı. Dönüş yolunu daha çabuk kat ediyorlardı, küçük kızın hastalığı da olmasa Frankfurt'ta uzun süre konaklamalarına gerek kalmayacaktı. 1 Mayıs 1832 tarihinde Leipzig'e ulaştıklarında Robert not defterine şunları yazmıştı: "Clara daha güzel, daha güçlü olmuş ve bayağı büyümüş. Almanca'yı, Fransızlar gibi konuşuyor ama yakında bu aksanı kaybolur."⁵

1. Wilhelmine Schröder-Devrient, 1821 yılında, henüz on yedi yaşındayken Viyana'da Beethoven'ın sağlığında seslendirdiği *Fidelio* operasındaki "Leonore" rolüyle önce Alman sahnelerinde ünlenmiş, ardından Avrupa çapında adını duyurmuştur. Sonraki yıllarda Wagner'in *Rienzi*, *Uçan Hollandalı* ve *Tannhäuser* operalarındaki başrollerin ilk seslendirmesini yapmıştır.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 45.

3. Barok dönemde "Capriccio" olarak adlandırılan, bir çalgının teknik becerilerinin sergilenmesi amacıyla bestelenen kısa parçalar, XIX. yüzyılda "Caprice" adını almıştır. Değişik bestecilerin farklı çalgılar için yazdıklarının içinde Paganini'nin solo keman için besteledikleri en tanınmış olanlardır.

4. Yapıt, *Op. 2, Caprices en forme de Vals pour le piano* (Piyano İçin Vals Formunda Caprice'ler) başlığıyla yayımlanmıştı.

5. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 45.

Onların yokluğunda Robert'in yaşamında önemli bir değişiklik olmamıştı; bir süredir Wieck ailesinin evinde kalmıyor ancak yine de, hemen her gün ziyaretlerine geliyordu. Son aylarda kendisini daha çok beste yapmaya vermiş, sağ elindeki ağrıların gidecek dayanılmaz hale gelmesi sonucu piyanist olma hayallerini nerdeyse tümüyle aklından çıkarmıştı. Annesinin mektuplarını uzun süredir yanıtlamamasının ardından, Clara'nın Paris'ten dönmesinin hemen ertesinde, 3 Mayıs 1832'de, annesine şunları yazıyordu: "Öyle sık seni düşünüyorum ki, hemen her gece rüyama giriyorsun, çoğunlukla endişeli ve korkulu bir yüz ifadesiyle görüyorum seni. Sonrasında resmini elime alıyorum, o zaman bana gülümsüyormuşsun gibi geliyor. Sana daha sık yazmak istemememin nedeni, bitmek bilmez kararsızlıklarımın seni üzmemem. Ancak son mektubun öylesine sevgi dolu, öylesine coşkuluydu ki, hâlâ suskun kalmanın günah işlemek olacağını düşündüm. Sana buradaki bir günümü tanımlamak istesem, sabahları İtalyan gibi, akşamları Hollandalı gibi yaşadığımı söylemem gerek. Yeni evim düzgün ve rahat. Sabahlar erken, saat beş civarında bir geyik gibi yataktan fırlıyorum. Ödeme defterlerim, yazışmalarım, günlüklerim düzenli; saat on bire dek çalışıp beste yapıp biraz okuyorum. (...) Sonra öğle yemeği, sonrasında gazeteleri ya da Fransızca kitaplar okuyorum. Üçten altıya dek düzenli olarak, çoğunlukla yalnız yürüyüşe çıkıyorum. (...) Kendi kendime ve sana şu soruyu soruyorum: İnsan, yaşamı en yalın ve gösterişsiz haliyle kabul etse aşırılıklarından ve iddialarından vazgeçebilse cennette yaşıyormuş gibi olmaz mı? Çoğunlukla keyifle ellerimi ovuşturup kendi kendime gerçek rahatlığın yalnızca Amerika'da elde edilebileceğinin doğru olmadığını itiraf ediyorum. Akşam altı gibi eve dönüyorum, saat sekize dek piyano başında doğaçlama yapıyorum. (...) Ama sana karşı daima çok açık yürekli olduğum için sevgili anneciğim, bu gündelik yaşamın şubat ve mart aylarında sık sık kesintiye uğradığını söylemeliyim. Rascher'e¹ benim çok içip içmediğimi sormuşsun, o da beni savunmak zorunda kalmış ama söyledikleri gerçek. (...) Herkes bana Hummel'in yanına gitmememi, bunun beni on yıl geriye götüreceğini söylüyor. (...) 'Gezgin solist' olmayı artık düşünmüyorum, öyle bir yaşam benim için çekilmez olurdu. Eğer

1. Eduard Moritz Rascher, Schumann'ın bir arkadaşı.

çalışkan olabilirsem iki yıl içinde yapıtlarımı Opus 20'ye dek çoğaltabilirim. Böylece kaderim üzerinde söz sahibi olurum ve Zwickau'da, Paris'te ya da Viyana'da yaşıyormuşçasına rahat yaşarım. (...) Bana, 'Sözüne güvenebileceğin birini bul ve kendisini onun rehberliğine bırak,' diye yazmışsın. Ahh anneciğim, hep yaptığım bu değil mi? Ama böyle insanlar hep işler sarpa sardıktan sonra karşıma çıktı ve bu benim kendime güvenimi kaybetmememe neden oldu. Daima ahlaki içgüdülerimi kullandım, deneysel insanları kararlarından faydalandım ama onlara körü körüne inanmadım.”¹

Robert'in annesine yazdığı gibi, son zamanlarda yaşama bakışı daha olumlu olmuştu; büyük olasılıkla baharın gelmesiyle, her yıl olduğu gibi kötümser düşünceleri olabildiğince aklından uzaklaştırmaya çalışıyordu. Aslında delikanlının ruh hali genellikle birbirine zıt kutuplarda dolaşıyordu. İçinde var olduğuna inandığı iki farklı karakteri haklı çıkarmak istercesine mutlulukla dolu olduğu anları, hüzünlü ve içe dönük dönemler izliyordu. Bir süre önce günlüklerine tüm içtenliğiyle şunları yazmıştı: “Tanrım, bana güvenip yaslanabileceğim tek bir kişi, bir sevgili ver, yalnızca bir sevgili.”² Günlüklerinde sık sık adına rastlanılan Christel bu özlemi dindirecek kişi değildi, cinsel arzularının esiri olarak genç kadını görmeden yaşayamıyor ancak onu kesinlikle bir “sevgili” yerine koymuyordu. 1832 baharında genellikle “Hollandalı” diye bahsettiği bir kız daha aklını kurcalıyordu. Robert'in notlarından anlaşıldığı kadarıyla bir tatlıcıda çalışan genç kızın profili Antik Yunan heykellerini çağrıştırıyordu ve delikanlı hemen her gün onun dükkânını ziyaret ediyordu. Clara, Paris'ten döndükten sonra onun adı da sıklıkla günlüklerde yer bulmaya başladı. Kısa cümleler halinde düştüğü notlardan Robert'in öğleden sonra Christel ile birlikte olup akşam Wieck'lere ziyarete giderek Clara'nın piyano çalışını dinlediğini, sonrasında da Hollandalı kızın dükkânında tatlı yediğini öğreniyoruz. 29 Mayıs tarihinde günün özetini şu satırlarla kâğıda geçirmişti: “Akşam Clara'yla Bach'ın altı füğünü dört el deşifre ettik. Hollandalı kıza sessiz ve güzel bir öpücük verdim; dokuza doğru eve geldiğimde piyanonun başına geçtim, sanki çiçekler ve tanrılar parmaklarımdan fış-

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 37-39.

2. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 43.

kırıyordu, birden ortaya “do, fa, sol, do”¹ notalarından oluşan bir tema çıkıverdi.”²

O tarihlerde, kendisinden dokuz yaş küçük olan Clara’yı henüz bir kardeş gibi görüyor ancak yine de birlikte geçirdikleri her ânı kayda geçirmekten geri kalmıyordu. 1832 Mayıs günlüklerinin hemen her sayfasında küçük kızın adı yer alıyordu. Bazen piyano çalışıyla ilgili gözlemler, bazen de birlikte yaptıkları bir yürüyüş günün önemli olayları arasına giriyordu. “Clara’yla kol kola dolaştık”; “Clara, ilahî bir şekilde çalışıyor, daha önce onu böylesine çalarken hiç duymamıştım, her şey ustaca ve kusursuz,”³ şeklindeki ifadeler, küçük kızın her yaptığıının Robert için önemli olduğunun kanıtı gibiydi. Bir süre önce, onunla Bach fügları çaldıkları günün akşamında aklına takılan temayı geliştirip ona ithaf edeceği bir yapıta dönüştürmeye kararlıydı. Kimi zaman küçük kızın, tüm saflığıyla sorduğu ilginç soruları da not ediyordu: “Clara, bir ördeğin yavruyken ördek mi, yoksa kaz mı olduğunu bilmediğini söyledi, hepimiz buna çok güldük.”⁴

8 Haziran 1832’de, Robert’in doğum gününde, Clara onun Paganini’den uyarladığı *Caprice*’lerinden⁵ bazılarını piyanoda çalmış ve Paris’ten ona aldığı bir hediyeıı vermişti. Kendi yapıtlarını onun parmaklarından dinlemek Robert’in en hoşuna giden şeylerden biriydi ve bu, bütün yaşamları boyunca adeta bir alışkanlık halini alacaktı. Paris dönüşü Clara’nın aniden yaşamının en önemli kişilerinden biri haline gelmesi hoşuna gidiyordu. Friedrich Wieck’e yazdığı bir mektupta bunu şöyle dile getirmişti: “Dün sizi görmeye geldim ama evde bulamadım. Leipzig’deki yaşamımda, sizi ya da Clara’yı görmeden geçen bir gün benim için hiçbir anlam ifade etmiyor.”⁶

1832 yaz ayları Clara için öncekilerden farklı geçmiyordu. Friedrich Wieck kızının keman ve şan konusunda da daha fazla bilgi sahibi olabilmesi için gerekli girişimleri yapmıştı. Uzun bir

1. Daha sonra, *Op. 5, Impromptus* başlığıyla yayımlanacak olan yapıtın ana teması.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 50.

3. Michail Krausnick, *Absender, Clara Wieck, Robert Schumann, Johannes Brahms / Du bist mir so unendlich Lieb*, s. 14.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 49.

5. Sonradan *Op. 3* olarak basılacak yapıt.

6. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 173.

süre ayrı kaldığı Leipzig izleyicisine kendisini hatırlatmak amacıyla temmuz ayı içinde Gewandhaus Salonu'nda iki konser vermişti. Programda Chopin'in *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri* de yer alıyordu. Paris gezisinde edindiği alışkanlık sonucu yapıtların tümünü ezber çalmış, seyircilerin beğenisini kazanmıştı. Konser hakkında Robert'in kaleminden çıkan ancak "R.W." rumuzuyla yayımlanan yazıda, delikanlı, Clara'nın çalışını bir başka piyanistle karşılaştırırken şu ifadelerle yer vermişti: "Belleville'in tonu kulağı okşar gibi geliyor, oysa Clara'nın insanın kalbine işliyor. Onunki şiir yazar gibi, Clara'nın şiirin kendisi."¹

Clara'nın düzenli ve yıllar içinde hiç değişmeyen çalışma programına karşılık, Robert'in günleri bir türlü ne yapmak istediğine tam karar veremeden geçiyordu. Elindeki ağrılar biraz azaldıkça piyanist olma, yeni hocaların yanına gitme hayalleri su yüzüne çıkıyor ancak hemen sonrasında yeni sancılar ve tutulmalar ortaya çıkınca, kendisini kompozisyonlarıyla avutmaya çalışıyordu. Yaz sonunda annesine yazdığı bir mektupta, "Evimin içi tam bir eczaneye döndü,"² diye yakınıyordu. Doktorların ve yakınlarının önerdikleri tüm tedavi yöntemlerini deniyor ancak hiçbir ilerleme sağlayamıyordu. Piyanist olma hayallerinden uzaklaştıkça adeta piyano için beste yapmak da içinden gelmez olmuştu. Yaz aylarında, orkestrasyon konusundaki tüm bilgisizliğine rağmen bir senfoni üzerinde çalışmaya başladı. Sonbaharda Friedrich Wieck ve Clara'yla birlikte, doğduğu kent Zwickau'yu da kapsayacak bir konser gezisine çıkması gündeme geldiğinde bu yapıtı tamamlama gayreti içine girdi. Bu gezi sırasında kendi şehrinde ilk senfonisinin de seslendirilmesini istiyordu, hiç olmazsa ilk bölümünü konser tarihine dek çalınabilir hale getirmeye karar vermişti.

Altenburg, Zwickau ve Schneeberg'i kapsayacak konser gezisi öncesinde 30 Eylül tarihinde, Clara bir kez daha Gewandhaus Salonu'nda sahneye çıktı. Bu kez programda yer alan parçalar arasında Ignaz Moscheles'in *Sol Minör Konçertosu* da vardı. Seyircileri etkilemek, sahneden daima başı dik inmek küçük kız için alışkanlık haline gelmişti. Bu konseri izleyen haftalarda dönemin tanınmış piyanist ve bestecisi Moscheles, Leipzig'e yaptığı gezi sırasında Wieck ailesinin konuğu olmuş, Clara'nın piyano çalışına

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 50.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 39.

tanıklık etmişti. Küçük kızın günlüğünde 22 Ekim 1832 tarihinde, her zaman olduğu gibi babası tarafından kaleme alınan şu satırlar yer alıyordu: “Akşam Moscheles ve karısı misafirimiz oldu, onlara çeşitlemelerimi¹ çaldım.”²

18 Kasım 1832 Pazar akşamı, Zwickau’daki Gewandhaus Salonu’nda Clara Wieck izleyicilerin karşısına çıktı. Genel olarak sakin bir müzik yaşamına sahip olan kent için bu dinleti önemli bir olaydı. Almanya’nın büyük kentlerinde ve Paris’te beğeniyle izlenen bir harika çocuğu, hemen sonrasında konuk edebilmek başarı sayılmalıydı. Clara konserde Ignaz Moscheles, Henri Herz ve Johann Peter Pixis’in yapıtlarını orkestra eşliğinde seslendirmiş ayrıca müzik yöneticisi Meyer’in kemanına piyanoda eşlik etmişti. Her zaman olduğu gibi dinleyiciler duyduklarına inanmakta güçlük çekmiş, piyano başında adeta bambaşka bir insan olan kızı coşkuyla alkışlamışlardı. Konserin ikinci yarısı, Zwickau’luların hemşerisi Robert’in *Sol Minör Senfoni*’sinin³ ilk bölümüyle başlamış ancak yapıt dinleyiciler üzerinde hiçbir etki yapmamıştı. Sallonda kendisini gizlemeye çalışan Robert büyük bir heyecanla orkestradan yükselen seslere kulak kabartıyor, duydukları ne yazık ki delikanlıyı çok da hoşnut etmiyordu. Friedrich Wieck, Clara’nın günlüğüne yapıtla ilgili şu notu düşmüştü: “Schumann’ın senfonisinin birinci bölümü seslendirildi ancak anlaşılmadı. İçinde iyi fikirler barındıran, iyi geliştirilmiş ancak orkestrasyonu zayıf olan yapıt iyi bir etki yapamadı.”⁴

Gezinin en önemli yanı Clara’nın ve Friedrich Wieck’in, Robert’in ailesiyle tanışmasıydı. Robert’in annesi, oğlunun geleceği için akıl danıştığı kişiyle sonunda karşılaşmış, ne denli yetenekli olduğunu defalarca duyduğu küçük Clara’yı görebilmiş ve piyano çalışını dinlemişti. İlk kapsamlı Clara Schumann yaşamöyküsünü kaleme alan Berthold Litzmann’ın kitabında yer alan ve günümüze dek hemen bütün kaynaklarda aktarılan bir anlatıma göre, Christiane Schumann konserin ertesi günü Clara’yı evinde konuk etmiş, onunla pencere önünde karşılıklı otururken yoldan geçen

1. Söz konusu yapıtın hangisi olduğu kesin olarak bilinemese de, müzik tarihçileri kısa bir süre sonra *Op. 3, Romance variée pour le piano* başlığıyla yayımlanacak yapıt üzerinde durmaktadır.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 292.

3. Yapıt günümüzde “Zwickau Senfoni” olarak bilinmektedir; opus numarası verilmeyen yapıtlar sıralamasında yirmi dokuz numaralıdır (WoO 29). İki bölümlüdür.

4. Ute Bär, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, s. 101.

Robert kendilerine el sallayınca küçük kızın boynuna sarılarak kulağına eğilmiş ve, “İleride Robert’le evlenmelisin,” diye fısıldamıştı.¹

Zwickau’dan sonra Robert’in ağabeyi Carl ve çok sevdiği karısı Rosalie’nin yaşadığı Schneeberg’e gitmişlerdi. Robert uzun süredir hasret kaldığı doğduğu topraklarda bir süre daha kalmaya karar vermiş, Friedrich Wieck ve Clara, Leipzig’e yalnız dönmüşlerdi. Robert ilk seslendirmeden cesaret alarak yapıtını tamamlamak istiyordu ve Schneeberg’deki müzik yöneticisi Carl Cornelius Thierfelder’in bu konuda kendisine yardım edebileceğini düşünüyordu. Clara, Leipzig’e döner dönmez kızıla yakalandığı için önceden planlanmış bir konserini ertelemek zorunda kalmış, neyse ki hastalığı çabuk atlatmayı başarmıştı. Paris’ten döndüğünden beri hiç ayrılmadığı Robert’ten uzak kalmak küçük kızın gündelik yaşamında önemli bir eksikliğe yol açmış, 17 Aralık günü kaleme aldığı mektupla içinden geçenleri ona aktarmıştı:

Sevgili Bay Schumann!

(...) Şimdi size neden daha önce yazamadığımı okuyun ve dinleyin. Yolculuktan dönmemizden hemen sonra, Molique² konçertoyu çalmam gerektiği sırada kızıla yakalandım ve birkaç gün öncesine kadar yataktan çıkamadım. Neyse ki çok kuvvetli değildi, yeniden piyano çalışmaya başlayabildim. Ama Gewandhaus’daki konserde çalamadım. (...) Orada 8 Ocak günü çalacağım. Tahminime göre eğer burada olsaydınız canınız Zwickau’dan daha az sıkılırdı, çünkü konserler birbirini izliyor. Size buradaki yeniliklerden bahsetmek isterdim ama onları anlatırsam Zwickau’dan hiç dönmezsiniz. Sizi tanıyorum, merakınızı uyandırırsam Leipzig’i özleyip geri gelirsiniz. Cumartesi akşamı babam Euterpe’deydi.³ Şimdi dinleyin, Bay Wagner sizi geçti. Onun, Beethoven’ın *La Majör Senfonisi*’ne⁴ çok benzeyen bir senfonisi çalınmış. Babamın dediğine göre bir süre önce Gewandhaus’da seslendirilen F. Schneider’in⁵ senfonisi onunkiyle karşılaştırılınca yük arabası gibi kalyormuş. (...) Bu bölümde babam mektubuma yardım etti.⁶

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 54.

2. XIX. yüzyılda yaşamış Alman kemancı ve besteci Bernhard Molique.

3. Leipzig’de konserler düzenleyen kuruluşlardan biri.

4. Op. 92, *La Majör 7. Senfoni*.

5. O günlerde komşu kentlerden birinin müzik yöneticisi.

6. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 54, 55.

Clara'nın mektubunda bahsettiği Bay Wagner, kısa bir süre sonra XIX. yüzyılın en büyük opera bestecileri arasına katılacak olan Richard Wagner'den başkası değildi. Robert'ten üç yaş küçük olan bu Leipzig'li delikanlı bir süredir müzik eğitimi alıyor ve kentteki müziğe meraklı herkes gibi zaman zaman Friedrich Wieck'in mağazasına uğruyordu. Edebiyata ve tiyatroya olan ilgisi önceleri müzikten fazlaydı ancak 1827'de Beethoven'ın senfonilerini dinlemiş, özellikle 9. *Senfoni*'den çok etkilenerek kompozisyon çalışmalarına ağırlık vermişti. Dönemin ünlü şarkıcısı, Clara'nın Paris'te birlikte konser verdiği soprano Wilhelmine Schröder-Devrient'ı 1829'da sahnede seyrettikten sonra büyük bir tutkuyla operaya yönelecekti. Mektupta sözü edilen ve Friedrich Wieck'in ilgisini çeken yapıt bestecinin operaları dışında bestelediği iki senfonisinden "Do Majör" olanıdır. Clara mektubunda Robert'e kentteki yenilikleri aktarırken yarı şaka yarı ciddi, Wagner'in yapıtını, bir süre önce Zwickau'da seslendirilen *Sol Minör Senfoni*'yle karşılaştırmıştı. Küçük kız kendi dinlemediği yapıt hakkında, babasının görüşlerini olduğu gibi aktarmış ve Robert'in yapıtının Wagner'inki kadar etkili olmadığını yazmıştı. Bu ifade, büyük sıkıntılar içinde senfoniye daha iyi bir şekle sokmaya çalışan Robert için oldukça ağır bir darbe olabilirdi; ancak kızın samimiyeti ve içtenliğinden çok etkilenmiş, okudukları çok hoşuna gitmişti. Friedrich Wieck'e gönderdiği 15 Ocak 1833 tarihli mektupta, "Clara'nın senfonileri karşılaştırması çok iyiydi, burada hepimizi çok güldürdü. Hele, 'Bu bölümde babam mektubuma yardım etti,' şeklinde safça eklenmiş parantez sanki onun tarafından kulağıma fısıldanıyormuş gibi geldi,"¹ diye yazacaktı. Robert'in, *Sol Minör Senfoni*'sinin düzeltilmiş şekli şubat içinde Schneeberg'de, ardından 29 Nisan 1833'te Leipzig'de seslendirilecek, özellikle bu son konser Robert'i tatmin edecekti. Tıpkı Zwickau'daki gibi, Leipzig'deki konserde de senfoni, Clara'nın konserinin arasında dinleyiciyle buluşmuştu.

Robert, 1833'ün ilk aylarını Zwickau ve Schneeberg'de geçirdi, annesinin zaman zaman kötüleşen sağlık durumu aileyi endişelendirmekle birlikte, oğlunun yanında olmak yaşlı kadına iyi geliyordu. Robert için de ailesine yakın olmak önemliydi. Özellikle Schneeberg'de geçirdiği günlerde, yaşamında en sevdiği kişi-

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 81.

lerin başında gelen ağabeyinin karısı Rosalie ile dertleşebilmek moral yönünden ona kuvvet veriyordu. Robert'in her zaman bir kız kardeş gibi sevdiğini söylediği Rosalie, belirli dönemlerde delikanlı için gerçek bir sırdaş olmuştu. Çocukluk günlerinden beri çevresindeki kadınlara hayranlıkla, tutkuyla ve kimi zaman da büyük bir aşkla bağlanan Robert, 9 Ocak 1833 günü, kısa bir süre önce Schneeberg'de misafiri olduğu Rosalie'ye, Zwickau'dan gönderdiği mektupta şunları yazıyordu; aynı yılın sonbaharında Rosalie'nin trajik sonu göz önüne alındığında, burada yazılanlar bambaşka bir anlam kazanacaktı:

Çok sevgili Rosalie,

Benden sık haber almıyorsun ama sanırım birkaç şefkatli ve minnet dolu sözcük duymak hoşuna gidecektir. Son birkaç gündür seni öyle çok düşündüm ki, neredeyse yanımdaymışsın ve "Rosalie," diye seslenebilmişim gibi hissettim. Ancak evdeki sessizlik bunun gerçek olmadığını hatırlatıyordu bana. Bir de arada sırada gördüğüm endişeli yüz. Fakat annem iyi, son zamanlardaki saygısız suskunluğuma rağmen bana karşı her zamanki gibi nazik ve iyi.

Dün ona bir şey söyledim, şimdi sana da tekrarlamak istiyorum, şöyle ki, hüznü duyular çekici ve hayal gücünü güçlendiricidir. Buna inan ve geleceğe (hiçbir zaman gelecek uzaktan görüldüğü kadar bulutlu değil) güven, zaten bize her yaşımızda eşlik eden parlak ve neşeli ruhlarımız sayesinde bu daha kolay. Özellikle sen diğer insanlardan daha avantajlısın, karakterindeki güçlü ciddiyet seni yaşadığın âna karşı duyar-sız ya da ilgisiz kılmıyor. Böyle vaaz verdiğime bakma, her zaman senin ağabeyim, seni her gördüğümde daha çok seviyor ve sayıyorum.

Sana aslında daha uzun yazmak isterdim. Onca zaman boyunca misafirin olduğumda bana karşı nazik ve özenli davranmıştın; aynı erkek kardeşin ve mükemmel annen gibi. Ayrıca senin küçük şeylere karşı hoşgörünü, önemli olaylar karşısında sabrını çok takdir ettim. Fakat tüm bunları daha ileri bir tarihe, planlarım daha belirginleştğinde sana anlatacağım.¹

1833 Baharı'nda yeniden Leipzig'e dönen Robert, bu kez kent içinde bir eve yerleşmek yerine doğayla daha yakın olabilmek için dış mahallelerden birinde yer alan bahçeli bir eve taşınmıştı. Böylece özlemini duyduğu kır yaşamının tadını çıkarabile-

1. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 189, 190.

cekti ancak bu durum Wieck ailesine yaptığı gündelik gezilerin daha seyrek gerçekleşeceği anlamına geliyordu. Robert artık yaşamının vazgeçilmezleri arasında gördüğü Clara ile daha sık mektuplaşmaya başlamıştı. Baharın tüm güzelliğiyle kendisini hissettirdiği bir mayıs gününde, coşkuyla başladığı bir günün sabahında şunları yazıyordu:

Sevgili Clara,

Günaydın! Sizin can sıkıcı kentinizde burada bir sabahın nasıl olduğu konusunda en ufak bir fikre sahip değilsinizdir. Herkes, kuşlardan bana kadar herkes, bu sabah şarkı söylüyor, yerinde duramıyor, neşeyle civıldıyor. (...) Böyle güzel sabahlarda kendi kendime güzel düşüncelere dalıyorum. Örneğin bu güzel havaların haziran ve temmuz boyunca böyle devam edeceğini hayal ediyorum. Ya da insanın bir kelebek, dünyanın da onun üzerinde sallandığı bir çiçek olduğunu düşünüyorum (bu düşünce bana çok fantastik geliyor.) (...) Hoşuma giden bir başkası, piyanonun üzerine vuran bir güneş ışınının, tuşlara dokunmak istediğinde, aslında tınlayan bir ışıktan başka bir şey olmadığı.¹

Robert coşkuyla ve çalışma isteğiyle başladığı yaz aylarında beste yapmaktan başka hayaller de kuruyordu. Uzun zamandır kafasında şekillendirdiği projesini 28 Haziran'da annesine yazdığı bir mektupta şöyle dile getirmişti: "Çoğunluğunu müzik öğrencilerinin oluşturduğu bir grup iyi eğitilmiş gençle sık sık toplanıyoruz. Aklımızda yeni ve büyük bir müzik dergisi çıkarma fikri var. (...) İçeriği ve çizgisi diğerlerinden değişik ve çeşitli olacak. (...) Yönetim kadrosunda Ortlepp², Wieck, ben ve iki müzik öğretmeni daha olacak, hepimiz mesleğini devam ettiren müzisyenleriz (beni dokuz parmağımla bunun dışında tutabilirsin); diğer müzik dergilerinin amatörler tarafından yönetildiğini düşününce bu durumun fark yarattığını söyleyebiliriz."³ Bu satırların üzerinden bir yıl bile geçmeden, 1834 Nisanı'nda sözü edilen müzik dergisi yayına başlayacaktı.

Robert, 1833 yazında, hemen her gün gittiği, bol bol bira tü-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 61.

2. Robert'ten on yaş büyük olan Ernst Ortlepp, Leipzig Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almış, sonrasında Friedrich Wieck'in yanında müzik bilgisini ilerletmişti. Robert'le Wieck'in evinde tanışmışlardı.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 41.

kettiği “Coffebaum” adlı lokalde arkadaşlarıyla bu konu üzerinde hararetle tartışmalar yapıyordu. İşin en ilginç yanı, delikanlı bu toplantıları kendi hayalinde oluşturduğu bir arkadaş grubunun gerçekleştirdiğini düşünüyordu; daha doğrusu toplantılara fiziki olarak katılan gerçek kişilerin yanı sıra, onlarla aynı düşünceleri paylaşan pek çok sanatçının da aynı gruba dâhil olduklarını varsaymak ona kuvvet veriyor ve hoşuna gidiyordu. Robert bu grubu “Davidsbund” (Davud Birliği) ya da “Davidsbündler” olarak adlandırıyor. Grubun adı Kutsal Kitap’tan esinlenilerek konulmuştu. Eski Ahit’te şarkıcıların atası olarak kabul edilen Davud Peygamber, aynı zamanda Filistinlileri yenilgiye uğrattığı için romantik dönem sanatçıları arasında saygı görüyordu. Çünkü o yıllarda ilerlemenin ve yeni fikirlerin karşısında olanlar “Filistinli” olarak anılıyor ve mutlaka savaşılmaması gereken bir topluluk olarak algılanıyordu. Robert’in grubu da, tıpkı Davud Peygamber gibi, çağın Filistinlileriyle savaşmak ve onları alt etmek için kurulmuştu. Delikanlının çıkarmaya hazırlandığı yeni derginin çıkış fikrini de bu oluşturuyordu. Dergi yaşama geçtikten sonra, Robert “Davidsbündler” hakkındaki düşüncelerini dostlarıyla sık sık paylaşıyordu.

Annesine yazdığı mektupta yayımlamayı düşündüğü dergiden başka sanatına değer verdiği isimleri de sıralamıştı. Robert’e göre isim yapmış pek çok solistin yanında, asıl ödüllendirilmesi gereken iki kız vardı: Bayan Belleville¹ ve Clara. “Her zaman bana yürekten bağlı olan Clara bir yandan ürkek ve hevesli bir çocuk gibi koşup oynarken diğer yandan derin konularda fikir yürütebilecek biri. Yüreğinin ve aklının büyük bir hızla yaprak yaprak geliştiğini görmek insanı mutlu ediyor. Kısa bir süre önce Connewitz’e yaptığımız bir geziden eve dönerken, (hemen her gün iki ya da üç saatlik yürüyüşler yapıyoruz,) kendi kendine, ‘Ne kadar, ne kadar mutluyum,’ diye mırıldandığını duydum. Buna kim sevinmez. Her gün yürüdüğümüz o yolda yerde bir sürü taş var. Ben genellikle konuştuğum için gözüm yolda olamıyor. O her zaman benim arkamdan yürüyüp, ceketimin taşlara takılmamasına dikkat edip aynı zamanda kendi de üzerlerinden atlıyor.”²

Neşeyle başlayan yaz ayları aynı şekilde devam etmemiş, temmuz başında yakalandığı bir çeşit sıtma onu uzun süreli yatağa

1. Fransız asıllı piyanist Caroline von Belleville-Oury.

2. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 199-202.

bağlamıştı; evden çıkmak bir yana mektup yazması bile zorlaşmıştı. Bu, doğal olarak Clara ile görüşmesini de olumsuz etkiliyordu, hatta birbirlerinden haber alamaz olmuşlardı; küçük kız da bu duruma üzülüyor olmalıydı ama Robert'in özlemi giderek büyüyordu. 13 Temmuz'da hastalığın etkileri biraz azalınca hemen masanın başına oturup şunları yazdı: "Hâlâ yaşayıp yaşamadığınızı ve neler yaptığınızı merak ediyorum. Sizden beni özlemenizi isteyemiyorum çünkü her geçen gün daha da zayıflıyorum ve kupkuru bir fasulye sırıgına benziyorum. Doktor beni kuvvetten düşürdüğü için özlem çekmemi, özellikle sizin özleminizi çekmemi yasakladı. Ama bugün bütün sargılarımı açıp beni mektup yazmaktan alıkoymaya çalışan doktoru hastalığı ona bulaştırmakla tehdit ederek masanın başına oturmaya başardım. (...) Size şöyle bir teklifim olacak: Yarın saat tam on birde Chopin'in Çeşitlemeler'inden 'Adagio' bölümünü çalacağım ve bütün benliğimle sizi düşüneceğim. Sizden de aynısını yapmanızı rica ediyorum, böylece düşünsel olarak birbirimizi görüp buluşabiliriz. Buluşma yerimiz herhalde Thomaspfortchen'in¹ üzeri olur. Ruh eşlerimiz orada buluşur. (...) Sizin hemen cevap vereceğinizi umuyorum. Eğer söylediklerimi yapmazsanız ve yarın saat on ikide piyanonuzdan bir tel kopacak olursa, bilin ki o benim."²

Clara, onu tanıdığından beri Robert'ten aynı kişiliğin içine girmiş ikili karakterlerin, ruh eşlerinin masallarını dinlemişti; şimdi benzer bir şekilde, böyle bir masalın başkahramanı olması isteniyordu hem de Robert'le birlikte. Mektupta yazılanları kargacık burgacık elyazısı yüzünden güçlüklerle çözebilse de, delikanlıyı çok bekletmeden aynı gün şu yanıtı yazdı: "Epey uğraştıktan sonra, annemin³ de yardımıyla mektubunuzu çözebildim. Hastalığın sizi bu denli sarsmasına çok üzüldüm, bu süre zarfında herhalde Bavyera birası içmenize de izin verilmemiştir ve sizi en çok üzen yasak bu olmuştur. Yaşayıp yaşamadığımı bilmek istemişsiniz. Size birçok kez iyi dilekler gönderdiğimi biliyor olmanız gerek, onların iletilip iletilmediğinden haberim yok ama iletildiklerini umarım. Nasıl yaşadığımı tahmin ediyor olmanız gerek. Bizim ziyaretimize hiç gelmezken nasıl iyi olabilirim? Rıcanızı yerine

1. Thomas Kilisesi'nin arkasında yer alan geçitteki küçük kapı.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 73, 74.

3. Küçük kızın üvey annesi.

getireceğim ve yarın saat on birde Thomaspfortchen üzerinde olacağım. (...) Bana tekrar yazmanızı rica ediyorum. Tüm kalbimle size sağlıklı diliyorum.”¹

Clara ve Robert’in dostluğu böylece her geçen gün daha derinleşiyor, farklı bir anlam kazanıyordu. Birbirlerinin yaşamı için vazgeçilmez olmuş, bunu artık çekinmeden dile getirmeye başlamışlardı ancak kızın henüz çocuk denecek yaşta olması, bu dostluğa kendileri ya da çevrelerinin başka anlamlar yüklemesine izin vermiyordu. On dört yaşına yaklaşmakta olan Clara ile yirmi üç yaşındaki Robert arasında yakın bir dostluktan başka ne olabilirdi?

Clara, 1 Ağustos’ta Robert’e yazdığı mektubuna, kısa bir süre önce basılan piyano parçalarının notasını da eklemişti. Leipzig’deki Friedrich Hofmeister nota basımevi tarafından, *Romance varié pour le piano*², Op. 3, başlığıyla yayımlanan notanın ilk sayfasında ayrıca, yine Fransızca olarak şu ifade yer alıyordu: *Dédié à Monsieur Robert Schumann et composé par Clara Wieck*.³ Clara’nın yazdığı satırlar onun mizah anlayışının ne denli güçlendiğinin ve Robert’ten nasıl etkilendiğinin en iyi örneklerindendi: “Her ne kadar bu önemsiz şeyi size ithaf etmeyi hiç istemesem de, her ne kadar bu çeşitlemeleri basılı olarak görmeyi hiç arzulamasam da, korktuğum başıma geldi ve artık önüne geçmek imkânsız. Bu nedenle ekteki için sizden özür dilerim. Sizin bu küçük müzikal çalışma üzerinde yapacağınız zekice düzenlemeleriniz, benim kötü fikirlerimi düzeltecektir.”⁴

Bu satırlar ve gönderilen yapıt Robert’in çok hoşuna gitmiş olmalıydı. Clara, tam onun istediği gibi, yalnızca müzikle ilgili, iyi piyano çalan küçük bir kız olarak yetişmiyor aynı zamanda yazdıkları ve zekice esprileriyle de karşısındakini etkilemeyi biliyordu. Mektup eline geçer geçmez hiç vakit kaybetmeden hemen aynı tonda yanıtlayarak sevincini Clara’ya belli etmişti:

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 74.

2. “Piyano İçin Çeşitli Romance’lar.” “Romance”, XIX. yüzyılda kısa ve duygulu parçalara verilen adlardandı. Clara’nın bu yapıtı yapı olarak bir tema ve çeşitlemelerden oluşuyordu.

3. Bay Robert Schumann’a ithaf edilmiştir, bestecisi Clara Wieck.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 64.

Sevgili Clara,

İltifat etmeyi beceremeyen insanları daha sevimsiz iki görev bekler: birincisi ithaf mektubu yazmak, ikincisi de böyle bir mektubu yanıtlamak. Bu durumlarda insan tamamen ezilmiş ya da tevazuun, pişmanlığın, minnetin, üstesinden gelmiş olmalıdır! Yani, senin dışında başka biri olsa, nazıkçe sorardım: “Böyle bir üstünlüğü ne yaptım da hak ettim? Bunu hiç düşündün mü?” Ya da mecaz kullanırdım, “Arada sırada güneş ışınlarını aya yollamış olmasa, ay görünmez olurdu,” gibisinden. Ya da şöyle derdim: “Bak, şuradaki soylu asma kütüğü nasıl naçiz karaağaca dolanmış ve ne çiçeği ne meyvesi olan ağacı varlığıyla canlandırmış.” Bunlar yerine sadece en içten şükranlarımı yolluyorum, ama yanımda olsaydın (babanın gitmesini beklemeden) elini tutardım. Sonra da, gelecekte düşünce ve fikirlerimizin birleşmesini işaret edencesine isimlerimizin birlikte yazıldığı bir sayfa umudu taşıdığımı söyledim. Benim gibi yoksul bir adam daha fazlasını sunamaz.¹

Robert kısa bir süre sonra tamamlayıp, Friedrich Wieck’e ithaf edeceği *Op. 5, Impromptus* başlıklı yapıtında Clara’nın ona ithaf ettiği çeşitlemelerdeki bir temayı kullanmıştı.

Ağustos başında Clara ve babası yakın kentlerde bir konser gezisine çıkmışlardı ancak Robert için yaz ne yazık ki büyük bir acıyla noktalanıyordu: Ağabeyi Julius’un ani ölümü delikanlı üzerinde sarsıcı bir etki yapmış, cenazeye katılmak için Zwickau’ya bile gidememişti. Çocukluğundan beri ölümle yüzleşmek ona zor geliyordu; babasının ölümüyle başlayan bu korku giderek başa çıkılmaz bir duruma dönüşecekti. Clara’nın doğum günü için onun ailesiyle birlikte yaptıkları kısa gezi delikanlının moralini biraz olsun düzeltmişti. Leipzig yakınlarındaki Lützschena’ya yaptıkları bu gezinti tam bir kır eğlencesine dönüşmüş, bol bol bira ve şampanya içerek on dört yaşına basan Clara şerefine kadeh kaldırmışlardı. Küçük kızın günlüğüne, büyük olasılıkla babası tarafından yazılan satırlarda o gün çok eğlendikleri bilgisinin yanında şu not da yer alıyordu: “Tanrı bizi büyük bir felaketten korudu, çünkü arabacılar da sarhoş olmuştu.”²

Robert için kötü günler bir türlü geçmek bilmiyordu, ağabeyi Julius’un ardından bu kez diğer ağabeyi Carl’ın çok sevdiği karısı Rosalie’nin ölümü bunalımlı günlerin geri gelmesine neden oldu.

1. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 206, 207.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 71.

Robert ağabeylerinin eşleriyle her zaman yakın dostluk kurmuş, kimi zaman onları hayran olduğu kadın figürleri arasına katmıştı. Rosalie de bunlardan biriydi. Peş peşe gelen acılar delikanlının sinirlerini bozmuştu. 17 Ekim gecesi bir kriz geçirmiş, dördüncü kattaki evinden çıkarak zemin katta oturan arkadaşının yanına sığınmıştı. Olayların etkisi öylesine büyüktü ki, uzun süre günlük tutamamış, başından geçenleri yaklaşık beş yıl sonra, 1838'de Clara'ya şöyle aktarmıştı: "1833 yılında, Ekim'in 17'sini 18'ine bağlayan gece, aklıma korkunç bir düşünce saplandı. Bir insanın aklına gelebilecek en korkunç düşünce, başa gelebilecek en korkunç ceza: Aklımı yitirme endişesi. Bu düşünce karşı konulmaz bir şekilde beni etkisi altına aldı ve onu aklımdan uzaklaştırmak için başvurduğum her teselli, dudaklarımdan dökülen onca dua etkisiz kaldı."¹

Olayların üzerinden bir süre geçtikten sonra, 27 Kasım 1833 günü annesine gönderdiği mektupta yaşadıklarını unutmak için kendisini çalışmaya verdiğini yazıyordu: "Geçen haftalarda yaşadıklarımız hakkında fazla bir şey yazmayacağım. Hiçbir şeye tepki vermeyen bir heykel gibiydim, yoğun çalışma temposu sayesinde yavaş yavaş normal yaşamıma dönebildim. Ancak hâlâ daha yalnız başıma uyuyamayacak kadar korkuyorum. (...) Düşünebiliyor musun, başıma bir şey gelecek endişesiyle, tek başına Zwickau'ya bile gidemiyorum. (...) Eğer melankolinin insanı nasıl bir ruh haline sürüklediği konusunda bir fikrin varsa sana bunca zaman yazamamamı affedersin. Ayrıca burada Robert Schumann diye birinin neredeyse her saat seni düşündüğünü biliyor musun? Ona hemen yaz. Hoşça kal. Kalbimin derinliklerinde, hâlâ bu dünyada iyi insanların ve Tanrı'nın olduğuna inancım devam ediyor. Mutlu değil miyim?"²

Yıl sonuna doğru tanıştığı bir arkadaş yaşamındaki sıkıntılı günlerin hızla geçmişte kalmasına neden olacaktı. Robert'le aynı yaştaki bu delikanlının adı Ludwig Schunke idi. Tıpkı onun gibi piyano çalıyor, yeteneğini daha geniş çevrelere gösterebilmek için olabildiğince sık konser gezilerine çıkıyordu. Bir süre Paris'te kalmış, kentteki tanınmış isimlerden ders almış, sonrasında Leipzig'e gitmişti. İlk kez nasıl karşılaştıklarını Robert sonraki yıllarda, kendisine has engin düş gücünün yardımıyla unutulmaz bir olaya dö-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 61.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 43.

nüştürerek belleğine kazımişti. Lokantada oturduğu sırada kapı açılmış, içeri genç bir delikanlı girmişti; Florestan, Robert'in kulağına eğilip Schiller'in reenkarnasyonunun kendilerine doğru yaklaştığını fısıldamıştı. Delikanlı o an karşısında uzun zamandır aradığı ruh ikizini bulduğuna inanmış, gözleri sevinçle parlamıştı.¹ Son aylarda yaşadığı sıkıntılar artık sona ermişti. Yaklaşmakta olan yıl, yepyeni umutlar ve daha güzel günler getirecek gibiydi.

1. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 53.

Clara'nın ilk hayal kırıklıkları, Robert'in yayıncılık serüveni, 1834-1836

1834, Robert'in yirmi dört yaşına basacağı yıldır, Clara ise sonbaharda on beş yaşında olacaktı. Ocak ayında genç kızın yaşamında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek kiliseye kabul töreni gerçekleşmiş, Friedrich Wieck bu tören sonrasında, 10 Ocak'ta kızının günlüğüne şu satırları yazmıştı: "Kızım, artık özgür birisin, bunun önemi çok büyük. Sana ve eğitime on yılını verdim, senden beklenen görevleri sakın unutma. Daima soylu ve özverili bir çalışma içinde ol, yardımseverliğini ve insanca duygularını asla yitirme. Erdem senin için gerçek bir din olsun. Kötülükle karşılaştığında, iftiraya uğradığında, sana kıskançlıkla yaklaşıldığında yanlış yola sapma, doğru bildiklerinden vazgeçme. Bu çok zor bir mücadeledir ve asıl erdem buradadır. Her zaman senin yol gösteren ve yardım eden arkadaşın olarak kalacağım."¹

Friedrich Wieck'in yaşam felsefesini çok iyi yansıtan bu satırlar, aynı zamanda onun kızı için yaptığı "yatırımın" da asla göz ardı edilmemesini istediğini bir kez daha ortaya koyuyordu. Yaşamının on yılını harcadığı Clara, gelecek yıllarda adımlarını atarken bunu asla aklından çıkarmamalıydı. Küçük kız için o gün, babasının yazdıklarından çok, son aylarda en yakın arkadaşı konumundaki Emilie List'le birlikte bu büyük heyecanı yaşamak önemli olmalıydı. Amerika'daki elçilik görevinin ardından, üç kızı, bir oğlu ve karısıyla Leipzig'e dönen Friedrich List, kentin önemli simaları arasındaki adaşı Friedrich Wieck'le yakın dost olmuş, Clara bu ailenin kızlarından Emilie'den çok hoşlanmıştı. Emilie, Clara'dan bir yaş büyüktü, altı yıl Amerika'da kaldığı için, doğal olarak mükemmel

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 77.

İngilizce konuşuyor, Avrupa'nın önemli kentlerini ve oradaki yaşamı tanıyan Clara'yla karşılaştırıldığında, başka bir kıtanın alışkanlıklarını yakından biliyordu. Dostlukları uzun yıllar sürecek, zaman zaman birbirlerinin en yakın sırdaşı konumuna geleceklerdi.

Yeni yıl Robert için yepyeni umutlarla başlamıştı. Yaşamına Ludwig Schunke'nin katılmış olması delikanlının dünyaya bakışını bir anda değiştirmişti. Aynı tarihlerde Schunke'nin Leipzig'deki dostlarından Voigt ailesiyle de yakın bir dostluk kurmuştu. Tüccar Carl Friedrich Eduard Voigt ve karısı Henriette, sanata ve müziğe düşkün insanlardı; evlerinde düzenledikleri toplantılarda kentin önemli aileleri sıklıkla bir araya geliyordu. Robert kendisiyle yaşı¹ olan ve Beethoven'ın yapıtlarını ustalıkla piyanoda seslendiren Henriette'ye hayranlık duyuyordu. Genç kadın, Robert'in yaşamı boyunca çevresinde yer alan aşk, arkadaşlık ve hayranlık karışımı duygular beslediği kadınların en tipik örneklerindendi.

Robert, 1834 başlarında uzun zamandır düşünüyorduğu yeni bir müzik dergisi çıkarma konusunda ciddi olarak çalışmaya başladı. Aylar önce annesine yazdığı mektupta² yapmak istediklerinin ayrıntısını anlatmış, özellikle diğer müzik dergilerinden farklı olarak yönetim kadrosunda müziği meslek olarak seçmiş kişilerin yer alacağını vurgulamıştı. XVIII. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın farklı ülkelerinde yayımlanmaya başlayan müzik dergileri, önceleri müzisyenler tarafından yönetiliyordu. Johann Adolph Scheibe, Johann Adam Hiller, Johann Friedrich Reichardt ve Georg Joseph Vogler gibi 1700'lü yılların dergicileri, dönemlerinin tanınmış bestecileri arasında yer alıyorlardı. Yaşamlarının belirli dönemlerinde müzik yayımcılığına ilgi duymuş, çıkardıkları dergiler yardımıyla müzik dünyasının gelişmelerini, hem müzisyenlere hem de müziğe ilgi duyan insanlara ulaştırma gayreti içine girmişlerdi. Zaman zaman bu dergilerde yayımlanan yazılar müzik dünyasında çeşitli tartışmaların doğmasına neden olmuş, bazı kuttuplaşmalar ortaya çıkmıştı.³

1. Henriette Voigt'in doğum yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte, araştırmacılar 1808 ya da 1809'da dünyaya gelmiş olabileceğini düşünüyor. Genç kadın 1839'da yaşama veda etmiştir.

2. 28 Haziran 1833 tarihli mektup, bkz. s. 131.

3. Özellikle Johann Adolph Scheibe'nin 14 Mayıs 1737 tarihli *Der Critische Musikus* adlı dergide Johann Sebastian Bach'ın yapıtlarındaki müzik dilini fazla ağıdalı ve anlaşılabilir diye tanımladığı eleştiri yazısı o yıllarda Bach'ın öğrencilerinin büyük tepkisine neden olmuştu. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Büke, *Bach / Yaşamı ve Eserleri*, s.151, Kabalcı Yayınları, 2005.

Ancak XIX. yüzyıla girildiğinde değişen müzik alışkanlıklarına bağlı olarak müzik yayıncılığı çoğunlukla nota satışına yönelik bir çizgiye kaymaya başlamıştı. Özellikle piyanonun hızla Avrupa'nın her köşesindeki orta sınıf evine girmiş olması, bu çalgı için bestelenen yapıtların sayısında tam bir patlama yaşanmasına neden olmuş ve bu yapıtların pazarlanmasında müzik dergilerine önemli görevler düşmeye başlamıştı. Bu nedenle 1800'lü yılların ilk çeyreğinin sonuna gelindiğinde Avrupa'daki müzik dergilerinin büyük bir bölümü nota yayımcıları tarafından basılıyor ve tanıtım yazılarında önceliği kendi notalarına veriyorlardı.

Beethoven'ın ölümünün ardından, giderek tüm Avrupa'nın müzik merkezi konumuna gelen Paris'te yayın hayatına başlayan *Revue et Gazette Musicale*, Alman asıllı Maurice Schlesinger tarafından yaşama geçirilmişti ve bir nota yayınevinin bünyesindeydi. Bazı bestecilere karşı son derece acımasız eleştirileri nedeniyle kimi zaman mahkemeler tarafından cezalandırılan Ludwig Rellstab'ın yöneticiliğinde Berlin'de yayımlanan *Iris* dergisi Trautwein Yayınevi tarafından çıkarılıyordu. Mainz'daki *Cäcilia*'nın yayıncısı Schott, Viyana'daki *Wiener Allgemeine Musikalische Anzeiger*'in yayıncısı da kentin en tanınmış nota basımevi Haslinger'di.¹ Leipzig'de yayımlanan *Allgemeine Musikalische Zeitung* da kentin en tanınmış nota yayımcısı Breitkopf'un bünyesinde faaliyetini sürdürüyordu. Aslında Robert de, önceleri kendi dergisini çıkarmak için bir başka yayıncının, Friedrich Hofmeister' in kapısını çalmış ancak bu firma Breitkopf ile rekabete girmek istemeyince Christian Heinrich Hartmann'la anlaşmıştı; Hartmann nota basımıyla ilgilenmiyordu.

Robert'in diğer müzik dergilerinde beğenmediği asıl özellik, yayın yöneticilerinin genellikle amatör müzisyenler olmalarıydı. Örneğin uzun yıllar *Allgemeine Musikalische Zeitung*'un yöneticiliğini yürüten Gottfried Wilhelm Fink, teoloji eğitiminin ardından kompozisyon çalışmaya ağırlık vermiş, sonrasında da müzik yayıncılığına başlamıştı. *Iris*'in yöneticisi Ludwig Rellstab ise bir müzisyenin oğlu olduğu için aile içinde müzik eğitimi almış, sonrasında devlet görevlerinde bulunmuş ve edebiyata yönelmişti. Müzik ve müzisyenler her zaman en önemli ilgi alanı olmaya devam etmiş, dönemin tanınmış bestecileri Carl Maria von Weber,

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 73.

Beethoven ve Schubert’le tanışma şansı bulmuştu.

Robert müzik dergisi çıkarma fikrini gerçeğe dönüştürmek için var gücüyle çalışırken en yakınındaki isimler olarak, piyanist Julius Knorr, orkestra şefi Ferdinand Stegmayer, son aylardaki en yakın arkadaşı piyanist Ludwig Schunke ve her konuda fikrine başvurduğu Friedrich Wieck’in adı ön plana çıkıyordu. Aslında delikanlı dergi çalışmaları sırasında kendi hayalinde canlandığı “Davidsbündler”in manevi desteğini her türlü yardımdan çok daha fazla önemsiyordu. 1833 yılında Robert’in kafasında şekillenmeye başlayan bu hayali birlik, delikanlının tüm yaşamı boyunca çok önem verdiği bazı sembolleri bünyesinde barındırması açısından önemliydi. Öncelikle gizli örgütlenmelerin moda olduğu bir çağ hüküm sürüyordu. Birliğe adını veren Davud Peygamber, hem Eski Ahit’te şarkıcıların atası olarak anılıyor hem de Ortaçağ Alman geleneğinde çok önemli bir rol oynayan “Meistersinger”¹ (Usta Şarkıcı) lonca örgütlenmesinin koruyucusu olarak kabul görüyordu. Robert uzun yıllar en yakınında bulunan kişilere takma adlar vererek onları bu birliğe üye kabul etmiş, Davud Peygamber’in Filistinlileri bozguna uğratması gibi, kendi hayali birliğiyle müzikte sıradanlığa, gündelik olana ve tek düzelige savaş açmıştı. Yaşayan ya da geçmişte yaşamış sevdiği bestecilerin hepsini birliğine üye yapmıştı. 1833 sonlarında Leipzig’de yayımlanan edebiyat dergisi *Komet*’te yayımlanan yazısında, daha önce Chopin’in *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri*’nde yaptığı gibi, Florestan, Eusebius ve Raro Usta karakterlerinin fikir alışverişi şeklinde kaleme almış sonunda şu ifadelerle yer vermişti: “İyilerin ve büyüklerin arasına seçildin. Davud Birliğine ait olmalısın, birliğin sırlarını dünyaya anlatmalısın. Müzikteki ve diğer alanlardaki Filistinlileri öldürmelisin. Her şeyi biliyorsun, harekete geç.”² Robert’e göre, eğitilmiş bir müzisyen, Raffaello’nun bir Meryem Ana tablosundan çok şey öğrenebilirdi; tıpkı bir ressamın Mozart senfonilerinden çok şey öğrenebileceği gibi.³

1. XV. ve XVI. yüzyılda Alman topraklarında yaygın olarak görülen “Meistersinger”ler (Usta Şarkıcılar), faklı zanaat dallarında faaliyet göstermekle birlikte şarkıcılık konusunda çok yetkin bir seviyeye ulaşmışlardı. Bu birliğe kabul edilmek için sıkı denetlemeler ve son derece güç sınavlardan geçmek gerekiyordu. Richard Wagner’in *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli Usta Şarkıcılar) operasının konusu, bu geleneğe kabul sınavları çerçevesinde gelişir.

2. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 61.

3. Arnfried Edler, *Robert Schumann*, s. 30, Verlag C.H. Beck, 2009.

Sonraki yıllarda müzik üzerine yazdığı yazılarını yeniden gözden geçirirken Robert dergi çıkarma nedenlerini ve o zamanki müzik yaşamını bir kez daha anlatmıştı: “1833 sonlarında Leipzig’de hemen her akşam genç müzisyenler önceleri yalnızca hoşça vakit geçirmek için bir araya gelmeye başladı. Aynı zamanda onlar için yemek ve içmek kadar hayati olan sanat ve müzik üzerine fikir alışverişinde bulunuyorlardı. O tarihlerde Almanya’daki müzik yaşamının tatminkâr olduğunu söylemek kolay değildi. Sahnelerde Rossini hâkimiyeti vardı, piyano alanında da neredeyse yalnızca Herz ve Hüntent¹. Üstelik Beethoven’ın, Carl Maria von Weber’in ve Schubert’in dünyamızdan ayrılmasının üzerinden sadece birkaç yıl geçmişti. Gerçi Mendelssohn’un yıldızı yükseliyor ve etkileri daha sonra ortaya çıkacak bir Polonyalı, Chopin olağanüstü yapıtlar ortaya koyuyordu. Günün birinde bu gençlerin aklına şöyle bir düşünce geldi: Olayları boşu boşuna seyretmeyelim, işlerin daha iyiye gitmesine biz de katılalım; sanatın şirselliğini yeniden hak ettiği yere getirelim. Böylece yeni derginin ilk sayıları yayımlanmaya başladı.”²

Derginin adı konusunda hararetli tartışmalar yaşanmıştı. Üzerinde en çok durulan isim “Tonwelt” (Ses Dünyası) olmuştu. Robert bu öneriye karşı çıkmış, “‘Tonmeer’ (Ses Denizi) diye insan Beethoven’ı adlandıırabilir, ‘Tonwelt’ (Ses Dünyası) ise yalnızca sevgili Tanrı’dır”³, demişti. 3 Nisan 1834 günü ilk sayısı yayımlanan derginin başlığı *Neue Leipziger Zeitschrift für Musik*, olmuştu; “Sanatçılar ve sanat dostlarından oluşan bir kurul, tarafından yayınlanır” ibaresinin altında, Shakespeare’in *VIII. Henry* oyununun girişinden bir alıntı yer alıyordu:

Niyetleri, neşeli ve gürültülü oyunlar seyretmek olanlar,
Ya da üstüne rengârenk bir palto giymiş
Olay yaratan bir adam görmeye gelenler,
Onlar hayal kırıklığına uğrayacaklar.⁴

İlk sayıda yeni derginin çıkış amacı ve içeriğinde neler olacağı kapsamlı bir şekilde açıklanmıştı. Müziğin teorik ve pratik yönle-

1. Henri Herz ve Franz Hüntent.

2. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 88.

3. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 75.

4. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 70.

rini tanıtan yazılar, yeni yayımlanan yapıtlar hakkında bilgiler, başka kentlerden haberler ve müzik üzerine özgün ya da derleme yazılar okuyucuya yeni dergi aracılığıyla ulaşacaktı.

Robert sonraki sayılarda da sık sık yeni derginin yayın hayatına başlama nedenlerini, neyle mücadelele önem verdiğini açıklayan yazılar kaleme almıştı: “Yapmak istediklerimizi, önceliklerimizi belirledik. Bunlar oldukça basit ve şöyle sıralanıyor: Eski çağların müziğini ve yapıtlarını tüm etkileriyle incelemek. Bu eşsiz pınardan yeni sanat güzellikleri yaratmak için nasıl faydalana-bileceğimizi araştırmak. Yakın geçmişte, yalnızca virtüöziteye önem veren, sanat dışı anlayışla mücadele etmek ve sonunda yeni bir şiirsel çağın hazırlanmasını hızlandırmaya yardım etmek. (...) Alman olma bilincini Alman sanatı yardımıyla yüceltmenin bir yolu, geçmiş dönemde yaşamış büyük ustaların yapıtlarını yüceltmek, diğer bir yolu da genç yetenekleri öne çıkarmaktır. Amacımız bu iki yolu da kullanmaktır. Bu düşüncelerin izini, ‘Davidsbündler’ın kuruluş öyküsünde izlemek mümkündür. (...) Sıradanlığa sözle ve eylemle geçit vermememiz gelecekte de sürecek. (...) Tüccarları zengin etmek için değil, sanatçıları onurlandırmak için yazıyoruz.”¹

Dergi önceleri haftada iki kez dört sayfa olarak yayımlanıyor, her sayısı yaklaşık dört yüz aboneye ulaşıyordu. Kısa bir süre sonra adındaki “Leipzig” sözcüğü kaldırılmış, *Neue Zeitschrift für Musik* şeklini almıştı. Robert’in dergide yayınlamayı düşündüğü yazı dizileri oldukça geniş bir yelpazeyi kapsıyordu; aklında kapsamlı Beethoven ve Bach biyografileri kaleme almak, bu iki bestecinin tüm yapıtlarının yeni baskılarını hazırlamak, mektuplarını düzenlemek, yıllardır bazı müzik yapıtlarında sürekli yinelenen basım yanlışlarını düzeltecek bir liste yapmak ve Shakespeare üzerine bir yazı hazırlamak da vardı.

Neue Zeitschrift für Musik kısa zamanda Robert’in umduğunun çok üzerinde bir ilgiyle karşılanmıştı. Paris’ten St. Petersburg’a kadar uzanan bir coğrafyadan haberleri okuyucularına ulaştıran dergi, yakın çevrelerindeki ilginç müzik olaylarını yazıp yollayan amatör muhabirlere yazı başına 15 *taler* ödemeye başlamıştı. Müzik eleştirisi için değil ama müzik dünyasından haberler vermek için amatörlerin yardımına her zaman gereksinim vardı. Robert

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 90, 91.

yine de, dergiye yazı göndereceklerin kuru bir dille haber gibi yazılar göndermelerini istemiyor, kaleme aldıklarını canlı tablolarla dönüştürmelerini tercih ediyordu.¹

Yeni derginin nasıl bir yol izleyeceği, müzik eleştirisine bambaşka bir boyut getireceği Robert'in birkaç yıl önce, Chopin'in *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri* üzerine yazdığı yazının üslubundan kolayca anlaşıyordu. O tarihlerde yayımlanmakta olan ve önceki sayfalarda adlarından bahsettiğimiz diğer müzik dergilerinden farklı bir yol izleneceği, Robert'in şu ifadeleriyle de açıkça belirtiliyordu: "Çağımız taraflara göre şekilleniyor. Tıpkı siyasi ayırım gibi müzik dünyasını da, liberaller, orta sınıf mensupları ve kuralcılar olarak sınıflandırabiliriz. Ya da bir başka deyişle bu ayırımı, romantikler, modernler ve klasikler şeklinde de yapabiliriz. Sağ tarafta eski devri savunanlar oturuyor, bunlar aynı zamanda kromatizm karşıtları. Sol tarafta gençler yer alıyor, (...) kalıpları ciddiye almayanlar ve şımarık dahiler, Beethoven yandaşları bu grubun içinde ayrıca öne çıkıyor. Orta sınıf ise yaşlılar ve gençlerin karışımından oluşmuş. Onlar için şimdi yaratılanlar önemli ve ortaya çıkanlar aynı hızla yok ediliyor."²

Robert yaptığı sınıflandırmaya göre kendisini romantikler ya da sol tarafta oturan gençler arasında görüyordu. Geri kalmış düşünceleri temsil eden klasikler kadar, yalnızca o günün modasıyla ilgilenen modernler ya da orta sınıf mensupları, bir başka deyişle müzikteki "Filistinliler" de savaşılmaması gereken kesimi oluştuyordu. Bu sınıflandırmanın ışığında o çağın müzik dergileri arasında yer alan *Cäcilia* ve *Iris* klasik çizginin sözcüsüydü. Özellikle *Iris*'in yöneticisi Ludwig Rellstab, farklı düşüncelere ve yenilikçi arayışlara çok sert tepkiler göstermesiyle ünlenmişti. Örneğin, Robert'in olağanüstü yenilikçi bulduğu Chopin'in *Op. 2 Çeşitlemeleri* için, "Bay Chopin Polonyalı olsa gerek, en azından böyle düşünebiliriz, çünkü yapıtını bir Polonyalıya ithaf etmiş. Mozart'ın ezgisine karşı girdiği bu barbarca tutumun nedenini Mozart'a karşı oluşunda değil, onun Slav kökenlerinde aramak gerek. (...) Besteci temayı hızla akıp giden pasajlara ve birbirini izleyen trillerle boğmuş," ifadesiyle değerlendirmiş, yine Chopin'in *Op. 7 Mazurkalar*'ından sonra, "Bay Chopin bu yapıtları bir ustaya gösterse, tahmin ediyorum ki o, notaları paramparça edip ayaklarının

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 64.

2. agy. s. 64, 65.

altına alırdı; biz de burada sembolik olarak aynı şeyi yapmak istiyoruz,” şeklinde hakarete varan bir dil kullanmış, *Op. 10 Etüdler* için ise, “Eğer yakınınızda iyi bir cerrah yoksa sakın bu yapıtları çalmaya kalkmayın,” diyerek eleştiri dozunu iyice artırmıştı.¹ Orta sınıfın, ya da modernlikten hoşlananların dergisi olarak yıllardır Leipzig’de yayımlanmakta olan *Allgemeine Musikalische Zeitung* öne çıkıyordu. Önceki yıllarda Robert’in de bazı yazılarını yayımlayan dergi, herkesi hoşnut etmeye çalışan tutumu ve gerektiği zaman kararlı bir duruş sergileyemediği için onun eleştirilerine hedef oluyordu.

1834’ün ilk ayları dergi çalışmalarıyla geçti; nisan ayında yayımlanmaya başlayan *Neue Zeitschrift für Musik*, bir süre sonra tüm vaktini almaya başlayacaktı. Önceleri yardımına koşan ve yapılacak işleri birlikte paylaştığı isimler zaman içinde desteklerini azaltınca Robert her şeyi kendi başına yapmaya başladı ve sonunda yayın yöneticiliğini üstlenmek zorunda kaldı. Aynı tarihlerde, 1834 Nisanı’nda, Friedrich Wieck’in yeni bir öğrencisi oldu. Clara’dan üç yaş daha büyük olan bu genç kızın adı Ernestine von Fricken idi. Bohemya bölgesinde küçük bir kasaba olan Asch’dan geliyordu, amacı piyano çalışını olabildiğince ilerletmekti. Babası varlıklı ve soylu biriydi; kızını önce Weimar’a Hummel’in yanına göndermeyi düşünmüş ancak onun istediği ücret çok yüksek gelince Friedrich Wieck’de karar kılmıştı. Genç kız, tıpkı bir süre önce Robert’in yaptığı gibi Wieck ailesinin yanında pansiyoner olarak kalıyordu. Bu durum, Clara için bulunmaz bir fırsattı. Tıpkı Robert’le olduğu gibi, yaşı kendisine daha yakın olan, Ernestine ile de hemen dostluk kurmuştu. Onu kendi sevdiği insanlarla tanıştırmak, yabancı olduğu bu kente bir an önce alıştırmak istiyordu. En büyük arzusu genç kızın Robert’le arkadaş olmasıydı, ikisinin çok iyi anlaşacaklarından emindi; kendisine en yakın bulunduğu, giderek tam bir sırdaşı gibi görmeye başladığı Robert’i, Ernestine de çok sevmeliydi.

Olaylar Clara’nın istediği gibi gelişmedi. Yıllar sonra Robert’e yazdığı bir mektupta Clara o günleri şöyle hatırlayacaktı: “Çok geçmeden, Ernestine seni giderek daha çok sevmeye başladı. Sonunda öyle bir duruma geldik ki, sen ne zaman yanıma gelsen onu da çağırarak zorunda kalıyordum. Önceleri bunu severek ya-

1. Aydın Büke, *Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam*, s. 113.

Ernestine von Fricken, 1835, minyatür.

pyıordum, seni sevmesini çok istemiştim ve bu durumdan memnundum. Sen daima onunla konuşuyordun, o yanımızdaysa benimle çok az ilgileniyordun. Bu beni üzüyordu ama kendimi avutmak için, benim daima senin yanında olduğumu bildiğinden onunla daha fazla ilgilendiğini düşünüyordum, üstelik o benden daha büyüktü.”¹

Robert, Ernestine’den hoşlanmaya başlamıştı; Clara’nın çocuklukla genç kızlık arasındaki haliyle karşılaştırılınca, ona olan duygularını adlandırmak daha kolaydı. İçinde kıpırdanmaya başlayan duygular aşk olmalıydı, baharın tüm güzelliklerini sergilemeye başladığı o aylarda içinden yükselen coşkuya ket vurmamak istemiyordu. Sonbaharda yaşadığı bunalımlı günlerin ardından gittiği doktor, ölüm korkusunu ve aklını yitirme endişesini dinledikten sonra ona şu öğüdü vermişti: “Tıp sorunlarınıza çare bulamaz, kendinize bir eş bulun, hemen tedavi olursunuz.”² İşte şimdi bu öğüdü yerine getirmenin vakti gelmiş, karşısına sevebileceği

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 65.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 177.

bir kız çıkmıştı. Artık tüm vaktini onunla geçirmek istiyor, Wieck'lerin yanına fazla uğramıyor, Ernestine ve Ludwig Schunke ile birlikte Henriette Voigt'in evinde saatlerce hararetle tartışmalara dalıyorlardı. Sevgilisini, "Estrella" takma adıyla "Davidsbündler" üyesi yapmıştı.

Robert kendisini tümüyle Ernestine'nin büyüüne kaptırmıştı ki, Friedrich Wieck ani bir kararla Clara'yı bir süreliğine Dresden'e gönderdi. Gerekçesi, kızının bu kentte yabancı dil bilgisini ilerletmesinin yanı sıra, temel müzik ve şan konularındaki eksiklerini gidermesiydi. Baba Wieck büyük olasılıkla, yeni öğrencisi Ernestine'nin Robert'in aklını başından aldığını ve kızının bu yakınlaşmaya üzüldüğünü fark etmişti. Zaten son aylarda Clara ve Robert arasındaki dostluk ve kardeşliğin giderek başka boyutlara taşındığı da dikkatinden kaçmamıştı. Her geçen gün serpilip büyüyen Clara'nın, adını koyamasa bile ilk aşk acısını çekmeye başladığı babasının gözünden kaçmamış olmalıydı. Friedrich Wieck katı yaratılışlı biri olabilirdi ama doğanın kurallarına karşı konulamayacağını, Clara'nın Leipzig'de kalırsa çok acı çekeceğini ve bunun her şeyden önce piyano çalışmasını etkileyebileceğini önceden fark etmişti. Vaktinde önlem alabilirse kızının acısını biraz olsun azaltabilirdi.

Böylece Clara çok sevdiği Leipzig'den ve Robert'ten ayrılarak Dresden'in yolunu tuttu. Yaşamında birinci önceliğin piyano olduğunun hâlâ bilincindeydi ama içindeki karmaşık duygulara bir anlam vermekte zorlanıyordu. Uzakta da olsa Robert'i düşünmeden bir ânı bile geçmiyordu; yıllardır birbirlerinin doğum günlerini birlikte kutlamak, neredeyse bir gelenek haline geldiği için 8 Haziran günü kaleme sarıldı ve uzun bir mektup yazdı:

Sevgili Bay Schumann!

Bugün, 8 Haziran Pazar günü, sevgili Tanrı, müzikal bir kıvılcımın gökyüzünden yeryüzüne düşmesine izin vermiş ve siz doğmuştunuz. (...) Size ilk yazmak istediğim, herkesin yaptığının tersini yapmaktan vazgeçmeniz, etrafınızdakiler giderken siz oturmaya devam etmeyim, daha az Bavyera birası için, gündüzü gece, geceyi gündüz yapmayın. Arkadaşınıza¹ onu düşündüğünüzü ispatlayın, durmadan beste yapın, derginize daha fazla yazı yazın, bunu okuyucularınız istiyor. Dresden'e gelmeye karar verin, vs.

1. Mektubun orijinalinde "Freundin" (Kız arkadaş) sözcüğüyle Clara kendisini kastediyor; ilerleyen satırlarda, "arkadaş" ifadesi aynı anlamda kullanılmıştır.

Bay Schumann size sormak istiyorum, arkadaşınıza bunca az ilgi göstermek ve ona bir kez olsun mektup yazmamak uygun mudur? Postanın her gelişinde “Bay Hayalperest’ten” kısacık bir mektup geleceği umuduna kapılıyorum ama ahh! Tabii yanılıyorum. Nasılsa buraya geleceğiniz umuduyla kendimi avutuyordum ama babam, Knorr¹ hasta olduğu için gelmekten vazgeçtiğinizi yazmış. Emilie² de buraya gelmeyip kaplıcaya gidecekmiş, felaket felaket üstüne. (...) Yeni parçanızı çok sevdim, bana çalışacak bir şey çıktı. Burada, Dresden’de *Impromptu*’lerinize³ bayıldılar; özellikle Sophie Kaskel⁴ (aynı zamanda çok hoş bir kız.) O da diğerleri gibi buraya gelemeyecek olmanıza çok üzülüyor, bu yaptığınız gerçekten affedilir gibi değil.

Kapımın üzerinde bir kâğıt asılmış ve üzerinde şöyle yazıyor: “*Neue Zeitschrift für Musik*’in ciddiyetle seçilmiş muhabiri Clarus Wieck.” (...) Artık sizden orijinal ama lütfen okunamayacak kadar orijinal bir elyazıyla değil, bir mektup rica etmeye hakkım var sanırım. Bu esprili, ilginç ve şakacı mektubu ağır ağır (hızlı yapılan şeyleri sevmezsiniz) yazmanızı size tavsiye eden arkadaşınız, Clara Wieck, Clara Wieck, Doppelgänger.⁵

Bu mektup Clara’nın Robert’i ne kadar iyi tanıdığının, onun nelerden hoşlanıp neleri sevmediğini adeta kendi alışkanlıklarıymış gibi hissettiğinin en iyi kanıtlarından biridir. Özellikle en sonunda yer alan, “Clara Wieck, Clara Wieck, Doppelgänger” ifadesi, bir yıl kadar önce yine mektuplar aracılığıyla ruh eşlerini buluşmaya çağırdıklarını Robert’e hatırlatmak için eklenmiş olmalıydı. Burada ilginç olan, Clara kendi içindeki ikiz karakterine başka bir isim vermemiş, her ikisini de tek bir şekilde kendi adıyla tanımlamıştı. Robert’in “Florestan” ve “Eusebius”una karşılık, onun içinde yalnızca Clara Wieck vardı. Bu belki de, Robert ve Clara’nın aslında ne denli farklı yaratılıştaki iki insan olduğunun en iyi kanıtıydı. Hayal âleminde dolaşan ve buna bütün benliğiyle inanan Robert’e karşılık, oyun oynadığı zaman bile gerçekliği elden bırakamayan Clara.

1. Piyanist Julius Knorr, Robert’in dergi çalışmalarında da en yakınındaki kişilerdendi.
2. Clara’nın yakın arkadaşı Emilie List.
3. Büyük olasılıkla Schumann’ın Clara’nın bir temasından yola çıkarak bestelediği *Op. 5, Impromptu*’ler.
4. Clara’nın Dresden’deki yakın arkadaşlarından.
5. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 71, 72.

Robert, Dresden'den gelen bu mektuba hemen yanıt vermedi; dergiyi çıkartmaya başladıktan sonra yapması gereken işler bir anda artmıştı. Ayrıca Clara'nın yazdığı gibi aceleyle bir şey yapmaktan hoşlanmıyordu ama önceki dönemde aralarındaki mektupların yanıtlanma süreleri çok kısaydı ve bu değişikliğin asıl sebebi Ernestine olmalıydı. 2 Temmuz 1834'te annesine gönderdiği mektupta ilk kez Ernestine'den bahsetmiş, onunla ilgili planlarını açıklıkla dile getirmişti. Gerçi aynı mektupta Clara'nın Dresden'de olduğundan, her zamanki gibi bıkip usanmadan piyano çalıştığından bahsediyordu ama yazılanları okuyanlar Clara'nın bir kız arkadaştan çok bir kız kardeş konumunda olduğunu hemen sezebilirdi: "Beste yapıyorum ama çok fazla değil (...) Şimdilik tüm gücümle dergiyle ilgilenmem gerekiyor, başka bir şey fazla vaktim kalmıyor. (...) Bu arada buraya iki genç kız geldi. Biri (...) Amerikan konsolosu List'in kızı Emilie, tam bir İngiliz gibi. (...) Diğer Ernestine, varlıklı bir Bohemyalının, Baron von Fricken'in kızı, annesi Kontes Zettwitz. İnanılmaz derecede saf, çocuksu, yumuşak ve zeki. İçten gelen bir sevgiyle bana ve sanatsal olan her şeye bağlı, müziğe yeteneği çok fazla. Kısacası tam kendime eş olarak dileyebileceğim biri. Ve sevgili anneciğim, yavaşça kulağına fısıldıyorum, eğer ileride bana kimi eş olarak seçeceğim sorulursa cevabım kesinlikle o olacaktır. (...) Clara bir süredir Dresden'de, kendisini her geçen gün akıl almaz bir biçimde geliştiriyor. Mektupları (arada bana da yazıyor,) hayret edilecek derecede zekice."¹

Robert sonunda Clara'nın beklediği yanıtı yazabildi. Doğum gününün üzerinden bir aydan fazla zaman geçtikten sonra, 10 Temmuz'da uzun bir mektup kaleme aldı. Mektubun içeriği ve kullandığı dil, delikanlının Clara'ya hâlâ çok değer verdiğini, ortak alışkanlıklarını, küçük sırlarını, yalnızca ikisinin anlayabildiği bilmece gibi sözcükleri unutmadığını ortaya koyuyordu ama bir yandan da aklı Ernestine'deydi; evlenme düşleri kurduğu, son ayların vazgeçilmez kişisi Ernestine. Robert, Clara'ya yazdığı mektuba küçük bir not düşerek başlamış ve öncelikle en sonunu okumasını rica etmişti. Mektubun sonunda, yazdıklarının içinde elyazısının kötülüğünden dolayı okunaksız olduğunu düşündüğü sözcüklerin sıralamasını yapmış ve bunları mektup boyunca

paranteze aldığıını belirtmişti. Böylece esprili bir şekilde, Clara'nın elyazısını okuyamamaktan yakınmasının önüne geçmiş oluyordu.

Sevgili Clara,

Şimdi seninle rahatça her konuda konuşup gevezelik edip, gülebili-
rim. Eğer elimde olsa sana her gün destelerce mektup gönderirdim ama
galiba o zaman bile seni tatmin edemezdim. Her zaman olduğu gibi, seni
düşünmeye başladığım zaman kendimi farkında olmadan piyano başın-
da buluyorum ve sana dokuzlu akorlarla yazmayı tercih ediyorum, özel-
likle de çok tanıdık on üçlü akorla.

(...) Mektubun tam senin gibiydi. Sen karşımda durmuş, benimle ko-
nuşuyor, bana gülüyor, en eğlenceli konulardan en ciddilere hızla koşuyor,
her zaman olduğu gibi tam bir diplomat maskesiyle kendisini saklamayı
biliyordun. Kısacası mektubun tam Clara ve de Doppelgänger'i gibiydi.

Sevgili Doppelgänger, tam olarak ne yapmak istiyorsun? Açıkladığın
dileklerle beni bir kuklaya döndürmüşsün. Bir dakika dur ve düşün. Eğer
Florestan herkesin yaptığığın aksini yapmasa Eusebius daha az bira içse
bir Davidbund üyesi kendisini işine vermese ben bambaşka biri haline
gelmez miyim? Yine de senin kutsal öğütlerini bir kâğıda temizce yaz-
dım ve notaların yardımıyla suladım. Ama müziği duyman gerek. Ortaya
Re diyez minör bir ayın müziği çıktı, şunun gibi:

İlk Emir

Her Şeyin Aksini Yapma

Daha önce de söylediğim gibi bu mektup gerçek bir sonat gibi üç
bölümlü, gülünecek bölüm, gevezelik edecek bölüm ve konuşulacak bö-
lüm. Sen şu anda korkunç bir yüzle gülünecek bölümü çözmeye uğraşı-

yorsun.¹ (...) Gevezelik: Söyle bana sevgili dostum, bu güzel haziran ayı boyunca neler yaptın? Arkadaşların nasıl? (...) Dresdenliler hâlâ yalnızca *Chronik* gazetesi mi okuyorlar? Sık sık köprülerin arasındaki iskelede kürek çekiyorlar mı? (...) Leipzig'i ve buradaki yakın dostlarını düşünüyor musun? Tabii öncelikle Emilie'yi², o duygulu, pırıl pırıl, cana yakın ve seninle hemen her zaman büyük bir içtenlikle konuşan o kızı. (...) Senin iyi ve kötü gün dostu sadık arkadaşın Ernestine'yi, hiçbirimizin yeteri kadar kıymetini bilemediği o parlak yıldızı. Son olarak, Schunke ve diğer editörler hakkında neler biliyorsun? Hepsi her gün, "Ciddiyetle seçilmiş muhabir Clarus" hakkında bol bol konuşuyor. En çok bana kendisinden bahsetmeni istiyorum. Şarkı söylüyor musun? Ne tür şarkılar söylüyorsun? Seni düşünürken bunu bilmem gerek. Güzel temmuz akşamlarında pencereden dışarı bakıyor musun? Eğer öyleyse ben de zaman zaman aynısını yapabilirim. Elbe Irmağı'nın sağ sahilinde, sırf orası benim en sevdiğim güzergâh olduğu için hiç yürüdün mü? Çok beste yapıyor musun? Dünyevi ya da manevi.

Kısacası bana hemen cevap yazıp yazamayacağını bilmek istiyorum. Şimdi, taslağını yapmakta olduğum bestemin ağırbaşlı, konuşma bölümüne geçmem gerek. (...) Sevgili Clara, umarım daha önce sıklıkla yaptığın gibi bu kez de beni, sana yönelttiğim bunca soru için affedersin. Konuşma bölümünü bir cevap alana dek erteliyorum. (...) Bu yakınlarda aniden kapı vurulup, sen "Girin," diye seslendiğinde, biri güçlkle "Robert Schumann," diye fısıldayabilir.

Çok acelem ve çok işim olduğundan, mektubun sonuna bir çeşit dizin ekleyip okunamayan ve benim paranteze aldığım sözleri yazacağım. Bu aynı zamanda mektubu ciddi ve ilginç yapacak, ayrıca kötü bir fikir de değil. *Addio, carissima Clara, cara Clarissima!*³⁻⁴

Robert ve Clara'nın bu uzun ayrılıktan sonraki ilk karşılaşması Leipzig'de gerçekleşti. Temmuz sonuna doğru dünyaya gelen üvey kız kardeşi Cäcilie'nin vaftiz töreni için Dresden'den gelen Clara, hayalindeki çok farklı bir manzarayla karşılaşmıştı. Robert tam anlamıyla Ernestine'nin etkisi altına girmişti, gözü ondan başka kimseyi görmüyordu. Üstelik ikisi, kardeşinin vaftiz annesi ve babası olmuşlardı. Friedrich Wieck eski öğrencisi Ro-

1. Okunaksız elyazısını kastediyor olmalı.

2. Emilie List.

3. (İta.) Hoşça kal çok sevgili Clara, sevgili Clarissima.

4. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 233-237.

bert ile son aylardaki gözde öğrencisi Ernestine'yi bu mutlu gününde böylesine önemli bir konuma getirerek onurlandırmak istemişti. Aslında Wieck bu seçimi yaparken iki gencin arasında giderek gelişen yakınlaşmadan da ilham almış olmalıydı. Genellikle vaftiz törenlerinde evli ya da yakında evlenecek çiftleri seçmek gelenek haline gelmişti. Clara'nın bu gelenekten haberi olmasa da gördükleri onu etkilemişti. Robert, o günlerle ilgili günlüğüne düştüğü kısa notta, "Wieck'lerde vaftiz töreni, Clara Dresden'den geldi. Üzüntülü bir şekilde tekrar geri döndü," diye yazmıştı.¹ Vaftiz töreninin ardından Ernestine'ye gönderdiği mektupta ise kalbi heyecanla çarpan bir aşkın duyguları vardı. Törene birlikte katıldıkları için ne denli mutlu olduğunu, tek isteğinin daha derin, sanatsal ve düşünsel boyutta bir arkadaşlık kurmak olduğunu belirttikten sonra yazdıklarını şöyle tamamlıyordu: "Eğer zamanı durdurmak isteseydim o bu an olurdu, eğer bir mektubu en derin bağlılıkla noktalayacaksam, işte şimdi onu yapıyorum."²

Clara üzgün bir şekilde Dresden'e dönmüş, günlüğüne yeni tanıştığı Bay Banck'ın adını yazmıştı. Robert'in dergideki çalışma arkadaşlarından olan Carl Banck, ondan bir yaş büyüktü; besteledi, özellikle *lied*'leri kısa zamanda müzik çevresinde adının duyulmasına neden olmuştu. Clara'nın günlüğüne yazdıklarına bakılırsa, delikanlı ilgisini çekmiş ama her şeyden önemlisi, babası da bu ilgi duymayı bir şekilde onaylamıştı. Çünkü hâlâ Clara'nın günlüğü adıyla kayda geçen olaylar ya Friedrich Wieck tarafından kaleme alınıyor ya da onun denetiminden geçiyordu. Wieck, Robert'in Ernestine'yle ilişkisinin başka bir boyuta doğru ilerlediğini sezererek, belki de kızının aşk acısı çekmesinin önüne geçebilmek için bu tanışmadan istifade etmek istemiş olmalıydı. İlerleyen aylarda Clara ve Carl Banck giderek yakınlaşacaklar, genç kız bir anlamda Robert'e onu çok da umursamadığını gösterme gayreti içine girecekti.

Aslında aklında hep Robert vardı. Eylül başında Leipzig'e döndüğünde herkesin ağzında dolaşan bir dedikodu onu can evinden vurmuştu. Üvey annesi, Robert ve Ernestine'nin gizlice

1. Robert, 1833 sonbaharında yaşadığı bunalımdan sonra günlük tutmaya ara vermiş, 1838'de yeniden başladığında, geçmiş yıllarla ilgili önemli olayları eklemişti. Bu kayıt da, 1838'de kaleme alınmıştır.

2. *Early Letters of Robert Schumann*, s. 238.

nişanlandıklarını, delikanlının vaftiz töreninden sonra genç kıza çok hoş bir aşk mektubu yazdığını söylemişti. Clara yaklaşık dört yıl sonra Robert'e yazdığı bir mektupta o günlerdeki duygularını şöyle dile getirmişti: "Leipzig'e dönünce sanki dünya başıma yıkıldı. Ernestine neredeyse benimle hiç konuşmuyor, bana kuşkuyula yaklaşıyordu. (...) Annem, Cäcilie'nin vaftizinde ona harika bir mektup yazdığını söyledi ve en sonunda nişanlandığınızı duydum."¹

Robert mutluluktan uçuyordu, annesine yazdığı mektupta nişanlandıklarını, ancak şimdilik bunun gizli olduğunu söylemişti. Hayatının en mutlu dönemini yaşadığını belirtiyor, başına gelenleri bir, "Yaz romanı"na, benzetiyordu.² Dedikodular, Ernestine'nin babasının kulağına dek gitmiş, Bay von Fricken olayların aslını öğrenmek için Leipzig'e gelmişti. Friedrich Wieck eski öğrencisi hakkında genelde olumlu konuşmuş, bu ilişkiyi destekler bir tavır takınmıştı; büyük olasılıkla Robert'in kızının yaşamından çıkıyor olmasından hoşnuttu. Clara'nın akıllı bir karış havadaki bu delikanlıya giderek daha fazla bağlanmasına karşı elinden bir şey gelmediği için bunca yıl sessiz kalmıştı ancak şimdi olaylar istediği gibi geliyordu. Ernestine, babasıyla birlikte Leipzig'den ayrılmış, Robert, genç kıza bir yüzük vermiş ve gizlice nişanlanmışlardı. Bir süre sonra Robert, Ernestine'yi ve ailesini, annesine tanıştıracaktı. Clara'nın günlüğüne, yine babası tarafından yazılmış bir not, belki de ilk kez tam anlamıyla genç kızın duygularını yansıtıyordu: "Onu³ hiç özlemedik; güneş, yani Bay Schumann, üzerine çok fazla gelip onu kavurmuştu."⁴

Sonbahar başladığında Robert en kısa sürede Ernestine'yle ilişkisini ciddiyete kavuşturmanın yollarını arıyordu. Zwickau'da iki ailenin ilk tanışması olumlu geçmiş, Robert, Leipzig'e döndükten sonra annesine nişanlısına karşı iyi davrandığından ötürü teşekkür etmişti. Bir süre önce Clara'nın kulağına, oğluyla evlenmesi gerektiğini fısıldayan Bayan Schumann, fikrini değiştirmiş gibi görünüyordu. Büyük olasılıkla oğlunun ne denli mutlu olduğunu görmüş, şimdilik sesini çıkarmamaya karar vermişti ama ak-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 73.

2. agy. s. 75.

3. Ernestine.

4. Eva Weisweiler, *Clara Schumann*, s. 64.

linda hep Clara olacak, ilk fırsatta bunu Robert'e açıkça söyleyecekti. Ernestine ve babası, Bohemya'daki Asch kasabasına gitmişler, iki nişanlı birbirlerinden ayrı düşmüşlerdi. Sık sık mektuplaşıyorlar, Robert, sevgilisinden gelen haberlere çocuk gibi seviniyordu. Her hafta eline ulaşan uzun mektubu yutarcasına okuyor, ilahî bir mutluluğun kendisine bahşedildiğini düşünüyordu. Kasım başında Zwickau'ya gitmişti; amacı bir süre sonra Asch'a geçerek bazı konulara resmiyet kazandırmaktı. Leipzig'den uzaklaşmak istemesinin bir başka nedeni daha vardı: Çok sevdiği arkadaşı Ludwig Schunke'nin yakalandığı veremden kurtulamayacağı ve önünde ne yazık ki sayılı günler kaldığı ortaya çıkmıştı. Robert, önceki yıllarda yaptığı gibi yine ölümle yüzleşmek istemiyordu. Onca sevdiği, ruh ikizi olarak gördüğü, en yakın arkadaşının son anlarında yanında olması beklenirken o olabildiğince çabuk uzaklaşmak istiyordu.

2 Kasım'da, Zwickau'dan Henriette Voigt'a gönderdiği mektupta, içinde bulunduğu karmaşık duygular kolayca açığa çıkıyordu. Büyük bir tutkuyla bağlı olduğu Henriette'yi olabildiğince yüceltmek istiyor ancak hem onun evli oluşu hem de kendi aşkı sanki bu sevginin boyutunu zorunlu olarak sadık bir dostluğa dönüştürüyordu. Robert tıpkı kısa süre önce kaybettiği yengesi Rosalie gibi Henriette'ye de çok farklı duygular besliyordu: "Bu sayfa aslında Ernestine için düşünülmüştü. Ama sevgili Henriette, size itiraf etmeliyim ki, ben ikinize yazmak arasında bir fark göremiyorum. (...) Sizi düşündüğüm zaman içimdeki şair yan ortaya çıkıyor, çevremdekiler de bunu fark ediyor. Böyle zamanlarda siz bir hayal gibi önümde beliriyorsunuz, kimi zaman dikkatli, kimi zaman uyaran, kimi zaman da sertçe karşı koyan biri oluyorsunuz ama çoğunlukla sevimli, nazik ve sevecensiniz. Sonra o kutsal ve masum yüzüyle Ernestine size katılıyor, bana içten ve çocuksu bağlılığıyla, masmavi bir gökyüzü gibi yumuşak, parlak ve bulutları delip geçen cenneti anımsatan bakışlarıyla. Derken Ludwig¹ bakışlarında şefkat ve yüzünde hüznle sizi kucaklıyor, yaşadıklarını önemsemez soylu bir ifadeyle; böylece grup tamamlanıyor. Bir süreliğine bu tablonun üzerine bir tül örtmeliyim."

Robert mektubunu aynı gün tamamlayamamış, sonraki günlerde aklına gelen düşünceler ve gelişen olayları kâğıda geçirmeye

1. Ludwig Schunke.

devam etmiş, 7 Kasım'da şunları yazmıştı: "Her geçen dakika suçluluğumu artırıyor. Sizin ve Ludwig'in yüzü nasıl da peşimden geliyor. Ama mektubu bitirene dek kararlı bir şekilde masa başında oturmam gerek. (...) Kötü düşünceleri kendime çekmekte tam bir virtüöz gibiyim. (...) Bazen kendi kendime yaptığım bu işken- ce, beni tüm varlığıma karşı günah işleyecek raddeye getiriyor. Bir türlü bu düşünceleri durduramıyorum, başka bir bedene bürün- mek ya da sonsuza dek kaçmak istiyorum. Ernestine bana gayet mutlu bir şekilde, annesinden öğrendiğine göre, babasının onu bana vereceğini yazmış. Düşünebiliyor musunuz Henriette, ba- bası onu bana verecekmiş. Sonra bu acı veren bir duruma dönü- şüyor, böylesine kıymetli bir mücevherin, layık olmadığı ellere verilecek olması beni korkutuyor. Eğer benden bu korkuma bir isim vermemi isterseniz bunu yapamam. Galiba bu acının ta ken- disini, tam olarak açıklayamayacağım bir duygu. Ahh! Belki de yal- nızca aşk ve Ernestine'ye duyduğum özlem. Daha fazla dayana- mayacağım; ona yazıp bugünlerde bir buluşma ayarlaması için ricada bulundum. (...) Bugün karmakarışık şeyler yazıyorum. Mektup parmaklarımın altında adeta tutuşmuş gibi ama bir an önce gönderilmesi lazım. Sizi avutma sırası bendeydi ama bir sürü üzüntü verdim. Ludwig hakkında bildiklerinizi bana iletin ona göre mektup yazacağım. Ondan kaçmış olduğum duygusuyla nasıl baş edebileceğim? Eğer ölürse Tanrı aşkına bana söylemeyin ya da en iyisi bana yazın. İlkini söylememem gerekirdi."¹

Ruh halindeki karmaşa ve arkadaşı Ludwig Schunke'yi ölümüne terk etmiş olma duygusu, Robert'in yakasını bırakmıyordu. Yine de Ernestine'yle ilişkisini daha kalıcı hale getirebilmek için iki kez Asch'a gitmiş ancak bu ziyaretler bir türlü beklenen mutlu açık- lamayı getirmemişti. Asch'ta kaldığı süre içinde sevgilisinin geç- mişinde bazı bilmediği yönleri keşfetmiş ve öğrendiklerinden hoşnut olmamıştı. Robert, Ernestine'yle ilk tanıştığı günden beri onun soylu ve varlıklı bir aileden geliyor olmasını çok önemsemiş, bu birliktelik sayesinde kendi maddi durumunun da düzeleceğini umduğunu sık sık arkadaşlarına ve annesine yazdığı mektuplarda dile getirmişti. Ancak Asch'ta öğrendiği gerçek, Ernestine'nin Ig- naz von Fricken'in gayrimeşru çocuğu olduğu ve aile içinde yaşa- nabilecek skandalların önüne geçmek amacıyla Baron'un onu nü-

fusuna geçirdiği yönündeydi. Ernestine, Ignaz von Fricken'in kanuni mirasçısı olamıyordu ve bu durum Robert'i daha önce öğrendiği gerçek kadar etkilemişti. Yine de iki genç arasında kesin bir ayrılık yaşanmadı ancak Robert, 1835 boyunca, zaten uzak kaldığı ve yalnızca mektuplar aracılığıyla haberleştiği kızıdan duygusal yönden giderek uzaklaştı. Bunda annesinin payı da az değildi. Robert'in onca tutkuyla bağlanmasına rağmen, Bayan Schumann genç kızın oğluna uygun bir eş olmadığını düşünüyordu.

Ancak Robert'in Ernestine'ye duyduğu tutku ya da aşk kolayca unutabileceği türden değildi. Delikanlı uzun süre hayalindeki kadını bulduğuna inanmış, her zaman olduğu gibi tüm rüyalarını onunla doldurmuştu. 1834 yılında bestelemeye başlayıp bir yıl sonra tamamladığı ve *Op. 9, Carnaval* başlığıyla yayımlanan piyano yapıtı Ernestine'den izler taşıyordu. Yapıtın alt başlığı, "Scènes mignonnes sur quatre notes", (Dört Nota Üzerine Küçük Sahneler) şeklindeydi ve Robert tüm canlılığıyla yılbaşından sonra düzenlenen karnavalları çıkış noktası olarak almıştı. Başlıkta yer alan dört nota, Almanca söylenişle, "A", "Es", "C" ve "H"¹ idi. İkinci nota olan mi bemolü yalnızca "S" harfiyle kullanınca ortaya "Asch" sözcüğü çıkıyordu ve bu Ernestine'nin Bohemya'da yaşadığı yerin adıydı. Robert, aynı harflerin kendi soyadında da bulunmasını hoş bir rastlantı olarak algılamıştı. *Carnaval*, yirmi bir kısa bölümden oluşmaktadır ve bölümlerin çoğu dans karakterindedir. Robert bölüm başlıklarının çoğunu Davidsbündler üyelerinin isimlerinden oluşturmuş ayrıca İtalyan Commedia dell'arte figürlerine de yer vermiştir. Böylece bölüm başlıkları olarak, "Pierrot", "Arlequin", "Pantalon et Colombine"ın yanı sıra, "Florestan", "Eusebius", "Chiarina"², "Chopin", "Estrella"³ ve "Paganini" de yer almıştı. Bunlardan başka, "A.S.C.H. - S.C.H.A, Lettres Dansantes" (Dans Eden Notalar) başlığıyla kendi adının harfleriyle, Asch'ın birlikte dans ettiklerini hayal etmişti. Yapıtın son bölümü "Marche des Davidsbündler contre les Philistins" (Davidsbündler'in Filistinlilere Karşı Savaşının Marşı), başlığını taşıyordu ve Robert'in çok önem verdiği müzik ve sanattaki ucuz beğeniyle savaşmak için kurduğu hayalindeki gizli örgüte bir göndermeydi. Ernestine ile ilgili bir başka yapıt da, yine aynı tarihlerde beste-

1. La, mi bemol, do ve si notaları.

2. Clara.

3. Ernestine.

nen *Op. 13, Senfonik Etütler*'di. Robert bu yapıtına çıkış noktası olarak Baron von Fricken'in, nişanlısının babasının kendisine gönderdiği eski bir ezgiyi seçmiştir. Piyano için bestelediği bu yapıtı, önceleri "On İki Davidsbündler Çalışması" olarak adlandırmayı düşünmüş ancak sonrasında bundan vazgeçmiştir.

1834 sona ermeden Robert'in korktuğu başına gelmiş, 7 Aralık günü arkadaşı Ludwig Schunke yaşama veda etmişti. Bu ölümün üzerinden bir süre geçtikten sonra Leipzig'e dönen Robert çok sevdiği arkadaşı hakkında Viyana'daki müzik dergilerinde yazı çıkması için gerekli girişimlerde bulunmuştu. Kapsamlı bir anma yazısı yayımlayabilmesi için zamana gereksinim duyuyordu. 1835 yılı içinde *Neue Zeitschrift für Musik*'de yayımladığı bir yazıda, kendisine has üslubuyla Schunke ile ilgili anılarını şöyle dile getirmişti: "O ilginç 1834 yılının bir ağustos akşamını hatırlıyor musun Florestan? Schunke, sen ve ben kol kola girmiş yürüyorduk. Tam üzerimizde tüm güzelliği ve korkunçluğuyla bir fırtına patlak vermişti. Onun yüzünde ve meraklı gözlerinde şimşeklerin parıltısını görüyordum; zor duyulur bir sesle, 'Bizim için bir şimşek,' diye fısıldadı. Ve şimdi, gökyüzü bir şimşek olmadan kendiliğinden yarıldı ve tanrısal bir el onu yukarı kaldırdı, öylesine sessiz ve farkına varmadan. (...) Bir akşam bizim evde 'Davidsbündler' üyelerinin çoğu bir araya gelmişti; Usta¹ da bizimleydi. Kimse müziği düşünmüyordu ama piyanonun kapağı sanki kendiliğinden açıldı. Ludwig biraz uzakta oturuyordu, bir bulut onu yavaşça havaya kaldırdı, hepimiz farkında olmadan, hiç tanımadığımız bir yapıttan yayılan güçlü dalgaların etkisinde kaldık. Her şeyi görebiliyordum, giderek kaybolan ışığı, sessiz duvarları; arkadaşlar nefes almaya bile çekinerek sessizce kümeleştiler. Florestan'ın solgun yüzünü, Usta'nın ilham gelmekte olan bakışlarını, bütün bunların ortasında bir sihirbaz gibi bizi kendisine bağlayan Ludwig'i fark ediyordum. Çalmayı bitirince Florestan ona şunları söyledi: 'Siz sanatınızın bir ustasısınız ve çaldığınız sonatı² sizin en iyi yapıtınız olarak adlandırıyorum. Size samimiyetle söylüyorum, "Davidsbündler" sizin gibi bir sanatçının üyeleri arasında bulunmasından büyük onur duyuyor.'³

1. Friedrich Wieck.

2. Ludwig Schunke'nin *Op. 3, Sol Minör Piyano Sonatı*.

3. Robert Schumann, *Schriften über Musik und Musiker*, derleyen ve yayımlayan Josef Häusler, s. 30-34, Reclam, 2009.

Robert, Schunke'nin piyano çalışı hakkında da şunları yazmıştı: "Bir kartal gibi gözünde kıvılcımlar parlayarak gökyüzünde süzölürken, aynı zamanda son derece sakin ve sinir uçlarına dek müzikle dolu olabilir."¹ Benzer ifadeleri, yaklaşık yirmi yıl sonra, Hamburg'dan gelip kapısını çalacak genç bir delikanlı için kaleme aldığı yazıda da kullanacaktı. Robert arkadaşının piyano çalışına daima büyük hayranlık duymuş, onunla tanıştığı zaman bestelemekte olduğu *Op. 7, Toccata'yı* ona ithaf etmiş ve bu yapıtla ilgili şunları yazmıştı: "*Toccata'yı* ona çaldım, belki de bu sayede onu çalışmaya teşvik etmek istiyordum. Hiçbir tepki göstermedi. Aradan uzunca bir zaman geçti, bir gün bir yabancı gelip Schunke'nin piyano çalışını dinlemek istedi. Onun piyano başına geçip, *Toccata'yı* tüm inceliğiyle tam olması gerektiği gibi çalışını duyunca hayretler içinde kaldım. Bir kez duyduğu bu yapıtı, tümüyle aklında çalışıp kusursuz hale getirmişti."²

Robert için duygusal yönden büyük çalkantılarla geçen bu süreç boyunca Clara olanları uzaktan izlemekle yetiniyordu. Gündelik yaşamının akışı yıllardır piyano çalışmaya göre ayarlandığı için yine vaktinin önemli bölümünü klavye başında geçiriyordu; son aylarda aklı çoğunlukla Robert'le doluydu. Babası kızının yaşadığı değişimle ilgili olarak karısına şunları aktarıyordu: "Clara bu aralar düşüncesiz, kibirli, hiç düşünmeden her şeye itiraz eder bir halde. Ayrıca dikkatsiz, söz dinlemez, kaba saba, beceriksiz, son derece tembel ve serseri bir yaşama özenir hale geldi. Sanata karşı içinde en ufak bir istek, çalışmaya hiç vakti yok. Saat dokuzda yataktan kalkmasına rağmen ancak on buçukta hazırlanabiliyor. O saatte eve gelen ziyaretçilerle ilgileniyor, ardından sıra öğle yemeğine geliyor. Öğleden sonra piyano çalması gerekirse bunu başına gelmiş en büyük felaket olarak algılıyor çünkü o saatlerde akşam gideceği tiyatroyu ya da erkekleri düşünmeye başlıyor. Kısacası ne olacağını bir tek Tanrı bilir. (...) Kötü huylarıyla beni üzmediği bir tek gün geçmiyor, eğer ben olmasam tek bir parçayı bile sonuna dek çalamaz halde. Öylesine dalgın ve dağınık ki çalarken uyması gereken kuralları hiç umursamıyor, inatla yüzünü buruşturuyor."³

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 40.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 75.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 84.

Friedrich Wieck, kızının yaşadıklarının onun kariyerini etkilemesinin önüne geçmek için hemen bir hamle yapması gerektiğini fark etmiş ve 1834 Kasımı'nda Almanya içinde uzun bir konser turnesi ayarlamıştı. Leipzig'den ve Robert'in bulunduğu ortamdan uzaklaşmak ikisine de iyi gelecekti. Üstelik bu kez gezilerinin bir bölümünde kendilerine Carl Banck da eşlik edecekti. Friedrich Wieck, kızının içini kemiren aşk acısından kurtulabilmesi için çevresinde ilgisini çekebilecek başka bir erkek bulunmasında fayda görüyor olmalıydı. Konser vermeyi planladıkları kentler arasında bulunan Magdeburg, Carl Banck'ın memleketiydi ve delikanlının burada çok yardımını görebilirlerdi. Clara, babasının planına ses çıkarmamış, belki de için için, Robert'in dergideki çalışma arkadaşlarından birinin yakınında olmasının onu kıskandırmabileceğini düşünmüştü.

Konser turneleri baba kız için tanıdık bir dünyaydı. O güne dek Avrupa'nın farklı köşelerinde başlarına bir sürü aksilik gelmiş ama hepsinin üstesinden gelmeyi başarmışlardı. Her ne kadar bu kez Clara'nın akıllı bir karış havada olsa da, yine de Friedrich Wieck'in kızı olarak sahneye çıktığında elinden gelenin en iyisini yapmaya gayret ediyordu; görev bilinci adeta iliklerine işlemişti. Magdeburg'da, Carl Banck'ın da yardımıyla konsere ilgi beklenenden fazla olmuştu ancak bulabildikleri en iyi piyano konser sırasında teklemeye başlamıştı. Friedrich Wieck yaşadıkları sıkıntıyı karısına yazdığı mektupta şöyle aktarmıştı: "Salonda altı yüz kişi vardı, Clara'yı dinlemeye gelmiş onca kişi. İlk yarıda piyano tutukluk yapmaya başladı (Chopin *Konçerto*'nun finalinde.) Neyse ki önemli bir aksaklık olmadan sonuna kadar gitti ama ben heyecandan kan ter içinde kaldım. Arada seyircilerin gözü önünde klavyeyi çıkardım ve tutukluk yapan tuşları düzeltmeye çalıştım. Bu işe yaradı ancak ikinci yarıda sürdin¹ takılmaya başladı. Ne yapmam gerektiğini bilemiyordum. Clara çalışıyor ben de seyircilerin önünde piyanonun yanında durup takılan sürdini düzletiyordum, belki yüz kez aynı hareketi tekrarladım. Clara inanılmaz çaldı, seyirciler çılgınca alkışlayıp, 'Bravo!' diye haykırıyorlardı. Ben sanki banyodan çıkmış gibi, terden sıırıslıkladım. Hemen yarım saat uzaktaki eve koşup üstümdekileri değiştirdim."²

1. Bir pedal yardımıyla harekete geçirilen ve tüm tuşların sesini perdeleyen mekanizma.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 82.

Friedrich Wieck genellikle bu tür aksiliklerin önüne geçebilmek için konser vereceği yerlere kendi dükkânında bulunan piyanoların gönderilmesini sağlıyor, konser sonrasında da bunları orada bulunan müzik meraklısı bir aileye satarak bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu. Özellikle 1834 sonbaharında çıktıkları turnede bu yöneme sıklıkla başvurmuş, karısına gönderdiği mektuplarda, mağazadaki hangi piyanonun, ne zaman, nereye ve kimin adına gönderilmesi gerektiğini ayrıntılarıyla bildirmişti. Clara'nın konserleri çalgının tanıtımı açısından da çok faydalıydı. Dinleyiciler arasında bulunanlar, tuşların üzerinde uçuşan parmakların etkisinde kalıp bu çalgıya sahip olmak istiyor, Friedrich Wieck de bu sayede hem kızının hem de sattığı piyanoların reklamını yapıyordu. Konserlerden elde edilebilecek gelir bununla da kalmıyordu. Friedrich Wieck kızının kara kalem portrelerini fuayede satarak bir gelir kalemi daha yaratmıştı. Kısacası Clara'yla ilgili paraya çevrilebilecek her şey sonuna dek kullanılıyordu. Bu yönden bakılınca Wieck'i, günümüz pazarlama yöntemlerini ilk kez ve başarıyla uygulayan isimlerin başına koymak gerek.

Magdeburg'dan sonra sırada Schönebeck ve Halberstadt vardı; buradaki konserleri, önemli bir müzik kenti olan Braunschweig'daki dinletiler izlemişti. Clara'nın dikkati, vereceği konserler kadar çevresinde onunla ilgilenen iki genç delikanlıya da çevrilmişti. Carl ve Theodor Müller adındaki iki kardeşi keman ve viyolonsel çalıyordu; birlikte oda müziği yapmışlar, genç kız, üvey annesine gönderdiği bir mektupta, Theodor Müller'e âşık olduğunu yazmıştı. Çevresinde ona ilgi gösteren erkeklerle yakınlaşmayı, aklından hiç çıkmayan Robert'i unutmamanın bir yolu gibi mi görmeye başlamıştı? Belki de bu haberin Leipzig'de duyulacağını ve böylece Robert'i kışkındırabileceğini düşünüyordu. Yıllar sonra Robert'e gönderdiği bir mektupta o günlerle ilgili şu değerlendirmeyi yapacaktı: "Nişanlandığını¹ duydum. Bilmem neden bir anda hiçbir şeyi umursamaz oldum ve Braunschweig'a gittim. Orada Theodor Müller'e âşık oldum, sen benim için ulaşılmaz bir yıldız gibiydin. Hamburg'a gittiğimde aşkım bitmişti. (...) Garip olan, kendi kendime düşündüğümde senin bir başka kızla nişanlı olmana inanmamamdı."²

Braunschweig'dan sonra Hannover ve Bremen'deki başarılı

1. Ernestine ile 1834 yaz aylarında gerçekleştiği söylenen gizli nişan.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 86.

konserler gelmiş, ardından iyice kuzeye çıkarak Hamburg'a ulaşmışlardı. Leipzig'den ayrıldıklarından beri koca bir kış geçmiş ufukta yeniden bahar görünmüştü. 4 Nisan'da Friedrich Wieck, karısına yazdığı mektupta, kızının halinden şu sözlerle yakınıyordu: "Clara son derece isteksiz çalışıyor ve hiçbir şey yapmak istemiyor. Kendisini beğenmeyen bir virtüöz neye yarar?"¹

O dönemde kızının davranışlarından hoşnut olmasa da, Friedrich Wieck, yıllardır meraklı izleyicilerin Clara hakkındaki birbirine çok benzer sorularına elinden geldiğince sabırla ve kızmadan yanıt vermeye çaba gösteriyordu. Bir süre sonra en çok karşılaştığı on yedi soru için, hiç değiştirmeden verdiği on yedi cevabı kızının günlüğüne not etmişti. "Değişik şehirlerde, insan soyunun öğrenmeye meraklı yarısı² tarafından yedi yüz kez bana yöneltilen sorulara yanıtlar" başlığıyla başlayan yazı şöyle devam ediyordu:

1. Kızınız ne zaman başladı?

Yanıt: Aslında hiç başlamadı. Bu soruyu ayrıntılı olarak yanıtlamak çok uzun zaman alır.

2. Kızınız gerçekte kaç yaşında?

Yanıt: 1835'te Hannover'de yayımlanan portesinin altında doğum tarihi yazıyor.

3. Kızınızın parmakları ağrııyor mu?

Yanıt: Clara Wieck'ten bahsettiğinizi unutuyorsunuz galiba.

4. Onu çalışmaya zorluyor musunuz?

Yanıt: Kızım Clara, bu soruyu en iyi yanıtlayacak kişidir.

5. Ancak yine de, daha az çalsa daha mutlu olmaz mıydı?

Yanıt: Bunu bilmek benim için olanaksız. Ama diğer kızlarım beni suçlamamak, ya da suçlamalara maruz kalmamı önlemek için hiç çalışmayacaklar.

6. Kızınız Hummel, Kalkbrenner, Beethoven vs. bestecilerin yapıtlarını çalmıyor mu?

Yanıt: Çalışıyor ancak daha özel ortamlarda ve notaya bakarak. Yaşayan en iyi piyanist olarak parlayacağı böyle yerlerde çalmıyor.

7. Ama yine de, bu bestecilerden küçücük bir parça çalmasına izin verir miydiniz?

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 81.

2. Wieck esprili bir şekilde kadınlara vurgu yapmak istiyor.

Yanıt: Bunu her zaman dinlediğiniz solistlerden istemelisiniz. Clara buraya, sizlere daha önce hiç dinlemediğiniz parçaları dinletmek için geldi.

8. Kızınız aynı zamanda şarkı da söylüyor mu?

Yanıt: Evet ama yalnızca *lied* seslendiriyor; arkadaş çevresinde ve aile ortamında.

9. Bunu¹ yapmamanızı öğütlerdim, çok fazla olmuyor mu?

Yanıt: Evet çok fazla olabilir ama daha önce de söylediğim gibi buna dikkat ediyorum.

10. Kızınızın şarkı söylemesine izin vermeyecek misiniz?

Yanıt: Az önce buna kendiniz yanıt verdiniz.

11. Tanrı size böyle bir kız armağan ettiği için çok mutlu olmalısınız.

Yanıt: Evet, bir keresinde kar yağıyordu, gökyüzünden kollarıma yaramaz bir kar tanesi düştü. Bir de baktım Clara, tam şimdi karşınızda gördüğünüz haliyle önümde duruyordu.

12. Başka yetenekli çocuklarınız var mı?

Yanıt: Evet onlar da yetenekli ama eğitilmiyorlar.

13. Neden?

Yanıt: Feda edebileceğim yalnızca bir yaşamım var.

14. Ama bu çok yazık!

Yanıt: Nasıl değerlendirirseniz.

15. Birkaç yıl sonra Clara nasıl çalışıyor olacak?

Yanıt: Öğrendiklerini unutmamasına ve bu işten anlayanları hoşnut edecek şekilde çalışmasına gayret edeceğim.

16. Clara günde kaç saat çalışıyor?

Yanıt: Geceleri hiç çalışmıyor, gündüzleri de çok az.

17. Kızınız zevk alarak mı çalışıyor?

Yanıt: Bu her şeyin sonu, cevapların da.²

Uzun yolculuk her ikisini de yorgun düşürmüştü. Buna rağmen dönüş yolunda Berlin'e uğrayıp, sanat yaşamı son derece hareketli olan bu kentte konser vermek Wieck'in planları arasındaydı ancak istediği bağlantıları kuramayınca Hamburg'dan doğrudan Leipzig'e dönmeye karar verdiler. Yaklaşık altı aydır uzak kaldıkları evlerine vardıkları günün öğle saatlerinde Robert ziyaretleri-

1. Kızına şarkı söyletmek.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 80, 81.

ne geldi. Clara aylardır çelişkili duygular beslediği delikanlıyı karşısında görünce çok şaşırılmıştı. Yıllar sonra yazdığı bir mektupta o günü Robert'e şöyle anlatmıştı: "Hamburg'dan döndüğümüz ilk günün öğleden sonrasını çok iyi hatırlıyorum. Sen odaya girmiş ve bana kaçamak bir selam vermiştin. Gözyaşları içinde o zamanlar yanımda olan Auguste'ye giderek, 'Hiç kimseyi onun gibi sevmiyorum ama o beni görmezden geliyor,' demiştim."¹

Aynı karşılaşmayı Robert yıllar sonra şöyle hatırlayacaktı: "Yolculuğundan yeni dönmüştün, seni öğle saat on ikide gördüğümü hatırlıyorum. Bana büyümüş ve yabancı biri gibi geldin. Artık birlikte gülüp oynadığım çocuk değildin. Çok daha olgun konuşuyordun, gözlerinde gizli kalmış bir aşkın derin izlerini gördüm."²

Aslında her ikisi de karşısındakini uzak ve yabancı bulmuş, aralarındaki bir çeşit ağabey kardeş ilişkisinin geçmişte kaldığını fark etmişlerdi. Clara aylardır görmediği ve sağlıklı haber alamadığı arkadaşından farklı bir yaklaşım bekliyor, Robert ise hâlâ Ernestine ile olan ilişkisini kesin bir çizgiye oturtamamanın verdiği sıkıntıyı yaşıyordu. Aynı mektupta Clara'ya, onun Leipzig'den uzakta olduğu dönemde yaşamını devam ettirebilmek için çok yoğun bir çalışma temposu içine girdiğini, Ernestine'nin geçmişiyle ilgili kendisinden sakladıklarını affedemediğini, bunalımlı günler geçirdiğini yazmıştı. Clara onu kendisine yeteri kadar ilgi göstermemekle suçlasa da, Robert saat kaçta görüştüklerine dek o günle ilgili en ufak detayları hatırlıyordu. Birbirlerinin aklından geçenleri okuyabilseler belki her şey daha kolay olurdu; aslında Robert, Clara'nın gözlerinde, "gizli kalmış bir aşkın derin izleri"ni, zaten görmüştü.

1835'in bahar ve yaz ayları her ikisi için de çalışmayla geçiyordu. Robert, artık haftada bir yayımlanmaya başlayan derginin yöneticiliğini tek başına üstlendiği için daha yoğun bir tempoda yazı yazıyor, bunun yanı sıra beste de yapıyordu. Clara için gündelik yaşam zaten piyano çalışmak anlamına geliyordu; bununla birlikte genç kızın bestelerinin sayısı da artıyordu. Sıklıkla birbirlerini görüyor, Robert'in Ernestine'yle ilişkisi resmen sonlanmış olsa da, önceki yıllarda olduğu gibi aralarındaki güçlü sevginin tadını çıkarmakta bir sakınca görmüyorlardı. 8 Haziran'da

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 42, 43.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 178.

Clara Wieck 16 yaşında,
ressamı bilinmiyor, yağlıboya.

Robert'in doğum gününde Clara ona bir saat hediye etti. Genç kız zaman zaman arkadaşı Emilie List'e gönderdiği mektuplarda, Bay Schumann'ın yakında evleneceğinden, yeni bir ev tuttuğundan ve Ernestine'ye olan aşkıdan sabahları çok daha erken kalkmaya başladığından bahsediyordu ama bu bilgilerin büyük çoğunluğu yine onun kaleminden yalanlanıyordu.¹ Bu küçük yalanlar belki de Clara'nın ani bir hayal kırıklığına uğramamak için geliştirdiği bir çeşit savunma mekanizmasıydı. Genç kız bir önceki yıl yaşadıklarını yeniden yaşamamak için her türlü gelişmeye karşı hazırlıklı olmak istiyor, bunu yakın çevresiyle de paylaşıyordu.

Temmuz sonunda Clara yakın kentleri kapsayan küçük bir konser gezisine çıkmış, ağustos ayında da Robert, Zwickau'ya gitmişti. Ama her zaman olduğu gibi birbirlerini düşünmeden, çevrelerindeki her olayda birbirlerini görmeden yaşayamıyor gibiydiler. Robert, 28 Ağustos 1835 tarihli mektubunda Zwickau'dan Clara'ya şunları yazmıştı: "Sonbaharın bütün güzellikleri ve insana coşku veren gökyüzünün görüntüleri arasında, çok tanıdık ve tıpkı Clara'ya benzeyen bir melek yüzü bana bakıyor. (...) Günlerinizin nasıl geçtiğini pek bilemiyorum ama aynı zamanda gayet

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 86.

iyi biliyorum: Sabah erken Rosenthal'desiniz, öğleden sonra yine Rosenthal, akşamları da Kintschy'de.¹ (...) Size anlatacak binlerce şeyim var, belki önümüzdeki salı sabah erken, bunca ayrılığın ardından buluşup konuşabiliriz. Bugünlük size, babanıza, annenize ve orada toplanan tüm Davidsbündler'lere içten sevgiler. Sizi ne kadar çok sevdiğimi biliyorsunuz bu nedenle hoşça kalın. Size tam da Goethe'nin doğum gününde yazmış olmam ne hoş."²

Clara'nın bu satırlara yanıtı gecikmedi. 1 Eylül günü gönderdiği mektuptan, ne denli mutlu olduğunu anlamak olasıydı: "Han-nover'den gelen iki bayın dinlemek istediği sonatınızın³ sayfaları arasında bir solucan gibi yolumu bulmaya çalışırken bir mektup geldi. Acaba nereden geliyor diye düşündüm. Üzerinde Zwickau yazdığını görmek beni çok şaşırttı. Çünkü siz gittiğinizden beri böyle bir mektubun gelebileceği yönünde hiç ümit vermemişti-niz. İki saat boyunca yazdıklarınızı okumaya uğraştım, hâlâ daha ne anlama geldiğini tam kestiremediğim bazı sözcükler var.

Benim neler yaptığımı hiç bilememişsiniz. Rosenthal bu ara-lar eskisi gibi değil, zaten siz gittiğinizden beri çok az dışarı çıkı-yorum. Bunun asıl nedeni çok çalışmam; bu yazdıklarımı güle-ceksiniz ama gerçek neden bu. Partisyonu⁴ tamamladım ve iki gün içinde partileri tek başıma yazdım. *Fa Majör Çeşitlemeler*'i⁵ baskı için temize çektim, aynı zamanda 'Danse de Fantomes' (Hayaletlerin Dansı) ve 'Une nuit de Sabbat'⁶ (Bir Şabat Gecesi) tamamlandı. (...) Vereceğim haberleri duyunca bizi kıskanacak-sınız. 1. Moscheles geliyor, birkaç gün kalacak ve belki de bir kon-ser verecek, 2. Mendelssohn dün buraya geldi, 3. Ve tahmin edin kim geliyor, aman Tanrım! İdealinizdeki isim Francilla Pixis⁷. İlgi-nizi çekmiyor mu? (...) Benden, sadık takipçilerinize selamlarını-

1. Rosenthal: Leipzig'deki bir park ve kentin en gözde sayfiye yerlerinden biri. Kintschy: Rosenthal'de bir lokanta.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 140, 141.

3. Robert'in bir süre sonra, *Op. 11*, *Fa diyez minör Piyano Sonatı*, başlığıyla yayımlanacak yapıtı. Yapıt Clara'ya ithaf edilmiştir.

4. *Op. 7*, *Piyano Konçertosu* olarak yayımlanacak yapıt.

5. Clara'nın hangi yapıtından bahsettiği anlaşılamamıştır.

6. *Op. 5*, *Quatre Pièces Caractéristiques pour le Pianoforte* başlığıyla yayımlanacak yapıtın bölümleri.

7. Dönemin tanınmış piyanistlerinden Johann Peter Pixis'in küçük yaşta evlat edindiği ve eğitimi üstlendiği, sonraki yıllarda Avrupa'daki önemli operalarda büyük başarılarla imza atan, Robert'in de sesine hayran olduğu ve dergisinde hakkına yazılar yayımladığı şarkıcı. Clara'dan üç yaş büyüktü.

zı iletmemi istemişsiniz ama bunu yerine getiremedim çünkü onlar, olması gerektiği gibi efendilerinin sevinç ve üzüntülerini paylaşmak için onunla birlikte yolculuğa çıktılar. Onların efendilerine, onu hemen tanıyacaksınız, sizin aracılığınızla selamlarımı yolluyorum. Ayrıca onun, beni çok mutlu eden Davidsbündler üyesi Florestan'ın sonatının¹ tam sonunda yer alan sihirli notaları biraz kolaylaştırıp, 'Fa diyez majör' yerine, 'Si minör' yapmasını istiyorum. Clara Wieck. Annenize hepimiz selamlarımızı yolluyoruz."²

Clara bir yıl önce Robert'e doğum gününde gönderdiği ve "Clara Wieck, Clara Wieck, Doppelgänger" diye imzaladığı mektuptan beri epey yol kat etmiş benziyordu; mecazi ve esprili ifadeleri kullanırken neredeyse Robert'le yarışacak düzeye gelmişti. Delikanlının nelerden hoşlandığını, sözcüklerle nasıl oynadığını çok iyi öğrenmişti. Onun kurduğu tuzaklara düşmüyor, tam tersine zekice buluşlarla adeta ona meydan okuyordu. Özellikle mektubun son paragrafındaki ifade ve Robert'e "Davidsbündler"ın efendisi olarak dolaylı selam yollama, bu alanda ulaştığı ustalığın göstergesi gibiydi. Genç kızın, onu kıskandırmak için verdiği haberlerin içinde en önemli olanı Felix Mendelssohn'un Leipzig'e gelerek yeni görevine başlamış olmasıydı. Kentin ünlü orkestrası Gewandhaus'un yöneticiliğine getirilen bu yetenekli genç, gerçekten baş döndüren ve parmak ısırtacak bir hızla başarı basamaklarını tırmanmaya devam ediyordu.

Felix Mendelssohn Bartholdy, Robert'ten bir yaş büyüktü. Dedesi, Aydınlanma Çağı'nın ünlü filozoflarından Moses Mendelssohn, babası ise varlıklı bir banker olan Abraham Mendelssohn'du. Alman topraklarında giderek yaygınlaşmaya başlayan Musevi karşıtlığı Mendelssohn ailesinin de yaşamını etkilemiş, Abraham Mendelssohn çocuklarını tümüyle Protestan inancına göre yetiştirmiş ve Felix yedi yaşına geldiğinde vaftiz ettirmişti. Bir süre sonra Abraham Mendelssohn ve karısı da Protestanlığa geçecek ve bu nedenle "Bartholdy" soyadını kullanmaya başlayacaklardı. Felix ve ablası Fanny küçük yaşlarda müziğe ilgi duymaya başlamış, bu alandaki ilk derslerini annelerinden almışlardı. Her ikisi de kısa

1. Op. 11, *Fa Diyez Minör Sonat*'ın ithaf yazısında, "Florestan ve Eusebius tarafından Clara'ya adanmıştır" ifadesi yer almaktaydı.

2. Barthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 87, 88.

zamanda büyük ilerleme göstermiş, dinleyenleri hayrete düşürmeye başlamıştı. Dönemin varlıklı ailelerinin çoğunun yaptığı gibi, Mendelssohnlar da her pazar evlerinde konserler düzenliyorlardı; bir süre sonra Felix bu dinletiler için yapıtlar bestelemeye, bunları seslendirmeye, kimi zaman da kendi yapıtlarını yönetmeye başlamıştı. On yaşına gelmeden daha ciddi müzik dersleri almaya ve bestelediği yapıtların sayısını hızla artırmaya başlamıştı. Yeteneği yalnızca müzikle sınırlı değildi; ilgisini çeken her şeyi kolaylıkla öğreniyordu. Bir harika çocuktan çok, yetişkin aklına sahip çocuk gibiydi.

Müzik öğretmeni Carl Zelter vasıtasıyla başta Goethe olmak üzere dönemin ünlü müzisyenleri ve sanatçılarıyla tanışmış, yeteneği karşısında hepsinin ağzı açık kalmıştı. Babasının maddi olanakları iyi olduğu için küçük yaşlarda Londra ve Paris gibi kentlerin kültür yaşamını yakından tanıma, buradaki sanatçılarla dostluk kurma şansı bulmuştu. On altı yaşındayken bestelediği *Op. 20, Octet* (Sekizli) ve *Op. 21, Ein Sommernachtstraum Ouvertüre* (Bir Yaz Gecesi Rüyası Uvertürü) bestecilik yeteneğinin ne denli erken yaşlarda olgunluğa eriştiğinin en iyi kanıtıydı. Küçük yaştan beri Bach'ın müziğine duyduğu ilgi, henüz yirmi yaşındayken 1829'da, Berlin'de bestecinin *Matthäus Passion*'unu (Matta Pasyonu) çaldırmasına neden oldu. Bach'ın ölümünün ardından yapıtları dar bir çevre dışında müzik dünyası tarafından neredeyse tümüyle unutulmuştu. Bu seslendirme öylesine büyük beğeni kazanmış ve öyle büyük bir yankı uyandırmıştı ki, kısa zamanda Avrupa'nın dört bir yanında bir "Bach Rönesansı" yaşanmaya başlamıştı.

Mendelssohn hızla yeni yapıtlar üretmeye ve başarı basamaklarını tırmanmaya devam ediyordu. Senfoniler, oratoryolar, piyano için yapıtlar birbirini izliyor aynı zamanda orkestra yönetmesindeki başarıyla haklı bir ün sağlıyordu. 1833'te, Düsseldorf'taki "Niederrheinischen Musikfest"te (Aşağı Ren Müzik Festivali) yönettiği konserler, ona kentteki müzik yöneticiliğini getirmişti. Almanya'nın en önemli müzik merkezleri arasında gösterilen Leipzig'in ünlü Gewandhaus Orkestrası'nın başına geçmesi önerildiğinde henüz yirmi yedi yaşındaydı ve bu görevi sırasında kentin müzik yaşamına önemli katkılar sağlayacaktı.

Leipzig'e gelişinin üzerinden bir aydan fazla bir zaman geçtikten sonra, 6 Ekim 1835 günü, Mendelssohn yeni işiyle ilgili ilk izlenimlerini ailesiyle paylaşmıştı: "Sizlere bu başlangıçtan ne denli mutlu olduğumu anlatamam. (...) Orkestra çok iyi, müzikal

Felix Mendelssohn-Bartholdy,
1840, gravür baskı.

yönden çok başarılı, yaklaşık altı ay sonra çok daha iyi olacağını düşünüyorum. Orkestra üyelerinin şimdiye dek yaptığımız iki provada benim isteklerime ne denli sevecen ve dikkatli bir tavırla yaklaştıklarını fark etmek beni çok duygulandırdı.”¹

Sonraki yıllarda bestecinin öğrencisi olacak ve onun yönetiminde orkestrada çalacak olan Wilhelm Joseph von Wasielewski², onunla ilgili anılarında şu noktalara dikkat çekecekti: “Orkestrada çalan herkes onun mesleğine ne denli ciddiyetle eğildiğini hemen hissederd. Onun kontrolünde Gewandhaus Orkestrası’nda örnek bir disiplin hüküm sürüyordu. Orkestra üyeleri bu bütünün bir parçası olabilmek için ellerinden gelenin en iyisini yapmak için çaba sarf ederdi. Çalışmalara korku yerine neşe ve sevgi egemendi. Mendelssohn’un ateş saçan gözleri tüm orkestrayı kontrol altında tutardı. Bütün bakışlar elindeki bagetin ucunda olurdu.”³

Mendelssohn müzik tarihinde şef bagetini kullanan orkestra yöneticilerinin başında geliyordu. Bu yenilik önceleri müzik çevrelerince yadırganmış ancak sonrasında giderek kabul görmeye başlamıştı. Robert, Mendelssohn’un müzik anlayışını ve piyano

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 79.

2. İlk kapsamlı Schumann yaşamöyküsünü kaleme alan Joseph Wilhelm von Wasielewski hakkında s. 286’da daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

3. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 79.

çalışını çok takdir etmesine, onu “Felix Meritis” takma adıyla “Davidsbündler” üyeleri arasına katmasına, erken yaştaki ölümünün ardından onun yaşamını, “Kusursuz bir sanat eseri”¹ olarak tanımlamasına rağmen, ilk başlarda orkestrayı yönetirken baget kullanmasını o da yadırgamıştı. İlk Gewandhaus konserinin ardından, “Bir senfoni çalınırken orkestra tıpkı demokrasi gibi olmalı, onun üzerinde hiçbir güç bulunmamalı,” diyerek Mendelssohn’un bagetle yönetmesini otoriter bir idare tarzı olarak yorumlamıştı. Ancak aynı zamanda, “F. Meritis’in yapıtın ruhundaki detayları tüm inceliğiyle, gözlerinin ve ruhunun yardımıyla ortaya çıkarmasını seyretmek müthiş bir zevkti,” diye eklemişti.²

13 Eylül 1835 günü Clara on altıncı yaşını kutlamıştı. Kısa süre önce Zwickau’dan dönen Robert ve onun deyiimiyle tüm “Davidsbündler” üyeleri, çok değer verdikleri arkadaşlarını bu mutlu gününde yalnız bırakmamışlardı. Clara o gün yaşadıklarını yakın arkadaşı Emilie List’e gönderdiği mektupta şöyle anlatmıştı: “Bu mektup sana ne denli mutlu olduğum hakkında bir fikir verecektir, şimdiye dek hiçbir doğum günüm bu yılki gibi güzel olmadı. İşte hediyelerim: Muslin ve yün karışımı bir elbise, sade muslin bir elbise, yün bir atkı, krep bir şal, kışın giymek için bir çift terlik, bir cep takvimi, içinde çeşitli şairlerin bestelenmek için yazdıkları balatları ve romansları olan bir kitap, babamın hediyesi olarak Schefer’in³ bütün hikâyeleri, Bay Schumann’dan Bulwer’in⁴ bütün yapıtları. (...) Ama asıl önemlisi şimdi geliyor: Salona geçmek üzereyken bir kız geldi. Elindeki cam tepsinin üzerinde bir çelenk vardı. Kızı, Schumann’ın hizmetçisi olarak tanıdığım için tepsiyi aldım ve şaşkınlıkla içindekine baktım. Küçük porselen kulpları olan bir sepetin içinde altın bir saat duruyordu. Şaşkınlığımı ve sevincimi asla tahmin edemezsin. Sen de tıpkı benim gibi, saatin yalnızca Bay Schumann’ın hediyesi olamayacağını düşünmüşsündür. Tek başına ondan değil; Schumann, Reuter, Ulex, Rakemann, Wenzel ve Pfundt’un⁵ ortak hediyesiymiş. Sonrasında Kuchen-

1. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 53.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 82.

3. Leopold Schefer, dönemin tanınmış Alman edebiyatçısı, bazı besteleri de vardır.

4. Edward Bulwer-Lytton, İngiliz politikacı ve edebiyatçı.

5. Robert’in ve Friedrich Wieck’in yakın çevresinde yer alan arkadaşları, Moritz Reuter, Wilhelm Ulex, Louis Rakemann, Ernst Wenzel ve Ernst Pfundt.

garten'a¹ gittik; Stegmayer'ler² oradaydı, masanın üzerine kocaman bir buket çiçek koymuşlardı. Çok geçmeden saati hediye edenler de geldi. (...) Nasıl utandığımı tahmin edebilirsin. Bir türlü kendimde konuşacak cesareti bulamadım ve ancak eve dönerken güzel hediyelerine ne kadar sevindiğimi anlatabildim. (Bahsettiğim porselen kulplu küçük sepet yalnızca Bay Schumann'ın hediyesiymiş.) Saat on ikide bu altı bey yeniden bize geldi, onları Felix Mendelssohn izledi, birlikte yemek yedik. Şimdi söyleyeceklerimden ne denli cesur olduğumu anla. Şampanya içilirken elimde kadehle ayağa kalktım, herkesin şaşkın bakışları arasında konuşmaya başladım ve 'Beyler, bana verdiğiniz güzel hediye için size teşekkür etmekten kendimi alıkoymak istemiyorum,' dedim. Nasıl, güzel değil mi? Annem ve babam, kendilerine bir şey söylemeden böyle bir konuşma yapmam karşısında çok şaşırdılar. Yemekten sonra Mendelssohn'a bir sürü şey çaldım, o da çaldı. Saat beşte herkes gitti, altıda Bay Dr. Reuter ve Schumann, babamla ve benimle yürüyüşe çıkmak için geldiler. Önce saat sekize dek dans ettik, sonra yürüyüşe çıktık. Benim meşhur on altıncı yaş günüm işte böyle kutlandı."³

Bu mektubun satır aralarında Clara'nın gündelik yaşamıyla ve gelişmesiyle ilgili ilginç ipuçları saklıydı. Öncelikle, on altı yaşına basan bir genç kızın doğum gününü, tümüyle babasının arkadaş çevresiyle geçirmesinin ve onların yaşıtı biriymişçesine davranmasının üzerinde durmak gerek. Beş yaşından beri, en yakınındaki kişi olarak babasını gören Clara için bu yadırganacak bir durum olmasa gerekti. Robert ve arkadaşları da, öncelikle babasının iş arkadaşları ve öğrencileriydi. Onlar Clara'yı, genç kız da bu çevreyi öylesine benimsemişti ki, dışarıdan bakanların ne düşündüğünün fazla önemi yoktu. "Davidsbündler" üyeleri kendi içlerinde kenetlenmiş ve ayrılmaz bir bütün haline gelmişlerdi. Bu mektuptaki en ilginç olay, Clara'nın elinde şampanya kadehiyle konuklara yaptığı kısa konuşmaydı. Bu davranış genç kızın da ummadığı bir cesaret göstergesi olduğu için arkadaşıyla paylaşmadan yapamamıştı. Piyano başına geçtiğinde bütün cesaretini toplayan Clara artık gündelik yaşamda da bunu başarmaya başlamıştı.

1. Leipzig yakınındaki bahçeli bir lokanta.

2. Müzisyen Ferdinand Stegmayer ve karısı.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 69-71.

26 Eylül 1835 günü Chopin, Leipzig'e geldi. Önceki yıllarda dostluk kurduğu Mendelssohn'u ziyaret etmek ve kentte bulunan Alman nota yayımcısıyla konuşmak niyetindeydi. Friedrich Wieck ve Clara'yı Paris'ten hatırladığı için onları da ziyaret etmek istiyordu. Robert'in kendi yapıtı hakkında kaleme aldığı övgü dolu ancak oldukça sıra dışı eleştirisini okumuştı. Wieck'lerin evine geldiğinde baba kız günlük yürüyüşleri için dışarı çıkmışlardı. Robert ve Chopin bir süre sohbet etmişler, Clara dönüştüğünde piyanonun başına geçerek en iyi yaptığı şeyi konuklarına sergilemişti. Bütün yaz çalıştığı ve oldukça zorlandığını itiraf ettiği Robert'in *Op. 11, Fa Diyez Minör Sonatı*'nı çalmış, ardından sıra Chopin'in yapıtlarına gelmişti. Genç besteci duyduklarından çok etkilenmiş ve Clara'nın piyano çalışması için övgü dolu sözler söylemişti. Ev sahiplerinin ısrarını kırmayarak bir süre sonra Chopin de kendi yapıtlarını seslendirmişti. Robert, *Neue Zeitschrift für Musik*'de bu buluşmayla ilgili kendisine has üslubuyla şunları yazmıştı: "Chopin buradaydı. Florestan kendisini ona kaptırdı. Yürümüyorlar adeta kol kola sendeleyerek dolaşıyorlardı."¹ Clara'nın günlüğünde ise, büyük olasılıkla babasının kaleminden çıkmış şu ifadeler vardı ve böylece, tüm çağdaşları tarafından Chopin'e yöneltilen, "Piyano'dan yeterince güçlü ses çıkaramıyor," eleştirisine Friedrich Wieck de katılmış oluyordu: "Çok halsiz ve hasta bir görünüşü var. Forte bir ses çıkarabilmek için bütün vücudunu germesi gerekiyor. Kişiliği kibar bir Fransız gibi."²

Chopin'in ardından bir başka ünlü piyanist, Ignaz Moscheles, Leipzig'e gelmişti. Sanatçı zaten kentin ve Wieck ailesinin yabancısı değildi; birkaç yıl önce de onları ziyaret etmişti. Bu kez, Clara'nın 1 Eylül tarihli mektubunda Robert'e müjdelediği gibi, kentteki kalışı sırasında bir konser vermiş, bu dinletiyeye Clara da yorumçu olarak katılmıştı. 5 Ekim günü gerçekleşen konserde Moscheles, Clara ve Louis Christian Rakemann, Bach'ın *BWV 1063, Re Minör Üç Piyano İçin Konçerto*'sunu seslendirmişler, kendilerine eşlik eden orkestrayı Felix Mendelssohn yönetmişti. Ancak Clara için asıl önemli olan, yaklaşık bir ay sonra, 9 Kasım günü gerçekleşen konserdi. Genç kız uzun süredir üzerinde çalıştığı kendi *Piyano Konçertosu*'nu (Op. 7), Mendelssohn'un yönetimindeki Gewandhaus Orkestrası eşliğinde seslendirmişti. Aynı

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 82.

2. agy. s. 81.

dinletide ayrıca Mendelssohn'un *Op. 22, Si Minör Capriccio Brillant* başlıklı yapıtı da seslendirilmiş ve bestecisi Clara'nın yorumundan çok hoşnut kalmıştı. Konserin sonunda Bach'ın *Re Minör Üç Piyano Konçertosu* bu kez, Clara, Rakemann ve Mendelssohn'un solistliğinde çalınmıştı.¹ Robert bu konserden önce *Leipziger Tageblatt* adlı gazetede yayımlanan yazısında, hem Clara'nın yeteneğine dikkat çekmiş hem de bir zamanların Thomas Kilisesi kantoru Bach'ın yapıtını dinleyecek olmanın Leipzig'liler için çok faydalı olacağını, dinleyecekleri yapıt vasıtasıyla eski ustanın onlara, "Sizin sanat dünyanızda işler nasıl? Bakın, benim yaptığım işte böyle,"² diyeceğini belirtmişti. Konser sonrasında kendi dergisinde Clara'nın konçertosuyla ilgili, Eusebius olarak şunları yazmıştı: "İlk belirtiler, önümüzden uçup giden genç bir Anka kuşunun kanatlanıp yükselmesi idi. İhtiraslı beyaz güllerle, inci gibi parlayan zambaklar öne eğilmişlerdi; üstte ise portakal çiçekleri ve mersinler başlarını sallıyorlardı. Kızılâğaçlar, salkım-sögütler melankolik gölgelerini düşürmüşlerdi üzerimize ama tüm bunların orta yerinde çelenk yapmak üzere çiçek toplayan bir genç kızın ışık saçan yüzü parlıyordu."³

26 Kasım'da Clara'nın yeni bir konser gezisine çıkması kararlaştırılmıştı. Her zaman olduğu gibi babasıyla birlikte yola çıkacak, farklı kentlerde çalacaktı. Bu kez nispeten yakın yerlere gitmeyi planlamış, ilk durak olarak Zwickau'yu seçmişlerdi. Genç kız Leipzig'den ayrılmadan Robert onunla vedalaşmaya gelmişti; aslında doğduğu kentteki konserde onlara katılmayı planlıyordu ama yine de Clara'dan ayrılacak olmak delikanlıyı hüzünlendiriyordu. Wieck'lerin evinden ayrılırken akşamın karanlığında genç kız misafirini uğurlamak için kapıya dek ona eşlik etmiş ve her ikisi de ne olduğunu anlamadan merdiven başında dudakları birleşmişti. Artık aralarındaki dostluk başka bir boyuta taşınmıştı. Clara, birkaç yıl sonra yazdığı bir mektupta o ânı şöyle anlatmıştı: "Beni ilk kez öptüğünde az kalsın bayılıyordum; gözlerim karar-mış, önümüzü aydınlatsın diye aldığım lamba nerdeyse elimden

1. Çoğu kaynakta, 5 Ekim'de Moscheles'in katılımıyla gerçekleşen Bach'ın *Üç Piyano Konçertosu*'ndan bahsedilmemekte, bu yapıtın yalnızca 9 Kasım'daki konserde seslendirildiği belirtilmektedir. Ancak Hans Joachim Köhler'in, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen* adlı yapıtında (s. 82), 5 Ekim konseri yer almaktadır.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 90.

3. agy. s. 91.

düşecek gibi olmuştu.”¹ O tarihlerde düzenli günlük tutmayı bırakmış olan Robert, iki yıl sonra kısa notlar halinde 1835’in önemli olaylarını kayda geçirirken şunları yazmıştı: “Yaz ve sonbaharda Ernestine’den kopuş, Ahh! Clara ile her gün birlikte olma –8 Haziran’da ondan gelen hediye saat– Clara’nın gözleri ve onlardaki sevgi – Kasımda ilk öpücük.”²

6 Aralık’ta Clara, Zwickau’da seyirci karşısına çıktı. Seslendirdiği yapıtlar arasında Robert’in *Op. 7, Toccata*’sı da vardı. Delikanlı konserden iki gün önce doğduğu kente gelerek sevgilisinin yanında olmuştu; Friedrich Wieck henüz olanlardan habersizdi. Robert üç yıl sonra Clara’ya yazdığı mektupta o günleri, “Yarın, Zwickau’da seni öptüğüm akşamın üzerinden üç yıl geçmiş olacak. O öpüşmemizi unutamıyorum, sen çok hoştun. Sonrasında konser boyunca yüzüme bakamamıştın. Sen Clara, sen ve o mavi elbisen. Her şey bugün gibi aklımda,”³ diye anımsamıştı. Zwickau’da kaldıkları süre boyunca Robert’in annesini ziyaret etmişlerdi. Yaşlı kadın, oğlunun Clara’ya âşık olduğunu öğrendiğine herhalde çok sevinmiş olmalıydı; bu karşılaşmalarının aynı zamanda bir veda olduğunu bilse, belki çok sevdiği Clara’yla daha uzun zaman geçirmek isterdi. Robert, 1835 yılına ait kısa notlarında o günlere ait satırbaşlarını şöyle kayda geçirmişti: “Birleşme, anneyle vedalaşma, Ernestine’den ayrılma.”⁴

Delikanlı, büyük olasılıkla annesinin de uyarısıyla, Ernestine ile olan ilişkisine kesin bir son vermiş, kalbini tümüyle Clara’ya açmıştı. Birkaç yıl sonra Clara’ya yazdığı bir mektupta, Ernestine ile ilişkisine değinen Robert, “Ernestine bana sık sık, ‘Sen yalnızca Clara’yı seveceksin, buna inanıyorum,’ diye yazardı. Durumu benden daha iyi kavramış,”⁵ diyecekti.

Kısa konser gezisinin ardından Leipzig’de tekrar bir araya gelmiş, Friedrich Wieck’in dikkatini çekmeden baş başa saatler geçirebilmişlerdi. Robert mutluluktan uçuyor, geleceklerini aydınlık ve pırıl pırıl görüyordu. Delikanlı sevdiği kızın babasının kendisini uzun yıllardır tanıyor olmasının ilişkileri açısından

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 47.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 87, 88.

3. Ute Bär, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, s. 104.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 93.

5. agy. s. 93.

avantaj olduğunu düşünüyor, hatta daha da ileri giderek, bunca yıldır Friedrich Wieck'in onu damadı olacak şekilde yetiştirdiğini hayal ediyordu. 1835 yılı mutlu sona ermiş, yeni yıl umutlu başlamıştı. Robert, Clara'ya Noel hediyesi olarak bir dizi inci vermiş, genç kızın üvey annesi şaka yollu, "İnci gözyaşı getirir,"¹ demiş ve ne yazık ki yanılmamıştı. Clara'nın Robert'ten hoşlanmasının başka bir boyuta geçtiğini fark eden öfkeli baba, 1836 Ocak ortasında kızıyla birlikte Dresden'in yolunu tutmuş, ilk etapta bulundukları çevreyi değiştirmişti. Bu yer değiştirmeyi fırsat bilip civar kentlerde kısa konser gezileri ayarlamayı da düşünüyordu. İlk etapta Dresden'de bir dinleti gerçekleşmişti; Friedrich Wieck hayretle, kızının ilk kez bir konser öncesi ürktüğünü ve gözyaşı döktüğünü yazacaktı.² Clara içinde kabaran duyguları artık frenleyemiyor, onları kontrol altında tutamıyordu. Robert vakit kaybetmeden Clara'yla haberleşmenin yollarını aramaya başlamıştı. Friedrich Wieck işleri dolayısıyla Dresden'de fazla kalamadığı ve Leipzig'e dönüşünü Robert'ten saklamasına olanak olmadığı için delikanlı sevgilisinin ne zaman yalnız kaldığını keşfetmekte gecikmedi. Üstelik önceki yıllardan Clara'nın Robert'e olan bağlılığını bilen Sophie Kaskel, ikisinin sırdaşı ve destekçisi olmuştu.

Robert, 8 Şubat'ta Dresden'e gitmeyi planlamıştı, edindiği bilgilere göre o tarihlerde Friedrich Wieck, Leipzig'e dönecek, iki sevgili eğer dikkatli davranırlarsa buluşabileceklerdi. Her şeyi planlayıp bir an önce Clara'ya kavuşacağı ânı beklerken Zwickau'dan gelen bir haber bir anda Robert'in dünyasını darmadağın etti. Annesi yaşama veda etmişti; onca sevdiği, uzun yıllar en yakın dert ortağı olarak gördüğü kişi artık yoktu. Doğduğu kente gidip cenazeye katılması gerekiyordu. Ama yapamadı, ölümle yüzleşmek yine zor gelmişti. Ayrılıklara dayanamayan Robert, sevdiklerine karşı son görevini yapma konusunda hiç başarılı değildi. Bu kez de yapamayacaktı, Zwickau'ya gitmek yerine, önceden planladığı gibi Dresden'e doğru yola çıktı. Üç haftalık bir ayrılığın ardından iki sevgili yeniden buluşmuştu. "Muhteşem bir dört saat" diye not edecekti ilk kavuşma ânını Robert, ancak o kadar zamanları vardı. Ertesi akşam yeniden buluşmuşlar ve birbirlerine

1. agy. s. 101.

2. agy. s. 96.

verdikleri öpücüklerle nişanlarını kutsamışlardı.¹ Robert bu buluşmanın ardından Zwickau'ya giderek annesinin ölümü sonrasında yerine getirmesi gereken formaliteleri tamamlamak, geç de olsa ailesinin acısını paylaşmak istiyordu. "Vedalaşma", "Bana sadık kal ve mücadeleyi düşün", "O artık benim", "Posta istasyonunda bir kez daha görüşme", "Başındaki kırmızı şapkası", "Kutsal ve unutulmaz üç gün"² şeklinde ifadelerle Robert'in belleğine kazınan Dresden'de yaşananlar aynı zamanda Friedrich Wieck'in kulağına da gitmişti. Clara'nın kendi çizdiği program dışına çıktığını, görüşmesini kesinlikle yasakladığı Robert'le buluştuğunu öğrenmek, genç kızın babasını çılgına çevirmişti, daha sert önlemler alması gerekiyordu.

Robert, Zwickau'daki işlerini halledip Leipzig'e dönerken posta istasyonunda sevgilisine bir mektup göndermiş, ondan ayrıldığından beri geçen kısacık zaman içinde yaşadıklarını ve gelecek planlarını kâğıda dökmüştü:

Zwickau Posta İstasyonu, akşam saat ondan sonra,
13 Şubat 1836

Gözümden uyku akıyor. İki saattir ekspres servisin gelmesini bekliyorum. Yollar öylesine bozuk ki, belki de ancak saat ikide yola çıkabileceğim. – Nasıl gözlerimin önündesin sevgilim, sevgili Clara'm, ah! Öylesine yakınsın ki sanki sana dokunabilecek gibiyim. Genelde söylemek istediklerimi rahatlıkla sözcüklere dökebilirken şimdi bunu yapamıyorum. Zaten sana söylemek istediklerimi bilmiyorsan, bunu başarmama imkân yok. Tüm benliğimle beni sev, işitiyor musun beni? Çok şey bekliyorum çünkü çok şey vereceğim. Günüm farklı duygular içinde geçti. Annemin açılan vasiyeti, onun nasıl öldüğüne dair anılar. Bütün bu karanlıkların arkasında senin aydınlık yüzünü gördüğüm için her şey benim için kolaydı. Sana şunu da söyleyebilirim, gelecek önümde çok daha sağlam şekilde duruyor. Hiçbir şey yapmadan oturmak yerine, aynaya her baktığında karşılaştığın görüntüyü kazanmak için çalışmam gerek. O görüntünün bir sanatçı olarak kalmayı, Kontes Rossi³ olmamayı istemesi

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 90.

2. agy. s. 92.

3. Dönemin tanınmış şarkıcılarından, Henriette Sontag, Kont Carlo Rossi ile evlendikten sonra "Kontes Rossi" olarak anılmaya başlamış ve uzun süre sahne yaşamına veda etmişti.

gerek. Her şeye birlikte göğüs germeli, acıları ve sevinçleri birlikte paylaşmalı, birlikte çalışmalıyız. Bu konuda düşüncelerini bana yaz.

Leipzig'e dönünce hemen işlerimi yoluna koyacağım, artık içdünyamın düzenlenmeye ihtiyacı yok. Belki baban bu kez birlikteliğimizi kutmasını istediğimde beni geri çevirmez. (...) Kaderin bizi birbirimiz için yarattığını çoktandır hissediyordum ancak bunu sana söyleyecek ya da senin anlamanı sağlayacak bir hareket yapacak cesaretim yoktu.

Sana şimdi kısaca yazdıklarım hakkında karşılaşınca daha ayrıntılı bilgi veririm. Birazdan yazdıklarımı hiç okuyamamaya başlayacaksın. Yalnızca şunu bil, seni sözcüklerle anlatılamayacak kadar çok seviyorum. Bulduğum yer karanlık, etrafımda yolcular uyukluyor, dışarıda kar atıştırıyor. Şu an tek istediğim kuytu bir köşeye çekilip başımı bir yastığa koymak ve senden başka bir şey düşünmemek. Hoşça kal sevgili Clara'm.

Robert.¹

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 141, 142.

Clara ve Robert'in birlikte olabilme çabaları, 1836-1840

Friedrich Wieck, Robert'in kızıyla kendisinden habersiz buluştuğunu öğrenince Dresden'deki dostları tarafından aldatıldığı hissine kapılmıştı. Clara'yla konuşup aklını başına toplamasını öğütlemiş, Robert'le haberleşmesini ve görüşmesini yasaklamıştı; delikanlının mektuplarını en kısa sürede iade etmeli, kısacası onu tümüyle unutmalıydı. Öfkeli baba daha da ileri giderek bir daha kızını görmeye kalkışması halinde Robert'i öldürebileceğini çevresindekilere söylemişti. İki gencin yıllar içinde gelişen arkadaşlığının aşamaları göz önüne alınınca, Friedrich Wieck'in bu denli öfkelenmesinin ardında yatan gerçek nedeni saptamak çok kolay değil. Robert'in hayalci kişiliğinin ve onun yaşamdan neler beklediğinin en yakın tanıklarından biri olan Wieck, yaklaşık bir buçuk yıl önce, Ernestine von Fricken'in babasına öğrencisi hakkında şunları yazmıştı: "Bu neşeli, inatçı ancak aynı zamanda soylu, kusesuz, hayalci, çok yetenekli, çok kültürlü besteci ve yazarı size daha yakından tanıtmak için öyle çok şey anlatmam gerekir ki."¹ Bu sözlerle belki de, Robert'in Ernestine ile yaşamını birleştirme planlarına katkı yaparak delikanlıyı Clara'nın çekim alanından uzaklaştırmak istiyordu. Ancak yine de, bu birlikteliğin gerçekleşmemesinin ardından kızıyla Robert arasındaki yakınlaşmadan habersiz olması olanaksızdı. Clara'nın yaşamını en ince ayrıntısına dek planlayan Friedrich Wieck, karşılıklı gönderilen mektuplardan, birlikte kutlanan doğum günlerinden, Noel sırasında hediye edilen incilerden, iki gencin arasındaki ilişkinin yalnızca sanatsal konuları kapsamadığını, Clara'nın Robert'i artık bir ağabey gibi

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 76.

görmediğini anlamış olmalıydı. Gizlice buluşmaları belki beklemediği bir adımdı ancak yine de, bu denli öfkelenmesine ve bu öfkenin sonucunda iki gencin bir daha kesinlikle görüşmemesini isteyecek kadar radikal kararlar almasına gerek yoktu.

Friedrich Wieck yaşanan olayların Clara'nın konserlerinin önüne geçmesine asla izin veremezdi. Planlamakta olduğu turneyi bir an önce uygulamaya koyarak kızını alışık olduğu gündelik ritme sokması gerekiyordu. Bunca yıldır Clara'ya piyano çalmanın ve seyirci karşısında kusursuz bir dinleti sunmanın yaşamındaki en önemli şey olduğunu öğretmeye çaba harcamıştı. Dresden'den ayrılmadan, 18 Şubat 1836'da, Clara birkaç gün önce yaşadığı onca sıkıntı ve moral bozukluğuna aldırmandan sahneye çıktı. Her zamanki gibi seyirciyi etkilemeyi başarmıştı. Friedrich Wieck, yaşadığı tatsız olayların da etkisiyle, 23 Şubat'ta Dresden'i terk ederken karısına, "dinleyicilerin seviyesizliği"nden, "yetkililerin doymak bilmez açlığı"ndan, yakınıyor ve şunları ekliyordu: "Burada insan öncelikle para vermeden konsere gelen davetliler, masraflar, yoksullar ve polis yetkilileri için çalışıyor; bunların yanında biraz da sanat için."¹ Dresden'den ayrılıp Breslau'ya² doğru yola çıktılar; Friedrich Wieck, Leipzig'den olabildiğince uzaklaşmak, kente uzun bir aranın ardından dönmek istiyordu.

Robert aniden gelişen olaylar karşısında şaşkına dönmüştü; tam idealindeki kadına kavuştuğunu zannettiği anda onu yitirmiş olmaya dayanamıyordu. Hele hiçbir şekilde haberleşememek onu çılgına çeviriyordu. Neyse ki dostlarının yardımıyla sevgilisinin yaptıklarından haberdar olmayı, onu uzaktan izlemeyi sürdürüyordu. Dresden'deki arkadaşı ressam Johann Peter Lyser, Clara'nın son konseri hakkında ona şunları yazmıştı: "Salon bayağı kalabalıktı. Konser Beethoven'ın bir uvertürüyle başladı, sonrasında Clara sahneye çıktı. Muazzam bir başarı. 'Lá ci darem la mano'yu³ çaldı, nasıl çaldığını biliyorsun. Daha sonra Felix Mendelssohn'dan 'Lieder ohne Worte'⁴ (Mendelssohn'a bunun için üç öpücük ver), Bach'ın bir etüdü⁵ ve Herz'in çeşitlemeleri. Seyirci-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 99.

2. Günümüzde Polonya toprakları içinde yer alan Wrocław kenti.

3. Chopin'in *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri*.

4. *Lieder ohne Worte* (Sözsüz Şarkılar): Mendelssohn'un küçük piyano parçaları.

5. Söz konusu yapıt Bach'ın *Das Wohltemperierte Klavier* (İyi Düzenlenmiş Klavye) içinde bulunan "Prelüd ve Füg"lerden biri olmalı.

lerin elleri alkışlamaktan yara oldu. İhtiyar¹ paraları topladı, Clara seyircileri selamladı.”² Konser hakkında *Allegemeine Musikalische Zeitung*’da yayımlanan bir yazıda, programda yer alan Johann Peter Pixis’in *Piyano, Orkestra ve Üç Çan İçin Rondo*’su hakkında alaycı bir dille şunlar yazılmıştı: “Bu yapıt tam bir eğlencelik. Umarız bunu taklit etmek isteyenler bizi, üç davul, üç çingirak, üç koyun çanı için benzer yapıdaki rondoları dinleme külfetinde bırakmaz.”³ Bu eleştiri Friedrich Wieck’in program seçiminde daha dikkatli davranması gerektiğini ve dinleyicilerin beklentilerininin yavaş yavaş değişmeye başladığını da haberliyordu.

Friedrich Wieck ve Clara’nın Breslau’ya doğru yola çıktıklarını öğrenen Robert bu kentteki arkadaşı August Kahlert’e bir mektup göndererek onun yardımını istemiş, sevgilisiyle ilgili son haberleri bir an önce kendisine iletmesini rica etmişti. Breslau Üniversitesi’nde felsefe profesörü olan Kahlert’in besteleri de vardı ve zaman zaman Robert’in dergisine yazılar yolluyordu. Delikanlı, Friedrich Wieck’in konser organizasyonu için mutlaka Kahlert’in yardımına gereksinim duyacağını düşünmüş ona şunları yazmıştı: “Clara Wieck seviyor ve seviliyor. Bunu onun bu dünyaya ait değilmişçesine gibi görünen halinden ve davranışlarından kolayca sezebilirsiniz. (...) Son haberler Dresden’den geldi. Kesin olarak bilemesem de, şu sıralar Breslau’da olduklarından emin gibiyim. Wieck sizi mutlaka ziyaret edip Clara’yı dinlemeniz için davet edecektir. Sizden ricam, Clara’nın nasıl olduğunu, nasıl bir ruh hali içinde bulunduğunu, neler yaptığını, onun hakkında doğrudan ya da dolaylı öğrenebileceğiniz her şeyi hiç vakit kaybetmeden bana bildirmeniz. (...) Benim mektubumdan, ne yaşlı adama, ne Clara’ya, ne de bir başkasına söz etmeyin. Wieck size benden bahsederse, bu iltifat eder bir tonda olmayacaktır; sakın şaşırmayın. Onu siz de tanıyacaksınız, onurlu bir adam ama aynı zamanda dik kafalı.”⁴

Robert yanılmamıştı, Friedrich Wieck kente varır varmaz August Kahlert’in kapısını çalmış, Clara’nın konser verebilmesi için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini sormuştu. Aslında bunca yıldır kazandığı deneyim onu bu konuda oldukça ustalaştırmıştı ancak

1. Friedrich Wieck.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 49.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 74.

4. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 110, 111.

yine de her kentin kendisine has bazı kuralları olabiliyordu. Breslau'da adı az duyulmuş ya da genç bir solist konser vermek istediğinde, öncelikle kentin müzik otoritelerinden oluşan bir komisyonun önünde çalması gerekiyordu. Buradaki performansa göre konser vermesine, gazetelerde duyurularını yayımlatmasına ve bilet satışına izin veriliyordu. August Kahlert'in öncülüğünde toplanan kurul, Clara'nın çalışını dinledikten sonra büyük bir hayranlık içinde ve oybirliğiyle gerekli izni vermekte hiçbir sakınca görmemişti. Yaklaşık bir ay kaldıkları Breslau'da Clara altı kez halk önüne çıkmış, bu dinletilerin bazıları orkestra eşliğinde gerçekleşmişti. August Kahlert ikinci konserin ardından *Breslauer Zeitung*'da yayımladığı yazıda şu görüşlere yer vermişti: "Clara Wieck'in ikinci konseri, bu olağanüstü sanatçı hakkında yeni edindiğimiz izlenimlerin pekişmesine neden oldu. (...) Elini nasıl kullandığına dikkatlice bakmak, bize kolun üst kısmının son derece rahat olduğunu, sesin küçük el hareketleri yardımıyla yalnızca parmaklar tarafından oluşturulduğunu gösterecektir. Her iki el arasında uyumsuz bir hareket söz konusu değildir."¹ Clara konserleri sırasında genellikle öncekilere benzer programlar seslendirmesine rağmen, Beethoven'ın "Appassionata" başlıklı *Op. 57, Fa Minor Sonatı*'nı da dağarına katmıştı.

Nisan ayında Clara ve babası, Leipzig'e dönmüşler, iki sevgili için asıl zor dönem başlamıştı. Kentin müzik çevresinde pek çok ortak dostları olduğu, her ikisi de hemen her gün aynı mekânlarda bulundukları için karşılaşmamak, ya da karşılaşınca konuşmamak çok zordu. Gün içinde yapılan yürüyüşlerin bile benzer rotaları izliyor olması bir başka zorluktu. Yine de, özellikle Clara ve Friedrich Wieck, Robert'in bulunduğu ya da bulunabileceği ortamlardan uzak durmaya özen gösteriyordu. Delikanlı Mayıs ayında, Clara'ya ithaf ettiği piyano sonatı "Op. 11," numarasıyla basılınca bir kopyayı yollama cesaretini kendisinde bulabilmişti. Zaten aylar önce "Florestan ve Eusebius tarafından Clara'ya adanan sonat" genç kızın dağarına girmişti. Yapıtın basılmış olması önemli bir aşamaydı ve Robert büyük olasılıkla sonatı gönderirken Friedrich Wieck'e de bir mesaj vermek istemişti. Yayıncıların onunla ilgileniyor olması Robert'in başıboş gezen önemsiz bir besteci olmadiğının en iyi kanıtı sayılmalıydı. Ancak yaşlı adamın yumuşamaya

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 95.

hiç niyeti yoktu. Kızının gönderilen sonatı kabul etmesini engellemenin yanı sıra, Dresden'deyken gündeme getirdiği, delikanlının mektuplarının iade edilmesini de şart koştu ve amacına ulaştı.

Robert bu sıkıntılı günlerde kendisini olabildiğince çalışmaya vermişti. Hem beste yapıyor hem de derginin işleriyle ve yazılarıyla uğraşıyordu. İçinde bulunduğu durumda bunları yapabilmek kolay değildi. Mendelssohn ile dostluğunu ilerletmiş, Gewandhaus Orkestrası'nın başkemocu Ferdinand David, Doktor Moritz Reuter, müzik öğretmeni arkadaşı Wilhelm Ulex ve önceki yıllarda da sık sık ziyaretlerine gittiği Henriette Voigt ve kocasıyla hemen her gün görüşmeye başlamıştı. Yeni taşındığı evde oda müziği toplantıları düzenliyor, aklını olabildiğince Clara'dan uzaklaştırmak için elinden geleni yapıyordu. Ancak yine de bunu başarmak çok zordu. Ağabeyinin eşi Therese'ye yazdığı mektuplarda sıklıkla içinde bulunduğu durumdan yakınıyordu; keyifle tükettiği bira ve sigarayla bile artık içmez olmuştu: "Eskiden en sıkı bira ve sigara tiryakilerinden biriydim. Şimdi en az içenlerden biri oldum. Günde en fazla dört sigara içiyorum, birayı ise iki aydır ağzıma koymadım."¹ Therese'nin bir kız kardeş olarak yardımını diliyordu: "Buraya hemen gelip bana iyi bir kız kardeş olmalısın. Çevremde bana bir kadın şefkatiyle yaklaşacak kimse yok." Yıl sonuna doğru gönderdiği bir mektupta ise şöyle yakınıyordu: "Lütfen bana sadık kal. Çoğu zaman içimi, bana destek olup yardım edecek senden başka kimse kalmadığı korkusu kaplıyor."²

1836'nın en güzel sürprizlerinden biri sonbaharda Chopin'in ziyarete gelmesiydi. Robert, 14 Eylül'de, bir süredir Riga'da müzik yöneticisi olarak görev yapan eski teori öğretmeni Heinrich Dorn'a yazdığı mektupta bu ziyaretten heyecan dolu bir tonla bahsetmişti: "Önceki gün tam mektubunuzu okuyup cevap vermeye hazırlanırken içeri kim girdi dersiniz? Chopin. Benim için büyük bir sevinç kaynağı oldu; birlikte güzel bir gün geçirdik. (...) Chopin'den yeni bir *Ballade*'inin³ notasını aldım. Bana onun dâhiyane yapıtlarından biri gibi geldi (bestelenmiş en dâhiyane şey olmasa da); fikrimi kendisine de söyledim. Uzunca bir süre sessizce düşündükten sonra, 'Bu fikirde olmanız hoşuma gitti, o benim de en sevdiğim yapıtım,' diye cevap verdi. Ondan başka

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 96.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 49.

3. Op. 23, *Sol Minör Ballade*.

bir sürü yeni etüt, noktürn, mazurka çaldı. Hepsi muhteşem. Piyanoda oturuşunu seyretmek insanı duygulandırıyor. Onu siz de çok severdiniz. Ama Clara ondan çok daha iyi bir virtüöz ve onun yapıtlarına kendisinden daha fazla anlam yüklüyor.”¹

Chopin’in ziyareti Clara’nın doğum gününün hemen öncesinde gerçekleşmişti. Robert yıllardır ilk kez ondan ayrı geçireceği bu günde, belki de Chopin’in ziyareti olmasa çok daha fazla hüznlenecekti. Aslında Chopin’in o andaki ruh hali Robert’inkiyle önemli benzerlikler gösteriyordu. Bir yıl kadar önce tanıştığı Maria Wodzińska ile Marienbad’da² ve Dresden’de geçirdiği günler boyunca genç kıza olan aşkı iyice alevlenmiş, Leipzig’e gelmeden iki gün önce ona evlenme teklif etme cesaretini gösterebilmişti. Maria’nın ailesi prensip olarak bu evliliğe karşı çıkmamakla birlikte Chopin’in sağlığına daha çok dikkat etmesini ve onlara fazla bohem gelen Paris’teki yaşam tarzını değiştirmesini istiyorlardı. Sonraki aylarda gelişen olaylar bu evliliği yaşama geçirmek için çaba harcayan Chopin’in gayretlerini boşa çıkaracak, Maria’dan gelen mektupları sakladığı paketin üzerine Lehçe iki sözcük yazacaktı: *Moja bieda* (Acılarım).³

Chopin, Leipzig’e geldiğinde henüz geleceğe umutla baktığı bir dönemdeydi, kısa bir süre önce ayrıldığı sevgilisinin hayali bütün canlılığıyla gözlerinin önünde olmalıydı. Robert’le bu konuda sohbet etseler, herhalde çok fazla konuşacak şeyleri olurdu. Piyo başında *Sol Minör Ballade*’ını seslendirirken Maria’yı düşünüyor olmalıydı, Robert’in duyduğu inanılmaz güzellikteki ezgiler ise ona doğal olarak Clara’yı anımsatmıştı; Clara’yı ve olağanüstü piyano çalışını. Robert, Chopin’i Henriette Voigt’un evine götürmüş, piyano başında sohbet orada da devam etmişti. Ev sahibesi, o güne ait izlenimlerini şöyle aktaracaktı: “Fantastik çalışındaki aşırı heyecan orada bulunanlara da geçiyor; onu nefesimi tutarak dinledim. Parmaklarının piyano üzerindeki kaçarcasına kayışı takdir edilmeye değer. Beni çok etkiledi, bu tarzın şimdiye dek bana yabancı olduğunu itiraf etmem gerek.”⁴ Chopin, Leipzig’de bulunduğu süre içinde notalarının burada yayımlanması konusunda görüşmeler yapmış, Mendelssohn’u ve Wieck’leri de ziya-

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 49,50.

2. Günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırlı içinde yer alan Mariánské Lázně.

3. Aydın Büke, *Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam*, s. 146.

4. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 93.

ret ederek Clara ile de yeni yapıtları üzerinde sohbet etme şansını yakalamıştı.

Clara, Robert olmadan kutladığı on yedinci yaş gününün hemen ertesinde babasıyla birlikte bir konser gezisine çıkmıştı. Naumburg'da konser salonuna giderken yolda düşmüş, sahnede giyeceği elbise zarar görmüştü; daha da önemlisi kolundaki ağrıydı. Genç kız, her zamanki gibi kusursuz bir dinletiyi seyircileri kendisine hayran bırakmayı başarmış ancak sonrasında bir süre piyano çalamamıştı. Friedrich Wieck yaşadıkları bu talihsizliği şu sözlerle kayda geçirmişti: "Büyük kentlerde hiçbir aksilikle karşılaşmadık ama Naumburg'da Demokles'in kılıcı başımızın üzerinde sallandı."¹ Aslında bu olay, onun konser yaşamı hakkında deneyerek öğrendiği çok değerli birikimlerine bir yenisini daha katmış oluyordu. Her türlü aksiliğe ya da beklenmeyen duruma karşı daima hazırlıklı olmak ve her ne olursa olsun sahneye çıkmaktan vazgeçmemek.

1836 Ekimi'nin sonlarında Leipzig'e genç bir İngiliz piyanist geldi; adı William Sterndale Bennett idi. Robert'ten altı yaş küçük olan Bennett yalnızca iyi bir piyanist değil aynı zamanda yetenekli bir besteciydi. Tıpkı önceki yıllarda Ludwig Schunke ile olduğu gibi, Robert bu delikanlıdan da çok hoşlanmış, ikisi kısa zamanda yakın dostluk kurmuşlardı. Yalnız ve üzüntülü zamanlarında, tüm benliğiyle bağlanıp her şeyini paylaşabileceği birinin yanında olması Robert için çok önemliydi. Bennett de bu yakın dostluktan hoşnut görünüyordu, İngiltere'deki bir arkadaşına gönderdiği mektupta, "Burada tam sana göre, bütün gece uyanık kalıp sigara içip bol bol sohbet edeceğin bir arkadaş buldum, adı Robert Schumann,"² diye yazmıştı. Robert, İngiliz arkadaşının bestelerinden de çok etkilenmişti, yapıtlarında Mendelssohn'u çağrıştıran pek çok yan olduğunu düşünüyordu. *Neue Zeitschrift für Musik*'in 1837'de yayımlanan ilk sayısında Bennett hakkında uzun bir yazı kaleme almıştı: "Ana vatanı ve ilk adı Shakespeare ile aynı. Aslında, şiir ve müzik sanatının birbirlerine bunca yabancı olması, bizlere Shakespeare ve Byron'ı armağan eden bu ünlü ülkenin bir müzisyen çıkaramaması büyük sürpriz olurdu. (...) Yapıtlarının karakteri hakkında birkaç söz söylemem gerekirse Mendels-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 106.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 97.

sohn'un kilerle kardeşliği ilk aklıma gelen yönü. (...) İkisini birbirlerinden ayıran özellikler bestelerinden çok piyano çalışmalarında daha kolay ortaya çıkıyor. İngiliz'in çalışması daha yumuşak ve narin (daha çok detaylarla ilgileniyor,) buna karşılık Mendelssohn'un ki daha enerjik (bütünün daha iyi icrası.) (...) Benzer şeyleri yapıtları için de söylemek mümkün. Mendelssohn bizi *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nın vahşi ve fantastik taslaklarına sürüklerken, Bennett'in müziği *Windsor'un Şen Kadınları*'nın figürleriyle harekete geçirmeyi yeğliyor.¹ Birincisi bestelediği bir uvertürle gözlerimizin önüne derin uykuya dalmış bir deniz sererken diğeri titrek bir ay ışığında hafifçe soluk alan bir gölü anlatıyor.² (...) Birkaç şey daha paylaşmak istiyorum. (...) Händel'i nasıl ezbere bildiğini, Mozart'ın operalarını piyanoda nasıl çaldığını. (...)”³

Robert'in İngiliz arkadaşına karşı hayranlığı bu yazıyla sınırlı kalmamıştı, kısa süre sonra onun yeni piyano konçertosu hakkında yine övgü dolu bir yazı kaleme almış, buna karşılık aynı tarihlerde notası basılan Clara'nın *Op. 7, Piyano Konçertosu*'nu değerlendirmek için dergideki bir arkadaşını, Carl Ferdinand Becker'i görevlendirmişti. “Zamanımızda kadınlar çoğunlukla, güçlü olan cinsi yalnızca kenara itmeye değil, onu tamamen gölgelemeye gayret ediyor. Bir opera bestecisi kadına sahibiz, yakın zamanda belki de kadınlardan kurulu bir orkestrayı yönetecek kadın bir şefimiz de olacak,” sözleriyle başlayan yazının ilerleyen bölümlerinde Clara'nın yapıtının zayıf tarafları sıralandıktan sonra şu görüşe yer veriliyordu: “Bir kadının yapıtı söz konusu olduğu için, gerçek bir eleştiriden bahsetmek mümkün değil.”⁴ Bu yazı Clara'yı ve Friedrich Wieck'i çok kızdırmıştı; aylar sonra görüşmeye başladıklarında genç kız, Robert'e gönderdiği bir mektupta, “Konçertoda eksik olan yanları gayet iyi biliyorum ama yine de Becker'in kinden çok daha iyi bir eleştiriyi hak ediyordu,” diye yazmıştı.

Robert'in çevresinde giderek yalnızca erkek arkadaşlarından oluşan bir grup kalmıştı. William Sterndale Bennett'ten başka ünlü şair Goethe'nin yeğeni Walther von Goethe'yle de yakın bir

1. Mendelssohn'un *Bir Yaz Gecesi Rüyası Uvertürü* ile Bennett'in *Windsor'un Şen Kadınları Uvertürü*'ne gönderme yapıyor.

2. Mendelssohn'un Goethe'nin bir şiiri üzerine bestelediği *Meeresstille und glückliche Fahrt* (Sakin Deniz ve Mutlu Yolculuk) uvertürü ile Bennett'in *The Lake* (Göl) başlıklı yapıtlarına gönderme yapıyor.

3. Robert Schumann, *Schriften über Musik und Musiker*, s. 104-106.

4. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 79.

ilişki içine girmişti. Üçü birden Leipzig'in en ünlü lokallerinden, Goethe'nin *Faust*'unda da adı geçen Auersbach Keller'de bol bol içki içip derin sohbetlere dalıyorlardı. Robert mutlaka birine tutkuyla bağlanma isteğiyle, çevresinde kendisine yakın bulduğu dostlarıyla her ânını birlikte geçirmekten hoşlanıyordu. Yine de aklında daima Clara vardı. Sonraki aylarda, bu sıkıntılı dönemde birkaç kez gizlice genç kızın piyano çalışını penceresinin altından dinlediğini itiraf etmişti. Ayrıca çalışma masasının üzerinde o yıllarda Bach'ın, Beethoven'ın, genç yaşta ölen arkadaşı Ludwig Schunke'nin ve Clara'nın portreleri asılıydı.

7 Şubat 1837 günü Clara ve babası bir kez daha Leipzig'den ayrıldı. Bu kez kuzeye doğru bir rota planlamış, ilk durak olarak Berlin'i seçmişlerdi. Prusya Krallığı'nın başkenti gerek nüfus yoğunluğu, gerek kültürel hareketlilik bakımından genç kızın alışık olduğu gündelik yaşamdan oldukça farklıydı. Berlin'in Clara için bir başka önemli yanı, yıllardır görüşmediği annesinin burada yaşamasıydı. Friedrich Wieck belki de bu yüzden yıllardır Berlin'i turne planlarına katmıyor, hep farklı rotalar belirliyordu; oysa Alman topraklarında üne kavuşmak isteyen bir sanatçının kendisini mutlaka Berlin'de kabul ettirmesi gerekiyordu. Clara ve babasının kentte konakladıkları otel annesinin evine uzak değildi. Genç kız yaklaşık on yıldır görmediği annesiyle tekrar karşılaşacağı için heyecanlı olmalıydı. Friedrich Wieck bu buluşmayı daha fazla engelleyemeyeceğinin bilincinde olarak kızıyla birlikte eski karısını görmeye gitti. "Clara'nın Günlüğü" olarak adlandırılan ama büyük bölümü Friedrich Wieck tarafından yazılan ya da sıkı sansürden geçirilen defterde o güne ait iki farklı not vardı. Gerçekten Clara'nın kaleminden çıkmış olabilecek ilk kayıt, "Gelir gelmez annemi ziyaret ettim, her şey düşündüğümünden daha iyiydi. Annem çok şaşırdı," şeklindeydi. Aynı sayfanın kenarında Friedrich Wieck tarafından yazıldığı hemen kendisini belli eden ikinci bir notta şu ifadeler yer alıyordu: "Babası, Clara'yı annesine götürdü ve onu, 'İşte hanımefendi, size kızınızı getirdim,' diye takdim etti."¹ Clara büyük olasılıkla annesinin yıllar önce evi terk etme nedenlerini daha tarafsız değerlendirmeye başlamıştı. Babasının

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 97.

kendi ilişkisi karşısında takındığı acımasız tavır, onun bu yüzünün kızı tarafından da daha iyi görülmesini sağlamış olmalıydı.

Marianne Bargiel'in kocası Adolph, Berlin'de açtığı ve "Logier Metodu"nu başarıyla uyguladığı piyano okulunu 1830'ların başında kapatmak zorunda kalmış, sonrasında yine müzik dersleri vererek yaşamını sürdürmeye ve ailesini geçindirmeye çaba harcamıştı. Ancak son yıllarda geçirdiği ağır bir felç onu neredeyse çalışamaz duruma getirmiş ve aile oldukça sıkıntılı bir sürecin içine girmişti. Bu zor dönemde, yıllar sonra Clara'sını yeniden görmek üzüntülü kadın için büyük bir moral kaynağıydı. İlerleyen yıllarda anne kızın arasındaki ilişki olumlu yönde gelişme gösterecekti. Friedrich Wieck, karısını eskiye göre "daha sevimsiz ve daha huysuz"¹ bulsa da, Clara için Berlin gezisinin en önemli yanı hiç kuşkusuz annesiyle birlikte geçirdiği saatlerdi.

Friedrich Wieck, kızının konserlerini ve mesleki başarısını her şeyin üzerinde tuttuğu için, aile içi duygusal sahnelerin bir an önce son bulmasında kararlıydı. Her zaman yaptığı gibi Berlin'de de, Clara'nın dinletilerini en iyi şekilde organize etmenin yollarını araştırmaya başladı; aslında bu konuda artık iyice ustalaşmıştı. Ancak Berlin'deki katı sansür uygulamalarını hesaba katmamış ve kısa bir süre sonra onca formaliteyle uğraşmaktan adeta canından bezmişti. "Bir konser ilanı beş kez sansürden geçmek zorunda. Burada büyük bir konser düzenlemek imkânsız gibi, insanın ömrünün yarısını vermesi gerek,"² diye dert yanıyordu. Viyana Kongresi sonrasında, Avrupa'da ilerici fikirlerin yeniden yayılmasının önüne geçmek isteyen hükümetler, her alanda sıkı sansür uyguluyorlardı. Özellikle Avusturya'da ve Prusya Krallığı'nda bu baskı hemen her alanda kendisini hissettiriyordu. Viyana'da ve Berlin'de yalnızca gazeteler değil, mezar taşlarına yazılan yazılar, konser programları, notaların başındaki ithaf yazıları, kitapların içine süsleme amacıyla konulan grafik çizimler basılmadan önce kontrolden geçmek zorundaydı. Sansür uygulayıcıları işi öylesine iletmişlerdi ki, Goethe'nin ünlü yapıtı *Faust* bile bazı bölümleriyle sakıncalı bulunmaktan kurtulamamıştı.³ Her zaman olduğu gibi bunca sıkı denetim ve baskıya rağmen "sakıncalı fikirlerin"

1. agy. s. 99.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 107.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 97.

önüne set çekilemeyecek, içten içe kabaran devrim dalgası 1848' de tüm Avrupa'yı etkisi altına alacaktı.

Friedrich Wieck tüm olumsuzluklara rağmen kızını birkaç kez dinleyici karşısına çıkarmayı başarmıştı. Kimi zaman tek başına çalmış, kimi zaman da başka sanatçıların dinletilerine konuk olarak katılmıştı. Özellikle 24 Şubat'taki konserin ardından Friedrich Wieck, Leipzig'deki karısına elde edilen başarıyı şu sözlerle müjdelemişti: "Zafer, zafer, Clara dün gece büyük bir başarı elde etti. (...) Planlanan komploların hiçbiri amacına ulaşamadı. Seyirci kararını verdi. Paganini bile burada böylesine bir alkış almamıştı."¹ Konser programında her zaman olduğu gibi farklı tarz müzikten hoşlananların beğenisine hitap edecek yapıtlar seçilmiş, Bach'ın fügları ve Beethoven'ın *Op. 57, Fa Minör Sonatı*'nın yanı sıra, Herz, Mendelssohn ve Chopin'in parçalarına yer verilmişti. Wieck, kızının böylesi bir programı tümüyle ezber çalmasını çok önemsiyor, bunu onun üstün becerisinin bir parçası olarak görüyordu. Oysa zamanın alışkanlıkları uyarınca bu uygulama bazıları için kabul edilemez bir durumdu. Berlin sanat yaşamının ve romantik edebiyatın önemli simalarından Bettina von Arnim, Clara'nın önünde nota olmadan çalmasını bir çeşit burnu büyüklük ve seyirciye karşı saygısızlık olarak algılamıştı.² Sert ve kırırcı eleştirileriyle hemen herkesin korkulu rüyası haline gelen Berlinli yazar Ludwig Rellstab konserin ardından kaleme aldığı yazıda şu ifadelere yer vermişti: "Bayan Clara Wieck konserinde, farklı alanlarda eğitim almış bir piyanistin ustalığını sergilemeyi amaçlıyordu. Ve bunu başarıyla gerçekleştirdi. Bach'ın füğünü ağırbaşlı bir ustalıkla, Herz'in çeşitlemelerini parlak ve kibar bir yetkinlikle seslendirdi. Bazı dinleyiciler son bölümünü anlaşılamayacak kadar hızlı çaldığı için eleştirseler de, Beethoven'ın *Fa Minör Sonatı*'nda da daha az başarılı değildi."³

Berlin'de Clara'nın başarısını takdir eden ve onun piyano çalışışı karşısında duyduğu hayranlığı açıkça ifade eden isimlerden biri de dönemin ünlü İtalyan opera bestecisi Gaspare Spontini idi. Bir süredir Berlin Saray Operası yöneticiliğini yürüten Spontini dinlediklerinin her gün karşılaşılan türden olmadığını anla-

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 51.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 107.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 100.

makta gecikmemiş, genç kızın müzik çevreleriyle yakın ilişki içine girebilmesi için elinden gelen yardımı esirgememişti. Friedrich Wieck, kentin önemli simalarıyla yakın dostluk kurmanın hem Clara'nın konserleri hem de sonraki yıllarda kendi piyano satışı için önemli olduğunun bilincindeydi. Bu nedenle Mendelssohn'un annesinin de aralarında bulunduğu kişileri ziyaret etmiş, oldukça geç kaldıkları Berlin'deki tanıtım atağını olabildiğince geniş bir çevreye yaymaya gayret etmişlerdi. Kentten ayrılıp kuzeye Hamburg'a doğru yola çıktıklarında Wieck, karısına şunları yazmıştı: "Berlin bizim için bir altın madeni olacak, benim işlerim için de."¹

Hamburg'a 27 Mart'ta ulaşılar; kuzeyin bu önemli ticaret kenti kültür yaşamı yönünden Berlin kadar hareketli olmamakla birlikte, yine de olağanüstü yetenekli bu genç kızın konserlerine ilgi vardı. Clara yaklaşık üç haftalık sürede üç konser vermiş ardından Bremen'e geçmişlerdi. Buradaki iki konser sonrasında Hannover ve Braunschweig'tan geçerek 3 Mayıs'ta tekrar Leipzig'e dönmüşlerdi. Clara'nın not defterinde kendilerini Carl Banck ve annesinin karşıladığı bilgisi yer alıyordu. Önceki yıllarda bu tip gezilerden sonra eve dönmenin en güzel yanı Robert'e kavuşmakken bu kez başka bir delikanlı sanki onun yerini almaya aday gibiydi.

Clara yaşadığı bunca sıkıntıdan ve babasıyla yürüttüğü sinir harbinden öylesine yorulmuştu ki, delikanlıyla evlenmeyi ve bunca emek verdiği kariyerine nokta koymayı bile düşünmeye başlamıştı. Friedrich Wieck bir kez daha devreye girerek kızının başına buyruk hareket etmesinin önüne geçmiş, yıllardır özenle uyguladığı planın bozulmasına izin vermemişti. Carl Banck bir süre sonra önce Clara'nın çevresinden, ardından da Leipzig'den uzaklaşmış, genç kız yeniden gündelik yaşamına ve piyanosuna dönmüştü. Ancak bu süreç boyunca kentte dolaşan dedikodular Robert'in kulağına gitmiş, duyduklarının gerçeğe dönüşmesinin korkusuyla uykusuz geceler geçirmişti. 1838 yılbaşında Clara'ya gönderdiği mektupta, bu sıkıntılı günlerdeki düşünceleriyle ilgili şunları yazmıştı: "Senden haber alamadığım ve zorla seni unutmaya çalıştığım sıradaki en karanlık dönem, yaklaşık bir yıl öncesinden şubat kadar olan süreydi. Birbirimizden uzak durmak zorundaydık,

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 52.

senden vazgeçmiştim. Ama sonrasında eski acım yeniden depreşti. (...) Geceleri Tanrı'ya, 'Aklımı yitirmeden sabırla bunların üstesinden gelebilmeme yardım et,' diye yakarıyordum. Gazetede senin nişan haberini okumayı bekliyordum. Bunları düşününce kendimi yere atıp hıçkırarak ağlamaya başlıyordum. Sonra beni etkisi altına alacak bir kadının yardımıyla içine düştüğüm durumdan kurtulmayı ummaya başladım."¹

Bir kadının sevgisine gereksinim duyduğunu söylemesine rağmen, o dönemde Robert'in çevresinde daha çok erkek arkadaşlardan oluşan bir grup vardı. William Sterndale Bennett ve Walther von Goethe'yle olan yakınlığını bazı müzik tarihçileri Robert'in eşcinsel ilişkilere ilgi duyması şeklinde yorumlamaktadır. Özellikle 1837 yaz aylarında Walther von Goethe'yle Weimar'a yaptığı yolculuk sonrası günlüğüne yazdığı, "Karakterimde önemli değişiklikler ve bir kadına karşı gerçek özlem"² ifadesi delikanlının bazı ruhsal çalkantılar yaşamış olabileceğinin belirtisi olarak düşünülebilir. Aynı tarihlerde Robert'in yaşamında ona Clara'yı unutturabilecek bir genç kız da vardı. Anna Laidlaw adlı bu İskoç piyanist, Clara'dan biraz büyüktü ve kimilerine göre ondan çok daha iyi piyano çalıyordu. Robert hem sanatına, hem kişiliğine tutkuyla bağlanabileceği yeni bir tanrıça yaratma gayreti içindeydi. İlişkilerinin daha ileri gitmemesinin nedeni genç kızın annesinin sürekli yanlarında olması, onları bir an bile yalnız bırakmamasıydı. Konser izlerken kent civarındaki mesire yerlerinde dolaşırken hatta sandalla gezerken bile iki genç bir türlü yalnız kalamıyordu. Robert, Anna'ya olan aşkının onun için ne denli önemli olduğunu kanıtlamak istercesine bestelemekte olduğu *Fantasie-stücke* (Fantezi Parçalar, Op. 12) başlıklı yapıtını genç kıza ithaf etmişti. Önceki yıllarda Clara'ya ve Ernestine'ye olan bağlılığını onlara ithaf ettiği parçalarla göstermişti; bu kez de aynı şekilde davranmaması için bir neden yoktu. Delikanlı, Anna Laidlaw'ı gerçekten sevdiğine belki de en çok kendisini inandırmak için bu yolu seçmiş olmalıydı. Üstelik genç kız bu yapıtı kusursuz bir şekilde seslendirebilecek yetenekteydi, Robert'i en çok bu durum sevindiriyor olmalıydı; Clara'yı unutmasını sağlayacak olay gerçekleşmek üzereydi.

Robert aynı tarihlerde dergisinde yayımladığı bir yazı aracılı-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 87.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 87.

ğıyla Clara'yı ve onun birlikte olduğunu düşündüğü Carl Banck'ı alaycı bir dille hicvetmişti. Editörün düzenlediği son baloyu anlattığını ifade eden yazıda, Flaman fagotçu "de Knapp" ve editörün iki farklı karakterdeki kızları "Ambrosia" ve "Beda"dan bahsediliyordu. "Knapp", Carl Banck'ın soyadının tersten okunuşunu çağrıştırıyordu. "Ambrosia" dev cüsseli bir kız, "Beda" ise bir ressamdı. Oldukça uzun yazı boyunca baloda çalınan dans parçalarından, bunlar eşliğinde "de Knapp" ve editörün kızlarının dans etmesinden alaycı bir dille bahsediliyordu. Clara, ileriki yıllarda Robert'e bu yazı yüzünden kendisine çok kızdığını aktardığında, delikanlı onu "Ambrosia" ile değil, "Beda" karakteriyle özdeşleştirdiğini söyleyerek kendisini savunacaktı.¹

1837 Haziranı'nda Friedrich Wieck, daha önceki yıllarda yaptığı gibi, Clara'yı Leipzig'den uzaklaştırıp onun Robert'i ve Carl Banck'ı düşünmesinin önüne geçebileceğini hesap ederek kızını Dresden yakınlarındaki Maxen'de büyük bir malikanesi bulunan yakın dostu Binbaşı Serre'nin yanına gönderdi. Doğanın kucağındaki bu yarı inziva hali belki de genç kızın gerçekten gereksinim duyduğu tek şeydi. Uzun yıllar sonra ilk kez babasının baskısından uzaklaşmış, kendi kalbinin ve mantığının sesine kulak verebilecek bir ortam bulmuştu. Ağustos başında yeniden Leipzig'deydi; babası her zaman yaptığı gibi ona sormadan 13 Ağustos'ta bir konserde çalması için temaslarda bulunmuş ve olumlu yanıt alınca durumu kızına bildirmişti. Clara'nın itiraz hakkı yoktu. Söz konusu dinleti pazar sabahı gerçekleşecek, genç kız uzun bir aranın ardından tekrar Leipzig dinleyicisinin karşısına çıkacaktı. Konser gününden önce, Robert ile ortak arkadaşları Ernst Adolf Becker kente gelmiş, Clara onun aracılığıyla Robert'le yeniden temasa geçmenin yollarını aramaya başlamıştı. Dresden'de geçirdiği süre ona karşı duygularının iyice su yüzüne çıkmasına neden olmuş gibiydi. Clara, Becker aracılığıyla –babasının zoruyla Robert'e geri gönderdiği– mektuplarını istemişti; delikanlının yanıtı tam ondan beklediği gibiydi: Eskileri geri vermeye niyetli değildi ama eğer istiyorsa ona yenilerini yazabilirdi.²

13 Ağustos sabahı dinleyiciler arasında Robert de vardı. Clara konser programına onun *Op. 13, Études Symphoniques* (Senfonik

1. agy. s. 85.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 118.

Etütler) başlıklı yapıtını da almıştı. Robert bu davranışı aşırı cesur bulduğunu sonraki yıllarda yazdığı bir mektupta şöyle dile getirmişti: “Beni artık sevmeyeceğini düşünmüştüm. Çünkü bir erkeğin göze alamayacağı bir şeye kalkışma cesaretini göstermiştin.”¹ Clara ise, yine sonraki yıllarda, o konserle ve o yapıtı seçmesiyle ilgili şunları söyleyecekti: “İçimden geçenleri sana söyleyebilmek için başka bir yol bulamadığımdan o parçayı çaldığımı düşünmedin mi? Gizlice söylemediklerimi açıkça ilan ettim. Bunu yaparken kalbimin titremediğini mi sanıyorsun?” Aynı mektupta, o gün hissettiklerini şöyle dile getirecekti: “O gün anlatılmaz derecede mutsuzdum. Tüm dünya yıkılıyor gibiydi. Yürüyüş yaptığımızda etrafımdaki ağaçları, çiçekleri, çayırları göremiyor, yalnızca seni görüyordum ama aslında seninle görüşmem yasaktı.”²

13 Ağustos’un ilişkileri açısından bir başka önemli yanı, Robert’in uzun bir aranın ardından o gün yeni bir mektup kaleme alması ve bunu bir buket çiçek eşliğinde genç kıza göndermesiydi. Zaten bu tarih önceki yıllarda onun tarafından, “her ikisini birleştiren gün” olarak tanımlanmıştı. Çünkü 12 Ağustos “Clara”nın isim günü, 14 Ağustos da Robert’e göre, Eusebius’un isim günüydü. İkisinin arasındaki 13 Ağustos pek çok takvimde “gün doğumu”nu, “tan yeri”ni ifade eden “Aurora” ile özdeşleşmişti. Zarfın üzerinde yer alan, “Acı, umut ve çaresizlikle dolu suskunluk günlerinin ardından bu satırlar eski sevgi ve bağlılıkla kabul edilmeli. Eğer bu mümkün değilse mektubun açılmadan iadesi rica olunur,” ifadesi Robert’in içinde bulunduğu ürkek ruh halinin yansıması gibiydi. Ayrıca mektup, iki gencin son yazışmalarında birbirlerine karşı kullandıkları “sen” yerine, yabancı ve samimi olmayan birine gönderilen bir belge gibi “siz” hitabıyla kaleme alınmıştı.

13 Ağustos 1837

Hâlâ sadık mısınız? Dünyada en sevdiği insandan hiç haber alamayınca, en sağlam güvenin bile zedelenmesi yadırganmazken, size karşı hâlâ sarsılmaz bir inancım var. Siz benim dünyadaki en sevdiğim kişisiniz. Her şeyi binlerce kez düşündüm ve hep aynı sonuca ulaştım: Eğer istersek ve harekete geçebilirsek bu olmalı. Eğer doğum gününüzde³, baba-

1. agy. s. 116, 117.

2. agy. s. 117.

3. 13 Eylül.

nıza benden bir mektup götürmeyi kabul ediyorsanız, bana yalnızca basit bir “Evet” yazın. Eğer babanıza benim için yalvarırsanız bana karşı direnip beni reddetmeyecektir. Bu satırları size Aurora¹ gününde yazıyorum. Birbirimize yalnızca bir gün doğumu uzakta olsaydık. Her şeyden önce, istersek ve harekete geçsek olacağına inanın. Bu mektuptan kimseye söz etmeyin, yoksa her şey mahvolur. Sizden beklediğim “Evet”i unutmayın. Sonrasını planlamadan sizden bu güvenceyi almam gerek. Burada yazılanların hepsini tüm kalbimle söylüyorum ve altına imzamı atıyorum.

Robert Schumann²

Clara’nın yanıtı gecikmedi. Robert’ten gelen mektubu büyük bir heyecanla okuyan genç kız, hemen sevgilisinin merakla beklediği yanıtı göndermişti:

Yalnızca basit bir “Evet” bekliyorsunuz. Küçük bir sözcük, böylesine önemli! Benimki gibi anlatılamaz bir şekilde sevgiyle dolu olan bir kalp, bu küçücük sözcüğü ifade edemez olur mu? İsteğinizi gerçekleştiriyorum ve bütün kalbimle sonsuza dek öyle olduğunu fısıldıyorum. Yaşadığım onca sıkıntıyı, aktıttığım gözyaşlarını anlatabilirdim ama hayır, belki kader yakın zamanda buluşmamızı sağlayabilir. Düşünceniz bana riskli göründü ama seven bir kalp tehlikeleri fazla önemsemez. Öyleyse bir kez daha “Evet!” Tanrı on sekizinci yaş günümü benim için üzüntülü bir hale mi sokacak? Hayır, bu çok korkunç olurdu. Ben de uzun zamandır, “Bu olmalı” diye düşünüyorum, hiçbir şey beni yolumdan döndüremez. Babama genç bir kalbin de kararlı olabileceğini göstereceğim.

Clara.³

Okudukları tam da Robert’in duymak isteyeceği sözcüklerdi. Onu seven, aşkı uğruna her türlü tehlikeyi göze almaktan çekinmeyen, cesur ve kararlı kadın. Clara’sı zaten başka türlü olamazdı. Mektubun eline ulaştığı gün, 14 Ağustos, artık onların nişanlandıkları gün olarak kayda geçmeliydi; bu tarihin aynı zamanda “Eusebius’un günü” olması Robert’i iyice mutlu etmişti. Yeniden

1. Gündoğumu.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 55.

3. agy. s. 55, 56.

haberleşmeye başlamış ancak henüz görüşmemişlerdi, mektupları genellikle Clara'nın hizmetçisi iletiyor, sırlarını yalnızca o paylaşıyordu. Aynı tarihlerde genç kızın günlüğüne, Robert'in, babasına iyi dileklerini ileten bir mesaj yolladığını belirten bir not düşülmüştü. Büyük olasılıkla Friedrich Wieck, onun kızıyla evlenme planlarından vazgeçtiğini ve yeniden eski dostluklarını canlandırmak istediğini zannetmiş ve bu nota olumsuz bir tepki göstermemişti. Gerçeğin öyle olmadığı kısa zamanda ortaya çıkacaktı.

Clara sevgilisini görmek için fırsat kolluyor ancak tedbiri elden bırakmak istemiyordu; 19 Ağustos'ta ona gönderdiği mektupta, kentte kolera salgının yayılmaya başladığını duyduğunu yazdıktan sonra endişeyle şunları eklemişti: "Kendinize dikkat edin, siz olmadan yaşamın ne anlamı var? (...) Size bir tavsiye daha, doğum günümde ona yazıncaya dek babamla bizim hakkımızda konuşmayın, bu aralar size karşı çok iyi; her şey yavaş yavaş olmalı. İçimde büyüyen sizi görüp sizinle konuşma isteği anlatılır gibi değil, fırsatını bulduğumda size hemen haber göndereceğim. Bu sabah size gelmeye kesin kararlıyım, ruhum heyecanla acele ediyordu. Sonra aniden durdum, pencerenizi gördüm, gözümde bir damla yaş süzüldü, nasıl yakıcıydı; yüreğim duyguyla dolu eve döndüm. Sevginize olan sarsılmaz bağlılığım beni mutlu ediyor."¹

Sonunda 9 Eylül'de buluşabildiler. Clara, hizmetçisinin de yardımıyla, bir ziyaretten dönerken Robert'le randevulaşmış ve yaklaşık bir buçuk yıldır süren hasret sona ermişti. Ancak ikisi de rahat değildi, onca zamandır uzak kalmak, başkaları tarafından görülme korkusu ve sevdiğine dokunabilmenin verdiği heyecan her hallerine yansımıştı. Clara, birkaç ay sonra o karşılaşmayla ilgili şunları yazacaktı: "İlk karşılaşmamızda çok sert ve soğuktun, ben de senden farksızdım, çok daha sıcak davranmak istiyor ancak heyecandan kendime hâkim olamıyordum. Mehtap yüzünü çok güzel aydınlatıyordu. (...) Yaşantımın en güzel ânını yaşadığımı hissettim, sevdiğime tekrar kavuşmuştum."² Ne yazık ki bu kavuşma fazla uzun süremeyecekti.

Sonunda beklenen gün, 13 Eylül geldi; Clara artık on sekiz yaşına basıyordu ve yaşamında yeni bir dönem başlayabilirdi. Babasının ve sevdiği adamın arasında sıkışıp kalan genç kızın kaderi

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 121.

2. agy. s. 123.

bu iki insanın vereceği karara bağlıydı. Robert uzun bir süredir kaleme almakla uğraştığı satırları Friedrich Wieck'e gönderdi. Mektubuna, söylemek istediklerinin aslında çok basit şeyler olduğunu ancak kelimeleri seçmekte ve titreyen eli nedeniyle düzgün yazmakta zorluk çektiğini belirterek başlamış, sonrasında şöyle devam etmişti: "Bugün Clara'nın doğum günü, dünyada en sevdiğim¹ kişinin yaşama gözlerini açtığı gün, kendi hakkımda düşündüğüm ve sizin yaşamımın derinlerine nüfus ettiğiniz gün. Daha önce, geleceğimle ilgili bugünkü kadar sakın düşünmediğimi itiraf etmeliyim. Ortaya çıkabilecek hatalara karşı olabildiğince tedbiri elden bırakmadan, kafamın içinde güzel planlar, göğsümde coşkuyla çarpan bir yürek, çalışmaya hevesli ellerimle, başarabileceklerimin ve benden beklenenlerin farkındayım; birçok kişi tarafından takdir edildim ve sevildim. Sanırım bu kadarı yeterli. (...) Siz onu gayet iyi tanıyorsunuz, şanslı baba. Doğru söyleyip söylemediğimi onun gözlerine sorun.

On sekiz ay boyunca beni sınadınız, kaderin zorlu bir darbesi gibiydi. Size bunun için kızmaya hakkım yok. Size acı verdim, karşılığında cezamı çekmemi sağladınız. Şimdi beni bir o kadar daha deneyin. Belki olanaksız şeyler istemezseniz, gücüm isteklerinizi karşılayacak adımları atabilir, belki yeniden güveninizi kazanabilirim. Bilirsiniz önemli konularda sabırlıyım. Sonrasında benim sadık ve gerçek bir erkek olduğuma inanırsanız, bu ruh birlikteliğini kutsarsınız; anne ve babanın kutsaması olmadan en yüce mutluluğa erişilemez. Clara'ya karşı hissettiklerim, anlık heyecanlar, geçici tutkular değil, tüm benliğimle ona bağlıyım, bir birlikteliğin her bakımdan böylesine uyumlu olması çok ender rastlanan bir olaydır. (...) Geleceğimi güvenle ellerinize bırakıyorum. Yeteneğime, sosyal konumuma ve karakterime, kapsamlı bir cevap borcunuz var. En iyisi karşılıklı konuşalım. (...) Merhametli olun, yeniden eski dostunuzun dostu ve en iyi evlada en iyi baba olun."²

Robert mektubun sonuna Friedrich Wieck'in karısına ve Clara'ya da hitaben kısa birer bölüm eklemişti. Bayan Wieck'e, "Mutluluğumuzu sizin üvey anne kalbi olmadığına inandığım kalbinize emanet ediyorum. Doğru değerlendirmeleriniz, iyi duy-

1. Berthold Litzmann'ın biyografisinde bu cümle, "dünyada sizin ve benim en sevdiğimiz kişinin yaşama gözlerini açtığı gün" şeklinde yer alıyor.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 54, 55.

gularınız, Clara'ya olan saygı ve sevginiz doğru yolu bulmanızda yardımcı olacaktır,” diye seslenmiş, sevgilisine de, “Acı dolu bu ayrılığın ardından, anne ve babanıza yazdıklarımı sevgiyle destekleyip benim söyleyemediklerimi tamamlayın,” diye yakarmıştı.¹

Mektup, Wieck'lerin evinde tam bir felaket yaşanmasına neden olmuştu. Babası ve üvey annesi mektubu genç kıza göstermemişlerdi ancak öfkelerinin şiddetinden yazılanların neler olabileceğini tahmin etmek güç değildi. Clara, iki yıl sonra yazdığı bir mektupta o günü yaşamındaki en korkunç günlerden biri olarak tanımlamış, bütün gün ağladığını, çaresizlik içinde sevgilisinin resmine baktığını anlatmıştı. Friedrich Wieck, Robert'e yanıt vermiş ayrıca mektupta sözü edilen karşılıklı konuşmayı da gerçekleştirmişlerdi. Ancak sonuç iki sevgili için tam bir hayal kırıklığıydı. Öfkeli baba yumuşamaya ve gençlerin birlikteliğine olur vermeye kesinlikle karşıydı. Robert yakın arkadaşı ve son aylarda Clara'yla yeniden mektuplaşmalarına aracılık eden Ernst Adolf Becker'e 14 Eylül'de gönderdiği mektupta, “Wieck'in yanıtı öylesine karışık, reddeden ve anlaşılmaz bir havada ki ne yapmam gerektiği konusunu hiç bilmiyorum, kesinlikle bir fikrim yok. (...) Tek umudum Clara'nın güçlü olabilmesi,”² diye yazmıştı. Friedrich Wieck'le karşılıklı konuşmasının ardından, sevgilisine gönderdiği 18 Eylül tarihli mektupta yine benzer ifadeler vardı. Umutsuz bir tonda kaleme alınan uzun mektubunda delikanlı ne yapması gerektiğini bilememekten yakınıyordu. Birkaç gün önce arkadaşına yazdığında, “Ne yapmam gerektiği konusunu hiç bilmiyorum, kesinlikle bir fikrim yok. Aklım beni hiçliğe sürüklüyor,” ifadelerini kullanmıştı. Ancak aynı mektuba öğleden sonra eklediği satırlarda daha sakin düşünebilen, aşkı için savaşımdan vazgeçmeyeceğini belli eden biri ortaya çıkmıştı: “Hiçbir şey kaybetmedik ama bir şey de kazanmadık. Sakin ve dikkatli adımlar atabilmemiz önemli.”³

Robert'in heyecanla beklediği Clara'nın yanıtı gecikmedi. Genç kız zarfın üzerine, “Bunu açın ama daha sonra yazdıklarımı geri gönderin, huzurlu olabilmem için bunu yapın,” diye yazmıştı. Robert mektubun başına, “26 Eylül'de büyük bir coşkuyla

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 125.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 55, 56.

3. agy. s. 143-145.

okundu”, notunu eklemişti. Clara’nın satırları tam Robert’in duymak istediklerini söylüyordu: “Hâlâ benden şüphe ediyor musunuz? Bunun için sizi bağıslıyorum çünkü yumuşak kalpli bir kıyım. Evet, kalbim yumuşak ama ruhum güçlü; kararlı ve değişmez. Sanırım bu sizin endişelerinizi dağıtmak için yeterli olur. Şu âna dek çok mutsuzdum ama bu satırların altına yazacağınız rahatlatıcı bir sözcük sayesinde kedersizce uzaklara gidebileceğim.¹ Babama neşeli olacağıma, birkaç yıl daha yalnızca sanatımı düşüneneceğime dair söz verdim. Hakkımda duyacağınız bazı şeyler hoşunuza gitmeyebilir ama böyle şeyler kulağınıza çalındığında, ‘Bunları benim için yapıyor,’ diye düşünün. Bunu yapabilir misiniz? Eğer yapamazsanız, bir zamanlar sevgiyle çarpan bu kalbi parçalarsınız.”²

Robert heyecan ve coşkuyla sevgilisinin mektubunu yanıtlamış, “Böylesine ilahî satırlar nasıl geri gönderilebilir? Ben de kararlı ve güçlüyüm. Artık geçmişe dair tek söz etmeyelim,”³ diye yazmıştı.

Friedrich Wieck, kızıyla birlikte, Viyana’yı da içine alacak uzun bir gezi planlıyordu. Her zaman olduğu gibi Clara’nın duygusal yaşamında fırtınalar esmeye başladığında çareyi Leipzig’den olabildiğince uzaklaşmakta buluyordu. Yola çıkmadan önce iki sevgili her fırsatta birbirlerine yazıyor, ayrıca şartlar uygun olduğunda gizlice buluşuyorlardı. Viyana’ya dek uzanacak bir yolculuk aylarca sürecektir bir hasreti beraberinde getirecekti. Gerçi Friedrich Wieck, Robert’in gezi boyunca kızına mektup yazmasına izin vermişti ancak bir şartı vardı: Yazılanları görmek. Delikanlı sevgilisine babası aracılığıyla mektup gönderebilirdi. Doğal olarak yazılanlar gündelik haberlerden ve konser izlenimlerinden öteye geçemeyecekti; bu ne Robert’i, ne de Clara’yı tatmin etmemiş, birbirlerine gizli isimlerle yazmaya karar vermişlerdi. Delikanlı yazdıklarını her defa farklı bir isme gönderecek ve zarfın üzerine gönderinin postaneden alınacağı notunu ekleyecekti. Robert genellikle mektuplarında gelecek sefer hangi takma ismi kullanacağını yazıyor, mektubu almaya giden bu ismi söyleyerek

1. Clara ve babası, kısa bir süre sonra Viyana’ya dek uzanacak bir konser gezisine çıkmayı planlıyordu.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 129, 130.

3. agy. s. 130.

postayı alıyordu. Ancak uzun kalınan yerlerde bu da sorun olmaya başlayacak, postanedeki görevliler Clara'yı ve hizmetçisini tanıdıkları için her defasında farklı bir isim söylendiğinde alaycı bakışlarla süzeceklerdi.

Leipzig'den ayrılmadan yazdıkları mektuplarda genellikle aşklarını, birbirlerine olan bağlılıklarını dile getiriyorlardı. Zaman zaman endişeleri ve geleceğe ait karamsar düşünceleri de satırlarına yansıtıyordu. Robert, 3 Ekim'de yazdığı mektupta sevgilisinden, Carl Banck'tan olabildiğince uzak durmasını istemişti. Bunun nedeni, Friedrich Wieck'in konuşmaları sırasında, büyük olasılıkla Robert'i kıskandırmak için, Clara ve Banck arasında bir yakınlaşma olduğunu dile getirmesiydi. Delikanlı sevgilisinin sadakatinden emindi ancak yine de, "Banck'ı her zaman senden uzak tut. O tertemiz suyu bile bulandırabilir,"¹ diye uyarmaktan kendisini alamamıştı.

Birkaç kez buluşmayı başarmışlar, özellikle 3 Ekim'deki ilk randevularında vakit darlığından ikisi de ne yaptığının farkına varamamıştı. Ancak 11 Ekim'de Clara'nın kaleminden çıkan satırlar iki gencin arasındaki sorunun yalnızca yaklaşımakta olan ayrılık ya da acımasız babayla sınırlı olmadığını, ilişkilerinin geleceğinin Robert'in bazı konularda kendisine çekidüzen vermesine bağlı olduğunu ortaya koyuyordu. Berthold Litzmann tarafından kaleme alınan ilk kapsamlı Clara Schumann biyografisinde, büyük olasılıkla sanatçının kızının isteği doğrultusunda, yalnızca bazı bölümleriyle kullanılan mektup, 1984 yılında tam metniyle yayımlandığında müzik tarihçileri Robert ve Clara'nın ilişkisinde o zamana dek fazla dile getirilemeyen bir sorunun çok önemli bir rol oynadığını fark ettiler. Robert mektubun başına, "11 Ekim Cumartesi akşamı, yolculuktan önce alındı," diye not düşmüştü:

Sevgili Robert,

Gitmeden önce birkaç satır daha yazmak istedim. Pazar ya da pazartesi yola çıkacağımız kesinleşti. Babam bu konuda kimseye bir şey söylemememi tembih etti, lütfen sen de dikkatli ol. Babam benden habersiz Becker'e² yazdığı mektupta onu rahatsız eden şeyleri dile getirmiş. Bu beni çok üzdü. Bu aralar duygulu bir kalbi derinden yaralayabi-

1. agy. s. 130.

2. Robert ve Clara'nın arkadaşı Ernst Adolf Becker.

lecek çok fazla şey duymak zorunda kalıyorum. Annem¹ senin sahtekâr olduğunu söylüyor. Sahtekâr? Ahh Tanrım! Clara, Robert'ini herkesten daha iyi tanımaz mı? Her zaman doğrudan babama yaz, annem vasıtasıyla temas kurma, ona güvenme. Böyle söylemek zorunda olduğum için üzgünüm ama görüldüğü gibi değil, bunu sıkça yaşıyorum. Gideceğimiz hiçbir şehirde ilişkimiz hakkında kimseye bir şey yazma, bu babamı çok rahatsız ediyor. Breslau'da Kahlert'e yazdığın mektuptan her şeyi öğrenmişti.² Böyle yapman beni de çok üzüyor ve sana bir faydası dokunmuyor. Yoksa farklı mı düşünüyorsun? Eğer babama yazıp ondan uzun süre yanıt almazsan şaşırma, bu aralar sana yine çok kızgın. Bugün bana, senin onu altı haftadır hiç de hoş olmayan bir şekilde kandırdığını söyledi. Seni iki haftadır izliyormuş ve Nohr'a³ gittiğini görmüş, buna inanmadım bana söz vermiştin. Beni kandırır mısın? Sana olan tarifsiz sevgimi böyle ödüllendirirsen kendini affedebilir misin? Sana bir kere daha söylüyorum, bu zaafından vazgeçemez misin? Aksi halde asla senin olamam, evlenmekten kendimi mahrum ederim. Beni kandırarak bu dünyada ve öbür dünyada senin olacağıma dair verdiğim sözü anlamsız kılıyorsun. Her şeye dayanabilecek gücü kendimde buluyorum, babamdan duyduğularım sana olan inancımı sarsmadı. (...)

Beni yalnızca aşk mutlu edebilir. Yalnızca senin için, her şeyi sana verebilmek için yaşıyorum ama sen de biraz gayret et. Eğer bir erkek gibi gücünü gösterip bir şeyler yapmazsan sevginin büyüklüğünden nasıl bahsedersin? Böyle bir zaafın bir ailenin mutluluğunu mahvedeceğini düşün. Stegmayer'e⁴ bak. Onun yaşadıklarının yarısı başıma gelse ne denli mutsuz olurum. Sanatı feda etmeyi, övgü sözcüklerini duymaktan feragat etmeyi düşündüğümü unutma, bunlar sana yetmiyor mu? Daha fazlasını mı istiyorsun? Çoğunlukla babam için üzülüyorum, benim teselim, her şeyi tüm kalbimle feda etmeye hazır olmam. Şimdi Robert, sana yalvarıyorum bunu bir daha yapma.⁵ Çok mu acımasız yazdım, beni affet. Telaştan sözcükleri seçmeye vaktim olmadı. Beni tanıyorsun, bunları nasıl bir kalbin yazdığını çok iyi bilirsin. Artık en sevdiğimden ayrılma vakti geldi. Hoşça kal, seni düşünmeden bir dakikam bile geçmeyecek.

1. Üvey annesi.

2. Bkz. s. 179.

3. Leipzig'de bir meyhane.

4. Ferdinand Stegmayer Leipzig operasında görevli müzisyenlerdendi. Alkole olan düşkünlüğü nedeniyle karısından ayrılıp başka kente yerleşmiş, ardında yüklü miktarda borç bırakmıştı. Clara'nın yerinde olmak istemediği Bayan Stegmayer'di.

5. Burada bir ya da birkaç cümle, büyük olasılıkla sonraki yıllarda, okunmaması için karalanmış.

Her zaman böyle oluyor, sana hiçbir şey söylemeyecekken, bir sürü şey söylemek zorunda kalıyorum. Ahh Tanrım! Ne kadar zor olacak, her şey, her şey! Bir kez daha hoşça kal.

Sana sadık Clara.¹

Clara'nın mektubunda yer alan, "Nohr" ve "Stegmayer" sözcükleri genç kızın alkol düşkünlüğüne vurgu yaptığı savını güçlendirse de, müzik tarihçisi Eva Weissweiler, "Sana yalvarıyorum, bunu bir daha yapma!" ifadesi ve sonrasında karalanan bölümün, söz konusu kötü alışkanlığın, eşcinsel eğilimlerle bağlantılı olması gerektiğini öne sürüyor.² Aralarındaki sorun her ne olursa olsun, Robert sevgilisinin yazdığı satırlardan çok etkilenmişti. Aynı gün kaleme aldığı cevabında şunları yazıyordu: "Nereden başlayayım? Beni tanıdığını, insanları kusurlarıyla kabul ettiğini düşünüyordum, ayrıca beni sevdiğini düşünüyordum. Ama hakkımda anlatılan, kendimi savunamayacağım sıradan ve basit bir yalan yüzünden seni kandırmakla suçlanıyorum. Üstelik her şeyi konuştuğumuz, bana söz verdiğin, her şeyi verdiğin günün ertesinde. Bu yazdıklarım çok soğuk görünüyor ama gerçek böyle. Haklısın, sana layık değilim ama bunun için hastalık derecesinde melankolik olan ve her şeyiyle sana bağlanmış benim gibi birinin kalbini kırmaya gerek yok. Daha fazla bu konuda düşünüp yazamayacağım. Ama yüreğim senin gibi ağlıyor. Clara, bana dün cenneti ve cehennemi bir arada gösterdin. Seni sevmeye devam edecek miyim? Ya sen? Beni terk etme tek sevdiğim, bütün gücümle sana tutunuyorum, olanlar için beni affet."³

Yolculuk öncesi yaşanan gerilim bir şekilde giderilmiş gibi görünüyordu. Ancak bu mektupta yer alan, "Sana layık değilim," ifadesi Robert'in belleğinde yer edecek, sonraki yıllarda çok farklı zamanlarda, çok dramatik sahnelerde kilit rol oynayacaktı. Robert'in mektubunda yer alan, "Bana her şeyi verdiğin günün ertesinde," cümlesi bazı araştırmacıların, iki gencin ayrılık öncesi gizli buluşmalarında ilk cinsel birlikteliği yaşamış olabileceğini düşünmesine neden olmaktadır.⁴ O dönemin alışkanlıkları uya-

1. U.H. Peters, *Robert Schumann / 13 Tage bis Endenich*, s. 153-157, ANA Publishers, 2009.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 89.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 149.

4. U.H. Peters, *Robert Schumann / 13 Tage bis Endenich*, s. 162.

rınca, Robert'in Clara'yı masum ve tertemiz bir genç kız olarak hayal etmeyi çok sevmesi dikkate alındığında, bu olasılık fazla gerçekçi görünmüyor.

Clara ve Friedrich Wieck, 15 Ekim'de Leipzig'den ayrıldılar. Genç kız ayın 8'inde Gewandhaus Salonu'nda bir konser vermiş, oldukça uzun süre uzak kalacağı dinleyicileriyle bir anlamda vedalaşmıştı. Yolculuğun ilk durağı Dresden'di; burası önceki yıllarda sıklıkla uğradıkları bir kent olduğundan Wieck büyük çaplı bir konser organize etmeyi düşünmemiş, dostların evindeki toplantılarla yetinilmişti. Böyle bir dinletide Clara, yaklaşık yirmi kişinin önünde Robert'in *Op. 9, Carnaval*'ını seslendirmiş, yapıt salonda bulunan herkesin ilgisini çekmişti. Daha önce olduğu gibi Wieck, kızının Robert'in yapıtlarını halk önünde değil özel toplantılarda seslendirmesine izin veriyordu; bunun başlıca nedeni parçaların genel dinleyicinin beğenisiyle tam örtüşmediğini düşünmesiydi.

30 Ekim'de Prag'a doğru yola çıktılar. Clara, 3 Kasım akşamı sevgilisine gönderdiği mektupta Dresden'den ayrıldıklarında yol boyunca akan Elbe Nehri'nin ona düşündürdüklerini, tam da Robert'in hoşuna gidecek tarzda betimlemişti: "Önceki pazar Dresden'den ayrıldık. Sabah öylesine güzeldi ki. Elbe, billur gibi akıyordu, pırıl pırıl gökyüzünde ışıldayan güneş beni avutmak ister gibiydi, sanki bana, 'Selamlarını benim aracılığıyla ona gönder,' der gibiydi."¹ Friedrich Wieck, tarih boyunca gerçek bir müzik merkezi olan Prag'daki konserlerle Viyana öncesi son hazırlıkları tamamlamak niyetindeydi. Genç kız kentte iki konser vermiş, her ikisi de çok başarılı geçmişti. Dinleyenler konser sonrası Clara'yı defalarca sahneye çağırmış, selam vermekten adeta yorulmuştu. Bu durum Friedrich Wieck'in çok hoşuna gitmişti; Praglılar böylesine etkilendiyse Viyanalılar da mutlaka Clara'nın sanatına ilgi gösterecek demkti.

İki gencin mektuplaşmaları devam ediyordu. Gerçi Clara ancak akşam odasında yalnız kaldığında sevgilisine yazabiliyordu ama yine de birbirlerinin her yaptıklarından haberdar oluyorlardı. Konserler, çalınan parçalar ve sanatsal konular kadar, ortak gelecekleri, genç kızın babasını nasıl razı edecekleri gibi sorunlar da

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 140.

sık sık gündeme geliyordu. Bazen yazdıkları bir cümle diğerinin alınmasına neden oluyor, sonraki mektupta uzun uzun bunu düzeltmeye çalışıyorlardı. Robert'in en büyük korkusu, Friedrich Wieck'in kızını önüne ilk çıkan uygun bir damat adayıyla evlendirmesiydi. Clara bu endişeyi doğal olarak yersiz buluyor ayrıca kendisini bu denli aciz duruma düşürdüğü için sevgilisine kızmadan edemiyordu: "Çok hoşuma giden bir elmas gelse, hemen Eusebius, Florestan ya da adı her neyse onu unutacağımı, ardından gazetede, 'Bayan Clara Wieck, Bay İnci Kolye ya da Bay Elmas Taç ile evlendi,' haberini okuyacağını mı zannediyorsun? Şaka bir yana, ben elinden tutup okula götürür gibi evlenmek için mihraba götürülecek biri miyim? Hayır Robert! Sen bana 'çocuk' diye hitap ettiğinde hoşuma gidiyor ama beni çocuk olarak düşündüğünde sana yanıldığını söylerim. Bana tümüyle güven."¹

Karşılıklı mektuplaşmalarda, her zaman olduğu gibi Clara daha mantıklı ve ayakları yere basan davranışlar sergiliyor, buna karşılık Robert'in kendisini kaptırdığı hayallerden gerçek yaşama dönmesi kolay olmuyordu. Delikanlı gizlice nişanlandıkları ağustos ayında birbirlerine verdikleri yüzüklerin ilişkilerini güçlendirdiğine, onlara manevi yönden destek olduğuna inanıyordu. 8 Kasım tarihli mektubunda, onun olmaktan mutluluk duymadığını hissettiğinde öncelikle yüzüğü geri vereceğini ve böylece aralarındaki bütün ilişkinin son bulacağını yazmıştı. Clara'nın 24 Kasım'daki yanıtı tam ondan beklendiği tarzdaydı: "Yüzüğe mi güveniyorsun? Tanrım, o sadece bir sembol. Ernestine'nin senin tarafından verilmiş bir yüzüğü yok muydu ve onayını beklemiyor muydu? Sonrasında aranızdaki bağı kopardın, yani yüzüğün bir faydası olmadı."² Clara oldukça uzun yazdığı bu mektubun sonraki bölümünde ortak bir yaşama başlayabilmek için nelere gereksinim duyduğunu sevgilisine bir kez daha hatırlatmak istemişti: "Bir şeyi sana söylemek zorundayım. Şartlar şimdi olduğundan başka türlü şekillenmeden tümüyle senin olabileceğimi düşünmüyorum. İstedğim atlar, pırlantalar değil, senin yanında mutluyum ama arzum gelecek korkusu olmayan bir yaşam sürebilmek; sanatla uğraşmak yerine geçim derdiyle uğraşmaya başladığımda mutsuz olacağımı hissediyorum. Çok şeye ihtiyacım var, iyi bir yaşam için bunların olması gerektiğini görüyorum. Yani Robert,

1. agy. s. 144.

2. agy. s. 147.

kendisine bir daha sor, benim rahat bir yaşam sürmemi sağlayabilecek misin? (...) Aşk çok güzel ama ama...”¹

Robert okudukları karşısında şaşkına dönmüş, günlüğüne tüm bir günü Clara’ya yanıt yazmakla geçirdiğini not etmişti. 28 Kasım’da kaleme alınan satırlarda delikanlı, sevgilisine şöyle sesleniyordu: “Öncelikle mektubundaki önemli bölümlere değinmek istiyorum. Şartlar şimdi olduğundan başka türlü şekillenmeden tümüyle benim olamayacağını yazmışsın. Babanın ruhu senin arkanda durup bunları dikte ettirmiş. Aslında böyle yazmakta, iyi bir yaşam sürmek istemekte haklısın. (...) Gökyüzünden bir el yardım etmedikçe bu denli kısa zamanda gelirmi senin istediğin düzeye nasıl getirebileceğimi bilemiyorum. Nasıl çalıştığımı, yaratıcılığın sıradan bir zanaat gibi günün her saatinde aynı şekilde yapılamadığını biliyorsun. (...) Madem yüzüğe o denli önem vermiyorsun, dünden beri ben de senin yüzüğünü çok fazla sevmiyorum ve takmıyorum. Rüyamda derin bir suyun kenarında yürüyordum. Birden yüzüğü suya fırlattım, ardından içimden karşı konulmaz bir şekilde kendimi onun peşinden atmak geldi. (...) Hayır, Clara, yüzük belki önemsiz bir bağ gibi gelebilir ama bütün bir yaşam boyu bağlar. Sana benimkini verip seninkini aldım.”²

Robert ertesi gün devam ettiği mektupta sevgilisine, birlikte olduklarında sanatını devam ettirmesine tabii ki kesinlikle karşı çıkmayacağını, ayrıca sürmeyi planladıkları yaşamın fazla lüks bir yanı bulunmayacağı için karşılanamayacak masrafları olmayacağını yazmıştı; ilk yazdıklarını Clara’nın yanlış anlayabileceğini düşünmüş olmalıydı. Oldukça uzun bu mektubun bitiş cümleleri yine tam ondan beklenecek gibiydi ve Beethoven’dan, onun tek operası *Fidelio*’daki kahramanlara gönderme yaparak, yardım ister gibiydi: “İçten gelen bir aşkla seni öpüyorum. *Adieu* Fidelio’m, Leonore’nin Florestan’a³ sadık kaldığı gibi bana sadık kal.”⁴

Kasım sonunda Viyana’ya doğru yola çıktılar; müzik dünyasında yüz yıllardır farklı ve öncü konumda bulunan kent o tarihlerde

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 90, 91.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 153-155.

3. Beethoven’ın *Fidelio* operasındaki karakterlere gönderme. Operanın kadın kahramanı Leonore, haksız yere hapse atılan kocası Florestan’ı kurtarmak için “Fidelio” takma adıyla hapisanede çalışmaya başlamış ve her türlü güçlüğü göze alarak sonunda amacına ulaşmıştır. Robert’in takma isimlerinden biri de Florestan’dı.

4. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 158.

daha çok İtalyan operalarının etkisinde olsa da, adını duyurmak, kalıcı bir ün sağlamak isteyen herkesin mutlaka konser vermek istediği merkezlerin başında geliyordu. Gerçi Friedrich Wieck, aralık başında dinledikleri Beethoven'ın *Op. 92, La Majör 7. Senfonisi*'nin alışılmadık yavaş tempoları karşısında hayrete düşmüş, günlüğüne, "Buraya Mendelssohn gelmeli, usta bir müzikçinin yokluğu hissediliyor,"¹ diye yazmıştı. Clara önce özel toplantılarda seyirci karşısına çıkmıştı; ilk izlenimler olumluydu. Artık sıra daha geniş kitlelere, Viyanalı konser izleyicilerine ulaşmaya gelmişti. Başarı gerçekten büyüktü, Wieck, karısına yazdığı mektupta daha önce hiçbir sanatçının böylesine beğenilmediğini yazmıştı. Kısa zamanda Clara kentteki en önemli gündem maddesi haline gelmiş, pastanelerde *Torte à la Wieck*² servis edilmeye başlamıştı. Genç kız sevgilisine gönderdiği mektupta, "Düşünebiliyor musun, 'Torte à la Wieck,' diye bir pasta servis ediyorlar ve hayranlarımın hepsi gidip bundan yiyor. *Theaterzeitung*'da bu pastanın reklamı çıktı, altında olağanüstü bir tatlı olduğu, yiyenlerin ağzında kendi kendisine müzik çalmaya başladığı yazıyordu. Ne komik değil mi?"³ diye yazmıştı.

7 Ocak'ta yaklaşık sekiz yüz kişinin önünde çok başarılı bir konser daha verdi. Bu dinletinin en önemli yanı, seyircilerin arasında, dönemin tanınmış şairleri arasında yer alan Franz Grillparzer'in de bulunmasıydı. Clara'nın, Beethoven'ın "Appassionata Sonatı"nı yorumlamasından çok etkilenen ünlü şair konser izlenimlerini, "Clara Wieck und Beethoven" (Clara Wieck ve Beethoven), başlıklı şiirde dile getirmiş, 9 Ocak'ta gazetede yayımlanan dizeler genç kızın ününün iyice pekişmesini sağlamıştı.

Clara Wieck ve Beethoven Fa Minör Sonat

Usta bir büyücü, dünyadan yorgun
Kapatıp sihrini öfkeli, kızgın
Yedi kat kilitli, sınıksız mahfazaya
Attı anahtarını denize – ve bu hayattan çıkıp gitti.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 155.

2. Wieck turtası.

3. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 56.

Zavallı insanlar, çok uğraştılar,
Ama nafi! O zorlu kilidi açmaz hiçbir anahtar
Sihir de uyumakta ustası gibi.

Deniz kenarında oynarken bir çoban kızı
İzliyor bir yandan bu hırslı, teklifsiz avı
Dalgın, ama sevimli, öylesine
Bırakıp beyaz parmaklarını akıntıya,
Dokundu ve çekip çıkardı sudan: İşte anahtar!
Sıçradı birden, kalbi yerinden çıkacak gibi
Göz kırıyor mahfaza sanki karşıdan,
Anahtar tamam, kapak açıldı. Ruhlar,
Yükselip alçalıyor karşısında el pençe divan
O nazik ve masum küçük efendinin
Suda oynar gibi beyaz parmakları.¹

Friedrich Wieck elde edilen başarıdan ve kazanılan paradan hoşnuttu. Uzun zamandan beri böylesine sorunsuz bir turne gerçekleştirmemişlerdi. Olumlu eleştirilerin ve Viyana'da giderek yaygınlaşan "Clara Wieck modası"nın, o tarihlerde kentte bulunan tanınmış piyanist Sigismund Thalberg'in ilk günlerdeki fazla yardımsever olmayan tutumuna karşı yerinde bir cevap olduğunu düşünüyordu. Clara da kendisinden hoşnuttu. Her konserinde yeni parçalar çalmaya, dinleyenlerin karşısına olabildiğince farklı programlarla çıkmaya özen gösteriyordu. Bu da hemen her gün yeni bir yapıt çalışmasını gerektiriyordu. Bir süredir konserlerinde programın tümünü ezber çalıyordu. O dönemde sanatçılar çoğunlukla yalnızca kendi yapıtlarını ezber yorumlar, sıra başka bestecilere geldiğinde notadan çalarlardı. Clara, Viyana'da özellikle Liszt ve Thalberg'in yapıtlarına konserlerinde yer vermeyi çok önemsiyordu. Kente ilk geldiğinde bu tarz parçaları başarıyla yorumlayamayacağı şeklindeki yaygın kanıyı zaman içinde kırmaya başlaması çok hoşuna gidiyordu. Robert'e gönderdiği 21 Ocak 1838 tarihli mektubunda bu konuda şunları yazmıştı: "Bugün benim için zor ama aynı zamanda güzel bir gündü. Öğleyin buradaki dördüncü konserim gerçekleşti. Liszt ve Thalberg'den parçalar vardı, böylece benim Thalberg'i çalamayacağımı düşü-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchen und Briefen*, s. 170, 171. Çeviri: Asuman Karakaya.

nenlere gerekli cevabı vermiş oldum. On üç defa sahneye çağırıldım, bu Thalberg'in bile kolay kolay başına gelen bir durum değil. (...) Sen bu coşkuyu tam olarak gözünde canlandıramayabilirsin. Bunun nedeni neyi yapıp, neyi yapamayacağımı tam olarak bilememen, beni sanatçı olarak çok fazla tanımaman. Ama bu durum beni üzmüyor tam aksine hoşuma gidiyor çünkü sen beni sanatım için sevmiyorsun, bir defasında küçük bir kâğıda şu satırları yazıp bana vermiştin: 'Seni büyük bir sanatçı olduğun için değil, iyi olduğun için seviyorum.' Bu sözcükler beni inanılmaz derecede mutlu etmişti ve hiç unutmadım."¹

Clara'yı çok küçük yaşından beri yakından tanıyan Robert, gerçekten de onu sahne üzerinde çok az izlemişti. Genellikle en başarılı ve ses getiren konserlerini Leipzig'den uzakta veren genç kız, özellikle Viyana'da bulunduğu aylarda büyük ilerleme göstermiş, sevgilisinin buna tanık olamadığını fark etmişti. Ancak etrafında onu iyi piyano çaldığı için pohpohlayan öyle çok insan vardı ki, Robert'in de bunlardan biri olmasını istememekte haksız sayılmazdı.

İki genç sürekli mektuplaşıyorlardı, Clara büyük zorluklarla ve babasından gizli olarak sevgilisiyle haberleşebilmesine rağmen hemen her gece masanın başına geçiyor sonrasında yazdıklarını toplu olarak gönderiyordu. Hizmetçisi olmasa durumu idare etmesi olanaksız gibiydi. Babası ayrı odada kalıyordu ama kapıyı kilitlemesine karşı çıkıyor, mürekkep hokkasının kendi masasında durmasında ısrar ediyordu. Clara çareyi kurşun kalemle yazmakta bulmuştu. Zorluklar ve engellemelere aldındıkları yoktu. Yaşamlarının hiçbir döneminde bu yıllardaki kadar sık ve tutkulu yazışmamışlardı. Birbirlerinden ayrı geçirdikleri her ânı mektuplar aracılığıyla sanki bir kez de birlikte yaşamak ister gibiydiler. Sanatsal konular kadar gündelik olaylar ve seven iki insanın arasında sıklıkla baş gösteren anlaşmazlıklar da yazdıklarına yansıyor. Ocak ayı içinde Robert sevgilisine Viyana'da kazandığı onca başarının ve sarayda çalmasının ardından belki de imparatorun onu şeref madalyasıyla² ödüllendirebileceğini yazmıştı. Clara bu mek-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 173.

2. Kısaca, "k. und k. Kammervirtuose" (Kaiserlich und Königliche Kammervirtuose-İmparatorluk ve Krallık Müzikçisi) veya kadınlar için "k. und k. Kammervirtuosin" olarak ifade edilen bu unvan genellikle "Avusturya Macaristan İmparatorluğu" vatandaşlarına veriliyor; isminde hem Avusturya (İmparatorluk) hem de Macaristan'ı (Krallık) birleştiriyordu.

tubu ancak 24 Ocak'ta cevaplayabilmişti; her zaman olduğu gibi bin bir güçlük ve özlem arasında: "Az önce piyano başında seninle sohbet ettim, saat sekiz. Babam bu akşam tekrar gelmeyecek, onun çıktığını duyunca piyano çalmayı kestim ve sana bir öpücük daha veriyorum. Seni kazandığın şeref üyeliği¹ nedeniyle tebrik ederim (...). 'K. und k.' olabilir miyim diye yazmışsın. Bu mümkün değil. (...) İki büyük engel görünüyor, birincisi Protestan olmam, ikincisi ise imparatorluk tebaasına dâhil olmamam. Bu unvan benim için büyük bir şans olurdu. En iyi tavsiye mektubu yerine geçerdi. Son konserin ardından başıma taç takmak isteyenler oldu. (...) En güzel tacı bana sen takacaksın, mersin çiçeği tacı.² Sonrasında artık başka taca, defneyapraklarına ihtiyacım olmayacak, hepsini sana mersin çiçeği için geri vereceğim."³

Aynı mektubun ilerleyen bölümlerinde Clara sevgilisine bir öneride bulunmuş, Leipzig'de çıkarmakta olduğu dergiyi neden Viyana'ya taşımayı düşünmediğini sormuştu. Böylece müziğin baş tacı edildiği bu şehirde, yepyeni bir yaşama başlayabilirlerdi. Her ikisi için de bu çok iyi olabilirdi. Fikir Robert'in hoşuna gidecek, önce Viyana'ya yerleşmenin düşünüyordu, ardından bu planı yaşama geçirebilmek için yoğun bir çaba harcayacaktı.

Clara, Robert'in yapıtlarını Viyana'da da tanıtmayı sürdürcekti ancak yine daha küçük konserlerde ve genellikle dost toplantılarında. Beethoven yorumundan çok etkilenip onun piyano çalışması için bir şiir kaleme alan Franz Grillparzer'e teşekkür etmek için gönderdiği mektupta yakın zamanda dostlarına Robert Schumann'ın *Carnaval*'ını çalacağını bildirmiş ve eğer gelebilirse onu da davet etmek istediğini yazmıştı. Genç kız yapıtı, "Seslerden oluşan canlı bir resim,"⁴ diye tanımlamıştı. Clara aralarında Grillparzer'in de bulunduğu yaklaşık otuz kişilik bir gruba *Carnaval*'ı çalmış, Viyanalı sanatseverleri bu yapıtla ve Robert'le tanıştırmıştı. Sevgilisine gönderdiği mektupta bu dinletiyi babasının da karşı çıkmadığını, konuklara onun hakkında bilgi verdiğini eklemeyi ihmal etmemişti. Genellikle babası ve Robert arasında kalmaktan

1. Robert, Leipzig'de konser düzenleyen kuruluşlardan "Euterpe"nin şeref üyesi seçilmişti.

2. Gelinlerin başına takılan mersin çiçeğinden taç.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 174.

4. agy. s. 171.

hoşlanmıyor, her ikisine de hak veriyor ancak onlardan aynı anlayışı bir türlü göremiyordu. Sevgilisinin neler hissettiğinin, evlenme iznini bir türlü alamamanın onu nasıl etkilediğinin farkındaydı ama babasının içinde bulunduğu ruh halini de anlıyordu. Beş yaşından beri solist olmak üzere eğittiği, tüm yaşamını onun başarıları üzerine kurduğu biricik kızı Clara'nın kendi kanatlarıyla, daha doğrusu Robert'in kanatlarıyla uçmak istemesi kabullenilebilir bir şey değildi. Wieck başına gelenlerin kızının büyümesinin olağan bir sonucu olduğunu bir türlü anlamak istemiyordu.

Robert'in mektupları, kimi zaman gerçekleşmesi olanaksız gibi görünen geleceğe ait planlarla dolu oluyor, bazen de sevgilisini yalnızca onun aklına gelebilecek kendince kutsal ritüellere ikna etmeye çalışıyordu. Müziklerine hayranlık duyduğu iki bes-teci Beethoven ve Schubert'in yaşamlarının büyük bölümünü Viyana'da geçirip bu kentte gömülmüş olmaları aklına, evlilikleri için onların manevi desteğini istemeyi getirmiş, sevgilisine şunları yazmıştı: "Senden bir ricam var. Schubert'i ve Beethoven'ı ziyaret etmek istemez misin? Yanına birkaç mersin dalı al. İkişer ikişer birbirine bağla, mezarlarının üzerine bırak ve ikimizin isimlerini fısılda. Başka bir söz söyleme, ne demek istediğimi anlıyorsun."¹ Aynı geçirdikleri yılbaşının ardından yazdığı uzun mektupta gelecekteki yaşamlarını şöyle tanımlamıştı: "Bizimkisi meleklerin yaşamı gibi olacak. İhtiyaç duyduğumda bana rehberlik edeceksin sessizce, hoşuma giden, güzel şeylerden bahsedeceksin; ben de sana öyle davranacağım. Sen ben de Bach'ı, ben sen de Bellini'yi seveceğim, Sık sık dört el çalacağız. Akşamları günbatımında senin yanında doğaçlama yapacağım ve bazen sen bana hafif bir şarkı mırıldanarak eşlik edeceksin. Kalplerimiz kutsal bir bağ ile birleşecek ve 'Yaşamımızın böylesine güzel olacağını hiç düşünmemiştim,' diye fısıldayacaksın."²

Delikanlı bazen de sevgilisinin evlendikten sonra adını nasıl kullanacağını hayal edip olasılıklar üzerine düşünüyordu: "Hazır aklıma gelmişken kendisini nasıl tanıtmayı düşünüyorsun, Wieck-Schumann olarak mı, tersi mi? Ya da yalnızca Clara Schumann mı? Ne kadar güzel duruyor, bence böyle olmalı."³

1. agy. s. 179, 180.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 166, 167.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 195.

Mart ayında hiç beklenmedik bir gelişme yaşanmış, Clara, İmparator tarafından “K. und K. Kammervirtuosin” unvanıyla ödüllendirilmişti. Genç kız ve özellikle babası sevinçten uçuyordu, yabancı sanatçılara çok güç verilen bu unvanın daha önce Paganini’ye verilmiş olması sevinçlerini iyice artırmıştı. Friedrich Wieck artık Viyana’dan ayrılma vaktinin geldiğine inanmaya başlamıştı, aylardır kızının üzerinde olan ilgi, bir süre sonra azalmaya başlayacak, herkes kendisine yeni bir eğlence bulacaktı. Böylesine önemli bir kente ilk gelişte bu denli büyük başarı kazanmak kolay değildi. Nisan ayında Viyana’dan ayrılmaya karar vermişlerdi ki, dönemin en etkileyici piyanistleri arasında adı geçen Franz Liszt’in kente gelecek olması planlarını biraz ertelemelerine neden oldu. 11 Nisan’da Viyana’ya gelen sanatçıyla yaklaşık on gün boyunca çeşitli defalar karşılaşmışlardı. Friedrich Wieck, kızıyla ortak tuttukları günlüğe, “Liszt’i dinledik, başka hiçbir piyanistle karşılaştırılabilecek gibi değil,” diye yazmış, sonrasında, “Sanatı onun yaşamı,” diye eklemişti.¹ Clara, Liszt’e Robert’in *Carnaval*’ını çalmış, ünlü sanatçı duyduklarının tanıdığı yapıtlar içinde en büyüklerinden biri olduğunu söylemişti. Liszt bir süre sonra Clara’nın çalışı hakkında *Gazette musicale*’e şu açıklamayı göndermişti: “Genç ve çok ilginç piyanist Clara Wieck’i tanıma şansına sahip oldum. (...) Yeteneği beni çok etkiledi, teknik mükemmeliyeti, derin ve gerçek duyguları ve soylu duruşu övgüye değer. Beethoven’ın *Fa Minör Sonatı*’nı sıra dışı ve kayda değer yorumu ünlü şair Grillparzer’i bir şiir yazıp onu yüceltecek kadar etkilemiş.”²

Ayrıca 13 Nisan 1838’de Paris’teki sevgilisi Kontes Marie d’Agoult’ya şunları yazmıştı: “Clara Wieck hakkında yalnızca şunu yazacağım: Çok seçkin. Aynı otelde kalıyoruz ve akşam yemeğinden sonra fırsat buldukça birlikte çaldık. Son derece sade ve kültürlü biri. Kendisini tümüyle sanatına vermiş; bunu asaletle ve çocuksuluktan uzak yapıyor. Çalışımı duyunca çok şaşırdı. Besteleri, özellikle bir kadın için çok dikkat çekici. Onun yapıtlarında, Thalberg’in geçmişte ve şimdi bestelediği fantezilerden yüz kat daha fazla duygu ve beceri var.”³

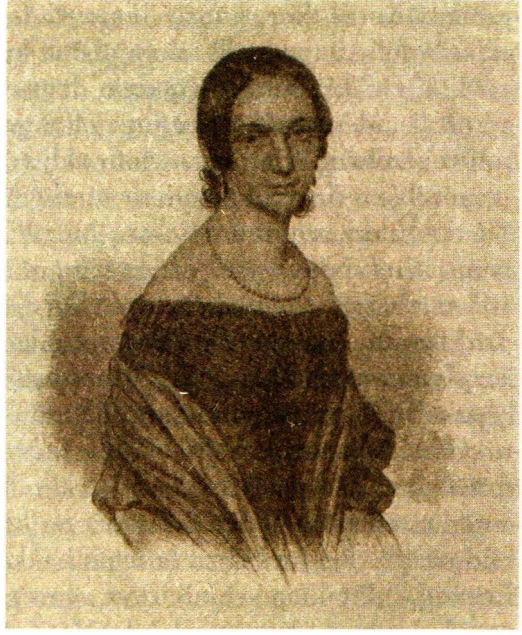
20 Nisan günü Viyana’dan ayrıldılar, Graz’a uğrayıp orada da

1. agy. s. 199.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 121, 122.

3. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 195.

Clara Wieck Avusturya
İmparatorluk Nişanı aldığı
günlerde, 1838, Cäcilie
Brand'ın çiziminden August
Kneisel'in litografisi.

bir konser vermeyi planlamışlardı. Ancak aylardır süren yolculuk ve sürekli çalışma hali genç kızı yorgun düşürmüştü. Sevgilisine yazdığı mektupta, “Çalışım artık bana tatsız gelmeye başladı. Neden bilmiyorum yolculuk yapmak da içimden gelmiyor. Liszt’in parlak çalışını duyduktan sonra kendimi öğrenci gibi hissediyorum,”¹ demişti. Genç kız gelecek yıllarda sıklıkla Liszt ile kıyaslanacak, konser sahnelerindeki en büyük rakibi o olacaktı. Bu yolculuk boyunca Clara daha çok piyanist yönüyle dikkatleri üzerine çekmiş, beste yapmaya fazla vakti olmamıştı. Viyana’dan ayrılmadan Robert’e yazdığı bir mektupta bu konuda şunları yazmıştı: “Sakin bir yaşamı özledim, beste yapmayı çok istememe rağmen burada imkânsız. Sabahları çalışmam gerek, akşam geç saatlere dek ziyaretçilerimiz oluyor. Sonrasında ruhum yoruluyor, mektuplarımdan fark ediyorsundur. (...) Kadın olduğumu ve kadınların beste yapmak için dünyaya gelmediklerini düşünerek kendimi avutuyorum.”² Yine de bahar aylarında başladığı *Souvenir de Vienne* (Viyana Hatırası, Op. 9) başlıklı kısa parçasını Graz’da tamamladı.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 200.

2. agy. s. 188, 189.

yabilmiş ve ilk kez oradaki konserinde seslendirmişti. Yapıtta o yıllarda Avusturya millî marşı olarak kullanılan ezgiden de izler vardı. Graz'dan sonra Leipzig'e doğru yola koyuldular, rotaları gereği yeniden Viyana'dan geçmeleri gerekiyordu. Bu tarihte piyanist Thalberg'in bir konserinin olduğunu öğrenince ünlü sanatçının çalışını duymak için kısa süreliğine Viyana'da konakladılar. Kentte kaldıkları süre boyunca müzik çevreleri tarafından Clara'nın karşı cephesinde olduğu izlenimi yaratılan Thalberg'i sahnede dinlemek önemli bir olaydı. Friedrich Wieck konserin ardından kısa süre önce piyano çalışına tanık olduğu Liszt ile Thalberg'i karşılaştırarak kızının günlüğüne şu satırları yazmıştı: "Liszt dâhiyane bir gösterişle, Thalberg dâhiyane bir sadelikle çalışıyor."¹

Gezinin sonuna doğru, Clara, babasıyla yaptığı konuşmalarından Robert'le ilgili Friedrich Wieck'in biraz daha yumuşadığı izlenimini edinmiş ve bunu 3 Mart tarihli mektubunda sevgilisine bildirmişti: "Bugün babamla senin hakkında epey konuştuk, bana Leipzig'e dönünce seninle dost olmaya karar verdiğini söyledi, yeniden aile dostumuz olabileceksin. (...) Leipzig'de yaşamayı düşünmüyorum. Düşünsene sevgili Robert, Leipzig'de sanatımla yeterli kazancı elde edemem. Ayrıca senin de bizim için yeterli meblağı kazanabilmek adına ölesiye çalışman gerekir. (...) Buraya taşınırız, ya da sen önceden gelip dergiyi Diabelli ya da Haslinger'e² devredersin. (...) Öncelikle burada yaptığın iş için çok daha iyi ücret alırsın ayrıca Leipzig'dekinden çok daha saygın olursun. Burada diğer büyük şehirlerle karşılaştırıldığında yaşam çok daha ucuz. Etraf çok güzel, ben de burada Leipzig'e göre çok daha saygın bir konumda olurum. Soylularla iyi ilişkilerim olur, saray ve dinleyiciler tarafından sevilirim. Her kış bir konser veririm ve bu bana yaklaşık bin *taler* kazandırır; buradaki yüksek bilet fiyatlarıyla bu mümkün. Ayrıca her gün bir saat ders veririm, bu da yıllık 1.000 *taler* eder, sen de 1.000 *taler* kazanırsın, daha fazla ne isteriz ki?"³

Clara bu satırları kaleme aldığı gün, Friedrich Wieck, kızının günlüğüne şunları yazmıştı: "Bu sabah Clara ile Schumann hakkında konuştum. Ona Leipzig'de oturmalarına asla izin verme-

1. agy. s. 204.

2. Viyana'daki iki yayımcı.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 187.

yeceğimi söyledim, bana hak verdi ve düşüncesinin değişmeyeceğini söyledi. Schumann istediği gibi davranıp hayaller kurup felsefe yapıp istediğine hayran olabilir ama Clara asla yoksulluk ve belirsizlik içinde yaşayamaz, yıllık 2.000 *taler*'den fazla kazancı olması gerekir.”¹ Genç kız babasının bu fikirlerini olabildiğince yumuşatarak sevgilisine aktarmış, bu konunun konuşuluyor olmasını bile olumlu bir gelişme olarak algılamıştı. Viyana’da kuracakları yeni hayatın hayali ikisine de iyi gelebilirdi, üstelik böylece babasının baskısından da uzaklaşmış olacaktı. Robert 19 Mart’ta gönderdiği uzun cevabında, sevgilisinin yaptığı planlara çok sevindiğini belirtmiş, o da yeni yaşamlarıyla ilgili bir sürü olasılıktan bahsetmişti. En çok istediği şeylerden biri Friedrich Wieck’in sevgisini tekrar kazanabilmektir: “Keşke babanın sevgisini ve güvenini kazanabilsem. Bana öğrettikleri, hayatıma kattığı onca mutluluk (ve aynı zamanda üzüntü) için ona memnuniyetle baba diyebilirdim. Ona yaşlılığında neşeden başka bir şey vermek istemiyorum ve bizim için, ‘Onlar iyi çocuklardır,’ demesini istiyorum.”²

Gençlerin bu iyi niyetli yaklaşımlarına rağmen Wieck yaşantılarını güçleştirmeye kararlı görünüyordu. Robert’in kulağına çalınan söylentilerden, sevgilisinin yazdıklarından, Friedrich Wieck’in eski düşüncelerinden vazgeçemediğini hissediyordu. 13 Nisan tarihinde başlayıp birkaç günde tamamladığı uzun mektubunda yazılanlar, Robert’in artık sabrının ve dayanacak gücünün kalmadığını gösteriyordu: “Baban yeniden ileri geri söylenmeye başlamış, böyle yapması ona olan kızgınlığımı alevlendirdi. Onu artık maddiyattan başka bir şey düşünmeyen, duygusuz, gençlik aşkını mücadele edilmesi gereken hastalık gibi gören bir ‘Filistinli’ olarak düşünmeye başladım. (...) Babanın vereceği izne bağlı olmadan, kararlaştıracağımız bir tarihte birlikteliğimize onay verir misin? Bence 1840 Paskalyası’nı (tam iki yıl sonrası) düşünürsek, babana karşı tüm yükümlülüklerini yerine getirmiş olursun. (...) Öyleyse şimdi elini ver: ‘Tam iki yıl sonrası,’ bizim parolamız olacak.”³

10 Mayıs 1838 tarihinde yazdığı mektupla Robert, iki yıl sonra, 1840 Paskalyası’nda evleneceklerini bir kez daha dile getirmiş-

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 59, 60.

2. agy. s. 60.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 199, 200.

ti. Ayrıca Clara'yla yakından ilgilenen Carl Banck'ın tekrar Leipzig'e gelmiş olması keyfini kaçırmıştı, babasının başka planlar içinde olduğundan şüpheleniyor, özellikle kendisi için "miskin" demesine çok kızıyordu: "Şimdi, 1840 Paskalyası'nda benim yanımda olacağına dair söz ver, beni bu büyük kentte daha fazla yalnız bırakma. (...) Baban bana miskin demiş öyle mi? *Carnaval* ve miskinlik, *Fa Diyez Minör Sonat*¹ ve miskinlik, böylesine bir kıza âşık olmak ve miskinlik; sen bunları sessizce dinledin demek. Dergide altı haftadır yazı yazmadığımı söylemiş. Öncelikle bu doğru değil ayrıca öyle bile olsa başka ne yaptığım konusunu nereden bilebilir. Sonuç olarak her an yeni konu nasıl bulabilirim? Bugüne dek seksen forma yazı yayımladım, editör olarak yaptığım çalışmaları saymıyorum bile. İki yıl zarfında on tane büyük yapıt besteledim, her gün saatlerce Bach ve Beethoven'ın yapıtlarını çalıştım. (...) Yirmi sekiz yaşında kanı kaynayan bir gencim ve buna rağmen sekiz yıldır Saksonya sınırları dışına çıkmadım. (...) Bunca çalışkanlığın, sadeliğin, yapılan bunca işin babanın gözünde hiçbir değeri yok mu?"² Ne yazık ki yoktu ve iki genci gerçekten zor bir dönem bekliyordu.

15 Mayıs günü Friedrich Wieck ve Clara yeniden Leipzig'deydi; kentten ayrılımlarının üzerinden yedi ay geçmişti. Genel hatlarıyla çok başarılı bir konser gezisiydi. Clara yalnızca Avusturya İmparatoru'ndan değerli bir unvan almamış aynı zamanda Viyana'nın en önemli konser kuruluşu olan "Gesellschaft der Musikfreunde in Wien" in (Viyana Müzik Dostları Derneği) şeref üyeliğine kabul edilmişti.

Clara döndükten sonra sıkıntılı günler yeniden başlamıştı; aynı kentte olup görüşmemek, gizli gizli mektuplaşıp kaçamak randevuların hayaliyle yaşamak ikisine de güç geliyordu. Genç kız, 20 Mayıs tarihinde gönderdiği mektupta içinde kopan fırtınaları şöyle tanımlamıştı: "Buraya döndüğümde beri neşeli ruh halimi tümüyle yitirdim. (...) Birisi seni görüp görmediğimi sorduğunda gözümde yaşlar boşanıyor. Bana böylesine yakınsın ve seni göremiyorum. (...) Bir an göklerde gibiyim ardından sana, her şeye, önümde yepyeni dünyalar açan insana sarılamadığım için mutsuz oluyorum. (...) Sen benim gönlümde yatan ideal erkeksin; sonunda kader rüyalarımın gerçek olmasına izin verdi ve sana sahip ola-

1. Bestelediği coşku dolu yapıtlar.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 215-217.

bileceğim. Seni, 'Benim olarak' düşünebilir miyim?"¹

2 Haziran'da ise sevgilisine şöyle sesleniyordu: "Evet canım, 1840'ta senin yanındayım, o tarih istediği zaman gelebilir, bana güvenebilirsin. (...) Evlendiğimiz ilk haftalarda Therese² yanımda olabilse çok iyi olurdu. Bana evde öğrenmediğim bir sürü şey öğrettirdi, babam beni yalnızca piyano başında görmek istiyor."³

Robert'in doğum günü olan 8 Haziran'da onu göremeyecek olmak Clara'yı çok üzüyordu; sabah gönderdiği mektupta bu üzüntü sözcüklere sınımış gibiydi: "İçimden neler geçtiğini, sana nasıl güzel dilekler yollamak istediğimi biliyorsun. Ahh Tanrım! Neden bu sabah sana 'Günaydın,' diye fısıldayamıyorum? Ama Tanrı'nın izni ve mutlu bir yürekle iki yıl sonra bunu yapacağım. Bugün seni görüp göremeyeceğimi bilmiyorum. Senden ricam sevgili Robert, üzüntülü olma, senin yanındayım ve seninle birlikte en güzel kutlamayı yapıyorum. Başka söyleyecek söz bulamıyorum. Sana sadık Clara."⁴

Genç kız aynı gün yolladığı bir başka notla, şartlar uygun olursa akşam buluşabileceklerini sevgilisine bildirmişti: "Saat tam dokuzda pencerenin önünde ol. Eğer beyaz bir bez sallarsam yavaşça pazar yerine doğru yürümeye başla. Senin peşinden gelirim ve birlikte yürürüz, o saatte annemi⁵, annesinin yanından almaya gideceğim. Eğer sana işaret göndermezsem, annem evden çıkmadı demektir."⁶ Sonunda buluşmayı başarabilmişlerdi; Robert doğum gününde arkadaşlarıyla Leipzig'in en ünlü lokallerinden "Auersbach Keller"de bolca içip eğlendikten sonra Clara'yla birlikte evine gitmişlerdi. Ancak belki uzun süredir görüşmememin heyecanından, belki de sürekli olarak başkaları tarafından görülme tehlikesi nedeniyle içlerinden geçenleri bir türlü birbirlerine söyleyememişlerdi. Robert o akşamla ilgili günlüğüne şu satırları yazmıştı: "Akşam Auersbach Keller'de. (...) Ve sonra... Ve sonra sevgilimle buluşup onu evime götürdüm. Çocuklar gibi oynadık. (...) Sevgiden gözümünden yaşlar boşandı. (...) Clara'nın senin için

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 213.

2. Robert'in ağabeyinin karısı.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 213, 214.

4. agy. s. 214.

5. Üvey annesi.

6. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 61.

nelere katlandığını asla unutma.”¹

Temmuz başında Clara, Dresden’e gitti; bu iki sevgili için daha kolay katlanılabilen bir durumdu. Hiç değilse aynı kentte değillerdi ve yolda karşılaşp konuşmadan geçmek zorunda kalmak gibi sorunlarla uğraşmıyorlardı. Genç kız, Dresden’den gönderdiği 3 Temmuz tarihli ilk mektupta, Leipzig’den ayrılırken posta arabasının penceresinden onu gördüğünü, kollarına atılmak için kendisini güçlükle dizginlediğini yazıyordu. Üvey annesinin hizmetçiye, iki gencin mektuplaşmalarını önlemesi konusunda direktif vermesi iyice huzurunu kaçırmış, Robert’e ağzını sıkı tutmasını bir kez daha hatırlatma gereği duymuştu. Bunca sıkıntı ve güçlük genç kızın içindeki romantik duyguları iyice kamçılarmış gibiydi, sevgilisine, “Bütün gece hiç durmadan seni düşündüm, ay parlıyordu,”² diye yazmıştı. Robert için sevgiliden ayrı ve uzak olma hali güç katlanılan bir durumdu ancak yine de hayalindeki Clara ve ondan gelen haberler bir anda dünyasını değiştirmeye yetiyordu. Delikanlı âşık olmayı ve hasret çekmeyi bir yaşam biçimi olarak algılar gibiydi. 5 Temmuz’da Clara’ya, “Dünden gelen mektubun ardından uzun zamandır ilk defa neşeli saatler geçirdim. Yaşam sevincim geri dönmüştü, dışarıda güneşin parlayıp ağaçların yeşerdiğini, içimde melodiler yankılandığını hissettim,”³ diye yazmıştı. Robert’in mektuplarındaki bu büyülü dünya bir süre sonra Clara’nın ürkmesine neden olacak, sevgilisine endişeyle şunları yazacaktı: “Bazen sana yetmeyecekmişim gibi bir hisse kapılıyorum. (...) Mektuplarında beni olduğumdan öylesine farklı ve fantastik şekilde tanımlıyorsun ki, gerçekten karşılaştığımızda şu anda hayalinde canlandırdığının yerini tutamaktan korkuyorum.”⁴

Robert bu dönemde müzik dergisini Viyana’da yayımlamanın yollarını araştırıyordu. Olabildiğince çabuk Leipzig’den ayrılıp yeni bir kentte, yepyeni bir başlangıç yapmak uzun süredir ikisinin de düşlerini süslüyordu. Delikanlı bu düşü gerçeğe dönüştürebilmek için gerekli girişimleri yapmaya başlamış, sonbaharda Viyana’ya gitmeye karar vermişti. Clara ona güveniyor, orada iş-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 107.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 216.

3. agy. s. 217.

4. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 108.

lerini yolunu koyduktan sonra hemen onun peşinden geleceğine söz veriyordu. Zaten en geç 1840 Paskalyası'nda evlenmeyi akıllarına koymuşlardı ve bu kararlarından vazgeçmeye niyetleri yoktu. Ancak Robert'in omuzlarına yüklenen bunca sorumluluk ve geleceğe ait bilinmezlik, ruh halinin sık sık bozulmasına neden oluyordu. 1 Ağustos 1838'de günlüğüne yazdıkları bu çalkantılı ruh halinin en iyi kanıtı gibiydi ve delikanlının Bonn'da noktalanın yaşamının son dönemleri düşünüldüğünde çok farklı bir anlam kazanacaktı: "Her şey üst üste geliyor. Yakın zamanda gelecek ayrılık, başaramama korkusu, büyük kentte yapayalnız olmak. Gece dayanamayacak hale geldim, korkunç duygulardan gözümü kırpmadım, işkence halini alan durmadan kulağımda çınlayan müzik. Tanrı beni böyle ölmekten korusun."¹

Clara için özlemlerle geçen Dresden günlerindeki tek avuntu Pauline Garcia ile tanışmak ve yakın dost olmaktı. Kendisinden iki yaş küçük olan bu çok yetenekli sanatçıyla karşılaşmak Clara'nın günlerine neşe getirmişti. Olağanüstü bir mezzo soprano sese sahip olan genç kız, aynı zamanda çok iyi piyano çalıyordu. Döneminin en tanınmış tenor ve emperzaryolarından babası Manuel Garcia ve kendisinden on üç yaş büyük ablası Maria Garcia Malibran gibi başarılı bir şarkıcılık kariyeri sürdürmekte olan Pauline Garcia hakkında Clara, günlüğüne şu satırları yazmıştı: "Pauline Garcia hiç kuşkusuz yaşayan şarkıcıların en müzikal olanı. Çok dramatik şarkı söylüyor ve her şeyi ezberliyor. Şarkı söylerken piyano da çalıyor ve bunu yaparken tuşlara hiç bakmıyor."² İki genç kızın dostlukları bir yaşam boyu sürecekti. Clara, belki Pauline Garcia'nın etkisiyle, Robert'in de çok sevdiği Schubert'in ünlü *lied*'i *Gretchen am Spinnrade*'yi (Gretchen Çıkrık Başında) Dresden'de bulunduğu günlerde sıklıkla çalmaya başlamıştı. Goethe'nin *Faust*'unda, Gretchen'in çıkrık başında sevgilisinin hayaliyle kendisini kaybedecek hale gelmesi Clara'yı çok etkiliyordu; zaten bir süredir müziğe bakışı, onu algılayışı tümüyle değişmişti. 8 Temmuz'da gönderdiği mektupta şunlar yazılıydı: "Müzik benim için artık önceden olduğundan çok farklı bir şeye dönüştü. Ne denli kutsal, nasıl özlem dolu tınıyor anlatılır gibi değil. (...) Gretchen'ı çok seviyorsun değil mi? Sıklıkla onu çalı-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 106, 107.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 210.

Pauline Garcia, 1840'ta yapılmış portresi.

yorum ve kendimden geçiyorum. Kendimi Gretchen'in yerine koyuyorum ve onun sözlerini söylediğimi hayal ediyorum."¹ Clara Goethe'nin ölümsüz dizelerinde özellikle şu bölümlerin kendi dudaklarından döküldüğünü düşünüyor olmalıydı:

Tanrım! Nasıl da zorlamakta
Göğüslerim beni ona!
Bir yakalayabilsem
Ve tutabilsem kollarımla

Ve öpebilsem
Gönlümce,
Öpücükleriyle
Ölebilsem!²

Robert, Clara'dan uzak geçen aylarda beste çalışmalarına hız

1. agy. s. 219.

2. Johann Wolfgang von Goethe, *Urfaust* (İlk Faust Metni), çeviren: Ahmet Cemal, s. 69, Mitos Boyut, 1999.

vermişti. Temmuz sonunda Dresden'e yolladığı kalın paketin üzerine, "Basılmış notalar, hiçbir maddi değeri yoktur," ibaresini yazmış ve en son çalışması *Kreisleriana*'yı (Op. 16) sevgilisine yollamıştı. E.T.A Hoffmann'ın yarattığı müzik yöneticisi Johannes Kreisler karakterinin müzikal betimlemesi olarak tanımlanabilecek yapıt Clara'nın çok hoşuna gitmiş, sevgilisine bu konuda şunları yazmıştı: "Hemen piyanonun başına geçip çalmaya başladım. (...) Nasıl etkilendiğimi tahmin edemezsin. Ne kadar güzel, nasıl esprili aynı zamanda da gizemli. Daha iyi değerlendirebilmek için birkaç kez çalmam gerek. (...) Bazen senden korkuyorum ve kendi kendime, 'Gerçekten senin kocan olacak mı?' diye soruyorum. Sana yetemeyeceğim korkusuna kapılıyorum."¹

Robert sevgilisine gönderdiği yanıtta yeni yapıtıyla ilgili şunları yazmıştı: "*Kreisleriana*'yı ara sıra çal. Bazı bölümlerde vahşi bir sevginin izleri var; ayrıca senin yaşamın, benim yaşamım ve senin bazı bakışların da var. *Kinderszenen*² tam onun zıttı; yumuşak, zarif ve mutlu, tıpkı geleceğimiz gibi."³

Ağustos başında Clara yeniden Leipzig'e dönmüştü. Robert eylül sonunda çıkmayı planladığı Viyana gezisi için son hazırlıklarını tamamlamakla uğraşırken Friedrich Wieck de Clara için yeni bir Paris gezisi ayarlayanın telaşı içindeydi. Ancak bu kez bir ilk gerçekleşecek, genç kız bu zorlu yolculuğa tek başına çıkacaktı. İşlerinin yoğunluğu Wieck'in o denli uzun bir süre Leipzig'den ayrılmasını olanaksız kılıyordu. Belki de kızının artık gerçek bir solist gibi tüm zorluklara tek başına göğüs germe vaktinin geldiğini düşünüyordu. Sevgilisinin tek başına Paris'e gidecek olması Robert'i heyecanlandırmış ve telaşlandırmıştı; babasının yerinde olsa buna asla izin vermeyeceğini söylüyor ama elinden fazla bir şey gelmiyordu. Hemen her gece Clara'nın penceresinin önünde durup onun piyano çalışını dinliyor, mutlu geleceklerinin hayalini kuruyordu. Genç kız da bu duruma alışmış gibi görünüyordu. Eylül başında sevgilisine gönderdiği mektupta, "Dün gece pence-
renin önünden geçtin mi? Belki de *Novelette*'lerden⁴ birini duy-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 222.

2. O tarihlerde bestelemekte olduğu Op. 15, *Kinderszenen* (Çocuk Sahneleri).

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 224.

4. Op. 21, *Novelletten*: Robert 1836 bahar aylarında, Clara ve babası Viyana'dayken bestelediği kısa parçaları, o tarihlerde Leipzig'de bulunan ve sesine hayran olduğu sopra-

muşundur. Ortada gelen şarkı ne kadar güzel, Eusebius orada çok fazla konuşuyor. (...) Müziğin tümüyle kendisine has, insan içinde kaybolup, güzel rüyalara dalmak istiyor,” diye yazmıştı. Genç kız mektubun altını, “Sana sadık Eusebiana” diye imzalamaktan kendisini alamamıştı.

Robert, Leipzig’den ayrılmadan Clara’yı bir kez daha sahne-
de dinleme şansına sahip olmuştu. 8 Eylül akşamı Gewandhaus
Salonu’nda gerçekleşen dinletiden çok etkilenmiş, ertesi gün
sevgilisine şunları yazmıştı: “Dün akşam duyduklarım ve yaşa-
dıklarım bir rüya gibiydi. (...) Sen beni görmedin sanıyorum oysa
bunu ne çok isterdim. Ben sürekli seni, sol elinin ikinci parma-
ğında parlayan yüzüğünü seyrettim. (...) Harika çaldın, bu insan-
lar seni hak etmiyorlar.”¹ Clara bu konserde Chopin’in *Op. 11*,
Mi Minör Piyano Konçertosu’nun yanı sıra Thalberg ve Henselt’in
yapıtlarını seslendirmiş, kendi bestelediği parçaları da programı-
na eklemişti.

Robert, Viyana yolculuğunun yaşamında önemli bir dönüm
noktası olacağını düşünüyordu. Sevgiliyle birlikte bu kente yer-
leşebilirse o güne dek çektikleri bütün sıkıntılar geride kalacak,
ikisi baş başa mutlu bir yaşam sürmeye başlayacaklardı. Mektup-
larında Viyana’dan sürekli olarak, “Yeni vatanımız” diye bahsed-
iyor bu nedenle geride bıraktıklarıyla sanki uzun süre görüşeme-
yecekmiş gibi vedalaşmak istiyordu. Yolculuk güzergâhını Dres-
den, Prag ve Viyana olarak belirlemiş ama öncesinde doğduğu
kent Zwickau’ya uğrayıp ailesini bir kez daha ziyaret etmek iste-
mişti. 22 Eylül’de Clara’ya gönderdiği mektupta çocukluğunun
dağlarından, bir sürü sevdiği mekândan ve en önemlisi anne ve
babasının mezarından ayrılmanın kendisi için güç olduğunu be-
lirttikten sonra, “Bütün bunları daha mutlu ve kolumda sen oldu-
ğun halde yeniden bulabilmeyi umuyorum,”² diye eklemişti.

Clara için de sevgilisinin uzak ve bilinmez bir yolculuk arife-
sinde olması dayanılmaz bir üzüntü kaynağıydı. Üstelik Robert,
Leipzig’den ayrılmadan bir türlü yüz yüze görüşme fırsatları ol-

no Clara Novello’nun adından esinlenerek, “Novelletten” diye adlandırmıştı. Delikanlı sevgilisine yazdığı mektupta bu durumu, “Sevimli ve cana yakın bu parçaları, ‘Novelleten’ diye adlandırdım. Çünkü senin adın Clara ve Wiecketten yeteri kadar iyi tınlamıyor,” diye esprili bir dille açıklamıştı.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 229.

2. agy. s. 234.

mamış, genç kız sevgilisini yalnızca uzaklaşmakta olan posta arabasının penceresinden görebilmişti. Ancak Robert'in yola çıkmasının ardından Friedrich Wieck işleri nedeniyle bir süreliğine Leipzig'den ayrılmış ve iki genç bunu fırsat bilerek uzun yolculuk öncesi son bir kez Leipzig'de gizlice buluşmuşlardı. Robert, Dresden'e gitmeden yeniden kente gelmiş, bu gelişmeden kimseyi haberdar etmemiş ve olabildiğince gözlerden uzak kalarak ne kadar süreceği bilinmeyen ayrılık öncesinde hasret gidermişlerdi. Bu buluşmadan Berthold Litzmann'ın biyografisinde hiç söz edilmemiş, Clara bunu uzun süre sır olarak saklamayı yeğlemiştir. Ancak iki sevgilinin 22-29 Eylül 1838 tarihleri arasında birbirlerine gönderdikleri mektuplardan, Robert'in 26 Eylül günü Leipzig'e geldiği ve en az iki gün kentte kaldığı ortaya çıkmaktadır.¹

Viyana öncesi konakladığı Prag'da konuştuğu dostları, Robert'in geleceğe ait umutlarının solmasına neden olmuştu. Uzun süredir dergisini Viyana'ya taşımak ve bunu en geç 1839 başına dek gerçekleştirmek istiyordu. Ancak gerekli maddi desteği bulması, çok katı olan sansür kurulunu razı etmesi kolay görünmüyordu. Saksonya Krallığı'nın bir vatandaşı olarak Avusturya topraklarında ticari faaliyette bulunması için bazı izinlere ihtiyacı vardı. Viyana'daki nota yayımcılarının kendisine yardımcı olacağını tahmin ediyordu, hatta bazılarına Leipzig'den yazmış ancak tatmin edici bir yanıt alamamıştı; karşılıklı konuşarak daha hızlı yol almayı umuyordu. Prag'da konuştuğu hemen herkes Viyana'daki sansür kurulunun ne denli acımasız olduğunu, yayımlanan her şeyin defalarca kontrol edildiğini ve sanat yazısı bile olsa kurul üyelerinin mutlaka yasaklayacak bir şey bulduklarını söylemişlerdi. Robert'in morali bozulmuştu ama söylenenlerde gerçek payı çok fazlaydı. Viyana Kongresi sonrasında bütün Avrupa'yı etkisi altına alan katı uygulamalar o tarihlerde Avusturya'da doğruğa çıkmış, özellikle Prens Klemens von Metternich'in basın üzerinde kurduğu yıldırıcı baskı her kesimin yakınmasına neden olmuştu. Morali bozulsa ve umudu kırılrsa da Robert'in aklında tek bir fikir vardı: "Yeni vatanları" Viyana'ya gitmek ve Clara'yla birlikte başlayacakları yeni yaşamın hazırlıklarını yapmak.

Leipzig'de kalan Clara hem sevgilisinin hasretine dayanmaya hem de babasının ilişkilerini bitirmesi konusundaki baskılarını

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 121.

duymazdan gelmeye çalışıyordu. Friedrich Wieck her fırsatta farklı bir koldan harekete geçerek iki sevgilinin birlikteliklerini engellemenin yollarını arıyordu. Clara sevgilisi, Leipzig'den ayrıldıktan hemen sonra, babasının Ernestine von Fricken'e bir mektup gönderdiğini yazmıştı. Friedrich Wieck, Ernestine ile Robert arasındaki ilişkinin kesin olarak bitip bitmediğini bilmek istiyordu. Aslında bu davranış Wieck'in müstakbel damadının özel hayatı konusunda daha ayrıntılı bilgi edinme isteğinin bir sonucu olarak düşünülebilirdi ancak sonraki gelişmeler ne yazık ki bu savı tümüyle çürütecekti. Bir dönem Robert'in hayranlık duyduğu ve gizlice nişanlandığı Ernestine'nin delikanlının yaşamından tümüyle çıktığına inanmak isteyenlerden biri de Clara idi. Sevgilisi önceki aylarda bu konuda kendisine defalarca güvence vermiş olmasına rağmen, babasının girişimi yine de aklında bir soru işareti yaratmıştı. 1 Ekim'de Robert'e yazdığı mektupta babasının girişimini anlattıktan sonra aklı karışmış bir şekilde şunları eklemiştir: "Senden bir ricam var sevgili Robert. Bana Ernestine'nin senin üzerinde artık bir etkisi kalmadığını açıkça yaz. (...) Ona yazabilir miyim? Ama hayır, bunu yapmayacağım. (...) Herkes bana senden ayrılmam ve güzel bir yaşam sürmem için baskı yapıyor. Hayır, bu imkânsız, seni terk etmeye, sensiz yaşamaya gücüm yok. Bunları yazarken elimdeki kalem titriyor. Son mektubunda yazdığın gibi, 'Birlikte yaşayıp birlikte ölmek istiyoruz.' Bunlar tam benim yüreğimden kopan sözcükler. Evet, sevgili Robert, bunu istiyoruz ve mutlu olacağız. (...) Hep korktuğum şey başıma geldi: Babamın rızasını, onun dualarını almadan evlenmek! Bu çok acı. Ama senin için her şeyi yaparım, her şeyi! (...) Sana başka bir şey yazmıyorum, seni çok sevdiğimi zaten biliyorsun, sonsuza dek, tüm kalbimle... Sevgiyle öpüyorum. Ölünceye dek senin olan Clara'n."1

Robert, 3 Ekim 1838 günü Viyana'ya ulaştı. Aklındaki birçok soru işaretine ve yol boyu duyduğu olumsuz izlenimlere rağmen müziğin böylesine önemli olduğu bir kente geldiği için mutluydu. Beethoven'ın ve Schubert'in yaşamlarını geçirdikleri topraklara ayak bastığı için ayrıca heyecan duyuyordu. Kente yerleşip gerekli girişimlere başladıktan hemen sonra Beethoven'ın mezarını ziyaret etmiş, mezarın üzerinde bir kalem bulmasını, dergi

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 238, 239.

Robert Schumann 29 yaşında
Viyana'da, Joseph Kriehuber,
litografi.

işinin olumlu sonuçlanacağına dair bir işaret olarak yorumlamıştı. Orada açan çiçeklerden birini koparıp Clara'ya yolladığı mektubun içine koymayı da ihmal etmemişti. Sevgilisine ve Zwickau'da bulunan akrabalarına yazdığı mektuplarda Viyana'yı çok sevdiğini, büyük bir kentte olmasına rağmen doğanın varlığını hissedebildiği için mutlu olduğunu belirtiyordu. Sonbaharın güzelliklerini yaşadığı parklarda yakın zamanda Clara'yla birlikte dolaşmayı umuyordu. Operada seyrettiği temsillerden de çok etkilenmişti, repertuvar olarak İtalyan bestecilerin yapıtları ağırlıklı olsa da, orkestra, koro ve solistlerin mükemmelliği delikanlıyı çok etkilemişti. Bir süre sonra tiyatrodaki seyredeceği oyunlar da çok hoşuna gidecekti.

Ancak asıl konuda hâlâ bir ilerleme olmamıştı. Viyana'ya gelmez sansür kurulunun başındaki Kont Joseph Sedlnitzky ile buluşabilmesi günler almış, sonrasında da başvurusu ağır bürokrasi çarklarının arasında kaybolmuştu. Robert kendisine yardım edeceklerini umduğu nota yayımcılarından da gerekli desteği bulamamıştı. En çok güvendiği Tobias Haslinger derginin sahipliğini de üstlenmek istemiş, Viyana'da işlerin ağır yürümesi konusunda,

“Buraya geldiğinize yakında pişman olacaksınız,”¹ diye uyaraktan kendisini alamamıştı. Robert bir süre sonra derginin burada yayımlanabilmesinin adeta mucizelere kaldığını anlamıştı. Viyana’da hatırlı pek çok dostunun yardımına başvurmuş, konservatuvarın yöneticisi, uzun yıllar devlet görevlerinde çalışan Johann Vesque von Püttlingen ile *Neue Zeitschrift für Musik*’in Viyana muhabirliğini üstlenmiş olan piyano hocası Joseph Fischhof’un kendisine bu konuda özellikle yardım edebileceğini düşünmüştü. Ancak istediği izni bir türlü alamıyor, Viyanalı yayımcılarla aklındaki gibi bir ortaklığın temellerini atamıyordu. Ona kalsa çoktan Leipzig’in yolunu tutardı ama Friedrich Wieck’in gözünde başaramamış biri konumuna düşmek, Clara’nın hayallerini böylesine çabuk tüketmek içini sızlatıyordu. Bir süre daha kentte kalıp girişimlerine devam etmeye karar verdi. 18 Aralık’ta yengesi Therese’ye gönderdiği mektupta Viyana’da yaşadığı hayal kırıklığından, bir an önce Leipzig’e dönmek istediğinden, kentte bir türlü istediği gibi insanlarla dostluk kuramamış olmaktan yakındıktan sonra şunları eklemişti: “Sanatçıları boşuna arıyorum. Demek istediğim, bir ya da iki çalgıyı şöyle böyle çalabilen sanatçılar değil. Shakespeare’i ve Jean Paul’ü anlayabilen insanlar.”²

Aynı tarihlerde Clara, Paris’e gitmeye hazırlanıyordu. Yaz sonundan beri hazırlıkları yapılan bu geziye Friedrich Wieck gelececeğini söylese de, Clara, babasının yolculuğun bir bölümünden sonra kendisine katılacağından emindi. Bunu Robert’e de yazıyor, böylesine büyük bir yolculuğa tümüyle yalnız başına çıkıyor olmanın onu korkuttuğunu saklamıyordu ama yine de gitmeye kararlıydı. Friedrich Wieck büyük olasılıkla kızının artık konser vermenin tüm zorluklarına kendi başına katlanma zamanının geldiğini düşünüyordu. O dönemin alışkanlıkları uyarınca başarılı bir konser yalnızca sahne üzerinde kusursuz bir yorumdan ibaret değildi. Salonun tutulması, orkestranın ayarlanması, iyi bir çalgı bulunması, davetiyelerin gönderilip biletlerin satılması hep konser veren kişinin ya da ona yardım edenlerin görevleri arasındaydı. O güne dek Clara için yalnızca sanatsal yönüyle ilgilenmiş, geri kalanları hep babası halletmişti. Belki de Wieck, kendi yaptıklarının ne denli önemli olduğunu ve onsuz başarı kazanamayacağını kızının yaşayarak görmesini istiyordu. Ya da Clara’

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 107.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 64.

nın karşılaştığı zorluklar karşısında Paris'e ulaşmadan geri döneceğini, bir daha babasının sözünden çıkmayacağını düşünüyordu. Ayrıca Wieck, bir süre daha Viyana'da kalacak Robert ile kızının arasına olabildiğince uzak bir mesafe koymaya da özen gösteriyor olabilirdi. Delikanlı, sevgilisine yazdığı bir mektupta, haritaya bakınca Viyana ve Paris arasındaki uzaklığın ne denli fazla olduğunu fark ettiğini yazacaktı.

Clara, Leipzig'den ayrılmadan iki sevgilinin mektuplaşmalarının temel konusu gelecekte kuracakları ortak yaşamlarıydı. Doğal olarak her ikisi de etraflarındaki olaylardan, kulaklarına çalınan dedikodulardan ve zaman zaman birbirlerinin yazdıklarından alınıyor, karşısındakine karşı kırıncı olabilecek ifadeler kullanıyorlardı. Robert'in en hassas olduğu nokta Clara'nın babasına hak vermesi ve onu gerçek anlamda suçlamamasıydı. 24 Ekim'de sevgilisine şu sözlerle çıkışmaktan kendisini alamamıştı: "Kusura bakma ama yaramaz çocuklar gibisiniz. Sen ağlıyorsun, o kızıyor, sonra sıra ona geliyor. (...) Her ikimizin birden olamazsın, onu ya da beni seçmelisin." Yazdıklarının sevgilisini üzeceğini anlamış olmalı ki, bir gün sonra aynı mektuba kaldığı yerden şu sözlerle devam etmişti: "İstersen önceki sayfanın üstünü çizebilirsin. Acımasızca yazılmıştı. Suçlusu babandı ama şimdi her şey çok daha iyi benim küçük Clara'm. Bana ne yapmam gerektiğini söyle, eğer dergi yılbaşına dek yayımlanmazsa Leipzig'e dönmeli miyim?"¹

Robert'i en çok endişelendiren şey sevgilisinin dolaylı da olsa, 1840 Paskalyası'nda evlenmelerinin güç olduğunu yazmasıydı. Clara, 5 Kasım tarihli mektupta, eğer maddi durumlarını yeteri kadar düzeltemezlerse belki de bir altı ay daha bekleyebileceklerini yazmış ancak bunu kendisinin de hiç istemediğini ekledikten sonra, gerekirse Viyana'da konser vererek gelirlerini artırmaya yardımcı olmayı önermişti. Robert sevgilisinin yazdıklarına 13 Kasım'da yanıt vermiş, maddi konuları bu denli düşünmemesini, hiç para kazanamamasalar bile kendi paylarına düşen yasal gelirlerin faiziyle rahatça geçinebileceklerini belirtmiş ve şunları eklemişti: "Çocuklarına Noel'de süslü bir ağaç ve güzel hediyeler vaat eden bir anne, Noel gecesi onları bodruma kapatırsa bu kişiyi nasıl adlandırmak gerekir? Sen de bana tıpkı böyle davranıyorsun. Bana ödül vaat ediyorsun, sonra da beni çoktan mezarda olacağım,

1850'ler ya da 60'larda bir tarihle avutmaya çalışıyorsun.”¹

Noel yaklaştıkça iki sevgilinin özlemi daha da artmıştı. Clara 16 Aralık mektubunun sonuna eklediği satırlarla Robert'in Noel'i-ni şöyle kutlamıştı: “Sana şimdiye dek verdiğim öpücüklerin en içtenini yolluyorum. Noel'i gerçekten mutlulukla kutla. Her ikimizi de birer umut yıldızı aydınlatıyor. Onlar dünyadaki tüm Noel ağaçlarının üzerindeki yıldızlardan daha parlak. Biz birbirimize sadık kaldıkça onların ışığı hiç sönmeyecek. Kalbimden ifade edilemeyecek birçok duygu geçiyor. Seni çok seviyorum, bunu zaten biliyorsun ve şimdilik hepsi bu. Bu ölüme dek, hayır, sonsuza dek değişmeyecek.”²

Robert'in sevgilisine yanıtı tam ondan bekleneceği şekildeydi: “Bana ilkbaharı getirdin, altın renkli çiçekler doldurdu çevremi; bir başka deyişle mektubun geldiğinden beri beste yapıyorum, kendimi tutmam imkânsız. İşte sana Noel hediyem³, dileklerinizi hemen anlayacaksınız. Üç yıl önceki Noel'de⁴ birbirimize sarılmamızı hatırlıyor musun? (...) Bu yıl Noel benim için hüznü olacak. Kendi kendime ezgiler mırıldanacağım, ara sıra pencereye gidip parlayan yıldızlara bakacağım ve bütün gece seninle olacağım.”⁵

Yılbaşından sonra Clara'yı tam anlamıyla yolculuk heyecanı sarmıştı. Paris'e dek uzanacak bu konser turnesine ilk kez yalnız gidecek, üstelik yanında en güvendiği yardımcısı olan hizmetçisi de olmayacaktı. Friedrich Wieck her gezide beraberlerinde giden kadının Fransızca bilmediği için kızına bir yardımcı dokunmayacağını öne sürmüştü ve Clara'yı hiç tanımadıkları yabancı bir Fransız'la birlikte Paris'e göndermeye karar vermişti. Yılbaşı sırasında dönemin ünlü piyanisti Sigismond Thalberg, Leipzig'e gelmiş, genç kız bir süre önce Viyana'da dinlediği sanatçının çalışından bu kez de çok etkilenmişti. Sevgilisine gönderdiği mektupta, Thalberg ve Liszt gibi piyano çalanları dinleyince, çıkmaya hazırlandığı konser

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 250-252.

2. agy. s. 259.

3. Robert sevgilisine küçük bir piyano parçası yollamış, aynı yapıtı 1852'de *Op. 99, Bunte Blätter* başlıklı piyano yapıtının ilk parçası olarak yayımlamıştı.

4. Birlikte geçirdikleri ve Robert'in sevgilisine inci bir kolye hediye ettiği 1835 Noel'i. Bkz. s. 174.

5. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 259, 260.

gezisi öncesinde içini bir endişe kapladığını yazmıştı. Clara ayrıca günlüğüne Thalberg'le ilgili şunları yazmıştı: "Çalışı güzel, her şey kusursuz ve etkileyici ancak şiirsellik çok fazla değil. Bir parçanın son sayfasında çarpıcı bir etki elde edebilmek için pek çok şeyden vazgeçiyor ve istediğini de başarıyor. Tuşesi çok iyi, kesinlikle yanlış bir nota çalmıyor." Genç kız sanatçının Beethoven'ın bir teması üzerine bestelediği yapıtı için de şu yorumda bulunmuştu: "Beethoven'ın bir temasını kullanmamalıydı, bunu yapacak kompozisyon bilgisi yok. Virtüöz olarak çok büyük ama bestecilik söz konusu olduğunda Mendelssohn hepsinin üstünde."¹

Sonunda beklenen gün geldi; Clara ve Fransız refakatçisi Bayan Claudine Dufourd, 8 Ocak 1839'da Leipzig'den ayrıldılar. Paris'ten önce konaklayıp konser verecekleri önemli kentler olarak Nürnberg, Stuttgart ve Karlsruhe düşünülmüştü. Genç kız yanına aldığı notaların arasına, babasının karşı koymasına aldırmadan sevgilisinin yapıtlarını da eklemişti. Zwickau'dan geçerken Robert'in ağabeyi ve eşiyle buluşmuş bir süre onlarla sohbet etmişti. Clara özellikle, "müstakbel eltisini" görmüş olmaktan çok memnundu. Sonrasında Ernestine'nin yaşadığı Hof kasabasına uğranmış, bilinçaltında, mutluluğunu gölgeleyebilecek biri olarak gördüğü genç kızın bir süre önce evlendiğini öğrenince Clara çok rahatlamıştı. Robert'e yazdığı mektupta artık mutluluklarının tadını çıkarabileceklerini bildirmişti. Hava koşullarının güçleştirdiği bir yolculuğun ardından, kar fırtınası altında Nürnberg'e ulaşmayı başaramışlardı. Clara arabada sevgilisine mektup yazarken kâğıda adını yazmamaya özen gösteriyor, birlikte yolculuk yaptığı Bayan Dufourd'un babasının gizli gözlemcisi olabileceğinden kuşkulanıyordu. Kadını ilk gördüğü anda sevmemiş, sürekli konuşmasından hiç hoşlanmamıştı. Ancak o tarihlerde, henüz yirmi yaşını bile tamamlamamış genç bir kızın tek başına yolculuk yapması alışıldık bir durum değildi. Yanında babası, ağabeyi, bir akrabası ya da kendisinden büyük bir refakatçisi olmadan yalnız başına yolculuk yapan kızlara toplum iyi gözle bakmıyordu.

Nürnberg'de ilk güçlükler kendisini göstermeye başlamıştı. Clara uzun süre konser vermeye uygun bir çalgı aramakla vakit

kaybetmişti; ardından orkestra üyeleri çeşitli bahaneler öne sürerek eşlik etmekten vazgeçmişler, bunun üzerine kısa sürede yeni bir solo parça hazırlamak zorunda kalmıştı. Üstelik akşamları boş vakitlerinde sevgilisine ve babasına ayrı ayrı mektuplar gönderiyor, babasının yolculuğun bir aşamasında kendisine katılacağı fikrini hâlâ içinde canlı tutuyordu. Ancak babasından, Leipzig'den ayrıldığından beri haber almamıştı. Tüm bunlardan başka, konser günü kentin ana caddeleri aşırı yağış yüzünden sular altında kalmış, dışarı çıkmak olanaksız hale geldiği için dinletisi bir gün sonraya ertelenmişti. 15 Ocak'ta babasına yazdığı mektup, Clara ve Friedrich Wieck arasındaki ilişkinin aslında ne denli kuvvetli olduğunun, genç kızın babası olmadan sanatsal konularda kendisini bir türlü tam anlamıyla güvende hissedemediğinin en iyi kanıtı gibidir: "Ay, ay, Clara, konser günü mektup yazıyorsun, parmakların kaskatı olacak! On iki yıl boyunca babandan konser günü mektup yazmaman gerektiğini öğrenmedin mi? Evet, durum böyle ve babam söz dinlemez kızına çok kızacak. Ama sevgili babacığım, ben burada otururken Nürnberglilerin çoğu evlerinden dışarı çıkamıyor, çünkü aşırı yağış sonucu nehir taşı ve kent sular altında kaldı. Kapımızın önünde sandalla dolaşıyorlar. (...) Cuma günü Stuttgart'a gidiyorum. Her an Mainberger'in¹ senin mektubunu bana ulaştırmasını bekliyorum. Bana bunca uzun zaman mektup yazmaman hiç hoş değil. Bu kadar uzun dayanabileceğini hiç tahmin etmemiştim. Konser hazırlıkları iyi gidiyor. Mainberger her şeyi ayarladı. Orkestradaki müzisyenler, amatörlerin de birlikte çalışacağını öğrenince vazgeçtiler. Ben de onlara, 'Pekâlâ,' dedim, 'siz çalmak istemezseniz ben de solo çalarım.' Kızınla gurur duymuyor musun? Bütün şehri kendime hayran bıraktım. (...) Her an, kapıdan içeri girip beni şaşırtacağını düşünüyorum. Hiç hevesin yok mu, seni öfkeli baba? Herkese selamlar, yakında daha fazla yazarım. Bu korkunç mektup için özür dilerim ama elimden başka türlü gelmiyor. İyi geceler, Stuttgart'ta yeniden görüşürüz."²

Robert'in mektuplarında ana tema hep özlem idi. Viyana'da büyük bir heyecanla kendisini beste yapmaya vermiş, yayıncılığı bu kentte sürdüremeyecek olmasına rağmen geri dönmek konusunu zamana bırakmıştı. Clara'dan gelen haberler onu çok mutlu

1. Nürnbergli müzik yayıncısı, babasının arkadaşı.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 158, 159.

ediyordu. Tek başına onca güçlüğün üstesinden gelmesi Robert'in koltuklarını kabartıyordu. Bir mektubunda ona, "Seni şu an görebilsem, gözünde kıvılcımlar parlıyordur. Hem Meryem Ana'ya hem de bir kahramana benziyorsundur,"¹ diye yazmıştı.

Clara ve beraberindeki Bayan Claudine Dufourd, Stuttgart'a ulaştığında hâlâ babasından bir haber yoktu. Genç kız, Paris öncesi son önemli durak olan bu kentte hem konser hazırlıklarıyla uğraşıyor hem de yolculuğuna devam edip etmemeyi düşünüyordu. Ne denli kendisine güvense de babasının onu yalnız bırakmayacağını hayal etmiş, planını ona göre yapmıştı. Bu arada iki sevgilinin birbirlerine gönderdikleri mektuplarda önemli gecikmeler yaşanmaya başlamıştı. Robert, sevgilisinin Nürnberg'den yolladığı haberleri oldukça geç almış, hemen kaleme aldığı yanıtlar da genç kızın eline haftalar sonra ulaşmıştı. Bu nedenle Clara'nın Stuttgart'tan 20 Ocak'ta yolladığı kaygı dolu mektubun yanıtı olması gereken 24 ve 25 Ocak tarihli belge, genç kızın Nürnberg'den bildirdiği başarılı konser izlenimlerinin ışığında yazılmıştı. Bu satırlar Robert'in müziğe ve kendisine bakışını yansıtmaması açısından çok önemlidir:

Sevgili Clara,

Sana bir öneride bulunmama izin ver. Benim yapıtlarımı genellikle müziğim hakkında hiç bilgi sahibi olmayan insanlara çalıyorsun ve onlara genellikle *Carnaval*'lı seslendiriyorsun. Onun yerine *Fantasiestücke* daha iyi olmaz mı? *Carnaval*'da bölümler birbiri ardına kesintisiz geliyor; bu herkesin kaldırabileceği bir şey değil, oysa *Fantasiestücke*'de insan duyduklarını rahatlıkla sindirebilir. Yine de nasıl istersen öyle yap. Bazen kendi kendime, küçük bir kız olduğun için müzikteki içtenliğe, basitliğe, sevimliliğe ve sadeliğe çok fazla önem vermediğini düşünüyorum. Fırtınanın ve şimşeğin aynı anda olmasını istiyorsun ve hep yeniden yanasın. Bunların yanında daima bizi etkisi altına alan eski ve değişmeyen durumlar ve duygular vardır. Romantik olan görünüşte ve biçimde saklı değildir, bestecinin mutlaka şair olması gerekir. Bu söylediklerimi piyano başında ve *Kinderszenen*'den bazı bölümler üzerinde sana daha iyi açıklayabilirim. Beni korkutan, bazen müzikal beğenilerimiz üzerine çok fazla tartışmaya tutuşmamız. (...) Senden bir ricam daha var, beni Jean Paul II ya da Beethoven II olarak tanımlamaktan vazgeç, böyle söylediğin za-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 272.

man bir saniyeliğine de olsa senden nefret ediyorum; onlardan on kat daha yeteneksiz olmak ama kendim olarak bir şey ifade etmek istiyorum.¹

Clara sonunda babasından beklediği mektubu almış ancak okudukları bütün hayallerini yıkmıştı. Friedrich Wieck iki sayfa boyunca kızını sürekli eleştirmiş sonunda da Paris'e gelemeyeceğini, yolculuğu yalnız gerçekleştirmesi gerektiğini bildirmişti. Üstelik genç kız bu mektubu sarayda kraliçenin önünde konser vermeye giderken almış ve okuduklarının etkisiyle tam anlamıyla sarsılmıştı. Ama o Clara olduğu için, tuşların başına geçtiğinde bambaşka biri oluyor, her şeyi unutmayı başarıyordu. Bu kez de öyle olmuş, saraydaki konser çok başarılı geçmiş, kraliçe pahalı bir mücevher hediye etmişti. Genç kız, Robert'e yazdığı mektupta takının tam onun zevkine göre olduğunu belirtmeden edememişti.

Stuttgart günlerinde genç kızın yardımına koşanların başında Doktor Gustav Schilling geliyordu. 1830 yılından beri kentte müzik öğretmenliği yapan Schilling'in aynı zamanda müzik üzerine oldukça fazla sayıda kitabı da bulunuyordu. Karısıyla birlikte Clara'nın yardımına koşmak için çaba harcıyor, onu ellerinden geldiğince yalnız bırakmamaya çalışıyorlardı. Genç kız sevgilisine gönderdiği mektupta ondan bahsetmiş, hatta Schilling'in de yardımıyla dergiyi belki de Stuttgart'ta devam ettirebileceğini yazmıştı. Robert, Schilling'i tanıyor ve yaptıklarının çok önemli olmadığını düşünüyordu, Clara'ya onun hakkında, "Schilling çok çalışkan bir yazar, tıpkı Czerny'nin² beste yapması gibi, birbiri peşi sıra kötü kitaplar yazıyor,"³ diye görüşünü bildirmiş, dergiyi onun yardımıyla çıkarma fikrini hemen reddetmişti.

Stuttgart'ta Clara'yı en çok sevindiren, Doktor Schilling'in tanıştırdığı müziğe çok yetenekli Henriette Reichmann'ın onunla birlikte Paris'e gelecek olmasıydı. Yoksul bir ailenin çocuğu olduğu için doğduğu toprakların dışına çıkacak maddi gücü olmayan

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 244.

2. Avusturyalı piyanist Carl Czerny, günümüzde daha çok piyano için bestelediği etütlerle hatırlansa da, yaşadığı çağda çok çabuk beste yapan biriydi ve yayımladığı yapıtlarının sayısı yaklaşık dokuz yüz kadardır.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 280.

Henriette, Clara, Stuttgart'ta kaldığı süre boyunca ondan ders almış, sonrasında da bu eğitimi kesintiye uğratmamak ve Paris'in müzik yaşamını yakından tanıyabilmek için birlikte gitmeye karar vermişti. Clara'nın yardımsever tavrı ve cana yakın tutumu Henriette'nin ailesini çok duygulandırmıştı. Böylece Paris'e dek sürecek yolculukta hiç hoşlanmadığı Bayan Dufourd ile baş başa kalmaktan kurtulmuş oluyordu. Stuttgart'tan sonra sırada Karlsruhe vardı. Clara şubat başında ulaştığı kentten sevgilisine, babasının gönderdiği mektupta kendisini sürekli suçlamasından yakınıyordu; genç kız ayrıca üvey annesinin ağzından bir tek selam yazılmamış olmasını da bir türlü içine sindiremiyordu. Clara, 2 Şubat tarihli mektubunda sevgilisine bunları anlattıktan sonra yazdıklarını şöyle noktalamıştı: "Babamdan başka mektup almadım. Ona Paris'e Tanrı'nın yardımıyla gittiğimi yazdım. (...) Artık babam olmadan da dünyaya açılabildiğimi görüyorum ama bu fazla uzun sürmeyecek, yakında senin yanında olacağım hiçbir derdim kalmayacak; senin olanlar benim de olacak. (...) Sana sadık gelininden binlerce öpücük. Clara Schumann, Ahh! Nasıl tatlı bir isim."¹ Clara, belki de mektubun altına attığı bu imzayla babasından intikam aldığını düşünüyor, kendisini artık "Clara Schumann" olarak görmeye başlıyordu. Yine de bu değişim kolay olmayacaktı.

6 Şubat 1839 günü Clara, Paris'e ulaştı, yaklaşık yedi yıl önce babasıyla birlikte geldiği bu büyük kent şimdi gözüne daha görkemli görünmüştü. Paris'te kendisini yıllar önce Leipzig'de yakın arkadaşlık kurduğu ve sonrasında sürekli mektuplaştığı Emilie List karşılaşmış, kalacağı otele dek ona eşlik etmişti. Kısa süre sonra bir başka yakın dostu Pauline Garcia da genç kızı hiç yalnız bırakmayacak, böylece Clara, Henriette Reichmann, Emilie List ve Pauline Garcia hemen tüm vakitlerini birlikte geçirmeye başlayacaklardı. Böylece Bayan Claudine Dufourd'un yolculuk boyunca genç kıza yaşattığı sıkıntılı saatler geride kalmıştı.

Clara yol boyunca konakladığı yerlerde hep kötü çalgılarla konser vermek zorunda kaldığı için kente gelir gelmez piyano yapımcılarını ziyaret etmekle işe başladı. O yıllarda Paris'te üç önemli piyano yapımcısı vardı ve üçü de birbirleriyle sıkı bir rekabet içindeydi. Erard, Pleyel ve Pape markaları, en iyi piyanoyu kendilerinin yaptığını iddia ederek Paris'e gelen solistleri ya da

kentte yaşayan piyanistleri konserlerinde kendi markalarını kullanmaları konusunda etkilemeye uğraşüyor, sonrasında bunu bir çeşit reklam aracı olarak kullanıyorlardı. Clara, Paris'e varışının hemen sonrasında bu üç firmanın tanıtım bombardımanına tutulmuş, kısa süre sonra kiraladığı evde üç piyanosu birden olmuştu. Genç kız aslında her üçünü de çok beğenmemiş ama en çok, onları kırmadan bu işin içinden nasıl kurtulacağını telaşına düşmüştü. 14 Şubat'ta Robert'e gönderdiği mektupta bu sıkıntısını şöyle dile getirmişti: "Odamda bir Erard duruyor, çalınacak halde değil, bütün hevesimi kaybettim. Dün Pleyel'i denedim, o biraz daha yumuşak. Doğru dürüst bir ses çıkarabilmek için üç hafta çalışmam gerek. Üç çalgıyı da odamda barındırmak zorundayım, her biri kendi piyanosunu çalmamı istiyor. Bana büyük yardımseverlik gösteren Erard'ı incitmeden Pleyel'i çalabilmemin yolunu bulabilseydim. Herhalde bir süre ikisinde de çalışacağım. Yatak odama bir Erard daha gelecek, bana kıpırdayacak yer kalmayacak. Pape de bir çalgı göndermişti, onu aldırarak zorunda kalacak."¹

Sonunda konserlerinde Erard piyanolarını kullanmaya karar vermişti, bunda firmanın sahibi Pierre Erard'ın Clara'ya her konuda büyük destek vermesinin önemli payı vardı. Çağın en tanınmış opera bestecilerinden Alman asıllı Giacomo Meyerbeer'in genç kızı dinlemesini sağlamış, halk önünde vereceği konser öncesinde konservatuarın salonunda çalması için gerekli girişimleri yapmıştı. Clara, piyanonun ağır tuşesi yüzünden kolunda ağrı hissetmeye başlamıştı ama yine de kararı kesindi, Erard'dan vazgeçmeyecekti. Bu sadakatının ödülünü almakta gecikmeyecek, Pierre Erard ilk gönderdiği piyanoyu geri alarak ona çok daha mükemmel mekaniği olan yepyeni bir çalgı verecekti.

Clara, Paris'e uyum sağlamaya çalışırken Robert de Viyana'daki geleceğini sorgulamakla meşguldü. Aynı zamanda sevgilisine duyduğu özlem artık dayanılmaz boyutlara ulaşmıştı, 10 Şubat tarihli mektubunda, "Kanatlarım olsa bir saatliğine seninle konuşabilmek için hemen sana uçardım," diye yazmıştı. "Tek tesellim sensin, Meryem Ana'ya bakar gibi gözlerimi sana çeviriyorum, senin yanında cesaret ve güç bulmak istiyorum. (...) Bana yardım et, aklım bir sürü heyecan ve düşünceden dolayı karmakarışık, bu aralar *Hamlet* okumak istemiyorum. Eski tasasız halim olsaydı

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 142, 143.

daha kolay olurdu ama etrafımdaki her şey bana üzüntü ve sıkıntı veriyor. Düşündüğümde daha zor olduğunu görüyorum –evlenmek– ama ikimiz için başka bir seçenek yok. Senden ayrılamam. Eğer beni terk edersen, Tanrı da beni terk eder. Bugün yazmakta zorlanıyorum, kusura bakma devam edemeyeceğim, dışarı çıkmam lazım, kalbim sıkışıyor.”¹

Bu sıkıntılı hali çok uzun sürmese de, Robert geleceği konusunda en fazla marta dek beklemeyi düşünüyordu, sonrasında birlikteliklerini sağlamak için harekete geçmesi gerektiğinin farkındaydı. Bu arada ilginç bir gelişme yaşanmış, Clara’nın Stuttgart’ta tanıştığı ve yardımını gördüğü Doktor Schilling, Paris’te bulunan genç kıza dostluk sınırlarını çok aşan, adeta aşk mektubu gibi algılanacak satırlar yollamaya başlamıştı. Maddi gücünün yeterli olduğunu, hem karısının, hem Clara’nın isteklerini rahatlıkla karşılayabileceğini yazıyordu. Genç kız okudukları karşısında hayrete düşmüş, bu mektupları Robert’e göndermişti. Delikanlı doğal olarak çok sinirlenmiş, sevgilisine bu kendisini bilmezle bir daha asla haberleşmemesini tembih etmiş ve Doktor Schilling’e şöyle bir mektup göndermeyi çok arzuladığını yazmıştı: “Iago’nun² rolünü oynamak istiyorsunuz ama onun cesaretine sahip değilsiniz. (...) Buna bir daha yeltendiğiniz takdirde, sizi bir örümcek gibi ezerim. Mektubunuzu tehlike ânında zavallı eşinize yollayacağım.”³

Clara, Paris’te piyano çalışını geniş kitlelere dinletmenin yollarını ararken hep aynı güçlüklerle karşılaşılıyor, yanında yetişkin biri olmayan genç kıızı kimse ciddiye almak istemiyordu. Ayrıca kentte çok fazla piyanist olması, hepsinin sıklıkla konser vermesi işini güçleştiren nedenlerden biriydi. Robert’e yazdığı bir mektupta, “Buradaki bütün piyanistler şu sıralar konser hazırlığı içinde. Aca-ba beni korkutmak mı istiyorlar? Ama cesaretim var ve başladığım işi bitirmem gerek,”⁴ demişti. Aslında Clara’nın günleri oldukça hareketli ve Leipzig’dekinden çok daha eğlenceli geçiyordu. Kendi yaşıtı kız arkadaşlarıyla birlikte sabahları güne erken

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 283.

2. Shakespeare’in ünlü oyunu *Othello*’daki karakter.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 119.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 292.

başlıyorlardı. Hep birlikte Montmartre'a gidip taze sağılmış süt içiyor ardından eve dönüp öğlene dek çalışıyorlardı. Sonrasında Clara gündelik işleri, konser bağlantılarını takip etmek için dışarı çıkıyor, Henriette Reichmann'a ders veriyor, kendi Fransızca derisi alıyor ve arkadaşı Emilie'nin evine uğruyordu. Burada kendisini aile ortamında hissediyordu. Bir keresinde Robert'e şöyle yazmıştı: "Sahip olduğum her şeyi kendi paramla satın aldım, ailemden bir tek çöp almadım. Bana hiç hediye vermediler. (...) Babam beni çok sevdi, ben de onu ama her genç kızın çok ihtiyaç duyduğu anne sevgisini hiç tatmadım, bu bakımdan hiçbir zaman tam anlamıyla mutlu olamadım."¹ Aslında hemen her doğum gününde Clara'ya hediye alınıyordu ama genç kız sanki bunları, ondan beklenen başarılar için önceden yapılan bir çeşit "peşin ödeme" gibi algılıyordu.²

Paris'te tanıştığı ünlü isimler arasında Hector Berlioz da vardı. Clara ilk karşılaştığında onu tanıyamamış adını söylediğinde çok heyecanlanmıştı. Sevgilisine bu buluşmayı şöyle anlatmıştı: "Hemen senden bahsetmeye başladı. Sakin bir görünüşü, çok dik saçları vardı, hep yere bakıyor, gözlerini kırpyordu. (...) Başlangıçta, sürekli senden bahseden bu kişiyi tanıyamadım. Sonunda kim olduğunu sordum, adını söylediğinde, gururunu çok okşadığını tahmin ettiğim bir hayret çılgılığı attım."³ Berlioz'un Robert'e olan ilgisi, *Fantastik Senfoni* hakkında dergisinde bir yazı yayımlamasının ardından artmış olmalıydı. Clara bir süre sonra Berlioz'un kendisine yeteri kadar ilgi göstermediğinden ve Paris konseri hakkında adeta istemeden soğuk ifadelerle görüş bildirdiğinden yakınacaktı. Genç kız, ünlü bestecinin Robert'e teşekkür borçlu olduğunu ve buna yeterince karşılık vermediğini düşünüyor, onu "gizli düşmanı" olarak görüyordu.⁴ Clara'nın Paris'te tanıştığı ünlüler arasında Berlioz'dan başka, Heinrich Heine ve kentin en tanınmış piyanistleri arasında sayılan Friedrich Kalkbrenner de vardı. Önceden tanıştığı iki ünlü isim, Chopin ve Liszt o tarihlerde kent dışında olduklarından onlarla buluşamamıştı. Chopin, George Sand ile çıktığı maceralı Mayorka yolculuğunun ardından Marsilya'ya dönmüş, iyice kötüleşen sağlığını

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 126.

2. agy. s. 126.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 108.

4. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 66.

düzeltilmek için çabalıyordu. Bir dostuna gönderdiği mektupta, "Eğer Clara Wieck'in çalışması sizi etkilediyse bu çok güzel, çünkü kimse ondan daha iyi çalamaz. Tekrar karşılaşırsanız selamlarımı söyleyin,"¹ diye yazmıştı. Liszt ise sevgilisi Kontes Marie d'Agoult ile kent dışında bulunuyordu.

Clara'nın mart ayı içinde Paris'te verdiği konser çok başarılı geçmiş, dinleyenler onu ikinci bir Liszt olarak tanımlamışlardı. Genç kız nasıl çaldığı kadar, konserde ne giydiğini de sevgilisine uzun uzun anlatmaktan kendisini alamamıştı. Paris'te çok moda olduğu için sade ve siyah bir elbiseyle sahneye çıkmış, saçlarına beyaz bir kamelya takmıştı. Ayrıca arkadaşı Emilie'nin gönderdiği buketten aldığı bir tek çiçeği, Robert'in yolladığını hayal ederek göğsüne ilıştirmiş altına da Avusturya İmparatoriçesi'nin hediye ettiği broşu takmıştı. Clara kıyafetinin detaylarını sevgilisine yazdıktan sonra, "Dün beni görsen çok hoşuna giderdim," diye eklemiştir.² Robert'in yolladığı *Kinderszenen* (Çocuk Sahneleri, Op. 15) başlıklı yapıt genç kıızı çok etkilemişti. Clara'ya göre, on üç küçük parçadan oluşan yapıtın başlıkları müzikle tam bir uyum içindeydi. "Das bittende Kind" (Yalvaran Çocuk), "Am Kamin" (Şömine Başında), "Träumerei" (Rüya), "Der Dichter spricht" (Şair Konuşuyor) gibi başlıklar çaldıklarıyla tümüyle uyuyordu. Parçaları her çaldığında içlerinden bir başkası hoşuna gidiyordu. "'Şömine Başında,' ancak bir Alman evinde olabilir, bu rahatlığı bir Fransız evinde bulamazsın. 'Rüya'yı piyano başında nasıl çaldığını gözümde canlandırabiliyorum, çok güzel bir rüya olmalı," diye yazmıştı.³ Clara büyük bir heyecanla Nisan ortasında vereceği konser için hazırlanıyordu. Bu kez çok daha kalabalık bir dinleyici önünde çalacak, eğer başarılı olursa Paris'te adını tam anlamıyla duyurmayı başaracaktı. Sonrasında kentte olabildiğince uzun kalmak, hatta uygun bir fırsat çıkarsa Londra'ya dek uzanmak istiyordu. Leipzig'e bir daha Robert'le evleneceği zaman dönmeyi planlıyordu.

Robert, Viyana'da olmaktan şikâyetçi değildi, kendisini tümüyle beste yapmaya vermişti. Ayrıca kentte bulunduğu süre içinde, müziğine hayranlık duyduğu Schubert'in ağabeyi Ferdi-

1. Veronica Beci, *Die andere Clara Schumann*, s. 66.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 306.

3. agy. s. 308.

nand Schubert'le tanışacak ve onun elindeki notalar arasında bes-
tecinin daha önce hiç çalınmamış *Do Majör Senfonisi*'ni (D 944)
bulacaktı. Yapıtı çok seven delikanlı hemen bir kopya çıkararak
notaları Leipzig'e Mendelssohn'a yollamış ve Gewandhaus
Orkestrası'nın 12 Aralık 1839 günü ilk seslendirmesini yapması-
na öncülük etmişti. Robert yapıtın provalarından birini dinledik-
ten sonra bir arkadaşına, "Bugün provada Schubert'in senfonisin-
de bazı bölümler dinledim. Bütün ideallerimin karşılığını orada
buldum. Çalgı müziğinde Beethoven'dan sonra bestelenmiş en
büyük yapıt; Spohr ve Mendelssohn'un senfonileri de buna
dâhil"¹, diye yazmıştı. Yapıt hakkında kaleme aldığı uzun yazısın-
da ise senfoninin "ilahî uzunluğunu" övdükten sonra onu, "Jean
Paul'ün dört ciltlik kalın bir romanı"yla bir tutacaktı.²

Robert'in 1839'un ilk aylarında üzerinde yoğun olarak çalıştı-
ğı ve büyük kısmını tamamladığı yapıtlar *Faschingsschwank aus
Wien* (Viyanadan Karnaval Eğlenceleri, Op. 26), *Humoreske*³
(Op. 20) ve *Nachtstücke* (Gece Parçaları, Op. 23) idi. Viyana'da
yaşadığı karnaval coşkusunu yansıtmayı amaçladığı, önceleri "Ro-
mantik Sonat" olarak adlandırmayı düşündüğü ilk yapıtında, o
günlerde sansürün yasakladığı Fransız millî marşı *Marseillaise*'i
kullandığı için yetkililerin tepkisiyle karşılaşmıştı. Op. 20 num-
arasıyla yayımlayacağı *Humoreske* için bir arkadaşına, "İçinde fazla
neşe yok, belki de benim en melankolik yapıtım," diye yazacaktı.
Bestelenme süreciyle ilgili olarak Clara'ya bir hafta boyunca piya-
no başında oturduğunu, durmadan beste yaptığını, kahkahaları-
nın ve gözyaşlarının birbirine karıştığını söyleyecekti.⁴ Yapıtın en
ilginç özelliği, notada piyanonun sağ ve sol elini gösteren iki por-
tenin dışında, *innere stimme* (içses) ifadesiyle tanımlanan bir
üçüncü partinin yer almasıdır. Bu parti çalınmak ya da söylenmek
için tasarlanmamış, parça içindeki önemli motiflerden bir çeşit
ana fikir ya da temel yapıtaşı olarak düşünülmüştür.

Sonradan *Nachtstücke* adını verdiği parçaları bestelerken Ro-
bert karamsar bir ruh hali içindeydi. Gözünün önünde ölüm ve

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 141.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 69.

3. Genellikle eğlenceli yönü ağır basan kısa edebî yapıtlar için kullanılan ifadeyi Schumann ilk kez bir müzik yapıtı için kullanmış, sonrasında farklı besteciler onun tanımlamasını benimsemişlerdir.

4. agy. s. 66.

tabut manzaraları canlanıyor, sebebini bilmeden gözünden yaşlar geliyordu. Yapıt tamamlanmak üzereyken, nisan başında, yengesini Therese'den gelen bir mektup ağabeyi Eduard'ın çok hasta olduğunu haber verince bu üzüntülü halinin adeta bir öngörü olduğunu düşünecekti. Robert aldığı bu haber karşısında daha fazla Viyana'da kalamayacağını anlamıştı. Bu tip haberlerin hemen sonrasında çok daha kötü gelişmelerin yaşandığını bildiğinden, ağabeyini son kez görebilmek umuduyla kentten ayrılmaya karar verdi. 7 Nisan'da Prag'dan Clara'ya gönderdiği mektupta yol boyunca onun adeta bir koruyucu melek gibi yanında uçtuğunu hayal ettiğini yazmış, her an ağabeyinin ölüm haberini alacağından korktuğunu eklemişti. 10 Nisan'da Leipzig'den gönderdiği mektupta ise acı haberi sevgilisine şöyle duyurmuştu: "Sevgilim, sevgili Eduard'ımız öldü. Geçen cumartesi sabaha karşı saat üçte posta arabasında giderken üç trombonun çaldığı bir koral duydum, tam o anda ölmüş."¹ Robert sonraki yıllarda da kimsenin duymadığı ilahî müzikler duyduğunu söyleyecek, hatta bunlar üzerine yapıtlar bestelemeye başlayacaktı.

Clara, sevgilisinin gönderdiği bu acı haberi 16 Nisan'da, tam konser günü aldı; her zaman olduğu gibi özel hayatındaki çalkantılar yorumunu etkilememişti. Genç kız konserinin hemen ertesinde sevgilisini teselli etmek için kaleme sarılmış, cesaretini kaybetmemesi, kendisini bırakmaması için ona telkinde bulunduktan sonra şunları eklemişti: "Her zaman, ölüme dek seni hiç terk etmeyecek bir kişinin olduğunu düşün. Her şeyini kaybetse bile, birisi sınırsız bir sevgiyle sana bağlı. Evet, o kişi benim! Clara'n."²

Robert'in Leipzig'e döndüğü günlerde, Clara Paris'te ne yapması gerektiğine karar verme çabası içindeydi. Babasına onu yalnız başına böylesine uzun bir yolculuğa gönderdiği için önceleri çok kızmış ama zamanla öfkesi yumuşamıştı. Friedrich Wieck'e mart ortasında yazdığı bir mektupta son derece keyifli bir tonda ona kentteki müzik dedikodularını vermiş, Paris'te nasıl akıl almaz bir tempoda yaşadığının altını bir kez daha çizmişti: "Dün Kalkbrenner'in bir altılısını çaldım. Acınacak derecede kötü, hiçbir parlaklığı olmayan, tümüyle fanteziden yoksundu. Kalkbrenner tabii ki gülümseyerek ve yapıtından memnun bir halde en

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 313.

2. agy. s. 315.

önde oturuyor ve sanki şunları söylemek istiyordu: ‘Sevgili Tanrım, ben ve bütün insanlık, bana bu yeteneği verdiğin için sana teşekkür etmeliyiz.’ Sana daha sık mektup yazmamı istiyorsun ama Paris’teki bir saatin bizdeki bir güne eşit olduğunu unutuyorsun. Gece yarısından önce eve dönemiyorum ve sabahları yedi ya da yedi buçukta kalkıyorum. Günün en güzel saatleri mektup yazmakla geçiyor; bu yüzden sevgili babacığım, benden iki haftada bir haber almakla yetinmek zorundasın. Sen daha sık yazabilirsin, inan bana bunu istiyorum. (...) Anneme¹ öpücüklerimi yolluyorum ve seni de sevgili babacığım sadık Alman bağlılığıyla kucaklıyorum.”²

Clara, babasının gözetiminde piyano çalışmayı da özlemişe benziyordu. Robert’e, yaz aylarında yapmayı düşündüğü konser gezilerine babasıyla birlikte çıkmanın belki de daha iyi olacağını yazmıştı. Tek başına olduğu zaman, özellikle teknik yönden çalışındaki kusurları yeterince iyi değerlendirememekten yakınıyordu. Baba kız arasındaki buzlar yeniden çözülme aşamasına girer gibi olmuştu ki, Friedrich Wieck’in Emilie List’e gönderdiği bir mektup ortalığı karıştırdı. Yaşlı adam eğer kızı, Robert’ten ayrılmazsa onu evlatlıktan reddedeceğini, ayrıca yasal olarak Clara’nın payına düşen maddi meblağı ona vermeyerek mahkemede ikisine karşı dava açacağını yazmıştı. Bu, ateşkes yapılmasını beklerken bir anlamda savaş ilanı gibiydi.

Clara’nın ilk kez aklı karışmıştı, babasına karşı haksız davranışlarını, kendisi için yaptığı onca şeyden sonra hayırlı bir evlat gibi hareket etmediğini düşünmeye başlamıştı. 22 Nisan’da Robert’e gönderdiği mektupta bu duyguları dile getirdikten sonra, “Gelecekte de babamı düşününce aniden melankoliye kapılırsam beni bağışla,”³ diye yazmıştı. Yine de sevgilisine verdiği sözlere sonuna dek sadık olduğunu sık sık vurguluyor, 1840 Paskalyası’nda evleneceklerini yineliyordu. 27 Nisan’da gönderdiği mektupta Robert’e, “İstedığın her şeyi yaparım, Paskalya’da seninim,”⁴ diye yazmıştı. Bu arada Friedrich Wieck, Emilie’ye bir mektup daha yollayarak bu kez yumuşak bir tonda, aslında kızının iyiliğinden

1. Üvey annesi.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 160.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 316.

4. agy. s. 319.

başka bir şey istemediğini ifade etmişti. Bu mektubun ardından Mayıs ayının ilk yarısında Clara, Friedrich Wieck, Robert ve Emilie List arasında yoğun bir mektup trafiği yaşanmış, yanlış anlaşılmalara, kendisini suçlamalara ama en çok da karşı tarafı yaşananlardan sorumlu tutmalar birbirini izlemişti. Ayın ortasında her şey eski haline döner gibi olmuş, en azından saflar belirginleşmiş, kimin dost, kimin düşman olduğu yeniden belirlenmişti.

Aslında yaşanan tüm bu karmaşada Clara'nın kararsız halinin, babası ve sevgilisi arasında sıkışan duygularının önemli bir payı vardı. Belki de en doğru değerlendirmeyi Robert yapacak, 18 Mayıs'ta, bir anlamda sevgilisiyle barışma mektubu olarak tanımlanabilecek satırlarda şunları yazacaktı: "Sözcükleri daha dikkatli ve düşünerek seçmiş olsaydın, bana aynı şeyleri yazmanda bir sıkınca olmazdı."¹ Gerçekten de Clara karmaşık duygular ve suçluluk duygusu içinde yazdığı mektuplarla ne babasını, ne de sevgilisini tatmin edebiliyordu. 1 Mayıs günü babasına gönderdiği satırlarda Robert'e olan aşkını son derece yerinde değerlendirmelerle şöyle tanımlamıştı: "Schumann'a olan sevgim tutkulu bir sevgi ama ona yalnızca tutkuyla bağlı değilim. Aksine onu dünyadaki en iyi insan olduğu, beni başka hiç kimsenin sevmeyeceği kadar temiz ve soylu bir duyguyla sevdiği, herkesten daha iyi anladığı için seviyorum. Ayrıca onu her konuda mutlu edebileceğimi ve her kadından daha iyi anlayacağımı da biliyorum. (...) Bence Schumann'ın eksikliğini duyduğu şey gerçek bir dost. Her konuda deneyimli, onun yanında olup ona yardım edecek biri. (...) Ahh baba, onun dostu olabilseydin, sana karşı şükran duyguları besleyeceğini görürdün ve ona saygı duyardın. Schumann'ın eksiklerini görmediğimi mi sanıyorsun? Ama aynı zamanda onun erdemlerini de biliyorum."² Clara oldukça uzun mektubun sonraki sayfalarında babasına, evlenmeleri için Robert'in yıllık 2.000 *taler* biriktirmesi şartını yumuşatarak bunu 1.000 *taler*'e indirmesini rica etmiş, böylece birlikte yaşamaya başladıktan sonra ikisi beraber çalışarak kısa zamanda maddi durumlarını iyileştirebileceklerini eklemişti. Ayrıca yaz aylarında ve gelecek sonbaharda birlikte Paris civarında konser gezilerine çıkabileceklerini söylemiş, bir an önce kendisinden haber beklediğini yumuşak bir tonla kâğıda geçirmişti.

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 263.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 316, 317.

Bu mektubu yolladıktan bir gün sonra Clara bir kez daha kaleme sarılmış ve Robert'e şunları yazmıştı: "Uzun zamandır mücadele ettiğim ve sonunda bugün bana doğru görünen bir kararı sana bildirmek için, yüreğim sıkışarak yazıyorum. Bu ikimizin mutluluğunu ilgilendiren bir olay. Senden uzun bir süre daha ayrı kalma fikri bana tarifsiz acılar veriyor, cesaretini kaybetme, ben güçlüyüm. Gelecek Paskalya birlikte olamayacağız, beraberliğimiz mutluluk getirmeyecek. Seninle açıkça konuşmama izin ver sevgili Robert. Mutluluğumuzu iki şey gölgeliyor; sağlama alınmamış geleceğimiz ve babam. Eğer geleceğimizi maddi olarak güvence altına almadan seninle evlenirsem babamı mutsuz edeceğim. Bu acı onun yaşamına mal olabilir. Ve bu acının suçunu bütün yaşamım boyunca taşımak zorunda kalırım. Babamın hayali asla gözümün önünden gitmez. Babamın, senin ve benim mutsuzluğumuzun suçu benim üzerimde olur. Seni tanıdığım kadarıyla, kendisini çok mutsuz hissedeceksin."¹

Clara daha sonra sevgilisine, eğer yıllık 1.000 *taler* gelirleri olursa babasının büyük olasılıkla evlenmelerine izin vereceğini, yazın babasıyla birlikte konserlere devam etmek istediğini yazmış ve satırlarını şöyle noktalamıştı: "Bu mektupta bir sözcük bile seni üzdüyse beni affet. Yazdıklarım buz gibi gelebilir ama kalbim senin için sıcacık çarpıyor. (...) Benim sana bağlı olduğum gibi ölüme dek bana bağlı kal. Eline dokunmama izin ver. Ahh! Seni görüp sana cesaret verebilseydim, duygularını paylaşılabilseydim. Tanrı seni korusun, dualarımı duysun."²

Robert okudukları karşısında çılgına dönmüş, uzun süredir aklında sabit fikir olarak yerleşen, "Paskalya'da evlenme" düşüncesinin gerçekleşemeyecek olması tüm gücünü yitirmesine neden olmuştu. Delikanlı sevgilisinin mektubuyla birlikte eline ulaşan Emilie List'in satırları olmasa belki daha kolay toparlanabilirdi. Ancak Emilie, adeta Clara'nın yazdıklarının etkisini kuvvetlendirmek istercesine genç kızın aylardır sağlığının bozuk olduğunu, babasını üzdüğü için kendisini suçlu hissettiğini, Friedrich Wieck'in kendisine gönderdiği mektupta tek şartının güvenli bir maddi gelecek sağlanması olduğunu yazdığını iletmışti. Emilie ayrıca işi daha da ileri götürmüş, maddi durumunu düzeltmesi

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 164, 165.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 322.

için Robert'e bir öneri yapmıştı: Kısa süre önce ölen kardeşinin işini devralarak, babasından kalan kitabevini sürdürebilir, böylece düzenli bir maddi gelire kavuşurdu.

Aslında Robert, Clara ve Emilie'nin yazdıkları eline geçmeden, 4 Mayıs günü sevgilisine bir mektup göndererek evlendikleri zaman yıllık maddi gelirlerinin ne kadar olacağını ayrıntılı bir dökümünü çıkarmıştı. Bu hesaba göre ailesinden kalan tutar yaklaşık on bin *taler* civarındaydı; buna Clara'nın babasından alacağı 4.000 *taler*'i de eklemiş ve ikisinin yıllık faizini 500 *taler* olarak hesaplamıştı. Ayrıca dergiden ve bestelerinden yaklaşık dokuz yüz *taler* kazanmayı hesaplıyor ve yıllık gelirlerinin bin dört yüz *taler* civarında olabileceğini öngörüyordu. Bu meblağ yeni evli bir çiftin sade bir yaşam sürmesi için yeterliydi.¹

Ancak artık bunların hiç önemi kalmamış, Clara, babasının isteklerine boyun eğmişti. Üstelik Friedrich Wieck, 7 Mayıs tarihinde kızına gönderdiği mektupta iki gencin evlenmeleri için şartlarını bir kez daha bu kez maddeler halinde sıralamıştı. Buna göre o yaşadığı sürece Clara ve Robert, Saksonya Krallığı sınırları içinde ikamet etmeyecek, Clara payına düşen meblağı ancak beş yıl sonra alabilecek, bu süre zarfında yıllık yüzde dört faiz işleyecek, Robert gelirini kesin belgelerle kanıtlayıp mahkemeye sunacak, Wieck'le temas kurmaya çalışmayacak, Clara babasının ölümünün ardından ondan herhangi bir miras talep edemeyecekti. Maddeler içinde Robert'in tek kabul edebileceği düğünün o yılın eylül sonunda gerçekleşmesiydi. Doğal olarak ilk beş madde yerine gelmeden, bunun da bir anlamı kalmıyordu. Robert ne yapması, nasıl davranması gerektiğini bilemiyordu. Friedrich Wieck'in isteklerinde yeni bir şey yoktu ama Clara'nın bunlara boyun eğer bir hale gelmesi kabul edilemezdi. Üstelik genç kız ilk mektubunun ardından aynı düşünceleri dile getirdiği ikinci bir mektup daha göndermişti. Robert kendisini tutamamış, sevgilisine çok ağır ifadeler içeren bir yanıt yazmıştı. Bu mektubu sonraki yıllarda yok ettiği için içeriği bilinmiyor; büyük olasılıkla sevgilisine yönelttiği suçlamaların çok acımasız olduğunu kendisi de kabul etmiş, yazdıklarından bir anlamda utanmıştı.

Robert'in sert yanıtı, Clara'nın, yazdıklarının sevgilisini çok üzdüğünü anlamasına neden olmuştu; genç kız, babasının oluru-

1. agy. s. 327.

nu almadan evlenmek istemiyordu ama bu dünyada en sevdiği insanı kırmak da ona göre değildi. 13 Mayıs'ta gönderdiği mektupta yazdıklarını yanlış anladığını, asla onu üzmemek istemediğini belirttikten sonra, "Hiçbir şeyin Paskalya'da sizinle evlenmeme engel olmasına izin vermeyeceğim, bu konuda bana güvenebilirsin,"¹ demişti. Robert'in 18 Mayıs günü başlayıp, ayın 19'unda tamamladığı uzun ve neşeli mektuptan, ilişkilerinin üzerinde dolaşan kara bulutların tümüyle dağılmasından ne denli mutlu olduğu anlaşılmaktadır. Söze, "Dışarıda yağmur ve fırtına var ama içeride güneş parlıyor. Tüm dünyayı kucaklamak istiyorum. Sevgili küçük Clara'm, şu an beni, kalbimin için görebilmeni istedim," diye başlamıştı. Sonrasında, geçen günlerde ne denli üzüntülü olduğunu, ondan gelen buz gibi satırlara bir anlam vermediğini, aslında daha yumuşak sözler seçmiş olsa yazdıklarının belki de o denli incitici olmayacağını eklemişti. Üstelik Emilie'ye de çok kızmış ve gücenmiş, önceki mektuplarında onun hakkında da kötü sözler söylemişti ama şimdi hepsiyle barışmak, dost olmak istiyordu. Clara'nın Paris'te birlikte kaldığı arkadaşları Emilie ve Henriette ile her sırrını paylaştığını çok iyi bildiği için şöyle bir öneride bulunmuştu: "Ve siz diğer iki sevgili kız², sizinle de anlaşmazlıklarım oldu. Affınızı isteyebilir miyim? Artık aranıza katılabilir miyim? Clara, sen sağıma geç, Emilie, sen de solumda durmalısın, Henriette, Clara'nın sağına. Şimdi dostluk ve barış bayramımızı kutlayabiliriz. Tabii bu arada öpücükler yağmur gibi yağmalı. (...) Bu arada Henriette'yi bana yazdığı kısacık birkaç satırla çok sevdim. Sizin yazdığınız o uzun mektuplardan çok daha iyiydi. Bana, 'Kader acı, hayat kısa, doğru hedefe,' diye yazmıştı. Bu söylenebilecek en iyi şey. Bravo Henriette, sizi çok sevdim."³

İki sevgilinin arasındaki buzlar eridikten sonra sıra tekrar plan yapmaya gelmişti. Robert, Friedrich Wieck'e bir kez daha mektup yazmayı, eğer bundan olumlu bir yanıt gelmezse mahkeme kanalıyla evlenme iznini almayı tasarlıyordu. Önceleri sonbahara dek beklemeyi düşünmekle birlikte, formalitelerin uzun süreceğini anlayıp vakit geçirmemeye karar vermişti. Hukukçu arkadaş Friedrich August Hermann'ın yardımıyla kaleme aldığı dava dilekçesini Paris'e göndererek sevgilisinin okumasını ve noter kana-

1. agy. s. 328.

2. Emilie ve Henriette.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 261-264.

lıyla onaylamasını istemişti; genç kızın aynı zamanda Leipzig'de dava açılması için de vekâletname göndermesi gerekiyordu. Clara, babasından olumsuz yanıt geldiği haberini aldıktan sonra 15 Haziran'da gerekli belgeleri imzalayarak sevgilisine göndermişti. Genç kız belgelerle birlikte yolladığı mektupta, "Şu anda imzaladığım, yaşamımdaki en önemli belge. Kesin ve kararlı bir şekilde imzaladım; çok mutluyum," diye yazmıştı. Robert imzalananlar eline ulaştığında büyük bir mutluluk içinde 22 Haziran'da sevgilisine şöyle seslenmişti: "Nasıl imza attığını görür gibiyim. Devrient'nin *Fidelio*'daki¹ hali gibi olduğuna eminim. Bütün vücudun titrerken, kalemi tutan elin kesin ve kararlı bir şekilde imza atmıştır."² Artık belgeler hazır olduğuna göre Robert harekete geçebilirdi. Avukat Wilhelm Einert ile görüşmüş dava süreci hakkında ilk bilgileri almıştı; sürecin tahmin ettiğinden uzun sürebileceği endişesi aklını kurcalıyor, gelecek Paskalya'ya dek davanın sonuçlanamamasından korkuyordu.

Bu dönemde Clara ve iki kız arkadaşı kent dışına taşınmaya karar vermiş, şehre çok uzak olmayan Bougival'a yerleşmişlerdi. Doğanın tam kucağındaki küçük bir ev hepsinin çok hoşuna gitmişti. Yazın gelmesiyle birlikte Paris'in sanat yaşamı canlılığını kaybetmişti; yine de haftada iki gün kente iniyorlardı. Bu gidiş gelişlerinde Clara yeni işletmeye açılan buharlı trenle yolculuk ediyor ama posta arabasına göre oldukça hızlı giden bu yeni taşıtan çok da hoşlanmıyordu. Her an raydan çıkabilir, vagonların önünde her tarafından buharlar çıkan lokomotif ansızın patlayabilirdi. Robert de bu yeni taşıtı kullanırken çok dikkatli olmasını sevgilisine öğütlemiş ve şunları yazmıştı: "Senden rica ediyorum, trenle gidip gelirken çok dikkatli ol, pencereden dışarı sarkma, vagonlar tamamen durmadan sakın inme."³

Birbirlerine gönderdikleri mektuplarda, her zaman müzikal konulara ve yeni besteledikleri parçalara da sürekli olarak değiniyordu. Robert sevgilisinden, dergide yayımlamak üzere yeni bestelediği bir yapıtının notasını istemiş, genç kız da ona "Idylle"

1. Dönemin ünlü sopranolarından Wilhelmine Schröder-Devrient, Beethoven'ın *Fidelio* operasındaki "Fidelio" rolünü başarıyla canlandırmasıyla tüm Avrupa'da büyük bir hayranlık uyandırmış, Robert de ünlü sopranonun sesi ve oyunculuğundan her zaman övüyle söz etmişti.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 108, 109.

3. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 78.

(İdil) adını vermeyi düşündüğü kısa bir parçasını yollamıştı.¹ Robert notalara teşekkür etmiş, bazı bölümlerini kendince düzeltmek istediğini, başlığın içeriğe çok uymadığını, pastoral bir ifadenin çok hüznün ağır bastığını belirtmişti. Clara ise sevgilisinin yaptığı düzeltmelerden hoşnut kalmamış, kendi bestelediğinin daha iyi olduğunu söylemişti. Bu konu uzun süre mektuplarda tartışılmış, zaman zaman iki taraf da alınganlık göstermiş ancak sonunda Robert, sevgilisine büyük bir coşkuyla şunları yazmıştı: “*Romans*’ını çaldığımda mutlaka karı koca olmamız gerektiğini bir kez daha düşündüm. Sen beni besteci olarak tamamlıyorsun, ben de seni. Her bir düşüncen sanki benim ruhumdan geliyor, tıpkı her bestelediğimi sana borçlu olmam gibi. *Romans*’ta değiştirilecek hiçbir şey yok, olduğu gibi kalsın.”²

Karşılıklı mektuplaşmalarda gelecek planları ve evlendikten sonra nerede oturacakları sıklıkla gündeme gelen konulardı. Her ikisi de Leipzig’de yaşamaya istekli değildi. Ancak Clara yine de konserlerine devam edebileceği, müzik yaşamı hareketli bir kentte oturmaktan yanaydı. Ona kalsa hemen birlikte konser gezilerine devam etmeleri en iyi çözümdü. Oysa Robert bir süre Dresden’de yaşamının hiç de kötü olmayacağını düşünüyordu. Clara’nın bu konudaki itirazlarına şöyle yanıt vermişti: “Şimdi mektubunda, ‘Eğer bir yıl Dresden’de kalırsak sanatçı olarak unutulurum,’ diye yazdığını okudum. Clara’m, ciddi olamazsın. Sanatçı olarak unutulsan bile, eş olarak sevilmeyecek misin? Bir daha böyle şeyler söylemeyeceğine dair bana söz ver. Evliliğimizin ilk yılında sanatçı olarak unutulman gerek, yalnızca kendin, evin ve kocan için yaşamalısın. Bekle bakalım seni sanatçı olarak nasıl unutturacağım. Bir kadın her zaman sanatçıdan daha üstündür.”³

Robert, 16 Temmuz’da mahkemeye başvurmuş ilk celse için 31 Ağustos tarihi belirlenmişti. Ancak mahkeme Clara’nın mutlaka Leipzig’de olmasını şart koşuyordu. Genç kız, Paris’ten ayrılmak istemiyor, gelecek kış vermeyi planladığı büyük konser öncesi kenti terk etmeye yanaşmıyor, müzik çevrelerinin, gözü korktuğu için ülkesine döndüğü yolunda dedikodu yapacağını düşünüyordu; ayrıca yolculuk masraflarını karşılayacak parası da kal-

1. Bu yapıt daha sonra *Op. 11, Trois Romances pour le piano* (Piyano İçin Üç Romans) içinde üçüncü sırada yer almıştır.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 288.

3. agy. s. 278, 279.

mamıştı. Robert sevgilisine gerekli parayı göndererek onu Paris'ten ayrılmaya ikna etmişti; yaşamlarının en önemli olayında birlikte mücadele etmeleri gerekiyordu. Robert sık sık cesaretini yitiriyor, Friedrich Wieck'in kendisi hakkında kentte yaydığı çoğu asılsız dedikodudan fazlasıyla rahatsız oluyordu. Baskı altında kaldığında ölüme sığınma fikri zaman zaman yine ortaya çıkmaya başlamıştı. 3 Temmuz'da sevgilisine şunları yazmıştı: "Eğer dün burada olsaydın Clara, hem kendimi, hem seni öldürebilecek ruh hali içindeydim. Bugün daha iyiyim, dergi için biraz çalışmak istedim ama olmadı. Düşüncelerim devamlı sana ve geleceğimize takılıyor."¹ Mahkemede kendi savlarını destekleyebileceği düşüncesiyle Clara'nın Berlin'de yaşayan annesi Marianne Bargiel'i de ziyaret etmişti. O sıralarda kocasının hastalığıyla uğraşmakta olan Bayan Bargiel, Robert'i çok içten karşılamış, elinden gelen her türlü yardımı yapmaya söz vermişti. Kızı, Paris'ten döndükten sonra onun yanında, Berlin'de kalabilirdi. Clara, annesini çok sevmesine, onun sevgisinden yıllardır mahrum kalmasına rağmen bu konudaki ilk tepkisi oldukça şaşırtıcıydı. Üvey babası Adolf Bargiel'i kastederek, "Babama onca üzüntü veren adamın evine gitmem,"² demiş ancak sonrasında bu düşüncesini değiştirmişti.

14 Ağustos'ta Clara ve Henriette Paris'ten ayrıldılar; Frankfurt'a dek birlikte yolculuk yapmış sonra ayrılmışlardı. Küçük kız, Stuttgart'a, Clara, Leipzig'e doğru yola devam etmiş, kent yakınlarındaki Altenburg'da Robert'le buluşmuştu. Genç adam günlüğüne, "Akşam saat altıda geldi. Sevgili ve hoş sevgilim, daha sevgili ve hoş olmuş. Uzun zaman sonra yeniden kol kola yürüdük, birlikte mehtabı seyrettik,"³ diye yazmıştı. Küçük kent Altenburg, Clara'nın yaşamında ikinci kez çok önemli bir rol oynuyordu. Beş yaşındayken annesi ve anneannesi, onu, dadısı Johanna Strobel'e burada teslim etmişlerdi; o zamanki üzüntünün yerinde şimdi sonsuz bir sevinç vardı. İki sevgili geceyi Altenburg'da geçirmişlerdi; otel defterinde, konaklayanlar listesinde "Weimar'dan Josephine Wieck" in adına rastlanıyordu, Clara'yı kimse görmemişti. Genç kız günlüğüne Robert'le buluşmaları ve sonrasında yaşadıklarıyla ilgili şunları yazmıştı: "Yaklaşık bir yıllık ayrılığın ardından sevgili Robert'imi yeniden gördüm, tarif edilemez bir mutluluk

1. agy. s. 283.

2. Eva, Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 138.

3. agy. s. 139.

içindeydim. Altenburg'dan sonra Schneeberg'e gittik, orada Uhlmann'ların¹ yanında kaldım, çok sevgi dolu bir aileydi kendimi yanlarında çok rahat hissettim. Ayın 24'ünde, baş başa geçirdiğimiz mutlulukla dolu üç günün ardından Robert, Leipzig'e gitti; ben de ona Zwickau'ya dek eşlik ettim, orada Therese'yle görüştük. Kendimi garip hissettim. Robert'in yanında oturuyor, onun aklından geçenleri tahmin edebiliyordum. Çocukluk günlerini düşündüğünde onu seven hiç kimsenin artık hayatta olmadığını fark ediyor olmalıydı. Şimdi onun kaybettiklerinin yerini doldurmaya çalışacaktım. (...) Tanrı gelecek günlerde babamla mücadelelerimizde bana dayanma gücü versin. Benim için güç ve acı verici olacak. Bana yaptıklarını, herkesin önünde onun karşı cephesinde yer almak zorunda kalışımı düşünüyorum. Tanrı beni affedecektir. (...) Robert'in sevgisi bana sonsuz bir mutluluk veriyor. (...) Şimdi elimden geldiğince bir sanatçıyla bir ev kadını birleştirmeye çalışacağım; bu zor bir iş. Sanatımı bırakmayı düşünmüyorum aksi halde kendimi asla affetmem."²

Clara'nın Leipzig'de babasının evinde kalması söz konusu edildi; bu yüzden ilk günlerde Robert'in yayıncı arkadaşı August Friese'nin evinde misafir olmuş, bir süre sonra teyzesi Emilie Carl'in yanına geçmişti. Duruşma gününe yakın bir tarihte Marieanne Bargiel de Berlin'den gelerek kız kardeşinin evinde kızıyla birlikte kalmaya başlamış, özellikle eski kocasına karşı Clara'nın yanında olduğunu göstermek istemişti. 31 Ağustos'taki ilk duruşma aslında mahkemede hâkim önünde değil, bir rahibin gözetiminde gerçekleşecek ve taraflara son kez, davayı sulh yoluyla çözmele-ri yönünde telkinde bulunulacaktı. Friedrich Wieck belirtilen tarihin mahkeme tarafından kendisine çok geç haber verildiğini ve o tarihte işleri nedeniyle kent dışında olması gerektiğini ileri sürerek bu ilk buluşmaya gelmemiş, daha başlamadan davanın uzamasına neden olmuştu. Clara bu şartlar altında artık Leipzig'de barınamayacağını çok iyi bildiği için eylül ayının ilk günlerinde annesiyle birlikte Berlin'e gitmişti. Mahkeme tarafından çağırıldıkça Leipzig'e gelecekti. Berlin'deki yaşam genç kız için kolay değildi; annesi bir yandan hasta ve çalışamayacak durumdaki üvey babasının bakımıyla başa çıkmaya çalışıyor, diğer yandan çocuklarının

1. Emilie Uhlmann, Robert'in 1833 yılında ölen ağabeyi Julius'un ilk eşi idi.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 363, 364.

eğitimiyle uğraşıyordu. Geçimini verdiği piyano dersleriyle karşılamaya çabalıyordu. Clara ilk kez yaşam mücadelesinin ne demek olduğunu annesinin yanında kaldığı süre boyunca yakından anlıyacaktı. Üstelik şimdi onun masrafı da bu evin bütçesine eklenmişti ama genç kız çok geçmeden vermeye başlayacağı konserlerle yalnızca kendi giderlerini karşılamakla kalmayacak Bargiel'lerin aile bütçesine de önemli katkı sağlayacaktı.

Robert'le yine mektuplar aracılığıyla haberleşiyorlardı; aralarındaki uzaklık eskiye oranla çok az olduğu için birbirlerinden çok uzun ayrı kalmaları gerekmeyecek, fırsat buldukça birbirlerini ziyaret edebileceklerdi. Zaten Clara mahkeme için Leipzig'e gitmek zorundaydı ve bu sevgilisiyle buluşmak anlamına geliyordu. Robert'in ruh hali bu süreçte sıklıkla iniş çıkışlar yaşıyordu. Mahkeme sürecinin başlamasının ardından, daha Clara, Paris'ten dönmeden ona gönderdiği bir mektupta, onu babasından ayırmış olmanın suçluluğunu hissettiğini yazmıştı. Uzun bir aranın ardından ilk kez buluşup baş başa kaldıkları üç günün sonrasında Robert sevgilisine, "Artık biraz dinlen, sakınleş, seni ateşli kız. Bütün gün birlikte olmamanın da iyi yönleri var, çok fazla mutluluk o kadar iyi değil," diye yazmıştı. Bu satırlara karşılık Clara'nın yanıtı ise şöyleydi: "Sakinleşeceğim. (...) Neşeyle sana sarılmak isterdim, bugün daha da ateşli olacağım ve sevgili Clara'dan sana korkunç bir öpücük daha göndereceğim,"¹ diye yazmıştı. Bu satırlar müzik tarihçilerinin, Robert'in hayalinde yaşattığı sevgili fikriyle çok daha mutlu olduğunu düşünmesine yol açmakta hatta bestecinin mektupları üzerinde ayrıntılı araştırmaları bulunan Eva Weissweiler, bunu bir çeşit ruhsal ya da fiziksel hastalıkla ilişkilendirmenin yanlış olmayacağını belirtmektedir.²

13 Eylül 1839 günü Clara yirminci yaşını kutladı; Robert her zaman çok önem verdikleri o gün için Berlin'e gitmiş, sevgilisinin yanında kalmıştı. Kenti birlikte gezmek, gelecek güzel günlerden bahsetmek ikisine de iyi gelmişti, sonrasında Clara ve Robert, Leipzig'e dönmüş mahkemenin yeni belirlediği tarih için beklemeğe başlamıştı. Bu arada babasından gelen bir mektup genç kızın sinirlerinin iyice bozulmasına neden olmuş, 21 Eylül'de günlüğüne bu mektupla ilgili şunları yazmıştı: "Şu anda babamdan bir mektup aldım. Ahh! Ne kadar soğuk, buz gibi satırlar, kalbim yeniden acıy-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 173.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 139, 140.

la doldu. Dresden'e gitmeliymişim, ne yapmalıyım? İnsanın kendi babasına güven duyamaması ne acı. Ahh Tanrım, bu çok zor. Hiç annem babam olmasaydı, bu durumu tevekkülle karşılayabilirdim ama anne ve babası tarafından önemsenmemiş bir çocuk olmama rağmen sevgi dolu bir yüreğim varken bu yapılanlar bana reva mı? Kesinlikle bunu hak etmiyorum. Bugün, keşke ölseydim diye düşünüyorum. Ama hayır, yüreğim parçalansa da cesaretimi kaybetmem gerek. Kendimi tümüyle terk edilmiş gibi hissediyorum, kimseye ait değilim, Robert'i görünce ona iyice bağlanıp bir daha hiç ayrılmayacağım. O benim tek barınağım, onu da üzüyorum. Ama her acı kalbime yeni bir sevgi ışığı yolluyor.”¹

Friedrich Wieck'in kızına ilettiği yeni şartların aslında daha önceki isteklerinden farkı yoktu; hemen hepsi maddi konularla ilgiliydi, bu kez dört maddeye indirgenmişti. Buna göre Clara konserlerinden kazandığı, babası tarafından değerlendirilmiş olan 2.000 *taler*'den vazgeçmeli ve bunu kardeşlerine bıraktığını beyan etmeliydi. Babasının evinde kalan piyanosu ve diğer eşyaları için belirli bir ödeme yaparsa Friedrich Wieck bunları geri vermeye razıydı. Robert sevgilisinin adına 8.000 *taler* ayırmalı bu paranın faizlerini yalnızca Clara kullanmalıydı. Bir ayrılık durumunda bu paranın tümüyle genç kıza kalacağı güvence altına alınmalıydı. Son şart olarak da, Clara, Robert'in tek varisi olarak ilan edilmeli, genç adamın ölümünden sonra tüm varlığı ona kalmalıydı. Clara bu maddeleri günlüğüne yazdıktan sonra, daha evlenmeden ayrılmayı ve ölümü düşünmenin onun için dayanılmaz olduğunu eklemişti.

Bu maddelerden de bir kez daha anlaşılacağı gibi Friedrich Wieck için evlilik yalnızca karşılıklı sağlanan maddi güvence anlamına geliyordu. Kızı için kendi yaptıklarının temelinde de bu vardı ve onca yıldır verdiği bütün emeklerin maddi karşılığını almadan Clara'yı kaybediyor olmanın öfkesini yaşıyordu. Bunu önceki yıllarda çeşitli nedenlerle kızının yüzüne söylemiş ya da günlüğüne yazdığı satırlarda, “onun için yaptıklarına” sürekli dikkat çekmişti. Müzik yeteneği, kızının müzikten aldığı zevk hep ikinci plandaydı; o daha yatırımının sonuçlarını göremediği için bu evliliğe karşı çıkıyordu.

Mahkeme sürecinin başlangıcında Clara'yı derinden etkileyen iki olay yaşanmıştı: Genç kız, Leipzig'e gelişlerinden birinde hiç

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 370.

parası kalmadığı ve sürekli annesine yük olmak istemediği için bir miktar para rica etmiş ve şu yanıtı almıştı: “Nişanlın seni gerçekten sevseydi, sana fark ettirmeden eline 1.000 *taler* para sıkıştırıverirdi.”¹ Diğer olay çok daha yürek parçalayıcıydı. Clara kış arifesinde Berlin’e dönmeden babasının evine gitmiş, kışlık paltosunu ve kalın giysilerini almak istemişti. Kapıyı açan hizmetçi ona beklemesini söylemiş, bir süre sonra dışarı gelerek babasının şu sözlerini iletmışti: “Bayan Wieck de kim? Ben iki tane Bayan Wieck tanıyorum, ikisi de benim küçük kızlarım ve yanımda, bu adda başka birini tanımıyorum.” Clara bu olayı günlüğüne yazdıktan sonra, “Ahh baba, baba! Çocuğuna ne yapmak istiyorsun,”² diye yazmaktan kendisini alamamıştı.

Friedrich Wieck’in kızına olan düşmanlığı bununla da sınırlı değildi. Onu iyice yaralamak, müzik kariyerine kendisi olmadan devam edemeyeceğini ispatlayabilmek için elinden gelen her kötülüğü yapmaktan çekinmiyordu. Berlin’deki dostlarına gönderdiği mektuplarda ona piyanolarını vermemelerini öğütlüyor, gerekçe olarak da son zamanlarda sert İngiliz mekanığı çalmaya alışan Clara’nın eline aldığı her çalgıyı “parçalayacağını” öne sürüyordu. Ayrıca Prusya Kralı’nın ve saraya mensup kimselerin kızının vereceği konserlere gitmemesi için hatırlı dostlarını araya sokmaya çalışıyordu. Friedrich Wieck’in yaptıkları, kızı istemediği bir adamla evlenmek üzere olan bir babanın öfkesi olarak algılanabilse de, bunca emek verdiği, tüm bilgi ve deneyimini aktardığı kendi öz kızına karşı böylesine düşmanca bir tavır içine girmesi onun ruh sağlığının çok da yerinde olmadığını kanıtı sayılabilir. Aylar ilerledikçe bu düşmanca tavırlar giderek fazlalaşacak, Clara sık sık, hakkında kaleme alınmış imzasız kötü eleştiriler okuyacak ve bunların hepsinin babasının kaleminden çıktığını hemen anlayacaktı. Yaşlı adamın öfkesi ve kötülük yapma isteği bir türlü dinmek bilmiyordu.

Ekim sonunda Leipzig’de konserler veren dönemin tanınmış piyanisti Camilla Pleyel’i aşırı bir ilgiyle desteklemesinin altında da yine kızını incitmek yatıyordu. Asıl adı Camilla Marie Moke olan ve Clara’dan sekiz yaş büyük bu üstün yetenekli piyanist yalnızca Paris’te değil konser verdiği tüm kentlerde dinleyicileri kendisine hayran bırakıyordu. Bir anlamda Clara’nın en önemli

1. agy. s. 371.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 175.

rakipleri arasındaydı. Hector Berlioz'la yaşadığı maceralı aşkın ardından piyano yapımcısı Camille Pleyel ile evlenmiş bir süre sonra ondan da ayrılmıştı. Friedrich Wieck, Camilla Pleyel, Leipzig'de kaldığı süre içinde ona yakın ilgi göstermiş, konserde sahneye birlikte çıkarak notalarının sayfasını çevirmişti. Clara, babasının yaptıklarını, başta Robert olmak üzere Leipzig'deki dostları aracılığıyla hemen öğreniyordu. Sevgilisi 27 Ekim tarihli mektubunda Camilla Pleyel'in gerçekten çok iyi çaldığını ve herkesi etkilediğini yazmış ancak sonrasında şunları eklemişti: "Sana şunu söylememe izin ver, yalnızca bir tane Clara var, kadın olarak da, sanatçı olarak da. Sen, Pleyel'den çok daha iyisin ve çok daha fazlasını yapabilirsin."¹ Robert ayrıca iki hafta sonra yazdığı mektupta Pleyel'in kendisini kaldığı eve çağırdığını ancak oraya gittiğinde onu yatakta bulup çok şaşırdığını, yanında kaldığı sürece kendisini hülyalı bakışlarla süzdüğünü anlatarak, "Büyük bir tehlike atlattım,"² diye eklemişti. Clara duyduklarından, Camilla Pleyel'in çok iyi bir piyanist olduğunu anlamış, bu konuda günlüğüne şunları yazmıştı: "Onun hakkında okuduklarım, benden çok daha iyi olduğunun kanıtı. Benim açımdan yenilgiyi kabul etmekten başka çare kalmıyor. Son günlerde, yaratıcı olmayan sanatçıların unutulmaya mahkûm olduklarını düşünmeye başladım. Bir zamanlar yaratıcılık yeteneğim olduğunu zannediyordum ama sonra bundan vazgeçtim. Kadınlar beste yapmaya istekli olamıyor. Şimdiye dek hangisi başarabilmiş ki ben başarılı olabileyim? Geçen yıllarda babamın bana söylediği gibi, bu küstahlık olurdu."³

Clara, Robert'e yazdığı bir mektupta da onun kolaylıkla beste yapmasına ve bundan büyük mutluluk duymasına vurgu yaptıktan sonra şu değerlendirmede bulunmuştu: "İnsan beste yaparken kendisine işkence ediyorsa bu onun mesleği olamaz."⁴

Robert'in mektupları kasım başında giderek kısalmaya başladı. Clara, sevgilisinin bu tutumundan yakınıyor, onu habersiz bırakmaması için adeta yalvarıyordu. Kasım sonunda gönderdiği mektupta Robert uzun bir süredir sinirlerinin çok bozuk olduğu-

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 298.

2. agy. s. 372.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 377.

4. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 179.

nu, onu daha fazla üzmemek için olabildiğince seyrek yazdığını belirtiyordu. Ekim ortasında bir dönem büyük hayranlık beslediği Henriette Voigt'un ölümünün ardından kendisini kötü hissetmeye başlamıştı. Zaten mahkemenin uzaması, geleceklerinin bir türlü belli olmaması her ikisini de ama en çok Robert'i perişan ediyordu. Clara sık sık sevgilisinin Berlin'e gelmesini istiyor ama genç adam bu isteğe her zaman uyamıyordu.

11 Aralık'ta yazdığı mektupta o gün kendisini kutsanmış gibi hissettiğini belirtiyordu. Bunun nedeni geçen yıl Viyana'da notalarına ulaştığı Franz Schubert'in *Do Majör Senfoni*'sinin (D 944) provalarından birini izlemesiydi. Sevgilisine heyecanla şunları yazmıştı: "Orada olman gerekirdi, anlatılacak gibi değil, bütün çalgılardan sanki insan sesleri yükseliyordu. Bütün değerlerin üzerine akıllıca çıkabilen bir yapı, Beethoven'a rağmen böylesine bir orkestrasyon. Bu uzunluk, bu ilahî uzunluk, sanki dört ciltlik bir roman gibi, 9. *Senfoni*'den¹ bile daha uzun. Çok mutluydum, tek dileğim senin karım olman ve benim de böyle senfoniler besteleyebilmem."²

Yeni duruşma tarihi olarak 18 Aralık belirlenmiş ve Clara mahkemeye katılmak için Leipzig'e gitmişti. Babasını görecektir olmanın sıkıntısını sabah saatlerinde hissetmeye başlamış, evden çıkmadan günlüğüne şunları yazmıştı: "Bugün mahkeme günü; Tanrım, eğer babam gelirse bana dayanma gücü ver." Aynı günün akşamında bu satırların altına şöyle devam etmişti: "Oradaydı! Hiç unutamayacağım. İçimden ona acımadan yüzüne bakamadım. (...) Bana korkunç bir öfkeyle bakıyordu ama yalnızca bir kez benimle konuştu. Ona mahkeme önünde yalvarabilirdim ama ürktüm, beni kendisinden uzaklaştırmak istiyordu ve ben çivilenmiş gibi oturduğum sandalyeye yapıştım. Bugün yaşadıklarım bizi sonsuza dek ayırdı. Baba ve çocuk arasındaki o şefkatli bağ kayboldu. Robert çok iyi idare etti. (...) Onu şimdi eskisinden çok daha fazla seviyorum, benim için herkesin önünde mücadele ediyor. (...) 4 Ocak'ta karar açıklanacak ama babam nasılsa temyize başvurur. Umarım her şey Paskalya'ya dek sonuçlanır."³ Clara, babasını hâlâ tanıyamamıştı, Friedrich Wieck asıl öldürücü

1. Beethoven'ın Op. 125, Re Minör 9. Senfoni'si.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 303.

3. Michail Krausnick, *Absender, Clara Wieck, Robert Schumann, Johannes Brahms / Du bist mir son unendlich Lieb*, s. 40.

darbesini henüz indirmemişti; mahkemenin 4 Ocak günü bir karara varması ne yazık ki hayaldi.

İki sevgili, Noel'i Berlin'de birlikte geçirdi. Clara çok mutluydu, Robert yıl sonuna doğru yeniden Leipzig'e döndüğünde, kaldığı odaya baktıkça gözyaşlarına engel olamıyordu. 31 Aralık akşamı gönderdiği mektupta içinden geçenleri şöyle kâğıda dökmüştü: "Sana sonsuz bir güvenim var, beni çok mutlu edeceksin. Ben de sana tüm kalbimle sadık kalacağım. Tüm gücümle seni mutlu etmek için çabalayacağım. Bana elini ver Robert, tüm yaşam boyu sana bağlı olacağım, her şeyi seninle paylaşacağım. Aynı zamanda iyi bir ev kadını olacağım. Ahh! Seni tüm kalbimle ve sonsuz bir aşkla seviyorum. Yakında senin mutlu karın olacak Clara'n."¹

Yeni yıl umdukları gibi mutlu başlamamıştı. Friedrich Wieck karar öncesi mahkemeye başvurarak Robert'e bir dizi suçlama yöneltmiş, onun kesinlikle evlenilemeyecek biri olduğunu belirtmişti. Son derece aşağılayıcı bir tonda kaleme alınan bu belge, Robert'in moralini çok bozmuştu. Suçlamalardaki en can alıcı nokta, genç adamın alkol bağımlısı olduğu ve kesinlikle bir aile geçindiremeyeceğiydi. İnsan içinde konuşamayan, söyledikleri doğru dürüst anlaşılmayan, elyazısı bile başkaları tarafından okunamayan bu asosyal insan, kızının yaşamında yer almamalıydı. Böyle birinin eşliğinde konser gezilerine çıkmak kızı için kariyerine son vermek anlamına gelirdi. Wieck ayrıca Robert'i on yıla yakın süredir gayet yakından tanıdığını, bir yıl ona piyano dersi verdiğini ancak kendi aptallığı, inatçılığı ve mantıksız karşı çıkmaları yüzünden elini kalıcı olarak sakatladığını bildiriyordu.²

Robert, Wieck'in suçlamalarının asılsızlığını ispat edebilmek için müzik çevresinden dostlarını tanık olarak çağırmaya karar verdi; başta Mendelssohn ve Gewandhaus Orkestrası'nın başkemancısı Ferdinand David olmak üzere çok sayıda kişi zaman içinde mahkemeye giderek yapılan suçlamaların gerçekdışı olduğu yönünde ifade verecekti. Genç adam ayrıca dostları aracılığıyla Jena Üniversitesi'ne başvuruda bulunacak, bu kurum tarafından 1840 Şubatı'nda, besteleri ve müzik yazıları nedeniyle şeref doktorluğu payesiyle ödüllendirilecekti. Doğal olarak bu süreç, kırılğan yaratılışlı Robert'in ruh halini kötü etkiliyordu. 14 Ocak'ta

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 383.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 183-185.

sevgilisine gönderdiği mektupta, uzun uzun mahkemenin ne kadar sürebileceğini hesaplamaya çalışmış, Wieck'in suçlamalarından bahsetmişti. Mektubun ortasında yazdıklarından hoşnut olmayan bir halde şöyle yakınmıştı: "Mektubum çok kuru. Ahh! Clara, seni bir daha ne zaman sevgiyle, içimden geldiği gibi, kendim gibi selamlayabileceğim? Bazen müzikten hiç anlamadığımı duygusuna kapılıyorum. Yaşamım sanki her şeyin pazarlığını yapan kurnaz Yahudilerinkine benzedi. (...) Davamız ne yazık ki bütün şehrin dilinde."¹

Clara ise Berlin ve çevre illerde konser olanaklarını değerlendirerek hem sanatsal gelişimini kesintiye uğratmamak hem de para kazanabilmek için çaba harcıyordu. Bu konserlerde kendisine kimi zaman kemancı Carl Müller de eşlik ediyordu. Ocak ayında küçük bir kaza yaşamış, saç tokası eline batmış, önce önemsemediği bu ufak yara kısa zamanda bir iltihaba dönüşüp elini kullanamaz hale getirince son anda konseri ertelemek zorunda kalmıştı. Bu tarihlerde genel olarak sağlık durumu iyi değildi, fiziksel yorgunluğa, sinir bozukluğu ekleniyor, zaman zaman yüzünde baş gösteren ağrılar dayanılmaz hale geliyordu. 25 Ocak'ta verdiği konseri, çektiği onca acıya rağmen ertelememiş, arada şampanya içerek neler yaşadığını kimseye hissettirmeden sahneden başarıyla ayrılmıştı.

1 Şubat'ta vereceği konserde genç kız, sevgilisinin *Op. 22, Sol Minör Piyano Sonatı*'nı da çalacaktı. İçinden Robert'in konser için Berlin'e gelerek ona sürpriz yapacağı düşüncesi vardı; bizzat gele-mese bile sevgilisinin ona destek verecek birkaç cümlesinin konser günü eline ulaşacağından emindi. Gerçi iki gün önce Robert, "Konser günü sanki düğünümüzün bir gün öncesiymişçesine çal, çok vahşi çalma, onu yaratan adamı düşün,"² diye yazmıştı. Ama Clara'nın sahneye çıkacağı gün desteğe ihtiyacı vardı. Sevgilisini yanında görmek, hiç değilse onun yazdıklarını okuyabilmek istiyordu. Konser günü eline ulaşan satırlar onu tam anlamıyla şaşkına çevirmişti. Robert gönderdiği kısacık notta, Clara'nın mektubunun bir türlü eline ulaşmadığına vurgu yapmak için şunları yazmıştı: "Şu âna dek sabırla bir mektubun gelmesini bekledim.

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 305.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 391, 392.

Ama ben de artık sırnaşık biri olmak istemiyorum.”¹ Okudukları genç kızı çok yaralamıştı; konser sonrasında sevgilisine gönderdiği mektupta ona şöyle sesleniyordu: “Konser için güzel birkaç söz yazmayarak bugün bana çok acı verdin. Böyle bir şey yapacağını hiç düşünmemiştim. ‘Sırnaşık olmak’ sözü sanki senin sesinden bütün gece kulağımda yankılandı. Ama gördüğün gibi, saat gece on birde masanın başına oturup sana sevgi dolu bir kalple yazıyorum. Aslında içim, her konser sonrasında olduğu gibi hüznle kaplı. Her şey iyi oldu, sonatın da ama konser öncesinde bana sevgi dolu ve tatlı sözler yazsaydın çok daha iyi çalardım.”²

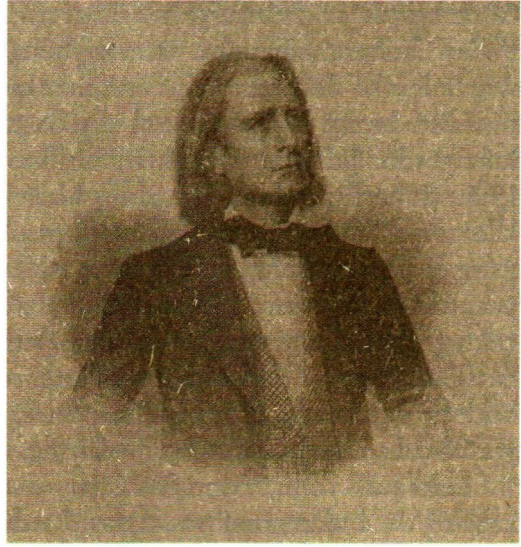
Zaman zaman bu tip küçük alınganlıklar yaşasalar da birbirlerine destekleri ve sevgileri her zaman güçlüydü. Clara, annesiyle birlikte şubat içinde çıktığı Hamburg ve Bremen gezisi boyunca çevresinde gördüğü her güzel şeyi sevgiliyle paylaşmak istiyor, ona postayla bir sürü şey yolluyordu. Annesiyle birlikte büyük bir iştahla yedikleri istiridyelerden Leipzig’e de yollamış, Robert de bu hediyeye çok memnun olduğunu akşam afiyetle yiyeceğini yazmıştı. Genç adamın sevgilisinden bir başka isteği de Bremen’in ünlü sigaralarından almasıydı. Kuşkusuz birbirleriyle paylaştıkları yalnızca lezzetli istiridyeler ya da sigaralar değildi; sanatsal konular daima ön plandaydı. Clara, Hamburg’ta kendisine sürekli Camilla Pleyel’den övgüyle söz eden Heinrich Cranz ve Theodor Ave-Lallemant’dan çok sıkılmış, üstelik konser sonrasında Cranz’ın kendi çalışı hakkında tek bir söz bile etmeyip yalnızca küpelerinin güzel olduğunu söylemesi üzerine adeta çılgına dönmüştü. Robert’e gönderdiği mektupta, “Sen benim bütün büyük sanatçılara nasıl saygı gösterdiğimi biliyorsun sevgili Robert. Thalberg ve Liszt’i özellikle beğeniyorum. Ama bana karşı birkaç saat boyunca böylesine konuşmalarını sen de nezaketsiz bulmuyor musun?”³ diye yazmıştı.

Robert’in yazdığı mektupların ana teması bir süredir üzerinde yeni çalışmaya başladığı yapıtlarıydı. Ocak sonuna doğru ilk kez sevgilisine bu konudan bahsetmiş ancak ne bestelediğini uzun süre söylememişti. Clara her mektupta merakla soruyor, yapıtlar hakkında tahminde bulunmaya çalışıyordu. Sevgilisinden yalnızca baş harfini söylemesini istemiş, bunun faydası olmadığını gö-

1. agy. s. 392.

2. agy. s. 392.

3. agy. s. 396.

Franz Liszt, 1858,
Franz Hanfstaengl'in
fotoğrafından kopya.

rünce onu şaka yollu Bremen'den istediği sigaraları getirmemekle tehdit etmişti. Robert sonunda büyük bir coşkuyla ve nerdeyse dur durak bilmeden *lied*¹ bestelediğini açıklamış, bunun için piyano başında bile oturmasına gerek olmadığını yolda giderken ezgilerin kendiliğinden ortaya çıktığını belirttikten sonra 22 Şubat'ta şunları yazmıştı: "Ah, Clara, ses için beste yapmak ne büyük bir mutluluk. Bundan uzun süredir mahrum kalmıştım."² Gerçekten de çok kısa sürede yüz elliden fazla *lied* besteleyerek kırılması güç bir rekora imza atacak, 1840 onun açısından tam anlamıyla bir "*lied* yılı" olacaktı.

Mart ayında Leipzig'de ünlü bir konuk vardı. Franz Liszt konserler vermek üzere kente gelmiş ve Robert yıllardır ününü duyduğu bu efsanevi sanatçıyla tanışma şansı bulduğu için çok sevinmişti. Clara'ya yazdığı mektupların en önemli konusu bir anda Liszt olmuştu. Birbirlerini ilk kez görüyor olmalarına rağmen ikisi de yıllardır tanışıyormuş gibi bir hisse kapılmış, hemen her konuda anlaşmışlardı. Robert, Liszt'in özellikle Viyana'dan tanıştığı Friedrich Wieck'le yakınlık kurmayıp kendi yanında yer almasından özellikle hoşnuttu. 18 Mart tarihli mektubunda sevgilisine yazdığı,

1. (Alm.) Şarkı.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 309.

“Ona baktıkça Schunke’yi hatırlıyorum, her şeyiyle onun aynısı,”¹ ifadesi, Robert’in bir süre önce kaybettiği en yakın arkadaşı Ludwig Schunke ile Franz Liszt arasında kurduğu paralellliği ve ünlü piyaniste bunca bağlanmasının altında yatan gerçeği açıkça ortaya koyuyordu. İki genç gerçekten birlikte hoş vakit geçiriyorlardı, Liszt, Robert’in yapıtlarını çalmış herkes dinlediklerinden çok etkilenmişti. Sevgilisine yazdığı mektupta, “Bu sabah burada, Liszt’in yanında olmanı isterdim,” demiş ve şunları eklemişti: “Düşünebiliyor musun, konserinde daha önce hiç görmediği bir çalgıyı ilk kez çaldı. (...) On parmağına böylesine hâkim olması beni çok etkiledi. Ama sakın onu örnek almaya kalkma sevgili Clara Wieck. Daha önce ne yapıyorsan öyle yapmaya devam et. Sana kimse yetişemiyor ve çalışında daima kalbindeki iyiliği hissediyorum.”²

Liszt şaka yollu, Viyana’da görmeye alışık olduğu aristokrasiyi Leipzig’de bulamamaktan, konserlerde süslü elbiseleri içinde kontesleri ve prensesleri görememekten yakınmış, Robert de ona, “Bizim de aristokrasimiz var. Yüz elli kitapçıyı, elli matbaayı ve otuz dergiyi dikkate alman gerekir,”³ diye yanıt vermişti. Liszt Robert’in Clara’ya gönderdiği 20 Mart tarihli mektubun altına Fransızca olarak bir not eklemiş, onun Leipzig’de bulunmayışından duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra iyi dileklerini iletmişti. Ne yazık ki yolu Berlin’e düşmeyeceği için görüşmeleri imkânsız gibi görünüyordu. Ama Robert dayanamamış ve sevgilisini Liszt’in vereceği bir konseri dinlemesi için Leipzig’e gelmeye razı etmişti. Sonrasında birlikte Paskalya için Berlin’e dönebilirlerdi.

Clara, Viyana’da dinleyip, “Onunla karşılaştırılınca bütün virtüözler küçük kalıyor, Thalberg de, ben de,”⁴ cümlesiyle hayranlığını dile getirdiği Liszt’i bir kez daha dinlemek istiyordu. Mart sonuna doğru Leipzig’e ulaşmış, konser sonrasında günlüğüne, beklediği kadar etkilenmediğini, bunda beklentisinin çok yüksek olmasının da payı olabileceğini yazmıştı. Ancak seyircilerin davranışlarını, Liszt gibi bir sanatçı için fazla soğuk bulduğunu da eklemekten kendisini alamamıştı.⁵ Berlin’deki Paskalya tatili çok iyi geçmiş, iki

1. agy. s. 310.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 414, 415.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 311.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 417.

5. agy. s. 420.

sevgili kent içinde ve civarda bol bol gezmiş, Robert'in yaşama sevincinin canlandığı ilkbahar günlerinin tadını çıkarmışlardı.

Aylar geçiyor dava bir türlü sonuçlanmıyordu. Mayıs ayında Clara ailesini ziyaret etmek için Berlin'e gelen Mendelssohn'la birlikte zaman geçirmiş, ondan dinlediği Bach'ın füglerine bir kez daha hayran kalmıştı. Genç kız dinlediklerinden çok etkilendiğini, Mozart'ın üçlüsünü duyduğunda gözyaşlarına hâkim olamadığını yazmıştı. 17 Haziran'da günlüğüne yazdıkları uzayıp giden belirsizliğin onu nasıl etkilediğinin en iyi kanıtıydı: "Ahh, nasıl titriyorum, kalbim nasıl çarpıyor. Mutsuz bir karakterim var. Robert'e olan aşkım bile bana her zaman mutluluk vermiyor. Sık sık kendime, onu istediğim gibi, onun hak ettiği gibi mutlu edebilecek miyim, diye soruyorum. Bir aileye sahip olma sorumluluğu onun omuzlarına çok fazla yük bindirmiyor mu? Tanınmış biri olabilecek mi? Ahh, Tanrım! Bu ve buna benzer bir sürü düşünce bana işkence ediyor, keşke çoktan onun karısı olsaydım."¹

Temmuz başında Clara yeniden Leipzig'deydi; ayın dördünde akşamüzeri birlikte yürüyüşe çıkmışlar, Robert'in evine döndüklerinde genç kız gördükleri karşısında ne söyleyeceğini bilememişti. Odada üzeri çiçeklerle kaplı yepyeni bir piyano duruyordu. Clara yaşadıklarını arkadaşı Emilie List'e şöyle anlatmıştı: "Odaya girdim karşımda çiçeklerle bezenmiş bir piyano buldum. Her yanımda mersin dalları ve portakal çiçekleri vardı, üzerinde de Robert'in yazdığı bir şiir duruyordu. (...) Sevinçten konuşamayacak haldeydim. Piyano harika ve bende yeniden çalışma isteği uyandırdı."²

7 Temmuz günü Robert günlüğüne, "Yaşasın! Zafer!"³ diye yazmıştı. Bu sevincin nedeni Friedrich Wieck'in iddialarından vazgeçtiğini haber almasıydı. Mahkeme henüz sonuçlanmasa da, genç adam artık ufukta ışığı görebiliyordu. 1 Ağustos'ta karar iki sevgilinin istediği gibi açıklandı ancak yine de on günlük temyiz süresi olduğunu göz önüne alarak temkinli davranıyorlardı. 11 Ağustos'ta Robert bu kez, "Mutlu gün ve savaşın sonu,"⁴ diye not düşmüştü. Yıllardır süren mücadele istedikleri gibi bitmiş, sıra düğün tarihini belirlemeye gelmişti. Clara'nın doğum gününden bir gün önce, 12 Eylül 1840 günü yaşamlarını birleştirmeye karar verdiler. Sade ve

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 78.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 117.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 152.

4. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 118.

kendi aralarında bir tören yapmaktan yanaydılar. Ağustos ayı sonuna doğru birlikte oturacakları evi aramaya başladılar; Friedrich Wieck bir süredir Dresden’de yaşamaya başladığından Leipzig’de kalabilirlerdi. Çok geçmeden istedikleri gibi bir ev bulmuşlardı. “Insel Straße” üzerinde beş numaralı¹ evin birinci katı yıllardır hayallerini kurdukları yuvaları olacaktı. Clara evlenmeden önce son kez yakın kentleri kapsayan bir konser gezisine çıkmıştı; bu kez kendisine teyzesi eşlik ediyordu. Özellikle Weimar’da ağustos içinde verdiği konser sarayın yakın ilgisiyle karşılanmıştı. Ama 5 Eylül günü yine aynı kentin opera binasında verdiği dinletinin ayrı bir anlamı vardı. O gün seyirci karşısına son kez “Clara Wieck” olarak çıkacaktı. Bu bir dönemin kapanması anlamına geliyordu. Artık müzik dünyası “Clara Schumann”ı alkışlayacaktı.

11 Eylül’de, nikahlarının kıyılmasından bir gün önce, Robert, Clara’ya düğün hediyesini verdi. Ertesi gün törende takacağı mersin çiçeklerinden tacın içinde kapağı altın yaldızla işlenmiş ciltli bir nota vardı. “Myrthen”² başlıklı yapıt yirmi altı *lied*’ten oluşuyordu ve ilk sayfasına Robert elyazısıyla şunları yazmıştı: “Sevgili Clara’ma, nikahımızın bir gece öncesinde Robert’inden.”³ Kısa bir süre sonra Op. 25 olarak yayımlanacak *Myrthen* dizisinden Robert en çok, ilk sırada yer alan “Die Widmung” (İthaf) ve yirmi dördüncü sıradaki “Du bist wie eine Blume”yi (Sen Bir Çiçeği Andırıyorsun) bestelerken Clara’yı düşünmüş olmalıydı. Friedrich Rückert’in dizelerinden yola çıkan ilk *lied*’in sözleri şöyleydi:

Sen benim ruhum, yüreğimsin,
Benim haz kaynağım, acı çaresizliğimsin,
Keşfettiğim dünyamsın,
İçinde yüzdüğüm cennetimsin.
Ve sen benim kederimi ebediyen
Gömdüğüm mezarımsın.

Sen sükûnetsin, huzur içinde uykusun
Aşkını bağışladı bana cennet,

1. Bugün aynı cadde üzerinde 18 numarada yer alan “Schumann Haus” müzeye dönüştürülmüştür.

2. Mersin Çiçeği.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, s. 430.

Yücelten, soylu kılan aşkını.
Varlığım değişir bakışınla
Taşırsın beni göklere aşkınla
Koruyucu meleğim, kusursuz benliğim.¹

Heinrich Heine'nin dizeleri yardımıyla Robert dizinin yirmi dördüncü *lied*'inde Clara'ya şöyle sesleniyordu:

Sen bir çiçeği andırıyorsun
Güzel, temiz ve duru;
Ne zaman baksam sana,
Kalbim hüznle dolu.

Koysam ellerimi başına,
İçimde dua eden bir duygu;
Tanrı bağışlasın seni
Güzel, temiz ve duru.²

12 Eylül'de Leipzig yakınlarındaki Schönefeld'deki küçük kilisede, Robert'in Zwickau'dan çocukluk arkadaşı rahip Carl August Wildenhahn nikâhlarını kıymış, Clara duygularını tüm içtenliğiyle günlüğüyle paylaşmıştı: "Saat onda tören başladı. (...) Rahip Wildenhahn kısa, basit ama insanı yüreğinden etkileyecek bir konuşma yaptı. İçim, bizi bunca engel ve zorluktan geçirerek birbirimize kavuşturana karşı şükranla doluydu. Robert'le uzun yıllar sürecek bir yaşam geçirebilmek için dua ettim. Ah, onu bir gün kaybedebileceğim düşüncesi aklıma geldiğinde ne yapacağımı şaşıyorum. Tanrı beni böyle bir felaketten korusun, buna dayanamam. (...) Güzel bir gündü; günlerdir kendisini saklayan güneş bile, biz kiliseye giderken üzerimize sanki birlikteliğimizi kutlamak istercesine yumuşak ışınlarını gönderiyordu. Bizi rahatsız eden hiçbir şey yoktu. (...) Yaşantımda bir dönem sona erdi, genç yaşımda pek çok kötü olay yaşadım ayrıca hiç unutamayacağım sevinçlerim oldu. Artık yeni ve güzel bir yaşam başlıyor."³

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 72.

2. Heinrich Heine, *Şarkılar Kitabı*, çeviren: Behçet Necatigil, s. 214.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 198.

Clara Wieck 21 yaşında, Johann Schramm, 1840, suluboya.

Leipzig’de evliliğin ilk yılları, 1840-1844

Evliliklerin ilk günü, 13 Eylül 1840’da, Clara yirmi bir yaşına bastı. Yeni yaşamına, yeni evinde Bayan Schumann olarak başlıyordu. Kocasını kalın deri kaplı, kenarları süslü bir defter getirmiş, ilk sayfasına yazdığı bir notla bu defterin ne anlama geldiğini açıklamıştı. Robert’in “Ehetagebuch” (Evlilik Günlüğü) adını verdiği bu küçük defter onların ortak günlüğü olacak ve sayfalarını birlikte dolduracaklardı. “Bugün başladığım bu küçük defterin çok özel bir anlamı var. Her şey hakkında bir günlük olacak. Evliliğimiz ve evimiz hakkında bizi ilgilendiren olaylar, isteklerimiz, umutlarımız bu sayfalarda yer alacak. Aynı zamanda birbirimize iletmek istediğimiz ama sözcüklerin yetersiz kaldığı arzularımız buraya yazılacak. Yanlış anlamalarımızda arabuluculuk yapabilecek, kısaca her konuda güvенеbileceğimiz gerçek bir dostumuz olacak.”¹ Bu satırların altına eklediği ayrıntılı açıklamayla, günlüğün yazımını her hafta ikisinden birinin üstleneceğini, günlük yaşamlarındaki olaylar kadar sanatsal çalışmalarının, ziyarete gelen dostlarının, kısacası her türlü ayrıntının günlüğe kaydedileceğini, bu sayede sonraki yıllarda evliliklerinin gerçek tarihini yeniden okuma ve değerlendirme şansına sahip olacaklarını belirtmişti. Robert yazdıklarını şöyle noktalamıştı: “Bu yazdıklarımın hepsinde benimle hem fikirsene canım karım, benimkinin altına kendi adını yaz ve içinde yaşam sevinci barındıran üç tılsımlı sözcüğü birlikte tekrarlayalım: Çalışkanlık, tutumluluk, sadakat.”² Böylece Clara yaşamında ikinci kez bir başkasıyla ortak günlük tutmaya başlamıştı. Yıllarca babasının onun yerine, onun ağzından kaleme

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 153, 154.

2. agy. s. 154.

aldığı günlüğünden sonra şimdi de Robert, ortak günlük adıyla, bir anlamda genç kadının mahrem dünyasını yok ediyordu.¹ Aslında kocasının niyeti babasından farklıydı, yeni başladıkları yaşamın gerçekten ortak olması için bu uygulamayı düşünmüş, birbirlerinin yazdıklarına müdahale etmeyi aklından geçirmemişti; üstelik Robert sözcükleri dile getirmekte, içinden geçenleri karşındakine söylemekte her zaman çok başarılı sayılmazdı. Kâğıt ve kalemin yardımıyla tüm coşkusu tam istediği gibi, hatta çoğu zaman pek az kimsenin yapabileceği kadar ustalıkla yazıya geçirebiliyordu. Bu günlük, gerçek duygularını Clara'ya aktarabilmek için onun en büyük yardımcısı olacaktı. Üstelik ortak günlük tutmak o dönemde sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdi; müzisyenler arasında Felix Mendelssohn ve karısı Cécile, Franz Liszt ve hayat arkadaşı Kontes Marie d'Agoult belirli bir süre benzer günlükler kaleme almışlardı.²

Robert'in ortak günlüklerine yazdığı üç tılsımlı sözcük, çalışkanlık, sadakat ve tutumluluk üzerine mutlu evliliklerini kurmak istemesi, ondaki bazı değişimlerin işareti olarak algılanabilir. Delikanlılık günlerinde, "Biedermeier" alışkanlıkları ve bağlılıkları olarak gördüğü bu kavramları giderek benimsemeye başlaması ya da benimsemesi gerektiğini düşünmesi, evliliğin ona yüklediği sorumlulukların bir etkisi olmalı. Robert evlenmeden önce sık sık Clara'ya kadın olmanın, sanatçı olmaktan daha önemli olduğunu yazmış, mutlu ve huzurlu bir aile yaşamını her şeyden çok istediğini vurgulamıştı. Clara ise yazdığı mektuplarda sıklıkla, yeni yaşamında kendisinden beklenen sorumlulukları gerektiği gibi yerine getirip getiremeyeceğini bilemediğini ifade ediyordu. Ancak 1841 Şubatı'nda, evlendikten yaklaşık dört ay sonra, ortak günlüklerine keyifle şunları yazmıştı: "Daha önce hiç bilmediğim bir mutluluk yaşıyoruz. Bu babamın hep, 'aile huzuru' diye alay ettiği şey. Bunu tatmayanlara çok acıyorum, yaşamın yalnızca yarısını yaşıyorlar."³ Aynı yılın ağustos ayında Robert'in günlüğe yazdıkları, sanatsal çalışmalarının gündelik yaşamla iç içe geçtiğini ortaya koyuyordu: "Clara büyük bir istekle durmadan Beethoven⁴ çalışı-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 199.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 80.

3. agy. s. 85.

4. O tarihlerde Beethoven'ın piyano sonatlarından daha önce çalışmadıklarını çalışıyordu.

yor; senfoninin¹ düzenlenmesinde bana yardım ediyor, aralarda Goethe'nin yaşamını okuyor, gerektiğinde fasulye ayıklıyor. Müziğe her şeyden fazla önem veriyor ve bu beni çok mutlu ediyor.”² Evlilik yaşamları ana hatlarıyla kendi çizdikleri bu mutlu aile tablosuna uymakla beraber yeni düzen her ikisi ama özellikle Clara için birtakım yeni alışkanlıklar anlamına geliyordu.

Ortak günlüklerini ilk hafta Robert kaleme almıştı. Clara'nın ilk yemeğini pişirmesi, bunun çok lezzetli olması, bir süre yanlarında kalan annesinin de yardımıyla ilk kez kızartma yapması, evlerine gelen konuklar, bunları nasıl ağırladıkları kayıt altına alınmıştı. Robert'in yazdıklarında, yıllardır düşünüyü gördüğü yaşamın yavaş yavaş gerçeğe dönüşmesine tanıklık etmenin sevinci hissediliyordu. 21 Eylül günü yazmanlık görevi Clara'ya geçmiş, onun beklentileri ve yaşadığı gerçekler bazı yönlerden uyuşmamıştı: “Piyano çaldığım zaman Robert'in beni odasından duyması kötü. Bu yüzden çalışmam için en verimli sabah saatlerini kullanamayacağım.”³ O güne dek Clara için yaşam öncelikle piyano çalışmak anlamına geliyordu. Babası evdeki her şeyi onun çalışmasına göre ayarlıyor, kimse çalışmasına engel olmuyordu. Oysa şimdi kocası beste yapmak için sessizliğe gereksinim duyuyor ve Clara'dan fedakârlık bekleniyordu. Evin erkeği ve reisi olarak Robert'in yaşamındaki öncelikler, ikisi için de geçerli oluyordu. Clara ekim ayı geldiğinde uzun zamandır konser turnesine çıkmamış olmanın verdiği sıkıntıyı giderek daha fazla hissetmeye başlamıştı. İçinden geçenleri yine günlük aracılığıyla Robert'e aktarabileceğini düşünmüş ve şunları yazmıştı: “Robert'i benimle birlikte Hollanda ve Belçika'ya gelmeye razı edebilsem gelecek kışı kullanabilirdim. Gücümün en yerinde olduğu bu zamanda, yeteneğimle ona yardım edemem çok kötü. Bu konuyu bir düşün sevgili kocacığım! Gelecek birkaç kışı kullanalım. Bir kenara çekilip oturmam sahip olduğum üne haksızlık olur. İçimdeki görev duygusu, kendime ve sana karşı haksızlık yapmamamı söylüyor.”⁴

1. O tarihlerde üzerinde çalıştığı “Re Minör Senfoni” hakkında ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, based on material found in diaries and letters, Cilt 1, s. 316, 317. Kısaltarak çeviren: Grace E. Hadow, Macmillan & Co, 1913.

3. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 124.

4. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 206.

Genç kadının istediği zaman piyano çalışmaması ve konser yaşamından uzak kalması sıklıkla gündeme gelen bir konuydu. Robert, karısının bu isteklerine hak veriyor ancak yaşadığı çağın alışkanlıklarına ve yerleşmiş geleneklerine sırtını dönemiyordu. O bir erkek olarak olabildiğince fazla çalışmalı, evin geçimini eksiksiz karşılayabilmeliydi. Elinden gelen yegâne iş beste yapmaktı ve bunun için evde sessizliğe ihtiyacı vardı. Karısının sanatsal yetenekleri onu çok mutlu etmekle birlikte işini yapmasına engel olmaması gerekiyordu. Yine de Clara'nın çalışma düzenini altüst ettiği için suçluluk duyuyor, bu durumu düzeltmesi gerektiğini düşünüyordu. Evlendiklerinden üç ay sonra günlükte şunlar yazılmıştı: "Clara mutlu ve sevgi dolu. Hemen her gün onu piyano başında buluyorum. Ama hakkı var, parmaklarının gerilememesi için bunu yapması gerek. Bir süre sonra, onun istediği zaman çalışabileceği gibi bir düzen kurmamız gerek."¹

Yeni evlerinde günlük yaşam Robert'in çalışma temposuna göre ayarlanıyordu. Öğleyin saat on ikiye dek odasında çalışıyor, sonrasında karısıyla ya da bir arkadaşıyla yürüyüşe çıkıyordu. Clara, babasıyla her gün yürümeye çok alışık olduğu ve Robert, Wieck'lerin evinde kaldığı günlerde küçük kıza sık sık gezilerde eşlik ettiği için yeni yaşamlarının en eski ortak alışkanlığı buydu. Saat bir öğle yemeği vaktiydi. Ardından kısa bir dinlenme ve altıya dek çalışma geliyordu. Akşamüzeri genellikle dostları ziyarete geliyor, sonrasında Robert çoğunlukla tek başına dışarı çıkıp arkadaşlarıyla birlikte oluyordu. Akşam yemeği sonrasında karı koca konsere ya da operaya gidiyor veya dostlarla vakit geçiriyorlardı. Clara bu düzen içinde, kendisine yardım eden bir ya da iki hizmetçiyle birlikte evin bütün işini üstlenmişti. Yaptıkları harcamaları en ince ayrıntısına dek kayıt altına alıyor, sınırlı bütçelerini aşmamaya gayret ediyorlardı. Örgü ve dikiş gibi o dönem kadınlarının görevleri arasında sayılan işler, çocukluğundan beri babası tarafından Clara'ya yasaklanmıştı; parmakları onun için çok kıymetliydi, onlara azami özeni göstermeliydi. Bu nedenle evin arkasındaki küçük bahçede çalışırken de genç kadın parmaklarını çamur ve taşlardan korumak için eldiven kullanıyor, çoğunlukla çiçekleri sulamakla yetiniyordu.²

Robert evlendikten sonra *lied* bestelemeyi sürdürüyordu. O

1. agy. s. 208.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 129.

yılın başından beri adeta önüne geçilemez bir istekle kaleminden hep şarkılar dökülüyordu. “Elimden başka bir şey gelmiyor, bir bülbül gibi ölünceye dek şarkı söylemek istiyorum,”¹ diye yazmıştı. Clara’nın beste çalışmalarına ara vermesine üzülüyor, onu yüreklendirmek için seçtiği *lied*’leri göstererek bestelemesini öneriyordu. Genç kadın bu konuda fazla istekli değildi, dilediğince piyano çalışmamak başka bir şey yapacak heves bırakmıyordu. Bu konuda günlüğe şunları yazmıştı: “Birkaç kez Robert’in bana gösterdiği Rückert² *lied*’leri bestelemeye gayret ettim ama olmayacak gibi görünüyor. Beste yapmaya yeteneğim yok.”³ Yine de 1840 Noeli’nde kocasına yeni bestelediği üç *lied*’i hediye etmişti. Bunlar Heine’nin dizeleri üzerine bestelenen “Volkslied” (Halk Şarkısı) ve “Ich stand in dunklen Träumen” (Karanlık Düşler Görüyordum, Op. 13, No. 1) ile İskoç şair Robert Burns’un dizelelerinden çevrilen “Am Strande” (Sahilde) idi. Evliliklerinin üçüncü ayı dolmak üzereyken 5 Aralık 1840’ta günlüğe yazdıkları genç kadının ruh halini bütün açıklığıyla yansıtıyordu. Yeni hayatı ona sonsuz mutluluk veriyordu ama aklını kurcalayan sorunlar da yok değildi: “Üç aydır evliyiz, hayatımın en mutlu üç ayı geçti. Robert’ime her gün biraz daha âşık oluyorum ve eğer sıklıkla üzülüp kızacak gibi oluyorsam bunun nedeni ona karşı duyduğum sevginin kaynağında yatıyor. Umarım gelecek üç aylar da en az geçenler kadar mutlu olur. Şu an mutluluğumu bozan tek şey, derin bir merhamet beslediğim babamı düşünmek. Mutluluğumuza tanık olamadı, Tanrı ona bir kalp bağışlamadığı için bizim sevincimizi anlayamıyor. Yalnızca beni değil, zaten çok fazla olmayan dostlarını da kaybetti; artık elinde hiç mutluluk kalmadı. Bu çok üzücü ve ben onun kızı olduğum için bana daha çok acı veriyor. Umarım çok sevgili Robert, bu düşüncelerim için bana kızmazsın. Bir kızın duyguları tümüyle bastırılamaz.”⁴ Clara’nın babasıyla sorunları bir süre daha devam edecek, Friedrich Wieck gençlerin mutluluğunu paylaşmaya istekli olmayacaktı.

Robert yılbaşından sonra aniden senfonik müziğe yönelmiş, ocak ayının son günlerinde bir haftadan bile kısa sürede yeni bir senfoninin taslağını tamamlamıştı. Yıllar önce başarısızlıkla so-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 121.

2. Şair Friedrich Rückert.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 209.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 306, 307.

nuçlanan ilk senfoni denemesinin ardından ne zamandır kendisini bu alanda ispatlamak istiyordu. Clara defalarca, yazdıklarının piyanodan çok orkestrayla gerçek etkisini bulacağını söylemişti. 1839'da, Leipzig'de bir süre kompozisyon dersi aldığı öğretmeni Heinrich Dorn'a gönderdiği mektupta, "Yakın zamanda yalnızca senfonilerim yayımlanacak ve çalınacak. Sık sık piyanoyu parçalamak istiyorum; fikirlerim için çok yetersiz kalıyor. Ama tabii orkestra için bestelemek konusunda deneyimim yok, bu alanda ilerleyeceğimi düşünüyorum,"¹ diye yazmıştı. Beethoven'dan sonra senfoni bestelemenin ne denli güç olduğunun farkındaydı ve bunu en kusursuz şekilde Schubert'in yaptığına inanıyordu. Onun *Do Majör Senfoni*'sini dinlerken Clara'yla evlenip böylesine güzel yapıtlar bestelemeyi dilemişti. Şimdi bu dileklerinin ilki gerçekleştiğine göre sıra ikincideydi.

Bir haftadan kısa sürede taslağı tamamlamasına karşın orkestrasyon onu çok uğraştırıyordu. Yaylı çalgılar konusunda bilgisinin yetersiz olduğunu fark etmiş, orkestradaki arkadaşlarından yardım istemişti. Şubat sonuna doğru yapıt son şeklini almıştı. 21 Şubat'ta dostlarını evine davet ederek yeni yapıtını onlara piyanoda çalmıştı. Robert bu senfonisini bestelerken şair Adolf Böttger'in ilkbaharı anlatan bir şiirini çıkış noktası olarak almıştı. Edebî değeri çok fazla olmayan dizeler yine de onun hayal dünyasında notalara dönüşmeyi başarmıştı. Clara, yapıt üzerine çalıştığı dönemde kocasının kendisine karşı çok ilgisiz davranmasından yakınmakla birlikte, bunun yoğun tempodan kaynaklandığının bilincindeydi. Senfoniye ilk duyduğunda ortak günlüklerine şu satırları yazmıştı: "Havada menekşelerin kokusu ve kuşların cıvıltısı hissediliyor. Gençlik ateşinin tüm coşkusu ortaya çıkıyor."² Robert ise kendisini doğum yapmış bir kadın gibi hissediyordu, "Hafiflemiş, mutlu ama aynı zamanda hâlâ acı çeken ve hasta."³ Ailede bu duyguları kısa bir süre sonra gerçekten hissedecek kişi Clara idi ve sonbaharda bebeği olacaktı.

Robert yeni senfonisi hakkında Mendelssohn'un düşüncelerini çok merak ediyordu; mart başında onun bu konudaki fikirlerini almış, önerileri doğrultusunda bazı değişiklikler yapmıştı. Yapıt artık dinleyici karşısına çıkmaya hazırdı. 31 Mart 1841 günü Ge-

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 82.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 134.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 157.

wandhaus Salonu'nda gerçekleşen konser Schumann ailesinin yaşamında pek çok yönden önemliydi. Felix Mendelssohn yönetimindeki Gewandhaus Orkestrası, Robert'in "İlkbahar" başlıklı *Si Bemol Majör 1. Senfonisi*'ni (Op. 38) seslendirecekti; konserde ayrıca Clara da sahneye çıkacak ve tüm Leipzig onu ilk kez "Clara Schumann" olarak izleyecekti. Konser, orkestranın emeklileri yararına düzenlenmiş bir hayır etkinliğiydi; Clara afişte adının altında Avusturya İmparatoru tarafından kendisine verilen unvanı kullanmayı ihmal etmemişti. Genç kadın, Chopin'in *Op. 21, Fa Minör Piyano Konçertosu*'ndan iki bölüm çalmış, Gluck, Thalberg ve Scarlatti'nin yapıtlarını seslendirmiş, kocasının ve kendisinin *lied*'lerinde şarkıcılara eşlik etmiş ayrıca Mendelssohn'la dört el piyano çalmıştı. Konser her bakımdan çok başarılıydı; senfoninin bölüm aralarında salondan alkışlar yükselmiş, Clara eski günlerinde olduğu gibi seyirciyi etkisi altına almayı bilmişti. Robert o akşamla ilgili günlüğe şu notu yazmıştı: "Schumann'ların konseri. Hiç unutamayacağım mutlu bir akşam. Clara'm her şeyi öylesine ustaca ve o denli anlayarak çaldı ki, herkesi büyüledi. Sanat yaşamımdaki en önemli günlerden biri oldu. Karım da bunun farkındaydı ve senfonimin başarısına kendisinininkinden daha çok sevindi. Tanrı'nın yardımıyla bu yolda daha fazla ilerleyeceğim."¹

Clara ise arkadaşı Emilie List'e gönderdiği mektupta o akşamı ve aylar sonra yeniden sahnede olmayı şöyle anlatıyordu: "Sürekli alkışlar karşısında yüzüm kıpkırmızı oldu; piyanoya oturunca bile alkış kesilmemişti (Daha önce kimsenin böylesine alkışlandığına tanık olmamıştım, Thalberg'in bile.) Bu coşkunun bana güç verdiğini düşünebilirsin ama sinirden bütün vücudum titriyordu. Daha önce hiç böyle çaldığımı hatırlamıyorum... Kocamın senfonisi bütün dedikodu ve entrikalara rağmen tam bir zafer kazandı... Böylesine alkışlanan bir senfoni duymamıştım... Mendelssohn yönetiyordu, bütün konser boyunca çok hoştu, gözlerinden sevinç pırıltıları yayılıyordu."²

Bu başarı her ikisi için de büyük moral kaynağı olmuştu; Clara piyano çalışıyla hâlâ dinleyicileri etkileyebildiğini görmüş, Robert de senfonik müzik alanında çalışmak için cesaret toplamıştı. Artık adı daha geniş çevrelerce duyulacak, maddi olarak kazancı artacaktı. Yapıtının başka kentlerde çalınma serüveni başlayacak,

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 325.

2. agy. s. 325.

bu aile bütçesine önemli bir katkı yapacaktı. Ancak Clara'nın yeniden eski temposuyla konserlere başlamasının önünde bazı engeller vardı: Öncelikle kocası hâlâ onun evini ikinci plana atacak denli yoğun bir tempo içine girmesine karşıydı; bu dinletide olduğu gibi, "Schumann'ların Konseri" şeklindeki etkinlikler, Robert'in daha çok hoşuna gidiyordu. Clara zaten yaklaşmakta olan doğum öncesinde eski sıklıkta konser vermeyi düşünmüyordu; önce anne olması, ardından sanatına devam etmesi gerekecekti. Şimdilik evini çekip çevirmeye, vakit buldukça piyano çalmaya ve müzik bilgisini ilerletmek için Robert'le birlikte Bach'ın *İyi Düzenlenmiş Klavye*'sinden fügler çalışmaya devam ediyordu. Bu ortak çalışma ikisinin de çok hoşuna gidiyordu, Bach'ın ardından Beethoven ve Mozart'ın senfonik yapıtlarını incelemişlerdi. Clara ayrıca edebiyat konusunda da kocasının bilgisinden ve önerilerinden faydalıyor, daha önce hiç okumadığı kadar çok kitap okuyordu. Robert o tarihlerde yeniden Shakespeare'in yapıtlarına ilgi duymaya başlamıştı; ünlü sanatçının oyunlarında müzik üzerine yazdıklarını derlemek niyetindeydi, kimsenin müzik hakkında onun kadar doğru değerlendirmelerde bulunmadığını söylüyordu.¹

Robert yeni bir senfoni üzerinde çalışıyordu, Clara 31 Mayıs'ta ortak günlüklerine şöyle yazmıştı: "Dün yeni bir senfoniye başladım. (...) Henüz bu yapıttan tek bir nota duymadım ama Robert'in beste yaparkenki yaratıcı enerjisini görüyorum ve kulağıma sık sık uzaklardan gelen re minör ezgiler takılıyor. Bu yapıtın ruhunun derinliklerinden doğduğunu hissediyorum. Tanrı'nın sevgili kullarıyız. Robert beste yaparken, benim onun bestelediklerini gördüğüm zamanki kadar mutlu olamaz. Bana inanıyor musun sevgili Robert? Buna inanmalısın."²

Kocasının yaratı sürecini yakından izlemek hoşuna gidiyordu ama bu onun daha az piyano çalışması demekti. Haziran başında, "Piyano çalışım yine iyice geriledi, Robert ne zaman beste yapsa böyle oluyor. Koskoca günde benim için bir saatçik bulunamıyor. (...) Beste yapmakta bir türlü ilerleyemiyorum, bazen şu aptal kafama vurasım geliyor,"³ diye yazmıştı. Yine de kocasının doğum günü için Friedrich Rückert'in şiirlerinden seçtiği dört tanesini *lied* olarak bestelemiş, bu davranış Robert'in çok hoşuna gitmişti.

1. agy. s. 317.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 87.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 210.

Clara Schumann ve ilk çocuğu Marie,
1844/45, daguerreotype.

Yaz başında Dresden civarında kısa bir geziye çıkmış, ikisinin de çok sevdiği doğanın kucağına kendilerini bırakmışlardı. Robert, bestelerinden ve dergi çalışmalarından fazla uzak kalmak istemediği, Clara da hamileliğinin son aylarına girdiği için bu gezi yaklaşık on gün sürmüştü.

1 Eylül 1841 günü Schumann çiftinin ilk çocukları Marie doğdu. "Sabah on bire on kala gökyüzünde kopan fırtınanın, şimşek ve gök gürültülerinin arasında bebek dünyaya geldi. Mutluluğumuz sonsuzdu. Böyle bir karım olduğu, bana aşkından ve sanatından başka, böylesine bir armağan verdiği için öylesine gururluyum ki."¹ Robert gerçekten mutluluktan kanatlanmış gibiydi; ilk kızlarının vaftizi karısının doğum günü olan 13 Eylül'de gerçekleşmiş, aralarında Mendelssohn ve Robert'in ağabeyi Carl'ın da bulunduğu yakın dostları bu mutlu olayın tanıkları olmuşlardı.

Doğum sonrası Clara'nın öğreneceği yeni şeyler vardı; ev kadınlığında epey yol almıştı ama sırada annelik vardı. Marianne

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 133.

Bargiel bir süre kızının yanında kalıp onun yükünü hafifletmek için tekrar Leipzig'e gelmişti. 1841 Şubatı'nda kocası Adolf Bargiel'in ölümünün ardından kent içindeki kötü ve kasvetli evinden taşınıp doğayı daha yakından hissedebileceği bir evde yaşamını piyano dersleri vererek sürdürüyordu. Yaşadığı iki evlilik ve onca sıkıntıdan sonra ilk kez mutluydu. Clara annesiyle ilgili olarak günlüğüne, "Tanrı insanları terk etmiyor. Annem buna en iyi örnek,"¹ diye yazmıştı.

Robert, karısının doğum gününde ona yine güzel bir sürpriz hazırlamıştı. Karısının haziran ayında, kendi doğum günü için bestelediği üç *lied*'e, genç adam da yeni örnekler eklemiş ve on ikisini birden ikisinin adıyla yayımlatmıştı. Friedrich Rückert'in, "Liebesfrühling" (Aşkın Baharı) başlıklı dizelerinden oluşan *lied*'ler, *Op. 37/12, Liebesfrühling* olarak basılmıştı. İlk opus numarası Robert'in, ikincisi ise Clara'nın yayımlanmış yapıtlarının sırasını gösteriyordu. Aynı gün Robert'in *Op. 38, Si Bemol Majör 1. Senfoni*'sinin ilk baskısı yapılmıştı. Ayrıca ilkbahardan beri üzerinde çalıştığı yeni senfonisi de tamamlanmıştı. Robert günlüğe şunları yazmıştı: "Bir şey beni mutlu ediyor, henüz istediğim yere varmadığımın bilincinde olmak ve daha iyi yapabilmek için duygularıyla gücümü birleştirmem gerektiğini bilmek. Bu nedenle sevgili Clara, cesaretle ileri!"²

Doğumu izleyen aylarda Clara, bebekle ve gündelik yaşamla daha fazla ilgilenmek zorunda kalmıştı, yine de en kısa zamanda piyano çalışmaya başlamış, hatta zaman zaman çalgısını küçük kızını sakinleştirmek için de kullanır olmuştu. Kasım ayı için Weimar'dan gelen bir teklif Schumann'ların hoşuna gitmişti. Konseri düzenleyenler hem Robert'in "İlkbahar Senfonisi"ni seslendirmek hem de Clara'yı solist olarak sahneye çıkarmak istiyorlardı. Bu teklif özellikle Robert'i çok sevindirmişti; tıpkı Leipzig'de olduğu gibi afişlerde ikisinin birden adı olacak, aynı heyecanı ve coşkuyu birlikte yaşayacaklardı. Organizasyon komitesine gönderdiği mektupta, "Karım konser duyurularında, kızsılık soyadının değil, benim soyadımın kullanılmasını istiyor, bu yüzden onu çok daha fazla seviyorum," diye yazmıştı. Weimar konseri yine bir dernek yararına düzenleniyordu, kente vardıklarında kararlaştırılan dinletiden iki gün önce sarayda çalma şansının olduğu ortaya

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 160.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 328.

çıkmiş ve Clara bunu değerdendirmişti. Opera binasında verilen ikinci konser, 31 Mart'ta Leipzig'de düzenlenen dinletinin bir benzeriydi. Programda Robert'in senfonisi ve Clara'nın solist olarak sahneye çıktığı yapıtlar yer alıyordu. Dinleyenlerin ilgisi büyüktü, ikisi de sonuçtan memnundu. Aynı tarihlerde Weimar'da bulunan Liszt ile karşılaşmak gezinin en güzel yanlarından biriydi. Liszt, 6 Aralık'ta Leipzig'e gelerek burada verecekleri konserde Schumann'lara katılmaya söz verdi. Robert ortak günlüklerine keyifle şunları yazmıştı: "Liszt ile otelimizde karşılaştık, şampanya sel gibi aktı; çok içtendi. Onun yüzünden cumaya dek burada kaldık. (...) Öğlen birlikte yemek yedik. (...) Bize, gelip konserimizde çalacağına söz verdi."¹

Liszt sözünde durarak Leipzig'e gelmiş ve hemen ertesinde Clara ile konserde birlikte seslendirmeyi düşündüğü parçayı prova etmeye koyulmuştu. Yapıt *Hexameron* başlığını taşıyordu, 1837'de Paris'te Prenses Cristina Belgiojoso'nun düzenlediği bir konserde dönemim altı önemli piyanistin katılımıyla kolektif bir beste olarak ortaya çıkmıştı. Liszt, Thalberg, Chopin, Pixis, Herz ve Czerny, İtalyan opera bestecisi Bellini'nin *I Puritani* operasından bir marş üzerine altı çeşitleme bestelemiş, Liszt ayrıca yapıta bir giriş ve ara müzikleri ekleyerek konser sonrasında, *Hexameron / Grandes Variations de Bravoure* (Cesaretin Büyük Çeşitlemeleri) başlığıyla yayımlanmasını sağlamıştı. Clara ilk provadan sonra, "Akıl almaz derecede parlak ve gösterişli bir yapıt,"² diye yazmıştı.

Schumann'lar Liszt'in onuruna bir yemek vermiş, kentteki müzisyenleri evlerinde ağırlamışlardı. 6 Aralık 1841'de gerçekleşen konser Liszt'in de katılımıyla seyircinin büyük ilgisini çekmiş, salon ağzına dek dolmuş, dokuz yüzden fazla bilet satılmıştı. Bu her şeyden önce iyi bir maddi gelir anlamına geliyordu. Konserde iki piyanistin birlikte seslendirecekleri *Hexameron*'dan başka Clara ve Liszt'in ayrı ayrı çalacakları parçalar ayrıca Robert'in yeni tamamladığı iki senfonik yapıtı yer alıyordu. Bu yapıtlar *Re Minör Senfoni* (Op. 120, 4. Senfoni'nin ilk versiyonu) ile *Uvertür, Scherzo ve Finale* (Op. 52) idi. Doğal olarak gecenin yıldızı Liszt'ti, ünlü sanatçı sahnede Clara'ya bir buket çiçek vermiş, başarıyı onunla paylaşmaya çaba harcamıştı. Ancak Robert'in, özellikle kendi ya-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 141.

2. agy. s. 141.

pıtlarının beklenen ilgiyi görememesi üzerine, keyfi kaçmıştı. Orkestrayı, Mendelssohn o tarihlerde Leipzig'de olmadığı için, Ferdinand David yönetmiş, Robert'e göre başarısızlıkta bunun da önemli bir payı olmuştu. Robert kendi keyifsizliğinin acısını Clara'dan çıkartmak istercesine, karısının çalışından hoşnut olmadığını söylemiş, bu, genç kadını çok üzmüştü. Aslında o gece iyi çalamadığının kendi de farkındaydı ama bunun en sevdiği kişi tarafından yüzüne söylenmesine üzülmüştü.

Liszt, Leipzig'de kaldığı süre boyunca başka konserler de vermişti. Her defasında dinleyenleri kendisine hayran bırakmayı biliyordu. Clara onunla ilgili düşüncelerini günlüğe şöyle yazmıştı: "Liszt dilediği gibi çalabilir, çalışında her zaman ruh var ama besteleri için insan tatsız diyebilir. Ben onları korkunç olarak niteliyorum, uyuşumsuz seslerden oluşan bir kaos, basta ve tizde aynı anda duyulan homurdanmalar, uzun ve can sıkıcı girişler vs. Besteci olarak neredeyse ondan nefret ediyorum. (...) Ama yorumcu olarak beni büyük şaşkınlık içinde bıraktı."¹

Genç kadının, Robert'le evlendikten sonra müzik zevkinde önemli değişimler olmuştu. Artık babasının çalıştırdığı teknik ve gösterişi ön planda tutan parçalar yerine müzikal derinliği olan yapıtları tercih ediyordu. Bach'ın yapıtlarını incelemek, Beethoven'ın piyano sonatlarını yeniden çalışmak müziğe bakışını değiştirmişti. 1841 Ağustos ayında günlüğüne, "Halk önünde daha az çaldıkça, teknik cambazlıklardan nefret eder oldum. Henselt'in etütleri, Thalberg'in fantezileri, Liszt'in yapıtları bana iyice ters gelmeye başladı,"² diye yazmıştı. Clara yine de Liszt'i Leipzig'de dinlemiş olmaktan ve konuk etmekten hoşnuttu ama onun ardından eski sakin yaşamlarına dönecekleri için de seviniyordu; zaten ardından Noel gelecek, sonrasında yepyeni bir yıla başlayacaklardı. Evliliklerinin ikinci Noel'ini kutlayacaklardı. Bazen birbirlerini kırsalar da çoğunlukla mutlu ve sevgi dolu bir ilişkileri vardı. Babasıyla hâlâ barışamamış olması kimi zaman evliliklerinde sorunlara neden olabiliyor ama sonrasında bunun üstesinden gelmeyi biliyorlardı. Zaten Robert ortak günlüklerinde bunu çok güzel açıklamıştı: "Beni neyin hırçın ve öfkeli yaptığını biliyorsun, babanla ilgili düşünceler. Bu konuda konuşmayacağım. Ayrıca sık sık edebî ve sanatsal yeteneklerimden hoşnut olmuyorum. Bana

1. agy. s. 143.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 157.

kızma sevgili Clara. Bir sanatçı kalbi daima biraz kıpırtılıdır, hep bir huzursuzluk taşır. Ama sonrasında tekrar huzur dolu saatler gelir ve biz böyle bir sürü güzel zaman geçirdik.”¹

1842 her yeni yıl gibi, yeni umutlar, taze başlangıçlar özlemiyle karşılanmıştı. Ancak Schumann ailesinin maddi durumu son aylarda açık vermeye başlamıştı. Küçük Marie’nin bakımı için yapılan harcamalar ve gündelik yaşamlarının gereksinimleri her geçen gün artmaya, Robert’in bestelerinden ve dergi satışlarından elde ettiği gelir bunları karşılamaya yetmemeye başlamıştı. Robert aralık ayının son günlerinde, ailesinden kalan elindeki hisse senetlerinin bir kısmını arkadaşı tüccar Carl Voigt’e satarak kısa süreliğine de olsa maddi yönden biraz rahatlamıştı. Ancak gelecekleri için daha köklü önlemler almaları gerekiyordu. Clara uzun zamandır konser gezilerine çıkmamaktan yakınıyor, bütçelerine yapacağı katkıyı önemsemesini kocasından istiyordu. Artık hamilelik ve bebeğin ilk aylarındaki bakım süreci geride kaldığına göre genç kadın özlemle beklediği konserlerine yeniden başlayabilirdi. Zaten evlendiğinden beri, yeterince konser vermemenin unutulmasına neden olacağını, sonrasında halk önüne çıkmak istediğinde onu davet edecek kimse olmayacağı korkusunu yaşıyordu. Robert, karısının isteklerine daha fazla direnemeyeceğini anlayarak kuzeye, Hamburg’a doğru yapacakları bir geziye karşı çıkmadı. İlk kez birlikte yola çıkacaklar, yol boyunca hem Clara konser verecek hem de o fırsat çıktıkça kendi yapıtlarını yönetecekti. Robert böylece kendi rolünün, ünlü piyanistin peşinde dolaşan işe yaramaz kocası ya da refakatçisi konumundan farklı olacağını düşünüyordu. Bununla birlikte bestelerinden ve dergideki işinden uzunca bir süre ayrı kalacak olması onu en çok düşündüren konuydu; yine de yoğun çalışma temposundan kopmak iyi gelebilirdi. Gerekli hazırlıkları tamamlayıp neredeyse altı aylık olan küçük Marie’yi Schneeberg’deki ağabeyinin yanına gönderdikten sonra yolculuğa çıkmalarının önünde hiçbir engel kalmamıştı.

1842 Şubatı’nın ortasında Leipzig’den ayrıldılar; tasarladıkları rota Braunschweig, Bremen, Oldenburg üzerinden Hamburg’a ulaşmaktı. İlk haftalarda her şey yolunda görünüyordu. Clara’nın piyano çalışı dinleyicilerin ilgisini çekiyor, salonlar daima doluyordu; gerçi genç kadının çalmak zorunda kaldığı çalgılar her za-

man çok iyi değildi ama bu durum hemen her konser gezisinde başına geldiği için artık alışmıştı. Braunschweig ve Bremen'deki konserlerde Robert'in 1. *Senfoni*'si de çalınmış, provalarda oldukça yetersiz bulduğu orkestrayı ve orkestra şefini her iki konserde de beğenmişti. Ancak Oldenburg'da yaşadıkları bir olay hem yolculuğun keyfini kaçırmış hem de Robert'in en istemediği şeyin başına gelmesine neden olmuştu. Hamburg'dan önce uğradıkları bu küçük kentte konser sonrası sarayda verilen davete yalnızca Clara çağırılmış, Robert'i kimse düşünmemişti. Üstelik genç kadın davet sonrası neşe içinde geri gelmiş, kocasının hassasiyetini fazla ciddiye almamıştı. Robert'in bütün neşesi kaçmış, karısının peşinde hiçbir işe yaramadan dolaşan biri konumuna düşürüldüğü için çok alınmıştı. Günlüğe, "Böyle durumlarda, işe yaramaz biri olduğum düşüncesi bütün neşemi kaçırıyor,"¹ diye yazmıştı. Hamburg'da senfonisinin yeniden çalınması, karısının önceki konserlerinden kentte edindiği dostlarının ilgisi, eski neşesine kavuşmaya yetmemişti.

Ancak Oldenburg'da yaşanan olay daha başlangıçtı; çok daha temel bir konuda gerçek bir fikir ayrılığı baş göstermiş ve araları iyice bozulmuştu. Clara bu denli kuzeye çıkmış olduklarını fırsat bilerek yıllardır gitmek istediği Kopenhag'a dek uzanmanın sanatsal ve maddi yönden çok yararlı olacağını düşünüyordu; üstelik daha evden ayrılalı bir ay bile olmamıştı. Maddi yönden gezinin verimli olması için daha fazla konser vermek gerekiyordu. Robert ise hem yolculukta yaşadığı moral bozukluğundan hem de Leipzig'deki işlerinden uzak kalmamak için geziyi orada noktalamak istiyordu. Sonunda Robert, ondan hiç beklenmeyecek bir şeye, karısının tek başına yoluna devam etmesine razı olmuştu. Gerçi yanında gündelik işlerinde yardım etmesi için bir refakatçi olacaktı ama Robert bunca sevdiği Clara'sından ayrılabilmişti. Genç kadın bu yolculuğu tek başına sürdürmesine gerekçe olarak, maddi yönden kocasına daha fazla yük olmak istememesini göstermiş olmalıydı; evin bütün yükü Robert'in omuzlarına bindiği, kendisinin hiçbir katkısı olmadığı için rahatsızdı ve önüne çıkan bu fırsatı değerlendirmek istiyordu.

10 Mart'ta ayrılmışlar biri Leipzig'e dönerken diğeri Kopenhag'a gidecek gemiye binmek için Kiel'e doğru yola çıkmıştı. Cla-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 149.

ra, almış oldukları kararın uygulamasının ne denli güç ve onlar için ne denli alışılmadık olduğunun farkındaydı. Günlüğüne şunları yazmıştı: “10 Mart Perşembe, şu âna dek geçen evlilik yaşamımızın en korkunç günü. Birbirimizden ayrıldık, bana onu bir daha hiç göremeyecekmişim gibi geldi. Kiel’e doğru yolculuğum gözyaşları ve hıçkırıklar arasında geçti; ne denli mutsuz olduğumu anlatamam. Çok iyi bir kız olan yol arkadaşım Marie Garlich’si çektiğim acıyı tam olarak kavrayamadı.”¹

Robert ise karısından bir süreliğine uzak kalacak olmasının her ikisinin sanatsal çalışmaları açısından en doğru karar olduğuna kendisini inandırmak istiyor ama aldıkları kararın herkes tarafından nasıl karşılanacağı kuşkusunu içinden atamıyordu. Günlüğe yazdıkları bunun en iyi kanıtıdır: “Bu ayrılık aramızdaki özel durumu bir kez daha ortaya çıkardı. Yeteneğimi önemsemeyip senin refakatçin olarak peşinden mi gitmeliyim? Ve sen, yeteneğini, ben dergiden ve piyanomun başından ayrılamıyorum diye kullanılmaz hale mi getirmelisin? Üstelik bu denli genç ve kuvvetin yerindeyken. Bir çıkış yolu bulduk. Sen kendisine eşlik edecek bir arkadaş buldun, ben de işimin başına ve çocuğumuzun yanına döndüm. Ama herkes ne diyecek? Her ikimizin yeteneğini birlikte kullanıp geliştirebilmek için bir yöntem bulmamız çok önemli.”²

Aslında Robert endişelerinde tümüyle haksız sayılmazdı. Clara’nın konser turnesine yalnız devam ettiği haberi Leipzig’de duyulduğunda, bu konuyla ilgili dedikodular da hızla yayılmaya başlamıştı. Çoğunluğunu Friedrich Wieck’in ürettiği bu asılsız haberlere göre iki genç evliliklerini Hamburg’da sonlandırmışlar, Robert karısını hasta ve beş parasız bir halde bırakıp gelmişti. Robert hem bu söylentilerden hem de Clara’dan uzak kalmaktan dolayı bir türlü kendisini çalışmaya veremiyordu; piyano başına oturduğunda yalnızca füg çalışabiliyor, kesinlikle yeni beste yapamıyordu. Alkol tüketimini de artırmıştı, karısı eve gönderdiği mektuplarda onu sağlığına dikkat etmesi, artık yalnızca kendisine değil, çocuğuna karşı da sorumlulukları olduğunu unutmaması yönünde uyaracaktı.

Clara, Kopenhag’a bin bir güçlkle ulaşabildi. Hava şartlarının iyi olmaması nedeniyle Kiel’den haftada bir kalkan geminin seferleri aksamış, genç kadın ve refakatçisi umduklarından daha uzun

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 224.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 92, 93.

beklemek zorunda kalmışlardı. Bazen başına gelen bunca aksiliği ilahî bir uyarı olarak görüyor, her şeyi bırakıp kocasının ardından Leipzig'e dönmek istiyordu. Ancak inatçı ve tuttuğunu koparan bir yapısı olduğu için başladığı bir şeyi yarım bırakmayı da gurununa yediremiyordu. Sonunda hava düzelmiş gemiye binip Kopenhag'a doğru yola çıkabilmişlerdi; yine de güvertede giderek uzaklaşmakta olan sahile bakarken içinde, bir daha sahile ayak basamamak, çok sevdiği Robert'i ve kızı Marie'ye kavuşamamak korkusunu hissetmişti.¹ Kopenhag'da yaklaşık bir ay kalmış bu süre zarfında sekiz konser vermişti. Saraya kabul edilmiş, kraliyet ailesinin huzurunda konser vermiş, ünlü edebiyatçı Hans Christian Andersen ve besteci Niels Wilhelm Gade ile yakın dostluk kurmuştu. Tek sorunu evden gelen mektupların her zaman üzüntülü ve karamsar olmasıydı. Bir keresinde Robert, "Evde her şey çok hüznümlü, sanki her şey bana, 'Sevgili Clara'n nerede?' der gibi geliyor; çiçekler ve pencereler bile,"² diye yazmıştı. Clara ise Marie'den az haber almaktan yakınıyordu, kocasına, "En ufak ayrıntılar bile beni ilgilendiriyor, ne giydiğini, patikleri olup olmadığını, geceleri kundağında mı uyduğunu, saçlarının çıkıp çıkmadığını, bukleli ya da düz mü olduğunu, dişlerinin ne alemde olduğunu her şeyi merak ediyorum. (...) İnsanlar bu tip ince detayların çocuğundan uzaktaki bir anne için ne denli kıymetli olduğunun farkında değil,"³ diye yazmıştı.

Robert'in mektuplarında sürekli olarak gündeme gelen bir başka nokta daha vardı: Amerika'ya gitmek. O yıllarda pek çok Avrupalı şansını bu uzak kıtada denemek için kalabalık gruplar halinde ülkelerinden ayrılıyorlardı. Aslında Robert'in planı Amerika'da iki yıl kalıp olabildiğince çok para biriktirip sonra yeniden Avrupa'ya dönerek her türlü maddi sıkıntıdan arınmış olarak yaşama devam etmektir. Üstelik bu ülkeye para kazanmak için gideceklerinden hem Clara hem de kendisi var güçleriyle çalışıp kısa sürede mümkün olan en fazla meblağı biriktirmeye uğraşacaklardı. Avrupalı müzisyenlerin iyi para kazandıklarını duymuştu. Büyük olasılıkla Hamburg'ta, gemilerle Amerika'ya giden kalabalık grupları görüp böyle bir plan yapmış olmalıydı. Ancak dönüş yolunda yaşadığı bir olay onu bu planından biraz uzaklaştırır gibi

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 226.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 90.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 165.

olmuştı. Posta arabasının mola verdiği bir handa, kendisinden önce konaklayan bir yolcunun unuttuğu şiir, uzak denizlerde boğulan bir delikanlıdan bahsediyordu ve bu dizeler Robert'te Amerika yolculuğunun felaketle sonuçlanabileceği öngörüsünü uyandırmıştı.¹ Gerçi Leipzig'e döndükten sonra Clara'ya sık sık Amerika yolculuğu hakkındaki fikirlerini sormaya devam etmişti ama bu plan uygulamaya geçmeden rafa kalkmıştı.

Clara, kocasının mutsuz halini biraz olsun dağıtabilmek için yazdığı mektuplarda gündelik olayları ve kentin müzik yaşamını da anlatıyordu. Orkestranın seviyesini zayıf bulmuş, "Burada müzisyenler sanki zanaatkâr gibi,"² diye yazmıştı. Seyircilerin Chopin'in yapıtlarını neredeyse hiç duymamış olmaları da genç kadına ilginç gelmişti. Kocasının moralini düzeltmek için, "Herkesin seninle tanışmamış olmaktan nasıl üzüldüğünü tahmin edemezsin, hep seni soruyorlar. Dergini herkes biliyor, bestelerinden haberdar olmasalar da adını biliyorlar,"³ diye yazmıştı. Genç kadın, Robert'in senfonisini çaldırmak için bazı girişimlerde bulunmuş, mektubunda bu konudan da bahsetmişti. Robert'in yanıtı oldukça ilginçti; ayrıca Leipzig'e döndüğünden beri bir türlü istediği gibi çalışamamaktan yakınıyordu: "Bu konuda⁴ sana çok teşekkür ederim sevgilim ama onun için fazla zahmete girme, vaktini daha iyi şeylere harca. (...) On yıl içinde kendiliklerinden çalacaklar, bunu biliyorum. Dünya Beethoven'da tıkanıp kalamaz. Kısacası bunun için çaba harcama, eğer kendiliğinden olursa o başka. Çok çabalamama rağmen, doğru dürüst bir beste bile yapamadım. Bütün düşüncelerimde sen varsın. En basit bir şarkıyı bile tamamlayamayacak durumdayım. Bana ne olduğunu bir türlü anlamıyorum. Şimdi senin o rahatlatıcı halinle bana, 'Sevgili Robert, insan her yıl bir senfoni besteleyemez ki,' dediğini görür gibi oluyorum. Biliyor musun, bir yıl önce dün⁵ konserimiz vardı. Mutlu bir akşamdı."⁶

Nisan ortasında Clara, Kopenhag'dan ayrıldı. Hamburg'dan

1. agy. s. 163.

2. Veronica Beci, *Die andere Clara Schumann*, s. 81.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 341.

4. Senfoniye çaldırma çabası için.

5. Robert bu mektubu 1 Nisan 1842 günü kaleme almıştı. Söz konusu konser, 31 Mart 1841 günü Gewandhaus Salonu'nda gerçekleşen, Clara'nın solist, Robert'in besteci olarak önemli bir başarı elde ettiği dinletiydi.

6. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 344, 345.

sonra nehir üzerinde gemiyle yolculuk yaparak Magdeburg'a ulaşıp oradan Leipzig'e geçmeyi planlamıştı. Robert karısına bir an önce kavuşmak için onu Magdeburg'da karşılamış, birbirlerine özlemle sarılmışlardı. 26 Nisan'da evlerine vardıklarında genç kadın eşyaların hepsinin süslenmiş, kocasının ayrıca ona güzel bir halı almış olduğunu görüp çok duygulanacaktı. En hoşuna giden, Robert'in gözlerindeki o güzel bakışı görebilmek ve Marie'nin kıpkırmızı yanaklarını doyasıya öpebilmektir.¹

Clara, Leipzig'e döndükten yaklaşık bir ay sonra, 30 Mayıs günü arkadaşı Emilie List'e gönderdiği mektupta, Kopenhag'a yalnız gitme fikrinin nasıl ortaya çıktığını, aslında bundan pişman olduğunu ama yine de yaptığının doğru olduğuna inandığını anlatmıştı: "Evet, gerçekten Kopenhag'a yalnız gittim (yani Robert olmadan, Bremen'li bir hanımla.) Ama bu bir daha asla olmayacak. Sana her şeyi anlatacağım ve neler olduğunu anlayacaksın. Zaman yaklaştığında Robert defalarca, dergiyi yabancı ellerde daha fazla bırakamayacağını, bu yolculuğun belki iki ay daha sürebileceğini, zaten üç haftadır işinden uzak olduğunu söyledi. Böylece yolculuğu kesmeye karar verdik ama ben olayları bir kez daha tarttım. Bir kadındım, evimde hiçbir şeyi ihmal etmiyordum ama para kazanmıyordum. Niçin yeteneğimi kullanıp Robert'e bir kuruluş olsun katkı yapmıyordum? Kimse bunun için beni suçlayabilir mi? Ya da çocuğunun yanına ve işinin başına döndüğü için kocamı."²

1842 Nisanı'nda Robert günlüğüne Richard Wagner'in Paris'ten döndüğünü not etmişti. 1831'den beri tanışıyorlardı. Wagner, bazı Alman kentlerinde opera yöneticisi olarak meslek yaşamına başlamış, 1839'da Riga'da bulunduğu dönemde parasal sorunlarının artması nedeniyle kaçarcasına kenti terk ederek Paris'e gitmişti. 1842'ye dek kaldığı Paris'te maddi olarak çok zor dönemler geçirmiş, müzik yazıları kaleme almış ancak kendisini besteci olarak kabul ettirmeyi başaramamıştı. Bununla birlikte ilk önemli operası *Rienzi*'yi burada bulunduğu dönemde tamamlamış ve yapıtının Dresden'de sahneleneceği haberi üzerine yeniden Alman topraklarına dönmüştü. Robert'le karşılaşmaları işte tam bu sırada olmuş, Dresden'e gitmeden doğduğu kenti ziyaret eden Wagner ile Robert, Paris ve oradaki müzik yaşamı üzerine

1. agy. s. 346.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 89.

bir süre sohbet etmişlerdi. Ancak neredeyse taban tabana zıt yaratılıştaki bu iki müzisyenin konuşmasının çok verimli geçtiği söylenemezdi. Wagner'in bu karşılaşmayla ilgili izlenimleri şöyleydi: "Schumann çok yetenekli bir müzisyen ama dayanılmaz bir insan. Paris'ten döndüğümde kendisini ziyaret edip Paris izlenimlerimi, Fransız ve Alman müzik yaşamının bağlantılarını anlattım. Ayrıca politikadan ve edebiyattan söz açtım. Ama o, bir saat boyunca adeta dilsiz biri gibi durdu. İnsan her zaman tek başına konuşamaz. Dayanılmaz bir insan."¹ Robert açısından bakıldığında ise karşısında dur durak tanımadan konuşan bir adam vardı: "Hiç durmadan konuşuyor ve konuşmasının uzunluğuna dayanmak mümkün değil."²

Bahar aylarıyla ve Clara'nın geri dönmesiyle birlikte Robert'e yeniden çalışma isteği gelmişti. Bir süredir Haydn ve Mozart'ın yaylı çalgılar için besteledikleri yapıtları incelemiş, bu alandaki eksiklerini gidermenin yollarını aramıştı. Önceki yıllarda olduğu gibi tüm enerjisini bir kez daha tek bir alana, tek bir form üzerine yoğunlaştırmak istiyordu. Bir süre önce kendi dergisinde kaleme aldığı bir yazıda yaylı çalgılar dördlüsünü şu sözlerle tanımlamıştı: "Gerçek bir dördlü, dört kişi arasında gelişen, herkesin söyleyecek bir sözü olduğu, bu sözün çoğunlukla güzel, değişik ve adeta iç içe geçmiş gibi duyulduğu, birinin bıraktığı yerden diğerinin sürdürdüğü bir sohbet gibi olmalıdır."³ Mozart ve Haydn'ın bu alandaki yapıtlarından başka, "İnsan sanatının ve fantezisinin ulaştığı en uç sınır"⁴ olarak gördüğü Beethoven'ın son dördlülerine de hayrandı; Mendelssohn'un benzer çalışmalarından çok etkilenmişti. Haziran ayında kendi dördlülere üzerinde çalışmaya başlamış, kısa süre içinde üçünü (Op. 41, No. 1-3) tamamlamıştı. Bu süreçte ortak günlüklerinde, alkol etkisinde eğlence ve sarhoşlukla dolu geçen günlerden ve gecelerden söz ettiği satırlar daha sonra Robert ya da Clara tarafından kazınarak okunmaz hale getirilmişti. Genç kadın, kocasının doğum günü nedeniyle yine iki *lied* bestelemiş, "İyi kalpli Robert'ime, Clara'sından sevgiyle, küçük bir armağan, 8 Haziran 1842,"⁵ notuyla birlikte vermişti. Daha

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 151.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 229.

3. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 191.

4. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 98.

5. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 306.

sonra Op. 13 dizisi içinde (No. 2 ve 3) yer alacak bu şarkılar Heine'nin dizeleri üzerine bestelenen "*Sie liebten sich beide*" (Karşılıklı Sevda) ve Emanuel Geibel'in şiirinden yola çıkarak yazılan "*Liebeszauber*" (Aşk Tılsımı) idi. Özellikle Heine'nin dizeleri Clara ve Robert arasında bir süre önce yaşanan gergin günler göz önüne alındığında ayrı bir anlam kazanıyordu:

Karşılıklı sevda; ama ikisi de
Gizledi ötekinden;
Bakıştılar haince
İçin için erirlerken.

Ayrıldılar, düşte gördüler
Ara sıra birbirlerini;
Farkında değildiler,
Çoktan ölmüşlerdi.¹

Ağustos içinde Schumann'lar Bohemya'ya doğru yola çıktılar. Robert yıllar önce annesiyle gittiği kaplıca kentlerini bir kez daha görmek istiyordu. Karlsbad ve Marienbad yıllardır tüm Avrupa'nın yaz aylarını geçirdiği önemli sayfiye yerleri arasındaydı. Ziyaretçilerin büyük bölümü devlet adamlarından, sanatçılardan ve eski aristokrasiye ait ailelerden oluşuyordu. Yaz aylarında bu küçük kentlerin sanat yaşamı da oldukça hareketli bir hal alıyordu. Bu kez yine durum farklı değildi. Karlsbad'da kaldıkları süre içinde Hamburglu piyanist Harriet Parish ile tanışmışlar, özellikle Robert, genç kızın çalışından çok etkilenmişti. Ortak günlüklerine onun hakkında, "Saf ve temiz gözleri iyi kalbinin bir aynası olmalı. Müzikten çok anlıyor, doğru ve yerinde değerlendirmeler yapıyor," diye yazmış ayrıca onun Clara hakkında söylediği bir değerlendirmeyi ve büyük olasılıkla karısını çok gücendirecek kendi görüşünü de eklemişti: "O, Clara'nın en çok sanata bir amatör gibi yaklaşmasını seviyormuş. Bu sözcüklerde çok hoş bir övgü var ama Parish yönünden düşünecek olursak, o sanata bir sanatçı gibi yaklaşıyor."² Clara günlükteki bu satırlardan etkilenmiş ve alınmış olmalıydı. Aslında kocasının başka piyanistlerden, özellikle genç hanımlardan aşırı övgüyle söz etmesine alışmıştı.

1. Heinrich Heine, *Şarkılar Kitabı*, çeviren: Behçet Necatigil, s. 203.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 169.

Robert, Leipzig’de kendisinden ders alan Amalie Rieffel için de, yapıtlarını en doğru çalan kişinin o olduğunu söylemiş, Clara’nın genç kızı kendisine rakip olarak görmesine neden olmuştu. Rieffel’ı etkisiz hale getirmek için zekice bir plan yapmış, evlerine derse geldiğinde piyanonun başına geçerek yaklaşık bir saat güç teknik pasajlarla dolu yapıtları birbiri ardına çalmış, duydukları karşısında hayrete düşen ve kendisini hiçbir şey beceremez bir konumda hisseden zavallı kız gözyaşları içinde kalmıştı.¹ Harriet Parish’e karşı benzer bir hamle yapmasına olanak yoktu ancak asıl Robert’e ne denli kırıldığını göstermek istiyordu. Marienbad’da bir konser vermesi istendiğinde Clara programda Robert’in yapıtlarına yer vermemiş ve dinleyenlere bunun nedenini, onları yeterince iyi yorumlayamaması olarak açıklamıştı. Aynı günün akşamında Robert günlüklerine bu konuyla ilgili şunları yazmıştı: “Bu durum akşam aramızda bir konuşmanın geçmesine neden oldu; Clara’nın beni yanlış anlamayacağı kadar yumuşak bir tondaydı.”²

Bu gezinin en ilginç olaylarından biri Schumann’ların o bölgede yer alan bir başka kaplıca kenti Königsward’ta³ tatilini geçirmekte olan Prens Metternich ile buluşmalarıydı. Avrupa politikasına yön veren en önemli isimlerden biri olan Avusturya Başbakanı Metternich, her türlü özgürlük düşüncesine karşı uyguladığı katı sansür nedeniyle sanatçıların büyük çoğunluğunun hoşlanmadığı biriydi. Robert dergisini Viyana’ya nakletmek için bu kente gittiğinde sansürün çarpıcı sonuçlarını bizzat yaşayarak öğrenmişti. Bununla birlikte Königsward’a gittiklerinde Metternich’in oradaki şatoda konakladığını ve kendisiyle görüşmek isteyenlerden bazılarını kabul edebileceğini öğrenmişler, Robert, karısının kartvizitini yollayarak randevu talebinde bulunmuştu. Clara’nın kartvizitinde Avusturya İmparatoru’nun kendisine verdiği unvan yazılıydı ve büyük olasılıkla bu nedenden Schumann’lar huzura kabul edilenler arasındaydı. Genç adamın bu buluşma hakkındaki izlenimlerini günlüğüne yazarken kullandığı ton, özgürlükçü ve despotizme baş kaldıran “Davidsbündler” günlerinin iyice geçmişte kaldığını açığa vurur gibiydi: “Biraz heyecanlıydım. (...) Aniden önümüzde belirdi. Ama ağzından çıkan ilk sözler bu kor-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 204.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 169.

3. Günümüzde Çek Cumhuriyeti toprakları içinde yer alan “Lázně Kynžvart”.

kumu tamamen yok etti. Clara'ya karşı son derece lütufkâr ve dostça davrandı. Benimle de ilgilendi. Konuşmayı tümüyle o yönlendiriyordu. Donizetti'den bahsetti, çok başarılı bir opera bestelediğini ve imparatorun bu nedenle onu müzik yöneticisi yaptığını söyledi. (...) Ayrılırken bize elini uzattı, ürkerek karşılık verdim. Yanından ayrıldık, yaşantımız, unutmayacağımız birkaç dakika daha zenginleşmiş ve yücelmişti. (...) İnsan bu dünyadaki en önemli kişiyle bu denli yakınlaşınca, yeni bir cesaret ve başarıma isteğiyle doluyordu. Bu dakikalar en azından beni böyle etkiledi.”¹

12 Eylül 1842'de ikinci evlilik yıldönümlerini kutlamışlar, sonrasında Clara'nın doğum günü gelmişti. Genç kadın günlüğe, “Pazar günü, ayın on ikisinde evlilik yıldönümümüzü bir kadeh şarap eşliğinde sade bir şekilde kutladık. İki mutlu yıl geçti. Daha nice böylelerine sahip olmak istiyoruz. Ayın on üçü, neşe ve eğlence içinde geçti, Robert bana bir sürü sürpriz hazırlamış,”² diye yazmıştı. Robert'in karısına hazırladığı en büyük sürpriz yeni bestelediği dörtlüleri ilk kez onun doğum günü şerefine arkadaşlarına çaldırmasıydı. Gewandhaus Orkestrası'nın başkembancısı Ferdinand David'in de aralarında bulunduğu dört müzisyen Clara'ya görünmeden eve girmiş, onun odasının önünde çalmaya başlamıştı. Genç kadın hem duyduğu müzikten hem de kendisine hazırlanan bu sürprizden çok hoşnut olmuştu.

Robert sonbahar aylarında yaylı çalgılar için beste yapmayı sürdürmüş, bir piyanolu beşli (Op. 44), bir de piyanolu dörtlü (Op. 47) bestelemişti. Ancak evliliklerindeki sorunlar devam ediyordu. Maddi sıkıntıları bir türlü tam olarak çözülemiyor, Robert sıklıkla moral bozukluğu yaşıyordu; üstelik Clara yeniden hamileydi, yeni bebek masrafların daha da artması demekti. Genç kadın 1842 Kasımı'nda ortak günlüklerine içinde bulundukları durumu oldukça üzgün ve çaresiz bir halde şöyle tanımlamıştı: “Birkaç gündür içimi tarifsiz bir keder kaplıyor. Beni eskisi gibi sevmediğini düşünüyorum, sık sık sana yetmediğimi hissediyorum ama çok şefkatli olduğun ve beni üzmemek için bunu dile getirmiyorsun. (...) Ahh, Robert, kalbimin nasıl sevgiyle dolu olduğunu, seni hep el üstünde tutmak, yaşamı sana tozpembe göstermek istediğimi ve sana nasıl sonsuz bir aşkla bağlı olduğumu bilmiyor musun? Bütün endişem senin için. Senin para kazanmak için ça-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 139, 140.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 156.

lışmak zorunda olman bana en korkunç gelen şey. Ama bu konuda, benim çalışmama izin vermediğin için başka bir çıkış yolu göremiyorum. Ben de sana sanatına adayacağın bir yaşam sunabilmek için para kazanmak istiyorum. Senden para istemek beni derinden yaralıyor.”¹

Ancak genç kadının içini kemiren sıkıntılar ne yazık ki bir anda geçecek gibi değildi. Ortak günlükleri Clara’nın bu yazısının ardından kesintiye uğramış, Robert 1843 Şubatı’nda geçmişe dönük olarak bazı kayıtlarla boş kalan dönemin bir anlamda özetini yazmıştı. Bu süre için sıklıkla kullandığı sözcükler, “sinir bozukluğu” idi. Bu sıkıntılı aylar içinde tek olumlu gelişme yılbaşına doğru Robert’in yeni bestelediği piyanolu beşliyi (Op. 44) evlerinde arkadaşlarıyla denemeleriydi. Clara parmaklarının altında hayat bulan yapıtı çok beğenmiş, beşli Robert’in yaşamı boyunca onun en sık seslendirilen oda müziği yapıtı olmuştu.

Evliliklerinin ilk gününden beri Friedrich Wieck’le ilişkilerinin bozuk olması hem Clara’yı hem de Robert’i etkiliyordu. Genç kadın yaşamında onca önem verdiği babasına karşı gelmiş olduğundan zaman zaman suçluluk duyuyor, Robert de karısının içini kemiren bu sıkıntıya bir çözüm bulamadığı ve kendisini kayınpederine kabul ettiremediği için huzursuz oluyordu. Clara evlendikten sonra babasının ilk doğum gününde, 18 Ağustos 1841’de, ona bir kutlama mektubu göndermiş ancak yanıt alamamıştı. Ardından kızları Marie’nin doğumunu yine büyük bir heyecanla Dresden’e bildirmiş, yaşlı adamdan torununun doğumu nedeniyle son derece kuru bir cevap gelmişti. Wieck her zaman bir bestecinin başarı kazanmasını senfoni bestelemekle ilişkilendirdiği için, Clara, kocasının bu alandaki ilk yapıtının babasının gözünden kaçmayacağını umuyordu. Ancak Friedrich Wieck’in hemen yumuşamaya niyeti yoktu; Robert’in, “İlkbahar” başlıklı birinci senfonisine, “Çelişkiler Senfonisi” diye isim takmıştı.

Aradan geçen zaman yaşlı adamın fikrini değiştirmesine neden olmuş, Clara, 21 Ocak 1843’te babasının yolladığı mektubu okuduğunda çok sevinmişti. Wieck, kızına, kocasının yapıtlarının herkes tarafından çok beğenilmeye başladığını belirttikten sonra en kısa sürede Dresden’e gelerek kendisini ziyaret etmesini söylemiş ve yanında Robert’in piyanolu beşlisini getirmeyi unutma-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 142.

masını tembihlemişti. Clara büyük bir sevinçle hemen babasını yanıtlamış ve en kısa zamanda Dresden'e geleceği sözünü vermişti. Genç kadın, babasına heyecanla yılbaşından önce evlerindeki dinletide Robert'in beşlisini nasıl seslendirdiklerini uzun uzun anlatmış, yazdıklarının her satırında onu ne denli özlediğini vurgulamıştı. Clara şubat içinde babasını ziyaret etmiş, yıllardır süren dargınlığı ortadan kaldırmıştı. Robert bu ilk buluşmanın yalnız olmasını daha doğru bulmuş ve Leipzig'de kalmıştı. 17 Şubat günü, "Clara, Dresden'de akrabalarını ziyaret ediyor. Babası aniden fikrini değiştirdi. Clara adına çok sevinçliyim. Ebeveynlerimiz yaşantımız boyunca öyle kalıyorlar ve onları değiştirme şansımız yok,"¹ diye yazmıştı. Wieck'in fikir değiştirmesinde büyük olasılıkla, Robert'in birbiri ardına bestelediği ve başarıyla seslendirdiği yapıtların önemli bir payı vardı. Damadının müzik çevrelerince kabul edilmeye başlanması, onun ileri sürdüğü savların bir süre sonra inanırlılığını yitirmesine neden olacaktı; bu yüzden vaktinde hamle yapıp safını yeniden belirlemesi kendi açısından yararlı olacak gibi görünüyordu.

Clara'nın Dresden'de babasının yanında olduğu günlerde Robert, Leipzig'i ziyaret eden Hector Berlioz'la yakından ilgileniyordu. 1835'te kendi yayımladığı dergide bestecinin *Op. 14, Fantastik Senfoni*'si hakkında uzun ve kapsamlı bir yazı yayımlamış, yapıtın pek çok yönden övgüye değer olduğunu vurgulamıştı. Robert, Berlioz'u Leipzig'de kendi yapıtlarını orkestrayla prova ederken dinlemiş izlenimlerini şöyle kaleme almıştı: "Orkestrayı mükemmel yönetiyor. Müziğinde bir sürü dayanılmaz şey var ama aynı zamanda sıra dışı zekâ pırıltıları da var. (...) Şüphesiz Paris ve oradaki bohem yaşantı onu bozmuş. (...) Ne yazık ki hemen hiç Almanca konuşmıyor, bu nedenle fazla sohbet edemiyoruz. Onu hayalimde daha hareketli, daha hayat dolu canlandırmıştım. İçten bir gülüşü var. Onun dışında tam bir Fransız, şaraba su katıyor ve komposto içiyor."²

Berlioz ise sonradan kaleme aldığı anılarında Schumann'la karşılaşmasını şöyle anlatmıştı: "Şunu eklemem lazım ki, *Requiem*'den çaldırdığım bölüm³ hiç beklemediğim bir etki yaptı ve Almanya'nın en tanınmış besteci ve eleştirmenlerinden Robert

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 310.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 172.

3. Bestecinin 1837'de bestelediği *Op. 5, Requiem*'in "Offertorium" bölümü.

Schumann'ın övgüsünü belirtmesine neden oldu. Prova sırasında Schumann alışılmış sessizliğini bozarak bana, 'Bu *Offertorium* her şeyin üzerinde,' dedi."¹ Clara, Dresden'den döndükten sonra Berlioz'u evlerinde ağırlamışlar, onun isteği üzerine Robert'in en son yapıtları arasında yer alan piyanolu beşliyi seslendirmişlerdi. İki sanatçı, genç kadının Paris ziyareti sırasında tanışmışlardı. Clara o zaman kendisine fazla ilgi göstermediği için Berlioz'a alınmış, bu ruh hali bestecinin Leipzig gezisinde de devam etmişti. Evlerindeki konserle ilgili yazdığı notlarda, Berlioz'u soğuk bulmasına rağmen, kocasının ona yakın davranmasına bir anlam veremediğini belirtmişti. Fransız besteci ise, Almanya'da Bayan Schumann'la yarışabilecek bir piyanist tanımadığını söylemişti.²

1843 yılının Nisan ayında Leipzig'deki müzik eğitimi açısından önemli bir adım atılmış, Felix Mendelssohn'un uzun süredir üzerinde çalıştığı konservatuvar yaşama geçirilmişti. 1795'te Paris'te, 1818'de Viyana'da eğitime başlayan benzer yapıdaki müzik okullarından sonra Leipzig'deki kurum, Alman toprakları üzerindeki ilk örnek olması yönünden de önemliydi. O zamana dek özel hocalar yardımıyla verilmeye çalışılan müzik eğitimi artık belirli bir plan çerçevesinde ve farklı dersleri kapsayacak şekilde düzenlenmiş, okulun ilk öğrencileri arasında yabancılar da yer almıştı. Gerçi Leipzig'de çok eski dönemlerden beri Thomas Kilisesi bünyesinde faaliyet gösteren "Thomasschule" aynı zamanda bir çeşit müzik okulu gibiydi ama burada yalnızca ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuklarına ağırlıklı olarak şan eğitimi veriliyordu. Oysa yeni konservatuvar herkese açıktı ve müziğin her dalında eğitim vermeyi amaçlıyordu. Saraydan ve soylu ailelerden maddi destek bulan Mendelssohn, okulun öğrencilerinin Gewandhaus Orkestrası'nın provalarına ve konserlerine katılmasına büyük önem veriyor, öğrencilerin aynı zamanda işin uygulama yönünü de kavramalarını amaçlıyordu. Okulda, Mendelssohn ve orkestra üyelerinin önemli bölümünden başka Robert de ders vermeye başlamıştı. Ondan istenen piyano ve partityon okuma konusunda öğrencileri eğitmesiydi. Konuşmayı çok sevememesi, insanlarla rahat ilişkiye girememesi nedeniyle Robert'in öğretmenlik deneyimi fazla uzun ömürlü olamayacaktı. Mendelssohn, hamileliğin sona ermesinin ardından Clara'nın da

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 172.

2. agy. s. 175.

aralarına katılmasını istiyordu. İlk yıl kabul edilen öğrenciler arasında Wilhelm Joseph Wasielewski de vardı. Bu delikanlıyla Robert'in yolları Leipzig sonrasında da kesişecek, Wasielewski ayrıca 1858'de bugün bile en kapsamlı Schumann yaşamöyküsü kabul edilen yapıtını kaleme alacaktı. Leipzig Konservatuarı'nın ünlü öğrencilerinden biri de, okulun kurulduğu yıl dünyaya gelen Norveçli besteci Edvard Grieg'di. 1858'de girdiği okulu 1862'de tamamlayarak yetenekli bir piyanist olarak adını duyurmaya başlayacaktı.

23 Nisan 1843 günü Mendelssohn'un yıllar süren uğraşları sonucunda yapımı planlanan ve Thomas Kilisesi'nin yakınına yerleştirilen Johann Sebastian Bach'ın heykeli¹ açıldı. Tören nedeniyle düzenlenen konserde tümüyle Bach'ın yapıtları seslendirilmiş, Mendelssohn da bestecinin *BWV 1052, Re Minör Piyano Konçertosu*'nu çalmıştı. Clara günlüğüne, "Değişik konuşmalar yapıldı ama bu tür törenlerde her zaman olduğu gibi fazla bir şey anlaşılmadı," diye yazmış, konserle ilgili olarak, "Mendelssohn, Bach'ın *Re Minör Konçertosu*'nu alışıldık ama her defasında şaşırtan ustalığıyla çaldı,"² diye eklemişti. Ertesi gün, 24 Nisan akşamı Robert günlüğüne, "Clara'yla *Fidelio*'ya gidemedik," diye yazmış, genç kadın bir gün sonra, 25 Nisan 1843'te sabah saatlerinde ikinci çocuğunu dünyaya getirmiş, bebek yine kız olmuştu. "Kendim ve özellikle Robert için bu bebeğin erkek olmasını istemiştik,"³ diye yazmaktan kendisini alamamıştı Clara ama önlerinde daha vakit olduğunu, Tanrı'nın onlara bir erkek çocuk da armağan edeceğini düşünüyordu. Küçük kıza Elise adını vermişlerdi.

Aynı tarihlerde Robert bir kez daha kendisini tümüyle beste yapmaya vermişti. Bu kez üzerinde çalıştığı konu bir oratoryo idi. Birkaç yıl önce konuya ilgi duymuş, bestelemeye niyetlenmiş ama sonunu getirmemişti. Bu kez büyük bir hızla yeni yapıtı üzerinde çalışıyordu. Metni İrlandalı şair Thomas Moore'un *Lalla Rookh* adlı yapıtından Robert'in okul arkadaşı Emil Flechsig, Almancaya çevirmişti. "Das Paradies und die Peri" (Cennet ve Peri) başlıklı yapıt bir doğu masalından esinlenmişti; cennetten kovulan bir perinin tekrar oraya kabul edilebilme gayretini konu alı-

1. Bu heykel günümüzde, "Eski Bach Heykeli" olarak anılmaktadır. 1908'de yapılan ise "Yeni Bach Heykeli" olarak adlandırılmaktadır.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 184.

3. agy. s. 185.

yordu. Romantik dönem sanatçılarının çok sevdiği, sıklıkla işlediği kadın aracılığıyla bağışlanma ve kutsanma temaları yapıtın temelini oluşturuordu. Cennete kabul edilmek isteyen peri, bunu başarabilmek için her yolu denemesine rağmen isteğine ulaşamamış ancak tövbe etmiş bir suçlunun, dua etmekte olan bir çocuğa bakarken döktüğü gözyaşlarının yardımıyla yeniden gökyüzüne dönebilmişti. Peri ile Robert, merhametli, sadık ve saf ideal kadın karakterini bulmuş gibiydi. Haziran ayında büyük bölümünü tamamladığı yapıtı hakkında bir arkadaşına, kısa sürede yüz binden fazla nota yazdığını belirttikten sonra, “Ama bu kilisede seslendirilmek için bir oratoryo değil, neşeli insanlar için. Bestelerken içimden bir ses bana, ‘Yaptıkların boşa gitmeyecek,’ diye fısıldıyordu,” demişti.¹

Yapıtın piyano uyarlamasını yaz aylarında Clara yapmış, sonbaharda Berlin ve Dresden’de bazı konserlere katılmak için kısa süreliğine de olsa Leipzig’den ayrılmıştı. Robert 1843 Eylülünde evden uzakta olan karısına özlemle şunları yazmıştı: “Hava çok güzeldi. Çok sık seni düşündüm, özellikle dün akşam saat 18.30’da. Sen yanımda olmayınca eski günlükleri ortaya çıkarıp okudum. Dün geç saatlere kadar senin Paris günlerine ait olanları karıştırdım. Ne kadar heyecan verici bir yaşamımız olmuş, bazen bir roman gibi geliyor. Ama içinde ne kadar çok güzel anı var, değil mi? Bunun dışında etrafımda her şey sessiz. Güneş odanın içine doluyor ama hava serin ve gökyüzünün harika bir maviliği var.”² Robert bu satırlarla sanki bir kez daha geçmiş günlerine ve o zaman kurduğu hayallere geri dönmüştü. Karısından uzak olduğu dönemde gelecek güzel günlerle avunurdu; evlilik günlerinde yaşadığı sıkıntıları aşabilmek için bu anılardan yardım diler gibiydi.

Oratoryonun seslendirmesi aynı zamanda Robert’in ilk orkestra şefliği deneyimi olacaktı. Koro, orkestra ve solistlerin yer aldığı bu denli kalabalık kadrolu bir yapıtı yönetmek başlı başına ustalık isteyen bir işti. Küçük bir toplulukla yapılan ilk provada Clara piyanoda eksik kalan partileri çalarak hem kocasına hem de müzisyenlere yardımcı olmuştu. Ancak çalışmalar ilerledikçe bazı sorunlar çıkmaya başlamıştı. Robert’in kalabalık karşısında yeterli kadar yüksek sesle konuşamaması, orkestra şefliği konusunda deneyimi bulunmaması, yakını iyi görememesine karşın gözlük kul-

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 99.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 95.

lanmamakta direnmesi müzisyenler arasında çatlak seslerin yükselmesine neden oluyordu. Genç adam, o dönemde Dresden’de bulunan karısına, “Sensiz prova yapamıyorum sanki içimdeki yaratıcı ruhu kaybetmişim gibi hissediyorum,”¹ diye yazmıştı. Yapıtta “Peri” karakterini seslendiren Clara’nın yakın arkadaşı soprano Livia Frege, genç kadına gönderdiği bir mektupta, “Eğer sevgili kocanız etrafla tartışmaktan vazgeçip bütün dikkatini toparlayabilse her şey daha kolay olacak,”² diye yazmıştı.

Das Paradies und die Peri (Op. 50), ilk kez 4 Aralık 1843 günü Leipzig’de seslendirilmiş, büyük başarı kazanmıştı. Clara, “Ne kadar mutlu olduğumu anlatacak söz bulamıyorum,”³ diye yazmıştı. Kısa süre sonra, 11 Aralık’ta ikinci bir seslendirme daha yapılmış, yine beğeniyle karşılanmıştı. Robert geniş kitlelerin ilgisini çeken büyük bir yapıt bestelediği için mutluydu; “Loewe’nin⁴ çoğu didaktik bir tat veren bazı oratoryolarını saymazsak, benimkine benzer bir yapıt tanımıyorum. Bestelerim hakkında konuşmak ya da yazmayı çok sevmiyorum ama dileğim, bu yapıtın dünyada iyi etkiler bırakması ve çocuklarımin anılarında bana sevgi dolu bir yer kazandırması.”⁵ Bu oratoryo aslında bir anlamda, Robert’in gençliğinde bağlı olduğu sanatsal prensiplerden giderek uzaklaşmakta olduğunun bir başka kanıtıydı. Romantik dönemin çok kullanılan konularını işlemekle birlikte metinde fazla bir derinlik yoktu ve pek çok yapıtta karşımıza çıkan motifleri sıradan bir dille anlatmaktan öteye geçemiyordu. Bu metinden yola çıkan Robert, o güne dek kullandığından daha zengin bir orkestraya yer vermiş, müzikal dil olarak da Carl Maria von Weber ve dönemin bir başka başarılı opera bestecisi Heinrich Marschner’in stilini kendisine örnek almıştı. Oratoryonun o yıllarda çok beğenilip giderek unutulması ve günümüzde bestecinin en az seslendirilen yapıtlarının başında gelmesi zaman içinde değişen beğeni farkını daha iyi ortaya koymaktadır. Robert bu oratoryosuyla çağındaki müzik dinleyicisinin ilgisini çekmeyi başarmıştı. Dönemin tanınmış eleştirmenlerinden Eduard Hanslick,

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 351.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 174.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 352.

4. Alman besteci Carl Loewe.

5. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 350, 351.

"Florestan Usta biraz yaşlanmış,"¹ diyerek bu değişimi esprili bir dille vurgulamıştı.

Robert'in yeni oratoryosunun etkisinde kalanlardan biri de Friedrich Wieck idi. Yapıtın Leipzig'deki başarılı seslendirmelerinin ardından 23 Aralık'ta Dresden'de tekrarlanacak olması onu harekete geçirmiş, ayın 15'inde damadına şu satırları yazmıştı: "Sevgili Schumann, *Tempora mutantur et nos mutamur in eis*!"² Clara'ya ve herkese karşı birbirimize daha fazla uzak duramayız. Artık siz de bir aile babasısınız, daha fazla açıklamaya ne gerek var? (...) Sizi Dresden'de keyifle bekliyorum. Babanız Friedrich Wieck."³ Böylece, özellikle Clara'nın iç huzurunu bozan en önemli sorun ortadan kalkmış oluyordu; Schumann'lar Noel tatilini Dresden'de Wieck'lerle birlikte geçirmiş, oratoryonun bu kentteki başarılı seslendirmesine birlikte tanık olmuşlardı. Her ne kadar Robert, kayınpederine karşı hâlâ soğuk ve uzak dursa da, resmî olarak aradaki buzlar çözülmüştü ve sonraki aylarda ilişkileri giderek normalleşecekti.

Yeni yıl Clara için daima yeni planlar anlamına geliyordu. Uzun zamandır aklında olan Rusya gezisini 1844'te gerçekleştirmek genç kadın için adeta bir saplantı haline gelmişti. Oysa Robert, geçen yıl yaşadığı başarısız turne gezisinin ardından yeni bir maceraya atılmaya pek istekli değildi ancak karısını yalnız yollamak da içine sinmiyordu. Üstelik gidilecek yer çok uzaktı ve gerek yol koşulları, gerek mevsimsel koşullar Clara'nın tek başına ya da yanında tanımadığı bir refakatçiyle böylesine bir maceraya atılmasına olanak vermiyordu. Genç kadın uzun zamandır bu yolculuğun hazırlıklarını yapmış, kocasını razı edebilmek için Mendelssohn'dan yardım istemişti. Robert onun fikirlerine her zaman değer verdiği için bu konudaki olumlu bir telkini Clara'nın işini kolaylaştırabilirdi. Sonunda genç kadının istediği olmuş, ocak ayının sonunda yola çıkmışlardı.

Her büyük yolculukta olduğu gibi, önce yine Schneeberg'e Robert'in ağabeyinin yanına uğramış, çocukları onlara emanet etmişlerdi. İlk durakları Berlin'di. Burada Mendelssohn'lara konuk olmuş, birlikte çok keyifli saatler geçirmişlerdi. Felix Mendelssohn bir süredir Prusya kralının emrinde müzik yöneticisi olarak

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 101.

2. (Lat.) Zaman değişiyor ve bizler de onunla değişiyoruz.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 148.

çalıştığı için vaktinin büyük bölümünü Berlin’de geçiriyor, Leipzig’deki işlerine daha az vakit ayırabiliyordu. Bu buluşmalarında Clara ve Mendelssohn her zaman yaptıkları gibi piyano başında uzun bir zaman geçirmişler, genç adam yeni bestelediği altı sözsüz şarkıyı Clara’ya ithaf ederek notalarını da vermişti. Ayrıca Bayan Mendelssohn’un hediye ettiği, kürk manşon onları bekleyen soğuk günlerde çok işlerine yarayacağına benziyordu.

St. Petersburg’a ulaşınca dek önlerinde uzun bir yol vardı. Her zaman yaptıkları gibi konakladıkları kentlerde olabildiğince fazla konser vererek maddi kazançlarını artırmaya, aynı zamanda yolculuğun yıpratıcı etkilerinden korunmaya çalışıyorlardı. Königsberg¹ ve Riga’nın ardından Dorpat’ta² konaklamışlar, Clara evden ayrılışlarının üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra, 20 Şubat 1844’te babasına bir mektup göndererek o güne dek yaşadıklarının tüm ayrıntılarını anlatmıştı. Genç kadın sanki yıllar önce babasıyla birçok benzerini gerçekleştirdiği yolculukların nasıl birbirinin eşi olduğunu Wieck’e ispatlamak ister gibiydi. İyi bir piyano bulabilmek, iyi bir otelde konaklayabilmek, konser salonunu olabildiğince doldurabilmek turnedeki sanatçının öncelikli kaygılarından ve bunu en iyi babası anlayabilirdi. Clara ayrıca Friedrich Wieck’in merak edebileceği diğer konularda da onu bilgilendiriyordu: “Yolculuğumuz kesinlikle düşündüğümüz kadar zor ve korkulacak şekilde geçmiyor. Her yerde Almanca konuşuyorlar, her yer Alman, Petersburg’dan on mil öncesinde Rusça başlıyor. Kürklerimiz ve örtülerimiz sayesinde şimdiye dek soğuga fazla hissetmedik, üstelik son iki gün eksi 12-15 derecede yolculuk yaptık. Evlerin içi sıcak, bütün odalarda aynı sıcaklık ve bu insana iyi geliyor. İlk defa Dorpat’ta kuzeyde olduğumuzu hissettik, bu sabah eksi 23 dereceydi.”³

Dorpat’ta kaldıkları süre boyunca Clara başarılı konserler vermiş, iyi çalgılar bulabildiği için çok sevinmişti. Tek sıkıntısı kocasının üşütüp yaklaşık bir hafta yataktan çıkamamasıydı. Neyse ki kentin ileri gelen aileleri ellerinden gelen yardımı esirgememiş, sıcak yiyecek ve ilaçlar göndererek Robert’in bir an önce sağlığına kavuşmasını sağlamışlardı. Clara bir konser sonrasında kendisiyle sohbet eden soylu bir hanıma oteldeki yatakların çok kirli oldu-

1. Günümüzde Rusya sınırları içinde yer alan, Kaliningrad.

2. Günümüzde Estonya sınırları içinde yer alan, Tartu.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 150.

ğundan şikâyet edince aynı akşam hanımın hizmetçisi temiz çarşaf lar ve iki kocaman yastıkla otele gelmiş Schumann'ları tertemiz yataklarda yatırmıştı. Aslında Robert günler ilerledikçe tıpkı iki yıl önce birlikte çıktıkları gezide olduğu gibi kendisini önemsiz hissetmeye, Clara'nın yanında basit bir refakatçiden başka bir işe yaramadığını düşünmeye başlamıştı. Hiç çalışamaması canını sıkıran bir başka noktaydı; bol bol kitap okuyor, Goethe'nin *Faust* unu elinden bırakmıyordu.

4 Mart günü St. Petersburg'a ulaşmışlardı. Uzun yıllardır Avrupalı sanatçıların uğrak yeri konumundaki bu kentte, özellikle Çariçe II. Katerina'nın hüküm sürdüğü XVIII. yüzyılda İtalyan bestecilerin hâkimiyeti vardı. Tümüyle batı kültürü etkisinde bir yaşam süren Rus aristokrat aileleri dönemin ünlü sanatçılarının kente gelmesini her zaman destekliyorlardı. XIX. yüzyılda da bu durum fazla değişmemiş, başta opera şarkıcıları olmak üzere, Avrupa müzik yaşamında adı ön plana çıkan hemen her sanatçı mutlaka St. Petersburg'a dek uzanmıştı. Clara'nın uzun zamandır kente gelmek istemesinin en önemli nedenlerinden biri buydu. Ünlü solistler arasında adının geçmesi için mutlaka bu kentte konser vermesi gerekiyordu. Schumann'ların St. Petersburg'da birçok dostları vardı ve yabancılık çekmeyeceklerdi. Öncelikle sarayda müzik yöneticisi olarak çalışan piyanist ve besteci Adolph Henselt tanıdıkları bir isimdi. Clara özellikle babasının müzik zevkine uygun programlar seslendirdiği ilk konserlerinde onun yapıtlarını sıkça çalmıştı. Kentteki bir başka dost Pauline Garcia idi. Clara kısa zamanda gerekli bağlantıları kurmuş, hem halk önünde hem de sarayda bir dizi konser vermişti; üstelik bu kez St. Petersburglu müzisyenler Robert'in yapıtlarına da ilgisiz kalmamışlar, 1. *Senfoni*'sini dinlemişlerdi.

1 Nisan'da Robert yaklaşık bir aydır konakladıkları kentten Friedrich Wieck'e uzun bir mektup yazmış, tüm yaptıklarının ayrıntılı bir dökümünü çıkarmıştı. Oldukça neşeli bir tonda kaleme alınan satırlar, belki kayınpederine üzgün ve sıkıntılı görünmek istememesinin bir sonucuydu ama yine de, mektubun içeriği Robert'in St. Petersburg günlerinin çok da kötü geçmediğini ortaya koyuyordu:

Sevgili baba,

İçten mektubunuzu ancak bugün cevaplayabiliyoruz; size memnuniyetle buradaki başarılarımız hakkında bilgi vermek istiyoruz. Dört hafta-

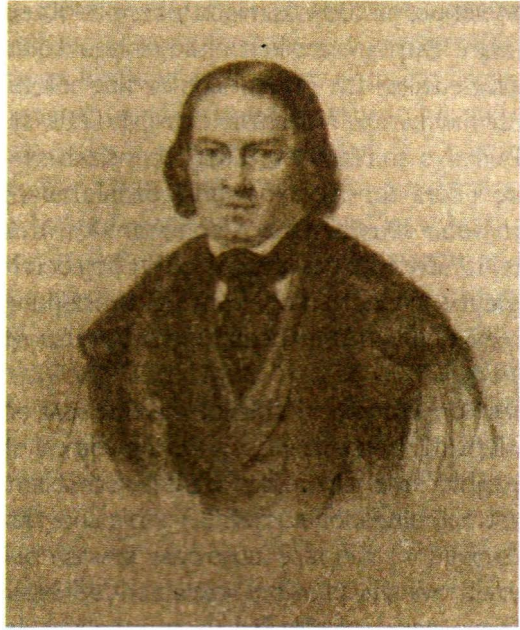
dır buradayız, Clara dört konser verdi ve Çariçe'nin huzurunda çaldı. Mükemmel dostluklar kurduk, çok ilginç şeyler gördük, her gün bir yenilik getirdi. Bugün, Moskova'ya yola çıkışımızdan önceki son günümüzde, geri dönüp baktığımızda elde ettiklerimizden hoşnut olmalıyız. Size anlatacak ne çok şeyim var ve bunun için nasıl sevinçliyim. Önemli bir yanlış yapıp buraya gelmekte geç kalmışız. Bu denli büyük bir kentte pek çok hazırlık yapılması gerekiyor. Her şey saraya (...) bağlı, basın ve dergilerin fazla bir rolü yok. Herkes kendisini İtalyan operalarına kaptırmış, Garcia büyük başarı kazandı. İlk iki konser fazla kalabalık değildi, üçüncü çok iyiydi ama dördüncü en parlğıydı. Diğer sanatçılarda, Liszt de bile, seyirci sayısı giderek düşmüş ama Clara'da daima arttı. Eğer araya Paskalya haftası girmemiş olsa ve Moskova'ya gitme düşüncemiz olmasa, dört konser daha verebilirdi. En iyi dostlarımız, doğal olarak Henselt'lerdi. (...) Wielhorsky'ler¹ de bizimle çok ilgilendiler, orkestrayla bir konser yapmamızı sağladılar; bu konser için senfonimi çalıştırdım ve yönettim. (...) Çar ve Çariçe Clara'ya karşı çok içten davrandılar, geçen hafta iki saat boyunca yalnızca kraliyet ailesine çaldı. (...) Kışlık saraylarının ihtişamını Clara size buluşturduğumuzda anlatır. *Binbir Gece Masalları*'ndaki gibi. (...) Moskova'ya doğru yapacağımız yolculuk için gözümüzü korkuttular. Ama inanın bize, Rusya'da yolculuk yapmak herhangi bir yerden daha iyi ya da daha kötü değil. Leipzig'de gözümde canlandırdığım korkunç manzaralar için şimdi kendime gülüyorum. Ama buranın pahalı olduğu bir gerçek. (...) Size anlatacak daha çok şeyim var ama Moskova için hazırlık yapmamız gerekiyor. (...) Bugün benim için küçük bir yıldönümü. Çok iyi biliyorsunuz, dergimizin onuncu doğum günü.²

St. Petersburg günleri her ikisi için de bu mektupta anlatıldığı gibi keyifli geçmişti. Clara'nın sarayda verdiği konsere Robert gitmemiş ve onu otelde beklemişti ama en azından bu durum aralarında yeni bir tartışma nedeni olmamıştı. Onları dostları Kont Lvov'un evindeki davette gören bir Rus asilzade, Robert'i asık suratlı ve kendi kendisine konuşan, Clara'yı kocasının yerine bütün soruları yanıtlamaya çalışan biri olarak tanımlamış, her ikisinin de Fransızca'yı Saksonya aksanıyla konuştuğunu günlüğüne yazmıştı.³ Ama Robert'in kalabalık toplantılarda, özellikle tanı-

1. Mathieu Wielhorsky ve Michel Wielhorsky müzisyen iki kardeşti ve St. Petersburg'da kaldıkları süre boyunca Schumann'larla yakından ilgilenmişlerdi.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 89-91.

3. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 98.

Robert Schumann 34 yaşında,
Joseph M. Aigner'in kaybolan
yağlıboya tablosundan Auguste
Hüssener'in gravür baskısı.

madığı kişilerin arasında çok konuşkan olmaması yalnızca St. Petersburg'a özgü bir durum değildi. Clara, filarmoni derneğinin şeref üyeliğine seçilmiş, Robert kentte bir konservatuvar kurmak için teklif almıştı.

Clara'nın St. Petersburg'da verdiği üçüncü konserin ardından kentteki bir gazetede çıkan eleştiri, müzik zevkinin nasıl değişmekte olduğunun en iyi kanıtıydı: "Clara Schumann, halka açık bir konserde Scarlatti ve Johann Sebastian Bach'ın müziklerini çaldı. Böyle bir şeyin olabileceğini on yıl önce kim düşünürdü? Bu müziklerin böylesine etkili olacağına, Bayan Schumann'ın yapıtları defalarca tekrarlamak zorunda kalacağına kim inanırdı. Dinleyicileri Bellini'nin motifleri üzerine çeşitlemelerle ya da benzeri maskaralıklarla oyalayabileceğini zanneden sanatçılar için önemli bir uyarı. Seyircimizin müzik bilgisi gözle görülür şekilde yükseldi. Klasik sanatçıların yapıtlarını dinlemenin bizim için gereklilik olduğu günlerin gelmesi fazla uzak değil."¹

2 Nisan'da Moskova'ya doğru yola çıkmış, Tver'de uzun süredir oraya yerleşmiş olan Robert'in dayısını ziyaret etmişlerdi.

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 257, 258.

Moskova'ya ulaştıklarında özellikle Kremlin ikisini de çok etkilemişti. "Bumanzaratarifedilemez, insankendisini Konstantinopol'de zannediyor. Bu şehrin sayısız kubbelerle kendisine has oryantal bir havası var."¹ Moskova'ya gelmekte iyice geç kalmışlardı; artık Paskalya haftasına girildiği için konserlere ilgi fazla değildi, yine de Clara üç konser vermiş dinleyicilerin çoğunluğunu kentteki soylular oluşturmıştı. Robert, Moskova'da durmadan şiirler kaleme alıyordu; dönüş yolunda Friedrich Wieck'e gönderdiği bir mektupta bu şiirlerin içinde müziğin gizlenmiş olduğunu ama onları besteleyecek vakti olmadığını yazmıştı.² Moskova'da gittikleri operada Mihail Glinka'nın *Çar İçin Yaşam* operasını izlemişler, Robert yapıt hakkında şunları not etmişti: "Önemli bir bölümü halk ezgileri gibi. Orkestrasyon zayıf, bakır nefesliler çok öne çıkıyor." Bir başka gün kilisede ayine katılmışlar dinledikleri müzik hakkında Clara şunları yazmıştı: "Rahiplerin şarkı söylemesi ilginç. (...) Beş altı saat aynı şekilde söylüyorlar. Müzik yer yer vahşi, yer yer çocuksu, oktavlar ve beşliler dolu. Robert iki saatlik kutsanmanın ardından dışarı süzüldü, hemen arkasından da ben çıktım."³

Moskova'da ilginç yerler görüp yeni müzikal deneyimler yaşıyorlardı ancak Robert'in ruh sağlığı da günden güne bozulmaya başlamıştı. Yeniden kendisini önemsiz ve hasta hissetmeye başlamıştı. Moskova'daki bir davetin ardından ortak günlüklerine, "Hastalıklar, neredeyse dayanmak imkânsız, üzerine bir de Clara'nın davranışları," diye yazmıştı. Genç kadın aynı sayfalarda kocasının bu suçlamasına şu şekilde yanıt vermişti: "Ne olduğunu bilmiyorum. Yazılanları okuyunca, Robert'in öfkesini uyandırdığım hissine kapılıyorum. Kötü bir niyetle değil, beceriksizlik ve aceleci yaratılışım yüzünden."⁴

Dönüş yolunda bir kez daha St. Petersburg'a uğramışlar, önceki ziyaretlerinde edindikleri dostlarıyla yeniden vakit geçirmişlerdi. Bu süreçte yaşanan bir olay, Robert'in sinirlerinin Moskova'dan sonra hâlâ tam anlamıyla düzelmediğinin kanıtı gibiydi. Schumann'lar, güzel bir mayıs günü Bayan Henselt ve Doktor Georg von Schultz ile nehir kenarında bir gezi yapmışlar, Robert bunun-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 152.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 364.

3. agy. s. 362, 363.

4. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 105.

la ilgili izlenimlerini ortak günlüklerine şöyle aktarmıştı: “Sabah erken Bayan Henselt ve Doktor Schultz ile zooloji müzesine gittik. Bir arabaya bindik. Bayan Henselt ve Doktor Schultz, Neva Nehri üzerinden kayıkla gitmek istediler ancak korkunç bir yağmura yakalandılar. Müzede onlarla yeniden buluştuk.”¹ Doktor Schultz’un aynı gün annesine gönderdiği mektupta yazdıkları, Robert’in olayları oldukça farklı değerlendirdiğini açıklar gibiydi. Doktor Schultz, Schumann’larla birlikte kenti dolaştıklarını anlattıktan sonra mektubunu şöyle sürdürmüştü: “Gezintimiz ne yazık ki küçük bir anlaşmazlıkla sonlandı. Peter-Paul Katedrali’ndeki çar mezarlarını ziyaret etmeyi önerdim. Ama Schumann karısının bütün yalvarmalarına ve ricalarına karşılık bizi Neva üzerinden adadaki kaleye götürecek küçük kayığa binmeyi reddetti. Biz de vazgeçmek zorunda kaldık. En çok dikkatimi çeken, Schumann’ın bu andan itibaren neredeyse hiç konuşmaması ve çok alınmış gibi davranmasıydı. Bir doktor olarak bu davranışın hastalık derecesinde bir korkunun sonucunda ortaya çıktığını düşündüm.”²

24 Mayıs’ta Leipzig’e dönmüşlerdi; elde ettikleri 6.000 *taler*, maddi sıkıntılarını bir süreliğine düzeltmişti. Ancak Robert’in sıkıntıları tümüyle geçmiyordu. Ortak tuttıkları günlüklerine son vermiş, evin gelir gider hesaplarını işlediği deftere kısa notlar yazmaya başlamıştı. Bu, aslında Robert’in yaşamındaki önemli bir değişimin habercisiydi. Evliliklerini artık ortak yaşamları gibi görmüyor olmalıydı. Yine de evde olmak, çocuklarına kavuşmak ikisine de iyi gelmişti. Genç adam onların yokluğunda çocuklarına bakan ağabeyine, “Marie durmadan Schneeberg’e dönmek istiyor, gerçek evinin neresi olduğunu tam olarak kavrayamıyor,”³ diye yazmıştı.

Haziran sonunda dergideki editörlük işini bırakmaya karar verdi. On yıldır büyük bir özveriyle sürdürdüğü bu görevi Oswald Lorenz’e devretmişti; dergideki çalışmalarının onu opera bestelemekten alıkoyduğunu düşünüyordu. Uzun süredir bestelebileceği gibi bir libretto arıyor ancak kendisine önerilenleri ya da bulduklarını beğenmiyordu. Yaz aylarında, Rusya gezisi boyunca elinden düşürmediği *Faust*’un bazı sahnelerini besteleme-

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 176, 177.

2. *agy.* s. 177.

3. *agy.* s. 177.

ye başlamıştı. Haziran başından temmuz ortasına dek bunun üzerinde çalışmıştı. Tuttuğu kısacık notlar günlerin birbirinin aynı şekilde aktığını gösteriyordu: "8 Haziran: 34. doğum günüm. Sakin ve sevecen. 13 Haziran: *Faust* başlangıcı. 10 Temmuz: Çalışkan. 11 Temmuz: Çok çalışkan. 12 Temmuz: Çalışkan. 18 Temmuz: Çalışkan, *Faust* üzerinde. 19 Temmuz: Çalışkan ama gergin. 29 Temmuz: Çalışkan."¹

Ağustos'a gelindiğinde sağlığı iyice bozulmuştu. Bu arada Clara üçüncü bebeğine hamileydi. Bu, gelecek yıl için düşündüğü turne planlarının yine ertelenmesi anlamına geliyordu; aslında Robert'in değişken sağlık durumu, birlikte yeni bir konser gezisine çıkmalarını çok da olanaklı kılmıyordu. Eylül'de Harz bölgesine kısa bir yolculuğa çıktılar; Kuzey Almanya'daki bu dağlık bölgenin ilginç doğasının özellikle Robert'in bozulan sağlığına iyi geleceğini düşünüyorlardı. Gezi sırasında kutladıkları Clara'nın doğum gününde, Robert, karısına büyük bir çiçek demetinin içine gizlenmiş bir yüzük hediye etmişti. Birlikteliklerinde yüzüğe çok önemli anlamlar yükleyen Robert'in bu davranışı, onun evlilikleri ve zaman zaman sarsılan ilişkileri konusunda hâlâ umutlu olduğunun ya da yeni bir başlangıç yapma isteğinin kanıtı olmalıydı. Leipzig'e döndüklerinde kendisini tümüyle beste yapmaya vermeyi ve *Faust*'u tamamlamayı düşünüyordu.

Ancak o tarihlerde gerçekleşen bir olay ruh sağlığının yeniden kötüleşmesine neden olmuştu: Berlin'deki yöneticilik görevi Mendelssohn'un giderek daha fazla vaktini almaya başlayınca, Gewandhaus Orkestrası yöneticileri onun yerine yeni bir orkestra şefiyle anlaşılmayı düşünmüşlerdi. Bu haberin Leipzig'de duyulması Robert'in görevin kendisine teklif edileceği umudunu doğurmuştu. *Das Paradies und die Peri*'nin kazandığı başarının, onun bu işi yapabileceğinin kanıtı olduğunu düşünüyordu. Oysa bu deneyim sırasında müzisyenlerle oldukça sorun yaşamış, onlara sözünü dinletebilmekte güçlüklerle karşılaşmıştı. Yine de başarıyla sonuçlanan iki seslendirmenin yeterli olduğunu varsayıyordu. Ancak yöneticiler aynı fikirde değildi; oratoryo temsiliinin başarılı olduğu düşünülse bile genç adamın başkaca şeflik deneyimi olmamıştı, onun yerine Danimarkalı besteci Niels Gade'yi uygun bulmuşlardı. Bu karar Robert'in pamuk ipliğine bağlı sağlığının

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 155.

yeniden bozulması anlamına geliyordu. Artık Leipzig’de kalmaya dayanamayacaktı. Kasım sonunda ani bir kararla, yaz başından beri editörlük görevini devrettiği dergisini tümüyle elden çıkartmak için harekete geçti ve *Neue Zeitschrift für Musik*’i Franz Brendel’e sattı. Bu onun için çok önemli bir karardı. Böylece ilk göz ağrısı edebiyattan tümüyle uzaklaşıyordu; dergi vasıtasıyla müzik çevrelerinde adı sıklıkla duyuluyor, görüşleri önemseniyordu. Dergide zaman zaman yazmaya devam etse bile yönetiminde ve izleyeceği politikada artık söz sahibi olamayacaktı. Bu karar aslında Robert’in dış dünyaya küsmesinin ilk işaretlerinden sayılabilirdi.

Kasım ayında, bir süre nişanlı kaldığı Ernestine’nin ölüm haberini almak Robert için yeni bir darbe oldu. Yaşama isteğinin kalmadığını söylüyordu. Clara bir süreliğine bile olsa evden ayrılmanın onlar için iyi olacağını düşünerek hemen Dresden’e gitmelerini önerdi. Bu arada Robert’in sağlığı giderek bozulmaya, yürüme güclüğü çekmeye başlamıştı; müzik duymaya dayanamıyor, hayalinde sürekli seslerin tınladığını söylüyordu. Dresden’e dek trenle yaptıkları yolculuk bile onu bitkin hale getirmiş, neredeyse öleceğini zannetmişti. Kente vardıklarında daha rahat edebilmek için Wieck’lerin evi yerine bir otele yerleşmişlerdi; Clara günlüğüne, “Sekiz korkunç gece geçirdik. Robert bir gece bile uyuyamadı, hayalinde korkunç sahneler canlandırıyor; sabahları onu gözyaşlarına boğulmuş bir halde buluyordum,”¹ diye yazmıştı. Sonraki haftalarda durumu düzelmeye başlamış, Schumann’lar tümüyle Dresden’e taşınmanın yaşamları için daha iyi olacağını düşünmüşlerdi. Müzikal yönden her zaman Leipzig’in gerisinde kalmış olmasına rağmen, Saksonya Krallığı’nın başkentine yerleşmek onlara iyi gelecekti. Zaten Mendelssohn ayrıldıktan sonra Leipzig’in eski seviyesini sürdürüp sürdüremeyeceği de belli değildi.

Schumann’lar kasım sonunda Leipzig’deki dostlarına veda etmeye yeniden bu kente gittiler. Onları uğurlamak için müzikal veda partileri düzenlenmişti. Bunlardan birinde Mendelssohn’un gençlik besteleri arasında yer alan *Op. 20, Yaylı Çalgılar İçin Sekizli*’si seslendirilmiş ve keman partilerinden birini kente yeni gelmiş olan yetenekli bir Macar kemancı çalmıştı. Joseph Joachim

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 261.

adlı bu genç, sonraki yıllarda Schumann'ların yaşamında çok önemli bir rol oynayacaktı. Aralık başında Clara, Gewandhaus Orkestrası'yla bir konser vermiş ve yaşamında ilk kez Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu*'nu (*5. Piyano Konçertosu*) seslendirmişti. Genç kadın yapıtın, repertuvarındaki konçertolar içinde en zoru olduğunu söyleyecekti.¹ Birkaç gün sonra bu kez Robert'in oda müziği yapıtlarının seslendirilmesi için dostlarıyla buluşmuşlar ve ardından, 13 Aralık 1844'te Leipzig'den ayrılmışlardı.

1. agy. s. 263.

Dresden, 1845-1850

Alman yazarların, “Elbe kıyısındaki Floransa” diye tanımladıkları Dresden’in sanat yaşamı tarih boyunca daima sarayın zevki doğrultusunda şekillenmişti. Kentin her köşesinden yükselen görkemli şatolar, kiliseler, park ve bahçeler, dış mahallerinin sonrasında uzanan doğal güzellikler, Leipzig ile kıyaslandığında çok daha çekiciydi. Müzik söz konusu olduğunda sarayın himayesindeki opera en önemli kurum olarak öne çıkıyordu. Barok Dönem’de Heinrich Schütz ve Johann Adolph Hasse, daha yakın zamanlarda Carl Maria von Weber gibi önemli isimler Dresden’deki müzik yaşamını şekillendirmişler, özellikle Weber, ağırlıklı olarak İtalyan bestecilerinin yapıtlarının sahnelendiği Saksonya Krallığı’nın başkentinde Alman operasının temellerini atmıştı. 1842’den beri Saray Operası’nda görevli olan Richard Wagner, bir anlamda onun bıraktığı yerden İtalyan ve Fransız geleneğine karşı farklı bir yol izleme gayreti içine girmişti. Dresden plastik sanatlarda önemli bir geleneğe sahipti; Alman romantik resminde yeni bir çığır açan Caspar David Friedrich yaşamının önemli bölümünü bu kentte geçirmiş ve burada gömülmüştü. Ayrıca ressam Philipp Otto Runge, aralarında Novalis ve Jean Paul’ün de olduğu romantizmin önemli edebiyatçılarının pek çoğu uzun süre Dresden’de bulunmuştu. 1840’lara gelindiğinde kent eski görkemli günlerinden biraz uzaklaşmış olsa da, her köşesinde sarayın ve asaletin izlerine rastlamak mümkündü.

Schumann’ların kentteki ilk adresi Waisenhausstraße 35 numaralı binanın giriş katında yer alan daireydi. Dresden’e geldiklerinde Robert’in hastalığına müdahale eden Dr. Helbig, bestecinin aşırı çalışması ve *Faust* üzerine fazla yoğunlaşması sonucunda sinirlerinin çok yıprandığını düşünüyordu. Bu konudaki raporu

şöyleydi: “Zihinsel olarak çok çalıştıkça el ve ayaklarda titreme, yorgunluk, soğuma hissi ve endişeli bir ruh hali oluşuyor, bu durum ölüm korkusu, yüksek binalardan ve tepelerden ürkme, metal eşyalardan, hatta anahtarlardan sakınma, ilaçlardan ve zehirlenmekten korkma şeklinde kendisini belli ediyordu. Çok fazla uykusuzluk çekiyor, en fazla sabah saatlerinde sağlığı bozuk oluyordu. Kendisine önerilen tıbbi çözümler üzerinde, verilen ilaçları almamak için bir neden bulana dek uzun uzun düşündüğünden, soğuk banyo yapmasını önerdim. Bu onun sağlığını bayağı düzeltti ve yeniden alıştığı uğraşı olan besteciliğe dönmesini sağladı.”¹ Doktor Helbig ayrıca zihnini dinlendirmek için genç adamın zaman zaman başka alanlara yönelmesini önermiş, Robert de bu fikri uygulamaya koymak için tabiat bilgisi ve fizik çalışmaya başlamış ancak çok geçmeden yine müzik tüm yaşamını doldurmuştu.

Dresden’e yerleştikten sonra, aralık ayında, sağlık durumuyla ilgili arkadaşı Eduard Krüger’e yazdığı bir mektupta Robert şu satırları kaleme almıştı: “Size karşı çok mahcubum ve bu düşünce beni rahatsız ediyor. Ancak belki bilmiyorsunuz ama üç aydır bana musallat olan genel sinir bozukluğu yüzünden doktor her türlü yorgunluğu yasakladı. Şimdi çok daha iyiyim; hayat yeniden ışıldamaya, umut ve güven geri dönmeye başladı. Zannederim çok fazla müzikle uğraştım; son olarak Goethe’nin *Faust*’uyla meşguldüm. Bedenim ve zihnim daha fazla çalışmayı reddetti. (...) Geçtiğimiz süre boyunca müzik duyamıyordum, sanki bir bıçakla sinirlerim kesiliyor gibi oluyordu.”

Robert aradan beş hafta geçtikten sonra sağlık durumuyla ilgili gelişmeler ve Leipzig’den ayrılması konusunda aynı arkadaşına şunları yazmıştı: “Hâlâ acı çekiyorum ve moralim bozuk. Çalışmama izin yok, yalnızca dinlenip yürüyüş yapıyorum; bunun için bile çoğunlukla kendimde güç bulamıyorum. Güzel bahar, belki sen gücümü yeniden bana geri verirsin. (...) Bu kış Dresden’e taşındık. Doktor böyle yapmamızı öğütledi. Zaten Mendelssohn ayrıldığından beri Leipzig bizim için müzikal bakımdan eskisi gibi değildi. Aslında hâlâ en önemli şehirlerden biri; her genç ve yetenekli müzisyene iyi müzik dinlemek için Leipzig’e gitmesini öneririm.”²

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 200.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 92, 93.

Dresden, Schumann'lar için tümüyle yabancı bir kent değildi; Clara çocukluk günlerinde burada sıklıkla konser vermiş, yakın dostlar edinmişti. Özellikle Robert'le ilişkisini babasından gizlediği dönemde yanlarında konakladığı Kaskel ailesinin kızı Sophie'yle arkadaşlığı devam etmişti; o tarihlerde evlenen genç kadın artık Kontes Baudissin adını almıştı. Dresden yakınlarındaki Maxen kasabasında malikânesi bulunan Binbaşı Anton Serre ve karısı Friederike de Clara'yı çocukluk günlerinden beri tanıyan ve evlerinde konuk eden isimlerin başında geliyorlardı. Kentteki müzisyenler içinde Schumann'ların en yakın dostu konumundaki isim Ferdinand Hiller'di. Koro yöneticiliği ve orkestra şefliği yapan Hiller ile Robert'in müziğe bakışları önemli ölçüde paralellik gösteriyordu; bu nedenle pek çok konuda ortak hareket edecekler, birbirlerine destek olacaklardı. Dresden'in müzik yaşamına yön veren operada da tanıdık isimler vardı: Başta Richard Wagner geliyordu, üç yıldır burada orkestra şefliği yapıyor, Robert'le Leipzig'den tanışıyor ama çok anlaştıkları söylenemezdi. Yine de sıklıkla bir araya gelip, yeni yapıtları üzerinde sohbet edecekler ve fikir alışverişinde bulunacaklardı. Bu isimlerden başka Saray Operası'nın yöneticisi August Lüttichau, orkestra şefi Karl Gottlieb Reisinger ve koro şefi Wilhelm Fischer, genç çiftin Dresden'deki müzisyen dostlarının başında yer alıyordu. Clara bir süre sonra orkestranın başkembancısı Franz Schubert ve kardeşi çellist Friedrich ile birlikte oda müziği çalışmaya da başlayacaktı.

Schumann'ların müzisyen olmayan dostlarının başında Doktor Carl Gustav Carus geliyordu. Çok yönlü bir kişiliği olan Doktor Carus tıp eğitiminin yanı sıra edebiyata ve resme ilgi duymuş, Goethe ve Caspar David Friedrich ile yakın dostluk kurmuştu. Robert ve Clara, o tarihlerde ellili yaşlarının ortasında olan Doktor Carus'un evinde diğer ressamı Eduard Bendemann ve Rudolf Hübner ile de tanışmıştı. Bir süre sonra yeni dostlarının evinde gerçekleşen toplantılar ikisinin de çok hoşuna gitmeye başlamıştı; Clara sıklıkla piyanonun başına geçip küçük dinletiler sunuyor, memnuniyetini, "Burada gerçekten bir sanatçı gibi düşünen müzisyen olmayan bu insanlar; onları Dresden'deki tüm müzisyenlerden daha çok seviyorum,"¹ diye dile getiriyordu.

Yaşadığı sinir bozukluğu Robert'in çalışma temposunu düşür-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 382.

müştü. Dresden'e yerleştikleri günlerde hemen hemen hiç beste yapmıyordu ancak bir süre sonra kendisini müzikal olarak iyileştirmenin yolunu bulmuştu. Yıllar önce yaptığı gibi bir kez daha tüm enerjisini kontrpuan çalışmaya vermiş, Bach'ın füglerini incelemeye ve benzer örnekler bestelemeye başlamıştı. Clara'nın, "Füg tutkusu" diye tanımladığı bu sürede Robert hem hayran olduğu büyük ustanın füglerini günler boyu incelemiş hem de benzer yapıda yapıtlar bestelemişti. Zaten Bach'a olan hayranlığı çok eski yıllarda başlamıştı. *İyi Düzenlenmiş Klavye*'yi ilk incelediği yıllarda piyano öğretmenine, "Bach kusursuz bir insandı. Onda yarım ya da eksik olan bir şey yok. Her şey sanki sonsuzluk için bestelenmiş,"¹ diye yazmıştı. Robert'in bestelediği yapıtların bir kısmı org için, bazıları da o yıllarda yaygınlık kazanan, tıpkı orglarda olduğu gibi pedal düzeneğine sahip piyanolar içindi. Bu fügler içinde Bach'ın adındaki harflerin Almanca notalamadaki karşılıkları² üzerine bestelediği altı örnek (Op. 60) özellikle ilginçtir. Robert bu dönemden sonra beste yaparken daha az piyano başında oturmaya başlamış, genellikle yapıtlarını aklında şekillendirip sonrasında kâğıda geçirmeyi yeğlemişti. Böylece belki de ilk kez beste yapmaya bir "zanaatkâr" gibi yaklaşıyordu. Bu yöntem ona olumlu katkılar sağlamakla birlikte, aynı zamanda, ilk dönemlerinde kendisini bütün benliğiyle üzerinde çalıştığı yapıta veren "romantik sanatçı" özelliğinden de bir anlamda uzaklaştırıyordu.³ Önceki yıllarda Jean Paul'den esinlenerek günlüğüne, "Bir sistem bulduğunda, filozof özgürlüğünü kaybeder," diye yazmıştı; belki de onun yaşadığı buydu.⁴

11 Mart 1845'te Schumann'ların üçüncü çocuğu dünyaya geldi; bebek yine kız olmuş, Julie adını almıştı. Clara birbiri ardına gelen bu doğumların onu piyano çalışmaktan iyice uzaklaştırdığının farkındaydı; üstelik Dresden'e geldiğinden beri kocasının hastalığı nedeniyle evin bütün sorumluluğu onun üzerine kalmıştı. Kazançlarının büyük bölümü evdeki yardımcıları, bebek bakıcılarına veriliyordu. Rusya gezisinde kazandıkları tümüyle harcanmış gibiydi; ufukta başka bir konser gezisi de görünmüyordu zaten Robert'in durumu düzelmeden bunu düşünmek hayaldi.

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 213.

2. B: Si bemol, A: La, C: Do, H: Si.

3. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 111.

4. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 183.

Yaz başında işler biraz daha yoluna girer gibi olmuştu. Kocasını tekrar beste yapmaya, kötü ayların geride kaldığına inanmaya başlamıştı. Robert, Hollandalı arkadaşı orkestra şefi Johannes Verhulst'a gönderdiği mektupta, "Benden haber alamadığın süre benim için çok korkunçtu. Genelde çok hastaydım. Karanlık düşüncelerin etkisi altındaydım. Şimdi biraz daha iyiyim, yeniden çalışmaya başladım, bu aylardır imkânsızdı,"¹ diye yazmıştı.

Robert'in yaz başında üzerinde çalışmaya başladığı yapıtı aslında yeni değildi. Yıllar önce bestelediği piyano ve orkestra için tek bölümlü *La Minör Fantezi*'yi yeniden ele almış, bir ağır bölüm ve final ekleyerek tam bir konçertoya dönüştürmüştü. Bu habere en çok Clara sevinmişti; sonunda kocasının elinden çıkmış gerçek bir konçerto seslendirebilecekti. Genç kadın duygularını, "Bu yapıtı orkestrayla çalacağım için kendimi bir kral gibi hissediyorum,"² diye dile getirmişti. Ancak aynı tarihlerde, dördüncü bebeğine hamile olduğunu öğrenmek onun bu coşkusu epey söndürmüştü; henüz üç aylık bir bebeği varken bir diğerini karnında taşımaya başlamak kolay değildi. Robert, "Çocuk berekettir, insan asla yeterince sahip olamaz,"³ diyerek bu konuda Clara'nın duygularından ne denli farklı düşündüğünü ortaya koyuyordu.

Robert uzun zamandır, 1845 Ağustosunda Bonn'da düzenlenecek Beethoven Festivali'ne katılmayı arzuluyordu. Konserler sırasında Liszt'in öncülüğünde yapımı tamamlanan bestecinin heykeli de açılacaktı. Clara ve Robert temmuz ayı sonunda Dresden'den ayrılmışlar, genç adam gönderdiği bir mektupla etkinliklere katılacağını Liszt'e bildirmişti. Çocukluğundan beri hayran olduğu Ren Nehri kıyısına yapacağı bu yolculuk onu çok heyecanlandırıyordu. Ancak günler ilerledikçe Robert'in hastalığı tekrar ortaya çıkmış, içini nedensiz korkular kaplamıştı. Bu durumda daha fazla uzağa gitmenin faydası olmayacağını düşünerek Weimar'dan geri dönmüşler, neyse ki bu kez hastalık fazla uzun sürmemişti.

Sonbahar geldiğinde Dresden Operası'nda yeni bir yapıtın sahnelenme hazırlıkları yapılıyordu. Söz konusu opera Wagner'in uzun süredir üzerinde çalıştığı *Tannhäuser*'di. Robert, Wagner'le yaptıkları konuşmalarda yapıt hakkında etraflı bilgi sahibi olmuş,

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 110, 111.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 161.

3. *agy.* s. 161.

operayı seyretmeden önce partiyonunu incelemişti. 22 Ekim'de Mendelssohn'a gönderdiği mektupta henüz sahne üzerinde seyretmediği¹ yapıt ve bestecisi hakkında şunları yazmıştı: "Wagner yeni bir opera daha tamamladı, kuşkusuz zekice fikirleri olan biri ve boyut söz konusu olduğunda umursamaz davranıyor. (...) Ama birbiri ardına dört ölçüyü düzgün bir şekilde yazıp bunları düşümemiyor. Basit armoni ve dört sesli koral yazısında pek çok eksiği var. (...) Ve partiyon gayet güzel basılmış bir şekilde önümde duruyor; içinde oktav ve beşlilerle² birlikte; mutlaka değiştirip, silmek isteyeceği yerler vardır ama artık çok geç. Neyse bu kadar yeter. Müzik *Rienzi*'den³ bir dirhem bile iyi değil, hatta daha donuk ve zorlama. Ama insan bir şey söylediğinde, hemen, 'Ahh, kıskançlık,' diye cevap veriyorlar. Bu yüzden yalnızca size söylüyorum, çünkü bunlardan çoktandır haberdar olduğunuzu biliyorum."⁴

Robert'in bu mektubu yazdığı akşam Schumann'lar *Tannhäuser*'i sahnede seyretmişler ve genç adamın fikirlerinde önemli değişiklikler olmuştu. Mendelssohn'a 12 Kasım'da gönderdiği mektupta, "*Tannhäuser* hakkında hemen sizinle konuşmak isterim. Partiyonu okuduktan sonra size yazdığım bazı sözleri şimdi geri almam gerek; sahnede her şey farklı görünüyor. Yapıttaki pek çok şeyden fazlasıyla etkilendim," diye yazmıştı. Aynı konuda, birkaç ay sonra, 7 Ocak 1846 tarihinde eski kompozisyon öğretmeni Heinrich Dorn'a şunları yazacaktı: "Wagner'in *Tannhäuser*'ini seyretmenizi isterim. Yapıtta derinlik ve orijinallik var, kesinlikle önceki operalarından yüz kat daha iyi. Tabii müzik yönünden bazı önemsiz şeyler de var. Kısacası, sahnede çok önemli şeyler yapabilir ve onu tanıdığım kadarıyla bunu yapacak cesareti var. Teknik ve orkestrasyon yönünden çok başarılı buldum; önceki yapıtlarla karşılaştırılmayacak kadar ustaca. Bu arada yeni bir libretto daha tamamlamış, 'Lohengrin.'"⁵

Clara ise kocasıyla aynı fikirde değildi. Operayı izledikten

1. *Tannhäuser* operası ilk kez 19 Ekim 1845 günü sahnelenmişti. Mektuptaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, bu satırları yazdığında Robert yapıt henüz görmemişti. Clara'nın günlüğündeki notlara göre Schumann'lar *Tannhäuser*'i 22 Ekim akşamı, yani bu mektubu yazdıktan saatler sonra seyretmişlerdi. Temsille ilgili izlenimler sonraki satırlarda yer almaktadır.

2. Temel armoni kurallarına göre, birbirini izleyen oktav ve beşliler kaçınılması gereken hareketlerdir.

3. Wagner'in ilk önemli operası.

4. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 94.

5. a.g.y. s. 96, 97.

sonra günlüğüne şöyle yazmıştı: “Robert’le aynı fikirde değilim; aslında Wagner’in büyük bir dramatik güce sahip olduğunu inkâr etmiyorum ama bu benim için müzik değil. En iyisi Wagner hakkında çenemi tutmalıyım, aksi halde düşüncelerimi dile getirmem gerekecek ve ona karşı içimde en küçük bir sempati kırıntısı bile yok.”¹

Robert, Dresden’e yerleştikten sonra kentteki orkestra konserlerinin yetersizliğinden yakınan Ferdinand Hiller ile birlikte abonman konserleri düzenlemenin yollarını aramaya başlamıştı. Saray Operası yöneticileri bu tip etkinliklerin, yılda birkaç kez düzenledikleri yardım konserlerine ilgiyi azaltacağını söylüyorlardı. Robert ve Hiller ise Beethoven senfonilerinin düzenli olarak seslendirilmediği bir kent düşünmek bile istemiyor, bu konuda operada görevli olmasına rağmen Richard Wagner’den de büyük destek görüyorlardı. 1845 Kasımı’nda çoğunluğunu askerî müzisyenler ve amatörlerin oluşturduğu bir orkestra toplanmış ve çok sık olmasa da konserlere başlanmıştı. İlk konserde Clara’nın solist olması düşünülmeyle birlikte, genç kadının ani rahatsızlığı onları yeni bir isim arayışına itmiş, Friedrich Wieck’in de yardımı sayesinde o dönemde Leipzig’de bulunan genç kemancı Joseph Joachim, Dresden’e gelmişti. Clara 11 Kasım günü yataktan çıkamadığı için dinleyemediği konser hakkında günlüğüne, “Küçük Joachim çok beğenilmiş; Mendelssohn’un harika olduğu söylenen yeni bir konçertosunu çalmış,”² diye yazmıştı. Söz konusu yapıt, 1845 Martı’nda ilk kez Ferdinand David tarafından Leipzig’de seslendirilen *Op. 64, Mi Minör Keman Konçertosu* idi. Dresden konserinde henüz on dört yaşında olan “Küçük Joachim” ise, yaşamı boyunca bu yapıtı sayısız kez çalacak, geniş kitleler tarafından beğenilip sevilmesinde önemli bir pay sahibi olacaktı. Aynı konserle ilgili Robert, Mendelssohn’a gönderdiği 12 Kasım tarihli mektupta şunları yazmıştı: “Joachim, *Keman Konçertosu*’nu çalınca yeniden tüm içtenliğimle sizi düşündüm. Böyle bir yapıtı ilk duyuşta eleştirebilmem söz konusu değil.”³ Bu tarihlerde Robert, bir süredir kulağında çınlayan trompetlerin ve davulların ezgisini kâğıda geçirmeye başlamıştı. Yaklaşık bir yıl sürecek bu çalışma sonunda yeni bir senfoni ortaya çıkacaktı.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 386.

2. agy. s. 388.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 95.

4 Aralık 1845 akşamı Dresden'deki "Hôtel de Saxe" salonunda Ferdinand Hiller yönetimindeki orkestra eşliğinde Clara, Robert'in *La Minör Pişano Konçertosu*'nun (Op. 54) ilk seslendirme-sini yaptı. Konser o dönem dinletilerinin tipik bir örneğiydi. Program Hiller'in bir uvertürü ile başlamış, ardından Clara konçerto-yu seslendirmiş, sonrasında soprano Louise Franchetti'ye eşlik etmiş ve Chopin'in Op. 47, *La Bemol Majör Ballade*'ını çalmıştı. Devamında Robert'in *Uvertür, Scherzo ve Finale* (Op. 52) başlıklı orkestra yapıtı gelmiş, daha sonra Clara ve Ferdinand Hiller, Mendelssohn'un dört el için Op. 92, *Allegro Brillant*'ını seslendir-mişlerdi. Konser Robert'in *lied*'leri ve Clara'nın solo çaldığı par-çalarla noktalanmıştı. Genç kadının sekiz aylık hamile olması bu denli yüklü bir programın altından başarıyla kalkmasına mani ol-mamıştı. Clara aynı yapıtı yaklaşık bir ay sonra, 1 Ocak 1846 günü Leipzig'de Mendelssohn'un yönetimindeki Gewandhaus Orkestrası eşliğinde seslendirdiğinde ise artık hamileliğinin son ayındaydı.

8 Şubat 1846 günü öğle saatlerinde Clara dördüncü çocuğu-nu dünyaya getirdi. Yemeğe oturmak üzereyken sancılanan genç kadın, neredeyse aile üyeleri sofradan kalkana dek doğumu ta-mamlamış ve Robert'e Emil adını vereceği bir erkek evlat arma-ğan etmişti.¹ Genç adam birbiri ardına doğan çocuklardan çok hoşnuttu, ilk kızları Marie artık beş yaşına gelmek üzereydi ve babasının Dresden'de kendileriyle nasıl vakit geçirdiğine dair anı-larını sonraki yıllarda şöyle anlatacaktı: "Biz küçükken babam bizi dizinde ata bindirir ve şiirler okurdu. Bazen de, 'fırına ekmek sür-mek' adını verdiğimiz bir oyun oynardık. İçimizden birini kolla-rından tutarak iki yana açtığı bacaklarının arasına doğru kaydırır-dı. Genellikle evde giydiği uzun sabahlık oyunun heyecanını art-tırır, biz onun altında bir tiyatro kulisinde gibi kaybolur, sonrasın-da yeniden oyuna başlamak için sürünerek dışarı çıkardık. Bazen bize piyanoda parçalar çalardı, bunların içinde *Freischütz*'den² 'Avcılar Korosu'nu hatırlıyorum. (...) Akşam saat sekizde büyük çocuklarla birlikte akşam yemeğine oturulur, çocuklara çorba ve tereyağlı ekmek verilir, annem ve babam et ve yumurta yemeği yerdı. Yemekten sonra annemler domino oynarken onları seyre-derdik. Annem divanın üzerine oturur, biz de büyük bir keyifle

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 187.

2. Carl Maria von Weber'in, *Der Freischütz* operası.

arkasına doğru tırmanırdık. Bazen saçını çözüp onunla oynamamıza izin verirdi. Uzun yıllar babam bize akşamları kitap okurdu. Bunların içinde, *Tom Amcanın Kulübesi*'ni hatırlıyorum.”¹

1846 Nisanı'nda Clara bir süredir babasının hayranlıkla bahsettiği İsveçli soprano Jenny Lind'i dinlemek için Leipzig'e gitmişti. Friedrich Wieck, Dresden'e yerleştikten sonra piyano derslerinin yanında şan eğitimi de vermeye, bu alandaki başarısını herkese gösterebilmek için Minna Schulz adlı bir öğrencisiyle özel olarak ilgilenmeye başlamıştı. Küçük kızın özel bir yeteneği olmamasına rağmen onu evlat edinip, kendi soyadını vermiş ve her fırsatta seyirci karşısına çıkarmaya gayret eder olmuştı; sanki Clara'nın şarkı söyleyen kopyasını yaratmak ister gibiydi. Belki de asıl istediği, kendi eğitmenlik yeteneğinin her alanda tartışmasız olduğunu ispat etmektir. Friedrich Wieck, Minna'yı Jenny Lind'i dinlemesi için Leipzig'e götürmüş, Clara da onlarla birlikte gitmiş, Mendelssohn genç kadını küçük bir parçayla da olsa konsere katılması için ikna etmişti. Ama gecenin sürprizi gerçekten Jenny Lind idi. Clara, kendisinden bir yaş küçük olan sopranonun şarkı söylemesine tam anlamıyla hayran olmuş, izlenimlerini günlüğüne şöyle aktarmıştı: “Lind şarkı söyleme konusunda yüzyılda bir çıkacak dehaya sahip. Önce görüntüsü çekiyor insanı, ardından yüzü; aslında çok güzel değil ama olağanüstü gözleri çehresini aydınlatıyor. Şarkısı sanki ruhunun derinlerinden gelip insanın kalbini deliyor. Bu fırtına dolu bir tutku değil, üzüntü taşıyan, dinleyenleri istese de istemese de etkileyecek bir melankoli.”²

Bahar aylarında Robert'in sağlık durumu yeniden bozulmaya başlamıştı; bu şartlar altında beste yapması olanaksızdı. Aklına anılarını yazmak geldi. Henüz otuz altı yaşında olmasına rağmen, kendisini ardında uzun yıllar bırakmış biri gibi hissediyordu. Aslında çocuk denecek yaşta, henüz on beşindeyken benzer bir çaba içine girdiği³ göz önüne alındığında şimdiki isteği olağandı. Bu dönemde Robert her türlü bilgiyi kaydettiği evin gelir gider defterine belirli aralıklarla, ucu olmayan on altılık notaya benzer işaretler koymaya başlamıştı. Ortak günlüklerine yazmaktan vazgeçtikten sonra kendince önemli bulduğu her türlü ayrıntıyı bu defterlere işliyor, mutfak alışverişine harcanan meblağın yanına o

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 292.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 391.

3. Bkz. s. 56, 57.

günlerde üzerinde çalıştığı yapıtın adını ya da aklına takılan bir düşünceyi not ediyordu. Ancak bu yeni işaret çok farklı bir şeyin, karısıyla birlikte olduğu gecelerin kayda geçirilmesi için düşünülmüştü. O tarihlerde defterine yazdığı bazı notların ne amaçla kaleme alındığını anlamak gerçekten güçtü. Bir sayfanın altına, “Sen kimsin, seni tanımıyoruz,” diye yazmış, hemen sonrasına, “Ama ben sizi tanıyorum,” diye eklemişti.¹

Mayıs sonunda Schumann’lar, Robert’in sağlığına iyi geleceği umuduyla bir süreliğine Dresden yakınlarındaki Maxen kasabasına taşındılar. Doktorlar, genç adamın doğanın içinde ve gündelik yaşamın temposundan uzakta daha sağlıklı olacağını düşünmüşlerdi. Ancak hesaba katmadıkları bir şey vardı: Konakladıkları evden, hemen yakınlardaki akıl hastanesi görünüyordu ve bu manzara Robert’in sinirlerinin daha da bozulmasına yetmişti. Kısa sürede tekrar Dresden’e dönmüş, gerekli hava değişimini yerine getirebilmek için yeniden yola koyulup Kuzey Denizi’ndeki Norderney Adası’na gitmeye karar vermişlerdi. Hamburg’da kaldıkları sürede operada Jenny Lind’i, Mozart’ın *Don Giovanni* operasında “Donna Anna” rolünde izlemişler, Robert de ünlü soprano-nun sesine hayran olmuştu. Adadaki günleri ikisi için de iyi başlamıştı; genç adam sabah erken saatlerde mutlaka yüzüyor, sonrasında birlikte yürüyüşe çıkıyorlardı. Ancak kısa bir süre sonra Clara bir kez daha hamile kaldığını fark etmiş ve derin bir üzüntü duymuştu. Bu çocuğu kesinlikle doğurmak istemediği için kendince yöntemlere başvurmuş ve hamileliğini sonlandırmayı başarmıştı. Düşük yaptıktan bir gün sonra ise adadaki küçük tiyatro salonunda bir konser vermişti; sanki başına ne gelirse gelsin asla tuşlardan kopmayacağını herkese ilan etmek istiyordu.

Yaz sonunda Dresden’e dönmüşlerdi; Robert’in sağlığı eskiye oranla daha iyiydi. Sabahları erken saatte Elbe Nehri’nde yüzüyor, bunun kendisine iyi geldiğine inanıyordu. Clara’nın yirmi yedi yaşına bastığı 13 Eylül günü, ona oldukça ilginç hediyeler almıştı. Robert, karısına dantel bir şal, bir mendil, altı şişe kolonya, üç kalıp sabun, bir çanta, bir şişe sos, bir kavun, bir şişe şampanya ve bir pasta almış ayrıca eline 22 *taler* para vermişti. O güne ait notlardan, “Keyifli bir ruh hali” içinde olduğu okunuyordu.² Ancak bu garip hediyelere rağmen Clara o gün çok mutluy-

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 192.

2. *agy.* s. 193, 194.

du. Uzun bir aradan sonra yeniden bir bestesini tamamlayabilmişti. Piyano, keman ve viyolonsel için bestelediği bu üçlü bir süre sonra Op. 17 numarasıyla yayımlanacaktı. Genç kadın belki de yaşamında ilk kez babasının ya da kocasının ona empoze etmeye çalıştığı bir formda beste yapmamış, tümüyle kendi istediği gibi bir yapıt ortaya koymuştu. Kısa süre sonra ilk provanın ardından duygularını şu sözlerle günlüğüne aktaracaktı: “Bir yapıt bes-telemek ve onu duymaktan daha büyük bir zevk olamaz. *Trio*’nun içinde bazı güzel bölümler var ve bence formun elverdiği ölçüde başarılı. Tabii bir kadının elinden çıktığı için bazı yerlerinde güç ve buluş eksikliği yok değil.”¹

Eylül ayında daha geniş ve aydınlık bir eve taşındılar; yeni adresleri Reitbahngasse 20 numaraydı. Aynı günlerde Robert yaklaşık bir yıldır üzerinde çalıştığı *Do Majör Senfoni*’yi (Op. 61, 2. Senfoni) tamamladı. Yapıtın ilk seslendirmesi 1846 Kasım’ında Leipzig’de Mendelssohn’un yönetiminde gerçekleşmiş ancak dinleyenler üzerinde fazla etkili olamamıştı. Robert bu konserin ardından, çok sevdiği ve sanatsal beğenilerine çok değer verdiği arkadaşıyla kısa süreliğine bozuşmuştu. Robert’e göre Mendelssohn programı yanlış düzenlemiş ayrıca senfoniden önce yer alan Rossini’nin *Guillaume Tell Uvertürü*’nü alkışlar üzerine bir kez daha çaldırarak dinleyicinin senfoni öncesinde sıkılmasına neden olmuştu. Robert’in bu kızgınlığı uzun sürmemiş, kısa süre sonra iki dost yeniden barışmışlardı. 2. *Senfoni* hakkında sonraki yıllarda bir arkadaşına şunları yazmıştı: “Senfoniyi 1845 Aralık ayında yarı hasta bir halde yazdım. (...) Ancak son bölüme geldiğimde kendimi daha iyi hissetmeye başladım. Gerçekten de yapıtı tamamladığımda iyileşmiştim. Ama dediğim gibi bana karanlık bir zamanı anımsatıyor.”²

24 Kasım’da Clara ve Robert yanlarında iki büyük çocukları Marie ve Elise olduğu halde Viyana’ya doğru yola çıktı. Yaşları çok küçük olduğu için bu uzun yolculuğa birlikte gidemeyen diğer iki çocuk ise evde kalmıştı. Gezinin nedeni, geçmiş yıllarda Clara’nın büyük ilgi gördüğü Viyana’da benzer başarıları tekrar yaşamaktı. Birbiri ardına gelen hamilelikler genç kadının uzun zamandır böyle bir geziye çıkmasını engellemişti. Ayrıca Schumann’lar Dresden’de geçen iki yılın ardından kentin kendilerine

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 410.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 113.

göre olmadığını anlamış, yerleşebilecekleri başka bir yer arayışına girmişlerdi. Viyana evlenmeden önce de her ikisinin hayalini süsleyen bir şehirdi. Her ne kadar Robert dergisini burada yayımlamayı başaramamış olsa da, yeni bir deneyim yaşamlarına farklı bir soluk getirebilirdi. Prag üzerinden ulaştıkları Viyana'da çocuklarla birlikte daha rahat kalabilmek için bir ev kiralamışlardı. Kentteki dostları konserlerde artık yalnızca teknik becerilerini sergileyen solistlerin dinleyicinin ilgisini çekmediğini söylemiş, bu durum Clara'nın hoşuna gitmişti. Aradan geçen sürede kendi reper-tuarında bu tarz yapıtların sayısı iyice azalmış, müzikal yünden ağırlığı olanlar ön plana çıkmaya başlamıştı.

10 Aralık'taki ilk konserin programında Beethoven'ın *Op. 58, Sol Majör Piyano Konçertosu*'ndan (4. *Piyano Konçertosu*) başka Mendelssohn, Chopin, Scarlatti ve Robert'in yapıtları yer almıştı. Konser öncesi aşırı çalışmadan kolunda ağrılar hissetmiş, yine de sahnede elinden gelenin en iyisini yapmaya gayret etmişti. Dinleyiciler özellikle konçertodan sonra çok alkışlamışlardı ama Clara günlüğüne dokuz yıl önceki coşkuyu bulamadığını yazmaktan kendisini alamamıştı. İkinci konser ayın 15'inde gerçekleşmiş sonuç farklı olmamıştı; yapıtlar içinde en çok Robert'in beşlisi ilgi görmüş buna rağmen bekledikleri başarıyı yakalayamamışlardı. Bu ilgisizlik en çok maddi durumlarını etkiliyor, yarı boş salonlarda çalmak kimi zaman yaptıkları masrafi bile karşılamalarına yetmiyordu. Noel günü ikisi de hüzünlüydü. Öncelikle iki çocuklarının yanlarında olmaması onları üzüyordu; yanlarındaki diğer ikisine sıkıntılarını belli etmemeye çalışmışlar, evlerindeki küçük ağacı süsleyip yalnızca çocuklara olabildiğince ucuz hediyeler almışlardı. Para kazanamadıkları için birbirlerine bir şey hediye etmemişlerdi.

1. Ocak 1847 günü Viyana'da üçüncü konseri vermişlerdi; bu kez orkestrayı Robert yönetiyordu. Programda "İlkbahar Senfonisi" (*Op. 38, 1. Senfoni*) ve *Op. 54, La Minör Piyano Konçertosu* vardı. Organizasyon sırasında bir sürü aksilik yaşanmış, en önemlisi bomboş denecek bir salona çalmak zorunda kalmışlardı. Clara bütün yaşamı boyunca ilk kez bir konserden zarar etmişti. Yine de kocasının moralini bozmamak için bütün gayretiyle elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmıştı. Robert'in orkestra şefi olarak birkaç kez sahneye çağırılmış olması Clara'nın tek tesellisiydi. Yakın dostları eleştirmen Eduard Hanslinck konsere ait izlenimlerini, "İzleyici yönünden zayıftı, isteksiz olan alkış yalnızca Clara

içindi. Konçerto ve senfoni çok az ilgi gördü,”¹ diye kaleme almıştı. Konserden sonra yakın dostlarıyla bir araya gelmişlerdi; herkes Viyanalı dinleyicilerin yüzeysel zevkinden ve gerçek müziğe değer vermemesinden yakınıyordu. Konuşmaları büyük bir dikkatle dinleyen Robert bir süre sonra karısına doğru dönerek, “Sakin ol sevgili Clara, on yıl içinde her şey farklı olacak,”² demişti. Aslında her şeyin değişmesi için on yıl değil, on gün geçmesi yetmişti; ancak bu değişim Schumann’ların hayal ettiği gibi değildi.

Aynı günlerde Viyana’da bulunan soprano Jenny Lind, Clara’nın başarısız konserlerinden haberdar olunca, 10 Ocak’ta gerçekleşecek son dinletiyeye katılmak istediğini bildirmiş, genç kadın da büyük bir memnuniyetle kabul etmişti. Yeterli zaman olmadığı için programdaki bu değişiklik gazete ve afişler yoluyla duyurulamamasına rağmen konser günü salon ağzına dek dolmuş, pek çok kişi dışarıda kalmıştı. Jenny Lind’in o gece şarkı söyleyeceği haberinin kulaktan kulağa yayılması bile yüzlerce kişiyi oraya toplamaya yetmişti. Aslında konserin büyük bölümünde Clara sahnede idi; başta Beethoven’ın “Appassionata Sonatı” olmak üzere birçok parça seslendirmiş, Jenny Lind yalnızca beş küçük *lied* söylemişti. Konser sonrası *Allgemeine Theaterzeitung*’da yayımlanan bir eleştiride yer alan şu satırlar aslında her şeyi açıkça ortaya koyuyordu: “İnsan yalnızca Lind’i seyredip, yalnızca onu dinliyor; onun dışında bu konserde kayda değer başka bir şey yok.” Robert o akşamla ilgili, “Clara’nın gözyaşları” diye kısacık bir not yazmıştı³ Genç kadın ise kendi günlüğüne duygularını şöyle aktarmıştı: “Bu konser, şimdiye dek verdiklerimin içinde en güzeli ve en parlakıydı. Yolculuk boyu yaptığımız tüm masrafları karşıladıktan başka, Dresden’e 300 *taler* ile dönmemizi sağladı. (...) İçimdeki acıyı dile getirmeden geçemeyeceğim: Lind’in tek bir *lied* ile elde ettiği başarıya, onca piyano çalışımıyla ulaşamadım.”⁴ Viyana izleyicisi bu kez gerçekten Clara’ya karşı çok ilgisiz kalmıştı ve genç kadın bunun nedenini tam olarak çözemiyordu. Sanki bir süre önce bir eleştirmenin kullandığı, “Clara Wieck olarak tanrılaştırıldı, Clara Schuman olarak yok sayıldı,”⁵ ifadesi ger-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 164.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 199.

3. agy. s. 200.

4. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 282.

5. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 200.

çeğe dönüşmüş gibiydi. Schumann'ların Viyana'da bulundukları tarihlerde, Friedrich Wieck de yeni öğrencisi ve evlat edindiği kızı Minna Schulz-Wieck'e konserler verdirmek için kente gelmişti. Clara bir an için babasının hâlâ ona zarar verebilmek uğruna bunca yolu teptiğini düşünmüştü ama yaşadığı başarısızlıkta onun fazla bir rolü yoktu.

21 Ocak 1847'de, büyük umutlarla geldikleri Viyana'dan, büyük bir hayal kırıklığı içinde ayrıldılar. Kentte geçirdikleri son günlerde edebiyatçılarla bir araya gelmişlerdi. Clara'nın ilk Viyana ziyaretinde onun piyano çalışından çok etkilenen ve bir şiir kaleme alan Franz Grillparzer ile yeniden buluşmak heyecan vericiydi. Ayrıca Robert'in *lied*'lerinde pek çok şiirini kullandığı Joseph von Eichendorff ile de tanışmışlar, ünlü şair, Schumann'ın yapıtlarının dizelerine hayat verdiğini söylemiş, Clara da buna karşılık, müzikal kompozisyonun onun şiirleriyle bir anlam kazandığını belirterek karşılık vermişti.¹ Müthiş soğuk bir havada geçen dönüş yolculuğunda Brunn² ve Prag'da konaklamışlardı. Clara yine fırsatları değerlendirerek küçük konserler vermiş, Prag'da karşılaştıkları genç bir müzisyen Robert'e yapıtlarını göstererek fikrini sormuştu. O tarihlerde henüz yirmi üç yaşında olan bu genç müzik öğretmenin adı Bedşich Smetana idi ve Robert önündeki notalardan delikanlının fazlasıyla Berlioz etkisinde kaldığını görebiliyordu.³

4 Şubat'ta Dresden'e ulaşmışlardı; evde olmak çocukların tümünü kucaklamak güzeldi. Ancak küçük Emil'in sağlığı ne yazık ki iyi değildi, lenf bezlerindeki hastalık bir türlü tam olarak iyileşmiyordu. Clara aylardır görmediği oğluyla daha fazla ilgilenmek isterdi ama vakti yoktu. 10 Şubat'ta yeniden evden ayrılmaları ve Berlin'e gitmeleri gerekiyordu; bu kez Robert için çok önemli bir konser gerçekleşecek, kentteki ünlü "Singakademie", *Das Paradies und die Peri*'yi seslendirecekti. XVIII. yüzyılın sonlarından beri Berlin'in en önemli korusu konumundaki Singakademie'nin yapıtını repertuvarına katacak olması Robert için çok önemliydi.

Berlin'e tıpkı Viyana'ya gittikleri gibi içleri umut dolu ulaşmışlardı. Dresden'den olabildiğince çabuk kurtulmalarının yolu,

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 165.

2. Günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Brno kenti.

3. Arnfried Edler, *Robert Schumann und Seine Zeit*, s. 43, Laaber Verlag, 2002.

Robert ve Clara Schumann
Viyana'da, Ocak 1847, Eduard
Kaiser, litografi.

her ikisi için de uygun olabilecek başka bir kent bulmaktan geçiyordu. Berlin bu bakımdan iyi bir alternatif olabilirdi. Ancak ilk izlenimler ne yazık ki olumlu değildi. Robert'in oratoryosunu seslendirecek olan solistler yapıtı henüz çalışmamışlardı; bazıları da konsere katılmak istemediklerini söylüyordu. Bu karışıklık Robert'in moralinin bozulmasına neden olabilirdi. Clara vaktinin büyük bölümünü piyano başında geçiriyor, solistlere tek tek partilerini çalıştırıyordu. Robert orkestra ve koroyu yönetirken zaman zaman umudunu tümüyle yitiriyor, yine de provalara devam ediyordu. Clara yakın arkadaşı Pauline Garcia'nın opera temsilleri için Berlin'de olduğunu öğrenince birden sevinmiş, "Peri" rolünü onun seslendirebileceğini düşünmüştü. Bir süredir tiyatro yöneticisi Louis Viardot'yla evli olan genç kadın, artık sahnede Pauline Viardot olarak tanınıyordu. Uzun süredir birbirini görmeyen iki arkadaş buluştukları için çok sevinmişler ancak Clara'nın neşesi duydukları karşısında yerini büyük bir şaşkınlığa bırakmıştı. Pauline, eğer isterse onun bir konserine severek katılabileceğini ama oratoryonun güç partisini çalışmak ve öğrenmek için vakit harcayamayacağını söylemişti. Artık moda olan Fransız ve İtalyan operalarında kendisini göstermek istiyor, bir daha hiç işine yaramayacak bir yapıtla uğraşmak istemiyordu. Viardot'ya göre yaşayan en büyük opera bestecisi Giacomo Meyerbeer idi ve bu dü-

şünce bile Robert'in genç kadından nefret etmesi için yeterli nedendi. Clara yine de eski arkadaşının önerisini olumlu bulmuş, mart ayında verdiği iki konserde birlikte sahneye çıkmışlardı. Oratoryonun seslendirmesi 17 Mart akşamı yapılmıştı. Clara'nın sonradan günlüğüne yazdıklarına bakılırsa ilk iki bölüm gayet iyi gitmiş, Robert, şef podyumunda çok başarılı bir yönetim göstermişti. Ancak üçüncü bölümde aksilikler birbiri ardına gelmiş, önemli partileri söyleyen solistler detone olmuşlar ve genç kadın, "Yer yarılsa içine girsem," diye düşünmüştü. Her şeye rağmen, böylesine uzun ve güç bir yapıt için elde edilen sonuç çok kötü sayılmazdı.¹

Clara'nın Berlin'de en çok hoşuna giden şey, Mendelssohn'un kız kardeşi Fanny Hensel ile birlikte geçirdiği saatlerdi. Müziğe en az erkek kardeşi kadar yetenekli olan Fanny hem iyi bir piyanist hem de özgün yapıtlara imza atan bir besteciydi. Ancak önce babası, sonra erkek kardeşi, daha sonra da kocası ressam Wilhelm Hensel halk önünde konser vermesini ve yapıtlarını yayımlamasını engellemişlerdi. Çok varlıklı bir aileden geldiği için bir kadın olarak, gelir getirecek işlerle uğraşması ayıptı. Müzik onun için daima bir hobi olarak kalmak zorundaydı. Clara, kendisinden on dört yaş büyük olan Fanny ile bu buluşmalarında iyi arkadaş olmuş ve sırf ona yakın olabilmek için Berlin'e taşınmayı ciddi olarak düşünmeye başlamıştı. Dresden'e döndükten sonra günlüğüne, büyük olasılıkla Fanny Hensel'i düşünerek, "Robert'i ve çocukları her şeyden çok seviyorum ama insan bir kız arkadaşıyla kocası ve çocuklarıyla konuşmadığı şeyleri de konuşuyor, üstelik benim çocuklarım daha çok küçük,"² diye yazmıştı. Bu fikir Robert'in de hoşuna gitmişti, burada yeni bir başlangıç yapabilirlerdi. Ancak ne yazık ki olaylar başka türlü gelişecek ve Berlin Schumann'lar için bir düş olarak kalacaktı. Dönüş yolunda Leipzig'e uğramış, başta Mendelssohn olmak üzere eski dostlarıyla hasret gidermişlerdi. 25 Mart Salı sabahı onları Dresden'e doğru uğurlayanların arasında Mendelssohn da vardı. Robert aynı günün akşamında o gün karşılaştığı kişilerin adlarını defterine kaydetmiş, bu buluşmaya özel bir anlam yüklememişti. Ancak kasım ayında Mendelssohn'un ani ölümünün ardından 25 Mart

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 1, s. 425, 426.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 168.

tarisinin yanına, “Mendelssohn’u son görüşümüz,”¹ diye not düşecekti.

Mayıs ayında Clara yeniden hamile kaldığını fark etti; düşükle birlikte, aynı duyguları bu altıncı yaşıydı. Ardından Berlin’den korkunç bir haber geldi: Fanny Hensel, 14 Mayıs’ta beyin kanaması geçirmiş ve yaşama veda etmişti; henüz kırk iki yaşındaydı. Robert ve Clara şaşkına dönmüşlerdi ama elden bir şey gelmiyordu. Talihsizlikler bununla da bitmemiş 22 Haziran’da, uzun süredir hasta olan oğulları Emil yaşama veda etmişti. Bu dünyada geçirdiği on sekiz ayın çoğunda sağlığı kötüydü ve bir türlü düzelenmiyordu. Robert, oğlunun ardından şunları yazmıştı: “Ayn 21’ini, 22’sine bağlayan gece, sabaha karşı saat iki buçukta küçük Emil’imiz öldü. Hemen hemen hep hastaydı; bu dünyada çok az sevinç tattı. Onu yalnızca bir kez gülerken gördüm; Viyana’ya gideceğimiz sabah ona veda ederken bana güldü.” Clara ise yakın arkadaşı Emilie List’e gönderdiği mektupta duygularını şöyle kâğıda geçirmişti: “Acımız çok büyük ama Tanrı onu çektiği sıkıntılardan kurtardı. Daha çok uzun zaman sürebilirdi; doktor hiç iyileşmeyeceğini söylemişti.”²

Birbiri ardına gelen bu üzüntülerin arasında Robert, uzun zamandır aklını kurcalayan bir opera besteleme planını yaşama geçirmenin yollarını arıyordu. Sonunda librettosuna kaynaklık edebilecek bir metin bulmuş, Friedrich Hebbel’in *Genoveva* başlıklı yapıtında karar kılmıştı. Konu eski bir efsaneye dayanıyordu ve Robert’in çok sevdiği motiflerle örülmüştü: Trier Kontu Siegfried’in karısı Genoveva, kocasının ülkesinden uzakta olduğu bir dönemde, onun yardımcısı Golo tarafından baştan çıkarılmak istenir. Amacına ulaşamayan ve kadının sadakati karşısında çok sinirlenen Golo, Genoveva’ya iftira atarak onu kocasının gözünden düşürmeyi başarır. Siegfried ülkesinden uzakta, kendisine ihanet eden karısının ölüm emrini verir ancak genç kadını ormana götüren görevliler onun üzüntüsü karşısında infazı gerçekleştirmeden geri dönerler. Yıllarca ormanda yaşayan Genoveva, sonunda gerçeği öğrenen kocası tarafından kurtarılır.

Robert, 1847 bahar aylarında konuya ilgi duyduğunda hemen uvertürün ana hatlarını kâğıda geçirmiş ve Hebbel’in tiyatro oyununu bir opera librettosuna dönüştürmek için arkadaşı şair Ro-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 431.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 289, 290.

bert Reinick'ten yardım istemişti. 14 Mayıs 1847'de Friedrich Hebbel'e gönderdiği mektupta Robert, iki perdenin hazır hale geldiğini, kalanın da kısa bir süre sonra tamamlanacağını bildirmiş ancak yine de önündeki metnin, ona bir opera besteleme gücü aşılamaktan uzak kaldığını ekleyerek eğer uygun bulursa Hebbel'in bu çalışmaya bizzat katılmasını çok istediğini söylemişti. Hebbel ağustos ayında Dresden'e uğramış, librettonun nasıl şekillenmesi konusunda konuşmuşlardı. Ancak bu da Robert'in hayalindeki metnin oluşmasını sağlayamamış, librettoya son şeklini kendi vermişti. Bunu yaparken Hebbel'in oyununun yanı sıra, Ludwig Tieck'in aynı konuyu işleyen yapıtından da yararlanmıştı. Operanın sahnelenebilir hale gelmesi için epey süre geçmesi gerekecekti.

1847 Temmuz'unda Zwickau'da Robert'in onuruna bir konser düzenlenmişti. Bestecinin arkadaşı ve kentteki müzik yöneticisi Johann Gottfried Klitzsch aslında *Das Paradies und die Peri*'yi seslendirmek istemiş ancak Robert yapıtın güçlüğünü göz önünde bulundurarak *Op. 61, 2. Senfoni*'yi ve Clara'nın katılımıyla *Op. 54, Pişano Konçertosu*'nu programa koymanın daha iyi olacağını düşünmüştü. Ayrıca bu konser için koro ve nefesli çalgıların seslendireceği yeni bir yapıt bestelemişti (*Op. 84, Lied beim Abschied zu singen* [Vedalaşırken Söylenmek için Şarkı]). 10 Temmuz'daki konser çok başarılı geçmişti. Schumann'lar için oğullarını kaybetmelerinin üzerinden henüz bir ay bile geçmeden böylesine neşeli bir ortamda bulunmak ayrı bir moral kaynağıydı. Robert çok sevdiği çocukluk günlerine dönmüş gibi hissediyordu. Sahne ve piyano tümüyle çiçeklerle süslenmiş, konseri büyük bir kalabalık izlemişti. Clara günlüğüne, Robert'i daha önce orkestra yönetirken hiç bu kadar enerjik görmediğini yazmıştı. Konserin sonunda genç kadın piyanoda solo yapıtlar da seslendirmiş, bu etkinlik mutluluk ve moral aşılmasının yanında maddi olarak da hatırı sayılır bir meblağ kazanmalarına yol açmıştı.¹

Yaz aylarında Robert operasından başka iki tane piyanolu üçlü üzerinde de çalışıyordu. Sonbahara dek tamamlanacak yapıtlar daha sonra *Op. 63, Re Minör Trio* ve *Op. 80, Fa Majör Trio* olarak yayımlanacaktı. 13 ve 14 Ağustos tarihlerinde Leipzig'de düzenlenen bir toplantıya Robert kendi katılmasa da, gönderdiği

1. Ute Bär, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, s. 127, 128.

mektupla görüşlerinin katılanlara iletilmesini sağlamıştı. Söz konusu toplantı “Der Deutscher Tonkünstlerverein” (Alman Müzisyenler Birliği) kurulması amacıyla yapılacaktı ve öncülüğünü Robert’in dergisinin yeni sahibi Franz Brendel ile Wolfgang Robert Griepenkerl üstlenmişti. Müzik alanında faaliyet gösteren, yaşamını bu yolla kazanan herkesin katılımı amaçlanıyor, olabildiğince geniş kapsamlı bir toplantı düzenlemek için çaba harcanıyordu. Birkaç yıl önce Berlin’de başlayan benzer çalışmaların daha geniş kitlelere yayılması ve örgütlü halde hareket edilmesi önemliydi. Robert, 8 Ağustos 1847’de arkadaşı Franz Brendel’e gönderdiği mektupta önce girişimi için onu kutlamış, ardından bu birlikten beklentilerinin neler olduğunu yazmıştı. Genç adam benzer düşünceleri Leipzig Konservatuarı’nın kurulduğu dönemde de dile getirmişti. Robert için geçmiş döneme ait yapıtların, asıllarına sadık kalarak seslendirilmesi önemliydi. Birlik bünyesinde kurulacak bir komisyonun, eski bestecilerin eserlerinin orijinallerine uygun şekilde yeni basımlarını yapmasını öneriyordu. İkinci isteği, müzik terminolojisine hâkim olan İtalyanca ve Fransızca sözcüklerin olabildiğince temizlenmesi, bunların yerine Almanca karşılıklarının kullanılmasıydı. Son önerisi genç bestecileri desteklemek için her yıl yarışma düzenlemek ve bunun sonucunda dikkat çeken yapıtların seslendirilmesini sağlamaktı.¹

4 Kasım 1847’de gerçekleşen bir ölüm Schumann’lar için gerçek bir yıkım anlamına geliyordu. Sanatçılığına çok değer verdikleri, son yıllarda en yakınlarındaki kimse konumundaki Felix Mendelssohn, tıpkı ablası Fanny gibi hiç beklenmedik bir anda, henüz otuz sekiz yaşındayken, geçirdiği bir dizi beyin kanamasının ardından yaşama veda etmişti. 1 Kasım’da Niels Gade’nin gönderdiği mektup, bir anlamda bu kötü habere hazırlanmalarını sağlamıştı. Gade, son haftalarda sağlığı bozuk olan Mendelssohn’un artık bilincini tümüyle yitirdiğini ve hiç konuşamaz hale geldiğini yazmıştı. Robert, 3 Kasım akşamı, Mendelssohn’un *Elias* oratoryosundan bölümleri piyanoda çaldığını defterine not etmişti. Bunu belki dostuna manevi alanda destek olmak, belki de onunla vedalaşmak için yapmıştı. Mendelssohn’un ölüm haberi 5 Kasım’da Dresden’e ulaştığında, ayın 4’üne hiçbir şey yazmadan yalnızca bir haç işareti koymuştu.

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 100, 101.

Yaşamı boyunca sevdiklerinin ölümüyle yüzleşmekten, onları son yolculuklarına uğurlamaktan kaçınan Robert bu kez farklı davranmış, Clara yedi aylık hamile olduğu için ayın 6'sında tek başına Leipzig'e gitmişti. Mendelssohn'un evine uğrayan Robert onun yatakta uzanmış halde duran naaşının, "Savaş kazanan, muhteşem bir kahraman"¹ gibi görüldüğünü günlüğüne yazmıştı. 7 Kasım'da gerçekleşen cenaze törenine neredeyse tüm Leipzig katılmıştı. Evden kiliseye kadar olan yol, kalabalık nedeniyle bir saat sürmüş, aralarında Robert'in de bulunduğu Mendelssohn'un yakın arkadaşları çelenklerle süslü tabutun iki yanında yürümüştü. Kilisedeki ayin sırasında hem bestecinin kendi yapıtlarından hem de Bach'ın *Matthäus Pasyon*'undan² bölümler çalınmıştı. Sonrasında naaşı toprağa verilmek üzere trenle Berlin'e gönderilmiş bu yolculuk sırasında tabutun yanında müzisyen dostlarından yalnızca Gewandhaus Orkestrası'nın başkembancısı Ferdinand David bulunmuştu.³

Aynı gün, 7 Kasım'da, Dresden'de kocasının dönmesini bekleyen Clara günlüğüne şunları yazmıştı: "Hiç durmadan sevgili Robert'i düşünüyorum, bunca üzüntü nasıl onun üzerine çullanacak. Yüreğim böylesine dopdoluyken yokluğunu öyle çok hissediyorum ki. O olmadığı zaman yalnızca küçük bir parçam yaşıyor. Tanrı en kıymetli varlığımı bana bağışlasın."⁴ Mendelssohn'un kaybı her ikisi için de ölüm düşüncesiyle bir kez daha yüzleşmek anlamına geliyordu. Robert yavaş yavaş sıranın kendisine geldiğini düşünmeye başlamıştı; yine de bu konuda ondan beklenmeyecek kadar iyi dayanıyordu. 23 Nisan 1848'de, Mendelssohn'un ölümünün üzerinden yaklaşık altı ay geçtikten sonra ve Avrupa'nın her köşesinden ayaklanma haberleri gelmeye başlamışken arkadaşları Jean Joseph Bonaventure Laurens'e şunları yazmıştı: "Şu an o⁵ huzurlu. Dünyayı sarsan son büyük çalkantıları yaşamak zorunda değil. Onun başka bir görevi vardı; mutluluk ve barışla ilgi-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 230.

2. Robert günlüğüne, Bach'ın pasyonundan do minör final korosunun seslendirildiğini yazmış ancak hangi pasyon olduğunu belirtmemiştir. Bach'ın her iki pasyonunun finalinde yer alan koro parçası da do minör tonundadır. Ama *Matthäus Pasyon*'un Mendelssohn'un yaşamındaki yeri göz önüne alındığında, cenazesinde bu yapıttan bölümlerin seslendirilmiş olması daha akla yakın gelmektedir.

3. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 230, 231.

4. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 170.

5. Mendelssohn.

li. 4 Kasım'da, tam da İsviçre'de ilk savaş çığlıklarının duyulmaya başladığı gün öldü.”¹ Gerçekten siyasi yönden her şeyin altüst olmaya başladığı bir dönem başlamıştı. İsyan ve başkaldırı dalgası henüz Dresden'e ulaşmamıştı ama bu karmaşanın tümüyle dışında kalmak olanaksızdı.

1847 Kasımı'nda Dresden'deki yaşamlarının daha da sönükleşmesine neden olan bir ayrılık yaşandı; kentte en iyi anlaştıkları müzisyen olan Ferdinand Hiller, Düsseldorf'a müzik yöneticisi olarak atandığı için Schumann'lara ve diğer dostlarına veda ederek yeni görevine gitti. Bu durum Robert açısından yakın bir dosttan uzak kalmak anlamına gelse de, aynı zamanda son dönemde onun çalıştırdığı erkek korosunun yöneticiliğini üstlenmesine de neden olmuştu. Genç adam bu görevine ciddiyetle sarılmış, hatta bir süre sonra karışık bir koro kurmanın çalışmalarına başlamıştı. Clara bitmek bilmeyen hamilelikler nedeniyle uzak kaldığı konser gezilerinden elde edemediği maddi desteği piyano dersleri vererek kapatmanın çarelerini arıyordu. Yıl sonuna doğru günlüğüne, “Aşağı yukarı her gün iki ders veriyorum. Gündelik olarak para kazanıyor olmak güzel bir duygu,”² diye yazmıştı.

Bitmekte olan yılın belki de en güzel olayı, Robert'in karısına Noel hediyesi olarak *Genoveva*'nın uvertürünün notalarını hediye etmesiydi; tıpkı evliliklerinin ilk yıllarında olduğu gibi, sanatçı yönünün önemli olduğunun vurgulanması Clara'nın hoşuna gitmişti. 20 Ocak 1848'de Schumann'ların beşinci çocukları dünyaya geldi; yine bir erkek bebektir ve Ludwig adını aldı. Ardından, 22 Şubat 1848'de Paris'te patlak veren ayaklanmalar yalnızca kendisini “Roi Citoyen” (Yurttaş Kral), olarak tanımlayan Fransa Kralı Louis Philippe'in sonunu hazırlamamış aynı zamanda yeni bir devrim dalgasının tüm Avrupa'ya yayılmasına neden olmuştu.

Schumann'lar önceleri Dresden'de fazla hissedilmeyen ve aydın kesim tarafından, “Halkların Baharı” olarak tanımlanan devrimlerle uzaktan ilgileniyorlardı. Robert gençlik günlerinden beri bağımsızlığa çok önem veren bir yaratılışa sahipti. Daha öğrencilik yıllarında, “Politik özgürlük belki de şiirin gerçek sütannesidir,”³ diye yazmıştı. 1848'in sonuna doğru da defterine, “Büyük Dev-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 231.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 171.

3. Barbara Meier, *Robert Schumann*, s. 131.

rim Yılı. Kitaptan daha çok gazete okundu,”¹ diye yazacaktı. Mart başında Viyana’daki ayaklanmalar Prens Metternich’in sonunu hazırlamış, ardından Berlin karışmıştı. Ancak bu çalkantılar henüz Schumann’ların yaşamlarını doğrudan etkilemiyordu. Robert vaktinin büyük bir bölümünü *Genoveva*’yı tamamlamaya ayırmıştı. Bu çalışmanın arasında koro için bazı yapıtlar besteliyordu; kendi kurduğu vokal toplulukla ilk konserini mart sonunda vermişti. Genellikle kalabalık toplantılarda ya da orkestra yönetirken çekingen ve suskun olan Robert, koro çalışmalarında ve onlarla birlikte sıkça tekrarladığı gezilerde çok neşeli oluyordu. Nisan ayında Clara uzun bir sürenin ardından yeniden Gewandhaus Orkestrası’yla kocasının *Op. 54, La Minör Konçertosu*’nu seslendirmiş ve çok beğenilmişti.

18 Mayıs’ta Frankfurt’ta toplanan Alman Ulusal Meclisi, liberal düşünceleri benimseyen kesim arasında coşkuyla karşılanmıştı. Bu hareket, ortak bir anayasanın ve birleşik bir Alman devletinin yolunu açabilirdi. Meclisin önünde henüz çok uzun bir yol ve üyeleri arasında keskin görüş ayrılıkları vardı ancak devrim ateşinin etkisindeki geniş kesimler kendilerini daha iyi bir geleceğin beklediğine inanmak istiyordu. Clara, özgürlükçü bir yönetimde kadınlar için daha iyi şartların oluşabileceğine inanıyordu. Fanny Hensel ile bir konuşmalarında, çok sevdiği arkadaşının, cumhuriyet idaresinde kadınların ve Yahudilerin durumlarının başka türlü olacağını söylediğini hatırlıyordu.² Polonya ve Rusya arasındaki çatışmaların şiddetlendiği haberlerini aldığı anda günlüğüne, “Polonya yeniden özgür olsa nasıl sevinirdim,”³ diye yazmıştı. Mayıs sonunda Polonya’dan gelen göçmenlerin yararına bir konserde gönüllü olarak çalmış, ardından Saksonya’daki yoksullara yardım için sahneye çıkmıştı.

Politik hareketliliğin yaşandığı mayıs ayında Wagner, Schumann’ları davet ederek yeni tamamladığı *Lohengrin*’in partiyonunu göstermişti. Gördükleri Robert’in hoşuna gitmiş olmalıydı; kendi operasını tamamlamaya uğraştığı o günlerde sahne yapıtları konusunda yeteneğini daima takdir ettiği bu kendisini beğenmiş meslektaşının yazdıklarından etkilenmemesi düşünülemezdi.

Haziran başında sürpriz bir konukları vardı: Franz Liszt. Bir

1. agy. s. 131.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 219.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 1, s. 444.

süredir yoğun konser gezilerine ara veren Liszt, Weimar'da müzik yöneticisi olarak çalışıyordu ve Dresden'e yolu düştüğünde eski dostlarını ziyaret etmek istemişti. 9 Haziran akşamı Liszt'in onuruna bir yemek ve konser düzenlemişlerdi. Dresden'deki sanatçı dostlarının hemen tümü gelmiş, herkes onur konuğunu beklemeye başlamıştı. Yemek ilerlemiş ardından sıra müzik yapmaya gelmişti. Clara ve davetli müzisyenler birlikte çalmaya başlamıştı ki, büyük bir gürültüyle kapı açılmış, içeri etrafını umursamaz bir halde Liszt girmişti. Her zaman yaptığı gibi salonda bulunan kadınlara iltifat etmiş, sohbet tamamen onun etrafında dönmeye başlamıştı. Bir süre sonra Robert'in *Op. 44, Priyanolu Beşlisi* hakkında konuşmaya başlamış ve yapıtın tam "Leipzig işi" olduğunu belirtmişti. Bunu bir övgüden çok, bir alay gibi söylemişti ama yine de başta Robert olmak üzere herkes fazla üzerinde durmadı. Ardından salonda bulunanlar arasında, Meyerbeer ve Mendelssohn'dan hangisinin daha iyi besteci olduğu konusunda bir tartışma başlamıştı. Liszt ısrarla Meyerbeer'in tarafını tutuyor, onun müziğine övgüler yağıdırıyordu. Bunun üzerine Robert öfkeyle ayağa fırlamış, gözü dönmüş bir halde Liszt'i omuzlarından tutup sarsmaya başlamıştı. Bir yandan da avazı çıktığı kadar bağıyordu: "Meyerbeer Mendelssohn'un yanında bir cüce gibi kalır. Diğerleri yalnızca Leipzig'de değil, bütün dünyada etkili olan bir sanatçı. Liszt çenesini tutsa iyi eder." Ardından hışımla odayı terk etmiş ve etrafı derin bir sessizlik kaplamıştı. Bir süre sonra Clara'nın yanına gelen Liszt, "Kocanıza, dünyada yalnızca bir tek kişinin benimle böyle konuşabileceğini ve onun söylediklerinin beni sinirlendirmeyeceğini söyleyin," demişti.¹

1848 Ağustosunda Robert, *Genoveva*'yı tamamladı. Yapıtın sahnelenmesi için bir süre daha geçmesi gerekecekti ama o hiç vakit kaybetmeden başka bir konuya, Lord Byron'ın *Manfred*'ine yöneldi. Bunun en önemli nedeni operasının istediği gibi şekillenmediğinin farkında olmasıydı. Yeni bir opera olmasa da, sahne için vokal bölümlerin olduğu bir yapıt üzerinde çalışmak, "içinde kalanların" kâğıda dökülmesini sağlayabilirdi. Ayrıca geçen iki yıl boyunca zaman zaman *Faust* üzerine çalışmasını sürdürmüş ve Goethe'nin ölümsüz yapıtından yeni bölümler bestelemişti. "Manfred" ve "Faust" karakterleri arasındaki benzerlik Robert'i

çekmiş olmalıydı. Her ikisi de iç huzuruna bir türlü ulaşamayan romantik kişiliklere güzel birer örnekti. *Das Paradies und die Peri*'de ve *Genoveva*'da yapıtlarını kadın kahramanlardan yola çıkarak oluşturmuştu, şimdi sıra bir erkek kahramana gelmiş olmalıydı. Bütün bu nedenlerin dışında Byron, Robert'in çocukluk günlerinden beri en sevdiği yazarların başında geliyordu. Babasının yaptığı çevirilerden yapıtlarını tanımış, tüm yaşamı boyunca çok sevmişti. Wilhelm Joseph Wasielewski'nin anlattığına göre, Düsseldorf yıllarında Robert ona Byron'ın *Manfred*'ini okumak istemiş ancak çok duyulandığı için sesi titremeye ve gözünden yaşlar gelmeye başlamıştı.¹

1 Eylül 1848 günü Schumann'ların ilk çocukları Marie yedi yaşına gelmişti. Robert artık piyano çalmaya başlayan küçük kız için kolay parçalar bestelemiş, kısa süre sonra bunları *Op. 68, Album für die Jugend* (Gençlik Albümü) başlığıyla yayımlamıştı. Sonbahar aylarında Viyana'dan, Berlin'den, Avrupa'nın farklı kentlerinden ayaklanma ve çatışma haberleri gelmeye devam ediyordu. Frankfurt'ta toplanan ulusal meclis anayasa konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiş ancak idari birlik konusundaki fikir ayrılıklarını bir türlü giderememişti. Yine de umutlar tümüyle tükenmiş değildi. Robert, 4 Kasım'da, uzun süredir haberleşmediği Hollandalı müzisyen arkadaşı Johann Verhulst'a yazdığı mektupta günlük yaşamı ve son dönemdeki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler vermişti: "Hepimiz iyi sayılırız, bazen etrafımda melankolik yarasalar uçuyor ama müzik onları korkutup kaçırıyor. Evimde çok kıymetli hazinelerim var. Çok sevgili bir eş, terbiyeli çocuklar. Bir oğlumuz oldu; adı Ludwig, annesinin mutluluk kaynağı. Bu yıl çok çalışkandım, belki de yaşamımın en verimli yılıydı. Ocaktan ağustosa kadar operam *Genoveva*'yı tamamladım. (...) Doğal olarak sahnede seyredip dinlemeyi çok istiyorum ama dünyada böylesine fırtınalar koptuğu için henüz ciddi bir girişimde bulunmadım. Ama yine de belki bu kış sahnelenebilir. Öyle olursa gelirsin, değil mi? Ayrıca 40-50 kadar gençler için piyano parçası besteledim, hoşuna gideceğini düşünüyorum. Kendimi çok dinç hissettim, bir o kadar daha besteleyebilirdim. Şeflik konusunda da iyi çalıştım; yeni bir koro kurdum, güzel geliyor ve bana keyif veriyor. (...) Bu yakınlarda Almanya'ya

1. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 227.

gelmeyecek misin? Gelirsen hepimizi burada bulacaksın ama yalnızca birini, en iyisini bulamayacaksın¹. Bugün aramızdan ayrılalı tam bir yıl oluyor.”²

Yıl sona ermeden Clara bir kez daha hamile kaldığını fark etti. Artık her ânını ezbere bildiği bir süreci yeniden yaşayacaktı. 1849, Robert için yine çalışmayla başlamıştı. Sağlığı son aylarda oldukça iyiydi. Değişik gruplar için oda müziği yapıtları bestelemeye başlamış, koro için yazmaya devam etmişti. *Korno ve Piyano İçin Adagio ve Allegro* (Op. 70), *Klarnet ve Piyano İçin Fantezi Parçalar* (Op. 73), *Viyolonsel ve Piyano İçin Halk Müziği Tarzında Beş Parça* (Op. 102) ve *Dört Korno İçin Konser Parçası* (Op. 86) yeni yılın ilk aylarında büyük ölçüde tamamlanmıştı. 9 Nisan’da ağabeyi Carl’ın ölüm haberi geldiğinde Clara artık kocası için kendisinin ve çocukların tek dayanak olarak kaldığını fark etmiş ve bunu günlüğüne yazmaktan kendisini alamamıştı.³

Bahar ilerledikçe devrim rüzgârları Dresden’e doğru esmeye başlamıştı. Bir anayasa metni üzerinde anlaşılan Frankfurt’taki ulusal meclis, seçimlerin yapılmasını ve Prusya Kralı’nın önderliğinde Alman Birliği’nin oluşturulmasını kararlaştırmıştı. Ancak üyeler arasında Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm’in imparatorluğuna karşı çıkanlar çoğunluktaydı. Bunun üzerine meclis dağılmış, yapılan çalışmaların hiçbir önemi kalmamıştı. Aylardır umutla bekleyen insanlar ne yapacaklarını bilemez bir haldeydi. Ayaklanmalar ve çatışmalar yeniden alevlenmişti; bu kez Dresden’de de öğrenciler, işçiler ve devrimcilerin öncülüğünde sokak çatışmaları yaşanmaya başlamıştı. Çatışmalara katılıp en ön saflarda yer alan isimlerden biri de Richard Wagner’di. Bir süredir Dresden’e yerleşmiş olan Rus devrimci Mihail Bakunin’le dostluğu, anarşist fikirlere ilgi duymasını sağlamıştı. Bakunin, Paris ve Viyana’daki ayaklanmalara katılıp geniş kitleleri kurulu düzene karşı örgütledikten sonra Dresden’de de aynı hareketi başlatmaya niyetliydi. Saksonya Kralı’nın Frankfurt’ta kabul edilen kararları tanımamakta direnmesi sonucu sokağa dökülenler, 3 Mayıs günü Bakunin’in ateşli söylevleriyle yollara barikatlar kurmaya başlamışlardı. Elleri geçirdikleri her şeyi üst üste yığarak söktükleri taş-

1. Robert burada Felix Mendelssohn’u kast ediyordu ve mektubun yazıldığı gün (4 Kasım) onun birinci ölüm yıldönümüydü.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 105, 106.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 227.

larla destekliyor ve hükümet kuvvetlerine karşı kendi siperlerini oluşturuyorlardı. Bu hummalı çalışma sırasında en büyük yardımı aynı zamanda operanın da mimarı olan Gottfried Semper'den görüyorlardı. Wagner, Semper ve Bakunin elbirliğiyle, olabildiğince fazla kişiyi kendilerine katılmaya ikna etmeye uğraşıyorlardı.

Schumann'lar ayaklanmaların ilk başladığı günlerde Dresden'deydiler ve olayın boyutlarını tam olarak kavrayamamışlardı. Ancak çok geçmeden kenti terk ederek Maxen'a gitmek zorunda kalmış, üstelik çocuklarının tümünü bir defada yanlarına alamamışlardı. Hamileliğinin yedinci ayında bulunan Clara, zor ve maceralı bir yolculuğun ardından ertesi gün tüm aileyi bir araya getirmeyi başarmıştı. Mayıs ayının ilk günlerinde yaşadıkları heyecan dolu saatler her ikisinin kaleminden ayrı ayrı belgelenmişti. Robert, artık evin gelir gider defterine kısa cümleler, hatta çoğu kez yalnızca sözcüklerle o günün ana hatlarını kaydediyordu. 4 Mayıs'tan 10 Mayıs'a dek genç adamın yazdıklarına bakınca yalnızca Dresden'de yaşananları değil, çiftin sevişmelerini ve Robert'in bu süre zarfında üzerinde çalıştığı yapıtları da görmek mümkündü:

4 Mayıs. Sevişme. Devrim. Clara ile dolaşma. Ölüler. Brühlsche Terasse¹. Akşam şehrin sokaklarında. Devrim hali.

5 Mayıs. Cumartesi akşamı kaçış sırasında 55 *taler* alındı. Arama yapanlar. Kaçışımız. Tren. Devrim. Dohna'ya². Her yer korkutucu. Maxen'a. İki sesli ilkbahar şarkısı.

7 Mayıs. Sabah erken saat üçte Clara gitti. Ben Marie'yle bekledim. Saat 11'de Clara çocuklarla döndü.

9 Mayıs. Doktorun penceresinden dokuz buçukta, Kreuzkirche'ye³ asılan beyaz bayrağı gördüm.

10 Mayıs. Saat ikide Clara'yla şehre gidiş, Sonra Reithbahngasse⁴. Korkunç devrimin resmi.⁵

Aynı tarihler arasında Clara günlüğüne şunları yazmıştı:

1. Dresden kent merkezinde bulunan yüksek bir alan.
2. Dresden yakınlarındaki küçük bir kasaba.
3. Dresden'deki bir kilise.
4. Schumann'ların evinin bulunduğu sokak.
5. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 228-230.

4 Mayıs Cuma günü şehirde dolaşmaya çıktığımızda bütün caddelere barikatlar kurulduğunu gördük. Hepsinin başında ellerinde tırpanlar bulunan adamlar ve cumhuriyetçiler bekliyor, barikatları olabildiğince yükseltmeye çalışıyorlardı. Her tarafta büyük bir karmaşa ve kural tanımazlık hüküm sürüyordu. Kaldırım taşları sökülmüş ve barikatlara konulmuştu. Belediye binasında göstericiler toplantı yapıp içlerinden bir geçici hükümet oluşturmuşlardı. (...) Kent içindeki yürüyüşümüze devam edince on dört cesedin korkunç görüntüsüyle karşılaştık; bir gün önce korkunç şekilde katledilmiş ve herkesin görmesi için hastanenin avlusuna bırakılmıştı. Bu manzarayı uzun süre unutamadım. (...) O gün ve o gece sakin geçti. (...)

5 Mayıs Cumartesi. Korkunç sabah! Bizim sokakta bir kontrol noktası oluşturdular ve Robert'in de burada görev almasını istediler: Onları iki kez atlattıysam da, evi aramakla beni tehdit ettiler. Marie'yle birlikte bahçe kapısından kaçarak istasyona gittik. (...) Burada nöbetçiler kimse-nin silahla trene binmemesi için arama yapıyordu. Saat birde Mügel'n'e gittik; ben hiç değilse yanımıza Elise'yi de alsaydık diye hayıflanıyordum, aceleyle çıkmak zorunda kaldığımız için çocukları alacak zaman olmamıştı. Robert akşam geri dönebileceğimizi düşünmüştü. Ben, şehirden ayrılmadan hemen önce çatışmaların başladığını görünce bunun olamayacağını anladım. Mügel'n'den yürüyerek Dohna'ya gittik; orada karnımızı doyurduk, bir sonraki trenle geleceklerin haberlerini bekledik; duyduklarımız iç rahatlatıcı şeyler değildi. Saat yedide Maxen'a gittik. (...) Bütün gün çok endişelendim, çünkü hiç durmadan top sesleri duyuluyordu ve çocuklar şehirdeydi. Akşam onların yanına gitmek istedim ama saat geç olmuştu ve bana bu geç saatte eşlik edecek kimseyi bulamadım. Robert benimle gelemezdi, silah altına alınabilecek erkeklerin hepsini çatışmalara katılmaya zorluyorlardı. Kendim gitmeye karar verdim.

7 Mayıs Pazartesi, sabah saat üçte şehre gittim; benimle birlikte yanında kaldığımız çiftlik sahibinin kızı ve Bayan Berge de geldi. Çok kötü bir yolculuktu, şehirden tekrar çıkıp çıkamayacağımı bilememenin korkusunu yaşıyordum. (...) Tarlaların arasından geçerek Reitbahngasse'ye doğru yola çıktık. Sürekli top atışlarının altında eve yaklaştık. Aniden karşımızda kırk kadar elinde tırpan bulunan adam belirdi. İlk anda ne yapacağımızı bilemedik. Ama sonra cesaretimizi toplayıp (yanımızda yolda karşılaştığımız bir adam daha vardı) sakin bir şekilde yanlarından geçtik. Salimen eve vardık, bütün kapılar kapalıydı; evde ölüm sessizliği hakimdi ve şehirden hiç durmadan silah sesleri geliyordu. Çocukları uyur halde

buldum, hemen kaldırıp giydirdim, yanımıza birkaç parça eşya alıp tekrar dışarı çıkıp tarlalara doğru yöneldik. Hasta bıraktığım Henriette'yi¹ yine öyle buldum, bir köşede yatıyor ve hiçbir şeye karışmıyordu. Ona en çok ihtiyacım olan bir zamanda bu halde olması beni huzursuz etti. (...) Yemekten önce Maxen'a ulaştık, hepimiz yeniden bir aradaydık. Zavallı Robert korku dolu saatler geçirmişti ve iki misli seviniyordu. Yolda geçtiğimiz köylerde göç eden insanlarla karşılaştık ve bize şehirde yaşanan korkunç olayları anlattılar. (..)

8 Mayıs Salı, bir karar almadan geçti. Şehirdeki çatışmalar aralıksız sürüyordu. Bakıcıyı ve üç çocuğu, üç yıl önce evinde konakladığımız doktorun yanına getirdim. Hepimiz birden Binbaşı'yi² rahatsız edebildik. (...) Orada bulunan insanların hepsi aristokrattı, halktan *en canaille*³ ve "serseriler" diye bahsediyorlardı ve bu rahatsızlık vericiydi. Binbaşı içlerinde tek liberal olardı ve aristokratlara birkaç kez akli başında uyarılarda bulundu.

9 Mayıs Çarşamba, bütün sabah Räcknitz Tepesi'nden⁴ dumanlar yükseldiğini gördük ve şehrin bombalandığını düşündük. (...) Öğleyin bombardıman başladıktan sonra kentin tamamen boşaldığını öğrendik ancak barikatlar hâlâ sökülememişti. Geçici hükümet gece saat ikide pek çok kayıp vererek Freiberg'e⁵ kaçmış.

10 Mayıs Perşembe, ordunun vahşet uyguladığını duyduk. Asilerden elerine geçirdikleri herkesi öldürüyorlarmış. Sonraki günlerde şehre döndüğümüzde ev sahibimiz, ağabeyinin, askerlerin bir odada buldukları yirmi altı öğrenciyi birbiri ardına öldürdüğünü gördüğünü anlattı. Sonrasında düzinelerce insanı üçüncü ve dördüncü kattan sokağa atmışlar: Böyle olayların yaşanmış olması çok korkunç. Bütün insanlar ne zaman eşit haklara sahip olacaklar? Soyluların kendilerini bunca zamandır bizim gibi halktan insanlardan farklı görmeleri nasıl mümkün olabilir?⁶

Schumann'lar 10 Mayıs'ta öğleden sonra Dresden'e dönmüşler ancak karşılaştıkları korkunç manzara karşısında çok fazla durmadan yeniden Maxen'a gitmişlerdi. Robert yakınlardaki akıl hastanesi nedeniyle burada uzun süre kalmak istemiyordu ve Dresden'de durum normale dönünceye dek kendilerine bir yer

1. Schumann'ların hizmetçisi.

2. Maxen'daki çiftliğin sahibi, Binbaşı Serre.

3. Ayaktakımı.

4. Dresden'de bir tepe.

5. Dresden'in yaklaşık 30 kilometre batısında yer alan bir kent.

6. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 301, 304.

bulmaları gerekiyordu. Sonunda Kreischa'da karar kıldılar. Burası tıpkı Maxen gibi şehre çok uzak değildi ve şifalı su kaynaklarıyla ünlüydü. Küçük bir ev kiralamışlardı; ne kadar süreceğini bilmedikleri bu süreyi çatışma ve gürültüden uzak geçirmeye çalışıyorlardı. Çocuklara bakan Henriette çiçek hastalığına yakalandığı için Clara'nın işi her zamankinden daha fazlaydı ve hamileliği son safhasına yaklaşmıştı. Robert etrafında yaşadığı karmaşadan fazla etkilenmemişe benziyordu; koro için *lied*'ler başta olmak üzere vokal ağırlıklı yapıtlar üzerine çalışıyordu. Clara, kocasının kendisini böylesine dış dünyadan izole edebiliyor olmasına şaşırmış bir halde günlüğüne, "Dış dünyadaki korkunç olayların onun içindeki şair ruhu tam aksi yönde harekete geçirmiş olması hayret verici. Bestelediği *lied*'lerin hepsinde huzurlu bir hava hâkim, bana her yanda bahar çiçekleri açıyormuş gibi geliyor,"¹ diye yazmıştı. Haziran başında Dresden'e dönmüşlerdi, evlerinde önemli bir hasar yoktu ama kentin bazı mahalleleri tanınmayacak haldeydi. Ayaklanmalara katılan dostlarından bazıları hapse girmek için Saksonya Krallığı sınırları dışına kaçmışlardı. Bunların arasında Richard Wagner ilk sıradaydı; devrimcilerin mücadelesini sonuna dek desteklemiş, işler tersine dönünce artık Dresden'de yaşamaya olanaksız hale gelmişti. Mimar Gottfried Semper ve soprano Wilhelmine Schröder-Devrient de kenti terk edenler arasındaydı.

1849, Goethe'nin yüzüncü doğum yılı olduğu için Weimar'da yaz aylarında bir dizi kutlama yapılması gündeme gelmişti. Kutlamaların müzikal boyutunu Liszt organize ediyordu ve ortak dostları aracılığıyla Robert'in *Faust* üzerine bestelediği yapıtının Weimar'da çalınıp çalınamayacağını sormuştu. Son karşılaşmalarında aralarında ciddi bir tartışma yaşanmış olsa da birbirlerinin müziğine hâlâ değer veriyorlardı. Robert, henüz Dresden'e dönmeyen, 31 Mayıs 1849'da Liszt'e gönderdiği cevap mektubunda, kendisine iletilen bu öneriden çok hoşnut olduğunu ancak *Faust* üzerine bestelediği yapıtın henüz tam anlamıyla tamamlanmadığını ve bitmiş haliyle bir konserde çalınmak için çok kısa olduğunu belirtmiş, ardından sözü son tartışmalarında Liszt'in onun yapıtı için söylediği, "Leipzig işi" ifadesine getirerek şöyle devam etmişti: "Ama sevgili dostum, bu yapıt² size fazla 'Leipzig işi' gel-

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 232, 233.

2. Robert'in *Faust* üzerine bestelediği, tamamlandığında *Szenen aus Goethes Faust* (Goethe'nin *Faust*'undan Sahneler) adını alacak olan yapıt.

miyor mu? Yoksa siz Leipzig'i bazı şeylerin yapılabildiği 'Küçük Paris' olarak mı görüyorsunuz? Gerçekten, yapıtlarımın pek çoğunu tanıyan sizden daha farklı bir değerlendirme beklerdim.”¹ Liszt ise 5 Haziran'da gönderdiği yanıtta şunları yazmıştı: “Çok saygıdeğer dostum, öncelikle size şunu tekrarlamama izin verin. Sizi benim kadar kimsenin yüceltmeyeceğini bunca yıllık dostluğumuzun neticesinde en iyi sizin bilmeniz gerekir. Ama bunun yanında bir yapıtın, bir insanın hatta bir şehrin ne anlama geldiğini dostça tartışabiliriz.”²

16 Temmuz'da Ferdinand Schumann dünyaya geldi. Robert yaz boyunca beste yapmaya devam etmişti. En verimli yıllarından birini geçiriyordu. *Piyano ve Orkestra İçin Giriş ve Allegro* (Op. 92), Goethe'nin *Wilhelm Meister*'inden esinlendiği *Mignon İçin Requiem* (Op. 98b), *Spanisches Liederspiel*³ (İspanyol Müzikli Oyunu, Op. 74), birbiri ardına Robert'in kaleminden kâğıda aktarılıyordu. 13 Eylül'de Clara otuzuncu yaşını kutladı. Kızı Marie ve kocası, piyanonun başına geçerek ona Robert'in bestelediği küçük bir doğum günü marşını dört el çalmışlardı. Ayrıca iki küçük dans daha o günün şerefine masanın üzerinde duruyordu. Bunlardan başka Robert ona bir de önlük hediye etmişti. Clara bunu nasıl değerlendirmesi gerektiğini kavramakta zorlanmış olmalıydı. Acaba kocası ona, artık piyanistliği kadar anneliği ve ev kadınlığını da düşünmesi gerektiğini mi hatırlatmak istiyordu? Belki de Robert o önlüğü yalnızca hoşuna gittiği için almıştı ve karısına bir mesaj vermek niyetinde değildi.

Kasım ayında Ferdinand Hiller'den gelen bir mektup Schumann'ların Dresden'de ayrılmayı yeniden ciddi olarak düşünmelerine neden olmuştu. Hiller, Köln'den yapılan teklifi değerlendirmek istediğini aktardıktan sonra, Robert'e kendi yerine geçmesini ve Düsseldorf'ta müzik yöneticisi olarak görev yapmasını öneriyordu. Teklif ilginçti ve belki de tam vaktinde yapılmıştı. Uzun süredir Dresden'in kendilerine fazla bir şey katmadığını düşünen Schumann'lar son zamanlarda bazı olumsuz davranışlarla da karşılaşmaya başlamışlardı. Robert opera temsilleri için davetiye istediğinde idareciler, yalnızca Dresden'de sahnelenen yapıtların

1. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 110, 111.

2. agy. s. 349.

3. *Liederspiel*: XIX. yüzyılın ilk yarısında yaygınlık kazanan bir çeşit müzikli oyun. Schumann bu yapıtında, Emanuel Geibel'in İspanyolca şiirlerden yaptığı çevirileri kullanmıştır.

bestecileri için bu uygulamayı yaptıklarını, geri kalan herkesin bilet almak zorunda olduğunu belirtmişler, bu Robert'i çok üz-müş ve sınırlendirmişti. Ayrıca 17 Ekim'de Paris'te yaşama veda eden Chopin için bir anma konseri düzenlemek istediğinde yöne-ticilerden izin alamadığı için uygun bir salon bulamamış ve bu dinletiyi gerçekleştirememişti; oysa Polonyalı meslektaşının mü-zigine büyük saygı duyuyor ve onun daha geniş kitleler tarafından tanınması için her türlü desteği vermek istiyordu. Bu olumsuz gelişmelerin ardından Düsseldorf'tan gelen mektup bekledikleri umut ışığı olabilirdi. Ancak Robert yine de hemen kesin bir yanıt vermek istemiyor, her şeyden önce, kısa süre sonra sahneleneceği-ni umduğu operası *Genoveva*'nın elde edeceği başarı sonrasında kendisine yapılabilecek önerileri değerlendirmek istiyordu. Yapıtı ancak Leipzig Operası'na kabul ettirebilmiş, Dresden'den olum-suz yanıt almıştı. Oysa Wagner'in Saksonya toprakları dışına kaç-masından sonra, Robert onun görevinin kendisine verileceği umudunu hâlâ koruyordu. Ferdinand Hiller'e 3 Aralık 1849 tari-hinde gönderdiği yanıtta ona önerdiği yeni görev ve Düsseldorf'la ilgili şunları yazmıştı:

Sevgili Hiller;

Düşünmemi ve çalışmamı etkileyen sürekli bir baş ağrısı çekiyorum. Bu yüzden cevabım biraz gecikti. Mektubun ve bana yazdıkların içimde Düsseldorf'a karşı bir istek uyandırdı. Yöneticilerin görevi kabul edece-ğime ilişkin cevabımı en geç ne zaman öğrenmek istediklerini bana ya-zarsan sevinirim. Paskalya'dan önce karar vermem gerekmezse benim için çok iyi olur. (...) Eski bir coğrafya kitabında Düsseldorf'a ait notlar buldum ve içlerinden bazıları bana ilginç geldi: Üç manastır ve bir akıl hastanesinden bahsediliyor. İlkini okumak hoşuma gitti ama sonucusu tatsız geldi. Birkaç yıl önce, hatırlarsın Maxen'da kalıyorduk. Pencereden bakınca Sonnenstein'in¹ görüldüğünü fark ettim. Bu manzara benim için hiç hoş değildi ve orada kaldığım sürece beni etkiledi. Aynı şeyin Düsseldorf'ta da olabileceğini düşündüm. Ama belki de bu bilgi önemli değildir ve söz konusu olan her kentte rastlanan sıradan bir hastanedir. Bu tarz melankolik etkilerden kendimi sakınmam lazım. Senin de çok iyi bildiğin gibi, biz müzisyenler çoğunlukla güneşli tepelerde yaşıyoruz. Ar-dından gerçeğin acımasız yüzü bütün çıplaklığıyla gözlerimizin önünde

1. Dresden yakınlarındaki bir akıl hastanesi.

beliriveriyor. En azından benim canlı hayal gücümle bu hep böyle oluyor: (...) Chopin'in anısına yazdığın şiiri okudum ve bu alandaki yeteneğine hayran oldum. Ben de burada bir anma düzenlemek istedim ama yetkililer Frauenkirche'yi¹ vermeyi kabul etmediler. Bu bizi çok sinirlendirdi.²

Robert, 1850 yılını *Genoveva*'nın sahnelenmesi umuduyla karşıladı. Leipzig Operası yapıtı Şubat'ta sahnelemek üzere programına almış ancak sonrasında, kısa süre önce Paris'te büyük başarıyla sahnelenen Meyerbeer'in *Le prophète* (Peygamber) adlı yapıtına öncelik verilmişti; bu durumda Robert'in operasına sıra ancak yaz başında gelebilecekti. Meyerbeer'in besteciliğini her zaman eleştiren Robert'in ondan hoşlanmamak için bir nedeni daha olmuştu. Aylar ilerledikçe her ikisi de Düsseldorf'a taşınma fikrini benimsemeye başladılar. Özellikle Dresden Operası'nda Wagner'in görevini devralmayacağı kesinleştikten sonra artık yeni bir başlangıç ve yeni bir görev kaçınılmaz olmuştu. Clara, kocasının bir orkestrayla sürekli çalışmasının yapıtlarının seslendirilmesi için çok faydalı olacağını düşünüyordu; Robert de Hiller'e yazdığı mektupta, Düsseldorf'ta karısının neler yapabileceğini sormuş, onun boş durmaktan hiç hoşlanmadığını eklemişti.

Mart ayında Hamburg ve Bremen'den gelen bir daveti değerlendirek bu kentlere gittiler. Bu kez hem Robert kendi yapıtlarını yönetecek hem de Clara konser verecekti. Hamburg'daki konserde Robert; *Genoveva*'nın uvertürünü yönetmiş, Clara da *Op. 54, La Minör Pişano Konçertosu*'nu seslendirmişti. Genç kadının günlüğüne, "Hamburg'lular için fazla alkışlamak iyi bir şey değil, bu yüzden ani bir sağanak gibi gelip geçici bir alkışla yetiniyorlar,"³ diye yazmıştı. Yine de birkaç gün sonra, Robert'in *Op. 44, Pişanolu Beşlisi*'nin de yer aldığı bir oda müziği programı dinleyicilerin ilgisini çekmeyi başarmıştı. Konser sonrasında dostlarla ve diğer müzisyenlerle gidilen kutlama yemeği ne yazık ki başladığı gibi neşeli noktalanmamıştı. Robert kadehini o gün (21 Mart) doğum günü olan iki büyük sanatçının, Bach'ın ve Jean Paul'ün şerefine kaldırmak istemiş, aynı zamanda baharın gelişini şerefine de içeceklerini hatırlatmıştı. Masada bulunan viyolonsel-

1. Dresden'deki önemli Protestan kiliselerinden biri. Robert anma konserini burada yapmayı tasarlamıştı.

2. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 115, 116.

3. Berthold Litzmann, Clara Schumann, *An Artist's Life*, Cilt 1, s. 466.

ci Carl Georg Grädener, Bach'ın şerefine memnuniyetle kadeh kaldıracağını ama Jean Paul için bunu yapamayacağını söylemiş ve konuyu uzatmıştı. Robert tüm yaşamı boyunca belki de en çok etkilendiği edebiyatçı olan Jean Paul'ün kötülenmesine dayanamamış, sofradan kalkmış, arkadaşını saygısızlıkla suçlayarak odadan çıkmıştı. Clara ne yapacağını şaşırılmış bir halde sofrada kalmamış ve herkesin keyfi kaçmıştı.¹

Bu gezinin en güzel yanlarından biri, Jenny Lind'in onlarla Hamburg'da buluşması ve Clara'yla birlikte birkaç konserde sahneye çıkmasıydı. Her zaman olduğu gibi Schumann'lar olağanüstü güzellikteki bu ses karşısında hayranlıklarını gizleyememişlerdi. Yalnızca kusursuz sesinin değil, aynı zamanda alçakgönüllü ve yardımsever davranışları da çok hoşlarına gidiyordu. Hamburg'da bulundukları günlerde *daguerreotype* yöntemiyle fotoğraf çekirmişler, özellikle ikisinin birlikte olduğu bir tanesini Robert çok beğenmiş ve ondan kendileri için kopya yapılmasını istemişti. Dönüş yolunda Berlin'e uğramış ve ilk olarak Mendelssohn'un mezarını ziyaret etmişlerdi. Robert, mezarın üzerindeki defne çelenginden kopardığı bir yaprağı hatıra olarak yanına almıştı. Dresden'e döndüklerinden iki gün sonra, 31 Mart 1850'de, Düsseldorf'taki yöneticilere mektup yazarak şartlarının tümünü kabul ettiğini, büyük olasılıkla temmuz başında görevine başlayacağını bildirmişti. Clara günlüğüne, kocasının hâlâ, daha yakında başka bir iş bulma umudunu koruduğunu ancak Dresden'de kalmalarının söz konusu olmadığını yazmıştı. Mayıs başında, Düsseldorf'tan Robert'in maaşının ilk üç aylık bölümü gönderildiğinde artık yeni görev yerlerinin neresi olacağı konusunda tereddütleri kalmamıştı. *Genoveva*'nın sahnelenmesinin ardından Düsseldorf'a gidebilirlerdi.²

Operanın provaları mayıs sonunda Leipzig'de başladı; Clara yine solistlerin çalışmasına piyano başında yardım ediyordu. Orkestra üyeleri yapıtın kolaylıkla çalınabilir olduğunu fark etmişler bu sayede çalışmalar daha sorunsuz ilerlemeye başlamıştı. Operanın ilk temsilini izlemek için Schumann'ların pek çok dostu kente gelmişti. Bunların arasında dönemin en tanınmış bestecilerinden kabul edilen Louis Spohr'un da bulunması Leipzig'de ayrı bir hareketliliğe neden olmuş, onun yapıtlarından oluşan özel konserler

1. agy. s. 466, 467.

2. agy. s. 472.

Robert ve Clara Schumann, 1850, Johann Anton Völlner'in daguerreotype çekiminden çoğaltma.

düzenlenmişti. Clara çocukluk günlerinde kendisini dinleyip öğütleriyle babasına yol gösteren Spohr'un yapıtlarının artık onun müzik zevkine fazla uymadığını fark etmişti. Kente gelenler arasında Franz Liszt, Niels Gade, Ferdinand Hiller ve Ignaz Moscheles de vardı; Clara'nın annesi de Berlin'den gelerek bu önemli günde onları yalnız bırakmamıştı.

25 Haziran'daki ilk seslendirme bazı aksilikler dışında başarılı geçmişti. Robert böylesine uzun ve karmaşık bir yapıtı sorunsuz yönetmiş, temsil sonrasında birkaç kez sahneye çağırılmıştı. Sonraki günlerde iki temsil daha yapılmış, bunlardan birinde Robert seyircilerin arasında operasını baştan sona izlemişti. Basında çıkan eleştiriler göz önüne alındığında kazanılan büyük bir başarıdan söz etmek olanaksızdı. Robert bu konuda Clara'ya, "Seyircinin iyi olanın peşinden gideceğini,"¹ söyleyerek onu teselli etmeye çalışmıştı. Ama genç adamın Alman operasına yeni bir soluk getirme

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 188.

hayali ne yazık ki *Genoveva* ile gerçekleştiremeyecek, yaklaşık iki ay sonra Liszt'in yönetiminde Weimar'da sahnelenen Wagner'in *Lohengrin*'i kazandığı büyük başarıyla bu yolda önemli bir kilometre taşı olduğunu ispatlayacaktı.

Temmuz ayında tekrar Dresden'e dönmüşlerdi. Eylül başında Düsseldorf'ta olmaları gerekiyordu, önlerinde toparlanmak için iki ayları vardı. Hiçbir zaman tümüyle ısınamadıkları bu kentten ayrılmaları zor olmayacaktı. Yine de, özellikle müzisyen olmayan sanatçı dostlarından kopmak kolay değildi. Ağustos sonuna doğru ressam Eduard Bendemann'ın evinde bu dostlarıyla bir araya gelmiş onlarla vedalaşmışlardı. Clara piyanonun başına geçerek onlara son kez küçük bir konser vermişti. Herkesi kaplayan hüznü hava zorlukla dağılmış, gecenin sonunda tekrar neşelenebilmişlerdi. Clara, Dresden'den ayrılacağına değil, sevdiği insanlardan uzaklaşacağına üzülüyordu. 1 Eylül 1850'de tüm aile Düsseldorf'a doğru yola koyuldu; gelecek günlerin geride kalanlardan daha sağlıklı ve daha mutlu olması en büyük dilekleri idi. Robert gençliğinden beri büyük hayranlık duyduğu Ren Nehri'nin kıyısına gidiyordu.

Düsseldorf, 1850-1854

2 Eylül 1850 Pazartesi günü akşam saat yedide Düsseldorf'a ulaşılar. Yoldaki kısa molalar ve Hannover'de bir gece konaklamayla birlikte o tarihlerde Dresden'den Düsseldorf'a trenle yolculuk yaklaşık iki gün sürüyordu. Clara günlüğüne, beklentilerinin aksine kentin gözlerine sevimli göründüğünü not etmekten kendisini alamamıştı; büyük olasılıkla Robert'in buradaki akıl hastanesi nedeniyle içinde beliren endişe karısına da geçmiş, bu nedenle ufukta görünen, küçük tepelere yaslanmış Düsseldorf'un akşam saatlerindeki silueti içlerine su serpmişti. O tarihlerde yaklaşık kırk bin nüfuslu kent, Viyana Kongresi sonrasında Prusya Krallığı'na bağlanmasının ardından eski görkemli günlerinden biraz uzaklaşsa da, müzik ve özellikle resim söz konusu olduğunda adından sıklıkla söz ettiriyordu. 1818'de Ren kıyısındaki kentlerde her yıl dönüşümlü olarak düzenlenmeye başlayan "Das Niederrheinische Musikfest" (Aşağı Ren Müzik Festivali), temelleri XVIII. yüzyılda atılıp 1800'lerde önemli bir gelişme gösteren sanat akademisi ve 1829'da kurulan sanat derneği, XIX. yüzyılın ortasından itibaren hızla endüstrileşmeye başlayan Düsseldorf'un sanatsal yönden önemini yitirmemesinin başlıca nedenleriydi. 1850'de kentte yaşayanlar devlet görevlileri, askerler, tüccarlar ve küçük yatırımcılardan oluşuyordu. Sanatın desteklenmesinde özellikle maddi yönden diğerlerine göre daha rahat hareket edebilen küçük yatırımcıların önemli bir rolü vardı.

Robert'ten beklenen görev, kentteki müzik derneği bünyesinde bulunan koro ve orkestranın yönetimini üstlenmek, bu iki toplulukla her sezon yaklaşık on kadar konser vermektir. Ayrıca yılda dört kilise konserinin gerçekleşmesi de yine onun sorumluluğunda olacaktı. Yaklaşık kırk kişilik orkestra ve yüz kişilik koronun

önemli bölümü amatör müzisyenlerden oluşuyordu; bu açıdan bakıldığında Leipzig'deki Gewandhaus Orkestrası'nın sanatsal seviyesini beklememek gerekiyordu ancak yine de, önceki yıllarda Mendelssohn ve Hiller'in şefliğini yaptığı bu topluluk, benzer örnekleriyle karşılaştırıldığında hiç de kötü durumda sayılmazdı. Zaten Clara ve Robert orkestrayı ilk duyduklarında müzikal açıdan ne denli tatminkâr bir toplulukla karşı karşıya kaldıklarını hemen anlamışlardı. Robert'in yıllık maaşı 700 *taler*'di. Taşınma oldukça pahalıya mal olmuş, yol parası ve eşyaların nakliyesi için yıllık kazancının yaklaşık üçte birinden fazla para ödemeleri gerekmişti.

Düsseldorf onlar için tam anlamıyla yeni bir başlangıçtı. İstasyonda Ferdinand Hiller'in başkanlığında bir grup kendilerini karşılamış, otellerine dek eşlik etmişti. Çiçeklerle süslenmiş odaları çok hoşlarına gitmiş, akşam yemeği sırasında korodan küçük bir grup onlara şarkılar söylemiş, Schumann'lar kente gelişlerinin buradaki müzisyenler arasında ne denli heyecan uyandırdığını anlamışlardı. Ertesi gün Hiller onları kentin ileri gelenleri ve müzik derneğinin yöneticileriyle tanıştırmıştı. Düsseldorf'taki sanat yaşamının en önemli isimlerinden biri ressam Wilhelm von Schadow idi. Uzun yıllar akademide öğretmen olarak çalışmasının yanı sıra sanat derneğinin kurulmasında ve müzik festivalinin süreklilik kazanmasında önemli görevler üstlenmişti. Kentte kaldığı yıllarda Mendelssohn'un en yakın dostlarından biri olan, aynı zamanda Dresden'de Robert ve Clara'nın en sık görüştükleri kişilerin başında gelen ressam Eduard Bendemann'ın eniştesi olan Schadow'un, Düsseldorf'ta ilk tanıştıkları insan olması doğaldı. Onun ardından Doktor Richard Hasenclever geliyordu. Tıp eğitimi almış olmasına rağmen besteleri bulunan ve müzikle çok yakından ilgilenen Hasenclever yaşça da Robert'e yakındı. Karısı Sophie'nin en büyük merakı edebiyattı; Dante'nin *İlahi Komedya*'sını Almancaya çevirmişti ve Wilhelm von Schadow'un kızıydı. Askerî garnizonda doktor olarak çalışan ayrıca müzik eleştirileri yazan Wolfgang Müller ile orkestrada keman da çalan noter Joseph Euler, Schumann'ların ilk tanıştıkları isimler arasında yer alıyordu. İlerleyen günlerde özellikle kentteki ressamlar Theodor Hildebrandt, Carl Ferdinand Sohn, Christian Köhler ve Carl Friedrich Lessing ile dostlukları hızla ilerleyecekti.

Kente geldiklerinin hemen ertesinde uygun bir ev aramaya başladılar. İstedikleri gibi bir yer bulmaları kolay değildi. Robert'in

yükseklik korkusu üst katlardan uzak durmalarına neden oluyordu; konser salonundan çok uzaklaşmak istemiyor, buna karşılık doğadan tümüyle kopuk yaşamayı düşünmüyorlardı. Aslında Düsseldorf'un yeşillikler içinde olduğu düşünülürken bu çok zor olmamalıydı. Yine de yedi kişilik bir ailenin rahatça yaşayabileceği, Clara ve Robert'in huzurla çalışabilecekleri bir yer bulmak kolay değildi. Bu nedenle vakitlerinin büyük bölümünü ev aramaya ayırıyor akşamları yorgun argın otele dönüyorlardı. 4 Eylül akşamı yemek yedikleri sırada salonun hemen yanında Mozart'ın *Don Giovanni* operasının uvertürü çalınmaya başlayınca ikisi de çok şaşırmıştı. Orkestradan bir grup müzisyen yeni şeflerini selamlamak için otele gelmiş ve bu küçük konseri gerçekleştirmişti. Clara ve Robert bu davranıştan çok hoşnut kalmışlar, genç kadın günlüğüne, duyduklarından orkestranın seviyesinin bayağı iyi olduğunu anladığını ve kocasının onlarla verimli bir çalışma dönemi geçireceğini yazmıştı.¹

6 Eylül'de Dresden'den eşyaları da gelmiş ve ev bulmaları kaçınılmaz olmuştu. Sonunda çok beğenmemekle birlikte başlarını sokacak bir yer olması için Grabenstraße üzerinde bir evi kiralamış ve eşyalarını koymuşlardı. Ertesi akşam, 7 Eylül'de resmî karşılama töreni, yemek ve onurlarına düzenlenen bir balo vardı. Schumann'lar bütün günü evlerini düzene koymaya uğraşarak geçirmişler, sonrasında yorgun argın törenin yapılacağı salona gitmişlerdi. İçeri girdiklerinde trompetlerin çaldığı fanfarlar kendilerini karşılamış, orkestra *Genoveva* uvertürünü seslendirmeye başlamıştı. Orkestrayı Julius Tausch yönetiyordu, kendisi Robert'in yardımcısı konumundaydı. Bir süre Leipzig Konservatuvarı'nda eğitim almış, sonrasında Düsseldorf'a gelerek piyano dersleri vermeye ve koroyu çalıştırmaya başlamıştı. *Genoveva*'nın ardından Robert'in başka yapıtları seslendirilmiş, Clara duydukları karşısında bir kez daha topluluğun seviyesinden hoşnut kalmıştı. Konserin ardından sıra yemeğe gelmiş, neşeli hava burada da devam etmiş, buna karşılık yiyeceklerin çok az oluşu herkesin sofradan yarı aç kalkmasına neden olmuştu. Yemek sonrasında davetliler eğlenceye baloyla devam etmişler, Schumann'lar bütün günün yorgunluğunu iyice hissetmeye başladıklarından özür dileyerek ayrılmak zorunda kalmışlardı.² Ertesi gün Hiller'in civarda

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 2.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 327.

bir gezi yapma teklifini de aynı nedenle geri çevirmişlerdi.

Evin yerleştirilmesi tamamlandıktan sonra 10 Eylül'de taşınabilmişler, yine de sorunları tam anlamıyla çözülmemişti; Clara yaşadıklarını günlüğüne şöyle yazmıştı: "Otele hatırı sayılır bir meblağ ödedikten sonra taşındık. Sonraki günler korkunçtu. Etrafta tam bir karmaşa vardı. Evin içinde bir sürü yabancı, bir türlü vaktinde gelmeyen ustalar, kuytu köşeleri olmayan büyük odalar, insanın kendisini sokakta oturuyormuş gibi hissetmesine neden olan kocaman pencereler, kendisine hizmet edilmesini bekleyen bir aşçı, kısacası her şey keyfimizin kaçmasına neden oluyordu."¹

Bu karmaşanın arasında 12 Eylül'de onuncu evlilik yıldönümlerini kutlamışlar, ertesi gün Clara'nın doğum günü gelmişti. Robert karısına altı şişe kolonya, bir miktar çay, bir pasta, bir kavun ve bir demet çiçek hediye etmişti ama genç kadının bunları görecekle ve sevinecek hali yoktu. Günlüğüne, "Bu yılki doğum günüm üzüntülü değilse bile son derece tatsızdı," diye yazmıştı. Evin içindeki karmaşanın bir türlü düzene girememesinin yanı sıra taşınmanın bütçelerine eklediği maddi yükü düşünmeden edemiyordu. Çaresizlik içinde, "Şimdiye kadar maddi sorunlar hiç böylesine acı vermemişti, üstelik hiç para kazanamayacak bir durumdayım," diye yazmıştı.²

Günler geçiyor bir türlü düzen sağlanamıyordu. Sokağın gürültüsünün olduğu gibi evin içine gelmesi Robert'in çalışmasını engelliyordu. Dışarıda oynayan çocukların sesi, hiç durmadan yinelenen laternacının ezgisi istediği gibi çalışmasına engel oluyordu. Ay sonunda kısa süreliğine de olsa bu ortamdan kurtulmak için Köln'e gitmişler, Robert katedralin muhteşem görüntüsünden çok etkilenmişti. Düsseldorf'a döndüklerinde aynı karmaşa kaldığı yerden devam etmeye başlamıştı. 1 Ekim'de Clara yine bütün çaresizliğini günlüğüyle paylaşıyordu: "Bu ay da bir sürü sorunla başladı. Robert gürültüden çalışmıyor, ben ev işleriyle uğraşmaktan piyano çalamıyorum ayrıca burada aşağı tabakadan insanlarla anlaşıyorum, her zaman kaba, kendisini beğenmiş ve küstahlar. Kendilerini bizimle bir tutuyorlar, insanlara zorla selam veriyorlar. Birine bir iş yaptıklarında bunu bir lütuf gibi görüyorlar ve sözlerini tutmak konusunda en ufak bir fikirleri yok.

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 190, 191.

2. agy. s. 191.

Bütün gün ağlamak istiyorum. Büyük miktarda para harcamadığımız tek bir gün geçmiyor.”¹

Dresden’deki ayaklanmalar sırasında, herkesin eşit olacağı günlerin gelmesini özlediğini, yaşadığı bu karmaşa içinde unutmuşa benziyordu. Clara büyük olasılıkla, Düsseldorf’ta birkaç yıl önce sosyalist politikacı Ferdinand Lassalle’in işçilerin daha iyi çalışma şartlarına kavuşması ve çalıştıkları fabrikalarda yönetimde söz sahibi olabilmeleri için mücadele ettiğini de bilmiyordu.²

Ekim ortasına doğru, dostlarının da yardımıyla belirli bir düzen sağlamayı başarmışlardı. 22 Ekim’de Robert orkestrayla ilk provasını yapmış ve eve keyifli bir şekilde dönmüştü. Herkesin merakla beklediği sezonun ilk konseri 24 Ekim’deydi. O gün yalnızca Robert orkestrayı yönetmeyecek aynı zamanda Clara da solist olarak dinleyici karşısına çıkacaktı. Günün sonunda genç kadın yaşadıklarını günlüğüne şöyle aktarmıştı: “İlk abonman konseri gerçekleşti. Salon daha önce olmadığı kadar doluydu. Elberfeld, Krefeld, hatta Münster’den yabancılar gelmişti. Robert sahneye çıktığında trompetlerin birbiri ardına üç fanfariyle selamlandı. Beethoven’ın uvertürü³ çok iyi gitti. Robert’i orkestrayı böylesine rahat ve enerjik bir şekilde yönetirken görmek benim için büyük zevkti. Uvertürün ardından insanı her zaman yeniden büyüleyen Mendelssohn’un *Op. 25, Sol Minör Konçerto*’su geldi. Ben de fanfar eşliğinde karşılandım ve çalışımın ardından aynı şekilde uğurlandım. Her şey çok iyi gitti, hiç bugünkü kadar çok alkışlandığımı hatırlamıyorum. Uzun yıllar sonra ilk kez bir orkestra yapıtını ezbere çaldım. Acaba gençliğin tazeliği ve kuvveti geri mi geldi? Kazandığım başarıya rağmen buna inanmıyorum. Ezber çalma cesareti yalnızca gençlikte olabiliyor.”⁴

Böylesine başarılı bir günün ardından otuz bir yaşındaki Clara’nın kendisini gençliğini geride bırakmış biri olarak görmesi solistlik kariyerini istediği yoğunlukta sürdürememekten kaynaklanmış olmalı. Konserde ayrıca Robert’in soprano, koro ve orkestra için *Adventlied* (Op. 71) başlıklı yapıtının ilk seslendirmesi de yapılmıştı. Böylece Düsseldorf’lu sanatseverler yeni müzik yöneticilerinin hem şefliğini, hem besteciliğini tanıma fırsatı bulmuş,

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 4, 5.

2. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 261.

3. *Op. 124, Die Weihe des Hauses* (Evin Kutsanması).

4. *Frauen mit Flügeln*, Derleyenler: Monica Steegmann, Eva Rieger, s. 63.

aynı zamanda eşi, ünlü piyanist Clara Schumann'ı da dinleme şansına sahip olmuşlardı. Herkes için mutlu bu akşam ne yazık ki aynı güzellikte noktalanmamıştı: Konser sonrası Schumann'ların onuruna verilen partide, orkestranın eski şefi Ferdinand Hiller kadehini Clara için kaldırınca Robert sinirlenerek ayağa kalkmış ve salonu terk etmişti. Bu olay hem genç kadını çok güç durumda bırakmış hem de herkesin neşesini kaçırmıştı.

Günler geçtikçe yeni yaşamlarına alışmaya başlamışlardı. Kentteki dostlarının sayısı artıyor, hızla sosyal yaşamın içine giriyorlardı. Ekim ortasında Robert'in daveti üzerine Düsseldorf'a gelen Wilhelm Joseph von Wasielewski hem orkestranın başkemancısı olarak çalışmaya başlamış hem de Clara için iyi bir oda müziği arkadaşı olmuştu. Wasielewski, Leipzig Konservatuarı'nda ve Gewandhaus Orkestrası'nda deneyim kazandığı için Robert'in Düsseldorf'taki toplulukla ilişkilerinde önemli bir yardımcı görevi üstlenebilirdi.

Kente yerleştiği ilk aylarda, Robert karşılaştığı müzik ortamından çok hoşnuttu; "Burayla karşılaştırılacak başka bir yer düşünemiyorum. İnsan yüzünde taze bir sanat ruhunun esintisini hissediyor,"¹ diye yazmıştı. Ancak yeni yaşamlarında onlara garip gelen uygulamalar da yok değildi. Örneğin ilk konserde solist olarak çalan Clara, bunun karşılığında yalnızca güzel bir demet çiçekle yetinmek zorunda kalmıştı; yöneticiler kendisine ayrıca bir ödeme yapılmayacağını, kocasının yıllık maaşının ikisinin sanatsal aktivitelerini de kapsadığını belirtmişlerdi. Genç kadın istediği zaman sahneye çıkabilirdi ancak para almamak kaydıyla. Clara bu duruma çok şaşırılmıştı, bir sanatçı olarak, çok özel durumlar dışında yaptığı işin karşılığının ödenmesine alışmıştı ve bunu bekliyordu. Dostu Ferdinand Hiller'e gönderdiği mektupta, "Buradaki beylerin, hiç para almadan konserde çalacağımı düşünmüş olmaları akıl alır gibi değil. Ayrıca böyle bir şeyin teklif edilmiş olması da hoş değil. Bu insanlar bizi zengin mi zannediyorlar?"² diye yazmıştı. Yine de Düsseldorf'ta olmak, Dresden'e göre çok daha iyiydi. Bir Saksonyalı olarak, Ren Bölgesi insanların sıcakkanlılığını ve günün her saatinde kutlayacak bir şey bulmasını biraz yadırgasa da buna alışmak zor değildi. Günlüğüne, "Burada evlilik daha

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 139.

2. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 238.

çok Fransız tarzına benziyor, daha kolay,”¹ diye yazmıştı.

9 Kasım günü Clara, Düsseldorf'taki ilk oda müziği konserini vermişti. Robert'in *Op. 63, Re Minör Trio'su* ve *lied*'lerinden başka, Chopin'in yapıtlarıyla Beethoven'ın *Appassionata* başlıklı sonatı da programda yer alıyordu. Salondakiler dinlediklerinden çok etkilenmiş olsalar da Robert, karısının çalışını beğenmemiş, onu ciddi şekilde eleştirmişti. Her zaman kocasından övgü dolu sözler duymaya alıştığı için bu davranış genç kadını çok üzmüştü, günlüğüne yazdığı satırlarda bu üzüntüsünü şöyle aktarmıştı: “Nasıl çalmam gerektiği konusunda artık bir fikir yürütemiyorum. Şarkıcılara olabildiğince yumuşak ve dikkatli eşlik etmeye gayret etmeme rağmen Robert çalışımın korkunç olduğundan bahsediyor. Eğer birkaç kuruş kazanmak için piyano çalmam gerekmeseydi, halk önünde bir daha hiç çalmazdım. Onu memnun edemedikten sonra, herkesin alkışlamasının ne önemi var.”² Bu ufak fikir ayrılıklarına, zaman zaman evliliklerinin ufkunda beliren kara bulutlara rağmen Clara, Düsseldorf'taki ilk aylarında yaşamından memnundu.

Robert'in İngiliz arkadaşı William Sterndale Bennett onları bir konser gezisi için Londra'ya davet etmiş, yıllardır genç kadının en büyük hayali konumundaki İngiltere turnesi yeniden gündeme gelmişti. Clara hem yeni yerleştiği kentten haberler vermek hem de onu çok heyecanlandıran Londra planlarını anlatmak için 1851 Ocak ayında, o tarihlerde Viyana'da yaşayan yakın arkadaşı Emilie List'e bir mektup yazmıştı: “Dinlenmek için birkaç aylığına benim yanıma gelemez misin? Bu sana çok iyi gelir, burada hemen neşelenirsin. Çünkü burada çok hoş bir yaşam sürüyoruz ve kendimizi çok mutlu hissediyoruz. Kocamın çalışma ortamı çok iyi, konserlere daha önce gelmediği kadar çok dinleyici geliyor, her zaman altı, yedi yüz kişi kadar oluyor. Bu sayı Düsseldorf gibi bir şehir için çok iyi. Konserler Almanya'dakilerin en iyilerinden sayılır. Daima söylemeye hazır bir koro var. (...) Ah, Robert'i orkestra yönetirken görmeni nasıl isterdim. Nasıl güzel, sağlam ve sakın yönetiyor, her şey nasıl olağanüstü yorumlanıyor. Onun için nasıl kolay bir iş haline geldi. Ayrıca, laf aramızda, burada herkes şimdiki konserlerin öncakilere göre çok daha iyi olduğu konusunda hemfikir. (...) Sanatçı olarak ben de burada yeniden hayat bul-

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 265.

2. *Frauen mit Flügel*, derleyenler: Monica Steegmann, Eva Rieger, s. 63.

dum. Her çalışmada, dinleyiciler hayranlıkla karşılıyor. (...) Eğer sen gelebilirsen, ben çok daha rahat yolculuğa çıkabilirim. Bir ay bana ziyarete gelsen, sonrasında da biz İngiltere'deyken bizim evde kalsan nasıl olur? Nasıl güzel olur ve bana nasıl büyük bir iyilik yapmış olursun."¹ Clara'nın İngiltere hayalleri, kısa bir süre sonra yeniden hamile olduğunu öğrenmesinin ardından bir kez daha ileri bir tarihe ertelenecekti.

Robert, Düsseldorf'ta hızla beste yapmaya devam ediyordu. Evlerine yerleşmeye çalıştıkları ilk aylarda, Clara'nın onca gürültü arasında çalışamamasından yakınmasına rağmen o, iki büyük yapıtı birbiri ardına çok kısa süreler içinde tamamlamıştı. Ekim içinde *La Minör Viyolonsel Konçertosu*'nu (Op. 129), sonrasında kısa sürede yeni bir senfoniyi bitirmişti. Ren Nehri'nin, o bölgenin, özellikle Köln Katedrali'nin etkisiyle bestelenen *Mi Bemol Majör Senfoni* (Op. 97) 1851 Şubatı'nda seslendirilmiş, seyircilerin beğenisini kazanmış ve sonrasında çoğunlukla, *Ren Senfonisi* olarak anılmaya başlamıştı. Robert tüm hızıyla beste yapmaya devam ediyordu. Sevdiği edebiyatçıların ünlü yapıtlarından esinlendiği uvertürler üzerinde çalışmaya başlamış, kısa sürede Schiller'in *Braut von Messina* (Messinalı Gelin, Op. 100), Shakespeare'in *Julius Caesar* (Op. 128) ve Goethe'nin *Hermann und Dorothea*'sından (*Hermann ve Dorothea*, Op. 136) yola çıkarak bestelediği müzikleri tamamlamıştı.

Orkestra ve koroyla çalışmalarında 1851 bahar aylarına doğru bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Robert'in kalabalık karşısında rahat ve kendisinden emin hareket edememesi, orkestra yönetirken gerekli otoriteyi sağlayamaması, kısa sürede müzisyenlerin tam anlamıyla gemi azağına almalarına neden olmuştu. Çoğu zaman koro çalışmalarında kocasına piyano başında yardım eden Clara, yaşananlar karşısında daima müzisyenleri haksız buluyor, onları Robert'in değerini anlayamamakla suçluyordu. Günlüğüne bu konuyla ilgili yazdıklarında hep benzer ifadeler yer alıyordu: "Robert, hiç durmadan konuştuğu için çok kızdı. Bu, burada bir alışkanlık halinde, konuşmaya daima vakitleri var, şarkı söylemeye yok. (...) Robert yine çok sinirlendi ve provayı bırakıp gitti ama sonrasında geri geldi, bence çok yerinde bir hareketti; aslında buradaki insanlar bazen okul çocuğu gibi davran-

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 258.

nılmayı hak ediyorlar. Sürekli bir konuşma ve gülme sesi var, şefin sesini duymanın imkanı yok. Şarkı söylemeye başlayınca dek dakikalar geçiyor.”¹ “Buradaki insanların hiç utanmaları yok. (...) Koro tamamen bitmiş durumda, içlerinde en ufak bir heves, yaptıkları işe karşı bir sevgi yok. Orkestra hâlâ yeterli sayıya ulaşamadı. (...) Hanımlar ve beyler bir şey öğrenmek için değil, eğlence olsun diye provaya geliyorlar ve isteksizliklerini belli ediyorlar. Ne sanata, ne de orkestra şefine saygıları var.”²

Aslında Clara büyük olasılıkla yaşanan karmaşada kocasının otorite eksikliğinin önemli bir payı olduğunun farkındaydı ancak bunu dile getirmek ve Robert’i üzmemek istemiyordu. Mendelssohn ve Hiller gibi şeflik konusunda deneyimli isimlerle son derece başarılı konserler veren topluluğun aniden Robert’e karşı bilinçli olarak düşmanca davranmaya başlamasına bir neden yoktu. Yaşanmakta olan her orkestrada ortaya çıkabilecek, “şefin otoritesini sorgulama” içgüdüsüydü. Müzisyenler, tıpkı vahşi bir atın onu yola getirmek isteyen binicisini sırtından atmaya çalışması gibi, podyuma çıkan şefin otoritesini sınama gayreti içine girmişlerdi; Robert’ten bekledikleri, kendilerine gücünü kabul ettirmesiydi. Ancak onun yapısı buna uygun değildi. Orkestranın başkembancısı ve ilk Schumann yaşamöyküsünün yazarı Wasielewski bu konuda, kendi deneyimlerinin ışığında şunları yazmıştı: “Schumann orkestra yönetmek ve öğretmenlik konusunda fazla yetenekli değildi. Her ikisi için de çok önemli bir nitelik olan başkalarıyla yakın ilişki içine girme, isteklerini açık ve anlaşılır biçimde ifade etme, çok az konuştuğu, çoğunlukla da alçak sesle konuştuğu ve söyledikleri net olarak anlaşılamadığı için güçtü. Yönetici pozisyonun gerektirdiği fiziksel dayanıklılık ve enerjiden yoksun olduğundan çabuk yoruluyor, prova sırasında zaman zaman dinlenmek gereği duyuyordu.”³

Bu anlaşmazlıkların iyice su yüzüne çıkmasına ve müzisyenlerle Robert’in karşı karşıya gelmesine gazetede bir eleştiri neden olmuştu. Yılbaşından sonra verilen konserlerde ilginin giderek azalması sonrasında yeni müzik direktörünün başarısı sorgulanmaya başlamıştı. Üstelik Robert gazetede çıkan olumsuz eleştirinin orkestra yönetimindeki bazı kişiler tarafından kaleme alın-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 335.

2. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 128.

3. Wilhelm Joseph von Wasielewski, *Robert Schumann, Eine Biographie*, s. 267.

dığını düşünüyordu ve bu onun gelecek dönemde sağlıklı bir şekilde görevini yürütmesine de engel olacaktı. Aynı tarihlerde, 1851 bahar aylarında, Clara eltisi Pauline'ye gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Umarım mektubuna bunca zamandır cevap vermediğim için bana kızmamışsındır. Ama kesinlikle benim suçum değil. Bir taraftan öğrenciler, bir yandan provalar, ayrıca konserler, ev işleri, beş çocuk ve yalnızca iki yardımcı. Neyse, bazen aklımı toplamakta güçlük çekiyorum. İki hafta süren, uzun mücadelelerin ardından çocuklara bakması ve ev işlerinde yardım etmesi için bir kadınla anlaşabildim ve şimdilik çok memnunum. Bu arada, inanarak söylüyorum, burada uzun süre kalmayacağız. Böylesine küçük bir şehir bu denli önemli bir sanatçının daimi olarak yaşamasına uygun değil. İnsanlar dar kafalı, ilgilendikleri şeyler de kendileri gibi ve biliyor musun, bence neye sahip olduklarının farkında değiller. Çünkü dış dünyayla ilişki sonucu kazanılan bilgi ve görgü onlarda eksik. Bunun dışında iyiyiz, Robert de aşırı duyarlı ruh hali izin verdiği ölçüde iyi sayılır. Ben pek iyi değilim ama bunun iyi bir nedeni var: Tekrar bebek bekliyorum ve iki haftadır hayatımı zorlaştıran bir bulantı çekiyorum ama kısa zamanda kaybolacağını umuyorum, her defa ilk başlarda böyle oluyor."¹

Bu tarihlerde Robert'in aklında Martin Luther'in yaşamını konu alan bir oratoryo besteleme fikri vardı. Konuya ilgisi, dinî nedenlerden çok Luther'in gerçek bir halk kahramanı olmasında yatıyordu. Yapıtını herkesin anlayacağı şekilde hem kilise hem de konser salonu için bestelemek istiyordu. Ancak libretto konusunda istediği gibi bir çalışma arkadaşı bulamamıştı. Psikolog Udo Rauchfleisch, Luther konusuna yönelmesinin Robert için bilinçaltında kendi erkeksi ve güçlü yönünü ortaya koyma, bir çeşit lider rolüne soyunma isteğinin sonucu olduğunu ileri sürüyor.² Bu projesini yaşama geçiremeyeceğini anlayınca bir kez daha doğaya ve merkezinde saf bir kadının olduğu *Der Rose Pilgerfahrt*'a (Gülün Hac Yolculuğu Op. 112) yönelmişti. Şair Moritz Horn'un önemli bir edebî değeri olmayan dizelerinden yola çıkarak bestelenen yapıt, insan olmaya özenen bir perinin öyküsü üzerine kurulmuştur ve Biedermeier Dönemi'nin sevilen temalarıyla örülüdür. Robert yapıtı önce piyano eşliğinde dört solist ve küçük bir

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 271, 272.

2. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 129, 130.

oda korusu için tasarlamış, sonraki yıllarda orkestrasyonunu da gerçekleştirmiştir.

1851 bahar aylarında ilgisini çeken bir başka şair de, on yedi yaşında yaşama veda eden Elisabeth Kulmann'dı. Robert, St. Petersburg'da Alman bir annenin kızı olarak dünyaya gelen, zor şartlarda yaşamını sürdürme gayreti içine giren ve 1825'te erken yaşta ölen bu yetenekli şaire aniden büyük hayranlık duymaya başlamış, portresini çalışma masasının üzerine asmıştı. Şiirlerinden yaptığı bir seçkiyi "Sieben Liedern zur Erinnerung an die Dichterin" (Şairin Anısına Yedi Lied, Op. 104) başlığıyla yayımlamış, kaleme aldığı önsözde Kulmann'ı, "Dünyaya ender gelen yeteneklerden biri,"¹ olarak tanımlamıştı. Kulmann'ın dizeleri, şairin genç yaşta ölümü de göz önünde bulundurulunca, bir genç kızın naif duygularının kâğıda aktarılmasından öte fazla bir edebî değer taşımıyordu. Ancak Robert belki de bu yüzden, Kulmann'ın dizelerine tutkuyla bağlanmış, onlardaki saflığı, temizliği ve çocuksu duyguları, Clara'ya karşı yıllar önce hissettikleriyle özdeşleştirmişti. Bestelediği şiirlerin öncesine kısa açıklamalar da yazan Robert, böylece dizelerde onu hangi duyguların etkilediğinin de bir anlamda altını çizmişti.

Bu dizi içinde yer alan iki *lied*'in sözleri incelendiğinde Elisabeth Kulmann'ın edebî çizgisi daha iyi anlaşılabilir. "Reich mir die Hand, O, Wolke" (Bana Elini Uzat, Ey Bulut, Op. 104, No.5), başlıklı *lied*'in başına Robert şu açıklamayı yazmıştı: "Çoğu şiirinde olduğu gibi burada da ölmüş ailesinin hayali tasviriyle ilgileniyor. Bu dünyaya, çiçeklere, pırıldayan yıldızlara ve bu dünyada geçirdiği kısa sürede tanıştığı soylu insanlara tüm içtenliğiyle sarılıyor. Fakat önsezileri ona burayı yakın zamanda terk edeceğini söylüyor."² Elisabeth Kulmann'ın dizeleri ise şöyleydi:

Bana elini uzat, ey bulut,
Çek beni yukarıya!
Orada, cennetin açık kapısında
Kardeşlerim duruyor.

İşte oradalar. Görmemiş
Olsam bile onları yaşarken

1. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 147.

2. *Schumann Complete Lieder*, CD Kitapçığı, s. 288, Hyperion, CDS 44441/50, 2010.

Babamız aralarında,
Görüyorum şimdi.

Bana bakıyorlar, aşağıya
Çağırıyorlar yanlarına
Hadi bulut, uzat elini
Hızlı, daha hızlı çek beni yanına.¹

“Die lezten Blumen starben” (Son Çiçekler de Öldü, Op. 104, No. 6), başlıklı *lied*’in öncesinde yazılanlar ve şairin dizeleri de şöyleydi: “Ölüm sezgileriyle dolu bu şiiri muhtemelen hayatının son yılında yazmıştı. ‘Kulübe’sinin yanında, yıllar boyunca çiçek yetiştirdiği küçük bir bahçe vardı. Yakınlarda bir yerde kavak ağacı görünüyordu.

Son çiçekler de öldü.
Ilık yaz gecelerinin
Kraliçesi narin gül
Çoktan yok oldu!

Sen de, zarif yıldız çiçeği
Eğiyorsun artık başını!
Boylu boslu kavak ağacı
Döktü çiçeklerinin yarısını

Ya ben? Ne bir kavak ağacıyım
Ne de narin yapılı bir gül,
Güller böyle hızlı soluyorsa,
Solmaz mıyım ben de?”²

XIX. yüzyılın ünlü filozofu Friedrich Nietzsche, Schumann’ın yapıtlarında zaman zaman ortaya çıkan bu estetik yön değiştirmeleri, *Jenseits von Gut und Böse* (İyinin ve Kötünün Ötesinde) başlıklı yapıtında şöyle değerlendirmişti: “Schumann’ın zevki aslında doğru dürüst bir zevk değildi (Almanların çift taraflı tehlikeli eğilimine sahipti; bir tarafıyla lirik stile, diğer yönüyle duyuların sarhoşluğuna meyilliydi.) Bu gidiş geliş iki yönlü devam etti.

1. agy. s. 288.

2. agy. s. 289.

Çekingeng bir tavır, kendisini toplumdan dışlama, asil bir zarafet, mutluluk ve mutsuzluk arasında ani gidip gelmeler, başından beri tıpkı bir genç kız çekingengliği ve *noli me tangere*¹ durumu. Schumann'ın bu hali, Beethoven'ın aksine müzikte bir Alman vakasıdır; bir Avrupalı değil.”²

1851 Temmuz'nda Schumann'lar yeni bir eve taşındılar. İlk yerleştikleri ve oldukça gürültülü olan konutlarının ardından bu kez daha sakin bir bölgeyi, Königsalle'yi³ seçmişlerdi. Evlerinin geniş sayılabilecek salonu, taşınmalarının hemen ardından *Der Rose Pilgerfahrt*'ın ilk seslendirmesine sahne olmuştu. Solistler, küçük bir koro ve piyano için bestelenen yapıtta piyanoyu doğal olarak Clara çalmış, yaklaşık altmış kişilik bir dinleyici topluluğu ev ortamında gerçekleşen bu etkinlikte hazır bulunmuştu. Taşınma ve konser telaşı Robert'in sağlığının yeniden bozulmasına neden olmuştu; Clara konser sezonu başlamadan kocasıyla birlikte bir tatile çıkmalarının iyi geleceğini düşünüyordu. 16 Temmuz'da Robert'in kardeşinin karısı Pauline'ye yazdığı mektupta, son haftalarda yaşadıkları sıkıntıları anlatırken ilk kez kocasının zihinsel sağlığının çok yerinde olmadığını, bir anlamda ağzından kaçırmıştı. “Robert birkaç haftadır bayağı sinirli. Onu iyileştirmek için deniz kenarına gitmemiz ya da herhangi bir yolculuğa çıkmamız yönündeki fikirlerimin bir faydası olmuyor. Erkekleri bilirsin. Robert'in sağlığı iyi olmadığında nasıl endişelendiğimi tahmin edebilirsin. Çoğunlukla zihinsel sorunlarının etkileri görülüyor.”⁴

Bu satırları yazdıktan üç gün sonra, 19 Temmuz'da, Clara, kocasını dinlenmenin ikisine de iyi geleceğine inandırmış ve birlikte Ren Nehri boyunca güneye doğru yola çıkmışlardı. Sıkıntı ve hastalıklar geride kalmış, genç kadının umduğu iyileşme hemen gerçekleşmişti. Günlüğüne büyük bir mutlulukla, “Robert'le yaptığımız en güzel yolculuk,”⁵ diye yazmaktan kendisini alamamıştı. Gezilerinin güzel geçmesi için her şey çok uygundu. Ren Nehri kıyısında ilerledikten sonra Heidelberg'e gitmişler ve Robert bu-

1. “Bana dokunma.” Latince bu deyişin kaynağı İncil'deki bir ifadeye dayanmaktadır (“Yuhanna” 20:17). İsa çarmıha gerildikten sonra Mecdelli Meryem'e ilk görüldüğünde ona, “Bana dokunma! Çünkü daha Baba'nın yanına çıkmadım,” demiştir.

2. Martin Demmler, *Robert Schumann und die Musikalische Romantik*, s. 139.

3. Schumann'lar taşındığında sokağın adı, “Kastanienalle” idi ancak 1854'ten sonra, “Königsalle” olarak anılmaya başlamıştır.

4. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 274.

5. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 198.

rada öğrencilik yıllarını bir kez daha yaşamıştı. Karısına kentin her köşesini göstermiş, arkadaşlarıyla gittiği lokallere uğramış, yeniden o günlere dönmüştü. Sonrasında güneye doğru yola devam ederek İsviçre'ye kadar gitmiş, Cenevre ve Basel çevresini gezmişlerdi. Mont Blanc'ı görmek, Jean Jacques Rousseau'nun evini ziyaret etmek, göl üzerinde birbirinden etkileyici günbatımları ve fırtınalar yaşamak Robert için gerçek bir tedavi olmuş, 5 Ağustos'ta, ayrıldığından çok daha sağlıklı bir şekilde Düsseldorf'a dönmüştü.

Hemen ardından Schumann'lar bir kez daha yola çıkmış, bu kez Anvers'e gitmişlerdi. Robert oradaki bir koro yarışmasına jüri üyesi olarak çağırılmış ancak kötü organizasyon nedeniyle çok yorulmuştu. Katılan grupların sayısı fazla olduğundan, gece geç saatlere kadar çalışmaları gerekmiş, bu da tatil boyunca düzelen sağlığının yeniden bozulmasına neden olmuştu. Yine de kentteki Rubens tablolarını görmek, dönüş yolunda Brüksel ve Aachen'a uğramak iyi gelmişti. Clara Brüksel'deki konservatuvarda piyano öğretmenliği yapan Camilla Pleyel ile sonunda tanışabildiğine sevinmişti. Yıllar önce babasından ve Robert'ten, piyano çalışması hakkında övgü dolu sözler duyduğu Pleyel artık kırk yaşını geçmiş bir kadındı.

Ağustosun son günü Liszt ziyaretlerine gelmişti. Her zaman olduğu gibi, önceden haber vermeden sürpriz yapmış, o yıllarda birlikte yaşadığı Penses Carlyne Sayn-Wittgenstein ve onun on dört yaşındaki kızını da beraberinde getirmişti. Clara, Penses için günlüğünde, "Liszt'in müstakbel karısı" ifadesini kullanmış, ayrıca onun ağırbaşlı ve içten davranışını övmüştü.¹ Marie d'Agoult ile Paris yıllarında yaşadığı fırtınalı ilişkinin ardından Penses Sayn-Wittgenstein ile ilişkisi Liszt açısından son derece huzurluydu. Evlenmeleri çeşitli dinî ve sosyal sorunlar yüzünden bir türlü gerçekleşemese de, uzun yıllar birlikte yaşamış gerçek bir çift olmuşlardı. Clara günlüğüne o akşamla ilgili şunları yazmıştı: "Birlikte bayağı müzik yaptık. (...) Her zamanki gibi çalışıyor, insanüstü bir cambazlıkla, piyanoya gerçek bir şeytan gibi hükmediyor. Ama besteleri korkunç şeyler. Eğer genç biri böyle şeyler bestelese, insan onun deneyimsizliğine verip hoş görebilir. Ancak bir adamın böylesine kör olması karşısında ne denir. İkimiz de bu konuda çok

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 26.

üzüldük. Liszt yapıtları hakkında hiç konuşmadığımız için şaşır-
mış göründü ama insan bu denli derinden sinirlenince bir şey
söyleyemiyor.”¹

6 Eylül’de yeni konser sezonu öncesinde Robert orkestra yö-
neticileriyle bir araya gelmiş, programlar üzerinde fikir alışveri-
şinde bulunmuşlardı. Ancak yönetim, müzik direktörünün uygu-
lamalarından hoşnut olmadığını ona söylemekten ve geçen se-
zondan farklı bir yol izlenmesinden yanaydı. Özellikle yönetimde
söz sahibi olan, orkestrada obua çalan ve aynı zamanda bir devlet
görevinde çalışan Wilhelm Wortmann ile Robert arasında sert
tartışmalar yaşanmıştı. O gün yaşadıklarıyla ilgili yazdığı kısa not-
larda, “Öğleden sonra toplantı”, “Wortmann’la kavga”, “geleceğe
ait büyük kuşkular” ifadelerini kullanmıştı.² Fikir ayrılıkları sonra-
ki günlerde de devam etmiş, Robert huzurlu bir çalışma ortamı
bulmakta zorlanmaya başlamıştı. Büyük olasılıkla bu tartışmalar-
nın da etkisiyle 1851-52 konser sezonunda kendi besteleri prog-
ramda çok az yer almıştı. Önceki yıl Bach’ın *Johannes Pasyon*’unu
çaldırmasının ardından, bu sezonda da *Matthäus Pasyon*’u seslen-
dirmeyi planlamıştı. Yaşadığı bu tartışmalar Robert’in yaratıcı yön-
nünü etkilememiş gibi görünüyordu. Sonbaharda tamamladığı
La Minör Keman Sonatı’nın (Op. 105) ardından, *Sol Minör Trio*
(Op. 110) gelmiş, her iki yapıtı da Clara, kemancı Wasielewski ile
birlikte seslendirmişti. Sonbaharda yaşanan sıkıntılı günlere rağ-
men yıl mutlu bir olayla noktalanmış, Schumann’ların yedinci
çocuğu Eugenie, 1 Aralık 1851 günü dünyaya gelmişti. Önceki-
lerde olduğu gibi, Clara oldukça rahat ve çabuk bir doğumun ar-
dından kızını kollarına almıştı.

1852 başlarında Robert yeni besteler üzerinde çalışıyordu.
Düsseldorf’a yerleştiğinden beri koroyla daha fazla ilişkisi olduğu
için bu alanda yeni ve farklı bir anlatım tarzı gerçekleştirmeyi
tasarlıyordu. Halkın hoşuna gidecek büyük boyutlu yapıtlar bes-
telemekten yanaydı; bunları “Koro Baladı” olarak adlandırmayı
düşünüyordu. Tarih boyunca değişik anlamlarda kullanılan balad
sözcüğü, XVIII. yüzyılda kahramanlık konularını işleyen masalsı
şiiirleri adlandırmak için kullanılıyordu. XIX. yüzyıla gelindiğin-
de, müzikte sözlü ya da yalnızca çalgısal baladlar ortaya çıkmaya
başladı. Robert’in yapmak istediği bunu bir adım daha ileri götü-

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 279, 280.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 276.

rererek sahne üzerinde farklı bir etki yaratmaktı. Bu fikrini yaşama geçirebilmek için *Der Königsohn* (Kralın Oğlu, Op. 116) ve *Des Sängers Fluch* (Şarkıcının Laneti, Op. 139) başlıklı baladları birbirini ardına bestelemişti. Sonrasında aklında iki dinî yapıt vardı: Bir *Missa* (Op. 147) ve bir *Requiem* (Op. 148). Dinî inançları fazla kuvvetli olmayan ve Protestan olan Robert'i Katolik ayinleri için müzik bestelemeye iten nedenler hâlâ tam olarak anlaşılamamıştır. Büyük olasılıkla Düsseldorf'taki görevleri arasında bulunan kilise konserlerini yönetmesi sırasında bu alanda bir şeyler yazma isteği doğmuştu. Belki de müziğine büyük hayranlık duyduğu ve tıpkı kendi gibi Protestan inancına bağlı olan Bach'ın müzik tarihinde bestelenmiş en görkemli Katolik *Missa*'larından¹ birine imza atması onu etkilemişti.

1852 Martı'nda Schumann'lar Leipzig'e gittiler. Eski dostlarını görmek, kısa süre önce yaşadıkları mekânları ziyaret etmek çok hoştu; Clara günlüğüne, "Küçük kulübemizi bıraktığımız gibi bulduk, yalnızca bülbüller yoktu,"² diye yazmıştı. Gezinin asıl amacı Robert'in *Der Rose Pilgerfahrt* başlıklı yapıtının seslendirilmesiydi. Oratoryo, 14 Mart'ta kentteki koroların katılımıyla seslendirilmiş, programda ayrıca *Manfred Uvertürü* ve Clara'nın solist olarak katıldığı Chopin'in Op. 21, *Fa Minör Piyano Konçertosu* da yer almıştı. Ayın 18'inde gerçekleşen ikinci konserde Robert'in *Ren Senfonisi*'nden başka, yine Clara tarafından seslendirilen yapıtlara yer verilmişti. Her iki konser de büyük ilgiyle izlenmiş, son zamanlarda Düsseldorf'taki izleyicilerin mesafeli davranışlarından sonra bu başarı Robert için tam bir moral kaynağı olmuştu. Bu iki büyük orkestra konserinden başka Clara pek çok oda müziği konserine katılmış, ağırlıklı olarak kocasının yapıtlarını seslendirmişti. Yıllar sonra yeniden Gewandhaus Orkestrası'nın başkemancısı Ferdinand David'le birlikte çalmak çok hoşuna gitmişti. Aynı tarihlerde, Schumann'ların daha önce birkaç kez karşılaştıkları yetenekli Macar kemancı Joseph Joachim de Leipzig'deydi.

Düsseldorf'a döndüklerinde onları yeni bir taşınma bekliyordu. Oturdıkları ev satıldığı için yeni bir yer aramak durumundaydılar. Herzogstraße üzerindeki yeni evleri ne yazık ki onlara uygun bir yer değildi. Çalışmak için fazla bir mekân olmadığı gibi, komşular sestten rahatsız oluyor, yoldan gelen gürültü Robert'i

1. BWV 232, *Si Minör Missa*.

2. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 280.

huzursuz ediyordu. Bütün olumsuzluklara rağmen kocasının bu aylarda durup dinlenmeden *Requiem* üzerinde çalışması Clara'nın aklına istemeden de olsa, Mozart'ın benzer bir yapıt üzerinde çalışırken zamansız ölümünü getirmişti.¹ Üstelik sağlığı yine iyi değildi; çok istemesine rağmen *Manfred*'in Liszt'in yönetiminde Weimar'da gerçekleşecek seslendirmesine gidememişti. Haziran sonunda Robert'in sağlığına iyi geleceği umuduyla bir kez daha Ren kıyısı boyunca güneye doğru yola çıkmışlardı. Önceleri her şey yolundaydı; evden ve çalışma ortamından uzaklaşmak ikisine de iyi gelmişti. Uzun yürüyüşler yapıyor, açık havada olmanın tadını çıkarıyorlardı. Ancak 2 Temmuz'da Bonn yakınlarındaki Godesberg'de Robert o güne dek yaşadıklarından çok daha şiddetli bir sinir krizine yakalandı. Bu durumda yolculuğa devam etmeleri imkânsızdı; ilk fırsatta Düsseldorf'a döndüler. Kendisini tedavi eden doktorlar hastalığının nedenini uzun süre güneş altında yaptığı yürüyüşlere bağlasalar da, sıkıntıları tümüyle ortadan kalkmamıştı. Clara önce büyük bir korkuya kapılmış ardından kocasının hastalığının biraz da onun evhamlı yapısından kaynaklandığını düşünmeye başlamıştı. Ancak gerçek olan Robert'in sağlığının onun çalışmasına ve orkestra yönetmesine izin vermediğiydi. Buna rağmen ağustos başında önceden kararlaştırılmış bir dizi konserde yine de kendi yapıtlarını yönetmiş, programın kalanında yardımcısı Julius Tausch podyuma çıkmıştı. Doktorlar deniz kıyısında yapılacak bir tatilin yardımıyla Robert'in sağlığının daha çabuk düzeleceğini düşünmüşler, Clara bir kez daha uzun uğraşların ardından kocasını Hollanda'da Scheveningen'e gitmeye razı edebilmişti; üstelik yola çıktıklarında yeni bir hamilelik süreci başlamıştı.

12 Ağustos'ta yanlarında büyük kızları Marie olduğu halde Düsseldorf'tan ayrıldılar. Deniz kenarındaki küçük kentte geçirdikleri haftalar Robert'e iyi gelmişti. Her gün denize giriyor, sahilde uzun yürüyüşler yapıyordu. Sıkıntıları ve huzursuzlukları çok azalmıştı. Ancak yaşadığı onca sıkıntı bu kez Clara'nın düşük yapmasına neden olmuştu; bir gece aniden başlayan kanama genç kadının günlerce yataktan çıkamamasına neden olmuştu. Küçük Marie sonraki yıllarda o günlerle ilgili şunları hatırlayacaktı: "Yaşamımda üç kez babamı ağlarken gördüm. Birincisi, küçük karde-

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 281.

şim Emil'in öldüğü gecenin sabahındaydı. (...) Diğeri çok hastalandığım bir zamandı. Gece gözümü açtığımda babamın yatağın yanında oturup ağladığını gördüm. Üçüncüsü Scheveningen'deydi. Annem gece aniden hastalanmış, sabah adeta bir ölü gibi yataкта yatıyordu; babam ellerini birbirine kenetlemiş bir halde odada dolaşüyor ve yüksek sesle ağlıyordu.”¹

Eylül ortasında Düsseldorf'a döndüler; Clara kendisini toparlamış, Robert de eskiye oranla oldukça düzelmişti ancak hâlâ kimsenin duymadığı sesler duyduğunu, kulağında hiç kesilmeden tiz bir tınlama olduğunu söylüyordu.

Bu durum doğal olarak orkestra provalarına katılmasını güçleştirmişti. Yeni sezonun ilk konserlerini Julius Tausch yönetmiş, idareciler Robert'in yokluğunda hiç değilse Clara'nın solist olarak sezon açılışına katılmasını teklif etmişlerdi. Teklifi kabul etmiş ancak konser sonrasında yeniden hastalanmıştı. Yakın arkadaşı Emilie List'e gönderdiği mektupta, yaz sonundan beri başlarından geçenleri şöyle anlatmıştı: “Tam Scheveningen'den ayrılacağımız gün düşük yaptığım için sekiz gün daha orada kaldık. Büyük olasılıkla bunun nedeni Robert'in sağlığı için çok endişelenmem ve denize girmemdi; doktor anlayamadığım bir şekilde girmeme izin vermişti. Düsseldorf'a yorgun ve halsiz bir şekilde döndüm, ardından ekim sonunda konserde çalacak kadar iyileştim. Robert'in şikâyetleri devam ettiği için yönetecek durumda değildi; bu nedenle idareciler hiç değilse benim ilk konserde çalmam gerektiğini söylediler. Robert'i evde düşünceleriyle baş başa bırakıp yalnız başıma gidip çalmak korkunçtu. Gözyaşlarıma hâkim olmaya çalışıp Henselt'in son derece güç konçertosunu çaldım. Eve döndüğümde şiddetli bir kanama başladı ve sonraki üç gün gideerek arttı. Dört hafta boyunca yatağa bağlanıp kaldım. Neler çektiğimi tahmin edebilirsin; ağrım yoktu, zihnim taptazeydi ama aptal bedenim bana işkence ediyordu.”²

Robert ilk kez 3 Aralık'taki konserde seyirci karşısına çıkabilmişti. Hem orkestra hem de dinleyiciler uzun bir hastalığın ardından yeniden işinin başına dönen müzik yöneticisine karşı ne yazık ki fazla sıcak bir karşılama göstermemişlerdi. O günlerin yakın tanıklarından Franz Hermann Franken, Robert'in içinde bulunduğu ruh halini şöyle tanımlamıştı: “Topluluk içinde ya da orkest-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 202.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 350.

ra ve koro provaları sırasındaki dalgın halleri zaten biliniyordu ancak o günlerde bu durum daha da ilerlemişti. Aniden yönetmeyi bırakarak derin düşüncelere dalıyor, podyumda oturmaya başlıyordu. Böyle zamanlarda Clara, genellikle prova sırasında oturduğu ön sıradan kalkarak yönetmeye devam ediyordu. Zaten çoğunlukla Schumann'ı provalara yalnız başına göndermiyordu.”¹

Yıl sonuna doğru yönetim içinden üç kişinin gönderdiği imzasız bir mektup eski anlaşmazlıkların yeniden su yüzüne çıkmasına neden olmuştu. Mektubu gönderenler Robert'in şeflik görevini bırakmasını ya da bunu yalnızca kendi yapıtlarını yönetmekle sınırlandırmasını istiyorlardı. Böylece Julius Tausch'un orkestrayla daha uzun süre birlikte çalışmasına olanak sağlanmış olacaktı. Ancak yönetim kurulu, Robert'in çalışmasından tümüyle hoşnut olmasa da, onu böyle imzasız bir mektupla istifaya zorlamaktan yana da değildi. Yapılan hareketin doğru olmadığını, orkestra yönetiminin saygınlığına gölge düştüğünü düşünüyorlardı. Bu nedenle Robert'ten özür dileyerek gönderilen mektubu ciddiye almamasını, görevine devam etmesini istediler. Bunun kesin çözüm olmadığını herkes farkındaydı; kaçınılmaz son biraz daha ertelenmişti.

1852 Sonbaharında yaşanan en olumlu gelişme Bilkerstraße üzerindeki evlerine taşınmalarıydı. Clara, evlendiklerinden beri ilk kez kendisine ait bir çalışma odasına kavuşmuştu; üstelik odanın konumu öylesine elverişliydi ki, piyanonun sesi kocasını rahatsız etmiyordu. Clara günlüğünde yeni evlerini ve çalışma olanaklarını şöyle anlatmıştı: “Robert'in odası çok hoş ve sessiz, sanki küçük bir kutunun içinde oturur gibi. (...) Ama en güzel şey, çalışma odamın ikinci katta oluşu ve Robert'in beni duymaması. Evlendiğimizden beri ilk kez böylesine bir mutlulukla karşılaşıyoruz.”² Yılbaşından sonra hem Robert'in sağlığı önemli ölçüde düzelmiş hem de Clara aylar sonra yeniden düzenli olarak piyano çalışmaya başlamış, 9 Ocak 1853'te günlüğüne şunları yazmıştı: “Bugün sonunda tekrar çalışmaya başladım. Böyle düzenli çalışabildiğim zaman bunu tüm organlarımda hissedebiliyorum. Bambaşka bir ruh haline bürünüyorum, her şey daha kolay ve rahat gelmeye başlıyor. Müzik, yaşantımın önemli bir parçası, o olmadığında vücudumun ve aklımın kıvraklığı kaybolmuş gibi geliyor.”³

1. Hans Joachim Köhler, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, s. 284.

2. *agy.* s. 283.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 36.

Robert ise hastalığının ardından ilk kez 1852 sonunda tekrar beste yapmaya başlamış, Noel hediyesi olarak karısına İskoçya Kraliçesi Mary Stuart'ın beş şiiri üzerine bestelediği *lied*'lerini (Op. 135) hediye etmişti. Yılbaşından sonra, Bach'ın solo keman ve viyolonsel için sonatlarına piyano eşlikleri yazmaya başlamıştı; Paganini'nin *Solo Caprice*'leri için de aynı uygulamayı yapmaya girişmişti.

1853 bahar aylarında Robert'i heyecanlandıran iki önemli olay vardı. İlki mayıs ortasında Düsseldorf'ta düzenlenecek müzik festivali, diğeri ise son haftalardaki yeni uğraşı ruh çağırma. 25 Nisan'da arkadaşı Ferdinand Hiller'e gönderdiği mektupta, hem festival hakkında hem de yeni eğlencesi hakkında şunları yazmıştı: "Yakın zamanda görüşeceğimizi umuyorum. Heyecanla festivale hazırlanıyoruz, şimdilik her şey iyi olacak gibi görünüyor. Senden öğrenmek istediğim ne zaman geleceksin? Provalar salı günü başlayacak, o zamana dek gelmiş olur musun? Senin için, benim oratoryoyu ve senfonimi¹ yönetmem, diğerlerini senin üstlenmen uygun mu? (...) Dün ilk defa ruh çağırdık. Harika bir güç! Düşün bir kere, ona *Do Minör Senfoni*'nin² ilk iki ölçüsünün ritmini sordum. Cevap vermek için her zamankinden daha uzun bekledikten sonra sonunda başladı. Önce biraz yavaştı. Ona, 'Ama sevgili ruh, tempo biraz daha hızlı,' dedim. Hemen hızlanarak doğru tempoya geldi. Ona ayrıca aklımda tuttuğum sayıyı bilip bilemeyeceğini sordum. Doğru cevabı, 'üç' olarak söyledi. Hepimiz etrafımız bir mucizeyle sarılmış gibi çok şaşırdık. Neyse şimdilik yeter. Bugün aklım tümüyle bununla meşguldü, bahsetmeden edemedim. Evet, sevgili Hiller, bir an önce gel. Birlikte neşeli ve önemli günler geçireceğimizi umuyorum."³

O dönemde ruh çağırma seansları çok modaydı. Akşamları ya da kadınların öğleden sonra bir araya geldikleri toplantılarda görünmez güçlerle ilişki kurmak herkesin ilgisini çekiyordu. Cosima Wagner, 1 Nisan 1872 tarihinde günlüğüne, konukları Friedrich Nietzsche'yle birlikte başarısız bir ruh çağırma seansı gerçekleştirdiklerini yazmıştı. "Dün başarısız bir ruh çağırma girişiminde bulunduk ve öğleyin bunun üzerinde konuştuk. Richard olayı ira-

1. Händel'in *Mesih Oratoryosu* ve Schumann'ın ilk seslendirmesi 1841'de yapıp, yeniden gözden geçirilen *Re Minör Senfoni* (Op. 120, No. 4).

2. Beethoven'ın, Op. 67, *Do Minör 5. Senfoni*'si.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 120.

denin sonucu olarak tanımlarken ben sahtekârlık olduğunu söyledim.”¹ Kuşkusuz Robert’in ruh çağırmasını yalnızca onun akıl sağlığının çok yerinde olmamasıyla açıklamak doğru olmaz. Etrafında herkesin bu modadan bahsetmesi mutlaka onun da ilgisini çekmişti. Üstelik bu eylem onun için görünmeyen dünyayla, herkesin kabul ettiği bir ilişki yöntemi idi. İçinde şekillenen farklı kişilikleri ve değişik karakterleri, ruh çağırma bahanesiyle daha kolay dışarı vurabiliyor olmalıydı; ayrıca bu olayın ona doğüstü güçler verdiğine inanması da herhalde kendisini iyi hissetmesine neden oluyordu.²

15-17 Mayıs 1853 tarihleri arasında düzenlenen “31. Nieder-rheinische Musikfest” (Aşağı Ren Müzik Festivali) Robert açısından çok başarılı geçmişti. Hem Händel’in *Mesih Oratoryosu*’nu hem de yeniden gözden geçirdiği *Re Minör Senfonisi*’ni (Op. 120, No. 4) çaldırmış, konser dinleyicilerin büyük beğenisini kazanmıştı. Festival sırasında ayrıca Robert’in *Op. 54, La Minör Piyano Konçertosu* ve bu etkinlik için “*Rheinweinlied*” (Ren Şarap Şarkısı) üzerine bestelediği festival uvertürü ve koro parçası (Op. 123) seslendirilmişti. Konçertonun solisti doğal olarak Clara idi. Ama üç gün süren etkinliklerin Schumann’lar için doruk noktası, genç kemancı Joseph Joachim’in yorumundan Beethoven’ın *Op. 61, Keman Konçertosu*’nu dinlemektir. Clara günlüğüne, “Daha önce böyle bir keman çalış duymamıştım, bütün içtenliğimle hiçbir solistin beni böylesine derinden etkilemediğini söylemem lazım,”³ diye yazmıştı. Ayrıca Joachim’in sıcakkanlı davranışları her ikisinin de hoşuna gitmiş, onunla yakın dost olabileceklerini fark etmişlerdi. Bunun için çok beklmelerine gerek kalmayacaktı.

Festival sonrasında, 29 Mayıs’ta Clara günlüğüne şunları yazmıştı: “Bugün yıllar sonra yeniden beste yapmaya başladım. Robert’in doğum günü için, onun *Bunte Blätter*’inden⁴ bir tema üzerine çeşitlemeler yazmak istiyorum. Ama çok zor geldi, fazla ara vermişim.”⁵ Kocasının doğum gününe dek yaklaşık on günlük sürede tamamladığı yapıt bittiğinde genç kadının hoşuna gitmiş,

1. Martin Geck, *Robert Schumann, Mensch und Musiker der Romantik*, s. 247.

2. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 135, 136.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 285, 286.

4. *Op. 99*.

5. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 36.

yaratıcılık yeteneğini kaybetmediğine karar vermişti. Op. 20 numarasıyla yayımlanacak olan yapıt, “Robert Schumann’ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler” başlığını taşıyordu. Genç kadın çeşitlemelerinin elyazmasını doğum gününde Robert’e hediye etmiş ve ilk sayfasına, “Sevgili kocama. 8 Haziran 1853, Clara’sından önemsiz bir deneme daha,”¹ diye yazmıştı. Doğum günü son yıllarda olmadığı kadar keyifli geçmiş, bütün aile kent yakınlarındaki bir sayfiye yerinde dolaşmaya çıkmış akşam da evde aile içinde kutlamalarına devam etmişlerdi. Üst üste gelen tatsız olaylardan sonra son aylardaki mutlu gelişmeler Clara’nın hoşuna gitmiş, geleceğe ait günlüğüne şunları yazmıştı: “Geleceği Tanrı’nın ellerine bırakmamız lazım. Bugün yalnızca yaşadığımız güzellikler için minnet duyuyorum.”² Ancak ne yazık ki gelecek onlara güzel günler hazırlamıyordu; 8 Haziran 1853 Robert’in ailesiyle birlikte geçirdiği son doğum günü olacaktı.

Temmuz ayının son günlerinde Robert ve Clara, Bonn’a gittiler. Gezinin nedeni, yaklaşık bir yıl önce Düsseldorf orkestrasındaki başkemancılık görevinden ayrılıp Bonn’da koro şefi olarak çalışmaya başlayan Wasielewski’nin, Robert’in *Der Königssohn* (Op. 116) başlıklı koro baladını bu kentte yönetecek olmasıydı. Güzel ve keyifli geçmemesi için hiçbir neden bulunmayan bu yolculuk, ne yazık ki 30 Temmuz’daki yeni bir kriz nedeniyle kâbusa dönmüştü. Bazı doktorlar yaşananların romatizmal bir rahatsızlığın sonucu olduğunu düşünüyordu. Ancak yıllar sonra, günümüze dek hemen bütün Schumann yaşamöykülerinde anlatılan bir dedikodu ortaya atıldı. Bu söylentiye göre Bonn’da Robert’i muayene eden Dr. Domenicus Kalt, otelden ayrılırken karşılaştığı bir dostuna, bestecinin tedavi edilemez bir beyin hastalığı çektiğini ve kayıp biri olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemişti. Ancak yalnızca söylentilere dayanan ve kimin tarafından aktarıldığı belli olmayan bu bilgi, büyük olasılıkla kısa süre sonra yaşanacak akıl hastalığı sonrasında gündeme gelmişti.³ Krizin etkisi fazla uzun sürmemiş, ağustos içinde Robert yeniden sağlığına kavuşmuştu; ay sonuna doğru ani bir konuşma zorluğu ortaya çıkmış, bir süre sonra o da kaybolmuştu.

Bu tarihten sonra sıklıkla ailenin gündelik yaşamını etkileme-

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 313.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 38.

3. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 134.

ye başlayacak hastalıkların nedeni ya da bir başka ifadeyle, Schumann'ı ölüme götürecek sağlık sorunlarının kaynağı, günümüze dek tıp ve müzik dünyasından uzmanlar tarafından tartışılmaktadır. Önemli bir kesim, hastalığın nedenini gençlik günlerinde yakalandığı frenginin son aşaması olarak görürken bazı uzmanlar, Schumann'ın gençliğinden beri şizofrenik belirtiler gösterdiğini, ilerleyen yıllarda, aşırı çalışma ve çevresiyle yaşadığı sorunların da tetiklemesiyle akıl sağlığında ciddi bir bozulma yaşadığını, gençlik günlerinde yakalandığı ve oldukça hafif seyrettiği anlaşılan frenginin ölümüyle ilişkili olmayacağını öne sürüyor.¹

Yaz mutlu bir olayla noktalanmıştı. Ağustosun son günlerinde Joseph Joachim ziyaretlerine gelmiş, bu genç ve yetenekli kemancıyı ilk kez bu denli yakından tanıma fırsatı bulmuşlardı. O tarihlerde yirmi iki yaşında olan Joachim'in olağanüstü çalışması bir kez daha ikisini de çok etkilemişti. Her ikisinin günlüklerinde de benzer övgü ifadeleri vardı. Bu kısa ziyaret Robert'i yeni bir yapıt bestelemek için heyecanlandırmış, *Keman ve Orkestra İçin Fantezi* (Op. 131) üzerinde çalışmaya başlamıştı. Evlilik yıldönümleri ve Clara'nın doğum günü ikisi için de tam bir mutluluk kaynağı olmuştu. Uzun yürüyüşler yapmış, ailece birlikte olmanın tadını çıkarmışlardı. Robert karısının doğum günü için, tıpkı evlendikleri yıl yaptığı gibi, yine yeni bir piyano siparişi etmiş ve bunun onlar dışarıda dolaşırken eve getirilmesini sağlamıştı. Clara eve döndüğünde çiçeklerle süslü yepyeni çalgıyı görünce çok sevinmişti. Üstelik piyanonun arkasındaki dört kişi Robert'in yeni bir bestesini seslendiriyordu. Clara duyduğu şarkının sözlerinin on üç yıl önce kocasının piyano hediye ederken yazdığı şiir olduğunu anlamakta gecikmemişti. Robert bu küçük yapıtından başka piyanonun üzerine en son bestelerinin notalarını da koymuştu. Bunların arasında Joachim için bestelenen *Fantezi ile Piyano ve Orkestra İçin Giriş ve Allegro* (Op. 134) da vardı. Clara o günün akşamında içi mutlulukla dolu bir halde günlüğüne şunları yazmıştı: "Kalbim Robert'e karşı sevgi ve şükranla dolu.

1. Robert Schumann'ın hastalığının seyri ve olası nedenleri konusunda yüz yılı aşkın süredir ortaya atılan iddiaların kapsamlı bir karşılaştırması için bkz: *Robert Schumann in Enderich (1854-1856), Krankenakten, Briefzeugnisse und zeitgenössische Berichte*, Derleyen: Bernhard R. Appel, s. 442-480, Schott, 2006.

Joseph Joachim, 1865 yılında çekilen bir fotoğraf.

Tanrı'ya bana bağışladığı mutluluk ve her yanıma kaplayan sevgi için minnettarım. Belki biraz kendini beğenmişlik olacak ama yine de söylemem gerek, dünyanın en mutlu kadını ben değil miyim?"¹ Clara ne yazık ki bu yargıya varmak için biraz acele etmişti; gerçi o an için gerçekten dünyada ondan daha mutlu kimse yoktu. Çocuklarının arasında, on üç yıllık evlilik sonrasında bile kocasından hediyeler alan, doğum günü için yeni yapıtlar bestelenen bir kadındı.

30 Eylül 1853 günü Schumann'ların kapısını Hamburglu genç müzisyen Johannes Brahms çaldı. Joseph Joachim'ın tavsiyesi üzerine gelmişti ve yapıtlarını Robert'e göstermek, onun fikrini almak istiyordu. Dinledikleri yapıtlar, henüz yirmi yaşındaki delikanlının bunları çalışındaki olağanüstülük her ikisini de çok etkilemişti. Düsseldorf'ta kaldığı süre içinde kendilerini is-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 208.

tediği zaman ziyarete gelebileceğini söyleyerek delikanlıyı uğurlamışlar ancak öğle yemeği boyunca başka konu konuşmamışlardı. Büyük kızları Marie anılarında, “Annem ve babam büyük bir heyecan içindeydiler, sürekli olarak sözü ona getiriyor ve sabah ziyaretlerine gelen Johannes Brahms adlı dâhi delikanlıdan başka bir şey konuşamıyorlardı,”¹ diye yazmıştı. Robert bu karşılaşmayı, kısa sözcüklerle not düştüğü günlük olaylar arasına, “Brahms ziyarete geldi, bir deha,” ifadesiyle kaydetmiş, Clara ise günlüğüne şunları yazmıştı: “Sanki Tanrı tarafından gönderilmiş gibi. Bize kendi sonatlarını ve *scherzo*’larını son derece duygulu, olağanüstü fantezi dolu ustaca bir yorumla çaldı. Robert ona söyleyecek fazla bir şeyi olmadığını belirtiyor. Piyano çalarken o ilginç çocuksu yüzünün aydınlanmasını seyretmek çok etkileyici. Bize çaldıkları çok mükemmel şeylerdi. İnsanın Tanrı tarafından kusursuz olarak hazırlanıp dünyaya gönderildiğine inanıyor.”²

Ekim ayı boyunca Brahms, hemen her gün Schumann’ları ziyarete gelmiş, hem Robert, hem Clara delikanlıya kısa sürede büyük bir sevgi duymaya başlamışlardı. Tam bu günlerde yeniden hamile kaldığını fark eden ve bunun bir kez daha, planladığı İngiltere yolculuğunun ertelenmesi anlamına geldiğini düşünen Clara oldukça karamsar bir havada günlüğüne şunları yazmıştı: “Gençlik yıllarım kaybolup gidiyor, gücüm de. Üzülmek için yeterli bir neden. Bunu dile getirecek cesaretim bile yok.”³ Clara artık yaşlanmaya başladığını düşündüğü bir anda, evin içinde ona hayranlık duyan, piyano çalışından çok etkilenen ve aynı zamanda kendi de tuşlardan kusursuz sesler çıkaran bir delikanlı belirmişti. Sanki yıllar önce Robert’in evlerine geldiği günlerde yaşadıkları bu kez tersine dönmüştü. Brahms’ta gençlik, tazelik, ustalık ve saflık bir aradaydı. Joachim’in onun için kullandığı, “Bir pırlanta gibi saf, kar gibi yumuşak”⁴ ifadesi çok doğruydü.

Robert için de Brahms ile karşılaşmak heyecan vericiydi. Joachim’de olduğu gibi onda da, kusursuz tekniğin, çocuksu bir masumiyetle birleşmesine hayrandı. Üstelik delikanlının edebiyata düşkünlüğü, kendisi gibi E.T.A. Hoffmann’dan çok etkilen-

1. agy. s. 209.

2. agy. s. 209, 210.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 289.

4. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 210.

miş olması ve kimi zaman imzasını, "Johannes Kreisler Junior"¹ olarak atması bu hayranlığı daha da artırıyordu. Robert'in, Joachim'e gönderdiği 8 Ekim tarihli mektupta Brahms'ı şu sözlerle tanımlaması, onun delikanlıya bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır: "İnsan onu muhteşem bir nehirle karşılaştırabilir. Tıpkı Niagara gibi en güzel görüntülerini köpükler içinde yüksekte döküldüğünde ortaya koyan, dalgalarında gökkuşaklarını taşıyan, kıyılarında kelebeklerin uçtuğu ve bülbüllerin onlara eşlik ettiği bir nehir."² Bir başka deyişle Florestan ve Eusebius, Brahms'ta yeniden vücut bulmuş gibiydi.³ Kendi gençliğinin, o yıllarda gerçekleşmeden kalmış hayallerinin Brahms'la yaşama geçeceğini düşünüyor olmalıydı. Üstelik delikanlı, onun hiçbir zaman çalamadığı kadar kusursuz bir şekilde piyano çalıyordu. Aslında Clara ve Robert'in mükemmel bir karışımı olarak da adlandırılabilirdi. Birinin olağanüstü tekniğine, diğ erinin yaratıcı düş gücüne sahipti. Eva Weissweiler ve bazı müzik tarihçileri, Robert'in Brahms, Joachim ya da gençlik günlerinde tutkuyla bağlandığı diğ er erkek arkadaşlarına olan ilgisini, onun eşcinsel eğ ilimlerinin bir sonucu olduğunu ö ne sürmekte. Ancak psikolog Udo Rauchfleisch, bestecinin bu eğ iliminin cinsel bir tercihten çok, erkek gücünü ve erkeklere has ortak paylaşımı özlemesinden, hatta bunu yüceltmek istemesinden kaynaklandığını söylüyor.⁴ Üstelik Brahms'la olan ilişkisinde Robert akıl danışılan, fikirlerine değ er verilen kişı konumunda olduğu için bir anlamda kendisini bir baba, ya da lider konumunda görüyordu ve bu o dönemde, belki de en çok gereksinim duyduğu şeylerin baş ında geliyordu.

Brahms'ın Düsseldorf'a gelmesi ve tüm zamanını Schumann'larla geçirmesi Robert'in beste yapma isteğini yeniden canlandırmış tı. Kentteki dostları Albert Dietrich'in de katılmasıyla üçü birlikte, Joseph Joachim için bir keman sonatı bestelemeye başlamış lardı. Dietrich ilk bölümü, Robert ikinci ve dördüncü bölümü, Brahms ise üçüncü bölümü bestelemiş , yapıtın adını da,

1. E.T.A. Hoffmann'ın romanlarında kullandığı kahramanının adı Johannes Kreisler idi. Brahms, kendi ön isminin Johannes olmasından da yola çıkarak imzasını, "Genç Johannes Kreisler" olarak atıyordu.

2. Aynı ifadeler, Robert'in Brahms hakkında kaleme aldığı "Neue Bahnen" başlıklı yazıda da yer almış tır. Bkz. s. 360.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 291.

4. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 138-140.

Joachim'ın yaşam felsefesi olarak kullandığı üç sözcüğün baş harflerinden oluşturarak, “FAE”, koymuşlardı. Bu harflerin açılımı Almanca, “Frei Aber Einsam” (Özgür Ama Yalnız), anlamına geliyordu ve Joachim kendi yaşamını bu doğrultuda sürdürdüğünü söylemekten çok hoşlanıyordu. Ekim sonuna doğru Joachim de Düsseldorf'a gelmiş, Robert'in coşkusu iyice artmıştı. Onun için besteledikleri sonatı seslendirmişler ayrıca bol bol oda müziği yapmışlardı. Kimi zaman Brahms ve Clara dört el çalışıyor, kimi zaman ikisinden biri Joachim'e eşlik ediyordu. Hepsinin neşesi yerindeydi ve sanki dışarıdaki dünya onları asla rahatsız etmeyecekti. Robert yıllar sonra yeniden kalemi eline alarak, eski dergisi *Neue Zeitschrift für Musik* için “Neue Bahnen” (Yeni Yollar), başlıklı bir yazı kaleme almış ve Brahms'ın yeteneğini, tıpkı eski günlerinde olduğu gibi son derece ustalıkla benzetmelerle övmüştü. Kullanılan ifadeler, yıllar önce Ludwig Schunke'nin ölümünün ardından kaleme aldığı yazıyı çağrıştırıyordu:

Yeni Yollar

Kaç yıl geçti –bu gazetenin eski sayılarına adadığım yıllar kadar çok zaman geçti nerdeyse, yani on yıl– öylesine zengin anılarla dolu bu mecalardan ses verebilseydim keşke. Bunca yaratıcı faaliyetin bütün meşakkatine rağmen, genelde coşkuyla geçirdim bu yılları. Bazı yeni ve önemli yetenekler çıktı ortaya, müziğe yeni bir soluk geliyor gibi görünüyordu; her ne kadar eserleri daha çok dar çevrelerde tanınıyor olsa da, son zamanlarda yükselişe geçen sanatçıların çoğu bunun kanıtıdır. Bu seçilmiş kişilerin ileriye doğru attıkları adımları mutlak bir sempatiyle izlerken bir yandan da bu akışın içinden birden biri çıkacak, çıkmalı diye düşünüyordum; içinde bulunduğumuz çağın ruhunu en ideal biçimde ifade etmek üzere görevlendirilmiş, hünerlerini bize aşama aşama sergilemek yerine, kalkarı ve zirhıyla Zeus'un kafasından fırlayıp doğan Minerva misali gelen biri olacaktı bu. Ve işte geldi o taze kan, beşiğinin başında perilerin ve kahramanların beklediği biriydi bu. Adı Johannes Brahms, Hamburglu bir müzisyen, orada derin bir sessizliğin içinde yaratıyormuş eserlerini; ama öğretme şevkiyle yanıp tutuşan fevkalade bir öğretmenden¹ öğrenmiş sanatın en zor inceliklerini, bana da pek saygıdeğer ünlü bir usta² önermişti onu. Dış görünüşüne baktığınızda da hemen anlaşıyordu onun seçilmiş, tam bu iş için yaratılmış biri olduğu.

1. Brahms'ın Hamburg'daki öğretmeni Eduard Marxsen.

2. Joseph Joachim.

Piyanonun başına oturduğunda ise olağanüstü mecralar açılıverdi adeta. Bizi alıp her seferinde biraz daha büyüğü mekânlara götürdü. Buna bir de dâhiyane bir piyano çalışı eklendi; piyano feryatlardan ve sevinç çıkıllıklarından oluşan bir orkestraya dönüştü adeta. Sonatlar dinliyorduk; ama ardında senfoniler gizliydi daha çok; derinlerdeki melodi baştan sona aynı kaldığı halde sözlerini anlamasanız da, şiirselliğini anlayabildiğiniz *lied*'ler; piyano için yazılmış ayrı parçalar. Bazıları son derece zarif bir biçime sahip çalınca eserlerdi; ardından da keman ve piyano için sonatlar, yaylı çalgılar için kuartetler geldi. Hepsisi de birbirinden o kadar farklıydı ki, her biri ayrı bir kaynaktan fışkırıyor gibiydi. Ama sanki o sonra bunları alıyor ve çağlayan bir nehir misali bir şelalede bir araya getiriyor; şelaleden düşen dalgaların üzerinden huzur dolu gökkuşağını geçiriyordu adeta, kıyıda ise kelebekler etrafında uçuşuyor, bülbüllerin şarkıları eşlik ediyordu ona.

Sihirli değneğini, korodaki ve orkestradaki güçlerin ona ödünç verdiği yere deştiğinde, ruhlar dünyasının sırlarına açılan daha da muhteşem manzaralar önümüze seriliyordu. En yüce deha onun bu gücünü artırsın, nitekim öyle de olacak gibi görünüyor, zira başka bir dehaya, tevazuun dehasına doğuştan sahip. Yoldaşları bu dünyadaki yolculuğunun başında selamlıyorlar onu, bu yolda belki yaralanacak da ama zafer çelenkleri de onu bekliyor olacak; bizler güçlü bir savaşçı olarak bastık onu bağrımıza.

Birbirine yakın ruhlar arasında her daim gizli bir ittifak hüküm sürer. Sizler; bu eş ruhlar; sizi bir arada tutan çemberi kuvvetlendirin ki sanatın hakikati daha da çok parılsın, sevinç ve bereket yağsın dört bir yana!'

Robert, Brahms'ın yapıtlarının basılması için Leipzig'deki yayımcısı "Breitkopf&Härtel" ile de görüşmüş, yayınevi bu genç yeteneğin piyano için bestelediği parçaların bir bölümünü kısa süre sonra yayımlamıştı. 27 Ekim'de orkestranın konserine Joachim solist olarak katılmış, Robert'in *Fantezi*'sini (Op. 131) seslendirmişti. Ekimin son günlerinde ailenin konukları arasına Bettina von Arnim ve kızı da katılmış, Robert son piyano yapıtları arasında kabul edilen *Gesänge der Frühe*'yi (Şafak Şarkıları, Op. 133) ona ithaf etmişti.

Ekim sonunda Joachim, kasım başında da Brahms, Düsseldorf'tan ayrıldılar. Schumann'lar için bu yeniden çevrelerindeki

Johannes Brahms, 1853 yılında çekilen bir fotoğraf.

sorunlarla, bitmek bilmez tartışmalarla yüz yüze kalmak anlamına geliyordu. Orkestra idaresi artık Robert'le çalışmak istemediğini açıkça dile getirmeye başlamıştı. Konserlerin tümünü Julius Tausch'un yönetmesini, Robert'in yalnızca kendi yapıtlarında şef olarak yer almasını öneriyorlardı. Üstelik onunla konuşmanın bir faydası olmayacağına inanmışçasına bu teklifi Clara'ya yapmışlardı. Genç kadın hem yapılan bu teklife hem de kocasının yok sayılmasına çok sinirlenmişti. İçin için Robert'in sağlığının böyle bir görevi üstlenmek için yeteri kadar iyi olmadığını kabul etse de bunu kendisine bile itiraf etmekten çekiniyor olmalıydı. Günlüğünde yöneticiler ve Tausch hakkında öfke dolu ifadeler yer alıyordu. Günlerce süren tartışmalardan sonra Robert resmî sözleşmesinin sona erdiği 1 Ekim 1854 tarihine dek görevinin başında bulunacağını bildirmiş, onlar da önceden kararlaştırılan ödemelerde bir aksama olmayacağını garanti etmişlerdi.

Ancak artık her iki taraf da bu işbirliğinin uzun süreli olmayacağını kesin olarak anlamıştı. Schumann'lar Berlin ya da Viyana için planlar yapmaya başlamışlardı. Ama öncesinde Hollanda'dan

gelen bir davet bu sıkıcı ortamdan uzaklaşmalarını sağlayabilirdi. Yola çıkmak üzere hazırlandıkları sırada, 16 Kasım'da Brahms'ın teşekkür mektubu geldi. Delikanlı, Robert'e dergide çıkan yazı için teşekkür ediyor ve şunları söylüyordu: "Açıkça ortaya koyduğunuz övgü seyircinin benim konserlerime karşı ilgisini çok artırdı. Bunun altından nasıl kalkacağımı bilemiyorum. Ama her şeyden önce yayımlayacağım şeylerin seçimi konusunda çok daha dikkatli davranmam gerekecek."¹

24 Kasım 1853'te Schumann'lar Düsseldorf'tan ayrılıp Hollanda'ya doğru yola çıktılar. Robert orkestrayla yaşadığı onca tartışmanın ardından kentte kalıp görevinin gereklerini yerine getirmektense oradan uzaklaşmayı tercih etmişti. Utrecht, Lahey, Rotterdam ve Amsterdam başta olmak üzere pek çok yerde konserlere katılmışlardı. Programlarda ağırlıklı olarak Robert'in yapıtları yer almış, çoğunlukla orkestrayı o yönetmişti. Clara solist olarak her zamanki gibi dinleyenleri kendisine hayran bırakmış, kocasının yapıtlarından başka Beethoven ve Mendelssohn'un konçertolarını seslendirmiş ayrıca pek çok oda müziği konserine katılmıştı. Gezilerine başladıktan yaklaşık yirmi gün sonra, 11 Aralık'ta Robert, Utrecht'ten Joachim'e gönderdiği mektupta başarılı turneleriyle ilgili şunları yazmıştı: "Anlatacak çok şeyim var ama hepsini yazacak vaktim yok. Yalnızca birazını aktarıyorum: Şu âna dek yolculuğumuz çok şanslı geçti. Her yerde coşkuyla, memnuniyetle ve onurlandırılarak karşılandık. Sevgili karım bazen acı çekti² ama bu piyano başında değildi, onu hiç böyle çalarken görmemiştim. Hollandalı izleyiciler çok coşkulu, genel olarak kendilerini çok iyi yetiştirmişler. Her yerde eski ustaların yanı sıra yeni besteler de dinleniyor. Önemli kentlerdeki seslendirmelerde yapıtlarımın çalışılmış olduklarını fark ettim (Rotterdam ve Utrecht'te 3. *Senfoni*, Lahey ve Amsterdam'da 2. *Senfoni*, Lahey'de ayrıca *Der Rose Pilgerfahrt*), yönetmek için orkestranın başına geçmem yeterli oldu. Lahey'deki orkestra kusesursuz. Anlatacak çok şeyim var ama bunu buluşunca yapmayı umuyorum."³

Clara için gezinin en sevindirici yanı uzun bir aranın ardından Robert'in yeniden onun çalışından hoşnut olmasıydı. Joachim'e

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 294.

2. Robert'in anlatmak istediği Clara'nın hamileliği nedeniyle yaşadığı sıkıntılar.

3. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 126.

yazdığı mektupta da belirttiği gibi, kocası onun çalışını, “Daha önce hiç görmediğim şekilde,” diye tanımlamıştı. Hamileliğinin ilk aylarında yaşadığı sıkıntılara rağmen piyano başına geçtiğinde her zaman olduğu gibi dinleyenleri kendisine çekmeyi başarıyordu; üstelik bu kez en çok istediği kişinin, Robert’in de beğenisini kazanmıştı. Hollanda turnesi Schumann’lar açısından gerçekten tam bir moral gezisine dönüşmüştü. Her ikisine de sevgi gösterileri yapılıyor, konserlerin sonunda alkış dakikalarca dinmek bilmiyordu. Robert’in kendisine güveni gelmiş, eski günlerdeki gibi neşeli biri olmuştu. Bu nedenle, Clara’nın saraydaki konserinin ardından yaşanan küçük bir tatsızlık bile, önceki yıllardakinin aksine hiç sorun yaratmamıştı. Konser sonrası Prens Friedrich dinleyiciler arasında bulunan ve günlerdir Hollanda’nın her köşesinde başarısı konuşulan Robert’in kim olduğunun farkında olmadan, “Siz de müzisyen misiniz?” diye sormuş, olumlu yanıt alınca da, “Hangi enstrümanı çalışıyorsunuz?” diyerek konuşmasını sürdürmüştü. Robert, Prens’in kendisini tanımamasına ya da hakkında hiç bilgi sahibi olmamasına bu kez gülüp geçebilmişti.

Noel’de bütün aile Düsseldorf’ta bir araya gelmişlerdi. Clara dostları ressam Carl Ferdinand Sohn’un tamamladığı portresini Robert’e hediye etmiş ancak kocası resmi sevmemişti. Önceki portrelerinin aksine, saçlarının yarısı açık, kadife ve ipek karışımı bir tuvaletle poz vermiş, büyük olasılıkla Robert, karısının pozunu fazla “cüretkâr” bulmuştu. Aslında genç kadının yüz ifadesi kutsal tablolarındaki Meryem Ana çizimlerini çağırırsa da, aynı dönemdeki portreleriyle karşılaştırıldığında gözle görülür bir gençlik havası hemen hissediliyordu. Clara bu duyguyu Brahms’la tanışmasına borçlu olmalıydı; portre 1853’ün sonbahar aylarında yapılmıştı. Robert’in hediyesini beğenmemesi üzerine günlüğüne şunları yazmıştı: “Bence henüz alışamadığı için sevmedi. Her tabloya alışmak için bir süre gerekir, insan baktıkça zamanla, ne kadar sarsıcı da olsa beğenebilir.”¹

Yeni yılı karşılarlarken Clara geçen aylarda kocasının ve çocuklarının sağlık durumunun iyi olmasına yürekten seviniyordu; tek dileği gelecek günlerin daha iyi olmasıydı. Robert o dönemde fazla beste yapamıyordu. Son zamanlarda, Joachim için bir keman konçertosu üzerinde çalışıyor ayrıca edebiyat tarihinin önemli

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 50.

Clara Schumann, 1853,
ressam Carl Ferdinand
Sohn'un II. Dünya Savaşı'nda
kaybolan yağlıboya tablosunun
fotoğrafı. Clara bu tabloyu 1853
Noel'inde kocasına armağan etmişti.

isimlerinin müzik üzerine görüşlerini, "Dichtergarten für Musik" (Şairin Müzik Bahçesi), başlığıyla bir araya getiriyordu. Homeros'tan kendi çağına dek yaklaşık seksen kadar edebiyatçının yanı sıra, Kutsal Kitap'ın değişik bölümlerinde müzik hakkında yazılanlar, Christoph Willibald Gluck'un, *Alceste* operasına yazdığı önsöz ve Beethoven'ın kaleminden çıkmış bazı mektuplar da bu derleme içinde yer alıyordu. Oldukça geniş kapsamlı bu antoloji üzerinde uzun süredir çalışıyordu ama son aylarda tek uğraşı haline gelmişti.

1854 Ocak ayında Schumann'lar Hannover'e gittiler. Davet Joachim'den gelmiş, onlar da memnuniyetle kabul etmişlerdi; aynı tarihlerde orada bulunan Brahms'ı da görececek olmaları yolculuğu cazip kılan bir başka nedendi. Clara, Beethoven'ın 5. *Piyano Konçertosu*'nu seslendirmiş, Robert de Op. 120, *Re Minör Senfonisi*'ni yönetmişti. Oda müziği konserleri ve yeniden dostlarla birlikte çalmak herkesi çok mutlu etmişti. Ancak hem Robert

hem de Clara günlüklerine Brahms'ın bu defa çok durgun olduğunu, konuşmalara hiç katılmadığını yazmışlardı. Delikanlının birkaç ay önceki neşeli ve uçarı havası kaybolmuş gibiydi. Hannover'de bulundukları sürede Joachim, Robert'in kendisi için bestelediği *Re Minör Keman Konçertosu*'nu prova etmiş, bazı bölümlerini çok güç bulmuş ve konserde çalmaktan vazgeçmişti.

Düsseldorf'a dönmelerinden sonra, 6 Şubat 1854'te, Robert, Joachim'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştı:

Sevgili Joachim,

Döneli sekiz gün oldu; sizden ve arkadaşlarınızdan¹ tek bir sözcük bile almadık. Ama size her zaman sevimli bir mürekkeple yazdım; bu kez de satırlar arasında gizli bir mesaj var ve zamanla açığa çıkacak. Rüyamda sizi gördüm sevgili Joachim, üç gün birlikteydik. Elinizden (...) şampanya dökülüyordu. Ne denli şiirsel ama ne denli gerçek. Sık sık geçen günleri düşünüyoruz ve en kısa sürede yenilerinin gelmesini umuyoruz. (...) Şu aralar sürekli bahçemde² çalışıyorum. Giderek daha eksiksiz hale geliyor; aralarına açıklayıcı işaretler koyuyorum, insan yolunu kaybetmesin diye, yani açıklayıcı bilgiler yazıyorum.³ Çok eski çağlara, Homeros'a ve Antik Yunan'a geldim. Platon'da çok güzel bölümler keşfettim.⁴ Müzik şimdilik susuyor, en azından dışarıdan gelenler: Siz neler besteliyorsunuz? (...) Sigaralar çok hoşuma gidiyor. Brahms gibi içmeyi deniyorum ama biraz zor geliyor, tadı yine de güzel. Brahms'ın yüzünde bir gülümseme dolaştığını görüyorum. Artık bitirmem gerek. Etraf karıyor: Bana en kısa zamanda yazın, sözcüklerle ve notalarla.⁵

Bu mektubun sonunda yer alan, "Etraf karıyor" ifadesi Robert tarafından akşamın yaklaşmakta olduğunu belirtmek için kullanılmış olsa da, müzik tarihçileri bu sözleri genellikle, birkaç gün sonra yaşanacak korkunç günlerin bir habercisi sayma eğilimindedir. Gerçekten de 10 Şubat 1854'ü izleyen yaklaşık üç haftalık süre Robert için bir anlamda sonun başlangıcı gibiydi ve yaşıntısı bu süre içinde tümüyle değişecekti.

1. Johannes Brahms ve Hannover'deki bir başka dostları Julius Otto Grimm.

2. *Dichtergarten für Musik* başlıklı edebiyat antolojisi.

3. Schumann, yapıttan "bahçe" diye bahsettiği için, insanın bahçede yolunu kaybetmemesi için işaret koyduğunu yazarak kelime oyunu yapıyor.

4. Yapıtın son şeklinde Platon yer almamıştır.

5. Robert Schumann, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, s. 127, 128.

10 Şubat günü, önemli olayları kısa cümleler, hatta çoğunlukla yalnızca sözcüklerle kayda geçirdiği deftere şunları yazmıştı: “Akşam çok güçlü ve acı veren sesler.”¹ Robert’in not defterinde yıllardır benzer şikâyetler yer alıyordu; zihinsel ve bedensel yorgunluğu arttığında kulağında çınlamalar başlıyor, çoğunlukla hiç kesilmeden aynı notanın sürekli yinelenmesinden yakınıyordu. Ancak bu kez durum biraz daha ciddi gibi görünüyordu, ilerleyen günlerde bu ses duymalar dayanılmaz boyutlara ulaşacaktı. 11 Şubat’ta not defterinde, “Perişan gece (baş ve kulak ağrıları)”, “Dietrich ile kitaplıkta”² ifadeleri yer alıyordu. Bestecinin kitaplığa birlikte gittiği yakın arkadaşlarından Albert Dietrich idi ve bu ziyaretin nedeni, Robert’in *Dichtergarten* başlıklı edebiyat derlemesi için metin araştırması yapmaktı. Clara kocasının bu denli yoğun çalışmasından, sürekli Antik Yunanca ve Latince metinlerle uğraşmasından biraz kaygılanmaya başlamıştı ama elinden bir şey gelmiyordu. Beste yapmaktan tümüyle uzaklaşan Robert kendisini tıpkı ilk gençlik günlerinde olduğu gibi edebiyata vermişti. Genç kadın kendi günlüğüne 11 Şubat’ta, kocasının sürekli aynı sesi duymaktan şikâyet ettiğini yazmıştı.

Ayın 12’sinde Robert, “Daha kötü ama aynı zamanda harika. İstekler kendisini gösteriyor. *Ein feste Burg*,”³ diye not almıştı. “İstekler kendisini gösteriyor,” ifadesinin ne anlama geldiği tam olarak anlaşılamamıştır. Aynı şekilde Protestanlar arasında çok yaygın olan ve “*Ein feste Burg ist unser Gott*,” (Tanrımız sağlam bir kaledir,) sözleriyle başlayan ilahiyi not etme nedeni de kesin olarak aydınlanamamaktadır. Robert büyük olasılıkla yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için Tanrı’ya sığındığını ifade etmek istemişti. 12 Şubat’ta Clara’nın yazdıkları durumun giderek ciddileştiğini gösteriyordu: “Ayın 12’sine bağlanan gece ve sonrasındaki gün de tekrar çok kötüydü. Ağrılar yalnızca sabah iki saat kadar yoktu, sonrasında saat onda yeniden başladı. Zavallı Robert çok acı çekiyordu. Etrafındaki her ses ona müzik gibi geliyordu. Kusursuz çalgılardan çıkan harika tınılar duyduğunu, yeryüzünde böyle bir müzik olamayacağını söylüyordu. Ancak bu onu doğal olarak çok

1. Robert Schumann in Eendenich (1854-1856), *Krankenakten, Briefzeugnisse und zeitgenössische Berichte*, Derleyen: Bernhard R. Appel, s. 44, Schott, 2006.

2. Robert Schumann in Eendenich (1854-1856), s. 44.

3. agy. s. 44.

rahatsız ediyordu. Doktor hiçbir şey yapamayacağını söylüyor.”¹ Bu satırları okurken genç kadının bu dönemde günlüğüne yazdığı bütün notların sıcaklığına değil, aradan haftalar geçtikten sonra, kocası artık akıl hastanesindeyken kaleme alındığını göz önünde bulundurmak gerek. Clara o günlerde yaşadığı olayların da etkisiyle günlük tutmaya ara vermiş ancak sonrasında geriye dönerek başından geçen bu korkunç olayı hatırlayabildiği detaylarıyla kayıt altına almıştı.

Şubat’ın 11 ve 12’si, bu hastalık belirtileri dışında normal akışını sürdürüyordu. Ayın 11’inde Clara, Brahms’tan bir mektup almış ve aynı paketten delikanlının kısa süre önce Leipzig’de basılan ve kendisine adanan *Op. 2, Fa Diyez Minör Sonatı* çıkmıştı. Mektupta, “Sonatı size ithaf etme cesaretini gösterdim ama gönderme cesaretini güçlükle buluyorum,” diye yazmıştı. Clara yıllar önce Robert’in, daha doğrusu Florestan ve Eusebius’un da aynı tonalitede bir sonatı kendisine adadığını² acaba anımsamış mıydı?³ Robert kulağında çınlayan bu ilahî müziğin yakasını bıraktığı saatlerde, 12 Şubat günü Berlin’de yaşayan besteci ve orkestra şefi Julius Stern’e kendi yerine geçmesini önerdiği bir mektup yazmıştı. 13 Şubat’ta Robert duyduğu seslerle ilgili, “Harika acılar,” diye yazmıştı. Ayın 14’ünde ise, “Gün boyu oldukça az. Akşama doğru çok kuvvetli (harika müzik),” diye not düşmüştü.⁴ O günle ilgili ayrıca gündelik harcamaları, Clara’ya verdiği haftalık parayı ve bir gece önce karısıyla birlikte olduğunu da not etmeyi ihmal etmemişti. 1854 Şubatı’nın, 13’ünü 14’üne bağlayan gece aynı zamanda Schumann çiftinin cinsel yaşamlarının noktalandığı tarih anlamına geliyordu.

Sonraki günler için yazdığı kısa notlarda Robert belirtilerin geçmediğini ve dostu Doktor Richard Hasenclever’in kendisini ziyarete geldiğini belirtmişti. Clara ise aynı dönem için şunları yazmıştı: “Sonraki geceler⁵ çok kötüydü. Hemen hemen hiç uyu-
madık. (...) Gün boyunca çalışmaya gayret ediyordu ama bu çaba onu çok yoruyordu. Birçok kez, eğer kulağındaki ses kesilmezse

1. agy. s. 45.

2. Robert Schumann’ın *Op. 11, Fa diyez minör Piyano Sonatı*’nın ithaf yazısında, “Florestan ve Eusebius tarafından Clara’ya adanmıştır,” ifadesi yer almaktaydı.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 299.

4. *Robert Schumann in Emdenich (1854-1856)*, s. 45.

5. Ayın 13’ünden sonra.

mahvolacağını ifade ediyordu. (...) Çınlamalar artık bütün bir orkestradan baştan sona duyulan yapıtlara dönüşmüştü. Son akor, Robert başka bir yapıt düşününceye dek tınlamaya devam ediyordu. İnsanın elinden acısını hafifletecek bir şey gelmiyordu. Kulağındaki tınlama 10-17 Şubat arasında iyice arttı. Bir başka doktora, askerî birliğin hekimi Doktor Böger'e danışmaya başladı. Ayrıca Doktor Hasenclever dostumuz olarak her gün ziyarete geliyordu.”⁶

Aynı günlerin bir başka tanığı da orkestranın başkembancısı Ruppert Becker'di. Wasielewski'nin ayrılmasının ardından bu göreve gelen Rupert, 14 Şubat tarihinde günlüğüne şunları yazmıştı: “Schumann bugün bana, bir süredir onu etkisi altına alan garip bir olaydan bahsetti. Şöyle ki: Kusursuz bir yapıdaki harika müzik parçalarını kafasında duyuyormuş. Sesler ona uzaktan yankılanan nefesli çalgılar tınısı gibi geliyormuş (...) Jungé'de⁷ otururken de içindeki konser başladı ve okuduğu gazeteyi elinden bırakmak zorunda kaldı. Umarım bunlar çok daha kötü şeylerin habercisi değildir. (...) İlginç olan bu özel durumun şu anda, Schumann'ın en azından sekiz haftadır hiç beste yapmadığı bir zamanda ortaya çıkmış olması.”⁸ Bu yazılanlar, Robert'in yaşadığı olayın yalnızca aile içinde değil, arkadaş çevresinde de yakından izlendiğinin kanıtı sayılabilir.

Clara'nın yazdıklarından, ayın 17'sinden sonra Robert'in durumunun bambaşka bir boyuta geçtiği anlaşıyor: “Ayın 17'sinde, cuma akşamı, yatmamızın üzerinden çok fazla bir süre geçmeden Robert kalktı ve bir tema not etti; meleklerin ona fısıldadığını söylediği bu temayı yazdıktan sonra yatağa döndü ve bütün gece hayaller gördü. Bakışlarını gökyüzüne doğru çevirmişti, etrafında meleklerin uçtuğuna, ona tanrısal vahiyler bildirdiklerine inanıyor, bütün bunların kusursuz bir müzik eşliğinde olduğunu söylüyordu.”⁹

Robert'in ilahî bir güç tarafından kendisine yazdırıldığına inandığı tema aslında kısa süre önce bestelediği *Re Minör Keman Konçertosu*'nun ikinci bölümünün beşinci ölçüsünde solo çalgının seslendirdiği ezginin mi bemol majöre aktarılmış şekliydi.

6. Robert Schumann in Endenich (1854-1856), s. 46.

7. Düsseldorf'ta bir lokal.

8. U.H. Peters, Robert Schumann / 13 Tage bis Endenich, s. 73.

9. Robert Schumann in Endenich (1854-1856), s. 46, 47.

18 Şubat'ta Robert'in durumunda ani bir kötüleşme görüldü. Kulağında çınlayan ilahî tınlar, yerini korkunç gürültülere bırakmış, etrafında melekler yerine şeytanlar dolaşmaya başlamıştı. Ona işkence ediyor, vahşi hayvanlar gibi görünüp üzerine saldırıyorlardı. Doktorlar zamanının büyük bölümünü yatakta geçirmesini öğütlemişlerdi ama o yine de gün içinde masa başına geçip *La Minör Viyolonsel Konçertosu* (Op. 129) üzerinde bazı düzeltmeler yapmıştı; bu sayede kulağındaki seslerden bir süreliğine de olsa kurtulduğunu söylüyordu.

Birkaç gün durumunda önemli bir değişiklik olmamıştı. Ancak ayın 20'sini 21'ine bağlayan geceyi yine uykusuz geçirmişlerdi. Robert sürekli olarak suçlu olduğunu söylüyor, *İncil* okuması gerektiğini yineliyordu. Clara, kocasının hazırlamakta olduğu derleme için son zamanlarda sık sık kutsal metinlere başvurduğunu ve bunun sonucunda böyle bir fikre kapıldığını düşünmeye başlamıştı. 21 Şubat'ta ziyaretlerine gelen Ruppert Becker'in yazdıkları ise bazı bölümleriyle tümüyle farklı bir tablo ortaya koyuyordu: "Düşünmek istemediğim şey ne yazık ki gerçek oldu. Schumann'ın akıl sağlığı birkaç gündür iyi değil. Dün erken saatlerde Albert Dietrich bana, Bayan Schumann'ın kendisini sürekli nöbet tutmaktan kurtaracak birilerinin gitmesine çok sevineceğini söyledi. Bu sabah ziyaretlerine gittim ama Dietrich'ten duymamış olsam hastalığa inanmam çok güç olacaktı. Onu¹ her zamanki gibi buldum, yarım saat sohbet ettik sonra ayrıldım. Bayan Schumann hiç olmadığı kadar bitkin görünüyordu."²

Becker'in yazdıklarından Robert'in hastalığının Düsseldorf müzik çevresinde kısa sürede yayıldığını ve bestecinin hemen "akıl hastası" olarak damgalandığını ortaya koyuyordu. İşin ilginç bu durumun neredeyse kabullenilmiş olması ve çevredekilerin Robert'ten çok Clara için üzölmeleri idi.

İzleyen günlerde benzer belirtiler bazen kuvvetlenerek ortaya çıkıyor, bazen de, Becker'in ziyaretinde olduğu gibi, Robert tümüyle sağlıklı biri gibi görünüyordu. Ayın 22'sinde meleklerin kendisine fısıldadığına inandığı tema üzerine çeşitlemeler³ bestelemişti. Ancak Becker'in günlüğünde yazdıklarına göre, temayı

1. Robert Schumann'ı.

2. *Robert Schumann in Emdenich (1854-1856)*, s. 50.

3. Günümüzde genellikle "Mi Bemol Majör Bir Tema Üzerine Çeşitlemeler", *Geistervariationen* (Hayalet Çeşitlemeler) (Anh. F39-Ek F39), olarak adlandırılmaktadır.

Robert'e melekler değil Schubert'in hayaleti dikte ettirmişti. 23 Şubat'ta Clara, Berlin'deki annesine bir mektup yazarak son haftalarda yaşadıklarını ayrıntılı olarak anlatmıştı: "Tanrı ona ve bana bunlara dayanma gücü versin. Buradaki arkadaşlarımın çok yardımını görüyorum. Çoğunlukla yanımda bulunuyor, onu yarım saat ziyaret ettiklerinde acılarından bir süreliğine uzaklaşmasına yardımcı oluyorlar. Gece gündüz durmadan müzik duymanın nasıl acı vereceğini düşünsene. Geceleri burada daima bir nöbetçi oluyor ama onun bundan haberi yok, farkında olmadan daima gözetim altında bulunmalı. Doktor yeniden bir kriz gelebileceğini söylüyor, bu nedenle kuvvetli bir yardımcının yakında olmasında fayda var. Tanrı'ya bana böylesine acı çektiirdiği için kızgın değilim çünkü dünyada hiçbir kadının tatmadığı bir mutluluğu tattım. Ama Tanrı'ya onu bu durumdan kurtarması için yalvarıyorum. Şimdilik hoşça kal. Benden haber almadığın sürece durumda bir değişiklik yok demektir, aksi halde hemen yazarım. Kendini çok üzme sevgili anneciğim. Sakın bir şey yapmaya çalışma, hiçbir şeyin faydası olmaz. O ve ben, bu sınavdan yalnız başımıza geçmemiz gerek, Tanrı bize yardım edecek. Onu bir an bile yalnız bırakmıyorum, yanında olmazsam kimse ona dayanamaz ve kimsenin yardımı dokunamaz; burada olsan senin bile faydan olmaz. (...) Bu yazdıklarımı yalnızca sen bil. Böyle şeyleri herkese anlatmayı, onları böyle acılarla üzmeyi hiç istemem."¹

Bugünlerde Robert notalarının yayımlanmasıyla ilgili iki mektup kaleme almıştı; yazılanlara bakıldığında yazarın kişinin akıl sağlığının yerinde olmadığını düşündürecek en küçük bir belirti yoktu. 24 Şubat'ta Wuppertal'daki yayımcı Dr. Friedrich Arnold'a şu öneride bulunmuştu: "Size beğeneceğinizi umduğum bir teklifim var. Melankolik karakterlerinden ötürü *Fugetta*'ları (Op. 126) yayımlamayıp onların yerine kısa süre önce tamamladığım ve şair Bettina von Arnim'e ithaf ettiğim 'Gesänge der Frühe' (Şafak Şarkıları) başlıklı *Piyano İçin Beş Karakter Parçası*'nı (Op. 133) yayımlamayayı öneriyorum. Bu yapıtlar sabahın gelişini ve günün aydınlanmasını anlatıyor ama içlerinde resimden daha çok duyguların ifadesi var. Bunlar hiç kuşkusuz *Fugetta*'lardan daha çok ilgi göreceği ve tahminimce *Albumblätter* (Op. 124) sayesinde giderlerinizi büyük oranda karşıladığınız için, bu defa notalar elini-

1. Robert Schumann in Eendenich (1854-1856), s. 50, 51.

ze ulaştığında ödenmek üzere 10 altın telif ücreti talep ediyorum. Ve saygıdeğer beyefendi, sizden çabuk bir cevap bekliyorum. Gelecek cevaba göre yaptıkları daha yüksek bir ücret karşılığında Leipzig'e teklif etme şansım olabilir. Teklifi sizin için cazip hale sokmak amacıyla ücreti düşük tuttum.”¹

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Robert'in içinde bulunduğu ruh hali kısa süre içinde büyük değişimler gösterebiliyordu. Geceler boyu hayali sesler duymaktan ya da şeytanların saldırısına uğramaktan yakındıktan sonra, kaleminden böylesine düzgün ve ondan beklenmeyecek denli parasal konularla ilgili satırlar dökülebiliyordu.

Clara günlüğüne olayların gelişimini şöyle kaydetmişti: “26 Şubat Pazar günü durumu biraz daha iyiydi. Bay Dietrich'e genç bir müzisyen olan Martin Cohn'un² sonatını çaldı. Bu onun heyecanlanmasına ve alnından ter akmasına neden oldu. Ardından akşam yemeğinde sinirli bir şekilde çok fazla yedi. Saat dokuz buçukta aniden oturduğu divandan ayağa kalktı ve elbiselerini istedi. Akıl hastanesine gitmesi gerektiğini, kendisine hâkim olmadığını, gecenin sonunda ne yapacağını kestiremediğini söyledi. Ev sahibimiz Bay Aschenberg onu yatıştırmak için yukarı yanıımıza geldi. Dr. Böger'e hemen haber yolladım. Robert saat, para, nota kâğıdı, kalem, sigara gibi yanına almak istediği her şeyi büyük bir titizlikle hazırlıyordu. Ona, 'Robert karını ve çocuklarını terk etmek mi istiyorsun?' diye sorduğumda bana, 'Uzun sürmeyecek, yakında iyileşmiş olarak geri döneceğim,' dedi. Doktor Böger onu yatağa gitmeye ve sabaha dek beklemeye ikna edebildi. Gece yanında kalmamı yasakladı, bir nöbetçi bulmam gerekiyordu ama tabii yan odada kaldım. Başlangıçta Bay Bremer'le (bulduğum bakıcı) sakın sakın sohbet ediyordu, sonra gazeteleri okudu ve kısa süreliğine uykuya daldı. (...) Ahh! 27 Şubat günü, ne korkunç bir sabah başlayacaktı. Robert anlatılamayacak kadar melankolik bir halde uyandı. Ona dokunduğumda, 'Ahh! Clara, senin sevgine layık değilim,' dedi. (...) *Çeşitlemeler*'ini³ temize çekmeye başladı, işini tamamladığında aniden –o sırada kısa bir süre için Dr. Hasenclever ile diğer odada bir şey konuşmak için

1. agy. s. 51.

2. Martin Cohn, tıpla müzik arasında seçim yapamayan bir gençti. 20 Şubat 1854 günü Schumann'a bir yaylı dörtlüsünü ve bir sonatını yollamıştı.

3. *Geistervariationen*.

dışarı çıkmış ve Marie'yi ona göz kulak olması için yanında bırakmıştım (onu on gündür bir an bile yalnız bırakmıyordum)– dışarı çıkmış ve üzüntüyle yatak odasına gitmiş. Marie tekrar geleceğini zannetmiş ancak gelmemiş, sırtında sabahlıkla o korkunç yağmurun altında, ayağında çizme, üzerinde yelek olmadan dışarı çıkmış.”¹

Schumann'ların en büyük çocuğu Marie ise o günü şöyle anımsıyordu: “O gün babamı, yaşamına son vermek üzere evden çıkmadan hemen önce gördüm. Annem, doktorla bir şey konuşması gerektiği için beni çağırmıştı. Onun odasında oturup, yan odada bulunan babamın bir şeye ihtiyacı olup olmadığına dikkat edecektim. Bir müddet annemin masasında oturdum, sonra kapı açıldı ve babam üzerinde sabahlığıyla orada ayakta duruyordu. Yüzü bembeyazdı, bana baktı ellerini yüzüne kapattı ve, ‘Ahh! Tanrım,’ dedi, gözden kayboldu. Bir an olduğum yerde donakalmıştım. Sonra orada niçin durduğum aklıma geldi. Babamın odasına gittim boştu. Yatak odasına ve oradan hole açılan kapılar açık duruyordu. Hemen annemin yanına gittim, doktor da oradaydı, evin bütün odalarına bakıldı. Durum ortadaydı, babam gitmişti. Hemen onu aramaya başladılar. Annem Bayan Leser’e² gidip olanları anlatmamı söyledi. Sokağa çıktığımda uzaktan kalabalık bir grubun gürültüyle gelmekte olduklarını gördüm. Yaklaştıklarında, iki kişinin arasında yürümekte olan babamı gördüm, ellerini yüzüne kapatıyordu. Dehşete kapıldım, ağlayarak Bayan Leser’e dek koştum.”³

27 Şubat günü Robert evi terk ettikten sonra ne yaptığını ve nereye gittiğini yakın çevresinden kimse görmemişti. Ancak çeşitli kaynaklarda aktarılanlara göre doğruca Ren Nehri üzerindeki köprüye gitmiş, karşıya geçiş parası yerine cebindeki mendilini verdikten sonra birkaç adım atıp kendisini sulara bırakmıştı. Artık Ren'in kollarındaydı. Belki de annesine ya da Clara'ya kavuşmanın hayalini kuruyordu; bütün acılar geride kalacak, o huzur içinde yepyeni bir başlangıç yapacaktı. O dönemde Düsseldorf belediye başkanı olan Ludwig Hammers'in kızı Paula Hammers babasının anlattıklarına dayanarak anılarında, o gün köprü üzerinden birinin suya atladığı haberinin geldiğini ve bir süre sonra bu kişi-

1. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 52, 53.

2. Rosalie Leser, Clara'nın arkadaşı.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 54.

nin Schumann olduğunun anlaşıldığını yazmıştı. Clara, o günlere ait anılarını birkaç hafta sonra kaleme alırken, evden ayrıldıktan sonra kocasının başına ne geldiğini bilmediğini yazmış ancak iki yıl sonra Robert'in yaşama veda etmesinin ardından çocukları için şu notu kaleme almıştı: "27 Şubat 1854 onu Düsseldorf'ta son gördüğüm ve aniden evden kaybolduğu gündü. Korku içinde Ren'e atlamış ve şans eseri kurtarılmıştı. Bunu o zaman tam kavrayamamıştım ancak sonrasında bulduğum not tamamen emin olmamı sağladı. Kâğıtta, 'Sevgili Clara, yüzüğümü Ren'e atıyorum sen de aynını yap. Yüzükler böylece yeniden birleşirler,' yazıyordu. Önce bunlara fazla bir anlam verememiştım ama daha sonra Endenich'e gittiğinde elinde yüzüğü olmadığını söylediklerinde bunun doğru olduğunu anladım."¹ Aslında Robert bunun düşünüy yıllar önce görmüştü. 28 Kasım 1837'de Clara'ya gönderdiği mektupta, tam da bu sahneyi anlatmıyor muydu?²

Robert'in intihar teşebbüsünün ardından artık evde kalması herkes için tehlikeli bir hale gelmişti. Doktorlar, Clara'nın kesinlikle kocasıyla görüşmesine izin vermiyor, onu yeni bir krize sürükleyecek heyecanları engellemek istiyorlardı. Mart başında Bonn yakınlarındaki Endenich'te bulunan özel bir kliniğe yatırılmasının iyi olacağını Clara'ya söylediler. Kocasını akıl hastanesine gönderme fikri önce çok korkunç gelse de sonrasında kabul etmek zorunda kalmıştı. Yeni ve modern yöntemler uygulanan bu klinik, Robert için iyi bir tedavi merkezi olabilirdi. 4 Mart sabahı Doktor Hasenclever ve iki yardımcısıyla birlikte Robert, Düsseldorf'tan ayrılıp Endenich'e doğru yola çıktı. Clara ona bir buket çiçek göndermişti; önce heyecanla çiçekleri göğsüne bastırmış sonra hepsini arabada bulunanlara hediye etmişti. Endenich'teki Doktor Franz Richarz'ın kliniğine ulaştıklarında Düsseldorf kenti müzik yöneticisi Robert Schumann, *Melancholie mit Wahn* (kuruntulu melankoli)³ teşhisiyle tedavi altına alınmıştı. Clara aynı akşam kocasının hastaneye ulaştığı haberini almış ve yeni bir hayata alışmak için ne yapması gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Robert'in olmadığı bir düzene hiç alışık değildi. Tek bildiği vakit kaybetmeden piyano çalmaya ve para kazanmaya başlaması ge-

1. agy. s. 54, 55.

2. Bkz. s. 202.

3. Günümüz psikiyatri terminolojisinde bu hastalık "sanrılı majör depresyon" olarak tanımlanıyor.

rektiğiydi. Neyse ki annesi onu yalnız bırakmamak için gelmişti ve bir de Brahms. 3 Mart günü, Robert'in hastalık haberini alır almaz, Clara'nın yanında olabilmek, onun acısını hafifletebilmek için Düsseldorf'a koşmuştu. Bu zor günlerinde iyi ki Johannes vardı.

Johannes Brahms, 1833-1854

7 Mayıs 1833 günü, Johann Jacob ve Johanna Henrica Christiane Brahms'ın ikinci çocukları Johannes, Hamburg'da dünyaya geldi. Doğumun hemen ardından, 8 Mayıs'ta kentteki gazetelerden *Wöchentlichen Nachrichten*'da yayımlanan ilan, babanın sevincini yakın çevresine duyurmayı amaçlıyordu. Dönemin alışkanlıkları göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Johann Jacob gibi orta gelirli aileler arasında böyle bir uygulama kesinlikle yoktu; yine de genç adam ilk oğlunun aileye katılmış olmasından duyduğu mutluluğu herkesle paylaşmak istemiş olmalıydı. Johann Jacob, nesiller boyu zanaatkâr yetiştiren bir aileden geliyordu. İçindeki müzik tutkusunun sesine kulak vererek kendi kendisini eğitmiş, çeşitli çalgıları çalmayı öğrenmiş, 1826'da Hamburg'a gelerek yanında pansiyoner olarak kaldığı kendisinden on yedi yaş büyük Johanna Henrica Christiane Nissen'le evlenmişti. Yaşamını çeşitli lokallerde kontrbas çalarak kazanıyordu; bir süre sonra kentteki filarmoni orkestrasına katılacaktı.

Brahms ailesi, kentin Gängeviertel adı verilen bölgesinde oturuyordu. Önceki yüzyıllarda savunma amaçlı kullanılan bu bölge XVII. yüzyılın sonlarından itibaren yapılaşmaya açılmıştı. Küçük ve dar sokaklar, birbirine bağlanan iç avlulardan oluşan bu mahallede daha çok liman işçileriyle orta ve düşük gelirli ailelerin evleri bulunuyordu. Yine de, ilk dönem kaleme alınan Brahms yaşamöykülerinde vurgulandığının aksine, burası o tarihlerde yokluk ve sefaletin kol gezdiği, sürekli salgın hastalık tehdidinde olan bir yer değildi.

Johannes mavi gözlü, açık tenli ve hayalperest yanı sıra biraz ağır basan bir çocuktur. Bununla birlikte yaşlılarıyla oynamaktan ya da özenle biriktirdiği kurşun askerleriyle vakit geçirmekten geri kal-

mıyordu. Babası kısa süre sonra oğlunun müziğe ilgisini fark etmişti. Arkadaşlarıyla evde çalıştıklarında daima yanlarında oluyor, onları hayranlıkla dinliyordu. Kısa zamanda keman ve viyolonsel çalmaya başlamıştı. Ancak asıl istediği piyano çalabilmektir. Bu çalgıyı nerede dinleyip sevdiği, niçin ısrarla piyano çalmak istediği hâlâ tam olarak aydınlatılamamıştır. Önceleri babasının bir arkadaşından ilk piyano derslerini alan küçük Johannes, daha sonra yedi yaşındayken Hamburg'un tanınmış eğitmenlerinden Otto Friedrich Willibald Cossel'den ders almaya başladı. Öğretmeni evlerinden oldukça uzak oturduğu için küçük çocuk ders günleri yaya olarak yola koyuluyor, içindeki müzik sevgisi sayesinde yorgunluğunun farkına varmıyordu. Cossel dönemin moda piyanistleri Thalberg ve Hummel'in yapıtları kadar Bach'ın bestelediklerini de öğrencisine öğretme taraftarıydı. İyi bir piyanistin, kalbinin sesini dinlemesi ve parmaklarının yardımıyla bu sesi ifade etmesi gerektiğini düşünüyordu.¹

Johann Jacob, oğlunun çalışının kısa sürede çok iyi bir düzeye gelmesi üzerine eve bir piyano almaya karar verdi. Ancak böylesi bir harcama yapmak için kendi kazancı yeterli değildi; bu nedenle karısının ailesinden kalan meblağdan 300 *mark*² almış ve oğlunun isteğini yerine getirmişti. Evin çok geniş olmaması nedeniyle küçük çocuğun rahatlıkla çalışabildiği söylenemezdi. Evdekiler kadar, ince duvarlar nedeniyle komşular da bu durumdan şikâyetçi oluyor; küçük Johannes bu nedenle sık sık evlerinden çok uzak olmayan bir müzik mağazasına giderek oradaki piyanoda da çalışıyordu.

Johannes piyano çalmaya başlamadan önce, altı yaşına geldiğinde, yakınlarda bulunan ilkokula gitmeye başlamıştı. O dönemde temel eğitim mecburi olmadığından ailesi oğulları için para ödemek durumundaydı. Okulda okuma, yazma ve aritmetik dışında din bilgisi eğitimi de veriliyordu. Yıllar ilerledikçe çocuğun edebiyata karşı merakı artacak ve eline geçen paranın tümünü yeni kitap almak için harcayacaktı. Bu sevgi büyük olasılıkla annesinden geçmişti. Christiane Brahms iyi eğitim görmüş bir aileden geldiği için başta Schiller olmak üzere dönemin tanınmış

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 27, Bouvier Verlag, 1997.

2. O tarihlerde Hamburg'da *taler* yerine *mark* kullanılıyordu ve 1 *taler* yaklaşık olarak 2 *mark* ediyordu.

edebiyatçıların yapıtlarının çoğunu ezbere biliyordu. Böylece Johannes, babasından müziği, annesinden de edebiyatı sevmeyi öğreniyordu. Zaten piyano çalmadaki yeteneği kısa sürede herkesi hayrete düşürmeye başlamıştı.

Aynı dönemde etrafından saklamaya çalışsa da kendi kendisine besteler yapmaya başlamıştı. Kısa süre sonra öğretmeni, eğer beste yapmakla bu kadar uğraşmasa çok iyi bir piyanist olabileceğini söyleyecekti. Brahms ise aynı konuda sonraki yıllarda bir arkadaşına şunları yazmıştı: “Sabah erken saatlerde büyük bir gizlilik içinde beste yapıyor, gün boyu elime geçen marşları nefesli çalgılar için düzenliyor, akşamları da lokallerde piyano çalışıyordum.”¹ Bestecinin kendi ağzından çıkan, “Akşamları lokallerde piyano çalışıyordum,” ifadesi, özellikle ilk dönem yaşamöykülerinde çok farklı boyutlarda değerlendirilmiş, Brahms’ın çocukluk günlerinde kötü ortamlarda, hatta randevu evlerinde piyano çalmak zorunda kaldığı bilgisi, özellikle Max Kalbeck’in kitabında son derece dramatik ifadelerle aktarılmıştır.² Delikanlının çaldığı lokaller büyük olasılıkla daha çok denizcilerin uğradığı ve müziğin ortamı neşelendirmek için kullanıldığı yerlerdi; o günlere tanıklık edenlerin hiçbiri, Brahms’ın piyano çalmaktan utanacağı bir mekânda çalışmak zorunda kaldığını hatırlamadığını söyleyecekti.³

1 Ocak 1842 günü küçük Johannes, çok sevdiği piyano öğretmeni Cossel’in yeni yılını kutlamak için ona bir mektup göndermiş ve tüm içtenliğiyle şunları yazmıştı:⁴

Sevgili Öğretmenim,

Bir yıl daha geride kaldı ve ben, bu geçen sürede bana müzikte neler öğrettiğinizi gayet iyi hatırlıyorum. Bunun için size binlerce teşekkür borçluyum. Aynı zamanda sizin isteklerinize tam olarak uyamadığımı, her zaman çalışmam gerektiği gibi çalışmadığımı da unutmamam gerek. Ancak bu yıl çalışkanlık ve dikkatle isteklerinizi yerine getireceğime söz veriyorum. Yeni yılda size mutluluk diliyor ve sadık öğrenciniz olarak kalacağımı belirtmek istiyorum.

J. Brahms.

1. Kurt Hofmann, *Johannes Brahms und Hamburg*, s. 12, Dialog Verlag, 1986.

2. Max Kalbeck, *Johannes Brahms*, Cilt 1, s. 19, 20, Hans Schneider Verlag, 1976, (1921 yılındaki 4. baskının tıpkıbasımı).

3. Kurt Hofmann, *Johannes Brahms und Hamburg*, s. 12, 13.

4. Max Kalbeck, *Johannes Brahms*, Cilt 1, s. 24.

Brahms on yaşına geldiğinde piyano çalışı iyice ilerlemişti. Babası oğlunun sıra dışı yeteneğini daha geniş bir çevreye gösterebilmek ve aynı zamanda çocuğa dinleyici önünde çalma alışkanlığı kazandırabilmek için özel bir konser düzenlemişti. Johann Jacob'un sıkça çaldığı bir lokalde, babasının arkadaşlarıyla aynı sahneyi paylaşan Brahms, Beethoven'ın *Op. 16, Piyanolu Beşlisi*'nin piyano partisini başarıyla seslendirmişti. Dinleti bir anlamda aile arasında, yakın dostların katılımıyla gerçekleşmişti. Johann Jacob'un amacı oğlunu bir an önce sahneye çıkarmak değildi; yalnızca onun kalabalık karşısında deneyim kazanmasını istiyordu. Yine de, dinleyiciler arasında bulunan bir organizatörün, onu Amerika'ya götürme ve orada vereceği konserlerle önemli bir gelir elde etme fikri, aklını çeler gibi olmuştu. Ne de olsa hemen her gün Hamburg'dan yola çıkıp daha iyi bir gelecek umuduyla Yeni Dünya'ya giden bir sürü insan görüyor, pek çoğunun başarı hikâyesini dinliyordu. Çocuğun piyano öğretmeni Cossel, bu fikre şiddetle karşı çıktı. Henüz on yaşındaki Johannes'in böylesi uzak bir ülkeye para uğruna gönderilecek olmasını kabul edemiyordu. Cossel, ailenin kendisini ciddiye almayacağını düşünerek Johannes'in en kısa sürede Hamburg'un en saygın müzikçilerinden biriyle, Eduard Marxsen'la çalışmasını sağlamıştı; Marxsen aynı zamanda onun da kompozisyon öğretmeni idi. Aynı tarihlerde Brahms, ilkokulu bitirmiş, daha ileri bir eğitim alabilmek için ortaokula başlamıştı. Derslerinin arasına yabancı dil de katılmış, Fransızca öğrenmeye başlamıştı.

Eduard Marxsen'la çalışması, hem piyano çalışının ilerlemesine hem de temel kompozisyon bilgilerini edinmesine olanak sağlıyordu. Yeni öğretmeni, delikanlının önüne konulan notaları neredeyse hiç yanlışsız deşifre etmesini çok beğeniyor, kısa zamanda önemli ilerlemeler kaydedeceğine inanıyordu. Brahms çok geçmeden klasik piyano repertuarının belli başlı yapıtlarının tümünü çalar hale gelmişti. Beethoven'ın sonatları, dağarında önemli bir yer tutmaya başlamıştı. Kendi çağdaşı bestecilerden Chopin ve Schumann'ın yapıtları henüz delikanlının repertuarında değildi; yalnızca Liszt'in piyano için yaptığı uyarlamalarla yetiniyordu. Brahms'la dostluğu o günlerde başlayan piyanist Louise Langhans-Japha, delikanlının Bach ve Beethoven'a hayran olduğunu, kendi Schumann tutkusunu bir türlü onunla paylaşmadığını söyleyecek ve şunları ekleyecekti: "Bir gün ona hayranlıkla *Paradies und Peri*'den, 'Peri'nin Şarkısı'nın başlangıcını gösterdiğimde

bana kısaca, yedili akorla parçaya başlamanın yanlış olduğunu söylemişti.”¹

Brahms’ın okul eğitimi on dört yaşında sona erdi. O tarihlerde, yaşamını müzik yardımıyla kazanacağı kesinleşen biri için daha fazla okula gitmek zaman kaybı olarak algılanıyordu. Artık mesleğinde ilerlemenin ve ustalaşmanın yollarını aramalıydı. 13 Nisan 1848’de Kilise’ye kabul töreninin ardından delikanlı için yaşam tam anlamıyla başlamış oluyordu. Babası, oğlunun müzik yeteneğinin kendisinininkiyle karşılaştırılamayacağını fark etmekle birlikte, Johannes’in bir an önce para kazanması gerektiğini düşünüyordu. Hem ailenin maddi durumu hem de Johann Jacob’un yetiştiği dünyanın alışkanlıkları bunu gerektiriyordu. Üstelik delikanlı henüz Hamburg’un dışına hiç çıkmamıştı. Doğup büyüdüğü bu kentin dışındaki dünyayı yalnızca hayalinde canlandırabiliyordu. Johann Jacob, arkadaşlarıyla birlikte haftanın belirli günlerinde çaldığı lokalde, Hamburg yakınlarındaki Winsen’de bir kâğıt fabrikasının sahibi olan Adolf Giesemann’la yakın dostluk kurmuş, bir süre sonra Giesemann, Brahms’ın yaz aylarını yanlarında geçirmesini teklif etmişti. Böylece Brahms, 1847 yılının yaz aylarını Winsen’de geçirdi. Adolf Giesemann’ın kendisinden bir yaş küçük olan kızı Elise –ya da herkesin onu çağırdığı şekliyle Lieschen– bu tatil boyunca en yakın arkadaşı konumundaydı. Zamanlarının büyük bölümünü birlikte geçiriyorlardı. Delikanlı köydeki yaşıtı erkek çocuklarla oynamak yerine Lieschen’la dolaşmayı tercih ediyor, yanında daima romantik şövalye öyküleri taşıyor ve her fırsatta bunları okuyordu. En beğendiklerinden biri, sonraki yıllarda *lied* olarak besteleyeceği “Güzel Magelone ve Şövalye Peter”² öyküsüydü.

Winsen’de kaldığı dönemde hafta sonlarında kentteki bir lokalde toplanan erkek korosunun çalışmalarını da yönetiyordu. O tarihlerde Almanya’nın hemen her kentinde benzer topluluklara sıklıkla rastlanıyordu. Bu amatör koroların repertuvarını daha çok halk ezgileri oluşturuyor, ayrıca dönem bestecilerinin büyük çoğunluğu bu toplulukların seslendirmesi için kısa parçalar yazıyordu. Brahms kendisinden beklenen koro şefliği görevini çok ciddi-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 40.

2. İlk olarak XV. yüzyılda Fransa’da, sevilen bir şövalye öyküsü olarak ortaya çıkan konu, XVIII. yüzyıl sonunda Ludwig Tieck tarafından Almancaya da aktarılmıştır. Brahms 1860’lı yıllarda bu yapıttan 15 parçayı *lied* olarak bestelemiştir (Op. 33).

ye almış, Winsen'de bulunduğu süre içinde bunu aksatmadan sürdürmüş, bu topluluk için küçük parçalar da bestelemişti.

Sonbaharda yeniden Hamburg'a döndüğünde Brahms'ın adı yetenekli bir piyanist olarak müzik çevrelerinde duyulmaya başlamıştı. Her ne kadar 1843'teki özel konserin dışında delikanlı halk önünde henüz çılmamış olsa da, Eduard Marxsen'in bu başarılı öğrencisini herkes merak etmeye başlamıştı. 20 Kasım'da babasının arkadaşı kemancı Carl Birgfeld'in konserinde Johannes de sahneye çıkmıştı. Delikanlının konsere katılan sanatçıların bir kısmına piyanoda eşlik etmesinin yanında Thalberg'in, Bellini'nin *Norma* operasından ezgiler üzerine bestelediği fanteziyi seslendirmişti. Dinletinin ardından *Der Freischütz* adlı gazetede çıkan bir yazıda Brahms'ın çalışı hakkında şu ifadeler yer alıyordu: "Özellikle J. Brahms adlı genç bir virtüözün Thalberg'in piyano için fantezisini yorumlaması övgüye değer. Yalnızca kusursuzluk, güç ve temiz çalış için değil aynı zamanda parçanın ruhunu şaşırtacak denli iyi kavradığı için de alkışı hak ediyordu."¹ Bir hafta sonra, 27 Kasım 1847 günü, Brahms ikinci kez halk önüne çıkmış, bu kez piyanist Therese Meyer-David'in konserinde yer almıştı.

1848 yazının büyük bölümünü Brahms yine Winsen'de, Giesemann'ların yanında geçirmişti. Bir önceki yıl olduğu gibi koroyla çalışmalarına devam etmiş, onlar için küçük parçalar besteleyip bazı düzenlemeler yapmıştı. Ayrıca Adolf Giesemann, Brahms ve kızını Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü* operasının bir temsiline götürmüştü. Bu delikanlının operayla ilk karşılaşmasıydı ve onu çok etkilemiş olmalıydı. Sonbaharda Hamburg'a dönmelerinin ardından, öğretmeninin de yardımıyla ilk konserini 21 Eylül 1848 tarihinde verdi. Öncekilerde, başkalarının düzenlediği dinletilere misafir olarak katılmış, bu kez programda adı, konseri düzenleyen kişi olarak yer almıştı; kuşkusuz bu oldukça uzun akşam boyunca kendisine eşlik eden bazı sanatçılar vardı. Delikanlının seslendirdiği yapıtlar, öncekilerde olduğu gibi, yine dönemin alışkanlıkları gözetilerek seçilmişti.² Yaklaşık altı ay sonra, 14 Nisan 1849'da, daha büyük bir salonda, daha yüksek bilet ücretiyle Brahms ikinci solo konserini gerçekleştirdi. Bu kez akşamın ağır-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 45, 46.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 48, 49.

lık noktasını Beethoven'ın *Op. 53, Do Majör Piyano Sonatı (Waldstein Sonatı)* oluştuyordu. Programda Schubert, Donizetti ve Thalberg'in yapıtlarının yanı sıra Brahms'ın kendi bestelediği bir fantezi de yer alıyordu. (Bu yapıt, bestecinin pek çok gençlik yapıtı gibi günümüze ulaşmadan kendisi tarafından sonraki yıllarda yok edilmiştir.

Bu başarılı konser, Brahms'ın neler yapabileceğinin önemli bir kanıtıydı. Delikanlı, babasının onun daha aktif olması yönündeki uyarılarına şimdilik fazla kulak asmaya niyetli değildi. Hayata atılmak için aceleci davranmak istemiyordu. Piyano çalmanın, beste yapmanın dışında giderek daha büyük bir tutkuyla edebiyata bağlanmaya başlamıştı. Jean Paul ve E.T.A. Hoffmann, hayranlık duyduğu isimlerin başında geliyordu. Özellikle Hoffmann'ın roman kahramanı Johannes Kreisler'in etkisinde kalıyor, çoğunlukla kendisini, ön adının aynı olmasının da etkisiyle, "Johannes Kreisler Junior" şeklinde adlandırmayı ve bestelerini böyle imzalamayı seviyordu. Bu yönüyle yaşamı, giderek Schumann'ın gençlik günlerini çağrıştırmaya başlamıştı.

1850 Martı'nda Schumann ve karısı Clara konser vermek için Hamburg'a geldiklerinde,¹ Brahms artık adını bildiği ve bir besteci olarak saygı duyduğu Schumann'a yapıtlarını göstermek istemiş; kaldığı otele içinde bestelerinin bulunduğu bir paket göndermişti. Ancak bir süre sonra gönderdiklerinin hiç açılmadan kendisine geri geldiğini görmüş, tam bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Bu tarihlerde delikanlı, müziğine hayran olduğu bir Macar kemancıyla Reményi Ede'yle tanışmış, onun kemanından dinlediği Çigan ezgilerinden çok etkilenmişti. Macar kemancı, kendisinden beş yaş küçük olan Brahms'a birlikte bir konser gezisine çıkmayı önerdiğinde, babasının yıllardır söylediği yuvadan uçma, kendi ayakları üzerinde durma vaktinin geldiğini hissetmişti. İki genç, 19 Nisan 1853'te Hamburg'dan ayrıldıklarında Johannes henüz yirmi yaşını tamamlamamıştı ve o yılın tüm yaşamını değiştirecek olaylara sahne olacağından habersizdi.

Birlikte yolculuk yapmak ve konser vermek için aslında uyumlu bir çift oluşturmuyorlardı. Aklına eseni yapan, ateşli, çoğunlukla düşünmeden kararlar alan, damarlarındaki Macar kanının etkisinden kendisini kurtaramayan Reményi ile içine kapanık,

1. Bu gezinin ayrıntıları için bkz. s. 330, 331.

az konuşan ve çevresiyle ilişki kurmakta zorlanan, ağırkanlı Kuzey Alman Brahms'ın uzun süreli bir ikili olması zor görünüyordu. Yine de Hamburg'dan ayrıldıklarında ikisi de geleceğe umutla bakıyor, önlerindeki günlerin geride kalanlardan daha iyi olacağına inanmak istiyorlardı. Güneye doğru yol alıyorlardı; kendilerine ilk önemli hedef olarak Hannover'i seçmişlerdi. Reményi, bu kentteki saray orkestrasında çalışan Macar kemancı Joseph Joachim'ın kendilerine yardım edeceğini düşünüyordu. Hannover'e ulaşıncaya dek yolda uğrayacakları küçük kentlerde konserler vererek hem ortak bütçelerine katkı sağlamak hem de birlikte çalışma alışkanlıklarını geliştirmek istiyorlardı.

İlk durakları, Brahms'ın önceki yazlarda sık sık uğradığı Winsen kasabasıydı. Sonrasında Celle ve Lüneburg'a uğramış, küçük kentlerde o dönemde bütün sanatçıların karşılaştığı zorluklarla onlar da baş etmek zorunda kalmışlardı. Lüneburg'da konserin başlamasından kısa bir süre önce ulaştıkları salondaki piyanonun akordunun yarım ton pes olduğunu fark etmişlerdi. Çalgının yeniden akort edilmesi hem uzun zaman hem de ilave bir ödeme gerektiriyordu. En kolay çözüm, kemanın akordunu yarım ton pesleştirmektir ancak Reményi buna şiddetle karşı çıkmış, çalgısının tüm parlaklığının kaybolacağını öne sürerek akordunu asla bozmayacağını söylemişti. Bunun üzerine Brahms, programda yer alan Beethoven'ın *Op. 30, No. 2, Do Minör Keman Sonatı*'nı yarım ton tize aktararak çalmıştı. Bu kolay kolay her piyanistin konser ânında yapmaya cesaret edemeyeceği bir işti. Johannes büyük olasılıkla öğretmeni Marxsen'in yıllar boyu ona yaptırdığı transpoze¹ çalışmalarının boşuna olmadığını yaşayarak öğrenmiş ayrıca konserlerinin başarıyla sonuçlanmasına önemli bir katkı yapmıştı.²

Mayıs sonunda ulaştıkları Hannover'de onları Joachim bekliyordu. Brahms'tan yalnızca iki yaş büyük olmasına rağmen herkesin tanıdığı bir kemancı konumundaydı. Harika çocuk olarak başladığı müzik yaşamını aynı hızla sürdürüyordu. Saray orkestrasının başkemancısı olarak iki dostunun Kral V. Georg'un huzurunda çalmalarını sağlaması çok zor olmamıştı. 8 Haziran'da sarayda verdikleri konserde Brahms, arkadaşına eşlik etmenin yanı

1. (Fr. *Transposer*) Bir müzik parçasını bestelendiği tondan farklı bir tona aktarmak.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 65.

sıra kendi bestelerinden birini de seslendirmişti. O konserin tanıklarından bir saray müzisyeni günlüğüne, “Kemancı dinleyicileri çok etkiledi, piyanist o kadar değil. Seslendirdiği bestesi bir saray konseri için uygun bir seçim değildi,”¹ diye yazmıştı. Yine de Kral’ın huzurunda çalmak ikisi için de önemliydi ve gelecek konserler açısından iyi bir referans olabilirdi. Kısa süre sonra polis yetkilileri, Reményi’nin Macaristan’da karıştığı ayaklanma nedeniyle sakıncalı kişiler listesinde bulunduğunu ve hiç vakit kaybetmeden Hannover Krallığı sınırları dışına çıkması gerektiğini söylemiş, bu durum iki gencin planlarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştu. Birlikte yola çıktıklarına ve beraber konser verdiklerine göre Brahms’ın da Reményi’yle birlikte kenti terk etmesi gerekiyordu. Joachim, Weimar’a giderek Liszt’i ziyaret etmelerini öğütlemiş, ünlü besteciye onlardan bahseden bir mektup göndermişti.

12 Haziran’da Weimar’a ulaşılar. Özellikle Hamburg’un orta gelirli bir ailesinden gelen Brahms için Liszt’in sürdürmekte olduğu yaşam tam anlamıyla göz kamaştırıcı ama aynı zamanda ürkütücüydü. Çocukluk günlerinden beri saraylarda konserler veren, Avrupa’nın tüm hükümdarlarından saygı gören Franz Liszt, Weimar Sarayı müzik yöneticiliği görevinde de aynı şatafatlı yaşamı sürdürüyordu. Hemen her gün uzak ülkelerden gelen genç müzisyenler onun beğenisini kazanabilmek için kapısında bekliyor, onunla görüşmek için adeta birbirleriyle yarışıyorlardı. Tüm şöhretine rağmen, özellikle iyi piyano çalan gençleri gördüğünde onlarla ilgilenip yüreklendiriyordu. Brahms ve Reményi, Joachim’in tavsiye mektubu sayesinde Liszt’in yanına ulaşmakta zorluk çekmemişlerdi; özellikle Reményi ünlü piyanistle görüşmeyi çok arzu ediyor, onun beğenisini kazanabilmeyi umuyordu. O tarihlerde Liszt’in öğrencisi olan Amerikalı piyanist William Mason, yıllar sonra kaleme aldığı anılarında Brahms’ın Weimar ziyareti hakkında şunları yazmıştı: “1853 Haziranı’nın başlarında bir akşam Liszt birkaç satırlık bir not göndererek, ertesi sabah Altenburg’a² gelmemizi istediğini, piyanist ve besteci olarak çok ünleneceği söylenen Johannes Brahms adlı bir gencin, Reményi Ede’yle birlikte kendisini ziyarete gideceğini bildirmişti. Klind-

1. agy. s. 67.

2. Franz Liszt’in Weimar’daki malikânesi.

worth¹ ile birlikte Altenburg'a gittiğimizde, Brahms ve Reményi'yi içeride Raff² ve Pruckner³ ile birlikte beklerken bulduk. Onları selamladıktan sonra, (...) üzerinde Brahms'ın o tarihlerde henüz yayımlanmamış olan notalarının elyazmalarının durduğu masanın yanına yaklaştım. (...) Öylesine kötü bir elyazısıyla yazılmıştı ki, 'Bu yapıtı çalmam gerekse, önce temize çekmem gerekir,' diye düşündüğümü hatırlıyorum. Sonunda Liszt odaya geldi. Genel bir sohbetten sonra Brahms'a dönerek, 'Sizin bestelerinizi duymayı çok istiyoruz, onları bize çalacak mısınız?' diye sordu. Çok gergin olduğu hissedilen Brahms, bu denli heyecanlandığı bir ortamda çalmasının imkânsız olduğunu söyledi. Liszt'in ve Reményi'nin konuşmaları onu piyano başına geçiremedi. Liszt bu şekilde istediğini yaptıramayacağını anlayınca masaya yaklaştı, en üstte duran, okunması imkânsız *Scherzo*'yu⁴ eline aldı ve, 'Benim çalmam gerekecek,' dedi. Notaları piyanonun üzerine koydu. Daha önce onun deşifre çalmadaki becerisine sıklıkla tanıklık etmiştik ve bu konuda ne denli usta olduğunu biliyorduk. Ama yine de, ona güvenimize rağmen Raff ve ben, bu kez yanılmaktan korktuk. Liszt, *Scherzo*'nun ilk sayfasını açtığında adeta titriyordum. İlk bakışta hem kusursuz bir şekilde çalıp hem de çaldıkları hakkında görüşlerini söylüyordu. Duydukları Brahms'ı heyecana ve şaşkınlığa sürükledi. Raff, yapıttaki bazı bölümlerin Chopin'in *Si Bemol Minör Scherzo*'sundan⁵ esinlendiğini söyledi. Bana benzerlik çok az gibi geldi. (...) Brahms, daha önce Chopin'in yapıtlarını ne duyduğunu ne de gördüğünü söyledi."⁶

William Mason'ın anılarında anlatılanlara göre, aynı akşam Liszt, orada bulunanların isteği üzerine kendi *Si Minör Piyano Sonatı*'nı seslendirmeye başlamış ancak bir süre sonra Brahms'ın oturduğu yerde uyuklamaya başladığını görmüş, yine de yapıtı sonuna dek çalıp sonrasında piyano başından kalkarak odayı terk etmişti. Pek çok kaynakta yer alan bu öykünün doğruluğu konusunda müzik tarihçileri farklı görüşlere sahip. Bunun nedeni, Ma-

1. Karl Klindworth: Liszt'in öğrencilerinden biri.

2. Joachim Raff: O dönemde Liszt'in asistanı konumundaki İsviçreli piyanist ve besteci.

3. Dionys Pruckner: Liszt'in bir başka öğrencisi.

4. Brahms'ın, daha sonra Op. 4 olarak yayımlanacak *Mi Bemol Minör Scherzo*'su.

5. Op. 31, *Si Bemol Minör Scherzo*.

6. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 70.

son'un anılarında bu olayı anlattıktan sonra, oturduğu yerden Brahms'ın gerçekten uyuklayıp uyuklamadığını göremediğini ama Reményi'nin kendisine böyle söylediğini eklemiş olması. Bir süre sonra Brahms ve Reményi'nin aralarının iyice bozulacağı ve ortak turne planlarının Weimar'dan ileri gidemeyeceği göz önüne alındığında, Macar kemancının Brahms'a karşı böyle bir karalama kampanyası başlatmış olabileceği akla geliyor. Brahms sonraki yıllarda arkadaşlarına, Weimar'da geçirdiği birkaç haftanın ardından kendisini oraya ait hissetmediğini ve bu nedenle kenti terk etmeye karar verdiğini anlatmış, Liszt hakkında şunları söylemişti: "Liszt'i dinlememiş birinin konuşacak bir şeyi olmamalı. En başta o geliyor, onun ardından epey bir ara var. Piyano çalışı kendisine has, eşi benzeri olmayan ve taklit edilemeyen bir şeydi. (...) Bizler de piyano çalışıyoruz ama hepimiz birden ancak onun iki elinin birkaç parmağı olabiliriz."¹

Brahms ve Reményi'nin taban tabana zıt karakteri Weimar'da iyice su yüzüne çıkmıştı. Macar kemancı, Liszt'in çevresinde olabildiğince uzun süre kalmaya, onun hayranları arasına katılıp onun desteğini arkasına alarak yoluna devam etmeye kararlıydı. Brahms ise yetiştiği ortamdan tümüyle farklı bir yaşam sürdürülen Weimar'dan bir an önce kopmak, kendi yoluna gitmek istiyordu. Bu şartlar altında, artık ortak bir turne gezisinden söz etmenin anlamı kalmamıştı. Yine de, delikanlı bu denli çabuk ve önemli bir başarı elde edemedi Hamburg'a dönmek istemiyordu. Bu şartlarda yeniden Joseph Joachim'ın yanına dönmek en iyi çözüm gibi görünüyordu. Birkaç hafta önceki kısa görüşmelerinde ikisi de birbirinden çok hoşlanmış, iyi dost olabileceklerini hissetmişlerdi.

Brahms ve Joachim birlikte vakit geçirmekten çok hoşnuttu ancak delikanlının Hamburg'daki ailesi, oğullarının uzun süre başkasının yanında yük olmasını istemiyordu; turnenin yarım kalmış olması onları üzmüş, Johannes için kurdukları hayallerin suya düşmesine neden olmuştu. Brahms ailesinin bu endişeli ruh halini dağıtabilmek için Joachim, son derece içten bir tonda kaleme aldığı mektubu Hamburg'a yollamış, oğullarıyla birlikte olmaktan çok mutlu olduğunu, Johannes'le sanat yolunda yeni maceralara atılmanın çok hoşuna gittiğini belirterek delikanlının çok ya-

1. Max Kalbeck, *Johannes Brahms*, Cilt 1, s. 90.

kın bir zamanda içindeki bu yüce duyguları kendi yapıtlarına yansıtmaya başlayacağını eklemişti.¹

Brahms aslında o günlerde gerçekten ne yapacağını bilemez bir haldeydi. Nereye gitmesi, içindeki müzik coşkusu yansıttığı yapıtları kime göstermesi gerektiğini bir türlü tam olarak kestiremiyordu. Joachim ona Düsseldorf'a gidip Schumann'la konuşmasını öğütlemişti ama delikanlının içinde bir kuşku vardı. Birkaç yıl önce Hamburg'da olduğu gibi bir kez daha reddedilmek, daha da kötüsü görmezden gelinmek istemiyordu. Joachim, kısa süre önce Düsseldorf'taki müzik festivalinde yakın dostluk kurduğu Robert Schumann'ı ve piyano başında olağanüstü bir kadına dönüşen Clara'yı anlattıkça delikanlının fikri değişecek gibi oluyor ama karar veremiyordu. İçinde her şeyden önce uzak diyarlara, bilmediği yerlere gitme özlemi vardı. Daha doğrusu adını duyup hayalinde canlandırdığı Ren Nehri boyunca aklına estiği gibi dolaşmak istiyordu.

Temmuz sonunda Joachim'in yanından ayrılıp güneye doğru yol almaya başladı. Belli bir rotası yoktu, küçük kasabalarda konaklıyor, Ren'in azgın sularına yön veren Lorelei Kayalıkları'na tırmanıyordu. Annesi, oğlunun yaptığı gezinin aynı zamanda tehlikelerle dolu olduğunu bildiği için ona gönderdiği mektupta, dikkatli olmasını, kayalıklarda dolaşırken özellikle fırtınalı havalarda çok iyi korunmasını öğütlüyor, böyle geziler sırasında kazaya uğrayan yakınlarını oğluna hatırlatmaktan kendisini alamıyordu.² Eylül başında Bonn yakınlarındaki Mehlem'de, Banker Wilhelm Ludwig Deichmann'ın evine ulaştığında, ardında konakladığı elli sekiz kasaba bırakmıştı.

Joachim'in yakın dostu olan Deichmann'lar Hamburglu bu yetenekli delikanlıyı evlerinde misafir etmekten çok memnun olmuşlardı. Aynı zamanda Schumann'ların yakın dostu olduklarından, Brahms'ın Düsseldorf'a gitme konusu yeniden gündeme gelmiş, Wilhelm Deichmann da tıpkı Joachim gibi, bu ziyareti mutlaka yapmasını söylemişti. Üstelik müziğe çok düşkün olan bankerin kitaplığında Schumann'ın notaları vardı; Brahms burada kaldığı süre boyunca bunları inceleme fırsatı bulmuş, gördükleri karşısında içindeki öfke, yerini hayranlığa bırakmaya başlamıştı.

1. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 43, Georg Wenderoth Verlag, 1998.

2. agy. s. 43, 44.

Belki gerçekten Düsseldorf'a gitmesi ve Robert Schumann'ı görmesi iyi olabilirdi. Bonn'da tanıştığı müzik yöneticisi Joseph Wilhelm Wasielewski de aynı görüşteydi; bunca yakınına gelmişken mutlaka Schumann'ları görmesi gerekiyordu.

Böylece 30 Eylül 1853 günü Hamburglu genç müzisyen Johannes Brahms, Düsseldorf'ta Schumann'ların kapısını çaldı. Farkında olmasa da yaşantısının en önemli günüydü. Az sonra karşılaşacağı iki insan, geleceğini tümüyle değiştirecekti. İçeri girdiğinde nasıl davranması gerektiğini bilememekle birlikte, kendisini Weimar'da Liszt'in karşısında olduğundan çok daha rahat hissetmişti. Schumann'ların evi ve yaşamı, onun Hamburg'da geçirdiği çocukluk günlerine benziyordu. Burada piyano başına geçip bestelediklerini Robert Schumann'a dinletebilirdi. Brahms da öyle yaptı, ürkek adımlarla piyanonun başına oturdu ve çalmaya başladı. Schumann bir süre sonra dinlediklerinden öylesine etkilenmişti ki, Clara'nın çalınanları duyması gerektiğini düşünerek onu yanlarına çağırdı. Çalması sona erdiğinde delikanlı hayranlıkla kendisine çevrilmiş iki çift gözle karşılaştı; özellikle Clara'nın bakışları onu çok etkilemiş olmalıydı.

Schumann'lar genç konuklarını büyük bir sevecenlikle karşılamış; kentte kaldığı süre içinde sıklıkla kendilerini ziyarete gelebileceğini, onu dostlarıyla tanıştırmak istediklerini söylemişlerdi. Böylece Brahms'ın yaşamında yeni bir sayfa açılmış oluyordu. Clara kendisinden on dört yaş küçük olan delikanlıdan çok hoşlanmaya başlamıştı; gerçi onu nasıl görmesi gerektiğine bir türlü karar veremiyordu. Bazen, uzun süredir uzakta olan evin en büyük çocuğu geri dönmüş gibi hissediyordu. Bazen de içindeki duyguları adlandırmakta güçlük çekiyordu ama ne olursa olsun Johannes'in aralarına katılmasından çok hoşnuttu. Robert için de benzer bir durum söz konusuydu. Sanki bir rüyadaydı ve kendi gençlik haliyle arkadaş olma şansı yakalamıştı. Besteleri uzun zamandır duymayı hayal ettiği yeni ve farklı bir müziğin müjdecisi gibiydi; kendi yapamadıklarının, yapılabilir olduğuna inanmaya başlamıştı. Joseph Joachim'e 8 Ekim 1853 günü, Brahms'la tanışmasından yalnızca dokuz gün sonra şunları yazmıştı: "İnanıyorum ki Johannes, vahiylerini kâğıda geçirecek gerçek bir havari."¹ Delikanlının ön adının Aziz Yuhanna (Johannes) ile aynı olması, onu

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 79.

Schumann'ın gözünde ilahî bir varlık şekline sokmuş gibiydi.

Ailenin yakın dostları hemen bu yetenekli delikanlıya ilgi göstermiş, onu aralarına almışlardı. Schumann'ın öğrencisi Albert Dietrich, kentteki sanat okulunda öğretmenlik yapan dostları ayrıca o tarihlerde Düsseldorf'a gelen Fransız ressam Jean-Joseph Bonaventure Laurens, Brahms'la hemen yakınlık kuran kişilerin başında geliyordu. Fransız ressamın kaleminden çıkan bir çizim, delikanlının o günlerdeki masum ve çocuksu ifadesini başarıyla yansıtıyordu.

Schumann ve Brahms'ın ortak noktaları yalnızca benzer müzik zevkleri değildi. Edebiyat konusunda da bakış açıları aynıydı; bu nedenle akşamları sıklıkla birlikte kitap okumaya başlamışlardı. 10 Ekim'de Schumann, günlüğüne Jean Paul'ün *Titan*'ını okuduklarını ve şiir üzerine konuştuklarını not etmişti. Ayın ortasında Joachim'in de aralarına katılması coşkularını iyice artırmış; Brahms, Dietrich ve Schumann onun için besteledikleri sonatı birlikte seslendirmişlerdi. 1853 Ekimi hepsinin yaşamı için unutulmaz bir ay olacak gibi görünüyordu; sanki zaman durmuş, hep birlikte başka bir dünyada tüm karmaşa ve sorunlardan uzak yalnızca sanatla baş başa kalmıştı. Kimse bu rüyanın bitmesini, sabahın gelmesini istemiyordu. Ay sonunda önce Joachim, Hannover'e dönmüş, ardından Brahms, Düsseldorf'tan ayrılmıştı. Schumann, delikanlının mutlaka Leipzig'e gitmesini, müzik açısından çok önemli bu kenti ziyaret etmesini ve orada yapıtlarının basımı için Breitkopf&Härtel Yayınevi'yle konuşmasını istiyordu. Hatta bu konuda ona yardımcı olabilmek için yayınevine mektup yazmış ve ilk bağlantıyı kurmuştu.

Brahms, Düsseldorf'tan ayrıldıktan sonra kısa bir süre Mehlem'de Deichmann'ların yanında kalmış, sonrasında Hannover'e gitmişti. Ne yapması gerektiğine Joachim'le birlikte karar vermek istiyordu; arkadaşının önerileri onun için çok önemliydi. Brahms, Joachim'in de aynı görüşte olduğunu öğrenince, Schumann'ın öğüdüne uyup Leipzig'e gitmeye karar verdi; üstelik bu kentte yapıtlarının basımı konusunda da temaslarda bulunabilirdi. Kasım ortasında ulaştığı Leipzig'de, genç besteci Heinrich von Sahr'ın çok yardımını gördü. Delikanlı hem onun evinde konaklamış hem de kentteki müzik çevreleriyle onun yardımıyla temasa geçmişti. Yerel basın Brahms'ın gelişini haber olarak okuyucularına duyurmuş, Schumann'ın makalesi sonrasında delikanlının adı tümüyle bilinmez olmaktan çıkmıştı. Sahr, Brahms kente gel-

meden, Schumann'ın sözünü ettiği müzik dünyasının kurtarıcısı hakkında dostlarından bazı ön bilgiler edinmişti; onunla tanıştıktan sonra söylenenlerin gerçekliğine tanık olmuş ve bir arkadaşına şunları yazmıştı: "Harika bir insan! Onu gün ışığına çıkardığı için Schumann'a ne kadar teşekkür etsek az. Buraya geldiğinden beri hayatımın en güzel günlerini yaşıyorum. Tam hayalimde canlandırdığım sanatçı tipine uygun biri."¹

Brahms yapıtlarını yayımlatma konusunda oldukça şanslı sayılırdı. Leipzig'deki en önemli nota basımevlerinin başında gelen Breitkopf&Härtel, Schumann'ın yolladığı mektup sonrasında yapıtlarıyla ilgileniyordu; üstelik Schumann'ın telif ücreti olarak önerdiği 40 altını, dört yapıtı için ödemeye hazırdı. O tarihlerde Brahms'ın basılabilecek durumda olan yapıtları arasında iki piyano sonatı (*Do Majör ve Fa Diyez Minör*), *lied*'ler, bir keman-piyano sonatı, piyano, keman ve viyolonsel için *Re Minör Üçlü* ve *Mi Bemol Minör Scherzo* vardı. Bunların çok azının basılabilecek olgunlukta olduğuna inanıyor, notalarını yayımlama konusunda aceleci davranmak istemiyordu. Schumann ise tümünün basılmaya uygun olduğunu, doğru sıralamayla yayımlanırsa herkesin ilgisini çekeceğini söylüyordu. Bu konuda Joachim'ın de fikrini alan Brahms sonunda Breitkopf&Härtel'e dört yapıtını vermişti; bunlar, Joseph Joachim'e ithaf edilen *Op. 1, Do Majör Piyano Sonatı*, Clara Schumann'a ithaf edilen *Op. 2, Fa Diyez Minör Piyano Sonatı*, Bettina von Arnim'e ithaf edilen *Op. 3, 6 Lied* ve Schumann'ın yakın dostu Leipzigi piyanist Ernst Ferdinand Wenzel'e ithaf edilen *Op. 4, Mi Bemol Minör Scherzo* idi. Delikanlı *Re Minör Üçlü*'yü bir türlü yayımlanacak olgunlukta görmeyerek kısa süre sonra notalarını imha etmiş, keman-piyano sonatının notaları ise yolculuklar sırasında kaybolduğu için basılamamıştı.

Leipzig'deki başarılı görüşmelerin ardından, yaşadıklarını anlatmak ve akıl danışmak için yine Hannover'in yolunu tutup, Joachim'in yanına gitmişti. Ancak yapıtlarının basılmasında asıl faktörün Schumann'ın tavsiyesi olduğunu çok iyi bildiği için, hiç vakit kaybetmeden ona bir mektup göndermişti. Schumann'lar o sırada Hollanda'da bir konser gezisindeydiler ve aldıkları mektubun her satırı, genç dostlarının ne denli mutlu olduğunun kanıtı gibiydi:

1. Max Kalbeck, *Johannes Brahms*, Cilt 1, s. 137.

*Mynheer Domine!*¹

Sayenizde tarifsiz sevinçler ve mutluluklar yaşayan birinin size böyle-sine komik bir şekilde hitap etmesini hoş görün. Size anlatacak mükem-mel haberlerim var. Sizin içten tavsiyeniz sayesinde Leipzig'de beklenti-min üzerinde sıcak bir şekilde karşılandım. Härtel memnuniyetle ilk ya-pıtlarımı basmaya hazır olduğunu söyledi. (...) Yapıtlarımın ikincisini eş-i-nize ithaf etmek için izninizi istiyorum. Buna güçlükle cesaret ediyorum ve bunu size olan saygımın ve şükran duygularımın bir belirtisi olarak görüyorum.²

Brahms kısa süre sonra yeniden Leipzig'e döndü; hem yapıtlar-ının ilk baskısını almak hem de aynı günlerde kente gelecek Hec-tor Berlioz'un konserlerini dinlemek istiyordu. Bu konser yalnızca Leipzig'de değil, civar kentlerde de yankı bulmuş, Liszt ve onun hayranı olan pek çok müzisyen Berlioz'un yapıtlarını dinlemek için Leipzig'e gelmişti. Liszt'in çevresindekiler arasında Macar ke-mancı Reményi de vardı. İki genç aylar sonra yeniden karşılaşmış-tı. Brahms, Joachim'e gönderdiği mektupta Liszt'in ve Reményi'nin kendisine çok sıcak davrandıklarını, birlikte Berlioz'u ziyaret et-tiklerini, Fransız bestecinin de kendisine iyi davrandığını yazmıştı. Bu bilgiler delikanlının Leipzig'de herkes tarafından önemsendiği ve müzik yaşamının bir parçası olarak görüldüğünün en iyi ispatı gibiydi. Brahms aynı mektupta, yaklaşmakta olan Noel tatilini Hamburg'da ailesinin yanında geçirecek olmaktan büyük mutlu-luk duyduğunu da belirtmişti.³ İlk kez ayrıldığı ve yedi ay aşkın süredir uzak kaldığı evini özlemekte çok haklıydı. Üstelik onların yanına ilk yapıtları basılmış, başarılı ve geleceği parlak bir genç müzisyen olarak çıkacaktı. Hamburg'dan uzak geçen süreyi ne denli iyi değerlendirdiğinin en güzel ispatı, basılı yapıtları ve bun-lardan kazandığı para olacaktı.

Brahms, Leipzig'den ayrılmadan kentte düzenlenen çeşitli toplantılarda oda müziği konserlerine katılmış, kemancı Ferdi-nand David'le birlikte çalmıştı. Bu konserlerde delikanlıyı izle-

1. Brahms Schumann'ların Hollanda'da olduğunu göz önünde bulundurarak Almanca *Mein herr* (Sayın) ifadesi yerine Hollandaca *Mynheer* sözcüğünü kullanmış, ayrıca *Dominus* (Bay) ya da *Domina* (Bayan) yerine, ikisine birden hitap ettiğini düşünerek, *Domine* şek-linde yazmıştır.

2. Max Kalbeck, *Johannes Brahms*, Cilt 1, s. 139, 140.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 133.

yenlerden Hedwig von Salomon o günlerle ilgili şunları yazmıştı: “Schumann tarafından sözü edilen mesih, sarışın ve yumuşak görünüşüyle karşımda oturuyordu. (...) Saflık, masumiyet, doğallık, güç ve derinlik en belirgin özellikleriydi. (...) Müziği, Beethoven tarzıydı; içinde akıl almaz bir derinlik ve güç barındırıyordu. (...) Ona, müzik yöneticisi ya da profesör olduğunda böylesine keyifle müzik yapamayacağını söylediğimde gülerek ve kararlı bir şekilde, ‘Bu nedenle hiçbir görevi kabul etmiyorum,’ dedi. Bütün bu özelliklerinin yanında, henüz kalınlaşmamış ince bir çocuk sesine sahipti. Ve her genç kızın, hiç yüzü kızarmadan öpmek isteyeceği çocuksu bir çehresi vardı.”¹

Leipzig günlerinde tanışıp sonraki yıllarda dostluğunu sürdürdüğü isimlerden biri de o tarihlerde müzik öğrencisi olan Julius Otto Grimm’di. 20 Aralık’ta Grimm’le birlikte Hannover’e gitmişler, Brahms kısa süre sonra Hamburg’a ailesinin yanına dönmüştü. Herkes bunca zaman sonra, böylesine keyifli bir kavuşmadan dolayı çok sevinçliydi. Noel’i coşkuyla kutlamış, birlikte olmanın mutluluğunu yaşamışlardı. Brahms vakit kaybetmeden hemen Hannover’e dönmek istiyordu çünkü ocak sonuna doğru Schumann’lar kente gelecek ve bir dizi etkinliğe katılacaklardı. Delikanlı, Düsseldorf’taki güzel günleri yeniden yaşamak için can atıyordu. Ama öncesinde, özellikle yapıtlarının basılmasını borçlu olduğu Robert Schumann’a ilk notalarından birer kopya yollamak ve bir kez daha teşekkür etmek istiyordu. Yapıtlarla birlikte gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: “İlişikte, bu dünyanın vatanı olma hakkını size borçlu olan evlatlıklarınızı yolluyorum. (...) Yeni görünüşleri gözüme fazla düzgün ve korkutucu, neredeyse Filistinli gibi geldi. Doğanın masum çocuklarını, böylesine düzgün kıyafetler içinde görmeye alışamayacağım.”²

3 Ocak 1854 günü Brahms yeniden Hannover’deydi; yıl sonunda kente gelen genç piyanist Hans von Bülow’la hemen arkadaş olmuşlardı. Brahms’tan üç yaş büyük olan Bülow, ilk piyano derslerini Dresden’de Friedrich Wieck’ten almış, sonrasında bir süre hukuk eğitimine devam etmek zorunda kalmıştı. Liszt ve Wagner’in müziklerine olan hayranlığı nedeniyle bir süre iki bes tecinin yakınında bulunmuş, 1853 başlarında adını Avrupa’nın değişik kentlerinde piyanist olarak duyurabilmek amacıyla uzun

1. agy. s. 135, 136.

2. agy. s. 138.

bir konser turnesine çıkmıştı. Hannover'e geliş nedeni, konserler vermek ve eğer imkân olursa sarayda iş bulabilmektir. Bu isteğini gerçekleştiremeden 10 Ocak'ta kentten ayrılacak ancak Brahms'la dostlukları sonraki yıllarda da sürecekti. Bülow, Hannover'den annesine gönderdiği mektupta yeni tanıştığı arkadaşı hakkında şunları yazmıştı: "Robert Schumann'ın genç mesihini oldukça yakından tanıdım. Çok cana yakın biri, yeteneğini sanki ilahî bir güçten almış."¹

Ay sonunda Robert ve Clara Schumann, Hannover'e gelmişti. Aylar önce Düsseldorf'taki gibi birlikte olmak hepsine iyi gelmişti; bol bol eğlenmiş, başarılarını doyasıya kutlamışlardı. Ancak kimse yaklaşmakta olan kara bulutların farkında değildi. Ocak ayı sonunda Joachim, Grimm ve Brahms dostlarını Düsseldorf'a uğurladığında, Robert'i sağlıklı olarak son görüşleri olduğundan üçü de habersizdi. Brahms kentten ayrılmalarının hemen sonrasında Albert Dietrich'e, "Buradaki günlerimiz Schumann'lar sayesinde tam bir şölene dönüştü,"² diye yazmıştı. Ancak çok geçmeden şubat sonunda gelen haberler inanılacak gibi değildi. Schumann'ın akli dengesini yitirdiği ve evde barınamayacak hale geldiği söyleniyordu. Kimse okuduklarına ve anlatılanlara inanmak istemiyordu ama yazılanlar gerçektir. Brahms hiç vakit kaybetmeden yola çıkmış, 3 Mart'ta Düsseldorf'a ulaşmıştı. Dostları, Schumann'ın Bonn yakınlarındaki özel bir kliniğe götürülmesi gerektiğini söylüyorlardı. Delikanlının elinden Robert için fazla bir şey gelmiyordu ama Clara'nın gerçekten yardıma ihtiyacı vardı. Johannes, o anda neler yaşadığının tam farkında olmayan "Bayan Schumann"ın yakınında bulunmalıydı. O anda ve sonraki tüm yaşamında.

1. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumente*, s. 73.

2. agy. s. 73.

Endenich'te günbatımı, Düsseldorf'ta yaşama tutunma çabaları, 1854-1856

4 Mart 1854 Cumartesi günü, Schumann ailesinin Düsseldorf'ta kalan üyeleri ve onlara yardım edebilmek için çırpınan yakınları için gerçekten zor bir gündü. Kimse ne yapması gerektiğini kestiremiyor, Robert'i Endenich'e götüreren araba uzaklaştıktan sonra ailenin yaşamının nasıl devam edeceğini bilemiyordu. Clara, kocasının kendisini Ren Nehri'ne atmasından beri arkadaşı Bayan Leser'in yanında kalıyor, evine dönecek gücü kendisinde bulamıyordu. Kızının yanında olabilmek için Berlin'den gelen Marianne Bargiel, çocukları Woldemar ve Cäcilie'ye aynı akşam gönderdiği mektupta karşılaştığı durumu şöyle anlatıyordu: "Bir saat kadar önce Robert, doktorlar ve bakıcılar eşliğinde Bonn yakınlarındaki bir akıl hastanesine götürüldü. İçinde bulunduğumuz durum gerçekten çok kötü. Daha iyi haberler alabilmeyi ümit edip Clara'yı olabildiğince korumaya çalışmalıyız. Şu anda berbat durumda. Bugün onu evine götürmeyi ve çocuklarla ilgilenmesini sağlamayı tasarlıyorum. Şimdilik çocukların ne yaptığı umurunda değil, elinde Robert'in resmiyle öylece duruyor. Bütün gücümle başka şeylerle uğraşmasını sağlamaya çalışacağım; onunla birlikte ağlayıp sızlamak çok yanlış olur. Robert için fazla bir umut ışığı göremiyorum. Dün akşam, çok iyi bir insan olan Doktor Böger'le konuşmaya çalıştım ama fazla uzun konuşamadık; bugün eğer onu yalnız yakalayabilirsem tekrar bilgi almak istiyorum. Robert'in zihinsel olarak sağlıklı olmadığını söyleyebiliriz, burada herkes bunu biliyor. Bedensel hiçbir rahatsızlığı yok."¹

Aynı gün akşam saatlerinde Clara ve annesi, Bilkerstraße'deki

evlerine gitmişlerdi; kocasının yokluğunda eve girmek onun için çok güç olmuş, genç kadın yaşadıklarını günlüğüne şu satırlarla aktarmıştı: “Akşam saat altıda, annemle birlikte eve gittik. Onun odasına girmenin nasıl olduğunu yazamayacağım. Çok geçmeden Brahms ve Dietrich geldi, akşamı benimle geçirdiler. Bu davranışları, ilk akşam beni üzüntümle baş başa bırakmak istememeleri gerçekten çok dostçaydı. (...) İyi kalpli Bayan Leser de geldi. Onun hakkında ne söyleyebilirim ki? Bu süre boyunca gösterdiği ve hâlâ göstermeye devam ettiği kendisini feda edercesine arkadaşlık (...) yalnızca hissedilebilir ve ben de bunu tüm kalbimle hissettim. (...) Gece geç saatte, bakıcılardan biri Endenich’ten geri dönüp Robert’in salimen oraya ulaştığı haberini verdi.”¹

Clara, yaşantısındaki en korkunç günlerden birini bu şekilde göğüslemişti. Annesi ve dostlarının yardımı ona yaşadığı üzüntüye dayanma gücü veriyordu. 5 Mart’ta Joseph Joachim de aralarına katılmıştı; haberi alır almaz gelmek istemiş, konseri olduğu için ancak gece trenine binerek pazar sabahı Düsseldorf’a ulaşabilmişti. Gün boyu Clara’dan yaşadıklarını dinlemiş, akşam saatlerinde birlikte müzik yapmış, doğal olarak Robert’in yapıtlarını seslendirmişlerdi. Bu ikisine de üzüntü verse de, aynı zamanda onu hâlâ yanlarında gibi hissetmelerini sağlıyordu. 6 Mart’ta Clara öğrencilerini kabul etmeye başlamıştı. Çocukluğunda babasının ona aşıladığı görev bilinci ve sorumluluk duygusu bir kez daha kendisini belli etmiş, bütün üzüntüsüne rağmen günlük yaşamını elinden geldiğince normal akışında devam ettirmeye gayret etmişti. Bu aynı zamanda, artık ailenin tüm sorumluluğu ve maddi yükü omuzlarında olduğu için, yapması gereken bir şeydi. Gelecek günlerin neler getireceğini bilemediği ve özellikle Robert’in bakımının çok masraflı olacağını tahmin ettiği için bir zorunluluk gibiydi. Kısa süre sonra birbiri ardına yardım teklifleri alacak ancak bunların büyük bölümünü kibarca geri çevirecekti; o güne dek kimseye muhtaç olmadan yaşamayı başardığı gibi, bundan sonra da aynı şekilde kendi kazancıyla geçimini sürdürebilirdi.

6 Mart’ta Clara’yı en çok heyecanlandıran şey, Robert’i Endenich’e götüren Doktor Hasenclever’in Düsseldorf’a dönerek ona bilgi vermesiydi. Duydukları üzüntüsünü biraz olsun azaltmıştı.

Doktor Hasenclever, geniş bir bahçe içindeki kliniği çok beğenmişti. Robert'in odası kentin etrafını çevreleyen tepelere bakıyordu ve sabah güneşi odanın içine doğuyordu. Kliniğin sahibi Doktor Richarz hastasını sevgiyle karşılamış, onu her istediğinde çağırabileceği bakıcısıyla tanıştırmıştı. İlk öğrenebildiği bilgiler, Clara'nın içine biraz su serpmiş olsa da hâlâ tam anlamıyla rahatlamış değildi; kocası hakkında daha fazla şey bilmek istiyor, hastalığın nasıl seyrettiğini merak ediyordu.

Doktor Franz Richarz özellikle akıl hastalarının tedavisi konusunda uyguladığı modern yöntemlerle tanınıyordu. Önceleri Siegburg'daki akıl hastanesinde çalışmaya başlamış, buradaki yöntemleri daha sonra Bonn yakınlarındaki Eendenich'te açtığı kendi kliniğinde geliştirerek uygulamaya devam etmişti. Bu yöntemlerin temelinde, hastaların meşguliyetle tedavisi yer alıyordu. Açık havada, beden gücüyle çalışmanın pek çok hastada iyi sonuç verdiği gözlemlenmişti. O güne dek çok kullanılmayan ilaçla tedavi yöntemlerine de Doktor Richarz sıklıkla başvuruyor, ancak ilacın verilme şekli ve kullanılan maddeler ne yazık ki hastalar için çoğunlukla gerçek bir işkenceye dönüşüyordu. İlaç tedavisine gerek duyulan hallerde, çoğunlukla hiçbir faydası olmayacak bazı kimyevi maddeler, kafatasında açılan küçük bir delikten beyne enjekte ediliyordu. Doktor Richarz'ın önem verdiği bir diğer nokta, klinikte hastanın kendisini evinde hissetmesini sağlamaktı. Bu nedenle az sayıda hasta kabul ediyor, bu da bakım masraflarının artmasına neden oluyordu. Eendenich'te kliniğin çok önem verdiği bir diğer nokta da, hastalara kaba kuvvet uygulamamaktı. O tarihlerde akıl hastaları çoğunlukla iyileşemeyecek kişiler olarak görüldüklerinden sıklıkla işkenceye maruz kalıyor, kötü şartlarda barınıyorlar ve tedavi edilmeleri yönünde bir çaba harcanmıyordu. Genel kanı, bedensel bir hastalığın insanın aklını yitirmesine neden olduğuydu.¹ Marianne Bargiel'in çocuklarına yazdığı mektubun sonunda yer alan, "Robert'in zihinsel olarak sağlıklı olmadığını söyleyebiliriz, burada herkes bunu biliyor. Bedensel hiçbir rahatsızlığı yok," ifadesi, bu yaygın kanının çok da doğru olmadığını açıklaması gibiydi.

Schumann'ın hastalandığı haberi, müzik çevrelerinde kısa sürede yayılmıştı. Clara, 7 Mart'ta ona gönderilen onca mektuba

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 396, 397.

hem sevindiğini hem de üzüldüğünü günlüğüne yazmıştı. Özellikle gazetelerde yazılanların, hastalığı olduğundan daha kötü göstermesi üzüntüsünü iyice artırıyordu. Bunları okudukça yarasının yeniden kanadığını yazmıştı. Ancak aynı zamanda kocasının bunca sevildiğini öğrenememesi de onu üzüyordu. Günlüğüne, “Böylesine takdir edilen bir insanın, kötü biri olduğunu zannedip melankoliye kapılarak hastalandığını düşünmek beni çıldırtıyor,” diye yazmıştı.¹ Clara’nın günlüklerinde ve yazdığı mektuplarda kocasının hastalığının izini sürmeye devam etmeden, müzik tarihçilerinin hâlâ tartışmaya devam ettiği birkaç noktaya dikkat çekmekte fayda var.

Clara günlüğünde ve arkadaşlarına yazdığı mektuplarda daima, klinikte tedavi olma fikrinin Robert’in isteği olduğunu vurgulamaya özen göstermişti.² Müzik tarihçisi Dieter Kühn, Clara’nın bunu sıkça tekrarlamasının altında bir suçluluk duygusunun yatıyor olabileceğini öne sürüyor. Kühn’e göre, Robert’in kendisini nehre atmasının nedeni, büyük olasılıkla bir gece önce Clara’yla yaşadığı bir tartışmaydı. 26 Şubat akşamı yaşanmış olabilecek bu tartışmada, belki de Clara, kocasına artık evde bakılamayacak hale geldiğini söylemiş ve ona bir kliniğe yatmasını önermişti. Bunun sonucunda, 27 Şubat’ta, artık istenmediğini ve karısının onu sevmediğini düşünen Robert, kendisini öldürmek istemiş ancak başaramamıştı.³ Clara’nın 1854 yılının şubat ve mart aylarına ait günlüklerini nisanda kaleme aldığı bilindiği için, olayları yaşadığı gibi değil, sonradan kurguladığı şekliyle kâğıda geçirmesi olası. Ancak yine de, kocasını ne denli sevdiği, yazdığı yüzlerce mektup ve günlük sayfasında açıkça belli olan kadının, bir tartışma ânında kalbini kıracak bazı sözler söylemiş olsa bile, onu tümüyle evden uzaklaştırmayı planladığını düşünmek pek akla yakın gelmiyor. Clara’nın dostlarına yazdığı mektuplarda kocasının hastalığıyla ilgili benzer ifadeler kullanması da büyük olasılıkla, insanın yaşadığı felaketler karşısında zihninde canlandırdığı ve “kurgusunu beğendiği” bir anlatım şeklini sıklıkla yinelemesinin sonucuydu; kendi suçunu gizlemek gibi bir niyeti yoktu.

1. Robert Schumann in *Endenich (1854-1856)*, s. 64.

2. 26 Şubat’ta günlüğe yazdıkları (s. 372), sonraki sayfalarda yer alan 15.3 ve 22.3 tarihli mektuplar.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 398-404.

Clara'nın, kocasının hastalık sürecinde suçlanabileceği tek nokta, onu görmek için çaba sarf etmemesi ve ölümünden iki gün öncesine dek ziyaretine hiç gitmemesiydi. Günlüklerinde ısrarla, doktorların iyileşmeye olumsuz katkı yapacağını söylediklerini ve bu nedenle kocasını görmesini yasakladıklarını belirtse de, bu konuda daha ısrarcı olabilirdi. Burada da, çocukluğundan beri otoriteye baş kaldırma konusunda çok atak olmadığını belirtmekte fayda var. Babasının kendisi için koyduğu kurallara büyük bir titizlikle uymuş; ancak Robert'in yardımıyla onun boyunduruğundan kurtulabilmişti. Evlilikleri, özellikle ilk yıllarda çok uyumlu gibi görünse de, yine de Robert'in koyduğu kurallara uymak Clara için sorgulanmadan kabul edilmiş bir durumdu. İlk kez şimdi, kendi kararlarını vermesi gerekiyordu ama doktorların koyduğu kurala uymalı ve kocası tümüyle iyileşmeden onu görmemeliydi. Doktorlara yolladığı mektuplarda bazen bu isteğini dile getiriyor ancak çok ısrarcı olmuyordu. Müzik tarihçilerinin onu bu denli suçlayacaklarını bilse mutlaka farklı davranırdı. Eğer yaşadıklarını kendisinden sonrakiler için kabul edilebilir şekle sokmak gibi bir düşüncesi olsaydı, Robert'i daha sık ziyarete gider ve bunu defalarca günlüğüne yazardı.

Robert'in, Endenich'e gidişinin üzerinden bir hafta geçmişti; o gün (11 Mart) aynı zamanda üçüncü çocukları Julie'nin doğum günüydü. Küçük kız dokuz yaşında olmuştu. Clara günlüğüne, "Çocukların varlığı beni avutacağına, bana endişe kaynağı oluyor. Zavallıların böylesi bir babaya sahip olduklarını, onu belki de tümüyle kaybettiklerini düşünüyorum,"¹ diye yazmıştı. İlk kez, satır arasında bile olsa Robert'in bir daha iyileşemeyeceği fikrini aklından geçirmişti. Yine de umudunu kaybetmek istemiyordu, kocasıyla birlikte yürüdükleri yollarda yalnız başına dolaşüyor, etrafındaki her şeyi Robert'le birlikte görüyormuş gibi düşünmek istiyordu: "Güneş çok güzel parlıyordu, onun bunu görüp göremediğini aklımdan geçirdim. Acaba beni düşünüyor muydu? Beni hissediyor olmalıydı. Yürürken durmadan ağladım. Kulaklarında sesler duyduğu zaman bu güzergâhı birlikte yürümüştük."²

13 Mart'ta Clara'nın annesi Marianne Bargiel, Endenich'e giderek doktorlardan Robert'in durumu hakkında bilgi almıştı. Kızının klinikten gelen kısıtlı ve çok da tatminkâr olmayan haber-

1. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 68.

2. *agy.* s. 68.

lerden dolayı huzursuz olması, annesini endişelendirmişti. Akşam geç saatlerde Düsseldorf'a döndüğünde anlattıkları, Clara'nın biraz rahatlamasını sağlamıştı. Annesi, Doktor Richarz'ın çok ki-bar biri olduğunu, kliniğin geniş bir bahçe içinde yer alan binalar-dan oluştuğunu, son derece rahat ve temiz döşenmiş olduğunu söyleyip güzel manzarasını anlatmıştı. Doktorların söylediklerine göre Robert'in durumunda bir değişiklik yoktu; zamanının büyük bölümünü yatakta geçiriyor, günde iki kez yürüyüşe çıkıyor, sakın olduğu zamanlarda doktorlarla ve bakıcılarla samimi bir tonda konuşuyordu.¹ Marianne Bargiel, Berlin'deki çocuklarına gönder-diği mektupta Endenich izlenimlerini Clara'nın günlüğünde ak-tarıldığı şekliyle anlattıktan sonra, Robert'in sağlık durumuyla il-gili olarak şu bilgileri vermişti: "İyileşme hakkında henüz bir şey söyleyemiyorlar. Böyle durumlarda düzelmenin uzun, hatta çok uzun zaman alabileceğini belirttiler. Doktorlar, durumunun on gün önce kliniğe geldiği zamana göre daha kötüleşmemiş olmasına sevinmemiz gerektiğini söylediler. (...) Umuyorum ki, Clara, Tanrı'nın yardımıyla bu durumun üstesinden gelecek."²

Clara, 15 Mart'ta, yakın arkadaşı Emilie List'e uzun bir mek-tup yazarak Robert'in son aylarda yaşadıklarını, 1853 Aralık ayın-da yaptıkları Hollanda gezisi ve sonrasındaki gelişmeleri ayrıntılı olarak anlattı. "Yıllardır Robert'in yanında bu dünyada yaşanabi-lecek en büyük mutluluğu tattım, ender rastlanabilecek bir mut-luluktu, şimdiyse ender rastlanabilecek güç bir sınavla karşı karşı-yayım," diye başladığı mektubunda, kocasının sesler duymaya başlamasıyla altüst olan yaşamlarını ve onu Endenich'e götüren olayları en ince ayrıntısına dek arkadaşına aktardı. Mektubun en ilginç yanı, Clara'nın bir süre sonra aynı döneme ait günlüğüne yazacaklarının buradaki ifadelerle neredeyse tıpatıp aynı olması-ydı. Robert'in evde tedavi olamayacağını söylemesi, karısına zarar vermekten korktuğunu itiraf etmesi gibi cümleler, hem bu mek-tupta hem de kısa süre sonra yazılacak günlükte aynı şekilde yer almıştı. Mektubun sonunda, annesinin kliniğe yaptığı ziyarette edindiği olumlu izlenimleri de arkadaşıyla paylaşan Clara, "Ayrı-lık, kaderin bana verebileceği en dayanılmaz şey," diye eklemek-ten kendisini alamamıştı.³

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 64.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 74.

3. agy. s. 71-73.

Schumann'ın hastalığı sonrasında ailesinin geçimini nasıl sağlayacağı, yakın dostları için endişe kaynağı olmaya başlamıştı. Bestecinin Düsseldorf'taki göreve gelmesine aracılık eden, kendisinden önceki orkestra şefi arkadaşı Ferdinand Hiller, yaşananları duyduktan sonra Clara'yı ziyarete gelmiş, ona Köln'e taşınmasının daha iyi olacağını söylemişti. Hiller'e göre, genç kadının Köln'de bulacağı piyano öğrencisinin sayısı daha fazla olabilirdi; bu taşınma ayrıca Düsseldorf'taki büyük evin giderlerini de ortadan kaldıracığı için aile bütçesine ayrı bir katkı anlamına geliyordu. Clara iyi niyetle yapılan bu öneriyi geri çevirmiş, Robert'le birlikte kurdukları düzeni olabildiğince devam ettirmeye çalışacağını söylemişti. Böylesi bir taşınma, insanların Robert'in bir aile reisi olarak onlara sağlam bir düzen bırakamadığı izlenimi uyandırabilirdi ve bu da Clara'nın isteyeceği en son şeydi. Ayrıca bir an önce gerçekleşmesini umduğu iyileşmenin ardından Robert'in her şeyi bıraktığı gibi bulmasına büyük önem veriyordu.¹

Farklı bir yardım önerisi, Leipzig'den gelmişti. Yayıncı Hermann Härtel, geliri Schumann ailesine verilmek üzere bir konser düzenlemek istiyordu; bu konuda Clara'nın fikrini sormuştu. Bu öneriye de karşı çıkmıştı. O an için ilerleyen hamileliği engel olsa da, en kısa sürede konser vermeye başlayacak ve çocuklarının geçimini sağlayacaktı. Bir yardım konseri fikri onun düşüncelerine uygun değildi. Çocukluğundan beri ihtiyacı olan her şeyi kendi gücüyle elde etmişti; hele konser vermek söz konusu olduğunda. Bu nedenle Hermann Härtel'e gönderdiği cevabi mektupta yaptığı öneriyi kibarca reddetmiş, bunu en kısa sürede kendisinin gerçekleştireceğini söylemiş ve Leipzig'lilerin orada vereceği konserlere katılarak kendisine en büyük desteği vereceklerini eklemiştir.²

Clara, yapılan yardım önerilerinden yalnızca birini kabul etmişti. Bunun nedeni, büyük olasılıkla karşısındakinin ne denli içten davrandığını ve bunu son derece incelikle yaptığını anlamış olmasıydı. Felix Mendelssohn'un kardeşi Paul, Clara'ya gönderdiği mektupta, ağabeyinin en yakın arkadaşlarına yardım edebilmenin kendisi için çok önemli olduğunu ve eğer yardımını kabul ederse Felix'in ruhunun bundan mutlu olacağına inandığı için, kendisinin ona teşekkür edeceğini yazmış ve mektubuna, istediği

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 64, 65.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 80.

zaman kullanabileceği 400 *taler*¹ tutarında bir kredi belgesi eklemiştir. Clara günlüğüne bu yardımı kabul edip etmeme konusunda çok düşündüğünü ancak böylesine soylu bir şekilde yapılan yardımı geri çevirmenin doğru olmayacağına karar vererek, gerektiğinde kullanmak üzere parayı bir kenara koyduğunu yazmıştır.² Gerçekten de, konser gezilerine başladıktan kısa bir süre sonra, 1854 Kasımı'nda bu meblağı, Paul Mendelssohn'a geri ödemiştir.

Mart sonuna doğru Düsseldorf'taki yaşam biraz daha normale dönmeye başlamıştır. Clara'nın en büyük arzusu, kocası iyileşip eve döndüğünde ona, yokluğunda hiçbir şeyin değişmediğini gösterebilmektir. Bu nedenle, Robert'in büyük bir titizlikle kayda geçirdiği ev harcamalarını Brahms, onun bıraktığı yerden aynı deftere yazmaya devam ediyordu. Clara piyano derslerini sürdürüyor, hamileliğini sonlandırıp çocuğunu dünyaya getirmesinin ardından da, sonbahar aylarından itibaren yoğun bir konser turnesine başlamak istiyordu. Bebek, haziran ayında dünyaya gelecekti; o zamana dek önünde iki aydan fazla bir süre vardı.

Annesi, Berlin'e dönmüş; Clara, Endenich'ten gelecek iyi haberleri beklemeye başlamıştır. En büyük yardımı Brahms'tan görüyordu; delikanlı yakınlarında bir pansiyona yerleşmiş ve vaktinin büyük bölümünü Schumann'larda geçirmeye başlamıştır. Çocuklarla arası çok iyiydi, sonbahardaki karşılaşma sırasında hepsiyle yakın dost olmuştu. Clara için onun varlığı gerçekten çok rahatlatıcıydı. 10 Nisan'da günlüğüne, "İyi kalpli Brahms, kendisini daima candan bir arkadaş olarak hissettiriyor. Çok fazla konuşmuyor ama insan onun yüzünden, çok şeyler anlatan gözlerinden, benimle birlikte, onun da çok saygı duyduğu sevgilim için ne kadar üzüldüğünü hemen anlıyor. Ayrıca beni her fırsatta, müzik yardımıyla avutmanın yollarını arıyor. Onun gibi genç birinin böylesi bir fedakârlığa katlanması benim için iki kat değerli,"³ diye yazmıştır. Brahms gerçekten de, Clara'nın yanında olup onun üzüntüsünü hafifletmeyi bir görev duygusuyla yapıyordu. Müzik dünyasına katılmasında büyük yardımını gördüğü Schumann'ın sevgili eşini böylesi zor bir durumda yalnız bırakması düşünülemezdi.

1. Bu tutar, Schumann'ın müzik yöneticisi olarak aldığı bir yıllık ücretine yakın bir meblağdı.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 77.

3. *agy.* s. 90.

Ancak ilerleyen aylar, delikanlının duygularını başka boyutlara çekecek, mektuplarında önceleri, “Bayan Schumann”, “Saygıdeğer Hanımefendi” şeklinde başlayan hitap şekli bir süre sonra, “Sevgili Bayan Clara”, “Sevgili Clara” ve en sonunda, “Canım Sevgilim Clara” şekline dönüşecekti.

Brahms’ın Düsseldorf’ta bunca süre kalmasına Hamburg’da yaşayan annesi bir anlam veremiyordu. Kentte birtakım dedikodular dolaşmaya başlamıştı ve Christiane Brahms, 19 Mart’ta oğluna yazdığı mektupta, “Burada Schumann hakkında bir sürü söylenti dolaşıyor; insan neye inanması gerektiğini şaşıyor,”¹ diye yazmıştı. Büyük olasılıkla annesinin mektubu sonrasında Brahms’ın Clara’ya karşı davranışları değişmişti. Günlükteki şu satırlar, yaşanan değişimle ilgili olmalıydı: “Brahms bu aralar bana karşı önceden davrandığı gibi içten davranmıyor. Bunun sebebi bence genç arkadaşları tarafından fazla şımartılıyor olması. Bazı konularda öylesine yorumlar yapıyor ki, Robert’ten asla duymaya alışık olmadığım şekilde konuşuyor. Korkarım böyle konuşmaya devam edecek. Bu davranışı beni üzse de, ona söyleyecek cesaretim yok.”²

Ancak Clara, Brahms’la ilgili olarak genelde hep iyi duygular besliyordu. Önceleri onu gerçek bir dost, tüm dertlerini anlayışla karşılayan yakın bir arkadaş gibi gördüğü kesindi. Delikanlının içinde uyanmaya başlayan coşku dolu aşktan uzun süre habersizdi ya da böyle bir şeyin gelip geçici bir hayranlık, kısa süreli bir etkilenme olacağını düşünmek istiyordu. Kendi geleceğini, Robert’in sağlığını düşünürken çoğunlukla en büyük çocuğu gibi görmek istediği Johannes’in duygularını derinlemesine irdeleyecek halde değildi.

Mart sonunda Brahms ve Julius Otto Grimm, Köln’de Beethoven’ın 9. *Senfoni*’sini dinlemeye gittiler. Bu konser, Brahms’ın müzik tarihinin bu anıtsal yapıtını ilk dinleyişiydi. Yolculuk sırasında Köln’e çok uzak olmayan Endenich’e de uğrayıp Schumann’ın durumu hakkında bilgi almışlardı. Doktorlar önemli bir ilerleme olmadığını, hastanın durumunun genelde sakin olduğunu belirtmiş ancak iki gencin, Schumann’ı görmesine izin vermemişlerdi. Eski yaşamını hatırlatacak karşılaşmalar için henüz erkendi. 1 Nisan’da, Endenich’te Doktor Richarz’ın asistanı olan

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 308.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 82.

Doktor Eberhard Peters, Clara'ya kocasının durumu hakkında detaylı bir mektup yazmıştı. Bu belge, klinikten Clara'ya gönderilen mektuplar içinde orijinal haliyle günümüze ulaşan ilk kayıt olma özelliğini taşımaktadır. Doktor Peters, son bir haftadır Robert'in durumunun sakın seyrettiğini, gündüzleri genellikle dolaşmaya çıktığını, bakıcılarıyla dostça konuştuğunu yazmıştı. Bir gün önce ayın kaç olduğunu sormuş, sonrasında onlarla 1 Nisan'la ilgili şakalaşmıştı. Uykusu ve iştahı yerindeydi.

Ama tüm mektupta Clara'yı en çok heyecanlandıran şu cümle olmuştu: "Yürüyüşlerinde çoğunlukla yol kenarlarında menekşe arıyor."¹ Kocasının yeniden doğaya, çiçeklere ilgi duymaya başlaması çok hoşuna gitmişti; belki bu sayede onu da düşünmeye başlardı. Hemen Bonn'a gitmekte olan arkadaşları viyolonselci Christian Reimers aracılığıyla 3 Nisan'da Robert'e bir demet çiçek yollamış, merakla kocasının tepkisini beklemeye başlamıştı. 7 Nisan'da günlüğüne, "Wasielewski geldi, iyi haberler getirmede. Yine de, son on günü sakın geçirmesi iyileşme yolunda bir adım sayılabilir. Gönderdiğim çiçeklerle ilgili soru sormamış,"² diye yazmıştı. 16 Nisan'da duygularını, "Kendimi iyi hissetmiyorum, gece uyuyamıyorum. Uyuduğum anlarda da durmadan düşümde Robert'i görüyorum. Bu gece birkaç kez onun iç çektiğini duydum. Başımı kaldırıp yatağına baktığımda orada olmadığına inanmakta güçlük çektim," diye kâğıda geçirmişti. Bir gün sonra, 17 Nisan'da yazdıklarında ise bambaşka bir hava hâkimdi: "Doktor gönderdiğim buketi ilgiyle incelediğini yazmış. Gülümsemiş, başını sallamış ama bir şey söylememiş. Robert'im, Clara'nı düşünmüyor olman mümkün mü? Dün sabah odasından bülbüllerin ötüşünü duyduğunda çok sevinmiş. Bülbülleri dinlemiş olması beni nasıl mutlu etti. Burada da bülbüller olmalı ama ben bir tekini bile duymuyorum."³

30 Nisan günü Christian Reimers'in getirdiği bir haber Clara'yı yeniden kötümser düşüncelere itmmişti: "Zavallı Robert birkaç gündür yeniden sesler duymaya başlamış ve içine kapanmış. Bugünü çok sakın geçirdim. Kimseyle görüşmedim, Brahms'la bile, içimden gelmedi."⁴

1. agy. s. 84.

2. agy. s. 88.

3. agy. s. 94.

4. agy. s. 100.

Clara hamileliğinin sonuna yaklaşıyor, doğal olarak çevresindeki olaylardan her zamankinden daha fazla etkileniyordu. Yine de olabildiğince derslerini devam ettirmeye çalışıyor, akşamları başta Brahms olmak üzere, dostları ve arkadaşlarıyla müzik yapıyordu. Delikanlı son haftalarda Clara'nın öğrencilerinin bir bölümünü üzerine almış, aşırı yorgunluğun ona ve doğacak bebeğe zarar vermesini önlemek istemişti. Son zamanlarda Robert'in yapıtlarının yanı sıra, Brahms'ın yeni bestelediği *Si Minör Piyanolu Üçlü*'sünü de (Op. 8) çalışıyorlardı. Clara, yapıtın basılması için Leipzig'deki yayımcıyla konuşacak, buradan aldığı telif ücreti delikanlının son aylarda artan borçlarını ödemesini kolaylaştıracaktı; evinden uzak yabancı bir kentte yaşamak Brahms'ın sınırlı bütçesini giderek zorlamaya başlamıştı; yayınevinin ödediği ücret tam zamanında imdada yetmişti.

7 Mayıs, Brahms'ın doğum günüydü. Delikanlının arkadaşları, başta Julius Otto Grimm ve Albrecht Dietrich olmak üzere, Schumann'ların evinde toplanmışlar, Brahms onlara kendi yapıtlarından örnekler çalmıştı. O gün Clara'nın günlüğüne şöyle geçti: "Brahms bir sürü şey çaldı, sürekli artan bir hayranlıkla dinledim. Piyano çalışını seyretmeyi çok seviyorum. (...) Hareketleri daima çok güzel, Liszt ya da diğerleri gibi değil. (...) Birkaç gündür Robert'in müzik ve müzisyenler üzerine yazdıklarını tekrar okumaya başladım. Ne harika bir insan! Çoktandır bildiğim bu gerçeği, yeniden hissetmem ve dile getirmem gerekiyor."¹ Clara, Brahms'a doğum günü hediyesi olarak kocasının kaleme aldığı yazılardan bazılarını hediye etmiş ve Robert'in de aynı şeyi yapacağına yürekten inandığını belirtmişti.

O gün Brahms'ı ziyarete gelen Leipzig'de tanıştığı Hedwig Salomon ise anılarında şunları yazmıştı: "Bayan Schumann içeri geldi, (...) insanın içine dokunur bir hali vardı; değişmiş, yaşlanmış ve solmuştu ama çökmüş ve acıklı bir halde değildi. Felaketten konuşmaya kaçınıyorduk. Arkadaşlarımızı sordu, (...) sonrasında gözyaşlarına engel olmaya çalıştı ve hıçkırarak konuşmaya başladı. 'Eğer kocamın durumunun daha iyiye gideceğine yürekten inanmasam, yaşamak istemezdim çünkü onsuz yaşayamam. En korkuncu onun yanında olamamam ve bunca zaman zarfında beni bir kez bile sormaması.' Bu sözleri güçlükle söyleyebildi. (...)

‘Ama zannetmeyin ki, kocamın durumu çok kötü,’ diye sözlerini sürdürdü. ‘Hastalığını asla fark edemezsiniz. En derin konularda konuşabiliyordu ve tümüyle durumunun farkındaydı. Hastaneye, bir an önce iyileşip daha çabuk aramıza dönmek için kendi isteğiyle gitti.’”¹

Robert’in doğum günü olan 8 Haziran yaklaştıkça Clara, geçen yıl birlikte ne denli mutlu olduklarını düşünüp daha çok üzülüyordu. Aynı tarihlerde bebeği de dünyaya gelmiş olacaktı. Mayıs’ın son günlerinde klinikten gelen haberler hâlâ onu mutlu edecek gibi değildi. Bu dönemde günlüğüne yazdıklarına bir göz atmak, Clara’nın nasıl değişken bir ruh hali içinde olduğunu ve günlerini nasıl geçirdiğini göstermesi açısından ilginçtir:

23 Mayıs. Doktordan haber geldi; ne yazık ki yine aynı şeyler. Ah, artık iyi haberler duyacağımdan umudumu kesmek üzereyim. Bütün günü ağrılar içinde geçirdim.

24 Mayıs. Çok kötüydüm. Öğleden sonra müzik biraz beni kendime getirdi. Brahms’la birlikte Klems’in² mağazasında, iki piyano için bir sonatın³ üç bölümünü çaldık. Yapıt bana çok görkemli göründü, çok özgün ve önceki haline göre daha anlaşılırdı. İki defa çaldık, pazar günü Dietrich ile birlikte ona (Brahms’a) çalmak istiyorum, böylece dışarıdan iki çalgının uyumunun nasıl olduğuna daha iyi karar verebilir. (..) Brahms’la birlikte çalmak kolay değil, çok keyfî çalıyor; bir sekizlik az ya da çok olması onun için fazla bir şey ifade etmiyor.

25 Mayıs. Liszt bugün, Robert’e ithaf ettiği bir sonatını⁴ ve bazı parçalarını çok içten bir mektupla birlikte bana göndermiş. Gönderdikleri korkunç şeyler. Brahms bana çaldı, içim karardı. Yalnızca kuru gürültü. Sağlıklı bir tek düşünce yok, her şey birbirine karışmış, düzgün bir armoni bağlantısı bulmak imkânsız. Bunlar için ona teşekkür etmem gerek,⁵ gerçekten korkunç.

27 Mayıs. Bir yıl önce sevgili kocamla birlikte dolaştığımız korulukta⁶ Brahms’la bir yürüyüş yaptık. Yol boyunca hep onu düşündüm ve

1. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 124, 125.

2. Düsseldorf’taki piyano mağazasının sahibi Johann Bernhard Klems. İki piyano için bir sonat çaldıklarından, evde çalmak yerine, daha iyi çalgılar bulabilecekleri müzik mağazasına gitmiş olmalıdır.

3. Sonraki yıllarda *Op. 15, Re Minör Piyano Konçertosu*’na dönüşecek yapıtın ilk şekli.

4. Günümüzde Liszt’in en sık seslendirilen yapıtı olan *Si Minör Piyano Sonatı*.

5. Clara’nın Liszt’e yolladığı bir teşekkür mektubu bilinmiyor.

6. 8 Haziran 1853 tarihinde (Robert’in doğum günü) yaptıkları yürüyüş.

Brahms'la sürekli ondan bahsettik. Robert hakkında en rahat Brahms'la konuşuyorum, öncelikle kocam onu çok sevdiği ve genç yaşına rağmen insanı sakinleştiren bir inceliği olduğu için. Çok farklı bir kişiliği var; bir yanıyla yaşının çok üzerinde bir eğitime sahip ama aynı zamanda duyguları söz konusu olduğunda tümüyle çocuksu. İnsan her geçen gün daha çok değer verip daha çok seviyor. Robert ilk anda onu tam olduğu gibi anlamıştı.¹

11 Haziran'da Clara, bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bebeğin adını her zaman olduğu gibi kocasıyla birlikte kararlaştırmak istiyordu ama buna o an için imkân yoktu. Robert bir süre daha çocuğunun doğduğundan haberdar edilmeyecekti. Clara, oğluna, kocasının ve kendisinin çok sevdiği dostu Mendelssohn'un anısına Felix adını koymayı düşünmüştü ama kesin kararı yine de Robert'e bırakmak istiyordu. O sağlığına kavuşup yanlarına dönene dek, bebeğin vaftizini yapmaya niyeti yoktu. Brahms doğum hediyesi olarak, Schumann'ın bir teması üzerine çeşitlemeler bestelemişti. Delikanlı çok ince bir düşünceyle yapıtına çıkış noktası olarak, Clara'nın bir yıl önce kocasına doğum günü hediyesi olarak bestelediği *Op. 20 Çeşitlemeler*'inin temasını seçmişti.² Böylece aynı tema, hem Brahms'ın hem Clara'nın yapıtına kaynaklık etmiş, aynı zamanda üçünü müzikal bir bağla birbirlerine bağlamış ve Robert'in doğum gününü yalnız başına kutladığına üzülen Clara'nın, yeni bir bebeğe sahip olma sevincine de katkı yapmıştı.

Bu noktada, hemen her Schumann ya da Brahms yaşamöyküsünde az ya da çok değinilen bir dedikoduya açıklık getirmekte fayda var. Schumann'ların son çocuğu Felix'in, aslında Robert'in değil, Brahms'ın oğlu olduğu savı, ne yazık ki ilk kez aile içinden biri tarafından ortaya atılmıştı. Ferdinand Schumann'ın³ oğlu Alfred Schumann, 1926 yılında, "Titus Frazeni" takma adıyla yayımladığı, *Johannes Brahms, der Vater von Felix Schumann. Das Mysterium einer Liebe* (Johannes Brahms, Felix Schumann'ın Babası. Bir Aşkın Gizemi) başlıklı kitabında, büyük annesi ve Brahms arasındaki ilişkinin boyutunu iyice ileri götürmüş ve Felix'in gerçekte Robert Schumann'ın oğlu olmadığını öne sürmüştü. Her

1. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 109-111.

2. Söz konusu tema, Schumann'ın *Op. 99 Bunte Blätter* başlıklı yapıtının, dördüncü parçası olan "Albumblatt I" idi.

3. Schumann'ların beşinci çocuğu.

zaman bu tip heyecan verici iddialara inanmaya yatkın pek çok kişi, derinlemesine bir araştırma yapmadan ileri sürülen dedikodunun cazibesine kapılıp bunun gerçek olduğunu inanmaya başlamıştı. Ancak doğruluğundan şüphe edilmeyen bazı tarihler göz önüne alındığında, bu savın gerçek olma ihtimali yok denecek kadar azdır. Farklı kaynaklarda kesin olarak belirtildiği gibi, Brahms'ın Schumann'ları ilk ziyareti 30 Eylül 1853 günüdür. Clara bu ziyaretten bir gün sonra hamile kaldığını fark ettiğini günlüğüne yazmıştır. Robert de 3 Ekim'de, karısının bir bebek beklediğinden şüphesi kalmadığını not etmiştir. Söz konusu iddianın sahipleri, Clara'nın gayrimeşru ilişkisini saklamak için hamile olduğunu öğrendiği tarihi sonradan günlüğünde erkene aldığını öne sürmektedirler ancak bu, Robert'in yazdıkları tarafından çürütülmektedir. Zaten Felix'in 11 Haziran 1854'te dünyaya geldiği bilindiğine göre, bu tarihten geriye doğru normal bir doğum için geçmesi gereken 263 ila 273 gün hesaplandığında, bebeğin ana rahmine 12-22 Eylül 1853 tarihleri arasında düşmüş olması gerektiği ortaya çıkar. Brahms ve Clara, ilk karşılaştıkları gün birlikte olsalar bile, bebeğin normalden daha önce doğmuş olması gerekir.¹

Doğumun üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra, 19 Temmuz 1854'te, Clara, kızı Julie'yle birlikte Berlin'e gitti. Bu yolculuğun asıl amacı, kızını anneannesinin yanına bırakmaktı; dokuz yaşına gelen Julie, ablaları Marie ve Elise gelecek yıl yatılı okula başlayacağı, annesi de olabildiğince fazla konser vermeyi planladığı için Düsseldorf'ta bir anlamda kendisini yalnız hissedebiliirdi. Küçük kardeşleri bir bakıcının gözetiminde evde bakılabiliirdi; ama büyüklerin bir şekilde eğitimleriyle ilgilenilmesi gerekiyordu. Berlin yolculuğu aynı zamanda Clara için çevresinde ona Robert'i hatırlatan her şeyden bir süreliğine de olsa uzaklaşma şansı verecekti ve buna gerçekten gereksinim duyuyordu. Berlin'de Joachim'le karşılaşmak ona çok iyi gelmişti. O ve Brahms son zamanlarda en güvendiği, en çok yardımını gördüğü iki arkadaşı olmuştu.

Clara temmuz sonuna dek kalmayı planladığı Berlin'den ayın 24'ünde ayrılarak aceleyle Düsseldorf'a geri döndü. Bunun nedeni, Brahms'ın ona Endenich'ten gelen bir buketi göndermesiydi.

1. U.H. Peters, *Robert Schumann / 13 Tage bis Endenich*, s. 293-295.

Clara'nın yokluğunda klinikten gönderilen çiçeklerin Robert tarafından karısına yollandığı bilgisi iletilmişti ve Brahms da çok sevineceğini düşünerek buketi hemen Berlin'e yollamıştı. Clara, kocasının aylar sonra onu hatırlayıp çiçek yollamasını, sağlığındaki hızlı bir düzelmeye yormuş ve Düsseldorf'a dönerek Endenich'ten gelecek mutlu haberleri beklemeye karar vermişti. Çiçekleri aldığı gün, 21 Temmuz'da içi coşkuyla dolu bir halde günlüğüne şunları yazmıştı: "Yüreğim dopdolu ve içimden geçenleri sana anlatmam gerek sevgili günlüğüm. Ama neler hissettiklerimi tam olarak anlatabilecek miyim, bilmiyorum. Yüce Tanrım bana nasıl bir mutluluk ihsan etti. Beş aydan beri ilk kez ondan, Robert'imden yeniden sevgi işaretleri (çiçekler) geldi. Endenich'te Bayan Reumont'a¹ sevgi dolu bakışlarla çiçek vermiş. Bayan Reumont kimin için olduğunu sorduğunda, 'Siz biliyorsunuz,' diye yanıtlamış."²

Kısa bir süre sonra Endenich'te Robert'i ziyarete giden şarkıcı Mathilde Hartmann da Clara'ya karanfil ve güllerden oluşan bir buket getirmişti. Hartmann'ın Robert'le konuşmasına izin verilmemiş ancak genç kadın bahçenin bir ucunda gizlenerek arkadaşının kendi eliyle topladığı çiçekleri gülererek Bayan Reumont'a verişine tanık olmuştu. Bir hafta içinde aldığı iki buket çiçek, Clara için paha biçilmez değerdedi. Ancak işin aslı biraz farklı olmalıydı. Robert çiçekleri verirken asla karısının adını anmamış, ilk defasında bakıcısının sorusuna, "Kimin için olduğunu biliyorsunuz," diye yanıt vermişti. Büyük olasılıkla Robert çiçekleri, kendisine çok iyi davranan Bayan Reumont için toplamış, o da Clara'ya göndermeyi uygun bulmuştu. Müzik tarihçileri, Robert yaratılışında birinin, çevresinde her gün kendisine ilgi gösteren bir kadına yakınlık duymasının çok olağan olduğunu ve çiçeklerin Clara için toplanma olasılığının düşük olduğunu belirtiyorlar. Hatta Eva Weissweiler daha da ileri giderek, Clara'nın apar topar Berlin'den dönmesinin ardında, Robert'in Bayan Reumont'a âşık olduğunu hissetmesinin yattığını öne sürüyor.³ Ancak büyük bir içtenlikle günlüğüne yazdıkları, bu iddiaya inanmayı oldukça güçleştiriyor. Clara'nın gerçekten böyle bir endişesi olsa Düsseldorf yerine Endenich'e gidip ne pahasına olursa olsun kocasını

1. Klinikteki bakıcılardan Elvira Reumont.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 120.

3. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 313.

görmenin yollarını arar, en azından doktorlarıyla konuşarak kendi varlığını Robert'e hatırlatmanın bir yolunu bulmaya çalışırdı.

Yaz başında Düsseldorf'taki orkestra yönetimi, Robert'in maaşını, sözleşmesinin sonuna dek, yani bir yıl daha, düzenli olarak ödeyeceğini bildirmiş, bu haber Clara'nın omuzlarından çok büyük bir yükün kalkmasını sağlamıştı. Gerçi kocasının maaşı ancak klinik giderlerini karşılıyordu ve ailenin geçimini sağlayabilmek için çalışması şart görünüyordu ama şimdiki halde maddi durumları, hastalığın ilk günlerine göre biraz daha iyi sayılabilirdi. Zaten Clara'nın yaşamı boyunca en iyi yaptığı şey, dinleyici önünde çalmaktı. Bunu bir vazife gibi görüyor, uzak kaldığında huzursuz oluyordu. Son aylarda yaşadıkları, alıştığı yaşam temposunu tümüyle altüst ettiği için konserlerine başlayarak bir anlamda bildiği düzene geri dönmek istiyordu. Arkadaşlarının ve dostlarının onu avutmak için yazdıkları teselli mektuplarındaki öneriler, çoğunlukla onun davranış biçimine uymuyordu; çevresinden gelen bu tip öğütler, bir süre sonra iyice canını sıkmaya başlamış ve günlüğüne şunları yazmıştı: "Neredeyse bütün arkadaşlarımdan manevi öğütleri canımı sıkıyor. Hepsi Hz. İsa'dan, onun insanlığı kurtarmak için haçını sırtında taşıdığından bahsedip bizim de bu nedenle her türlü kederi sabırla göğüslememiz gerektiğini yazıyor. Benim için dindarlık bu değil, bütün gün kutsal kitapları okumayla bir ilgisi yok. Ben görevlerimi yerine getirmenin yollarını arıyorum ve başıma gelen talihsizliklere elimden geldiğince katlanmaya çalışıyorum. Ama dua ederek ya da kutsal kitapları okuyarak değil, işimi yaparak ve başkaları için faydalı olarak. Bu sayede, yaşamak için güç ve cesaret buluyorum."¹

Clara gelecek aylarda başlayacağı konser gezileri öncesinde, yaz sona ermeden kısa bir süreliğine dinlenmenin sinirlerine iyi geleceğini düşünüyordu. Bu nedenle ağustos içinde Oostende'ye gitmenin planlarını yapmaya başlamıştı. Rosalie Leser ve birkaç arkadaşıyla birlikte deniz kenarında geçireceği günler, onu her bakımdan önündeki hareketli döneme hazırlayabilirdi. Düsseldorf'tan ayrılmayı çok istemekle birlikte, dile getirmese de, Brahms'tan ayrılmak zor olacaktı. Gerçi son zamanlarda etrafındaki pek çok kişi, delikanlının konuşmalarını ve davranışlarını aşırı kibirli bulmaya başlamıştı ama o bunların altında yatan çocuksu duyguları

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 167.

sezebildiğine inanıyordu. Günlüğüne, “Tanrı’ya, başıma gelen bu büyük felaket sırasında bana böylesine bir arkadaş gönderdiği için şükretmem gerek. Beni ruhen yücelten, benimle birlikte sevgili kocamı takdir edip acılarımı paylaşan biri,”¹ diye yazmıştı. 31 Temmuz’da Brahms öğleden sonra Clara’ya bir kez daha yapıtlarını çalmış, özellikle *Do Majör Sonat* ve *Fa Diyez Minör Sonat*² bu kez onu çok etkilemişti. Günlüğüne bununla ilgili, “*Fa Diyez Minör Sonat*, sonu hariç, benim için şimdiye dek hiç bu kadar anlaşılır olmamıştı, her şey çok açıktı. Sonu çok fantastikti ancak ruhuma iyi gelmeyen bir yanı vardı. Bana, bu yapıtında tatmin edilmemiş bir özlemi anlatmaya çalıştığını söyledi. Buna verilebilecek bir yanıt yoktu. Şüphesiz ne istediğini biliyordu ve içinden böyle gelmişti... O büyük bir dahi,”³ diye yazmıştı.

Brahms’ın duyguları boyut değiştirmeye başlamış olmalıydı. Hayranlık duyduğu, onca şey borçlu olduğu ve amansız bir hastalığa yakalanan Schumann’ın sevgili eşini artık “Bayan Schumann” olarak görmesi zorlaşıyor gibiydi. 19 Haziran’da, Clara’nın doğum yapmasından yaklaşık bir hafta sonra, Joseph Joachim’e gönderdiği bir mektupta içinden geçen ve belki de kendisine bile açıklayamadığı duyguları dile getirmek istemişti: “Bana öyle geliyor ki, ona⁴ ilgi duysaydım hatta âşık olsaydım bile, şimdikinden daha fazla saygı duyup değer veremezdim. Çoğunlukla, ona huzurla sarılmamak için kendimi güç tutuyorum. Bana çok doğal geliyor ancak onu rahatsız edip etmeyeceğini bilemiyorum. Söylemek istediğim, bir kadını daha fazla sevemezdim.”⁵ Brahms’ın arkadaşına yazdığı ve çeşitli konularda ona bilgi verdiği bu mektup, uzun süre söz konusu cümleleri sansürlenmiş halde yayımlanmış, bu bölüm ancak 1959’da açığa çıkmıştır.

Brahms ve Clara arasında başlamakta olan duygusal yaklaşmanın izlerini sürmeye devam etmeden, her ikisinin birbirlerine yazdıkları mektupların akıbeti konusunda da bilgi vermekte fayda var. 1887’de, Brahms ve Clara mektuplarını karşılıklı olarak iade etmiş ve belgelerin sahipleri tarafından isteniyorsa yok edil-

1. Robert Schumann in Emdenich (1854-1856), s. 123.

2. Op. 1 ve Op. 2.

3. Berthold Litzmann, Clara Schumann, An Artist’s Life, Cilt 2, s. 77, 78.

4. Clara’ya.

5. Dieter Kühn, Clara Schumann, Klavier, s. 417.

mesine olanak sağlamışlardı.¹ Brahms, yazdığı mektupların büyük kısmını korumuş, bazılarını ise yok etmişti. Bu yok etmenin, Ren Nehri'ne atarak olduğunu iddia eden müzik tarihçileri de var. Clara ise Brahms'a yazdığı mektupların hepsini yok etmeye karar vermişti. Ancak çocuklarının ısrarı sonucu bu toplu sansürden vazgeçmiş, 1858'den sonra yazdıklarını korumuştur; bu tarihte, aralarındaki ilişkinin iki yakın arkadaş boyutuna döndüğünü hatırlatmakta fayda var.² Bu nedenle 1854-1858 yılları arasında Brahms'ın yazdığı mektupların önemli bir kısmını okuma şansına sahip olmamıza rağmen, Clara'nın duygularını yalnızca günlüğünden izleme şansımız var; bu kaynak da ilk yaşamöyküsünü kaleme alan Berthold Litzmann'ın kullanımından sonra çocukları tarafından yok edilmiştir.

10 Ağustos'ta Clara ve üç arkadaşı Oostende'ye doğru yola çıktı. Düsseldorf'taki tekdüze yaşamından kurtulmak ve dinlenmek için planladığı bu küçük tatil önceleri beklediği etkiyi yapmamıştı. Evden ve özellikle Brahms'tan ayrılmak umduğundan zor olmuştu. Günlüğüne, "Başkalarından değil, kendimden utanmasam, yarı yolda hemen geri dönerdim,"³ diye yazmıştı. Clara'nın yokluğunda Brahms da Düsseldorf'ta kalmaya niyetli değildi; Ren boyunca güneye doğru ilerleyip sonrasında Heidelberg'e dek uzanmak, doğanın kucağında olup yalnız başına kalmak istiyordu. Delikanlı, Mainz'e dek arkadaşı Grimm'le birlikte nehir üzerinden gemiyle gitmiş, sonrasında trenle yoluna devam etmişti. Günler boyu yaptığı yürüyüşlerden, kendisi ve düşünceleriyle baş başa kaldıktan sonra, Eßlingen'den Clara'ya gönderdiği mektupta şunları yazıyordu: "Bütün yolculuk boyunca, genelde olduğum gibi tasasız ve keyifli değildim; oysa böylesine yolculuklarda bu ruh hali önemlidir. Her an geri dönebilir, yaz boyunca bir daha Düsseldorf'tan hiç ayrılmayabilirdim. (...) İnsan, benim şu an Düsseldorf'a bağlı olduğum gibi, bir yere böylesine sıkı bağlarla bağlanmışsa hiç yolculuğa çıkmamalı."⁴ Delikanlı aynı mektubun

1. Bkz. s. 561.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 418.

3. *Robert Schumann in Eendenich (1854-1856)*, s. 124.

4. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 167.

sonraki bölümlerinde, sanki Robert'in yıllar önce sevgilisi Clara'ya yazdığı mektuplarda yaptığı gibi, okuduğu ve etkisinde kaldığı edebiyatçılardan yardım ister bir havaya bürünmüştü: "Şimdilik yoluma devam ediyorum, trenle Eßlingen'e geldim ve size Eichen-dorff'un¹ bende bıraktıklarının etkisiyle yazıyorum: Gece yarısının karanlığı, pınarların hülyalı çağlamaları, karmaşık sesler ve yürekteki derin hüznün... Düşünceler beni etkisi altına aldıkları için, sık sık kalemi elimden bırakmam gerekiyor. Geri dönüp ormanları ve şatoları oldukları yerde bırakabilirim."² Ancak birkaç gün sonra Ulm tren istasyonundan yazdığı mektupta daha fazla dayanamayacağını ve hemen Düsseldorf'a döneceğini belirtiyordu: "Eve dönmek istiyorum. Siz gelinceye dek tek başıma müzik yapmak, kitap okumak, sonrasında bunları birlikte yapmak istiyorum."³ Bu satırlardaki en ilginç nokta, delikanlı için artık "ev" kavramının Hamburg değil, Clara'nın yanı olmasıydı.

Clara'nın tatili umduğu gibi geçmiyordu; deniz havası sağlığına iyi gelmişti ama Avrupa'nın dört bir yanından bu kente gelen insanlarla bir arada olmak hoşuna gitmiyordu. Herkesin yalnızca tatili ve eğlenceyi düşündüğü bu gözde sahil şehri, aynı zamanda bazı konserlere de sahne oluyordu. Clara, burada tanıştığı şarkıcı Julius Stockhausen'le bir konser vermiş, birlikte aralarında Robert'in yapıtlarının da bulunduğu *lied*'leri seslendirmişlerdi. Oostende'de kaldığı süre içinde onu en çok heyecanlandıran Julius Otto Grimm'in, Endenich ziyaretinin ardından gönderdiği mektuptu. Grimm, kliniğin bahçesinde saklandığı bir köşeden günlük yürüyüşünden dönen Robert'in doktorla yaptığı konuşmayı dinlemiş, besteciyi son görüşüne göre, biraz daha kilo almış bulduğunu belirtmişti. Clara, kocasının sağlık durumunun iyi halini koruduğuna sevinmiş, geleceğe ait ümitlerini korumaya devam etmiş; ancak günlüğüne şu satırları yazmaktan kendisini alamamıştı: "Başkalarının onu gördüklerini her duyduğumda neler hissediyorum. Ahh! Bu, kalbimde hep yeniden kanayan bir yara."⁴

17 Ağustos'ta klinikte kocasıyla yakından ilgilenen Doktor Peters'e gönderdiği mektupta ona Oostende'deki adresini bildirip

1. Romantik Dönem'in önemli şairlerinden Joseph von Eichendorff.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 420.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 168.

4. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 126.

gelişmelerden kendisini haberdar etmesini istedikten sonra, kocasıyla ilgili, tedavi süresince yardımı dokunabileceğini umduğu bazı detayları paylaşmıştı: “Size söylemek istediğim bir şey daha var. Kocamın uzun süreli suskunlukları sizi rahatsız etmesin, bu onun kendisine has özelliklerinin en önemlilerinden biridir. O tümüyle kendi içdünyasında yaşar. Size rahatlıkla, yalnızca bana her şeyini anlattığını (böyle olduğunu sanıyorum) söyleyebilirim. Duygularıyla ilgili başkalarıyla konuşmaz. Onun bu halini fark etmek hastalığının gelişimi açısından sizi endişelendiriyor ama dediğim gibi beni fazla korkutmuyor.”¹

Ay sonuna doğru, Robert'i uzaktan görenlerin arasına Brahms da katılmıştı. Delikanlı bunu Clara'ya öylesine farklı bir şekilde aktarmıştı ki yazılanlar, genç kadının kendisini onun yanında böylesine rahat ve korunuyor hissetmesinin boşuna olmadığını kanıtı gibiydi: “Kocanızı görenler arasına katıldığımı size yazmaktan adeta utanıyorum. (...) Onu sizden önce görmüş olmam beni mutlu etmiyor. (...) Saat dört civarında Bay Schumann kahve içip daha sonra bahçeye çıktı; güzel bir hava vardı. Kıymetli eşiniz hiç değişmemiş, yalnızca biraz kilo almış. Bakışları dostça ve aydınlık, hareketleri tıpkı daha önce olduğu gibi. (...) Doktor onunla konuştu, söylenenleri duymadım ama bu konuşma sırasında gülüşü ve hareketleri tıpkı eskisi gibiydi. Bay Schumann daha sonra çiçekleri gördü ve bahçenin ilerisine doğru yürüdü. Akşam güneşi onu aydınlatırken uzakta kaybolduğunu gördüm. O andaki duygularımı size anlatamam, olduğum yerde titriyor ve ona seslenip peşinden koşmamak için büyük bir çaba sarf ediyordum. Benim yerimde olmanızı asla istemezdim. Kendinizi tutamazdınız, ben güçlükle başarabildim. Doktorun ve Bayan Reumont'nun bana anlattığı bir şeyi de sizinle paylaşmalıyım. Kocanız, Bayan Reumont'a, Scherer'in *Lied Albümü*'ndeki² daha önce bestelediği şarkıları göstermiş. *Du bist wie eine Blume*'nin bestelediği ilk *lied* olduğunu söylemiş.³ Gerçekten de öyle. Bayan Reumont'un odasında asılı olan ve

1. agy. s. 127, 128.

2. Georg Scherer tarafından derlenmiş, *Deutscher Dichterwahl (Alman Şairler Seçkisi)* başlıklı antoloji.

3. “Du bist wie eine Blume” başlıklı *lied*, Schumann'ın karısına düğün hediyesi olarak verdiği *Op. 25, Myrthen* dizisi içinde 1840'da yayımlanmıştı (bkz. s. 256, 257). Schumann bunun, yoğun olarak *lied* bestelemeye başladığı 1840 yılı içindeki örnekler arasında ilk olduğunu ifade etmek istemiş olmalı.

sizde de bulunan Raffaello'nun başını¹ tanıyıp Düsseldorf'ta kendisinin de aynı şeye sahip olduğunu söylemiş. Bay Schumann ayrıca ünlü kişilerin portrelerinin yer aldığı bir albümden bildiği isimleri göstermiş: Schiller, Goethe, Copernicus vs. Sonra sıra, kişisel olarak tanıdığı şairlere gelmiş, Goethe'yi göstererek, 'Bunu ne yazık ki tanımadım,' demiş. Tam Schumann değil mi?

Beni yanlış anlamayacağınızı umarak sizden bir ricada bulunmak istiyorum Saygıdeğer Hanımefendi: Eendenich'teki doktorlara yazdığınız mektuplarda dikkatli olun. Oradaki beyler, özellikle son yazdıklarınızı göz önünde bulundurarak, yakın bir gelecekteki tam bir iyileşmeden çok emin olduğunuzu ve bunun da Bay Grimm'in size fazla iyimser haberler vermesinden kaynaklandığını zannediyorlar. Size tavsiyem, söylediklerimi biraz küstahça bulsanız bile, mektuplarınızda ne denli umutlu olduğunuzu belli etmemeye çalışın. Ama tıpkı benim gibi, giderek güçlenen bir şekilde, çok değerli kocanızın yavaş da olsa tümüyle iyileşeceğine inanın. Doktorlar, sizi ve kocanızı tanımıyorlar; ben de tıpkı onlar gibi sizleri tanımadan önce, böyle insanların ve böyle bir evliliğin ancak güzel düşlerde var olabileceğini zannediyordum."²

Clara, 6 Eylül'de Düsseldorf'a döndü. Yaklaşmakta olan evlilik yıldönümünü ve kendi doğum gününü Robert'ten uzak geçirecek olması onu çok tedirgin ediyordu. On dört yıldır birlikte kutladıkları bu iki önemli gün, herkes için güç olacağı benziyordu. Evlilik yıldönümlerinden kısa süre önce klinikten gelen bir mektup, üzüntülü kadının bir parça umutlanmasına neden olmuştu. Doktorlar, Robert'in karısını ve çocuklarını sormaya başladığını, bu nedenle Clara'nın ona mektup yazabileceğini belirtmişlerdi. Büyük bir heyecanla bu isteği yerine getiren kadını en çok sevindiren, kocasının yazdıklarını, onun doğum gününde okuyacak olmasıydı. Doktorlar, Clara'dan iki farklı mektup yazmasını istemiş, hangisini vereceklerini o günkü ruh haline göre değerlendireceklerini söylemişlerdi. Söz konusu mektupların ikisi de 'kayıp olduğundan, Clara'nın yazdıklarının neler olabileceğini yalnızca hayal edebiliyoruz. 13 Eylül'de, Brahms yine son derece düşünceli bir hareketle, üzüntülü kadına kocasının *Op. 44, Piyano Beşlisi*'nin dört el piyano için uyarlamasını hediye etti. Clara,

1. Schumann, 1838'den beri, Raffaello'nun "Meryem Ana" çizimlerinden birinin taş baskı kopyasına sahipti. Burada sözü edilen bu çizim olmalı.

2. *Robert Schumann in Eendenich (1854-1856)*, s. 129, 130.

35. yaş gününüyle ilgili günlüğüne şunları yazmıştı: “Sabah çok kötü bir halde uyandım ama bu durum uzun sürmedi. Brahms, gerçekten oğlum gibi sevdiğim bu iyi kalpli insan, beni hem şaşırttı hem de duygulandırdı. Bana Robert’in beşlisinin dört el için ve *Scherzo*’sunun¹ piyano için uyarlamasını hediye etti. Bir süre önce ona, bu yapıtları Robert’in uyarlamak istediğinden bahsetmiştim. O da benim yokluğumda bunu gerçekleştirmiş. Yaptığının aynı zamanda sevgili Robert’im için de bir sürpriz olacağını düşünmek iki misli sevinmeme neden oldu. Bir başka beklenmedik olay, Marie ve Elise’nin *Bilder aus Osten* (*Doğudan Tablolar*, Op. 66) başlıklı yapıttan dört bölümü, son derece temiz çalmalarıydı. Brahms onları çalıştırmış. (...) Ahh! Keşke o da bütün bu sevinçleri birlikte yaşayabilseydi. Bütün gün, acaba yazdığım mektubu aldı mı, diye düşündüm.”²

Robert, karısının mektubunu alınca çok heyecanlanmıştı. Klinikte günlük olarak tutulan raporlarda 13 ve 14 Eylül için, keyfinin yerinde olduğu, karısının elyazısını tanıyıp mektubun Düsseldorf’tan postaya verildiğini fark edince, Clara’nın hâlâ hayatta olup olmadığını; Düsseldorf’un da yıkılıp yıkılmadığını, sorduğu yazıyordu. Büyük olasılıkla hayalinde, yaşanan büyük bir felaket sonrasında kentin sulara gömüldüğünü ve karısının da öldüğünü canlandırmıştı. Mektup eline geçtikten sonra iştahla yemek yemiş, muayene sırasında aniden ağlamaya başlamış ve kulağına bazı seslerin, karısının aklını yitirdiğini söylediklerini anlatmıştı. Doktorlar herkesin sağlığının yerinde olduğunu söylediklerinde sevinmiş, kâğıt kalem isteyerek Clara’ya bir mektup yazmış ve görevlilerden bunu postalamalarını istemişti.³ Evden ayrılışının üzerinden altı aydan fazla bir zaman geçtikten sonra, 14 Eylül 1854’te, karısına gönderdiği satırlar şöyleydi:

Elyazını tanımak beni öylesine sevindirdi ki, sevgili Clara. Özellikle böyle bir günde⁴, çocuklarla birlikte bana yazmayı unutmadığın için teşekkür ederim. Küçüklere benim selamlarımı söyle ve onları öp. Sizleri bir kere olsun görüp konuşabilseydim ama yol çok uzun. Senden bir sürü şey öğrenmek istiyorum. Yaşantın ne halde, nerede oturuyorsun,

1. Op. 44, *Beşli*’nin 3. bölümü.

2. Robert Schumann in *Endenich* (1854-1856), s. 135, 136.

3. agy. s. 136.

4. 12 Eylül’de, evlilik yıldönümlerinde.

hâlâ öyle inanılmaz piyano çalıyor musun? Marie ve Elise çalmalarını illettirtiler mi? Şarkı da söylüyorlar mı? Hâlâ Klems'in¹ piyanosunu mu çalıyorsun? Benim notalarım (basılmış olanlar) ve elyazmaları nerede? (...) *Neue Zeitschrift für Musik* ve yazışmalarım nerede? Sana yolladığım bütün mektuplar, Viyana'dan Paris'e yolladığım aşk şiirleri hâlâ sende mi? Bana ilginç bir şeyler yollayabilir misin, örneğin Scherenberg'den² bir şiir, dergimin eski sayılarından bazıları. (...) Bazen bir şeyler bestelemek istediğimde nota kâğıdına çok ihtiyacım oluyor. Çok sade bir yaşantım var. Bonn'un güzel manzarasını seyretmek ve orada olduğumda Siben-gebirge³ ve Godesberg'i⁴ görmek hoşuma gidiyor: Hatırlarsan orada aşırı sıcakta *Pagen*⁵ üzerinde çalışırken kriz geçirmiştin. Ayrıca sevgili Clara, benim elbiselerimle ilgilenip ilgilenmediğini ve bana arada sigara gönderip gönderemeyeceğini bilmek istiyorum. Bunları bilmek benim için çok önemli. Çocuklar hakkında bana ayrıntılı olarak yaz. Beethoven'ı, Mozart'ı ve benim *Gençlik Albümü*'mü⁶ çalıyorlar mı? Julie çalışını illettirtili mi? Ludwig, Ferdinand ve sevgili Eugenie nasıllar? Senin o harika çalışını bir kez duymayı nasıl isterdim! Geçen kış Hollanda'da olduğumuz ve her yerde coşkuyla karşılandığımız bir rüya mıydı? (...) Sen konserlerinde Beethoven'ın *Mi Bemol Majör Konçerto*'sunu, *Do Majör Sonat* ve *Fa Minör Sonat*'ını⁷, Chopin'in etütlerini, Mendelssohn'un *Sözsüz Şarkılar*'ını ve benim re majör yeni konser parçamı⁸ inanılmaz çalmıştın. Bir gece duyduğum ve üzerine çeşitlemeler yazdığım mi bemol majör temayı hatırlıyor musun? Onu ve kendi bestelerinden bazılarını bana yollayabilir misin? Sana sormak istediğim bir sürü soru ve senden bir dolu isteklerim var. Söylediklerim arasında üstünü örtmek istediklerin olursa öyle yap. Hoşça kalın sevgili Clara ve sevgili çocuklar. Bana hemen yaz.

Sana sadık Robert.⁹

1. Robert'in bir yıl önce, 13 Eylül 1853'te, karısının doğum günü için piyano yapımcısı Johann Bernhard Klems'den aldığı çalgı.

2. Şair Christian Friedrich Scherenberg.

3. Bonn'un civarındaki tepeler.

4. Bonn'un yakınlarındaki kaplıca Bad Godesberg.

5. *Op. 140, Vom Pagen und der Königstochter (Uşak ve Prenses)*. 1852 yaz aylarında Bad Godesberg'de geçirdikleri bir tatil sırasında Schumann ciddi biçimde hastalanmıştı (bkz. s. 350).

6. *Op. 68, Jugendalbum*.

7. Beethoven'ın, *Op. 73, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu (No. 5)*, *Op. 53, Do Majör ve Op. 57, Fa Minör Piyano Sonatı*.

8. *Op. 134, Giriş ve Allegro*.

9. *Robert Schumann in Emdenich (1854-1856)*, s. 136-138.

15 Eylül'de mektup eline ulaştığında Clara, günlüğüne şunları yazmıştı: "Robert'in mektubu! Ne söyleyebilirim, elim onun hakkında yazarken bile titriyor. Tek söyleyebileceğim, derinden etkilendiğim ve uzun süre mektubu okuyamadığım. Yeniden onun sevgili eli oradaydı ve her sözcükte o inanılmaz insan vardı. Öylesine içten, öylesine sevecen. Çocukları ve beni soruşu, benim güzel çalışımdan bahsetmesi. Böylesine bir mektubun, hasta biri tarafından yazılamayacağını defalarca kendime söylemek zorunda kaldım. (...) En kısa zamanda beni isteyeceğini ve her şeyin yoluna gireceğini düşündüm. Ama sonrasında, o kadar da hızlı olamayacağını fark ettim."¹

Clara aynı gün kocasının istediklerinin tümünü Endenich'e yollamış, ayrıca ona 11 Haziran'da dünyaya gelen bebeklerinden bahsetmiş, oğluna ne isim vermek istediğini sormuş ve ona kendi düşündüğü üç ismi yazmıştı. Robert'in 18 Eylül'de kaleme aldığı cevabında şunlar yazıyordu:

Sevgili Clara,

Bana ne güzel haberler göndermişsin. Tanrı'nın sana haziranda muhteşem bir erkek çocuk armağan ettiğini, sevgili Marie ve Elise'nin doğum gününde senin ve benim hayretimizi uyandıracak şekilde *Bilder aus Osten*'dan parçalar çaldığını, benim tarafımdan içtenlikle selamlamanı istediğim Brahms'ın Düsseldorf'a yerleştiğini yazmışsın. Ne sevindirici haberler... En çok hangi ismi isteyeceğimi sen kolaylıkla tahmin edersen, unutulmaz olanın adını.² (...) Joachim'e yazarsan selamlarımı ilet. Brahms ve Joachim neler besteliyor? Bana, derslerini çalışma odanda verdiğini yazmışsın. Şu anki öğrencilerin kimler, en iyisi hangisi? Kendisini çok yormuyor musun sevgili Clara?

Akşam saat sekiz. Şimdi Bonn'dan döndüm. Her zamanki gibi Beethoven'ın heykelini ziyaret ettim ve çok etkilendim. Onun önünde durduğum anda kiliseden org sesi geliyordu. Bu aralar, Düsseldorf'ta olduğumdan daha güçlüyüm ve daha genç görünüyorum. Senden ricam, Doktor Peters'e ara sıra bana para vermesi konusunda yazman. Çoğunlukla yoksullar benden istiyorlar, onlara para verememek beni çok üzüyor. Yaşantım genelde önceki kadar hareketli değil. (...) Bana akrabaları-

1. agy. s. 139.

2. Clara, yeni doğan çocuklarına hangi ismi koymaları konusunda Robert'in fikrini sormuş ve ona içlerinde Felix'in de olduğu üç isim önermişti. Schumann, "unutulmaz olan" ifadesiyle, Mendelssohn'u kast etmiş ve onun ön adı Felix'i kendi oğlu için düşündüğünü yazmıştı. İkisinin aklına aynı ismin gelmesi Clara'yı ayrıca mutlu etmişti.

mız ve arkadaşlarımız hakkında haberler yaz. (...) Şimdi Marie ve Elise'ye de yazmak istiyorum, bu yüzden hoşça kal sevgili Clara. Beni unutma ve hemen yaz.

Robert.¹

Clara çok mutluydu. Kocasına ona ve çocuklarına mektup yazıyor, satırlarında hastalığın en küçük bir belirtisine bile rastlanmıyordu. Doktorlar hâlâ ara sıra sesler duyduğunu rapor etseler de, durumunda önemli bir düzelme olduğunu kabul ediyorlardı. Clara'dan tek istedikleri, Robert'in mektuplarına çok çabuk yanıt vermemesiydi. Gelecek mektupları beklemek hastanın moralini düzeltiyor, daha uzun süre sağlıklı kalıyordu. İçinde kocasının yakın zamanda sağlığına kavuşacağı umuduyla Clara vakit kaybetmeden konserlerine başlamak istiyordu. Ekim ortasında Düsseldorf'tan ayrıldı; Brahms ve Grimm ona Hannover'e dek eşlik etmişlerdi. Bu kentte Joachim'le buluşmak hepsine iyi gelmiş, Clara sarayda küçük bir konser vermişti. Yorumcu konser programlarına başlamadan, dostlarıyla birlikte olmak çok rahatlatıcıydı.

17 Ekim'de Hannover'den Leipzig'e doğru yola çıktığında gerçek turne başlamış sayılırdı; beraberinde ona can yoldaşı olması için Bayan Agnes Schönerstedt vardı. Brahms'la yaklaşık bir ay sonra Hamburg'da buluşacaklardı; Hannover'de dostlarından ayrılmak ona zor gelmişti. En çok, Robert'in yaptıklarının hiçbirinden haberdar olmamasına üzülüyordu; son zamanlarda birbirlerine yazmalarına rağmen Clara, onu üzeceği düşüncesiyle konserlerinden bahsetmemişti. Kocasını, gerçekleştirmeyi düşündüğü yoğunlukta bir programdan haberdar olursa maddi sıkıntı içinde olduğunu zannedip üzülebilirdi. Konserlerine başlamasında maddi durumunun önemli bir rolü olmakla birlikte tek nedeni bu değildi; Clara en iyi yaptığı ve en başarılı olduğu şeyi sürdürmek istiyordu. Yaşamındaki en mutlu anlar, sahnede piyano çaldığı saatlerdi; çocukluğundan beri bunun için çalışmıştı.

İlk durağı Leipzig'de, geçmişin tüm anıları yeniden canlanmıyordu. Çocukluk günleri, babasıyla piyano çalışmaya başlaması, Robert'le tanışma, evliliklerinin ilk yılları, hepsi bu kentte yaşanmıştı. Çok sevdiği Mendelssohn'la defalarca paylaştığı sahnede bir kez daha Beethoven'ın *Op. 58, Soı Majör Piyano Konçertosu*'nu seslendirmişti. Birkaç gün sonra ikinci bir konserde yeniden seyir-

1. Robert Schumann in *Endenich* (1854-1856), s. 141-143.

ci karşısına çıkmış, tümüyle dolu salona çalmıştı. Bu kez programda ağırlıklı olarak Schumann'ın yapıtları yer alıyordu. Clara, *Piyano ve Orkestra İçin Giriş ve Allegro*'da (Op. 134) solist olarak çalmış, konserde ayrıca *Genoveva Uvertürü* ve ilk kez seslendirilen *Das Glück von Edenhall* (*Edenhall'ın Uğuru*¹, Op. 143) başlıklı vokal yapıt yer almıştı. Alman şair Ludwig Uhland'ın aynı adlı şiirinden esinlenen yapıt, 1853 yılında bestelenmiş ancak o güne dek seslendirilmemişti. Clara günlüğüne, yapıtın ilk kez seslendirilişini kocasının duyamamış olmasından dolayı ne denli üzüldüğünü yazmıştı. Konserin sonunda Brahms'ın *Op. 5, Fa Minör Sonatı*'ndan iki bölüm seslendirmiş, böylece ilk kez resmî bir konserinde delikanlının bir yapıtına yer vermişti.

Leipzig'den sonra sırada Weimar vardı; Clara bu kentte Liszt'in yönetimindeki orkestra eşliğinde Robert'in *Op. 54, La Minör Piyano Konçertosu*'nu seslendirmişti. Liszt'in yanında daima kendisini huzursuz hisseden Clara yine aynı duyguyu yaşamıştı. Weimar'daki gösterişli yaşam tarzı onu iyice rahatsız etmiş, sahneye çıktığında Liszt'in seyircilerin önünde elini öpüp piyanoya dek ona eşlik etmesi kendisini tedirgin hissetmesine neden olmuştu. Bu tarz hareketler karşısında ne yapacağını bilemiyor, bir anda kendisine güvenini yitiriyordu. Neyse ki tuşlarla buluştuğunda bütün bu korkular geride kalıyordu. Weimar'da kaldığı süre içinde Liszt ve üç öğrencisinin seslendirdiği, Hector Berlioz'un *Romeo ve Juliet*'inin sekiz el piyano versiyonunu dinlemek zorunda kalmış, günlüğüne, "Tam anlamıyla cehennem gibi, şeytani bir müzik,"² diye yazmıştı.

Yolculuk boyunca Brahms'la mektuplaşıyorlardı. Delikanlı Hannover'den ayrıldıktan sonra Hamburg'a ailesinin yanına gitmiş, oraya ulaştığında Clara'nın mektubunu bulunca çok sevinmişti. "Mektup benim için buradaki en güzel karşılamaydı," diye cevap yazan Brahms, içinden geçenleri şöyle dile getirmişti: "Hamburg'a gelirken ailemden çok sizi düşündüm. (...) Noel'e dek zaman bir şekilde geçer, sonrasında yine Düsseldorf'ta birlikte olacak mıyız? Kışın nasıl geçeceği konusunda düşler kuruyorum, yalnız mı yoksa sevgili eşinizin sevinçleriyle birlikte mi? Yaz

1. XIII. yüzyılda Suriye'de üretilen kristal vazo, nesiller boyu Edenhall Malikânesi'nde saklanmış, vazunun sahiplerine şans getirdiğine inanılmış ve başta Ludwig Uhland olmak üzere pek çok edebiyatçıya esin kaynağı olmuştur. Efsanevi vazo günümüzde Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi'nde sergilenmektedir.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 90.

aylarını sizinle birlikte harika bir şekilde geçirdikten sonra, burada kalmam imkânsız gibi görünüyor. 'Harika' ifadesi için affınızı dilerim. Benim için tüm kaygılarına rağmen harikaydı ve unutulmaz olarak kalacak. Belki kış da çok güzel olur, en azında yaz kadar iyi olmalı."¹

Hamburg'daki yaşam, Brahms'a çok anlamsız gelmeye başlamıştı. Kısa bir süre öncesine dek aynı evi paylaştığı ailesinin varlığını, küçücük evin içinde bir yük gibi hissetmeye başlamıştı; Clara'ya mektup yazdığı zamanlarda odaya kimsenin gelmemesini istiyor, yazdıkları aracılığıyla bir anlamda hayalinde genç kadınla konuşuyordu. Ondan gelen hediyeler, özellikle kitaplar çok kıymetliydi. "Gönderdiğiniz her kitap, her dergi benim için iki katı kadar kıymetli, onlar benim gözümde kutsal. Onlara nasıl sevgiyle dokunduğumu görmemiz gerek. Satın aldığım ya da bana hediye verilen her şeye önce sizin elinizin değmesini isterdim. (...) Sizin yanınıza gelip yalnız olduğunuz sürece orada kalacağım."² Kimi zaman Brahms'tan gelen mektuplar Clara'ya, onun hâlâ çiçeği burnunda gencecik bir delikanlı olduğunu hatırlatıyordu: "Niçin flüt çalmayı öğrenmeme izin vermiyorsunuz? Bu sayede her zaman sizinle birlikte yolculuk yapabilirim. *Fa Minör Sonat*'ın andantesini flüt, gitar ve davul için uyarlayıp Bayan Schönerstedt'le birlikte size serenat yaptığımızı düşünün."³ Bir başka gün, delikanlı şu satırlarla özlemini dile getiriyordu: "Bana her sabah bir 'Günaydın' telgrafı yollayamaz mısınız? Böylece bütün gün kendimi çarpılmış gibi hissederim, daima neşeli olurum ve öyle çalarım. Artık hasretinize daha fazla dayanamayacağım."⁴ 1 Kasım tarihinde gönderdiği mektupta kendisini Clara'yla konuşmaya öylesine kaptırmıştı ki, yazdıklarının sonuna doğru kaleminden, "Sevgili arkadaşım," ifadesi dökülüvermişti.

Clara, Leipzig ve Weimar'daki konserlerinin ardından kasım başında Frankfurt'ta çılmış, sonrasında kısa süreliğine Düsseldorf'a uğrayarak evde bıraktığı çocuklarını görmüş, sonrasında kuzeye, Hamburg'a doğru yola koyulmuştu. Brahms, hasretine daha fazla

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 176.

2. agy. s. 177.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 89.

4. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 177.

dayanamadığı için kente gelmesini bekleyememiş, yol üzerindeki Harburg'da 7 Kasım'da onu karşılamıştı. Büyük olasılıkla, delikanlıyı görmek, onun varlığını yanında hissetmek Clara için de rahatlatıcı olmuştu. Hamburg'da kaldığı süre boyunca Brahms'ın ailesini ziyaret etmiş, onların oldukça yoksul olanaklarına rağmen, delikanlının kendisini böylesine iyi yetiştirmiş olmasına hayret etmişti. Delikanlı çocukluk günlerinde oynadığı kurşun askerleri ona göstermiş, annesi, oğlunun dilinden düşmeyen ünlü Bayan Schumann'la tanışmaktan mutlu olmuştu. Hamburg'da, Altona'da ve Lübeck'te verdiği konserlerin ardından Bremen'e doğru yola çıkarken Brahms'ın doğduğu kentten ve onun ailesinden ayrılıyor olmanın hüznüyle Clara günlüğüne şunları yazmıştı: "Oğlu benim için çok kıymetli olan bu kadınla vedalaşmak bana çok dokundu. Kendi kendime, bu iyi kalpli annenin daha ne kadar yaşayacağını sordum. Belki de kısa bir süre sonra oğlu için, onun yerine annelik görevini üstlenmem gerekecek."¹

Brahms ayrılırırken Clara'ya bir defter vermiş ve her gittiği kentten bir çiçek kopararak oraya yapıştırmasını, daha sonra defteri Robert'e hediye etmesini istemişti. Bu vedalaşma sırasında Brahms ayrıca, yazışmalarında birbirlerine, senlibenli hitap etmelerini önermiş, Clara öneriyi kabul ettiğini, "Onu oğlum gibi içten severken böyle bir öneriyi geri çeviremezdim,"² sözleriyle günlüğüne kaydetmişti. Brahms bir süre sonra Clara'nın gönderdiği mektuptaki, "sen" ifadesine çok sevinmiş ancak kendi hâlâ, "siz" diye hitap etmeyi sürdürmüştü; bununla birlikte, Clara'nın "sen" diye yazmaktan vazgeçmemesini rica etmişti: "Nasıl da içten bakıyor bana bu sevecen 'sen' sözcüğü. Binlerce kez teşekkür ederim. (...) Sağlıcakla kalın ve beni sevmeye devam edin kıymetli hanımefendi. Kesinlikle bana yine şu şekilde mektup yazın: Sevgili Johannes, sen..."³

Clara'nın birbirine benzer kentlerdeki konserleri devam ediyordu. Bremen'den sonra Berlin'e uğramış, burada annesini ve onun yanındaki kızı Julie'yi ziyaret etmişti. Her zaman olduğu gibi buradaki konseri de başarılı geçmiş, ilk dinletinin ardından, Paul Mendelssohn'u ziyaret ederek kısa süre önce yolladığı tutarı

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 93.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 178.

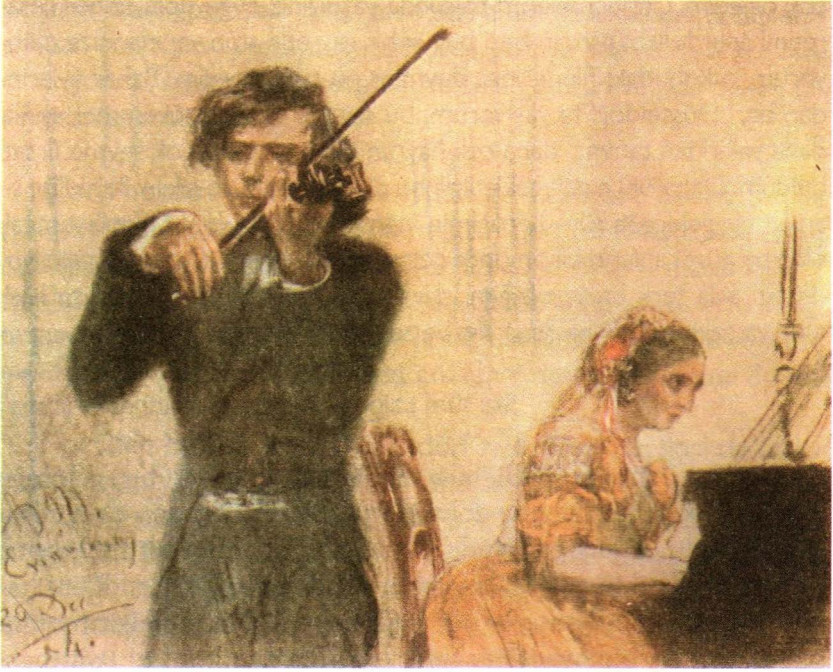
3. agy. s. 179.

kendisine iade etmişti. Berlin’de kaldığı günlerde Breslau’dan¹ gelen bir daveti kabul ederek rotasını güneydoğuya çevirmiş, sonrasında tekrar Berlin’e dönmüştü. Eendenich’ten gelen haberler ne yazık ki umduğu gibi değildi. Doktorlar, kocasıyla görüşmesinin yakın zamanda mümkün olamayacağını bildirmiş, bu da doğal olarak onu derin bir hayal kırıklığına sürüklemişti. Günlüğüne, “Çalışmak için nereden kuvvet alacağımı bilemiyorum. Burada tek başıma kaldım. Vefakâr Johannes, bugün gönderdiği sevgi dolu bir mektupla beni biraz teselli etmeye çalıştı,” diye yazmıştı. 1 Aralık’taki başarılı konser bile moralini düzeltememiş, içinden geçenleri şu sözlerle kâğıda geçmişti: “Günün sonunda hüznün. Arkadaşımdan, acılarımı teselli eden Johannes’ten yoksunum. Onsuz olmak nasıl zor geliyor.”² Clara eve Noel’de dönmeyi tasarlamıştı; bu nedenle aralık ayının neredeyse tümünü konserlerle geçecekti. Uzunca bir süre kaldığı Berlin’de zaman zaman Joachim de ona katılmış ve bazı dinletileri birlikte gerçekleştirmişlerdi. Berlin’in hemen yanı başındaki Potsdam ve daha doğuda yer alan Frankfurt an der Oder, Clara’nın konser verdiği kentler arasındaydı.

Robert’in durumunda önemli bir değişiklik yoktu; her ne kadar doktorlar ilerlemenin yavaş olduğunu ve karısıyla görüşebilmesi için en azından birkaç aya ihtiyaç duyulduğunu söyleseler de, Eendenich’ten gelen mektuplar o satırları kaleme alan kişinin akıl sağlığının neredeyse tümüyle yerinde olduğunu ortaya koyar nitelikteydi. Schumann, Clara’ya yazdığı mektupların ardından çocukları ve yakın arkadaşlarıyla da yazışmaya başlamıştı. Doğal olarak ilk yazdığı kişiler Joachim ve Brahms’tı. 27 Kasım’da Brahms’a gönderdiği mektubun büyük bir kısmında, delikanlının kendi temasından yola çıkarak bestelediği *Op. 9, Çeşitlemeler*’inden bahsetmiş, bu yapıtı ondan ya da Clara’dan dinleyebilmeyi çok istediğini belirtmişti. Yapıt içinde kendi temasının geldiği ölçüleri, bunların hangi çeşitlemede nasıl ortaya çıktığını son derece detaylı bir şekilde Brahms’a anlatmış, mektubu sanki onunla piyano başında sohbet ediyormuşçasına kaleme almış ve sözlerini şöyle tamamlamıştı: “Burada kış bayağı yumuşak. Bonn’u ve çevresini biliyorsunuz, Beethoven heykeli ve Siebengebirge’yi her görüşümde çok hoşuma gidiyor. Sizinle son kez Hannover’de gö-

1. Günümüzde Polonya sınırları içinde kalan Wrocław kenti.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 179.

Joseph Joachim ve Clara Schumann, 1854,
Adolph von Menzel'in pastel çalışmasından kopya.

rüşmüştük. En kısa sürede tekrar sizi seven ve size değer veren R. Schumann'a yazın.”¹

Brahms bu mektuba çok sevinmiş, 2 Aralık'ta hemen bir cevap yazmıştı. Onu rahatlatmak, sevgili karısının tek başına olmadığını duyurmak istiyordu:

En sevgili arkadaşım,

Kıymetli mektubunuza nasıl sevindiğimi size anlatamam. Sevgili eşinize yazdığınız mektuplarda, benim hakkımdaki iyi düşüncelerinizi öğrenmekten çok mutlu oluyordum, sonunda sizden bir mektup alabildim. Bu bana yolladığınız ilk mektup ve bu yüzden benim için çok değerli. Yazdıklarınız, ailemi ziyaret etmek için bulunduğum Hamburg'da elime ulaştı. Mektubunuzu doğrudan eşinizin elinden alabilmeyi çok istedim.² Birkaç gün sonra tekrar Düsseldorf'a dönmeyi düşünüyorum, oraları

1. *Robert Schumann in Eendenich (1854-1856)*, s. 176, 177.

2. Robert, Clara'nın konser gezisinde olduğunu bilmediği için, Brahms da mektubu sanki Düsseldorf'tan kendisine Clara iletmış gibi bir ifade kullanmıştı.

çok özledim. Çeşitlemelerim hakkında yazdığınız övgü dolu sözler cesaretimi artırdı. İlkbahardan beri büyük bir gayretle sizin yaptıklarınıza çalışıyorum, o konudaki fikirlerinizi duymayı ne çok isterdim. Bahar aylarından beri Düsseldorf'ta yaşıyorum; bu sayede sizi ve mükemmel eşinizi daha yakından tanıma, daha çok hayran olma ve daha çok sevmeme fırsatı buldum. Daha önce gelecekle ilgili bu denli umutlu ve emin değildim; şu an iyi bir geleceğe tüm benliğimle inanıyorum. Sizi bize yakınlaştıracak olan bu güzel anların bir an önce gelmesini diliyorum. O zaman geldiğinde sizi asla terk etmeyeceğim, daima çok kıymetli dostluğunuza layık olmaya çalışacağım. Hoşça kalın ve sevgimi daima hatırlayın.

Sizi tüm kalbiyle yücelten Johannes Brahms.¹

Brahms elinden geldiğince Schumann'ı güzel bir geleceğe inandırmak istiyordu ama doktorların söyledikleri onu da endişelendiriyordu. Aralık ortasında Clara'ya gönderdiği bir mektupta, Robert'in klinikte çok fazla gazete okuduğunun söylendiğini hatırlatmış ve onun konserleriyle ilgili haberleri burada görmesinin sağlığı için iyi olmayacağını yazmıştı. Clara doktorları uyarmalı, gazeteler dikkatli bir gözetimden sonra kocasına verilmeliydi.

Noel yaklaştıkça Brahms'ın özlemi iyice artmıştı; Clara'ya gönderdiği mektuplarda ona hâlâ oldukça resmî bir ifadeyle "siz" diye hitap etse de, arada kaleminden, "En sevdiğim arkadaşım", "Siz, kadınların en iyisi", "Özlemle beklenen" gibi cümleler dökülüyordu. Bir defasında *1001 Gece Masalları*'nda kullanılan anlatım şekline özenerek bir mektup kaleme almış, kendisini "Prens Kamer al-Zaman İbn-i Brah" Clara'yı da, "Prens Badur" kişiliğine sokmuş, bir masal anlattığını varsaydığı için, burada çekinmeden, "sen" ifadesini kullanmıştı:

Esirgeyip bağışlayan Allah'ın adıyla,

Mektubun geldi Sultanım. Ve o mektup özlemle acılar içinde kıvranan bu hasta yüreğe bir merhem yerine geçti. Senin bitkin kölen (ne mutlu ona ki) kâğıtta yazılan lütufkâr sözcüklerden adeta mest oldu. (...) Eğer Allah'ın izni olursa bugün bu mektubu göndermek yerine, senin aşkından öldüğümü yüzüne söyleyebilirim. Daha fazla konuşmama göz yaşlarım engel oluyor. Hoşça kal.

Kamer al-Zaman İbn-i Brah

1. Robert Schumann in *Endenich* (1854-1856), s. 178, 179.

İbn-i Brah, gözyaşları ve iç çekmeleri arasında mektubunu tamamladıktan sonra onu postaya dek götürdü, kutuya attı ve dedi ki: "Size yalvarıyorum, bu mektubu sevgili Sultanıma götürün ve onu benim tarafımdan selamlayın."¹

Clara bunları okuduğunda herhalde Brahms'ı neden bunca çok sevdiğini bir kez daha düşünmüştü. Tıpkı yıllar önce Robert'in yaptığı gibi onu masallarla avutuyor, içindeki sevgiyi masal kahramanlarının ağzından dile getiriyordu. Sanki yıllar sonra aynı insan karşısına çıkmış gibiydi; Brahms'la ilişkisi derinleştikçe Robert'le yaşadıklarını hatırlıyor, geçmişin güzel ve mutlu günlerine dönüyordu.

Noel'den hemen önce Düsseldorf'ta buluştular; ikisi de mutluluktan uçuyordu. Clara için aylar süren yorucu bir temponun ardından evde, çocukları ve Brahms'la olmak tarif edilemez bir duyuydu. Brahms ise, sultanına kavuşmuş bir köle gibiydi; ona özgürlüğü bağışlansa bile bu denli sevinemezdi. Joachim'in de onlara katılması sevinçlerini iyice artırmıştı; tek eksik, hepsinin en sevdiği kişinin Eendenich'te olmasıydı. Joachim, Clara'nın endişelerini biraz olsun giderebilmek için 24 Aralık'ta sabah erkenden kliniğe gitmiş, akşam geri dönmüştü. Doktorlar, Schumann'la konuşmasına izin vermiş, böylece hastaneye girmesinden yaklaşık on ay sonra, Joachim onunla görüşebilen klinik dışından ilk kişi olmuştu. Clara arkadaşının getirdiği haberlerden kocasının durumunun iyi olduğunu öğrendi; bundan çok hoşnuttu; yine de fazla ümitlenmek ve sonrasında hayal kırıklığına uğramak istemiyordu. Joachim ziyaretiyle ilgili tüm detayları Clara'ya anlatmamış, bazı şeyleri öğrenmesinin moral bozucu olabileceğini düşünmüştü. Bir süre sonra Viyana'daki arkadaşı, eleştirmen Eduard Hanslick'e gönderdiği mektupta Eendenich ziyaretiyle ilgili şunları yazmıştı: "Telaşlı bir halde durmadan konuşuyordu, bana arkadaşlarını ve müzik dünyasında olup bitenleri sordu. Büyük bir çabayla hazırladığı alfabetik şehir isimleri listesini gösterdi. Yanından ayrılmak istediğimde, gizemli bir havaya bürünerek beni bir köşeye çekti (aslında etrafta bizi gözetleyen kimse yoktu) ve oradan ayrılmak istediğini, Eendenich'i terk etmesi gerektiğini söyledi. Oradaki insanların onun söylediklerini ve isteklerini anlamadıklarını yinele-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 181.

di. Söyledikleri yüreğini burktu. Giderken bahçede bir süre bana eşlik etti ve sonrasında beni kucakladı; bu sırada uzaktan bir bakıcı bizi izliyordu.”¹

Joachim, Endenich’e Clara’nın yolladığı hediyelerle gitmişti; bunların içinde besteci için en kıymetlisi çocuklarının son aylarda topluca çekilmiş bir fotoğrafıydı. Schumann bu sayede en küçük oğlu Felix’i görme şansını yakalamıştı ancak anneannesinin yanında olduğundan Julie fotoğrafta yer almıyordu. Robert de Joachim’e bazı hediyeler vermişti. Bunların içinde Brahms’la ikisine ortak bir armağan olarak düşündüğü, o yıl yayımlanmış besteci Gluck hakkında bir kitap da vardı. Kitabın ilk sayfasına kendi el yazısıyla şunları yazmıştı: “Robert Schumann: Joseph ve Johannes; 24 Aralık 1854.”² Ayrıca Brahms’a 15 Aralık’ta yazıp postaya veremediği mektubu, Joachim aracılığıyla delikanlıya göndermişti. Mektubu okuduğunda Brahms dikkatini çeken bir ayrıntıyı hemen Clara’yla paylaşmış ve bu, her ikisini de çok mutlu etmişti. Robert ilk kez delikanlıya, “sen” diye hitap etmişti. Noel’de onu ziyaret etmeyi çok istediğini, yeni yapıtlarından haberdar olmayı arzuladığını yazmış, çocuklarının piyano çalışlarıyla ilgilenmesini rica etmişti. Robert mektubunu şöyle tamamlamıştı: “Elveda kıymetli dostum; benden bahset ve yeniden yaz.”³

Clara ise Noel akşamı günlüğüne şunları yazmıştı: “Joachim bugün Endenich’e gitti ve akşam hemen geri döndü; Robert’le konuşmuş, çok sevinçliydi. Bu mutlu haberi bir an önce bana ulaştırmak için acele etmiş. Johannes’e bir mektup getirdi. Şaşılacak şekilde, ben ona bir şey söylememiş olmama rağmen, o da, ‘sen,’ diye yazmış.”⁴

Brahms, Schumann’ın mektubuna 30 Aralık’ta cevap yazmış, Joachim’in getirdiği haberlere çok sevindiğini söylemişti:

En sevgili arkadaşım,

Size biraz Noel akşamından bahsetmek istiyorum. Joachim’in haberlerinin bizi nasıl mutlu ettiğini, bütün akşam bize sizi nasıl anlattığını ve karınızın nasıl için için ağladığını aktarmak istiyorum. Hepimiz sizi en kısa sürede tekrar görebileceğimizi ummaya başladık. Bizim için iki misli

1. Udo Rauchfleisch, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, s. 152.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 188.

3. agy. s. 185.

4. agy. s. 187.

üzüntülü olabilecek günleri, tam bir bayram gününe çevirmeyi başarıyorsunuz. Kendi doğum gününde, karınızın size ilk mektubu yazmasına izin verildi.¹ Noel günü arkadaşımız ilk kez sizinle konuşabildi ve hepimizin içinde onun yolundan gidebileceğimiz umudu doğdu. (...) Noel'den bir gün önce buraya geldim, karınızdan ayrı geçirdiğim süre gözüme çok uzun göründü. (...) Son mektubunuzdaki, sevgi dolu "sen" için tüm kalbimle teşekkür ederim. İyi kalpli eşiniz de beni bu özel sözcükle sevinirdi. Bu sözcük benim için sevginizin en kuvvetli göstergesi; her zaman buna layık olmaya çalışacağım. Size yazmak istediğim çok şey var sevgili arkadaşım ama onlar, karınızın yazdıklarının² tekrarı olacağı için satırlarıma en sıcak duygularla selamlarımı yollayarak son veriyorum.

Johannes³

1 Ocak 1855, Clara için sevincin ve hüznün tam anlamıyla birbirine karıştığı bir gündü. Yaklaşık altı aydır ertelenen Felix'in vaftizi o gün yapılmıştı; bu mutlu olayı kocasının hastaneden çıkmasının ardından gerçekleştirmek isteyen Clara daha fazla bekleyememiş, Endenich'ten gelen olumlu haberlerin de etkisiyle aylar önce yapılması gereken töreni gerçekleştirmişti. Vaftizin tanıkları arasında Brahms ve Joachim'in mutlaka olmasını istiyordu ancak Macar kemancının Musevi inancına bağlı olması, tanıklığa engeldi. Bu nedenle Clara'nın bazı arkadaşlarının yanı sıra, müzik dünyasından yalnızca Brahms'ın adı belgelerde yer almış ve küçük Felix'in vaftiz babası olmuştu.

Robert'in 6 Ocak'ta Clara'ya yazdığı mektup, genç kadını çok sevindirmişti. Kocasının tıpkı sağlıklı günlerinde olduğu gibi, uzun uzun Brahms'ın *Op. 10, Ballade*'lerinden bahsetmesi, insana hastalığının artık geçmişte kaldığını düşündürecek gibiydi. Parçalara detaylı açıklamalar yazmış, Clara'ya onları sevip sevmediğini sormuştu. Mektubun sonunda, Brahms'a bir an önce kendisini bir senfoni ya da uvertürde göstermesi gerektiğini öğütlüyor, daha da ileri giderek, "Mutlaka yapmalı," ifadesini kullanıyordu. Clara için okudukları, ay ortasında çıkmayı planladığı Hollanda gezisi öncesinde tam bir moral kaynağıydı. Brahms ona daha

1. Clara, doğum gününden bir gün önce, 12 Eylül'de, Robert'le evlilik yıldönümlerinde Endenich'e ilk mektubu yazmıştı.

2. Clara'nın 30 Aralık'ta yazdığı bu mektup kayıptır.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 190, 191.

da iyi haberler getirebilmek umuduyla 11 Ocak'ta Endenich'e gidip Robert'le konuşmaya karar verdi. Clara merak içinde delikanlının dönüşünü bekliyordu. Genç kadın, kocasının sağlığının artık iyice düzelmekte olduğuna tümüyle inanmış olmalı ki, Brahms'a verdiği bir kâğıda Robert'le hangi konuları konuşmasını istediğini yazmış, delikanlının geçmiş ve gelecek konserlerinden bahsetmesinde bir sakınca görmemişti.

Brahms aynı gün akşam geri dönmüştü. Getirdiği haberler gerçekten insanı umutlandırıyordu. Yaklaşık iki saat Robert'in yanında kalmış, birlikte piyano çalmış, daha sonra beraberce Bonn'a dek yürümüş ve Beethoven'ın heykelini ziyaret etmişlerdi. Ancak ne yazık ki delikanlının söyledikleri, gerçeği tümüyle yansıtmıyordu. Çıkmaya hazırlandığı turne öncesinde Clara üzülmeyi diye, Brahms gördüklerinin ve yaşadıklarının hepsini anlatmamıştı. Aslında Robert, tıpkı bir yıl önce hastalandığı zamanda yaptığı gibi, gerçek dünyayla hayal âlemini birbirine karıştırıyordu. Çok hızlı ve anlaşılmasız bir şekilde konuşuyor, çoğunlukla elini ağzına kapatarak karşısındakinin söylediklerini duymasını daha da güçleştiriyordu. Ama bunları Clara'ya söylemesi, birkaç haftadır evin içinde sürmekte olan umutlu havayı yok edebilir, konserleri öncesi onu derinden yaralayabilirdi. Bu yüzden bir süre daha sessiz kalmakta yarar vardı. Yalnızca Clara'nın 12 Ocak'ta Joachim'e yolladığı mektubun sonuna şu notu ekleyerek, belki de Robert'in durumunun öncekinden pek farklı olmadığını hissettirmek istemişti: "Bayan Schumann'ın yanında duran resmini bana gösterek meleklerin kulağına, onu Cennet'ten aldığını fısıldadıklarını söyledi. Gerçekten de öyle değil mi?"¹

Clara, 15 Ocak'ta Hollanda'ya doğru yola çıktı; kendisine yine Agnes Schönerstedt eşlik ediyordu. Ayın 18'inde Rotterdam'da vereceği konser çok önemliydi. Yaklaşık bir yıl önce Robert'le yaptıkları unutulmaz gezinin ardından bu ülkedeki hayranlarının sayısı artmıştı. Programda Schumann'ın *1. Senfoni*'sinin yanı sıra Clara'nın seslendireceği yapıtlar da yer alıyordu; bunlardan biri de Beethoven'ın *Op. 80, Korolu Fantezi*'si idi. Evinde uzaklaşmak, Robert'le ilgili düşüncelerin yeniden aklını kurcalamaya başlamasına neden olmuştu. Ancak Düsseldorf'tan ayrılmasının üzerinden henüz iki gün geçmişti ki, Rotterdam'da

Brahms'ı karşısında görünce sevinçten ve şaşkınlıktan ne yapacağını bilememişti. Delikanlı hem bir gün sonra gerçekleşecek bu önemli konseri dinleyebilmek hem de sevdiği kadını yapayalnız bırakmamak için, bütçesini zorlamak pahasına peşinden gelmişti. 23 Ocak'ta Clara; Leiden, Utrecht, Amsterdam ve Lahey'e doğru yoluna devam ederken Brahms da Düsseldorf'a dönmüş, aynı günün akşamı gönderdiği mektupta şunları yazmıştı:

Yürekten sevdiğim arkadaşım,

İnsan ne çabuk ayrılıyor. Daha dün öğleyin birlikteyken şimdi böylesine uzaktayız. Benim için çok değerli olan resminiz önümde duruyor ve şu an çok mutluyum. Daha önce hiçbir resim bana böylesine canlı görünmedi. Biraz daha uzun baksam sanki oradan dışarı çıkacaksınız gibi geliyor; size elimi uzatabileceğimi düşünmeye başladım. Sizin peşinizden gelmiş olduğuma pişman oldum; eğer gelmemiş olsaydım, bunu şimdi yapardım ve o zaman bu an benim için çok kıymetli olurdu.¹

22 Ocak sabahı Robert'in durumu aniden kötüleşmişti; bakıcılarının onu zehirlediğini öne sürüyor, güçlkle kontrol altında tutulabiliyor, akıl hastanesine gidip tedavi görmesi gerektiğini tekrarlayıp duruyordu. Kliniğe getirilmeden önce yaşadıkları tekrarlanıyor gibiydi. Söyledikleri güçlkle anlaşılıyor, elinde kasılmalar oluyordu. Bir süre sonra yatışmış, yaşadığı krizin bilincine varmış ve doktora, o sırada çok korktuğunu, ölmek üzere olduğunu sandığını anlatmıştı. O gün karısına gönderdiği mektupta, "Clara'm, çok kötü şeylerin beni beklediğinden korkuyorum; seni ve çocukları bir daha göremeyecek olmak bana acı veriyor," diye yazmıştı.² Mektup, Clara'nın eline ulaştığında çok sarsılmıştı; içinde yeşermeye başlayan iyileşme umutları, yerini tekrar kopkoyu bir karanlığa bırakıyordu. Bir yıl boyunca çektiği onca acının ardından sanki her şey baştan başlıyordu. Bu ruh hali içinde Hollanda'daki konserlerini aksatmadan sürdürmeye gayret ediyor; başladığı turneyi yarıda kesmek istemiyordu.

Doktorlar hastalığın seyrindeki bu ani değişimin Joachim ve Brahms'ın birbiri ardına gelen ziyaretleriyle bağlantılı olabileceğini düşündükleri için Robert'in dostlarıyla görüşmesine izin

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 184.

2. Robert Schumann in Endenich (1854-1856), s. 202, 203.

vermiyorlardı. Brahms, mektuplarıyla Clara'nın moralini düzeltmeye çalışıyor ancak kimi zaman yazdıkları istediği sonucu veremiyordu. "Yüreğimden geçenleri tam istediğim gibi kâğıda geçirebildiğim zamanlar çok ender. Müzik için de aynı durum söz konusu. Ne kadar ender beste yapabildiğimi biliyorsunuz. Gerçek notayı bulabilmek için uzun süre düşünüp hissetmem gerekiyor. (...) Masa başına geçip kâğıdı önüme koyduğumda sizi avutmak ve güzel şeyler yazmak istiyorum. Ama şimdiye dek bunu başaramadım. Harflerle, notalarla oynadığım gibi oynayamıyorum."¹

1855 Şubatı'nın ortalarında Clara, Düsseldorf'a döndü ancak ufukta yeni konserler, yeni hedefler vardı. Tüm güçlülere rağmen sahnede olmak, evde oturmaktan daha iyiydi. Çocukları artık daha az düşünmesi gerekiyordu. Julie, anneannesinin yanında Berlin'de yaşamını sürdürüyordu; Marie ve Elise, Leipzig'de yatılı bir okula başlamışlardı. Geride yine de ondan ilgi bekleyen dört çocuk vardı ama Clara, Düsseldorf'ta hiçbir şey yapmadan oturup Endenich'ten gelecek haberleri beklemeye dayanamıyordu. Yıllardır çocuklarla ilgilenen Bertha ve Düsseldorf'ta olduğu zamanlarda Brahms, ellerinden geldiğince onun yokluğunu hissettirmemeye çalışıyorlardı.

Delikanlı artık bu kente yerleşmiş gibiydi, piyano dersleri veriyor, maddi durumunu düzeltmeye çalışıyordu ama beste yapma konusunda tam bir suskunluğa bürünmüştü. Üzerinde çalıştığı bazı yapıtları bitiremiyordu. Özellikle iki piyano için tasarladığı sonat ilerledikçe onu bir senfoniye dönüştürme fikri oluşmaya başlamıştı. Kuşkusuz bu fikir değişikliğinde Schumann'ın önerisinin de etkisi olmuştu. Delikanlının yapıtlarını ilk dinlediği andan beri içlerine gizlenmiş orkestra tınıları olduğunu söyleyen Robert, son mektuplarında senfoni bestelemesini öğütleyen ifadeler kullanmıştı. Brahms, 30 Ocak 1855'te Endenich'e gönderdiği mektubun sonunda, bir anlamda onun istediğini yerine getirdiğini belirtmek ister gibi, "Bu arada geçen yaz bir senfoni bestelemeyi denedim. Birinci bölümün çalgılamasını bile tamamladım, ikinci ve üçüncü bölümleri de besteledim (re minör tonunda, 6/4'lük ve ağır tempoda),"² diye yazmıştı. Delikanlının bahsettiği yapıt

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 185.

2. Robert Schumann in Endenich (1854-1856), s. 209.

ancak 1857'de, *1. Pişano Konçertosu* (Op. 15) olarak tamamlanacak; Brahms, ilk senfonisini yazabilmek için uzun yıllara ihtiyaç duyacaktı.

Clara, 19 Şubat 1855'te Berlin'e doğru yola çıktı; ilk durağı her zaman olduğu gibi Hannover'di. Joachim'ı ziyaret etmek, onunla birlikte zaman geçirmek daima iyi geliyordu. Bu kez konserlerinin bir kısmını Joachim'le birlikte gerçekleştireceklerdi. Hannover'de yakın arkadaşı soprano Jenny Lind'le de karşılaşmıştı. Ancak önceki buluşmalarındaki içten havayı bir türlü yakalayamamışlardı; büyük olasılıkla bunda ünlü sopranonun Brahms'ın yapıtları hakkında olumsuz fikirler ileri sürmesinin ve Clara'nın delikanlıya olan ilgisini yargılar tonda konuşmasının payı büyüktü.¹ Düsseldorf'ta kalan Brahms, 23 Şubat'ta yeniden Endenich'e gitti; Robert'le konuşup Clara'ya güzel haberler iletmek istiyordu. Görüşme bu kez gerçekten çok iyi geçmiş, delikanlı klinikte dört saat kalmış, Schumann daha önce mektuplarında da yazdığı bir dileği yerine getirmiş, basılmak üzere olan *Pişano ve Orkestra İçin Giriş ve Allegro* (Op. 134) başlıklı yapıtını Brahms'a ithaf etmişti. Delikanlı görüşmenin ardından Clara'ya uzun bir mektup yazmaya başlamış, anlatmak istediklerini ancak iki günde bitirebilmişti:

En sevdiğim arkadaşım,

Böyle olacağını, bu akşam anlatacak bir sürü güzel şeyim olacağını, nereden başlayacağımı bilemeyeceğimi tahmin etmiştim. Bugün² saat ikiden altıya dek sevgili eşinizin yanındaydım. Eğer yüzümün şu an nasıl mutlu olduğunu görebilseydiniz, mektupta yazacaklarımı da hemen tahmin ederdiniz. Beni geçen defaki gibi çok sıcak karşıladı, bu kez sonrasında heyecana kapılmadı. Bana hemen son mektubunuzu³ gösterdi ve onu nasıl güzel şaşırttığınızı söyledi. Uzun uzun gezilerinizden bahsettik.⁴ Ona, sizi Hamburg, Hannover, Lübeck ve hatta Rotterdam'da dinlediğimi anlattım. Bana özellikle, Hollanda'da geçen yıl onunla birlikte konakladığınız evde kalıp kalmadığınızı sordu. Sizin bundan kaçındığınızı söyle-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 102, 103.

2. 23 Şubat 1855.

3. Clara'nın 18 Şubat 1855'te yazdığı ancak günümüzde kayıp olan mektup.

4. Clara, kocasının durumunun iyiye gitmesinin ardından ona konser gezilerinden bahsetmeye başlamıştı. Bu kez de hangi şehirlere gitmeyi planladığını, büyük olasılıkla kaybolan 18 Şubat tarihli mektupta Robert'e yazmıştı.

Clara Schumann 35 yaşında, 1854,
Franz Hanfstaengl'in fotoğrafı.

dim; çok doğal olduğunu söyledi. Bach, Beethoven, Schumann programlarınıza çok sevindi.

Sonra ona resminizi¹ verdim. Nasıl derinden etkilendiğini görmeniz gerekirdi. Gözlerine yaşlar doldu, ayağa kalktı ve elindeki resmi giderek kendisine yaklaştırarak, "Bunu ne kadar uzun zamandır istiyordum," dedi. Tekrar yerine oturduğunda elleri titriyordu. (...) Mürekkep hokkasına çok sevindi; sigaralara da. Söylediğine göre, Joachim'ın getirdiklerinden beri hiç sigarası olmamış. (...) Doktorlardan istemeyi sevmediğini söyledi. "Clara bana mutlaka yollamıştır ama onlar elime geçmedi," dedi. Bahçede dolaşmaya çıktık. (...) Ona yeni şeyler besteleyip bestelediğini sordum. Fügler üzerine çalıştığını öğrendim ama çok iyi olamayacaklarını düşünerek dinlemek istemedim.

Sık sık ve uzun uzun sizden, sizin nasıl "harika" nasıl "olağanüstü" çaldığınızdan bahsetti. (...) Çocukların hepsini sordu; Felix'in ilk dişinin

1. Brahms, Clara'nın yeni çekilmiş bir portresini beraberinde götürmüştü.

çıkmasına içtenlikle güldü. (...) Birlikte yaptığınız gezileri, Siebengebirge'yi, İsviçre'yi ve Heidelberg'i anlattı; hatta Kontes Abegg'den¹ bile bahsetti. *Do majör Sonatı*² mi² birlikte inceledikten sonra bana bir sürü detay hakkında açıklama yaptı. Ona, size götürmek için bir selam (yazılı olarak) istediğimi söyledim ve size daha sık yazmak isteyip istemediğini sordum. "Her gün ve her an durmadan yazmak istiyorum ama kâğıdım olsaydı," dedi. Gerçekten hiç kâğıdı yok. Doktorlardan istememiş, onlar da talep edilmediği için vermemişler. (...) Sonra benim isteğim üzerine yapıtın başlığını yazdı: "*Piyano ve Orkestra İçin Konser Parçası*, Op. 134, Robert tarafından Johannes Brahms'a adanmıştır." (...)

Joachim'le birlikte Berlin'de olduğunuza çok sevindi. (...) Joachim'den sanki sizden bahsedermiş gibi coşkuyla bahsediyor. Müzik festivali³ hakkında çok uzun konuştu. Provada Joachim'in nasıl inanılmaz çaldığını, insanın kemandan böyle bir ton çıkabileceğini asla düşünemeyeceğini söyledi. Sonrasında dört el piyano çaldık. (...) Melodi partisini çalmak istemedi. "Ben basım," dedi. Çok uzun zamandır dört el çalmadığı için birlikteliğimiz fazla iyi değildi. (...) Piyanonun akordu çok kötüydü, biraz düzeltmeye uğraştım.

Yanından ayrılmak istediğimde bana istasyona dek eşlik etmek istedi. Paltomu almak bahanesiyle aşağıya inip doktora bunun doğru olup olmayacağını sordum. Sevinçle uygun olduğunu öğrendim. (Doktorla bundan başka bir şey konuşmadım; girmeden zaten görememiştim.) Bakıcı bizim birkaç adım arkamızdan ya da yanımızdan yürüyordu. (...) Beethoven anıtına gittik, sonrasında onu geri getirdim. Kendisinininkileri unuttuğu için benim gözlüklerimi kullandı. Yolda bana Clara'sının her gün yürüyüşe çıkıp çıkmadığını sordu. Ona Düsseldorf'ta ya da başka bir kentte eğer ben yanınızdaysam sizi yürüyüşe çıkardığımı ama yalnız dolaşmayı sevmediğinizi söyledim. Hüzünlü bir şekilde, "Buna inanırım, önceden daima birlikte yürüyüşe çıkardık," dedi. (...) Eendenich yolunda ondan ayrıldım, bana sarılıp öptü; yalnızca size selam söyledi. (...) Üzüntülü bir şey yazmak istemiyorum ama bir an önce oradan ayrılmak istiyor. Doktorlardan korktuğu için alçak sesle ve anlaşılmaz konuştu ama söyledikleri saçma sapan şeyler değildi. Ayrıca martta Eendenich'e gelmesinin üzerinden bir yıl geçeceğini söyledi. (...)

Ahh! Size konuştuklarımızı çok basit ve kupkuru yazıyorum. Güzel

1. Robert'in Heidelberg'de hukuk okuduğu dönemde bestelediği *Op. 1, Abegg Çeşitlemeleri*'nin ilham kaynağı olduğunu iddia ettiği kadın. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. s. 90.

2. *Op. 1.*

3. 1853 Mayıs'ında Düsseldorf'ta gerçekleşen ve Joachim'in solist olarak katıldığı festival.

olanları tarif edemiyorum. Huzurlu ve sakin yüzünü, sıcaklığını, sizden bahsedişini, resminize sevinmesini... Her şeyin olabileceği kadar güzel olduğunu düşünün. Böylesine ayrıntılı bir mektubun ardından, artık soracak sorunuzun kalmadığını zannediyorum. Daha kısa ve daha güzel yazabilmeyi nasıl isterdim. Ama hepsini size olabildiğince çabuk aktarmak istedim. Robert'inizden ve benden en içten selamlar.¹

Hastane kayıtlarında, Brahms'ın bu ziyaretinin öncekinden çok daha iyi bir etki yaptığı bilgisi yer almıştı. Clara ise kocası hakkındaki bu ayrıntılı mektuba çok sevinmiş ancak not defterine şu endişesini yazmaktan kendisini alamamıştı: "Hep geçmişten bahsediyor, neden hiç gelecekten söz yok. İnanmadığı için mi? Bu beni öylesine üzüyor ki."²

4 Mart günü, Joachim'le konser vermek için bulunduğu Danzig'de³ günlüğüne şunları yazmıştı: "Bugün Robert'in Endenich'e gidişinin üzerinden bir yıl geçti. Sabah çok üzüntülüydüm ama dışarı çıkıp güneşi gördüğümde birden Johannes'in teselli eden konuşmasını duyar gibi oldum."⁴ 22 Mart'ta yeniden Düsseldorf'a dönünceye dek çoğunluğu Joachim'le birlikte onlarca konser vermiş, Berlin ve Danzig'den başka Baltık Denizi kıyısında ve Doğu Prusya'da dinleyici karşısına çıkmıştı.

Haftalar sonra tekrar evde olmak güzeldi; Brahms'la müzik teorisi çalışmaya başlamışlardı. Tıpkı yıllar önce Robert'le olduğu gibi, bu konudaki bilgisini sağlamlaştırmak, çaldığı yapıtlara değişik bir açıdan bakabilmek, hepsinden önemlisi kendi bestecilik çizgisinde farklı yollar deneyebilmek için bu yenilenmeye gereksinim duyuyordu. Aynı tarihlerde Endenich'ten gelen mektuplarda, Robert'in, Paganini'nin solo keman için *Caprice*'lerine piyano eşliği bestelediği bilgisi yer alıyordu. Kimi zaman yazdıklarını Düsseldorf'a gönderip çalışmalarından onları haberdar ediyordu. Brahms da 27 Mart'ta Endenich'e gönderdiği mektupta, Clara'dan bunca uzun zaman ayrı kalmasının kendisine çok zor geldiğini, dördünün Clara, Robert, Joachim ve Brahms'ın, sürekli birbirlerini özleyerek yaşamalarının haksızlık olduğunu belirtmişti: "Karınızdan bayağı uzun ayrı kaldım, ikimizin diğer ikisini, sizi ve

1. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 216-221.

2. *agy.* s. 221.

3. Günümüzde Polonya sınırları içinde yer alan Gdańsk şehri.

4. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 223.

Joachim'i, özlemesi artık zor geliyor. Üstelik bunun için birbirimizden ayrı kalmaya da ihtiyacımız yok. İlkbaharı keyifle karşılamak, yaz için güzel planlar yapmak ve iyi umutlar beslemek istiyorum." Bu mektubun arkasına Clara da ek yapmış ve içindeki özlemi tüm doğallığıyla kâğıda geçirmişti. Genç kadının bu dönemde kocasına gönderdiği mektupların neredeyse tamamı kayıp olduğu için bu satırlar ayrı bir anlam kazanmaktadır:

Sana yüreğimden gelen bir öpücük yolluyorum Robert'im, sevgili kocam. (...) Bana yeniden yazacak mısın? Mektuplarının bizim için ne denli önemli olduğunun farkında mısın? Ve müzikal konuların derinliklerinde birbirimizi böylesine iyi anlamamız beni nasıl sevindiriyor. Büyük bir sevecenlikle ifade ettiğin duygularının hepsini içimde hissediyorum. Ahh! Bir kerecik olsun seni kalbimin üstüne bastırabilsem. Seni düşündüğüm gibi sen de beni düşün.

Clara'n'

1 Nisan'da Clara ve Brahms, Köln'e gittiler. Gezinin amacı kentte gerçekleşecek Beethoven'ın *Op. 123, Missa Solemnis*'ini dinlemektir. Seslendirme ikisini de çok etkilemiş, genç kadın günlüğüne, "Bütün yapıtların en görkemlisi, ikimizi de çok etkiledi. İşte müzik bu. Sanki bir tanrı tarafından insanlar için değil, tanrılar için bestelenmiş, insan anlamakta zorlanıyor,"² diye yazmıştı. Ertesi gün Köln Katedrali'ni ziyaretleri aynı duygunun pekişmesine neden olmuş, Beethoven'ın müziği ve katedralin görkemli yapısı her ikisini de çok sarsmıştı. Brahms öğleden sonra kliniğe giderek bir kez daha Robert'i ziyaret etmiş ve bu kez onu oldukça endişeli görmüştü. Birlikte yine Beethoven anıtına dek yürümüşler, Schumann sürekli olarak başka bir hastaneye gitmesi gerektiğini tekrarlamıştı. Aynı günün hastane kayıtlarında, huzursuzluğunun Brahms'ın ziyaretinden sonra da devam ettiği ve durmadan klinikten gitmek istediğini söylediği, bilgisi yer almıştı.³

Clara bahar aylarında tam bir kararsızlık içindeydi; ondan beklenmeyecek şekilde bazı tutarsız davranışları olmuştu. Öncelikle yıllardır planladığı İngiltere gezisini bir kez daha erteleme-

1. agy. s. 245, 246.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 240.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 249, 250.

nin iyi olacağını düşünmüştü ve bunda çok haklıydı. 1854'ün sonbahar aylarında yeniden gündeme gelen geziden, Robert'in sağlık durumunun hızla düzelmeye başlaması üzerine vazgeçmiş, kocasının klinikten taburcu edilme durumunda evden uzakta olmak istememişti. Sonrasında Robert'in uzunca bir süre daha hastanede kalacağı anlaşılmış; ancak genç kadın İngiltere planlarını bir başka bahara ertelemişti. Tam bu sırada Liszt onu, Schumann'ın *Genoveva* operasının kendi yöneteceği temsiline Weimar'a davet etmişti. Kocasının çok değer verdiği bu yapıtının yeni sahnelemesine sevineceği, mutlaka orada bulunmak isteyeceği beklenirken yolculuğun masraflı olacağını ve bütçesini sarsacağını öne sürerek Weimar'a gitmemiş; ancak bir hafta sonra Hamburg'dan gelen başka bir daveti sevinerek kabul etmiş, Brahms'la birlikte bu kente gitmişti. Davet, Schumann'ın *Op. 115, Manfred* sahne müziği için yapılmıştı; aynı konserde *Op. 100, Braut von Messina Uvertürü* de seslendirilecekti. Nisan ortasında ulaştıkları Hamburg'da Brahms'ların evinde konaklamışlar, Clara bir kez daha delikanlının annesine olan sevgisini günlüğüne yazmıştı. Yaşlı kadının sevecen ve içten hali, her şeyi olduğu gibi kabul etmesi onu çok etkilemişti. Hamburg'da bulunduğu günlerde Robert'ten gelen bir mektup genç kadının moralinin düzelmesine neden olmuştu. "Robert'in şimdiye dek yolladığı en güzel mektup"¹ diye tanımladığı belge, günümüzde kayıp olmakla birlikte, Clara günlüğüne, kocasının Bettina von Arnim'in onu ziyaret edeceğine çok sevindiğini, Joachim'in bir yapıtını dört el piyanoya uyarlamakla meşgul olduğunu ve bol bol çalıştığını kendisine bildirdiğini yazmıştı.²

Nisan sonunda klinikten gelen raporlar, Schumann'ın çalışma temposunun yoğunluğunun onu yine zihinsel yönden sıkıntıya sokmaya başladığını ortaya koyuyordu. Bu arada, 28 Nisan'da Bettina von Arnim ve kızının ziyaretine çok sevinmişti. 1 Mayıs'ta Clara'ya bir mektup yazmaya başlamış ancak tamamlamadan bırakmış ve postaya vermemişti. Mektupta bazı cümleler yarım bırakılmış, bazıları anlaşılmaz halde kalmıştı. Robert'in asıl amacı Brahms'ın gerçek doğum gününü öğrenmekti: "Sevgili Clara, Bugün 1 Mayıs'ta baharın ilk habercileri duyuluyor. Yeşil ne kadar

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 188.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 259, 260.

güzel değil mi?¹ Birlikte olamaz mıydık? Biz, 1828... 27 yıldır tanışıyoruz.² Neden bana Johannes'ın bu dünyaya ne zaman gözlerini açtığını yazmıyorsun?"³ Schumann aynı gün, *Op. 100, Braut von Messina Uvertürü*'nün partiyonunun üzerine şunları yazmıştı: "Hoş geldin 1 Mayıs, Johannes, bu notayı sevgiyle kabul et. Sen de mayıs çocuğu musun? Robert."⁴

O günlerde klinik kayıtlarında, Robert'in durumunun sıklıkla değiştiği bilgisi yer almıştır. Sakin ve bahçede yürüyüşle geçen bir öğleden öncenin ardından, sesler duymaya başlıyor, hayaletlerin onu rahat bırakmadıklarını söylüyordu. 3 Mayıs'ta okuduğu kitapların hepsini postaya vermek istemiş, paketi kimseye emanet edememişti. Clara'ya 5 Mayıs'ta gönderdiği mektupta şunları yazmıştı:

Sevgili Clara,

1 Mayıs'ta sana baharın habercilerini gönderdim⁵; sonraki günler çok karmaşıktı. Öbür gün alacağın mektup bu konuda seni daha fazla aydınlatacak.⁶ İçinde bazı karamsarlıklar uçuşuyor ama yine de geride kalanlar seni sevindirecek sevgilim. Sevgili dostumuzun doğum gününü bilmiyordum, bu yüzden partiyonun yarın eline geçmesi için yollayacağım pake- te kanat takmam gerek.⁷ Felix Mendelssohn'un çizimini⁸ yolluyorum, bunu da albüme koyarsın. Eşi bulunmaz bir hatıra.

Elveda sevgilim,
Robert.⁹

Bu satırlar ne yazık ki, Schumann'ın karısına yolladığı son mektup olacaktı. Bu tarihten sonra bir yıldan fazla yaşayan Robert, Clara'ya bir daha hiç yazmamıştı. İlginç olan, aynı gün, 5

1. Büyük olasılıkla Robert mektuba kır çiçekleri eklemişti ya da eklemeyi düşünüyordu ve bunların renginden söz ediyordu.

2. Yarım kalan cümlede büyük olasılıkla, ilk kez karşılaştıkları 1828'den beri 27 yılın geçtiğini yazmak istemişti.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 266, 267.

4. *agy.* s. 266.

5. 1 Mayıs günü yazmaya başlayıp tamamlayamadığı mektup.

6. Böyle bir mektup gönderilmemiştir.

7. Brahms'ın doğum günü için yollamayı düşündüğü *Braut von Messina Uvertürü*'nün notasının olduğu paket.

8. Schumann'ın burada söz ettiği ya Mendelssohn'un bir portresi ya da onun kaleminden çıkmış bir çizim olabilir.

9. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 270.

Mayıs 1855'te, henüz Robert'in yazdıkları eline geçmeden Clara da ona bir mektup göndermiş ve şöyle seslenmişti:

Robert'im,

Neden senden bir haber, bir işaret alamıyorum? Her gün umutlanıyorum ama boşuna. Doktor Peters'e mektup yazıp seni bana yazman konusunda teşvik etmesini rica ettim. Senden gelen son mektubun üzerinden on dört gün geçti. Ne düşünmem gerektiğini bilemiyorum. Bana kızgın mısın sevgilim? Eğer öyleyse, bari nedenini söyle; hiçbir şey bilememek en kötüsü. Sana rica ediyorum, bana hemen en azından birkaç sözcük yaz. Sana bazı şeyleri yeniden yazmak istiyorum ama yüreğimi acıtıyor. Önce senden haber almalıyım, sonrasında cesaretimi toplayabilirim. Senden rica ediyorum sevgili Robert, hemen sevgiline yaz.

Sonsuza dek senin olan Clara
Düsseldorf, 5 Mayıs 1855¹

Böylece Robert ve Clara, aynı gün birbirlerine mektup yazmışlardı. Robert'in mektubu ne zaman aldığı ve nasıl bir tepki verdiği hastane kayıtlarında yer almıyor. Yalnız 6 Mayıs günü akşam saatlerinde "öfkeli bir kadın" tarafından takip edildiğinden yakındığı kayda geçirilmiş.

7 Mayıs'ta Brahms 22. yaşını kutlamıştı. Clara, delikanlıya kısa bir süre önce bestelediği *Piyano İçin La Minör Romans*'ı (Op. 21, No.1) hediye etmişti. Birkaç yıl önce bestelediği üç kısa piyano parçasının ilkinin, Brahms'ın Robert'i ziyarete gittiği bir dönemde yeniden gözden geçirmiş ve delikanlıya doğum günü hediyesi olarak vermeyi kararlaştırmıştı. Günlüğüne, "Romans çok hüznü bir havada ama onu bestelediğimden ben de öyleydim,"² diye yazmıştı. 7 Mayıs sabahı Robert'in ayın 5'inde yazdığı mektup ve Brahms'a yolladığı partiyon gelmişti. Böylece Schumann'ın istediği gibi, hediyesi delikanlının eline tam doğum gününde ulaşmıştı.

Sonraki günlerde Endenich'ten gelen haberler çok umutsuzdu: Robert yeniden sinir krizleri geçiriyor, bir ânı diğerini umutsuzdu. Doktorların çizdiği bu karamsar tablo, Clara'yı ne yapacağını bilemez hale getirmişti. Tam bu sırada, Bettina von Arnim'in,

1. agy. s. 270, 271.

2. Nancy B. Reich, *Clara Schumann*, s. 314.

Endenich ziyaretini anlattığı uzun mektubu geldi. 15 Mayıs'ta kaleme alınmıştı ve adeta doktorların anlattığını yalanlıyordu. Clara yazılanlara inansa kocasını ertesi gün klinikten çıkarması gerekirdi:

Sevgili arkadaşım,

Sizin aracılığınızla Bay Schumann'ı görmek istediğimi kliniğe bildirmiştim. İssiz bir avlu ve hiç yaşam belirtisi olmayan bir binadan geçerek boş bir odaya ulaştık. Pencereden bakınca Bonn'un çevresi görünüyordu. Burada bir süre bekledikten sonra doktor göründü ve bizimle konuşmaya başladı. Ben sevgili eşinizi bir an önce görmek istediğimi söyleyince bizi yeniden ıssız koridorlardan geçirerek ikinci bir binaya götürdü. Burası da öylesine sessizdi ki, bir fare geçse sesi duyulabilirdi. Burada bizi Bayan Reumont'la tanıştırdı ve onunla baş başa bıraktı. Bir süre sonra geri gelerek Bay Schumann'ın bizimle kendi dairesinde değil, Bayan Reumont'un yanında konuşacağını söyledi. Bir saat geçtikten sonra geldi, hemen ona doğru atıldım, bizi görünce yüzü sevinçle aydınlandı. Gisela¹ divanda Bayan Reumont'la sohbet ederken o bana dönerek güçlükle konuşabildiğini, bir yıldır kimseyle konuşmadığı için bu sıkıntısının çoğaldığını anlattı. Yaşamında karşılaştığı ve ilgisini çeken her şeyden bahsetti. Viyana hakkında, Petersburg hakkında, Londra ve Sicilya hakkında konuştu. Brahms'tan, Woldemar'ın² yapıtlarından, Joachim'in dehasından, virtüözlüğünün çok ötesine geçen yapıtlarından söz etti. (...)

İnsan onun ani hastalığının bir sinir krizinden ibaret olduğunu ve eğer çevresindekiler onu doğru anlayabilmiş olsalar, hemen iyileşebileceğini rahatlıkla söyleyebilir. Ya da çevresindekiler onun ruhunu neyin rahatsız ettiğini bilebilselerdi. Ama tam bir hastalık hastası olan Dr. Richarz böyle biri değil. (...) Sizin onu yeniden evine döndürmek istediğinizi sevinçle öğrendim.³

Bettina von Arnim'in yazdıkları Clara için yeni bir umut ışıydı ancak yazılanların satır aralarında, Robert'in aslında gerçek ve hayali nasıl birbirine karıştırdığının ipuçları da gizliydi. Özellikle, bir yıldır kimseyle konuşmadığını söylemiş olması bunun en basit örneğiydi. Bununla birlikte onu anlayan insanların arasında daha kolay iyileşeceği ya da en azından kendisini daha rahat his-

1. Bettina von Arnim'in kızı Gisela von Arnim.

2. Clara'nın üvey kardeşi Woldemar Bargiel.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 276, 277.

sedeceği de tartışılmaz bir gerçektir. Bettina von Arnim ve kızının ziyarete gittiği günün akşamında klinik kayıtlarında, “Kötü ruhların kendisini takip ettiğinden bahsetti, çok samimiydi, uzun uzun ziyaretçilerini anlattı ancak söyledikleri zor anlaşılıyordu,”¹ ifadesi yer almıştı.

Clara ne yapması gerektiğine karar veremiyordu. Robert’in boşu boşuna hastanede tutuluyor olma ihtimali aklını kurcalıyordu. Bu nedenle kocası Endenich’e gittiğinden beri ilk kez Doktor Richarz’la yüz yüze görüşmeye karar verdi; yine de bu görüşmenin klinikte değil Bonn yakınlarındaki Brühl’de yapılmasını istedi. Büyük olasılıkla 22 Mayıs’ta gerçekleştiği zannedilen bu görüşmede Doktor Richarz o güne dek hastalığın seyri göz önünde bulundurulduğunda, daha iyiye doğru bir gidişten söz edilebileceğini ancak Robert’in yaşamını klinik dışında sürdürebilecek duruma gelmesi için en azından gelecek kışa dek beklemek gerektiğini bildirmişti. Duydukları çok iç açıcı olmasa da Clara için bir umut anlamına geliyordu; doktorların hâlâ tedaviye uğraşmaları, çekilen bunca sıkıntının ardından ufukta ışık görünebileceğinin haberini veriyordu.

23 Mayıs’ta Joseph Joachim’in ziyareti, Robert için yeni bir mutluluktur. Hastane kayıtlarında, aynı günün akşamında sakin ve huzurlu olduğu, piyano çaldığı ancak yorgunluktan dolayı başladığı yapıtı tamamlayamadığı bilgisi yer almaktadır. Ayrıca Joachim yanında bulunduğu sırada ona piyanoda eşlik etmek istemiş ama gücü yetmediği için yarım bırakmıştı. Böylesine mutlu bir günün sonunda bile kendisini rahat bırakmayan ruhlardan söz etmişti. Joachim ise 23 Mayıs’taki ziyareti sonrası Clara’ya gönderdiği mektupta ayrıntıları, karşılaştıklarında anlatacağını belirttiikten sonra Robert’in onun gidişine çok sevindiğini, birlikte keyifli vakit geçirdiklerini, en kısa sürede Brahms’la yeniden ziyaretine giderek tamamlamak üzere olduğu Paganini *Caprice*’leri kendisine çalmalarını istediğini yazmıştı.²

Mayıs sonunda Düsseldorf’ta düzenlenen müzik festivali, Clara’nın karmaşık duygular yaşamasına neden olmuştu. Programın ağırlık noktasını, Jenny Lind’in “Peri” partisini seslendirdiği *Op. 50, Das Paradies und die Peri*’nin oluşturması, geçmiş yıllara ait bir sürü anının yeniden hatırlanmasına öncülük etmişti. Fes-

1. agy. s. 263.

2. agy. s. 284-286.

tival konukları arasında bulunan Franz Liszt, 29 Mayıs'ta, Prenses Caroelyne Sayn-Wittgenstein'a yazdığı mektupta Düsseldorf izlenimlerini şöyle anlatmıştı: "Genel olarak bu yılki müzik festivali fazla bir şey vermedi ve çok memnun etmedi. Peri'nin solgun ay ışığı, benim zevkime göre değil. İzleyiciler, aslında içinde pek çok güzel bölüm barındıran bu yapıtı ihtiyatlı bir sabırla dinlediler. Schumann'ın becerisi kesinlikle onun stilindeki zarafete yatıyor. Belirli şeyleri söylemek için, belirli yöntemleri var; bunu başkalarının yapamayacağı şekilde yapıyor." Liszt kentte kaldığı süre içinde Clara'yı da ziyaret etmiş, bununla ilgili bir arkadaşına şunları yazmıştı: "Öğleden önce Bayan Schumann'ın evinde müzik yaptık. Beni çok içten karşıladı ancak dergide yayımlanan yazı¹ hakkında tek bir söz söylemedi." Bu ziyaret hakkındaki bir başka mektupta da, orada bulunanların ısrarı üzerine Bach'ın *Re Minör Kromatik Fantezi*'sini seslendirdiğini yazmıştı. Clara ise son yıllarda Liszt'le her karşılaşmasından sonra yaptığı gibi, günlüğüne çalışının ne denli tahammül edilemez olduğunu not düşmüştü. "Çalışı korkunçtu. (...) Çalgıya nasıl vuruyor, nasıl bir tempoda çalışıyor. (...) Bach'ın *Kromatik Fantezi*'sini de aynı şekilde korkunç çaldı. Bugün müzik yaparken aldığım bütün zevki yok etti."²

Clara, haziran ortasında Lippe-Detmold Prenslığı'ndan bir davet almıştı; iki hafta kadar sarayda konaklayacak, müziğe yetenekli prensese piyano dersi verecek ve bazı konserlere katılacaktı. 15 Haziran'da yola çıkması gerekiyordu ama öncesinde, 8 Haziran'da Robert'in doğum gününde içi bir kez daha hüznle dolmuştu. Hastane kayıtlarında, Robert'in ayın sekizinde evden gelen mektuplara çok sevindiği ve bunu kendisine veren doktoru kucakladığı bilgisi yer almıştır; ancak günümüzde bu mektupların³ tümü kayıptır. Detmold'e gitmek için evden ayrıldığında, her zaman olduğu gibi, Brahms'ı geride bırakmak, onu gündelik yaşamının her ânında yanında hissedememek Clara'yı üzmüştü. Aynı duygular, delikanlı için de geçerliydi. Gönderdiği bir mektupta, "Sevgili Clara, burası çorak ve sessiz, yokluğunuz hisse-

1. Liszt, *Neue Zeitschrift für Musik* dergisinin 1855 Nisanı'nda yayımlanan sayısında Schumann hakkında bir yazı kaleme almıştı.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 290, 291.

3. Robert'in doğum günü için Clara, Marie, Elise ve Brahms ayrı ayrı mektup yazmıştı.

diliyor,”¹ diye yazmıştı. Bu süre zarfında Brahms’ın yazdığı mektuplarda içindeki özlemin boyutu artmış ve hitap şekli giderek değişmişti. Hâlâ, “siz” diye yazmasına rağmen, “Sevgilim, buraya geldiğinizde güneşin yeniden parladığını, yazın en güzel haliyle geri döndüğünü göreceksiniz,” diye duygularını kâğıda geçirmişti. Onun yokluğunda çocuklarla ilgilendiğini belli etmek için, “Onları daima sizin tarafınızdan öpüyorum ama onların öpücüklerini de size geri vermek istiyorum,” diye yazmıştı. Böylece masum bir amaç için de olsa mektuplarında öpüşmekten bahsetmeye başlamıştı. Bir sonraki mektupta cesaretle bir adım atmış ve, “Sizi her gün binlerce kez selamlıyor ve öpüyorum,” diye yazmıştı. Birkaç gün sonra hem duygularını daha cesaretle ifade etmeye başlamış hem de, “sen” ve “siz” ifadesini bir arada kullanmıştı: “Dönüşünüzü nasıl dört gözle bekliyorum, siz olmadan yaşamam imkânsız. (...) Tek istediğim sizin elinizi tutup yanınızda oturabilmek. Hoşça kal, daima beni sev, seni sevdiğim gibi.”²

Temmuz başında Clara, Düsseldorf’a döndü ancak on gün sonra Koblenz yakınlarındaki kaplıca kenti Bad Ems’e giderek soprano Jenny Lind’le bir konser verdi. Ünlü şarkıcının adı, seyirci sayısının bir anda artmasına neden olmuş, Clara tek bir konserden hatırı sayılır bir meblağ, 1.340 *taler* kazanmıştı; bu tutar Robert’in iki yıllık hastane giderinden daha fazlaydı. Gelecek dönemde bu denli iyi para kazanamayacağını bilincinde olarak yatırımlarında kendisine yardım eden Banker Paul Mendelssohn’un bankasındaki hesabına 500 *taler* yollamıştı. Daha önceki biriktirdikleriyle birlikte son bir yıl içinde burada 1.000 *taler* parası olmuştu.

Konserin ardından Brahms’la buluşup küçük bir geziye çıktılar; yanlarında Clara’nın yardımcısı Bertha da vardı. Heidelberg’e dek gitmişler, Clara için her köşesi Robert’i çağrıştıran bu kenti yeniden gezmişlerdi. Düsseldorf’a döndüklerinde gündemde yeni bir eve taşınma vardı. Clara önceleri kenti tümüyle terk edip Berlin’e yerleşmeyi düşünmüştü; Robert’in sağlığı biraz düzeliş eve çıktığında yepyeni bir ortamda, eski anılardan tümüyle uzak bir başlangıcın kocasına iyi geleceğini düşünüyordu. Ancak bu önemli bir karardı ve Düsseldorf’ta alıştığı ortamdan, öğrencile-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 191.

2. agy. s. 192.

rinden ve arkadaşlarından kopmak o denli kolay değildi. Yine de yaşamının en korkunç trajedisine sahne olan Bilkerstraße'deki evden ayrılmak ona iyi gelecekti. Yeni bulduğu ev, yeşilliklere bakan bir sokakta, Poststraße üzerinde yer alıyordu. Eski evin çok katlı ve büyük oluşu gündelik yaşamı giderek zorlaştırmaya başlamıştı; bu kez tek kat üzerinde her ihtiyaca cevap verebilecek büyüklükte bir ev kiralamıştı. Öncekine göre en önemli yenilik bu evde Brahms'ın da bir odası vardı.

Ağustos içinde, sonbaharda başlayacak yeni konserler öncesinde Clara, deniz kenarında geçireceği bir tatilin sinirlerine iyi geleceğini umuyordu. Leipzig'den sanatçı arkadaşı Livia Frege'yle Kuzey Denizi kıyısındaki Kiel'e gitmişlerdi. Her ayrılıkta olduğu gibi bu kez de Brahms'ın mektupları özlemle ve coşkuyla doluydu. Clara'ya olan sevgisini dile getirebilmek için her yolu deniyordu. "Her zaman yanımda kalıp benim koruyucu meleğim olmalısınız; o zaman belki benden bir şeyler olur."³ 25 Ağustos'ta Clara yeniden Düsseldorf'taydı. Mayıstan beri Robert'in hiç mektup yazmaması ve doktorların gönderdikleri raporların olumlu bilgiler içermemesi genç kadını üzüyordu. Brahms, kocasının yeni bir mektubunu ya da klinikten gelen güzel bir haberi yollayamamanın üzüntüsüyle eski yıllara ait mektupları yollamaya başlamıştı. Henüz evlenmedikleri dönemde Robert'in Viyana'dan yolladığı küçük şiirleri, evden uzakta bir kez daha okumak Clara için hem sevinç hem de üzüntü kaynağıydı.

Bu arada Schumann'ın yerine yeni müzik yöneticisinin kim olacağına karar verilmiş, önceki yıllarda onun yardımcılığını yapan Julius Tausch'un adı üzerinde görüş birliğine varılmıştı. Orkestra yöneticileri, tanımadıkları bir isimle anlaşarak yeni bir maceraya girmek istememişti. Tausch, Schumann'ın sağlığının bozulmaya başladığı dönemden itibaren konserleri onun yerine yönetmiş, müzisyenlerle iyi ilişkiler kurabilmişti. En doğru ve en pratik çözüm onun görevi devralmasıydı. Bu görevlendirme yapılmadan önce, Schumann'ın kendi yerine Brahms'ın geçmesini istediği yönünde bazı dedikodular dolaşmış ama bu fazla ciddiye alınmamıştı. Öncelikle bestecinin akıl sağlığının böyle bir değerlendirmeyi yapmak için çok da yeterli olmadığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca delikanlı çok yetenekli bir besteci ve piyanist olabi-

lirdi ama orkestra yönetme konusunda hiçbir deneyimi yoktu.

Eylül başında Clara, kocasından bir türlü haber alamamanın endişesiyle günlüğüne, “Acaba bana bir kez daha tek bir sözcük yazacak mı? Son mektubunun üzerinden dört ay geçti,”¹ diye yazmıştı. 10 Eylül’de Doktor Richarz’dan gelen ve günümüzde kayıp olan bir mektup tüm hayallerini yıktı. Kliniktekiler kocasının artık düzelemeyeceğini düşünmeye başlamışlardı. Clara ne yapması, neler hissetmesi gerektiğini bilemiyordu. İki gün sonra, 12 Eylül’deki evlenme yıldönümlerinde büyük bir üzüntü içinde günlüğüne şunları yazmıştı: “On beş yıl önce bugün sevgili Robert’im, Tanrı bizi birleştirdi. Bütün gün çok derin bir acı hissettim.”² 13 Eylül’deki doğum gününde, dostları ve çocukları ellerinden geldiğince onu neşelendirmeye çalışmış, birlikte müzik yapmış bol bol Robert’in yapıtlarını seslendirmişlerdi. Üzüntülü kadın gün sonunda, “Uzun zamandır olmadığı kadar heyecanlandım, Robert’in ruhunun üzerimde uçtuğunu hissediyordum,”³ diye yazmıştı.

Clara kendisini olayların akışına bırakıp çaresizlik içinde beklemek istemiyordu. Yıllardır her zaman yaptığı gibi, sağlığı piyano çalmasına engel oluşturmamak için her yeni konser sezonunda o da hazır olmalıydı. Bu kez 18 Ekim’de Elberfeld’de vereceği konserle turnesini başlatıyordu. Joseph Joachim ve şarkıcı Mathilde Hartmann kendisini yalnız bırakmamışlardı ve programda ilk kez Brahms’ın *lied*’leri de vardı. Brahms, Hannover’e dek ona eşlik etmiş, sonrasında yolları ayrılmıştı; delikanlı, Hamburg’a ailesinin yanına gitmiş, gelecek aylarda ilk kez solist olarak orkestra eşliğinde çalacağı için kariyeri açısından önem taşıyan bu konserlere iyice hazırlanmaya başlamıştı.

Clara, Hannover’dan sonra Göttingen’de bir konser vermiş, sonrasında Berlin’e geçmişti. Annesini ve kızını göreceğine sevinirdi ancak Berlin gibi bir yerde konserden önce daima ilgilenilmesi gereken bir sürü detay oluyordu. Brahms’tan uzak olmak hemen her gün mektuplaşmak anlamına geliyordu. Clara, delikanlıdan gelen satırların artık giderek aşk mektuplarına dönüşmüş olduğunun farkındaydı ancak onun olmadığı bir yaşamı da düşünemez hale gelmişti. Aralarındaki bunca ilgiye ve bağlılığa

1. Robert Schumann in Emden (1854-1856), s. 324.

2. agy. s. 327.

3. agy. s. 328.

rağmen Clara hâlâ, Robert hakkında en rahat onunla konuşuyordu. Brahms, ayrıldıktan sonra gönderdiği mektupta, "Hannover'de sizinle vedalaşırken anlatılmaz bir şekilde üzüntülü ama aynı zamanda sakindim. Ağlamamak için kendinizle mücadele ettiğinizi görmek bana çok acı verdi. Sizinle on beş dakika yalnız kalabilmeyi nasıl isterdim," diye yazmıştı. Ondan her ayrıldığında dünyası yıkılıyor gibiydi: "Her defasında sizden ayrılmak ne kadar zor geliyor, şu âna dek doğru dürüst çalışmadım, ne gücüm ne de keyfim vardı. (...) Sizinle ilgili düşüncelerim bir an bile yalnız bırakmıyor. Sabah ilk sizi görüyorum, günü sizinle noktalıyorum." Onun yanında olmadığı zamanlarda, sahnedeki görünüşünü de hayal etmeyi seviyordu; bir defasında, "Eminim konser elbisenizin içinde harika görünüyorsunuzdur," diye yazmıştı.¹

Clara bu kez konserlerinin büyük bölümünü Joachim'le birlikte veriyordu. Berlin, Bremen ve Hamburg'da yapılacak dinletiler önceden planlanmıştı. Son anda bir yıl önce olduğu gibi, yine Danzig'den bir davet gelmiş, önce planlanan rotadan sapmak istemeyen Clara, kendi yerine Brahms ve Joachim'in bu kente gidebileceklerini düşünmüştü; ancak konseri düzenleyenler mutlaka onun da gelmesini şart koşunca üçü birden gitmeye karar verdiler. Bu duruma çok sevinen Brahms hemen Berlin'e gelmiş, oradaki konserlerini dinlemiş, ardından üçü birden Danzig'e doğru yola koyulmuştu. Bu kentte 14 Kasım'da verilen konserde seyirciler iki piyanist ve bir kemancıyı dinleme şansına sahip olmuşlardı. Önce Clara ve Joachim, Mozart'ın *La Majör Sonatı*'nı² seslendirmiş; ardından Clara, Robert'in *Op. 13, Senfonik Etütleri*'ni çalmıştı. Sonrasında Brahms ve Joachim, Haydn'ın keman piyano için bir sonatını yorumlamışlar ve sıra tek başına Brahms'a gelmişti. Delikanlının kendi yapıtlarının sonrasında Joachim, Bach'ın solo keman için *Re Minör Chaconne*'ununu ve Paganini *Caprice*'leri seslendirmişti. 16 Kasım'daki ikinci konser de benzer yapıda olmuş, bu defa Brahms ve Clara da dört el çalmışlardı. Bu ilginç konserler üçüne de iyi gelmiş, her şeyden önce birlikte vakit geçirdikleri, birlikte müzik yaptıkları için mutlu olmuşlardı. Bir süre önce Brahms'ın Robert'e yazdığı gibi, sevinçlerinin eksiksiz olması için dördünün daima birlikte olması gerekiyordu ve

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 197.

2. KV 305 ya da KV 526 numaralı sonat.

aralarında bulunmayanın sağlık durumu, ne yazık ki hepsinin en büyük üzüntüsüydü.

Danzig'den sonra yolları ayrıldı; Clara ve Joachim, 20 Kasım'da yeni bir konser için Berlin'e dönerken Brahms aynı gün Bremen'de gerçekleşecek orkestra eşliğindeki ilk konseri için bu kente gitti. Delikanlı o güne dek halk önünde çeşitli defalar çalmış ancak hep solo konserler vermişti. Orkestrayla ilk kez çalacak olması onu ürkütmesine rağmen son derece iddialı bir yapıt seçmiş, Beethoven'ın, *Op. 73, Mi Bemol Majör Konçertosu*'nda karar kılmıştı. Clara onu yapıtın zorluğu konusunda uarmayı denediyse de kararından vazgeçmemişti. Bremen'e ulaştığında, orkestra üyeleri çok yorgun olduklarını öne sürerek provada konçertoyu yalnızca bir kez baştan sona çalabileceklerini söylemişler, Brahms da biraz çaresizlikten biraz da deneyimsizlikten bunu kabul etmişti. Yine de Clara'nın öğüdüne uyarak, konser öncesi sahnede çalacağı piyanoyu denemiş, salonun akustiğine kendisini alıştırmıştı. Yolculuk sırasında ciddi bir soğuk algınlığına yakalandığı da göz önünde bulundurulunca konser başarılı sayılırdı; Clara'ya gönderdiği mektupta, "Orkestrayla çalmak zor gelmedi, çok keyifliymiş," diye yazmıştı.¹

Aynı akşam, Berlin'deki konserde bazı ufak aksilikler yaşanmıştı. Joachim gözlüğünü unuttuğu için dinletiyeye yarım saat geç başlamışlar, sonrasında çaldıkları parçalarla seyirciyi kendilerine hayran bırakmayı başarmışlardı. Oldukça uzun program boyunca Clara solo parçalar da çalmış, konserin zirvesini en sonda çaldıkları Beethoven'ın "Kreutzer" başlıklı *Op. 47, La Majör Keman Sonatı* oluşturmuştu. Berlin'deki dinletiler bununla son bulmuyordu; 22 Kasım'da, bu kez orkestra eşliğinde Clara, Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu*'nu çalmış, aynı konserde Joachim'in *Heinrich Uvertürü* seslendirilmiş, Joachim ayrıca Schumann'ın *Op. 131, Keman ve Orkestra İçin Fantezisi*'ni yorumlamıştı. Bir gün sonra, 23 Kasım'da, Brahms doğduğu kentte Beethoven'ın konçertosuyla seyirci karşısına çıkmıştı. Konser başarılı geçmiş, Hamburglular hemşerileri olan delikanlıyı yürekten alkışlamışlardı.

Noel gelmeden Düsseldorf'ta tekrar buluşmuşlardı; Clara, Berlin konserleri sonrasında, Leipzig, Rostock ve Schwerin'de

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 198, 199.

çalmış, çıkmayı planladığı Viyana gezisi öncesinde kısa süreliğine eve uğramıştı. Brahms da Noel'i iple çekmişti; Hamburg'da kaldığı dönemde ailesiyle birlikte olmasına rağmen hep evine döneceği ânı düşlemişti. Doğduğu kentin sokaklarında dolaşırken bir dükkânda çocukluğundan beri en büyük tutkusu olan kurşun askerlere rastlamış, Felix Schumann'a Noel hediyesi olacağı düşüncesiyle onlardan satın almıştı.

Clara, kocasına Noel hediyesi olarak Brahms'ın ve Joachim'ın fotoğraflarını yollamıştı. Aslında son haftalarda durumunda hafif de olsa yeni bir düzelmenin gözleendiği bildirilen Robert'i, Brahms'ın ziyaret etmesini ve Noel hediyelerini elden vermesini düşünmüştü; ancak klinik yetkilileri buna izin vermeyince postayla yollamıştı. Clara, 24 Aralık akşamı günlüğüne şunları yazmıştı: "Geçen yıl, bu Noel'de bir arada olabileceğimize öyle inanmışım ki! Ama şimdi çok daha üzüntülüym; o zamanlar hiç değilse sevgilimden mektuplar alıyordum."¹ Hastane kayıtlarında Robert'in ayın 24'ünde o gün Noel olup olmadığını sorduğu, ayın 25'inde de, karısının mektubu² ve arkadaşlarının resimleri eline geçtikten sonra günün büyük bölümünü uyuyarak geçirdiği bilgisi yer almaktadır.³

Clara yıl sona ermeden Viyana'ya doğru yola çıkmıştı; 31 Aralık'ta Prag'da yalnız başına kaldığı otel odasında gelecek günlerin, geçmişte kalanlardan daha iyi olmasını dileyerek Brahms'a mektup göndermiş, sonrasında günlüğüne, "Johannes'e mektup yazarken aklımda tümüyle Robert ve o vardı. Ahh! Gelecek günler bize neler getirecek? Gözyaşları içinde uyuyakalmışım, çok geçmeden uyandım ve sabaha dek karamsar düşüncelerle boğuştum,"⁴ diye yazmıştı.

Üçüncü kez gittiği Viyana'yı müzikal yönden gelişmiş bulmuştu; önceki ziyaretlerinde, ciddi müzik olarak yalnızca Beethoven'ın yapıtlarını duymak isteyen seyirciler, artık Schumann gibi dönemin yenilikçi isimlerini de konserlerde dinliyordu. Bu nedenle Clara'nın kentte verdiği beş konserin tümü de çok başarılı geçmişti. Robert'in yapıtlarını çalmak hoşuna gidiyordu; özellikle evliliklerinin öncesinde ikisinin yaşamında çok önemli bir rol oy-

1. *Robert Schumann in Emdenich (1854-1856)*, s. 348.

2. Bu mektup günümüzde kayıptır.

3. *Robert Schumann in Emdenich (1854-1856)*, s. 348, 349.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 124.

nayan Viyana'da. Kente ilk gelişinde onun Beethoven çalışından çok etkilenen şair Franz Grillparzer'le yıllar sonra yeniden karşılaşıp konuşmak da Clara'ya çok iyi gelmişti. O tarihlerde Viyana'da Mozart'ın yüzüncü doğum yılı nedeniyle birbiri ardına konserler veriliyor, Avrupa'nın dört bir tarafından tanınmış isimler kente geliyordu. Konuklar arasında Liszt de vardı; Clara ondan olabildiğince uzak durmaya çalışmıştı. Liszt'in hayranlarından Kontes Banffy'nin malikânesinde düzenlenen bir toplantıya davet edildiğinde gitmek zorunda kalmış; ancak salondaki havayı ve oradaki dinleyicileri hiç sevmediği için piyano başına geçmek istememişti. Liszt yarı alaycı bir tonda, "Neden Liszt'in kötü parçalarından birkaçını çalmıyorsunuz, onlar tam da burası için değil mi?" diye sorduğunda kendisini tutamayarak, "Haklısınız ama çalmak elimden gelmiyor," diye yanıtlamıştı.¹ Clara'nın Viyana'daki başarılı konserleri, yolunun Budapeşte'ye dek uzanmasına neden olmuş; bu kentte Joachim'in ailesiyle tanışmaktan özellikle mutluluk duymuştu.

1856 Ocak ayının ilk günlerinde Brahms, Leipzig'e gitmişti; bu gezinin nedeni ayın 10'unda Gewandhaus Orkestrası'yla vereceği konserdi. Bremen ve Hamburg'daki başarılı dinletilerin ardından, Leipzig gibi bir kentte, Avrupa'nın en tanınmış orkestralarından birinin eşliğinde çalacak olması, delikanlının solistlik kariyeri açısından önemli bir basamaktı. Orkestranın yıllık olağan abonman konserleri çerçevesindeki bu dinleti onu çok heyecanlandırıyordu. O dönemde âdet olduğu üzere, konserin solisti orkestra eşliğinde bir konçerto çaldıktan sonra programında solo yapıtlara da yer veriyordu. Brahms orkestrayla çalmak için bu kez, Beethoven'ın *Op. 58, Sol Majör Konçertosu*'nu seçmişti; ardından Schumann'ın piyano yapıtlarından örnekler sunmayı planlıyordu. Çok başarılı geçen konser sonrasında Clara'ya gönderdiği mektupta, "Her şey çok iyi gitti. Ümit edebileceğimden bile iyiydi. Konçertonun kadansı ve kocanızın yapıtları en iyileriydi,"² diye yazmıştı. Eline geçen 40 *taler*, Clara'nın geçen yaz tek bir dinletide kazandığı 1.340 *taler*'le kıyaslandığında çok az olabilirdi ama delikanlının henüz kariyerinin başında olduğu göz önüne alındığında

1. agy. s. 126.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 201.

yine de azımsanmaması gereken bir meblağ idi.¹

Leipzig'den sonra Hamburg'a giden Brahms, orada Mozart'ın yüzüncü doğum yılı nedeniyle düzenlenen konserlerde, bestecinin KV 466, *Re Minör Pişano Konçertosu*'nu seslendirmişti. Konser fazla ilgi çekmemiş, az sayıda dinleyicinin geldiğı akşamın ardından gazetede çıkan bir eleştiride, özellikle delikanlının bu yapıt için bestelediğı kadansın fazla modern olduğı bilgisi yer almıştı. Aslında Brahms'ın kısa süre içinde çalışıp halk önünde çaldığı iki Beethoven ve bir Mozart konçertoyu tam olması gerektiğı gibi seslendirmesi düşünülemezdi. Orkestra eşliğinde ilk kez çalmaya başladığı bir süreçte, teknik ve müzikal yönden böylesine güç yapıtları kusursuz seslendirmesini beklemek fazla iyimserlikti.²

Aynı tarihlerde Eendenich'te tutulan kayıtlarda, Robert'in bir süredir füğ bestelemekle uğraştığı bilgisi yer alıyordu. 11 Ocak'ta 'nota kâğıdı istemiş, onu izleyen günlerde beste yapmaya başlamıştı. 15 Ocak günü, pişano için bir füğ bestelediğı bilgisi kayda geçirilmişti.³ Robert sanki doktorların çare bulamadığı hastalığını kendi tedavi etmeye çabalıyor gibiydi. Tıpkı 1845 ve 1853'teki bunalımlı günlerde yaptığı gibi, içindeki yaratıcılık kuruyup kaleminden tek bir nota çıkmadığı anda, kurtuluşu Bach'ın yolundan gitmekte buluyordu. Kompozisyon sanatının en güç formlarından biri olan füğlerin labirentine dalarak adeta zihninde birbirine dolaşan düşünceleri yoluna koymaya gayret ediyordu. Önceki yıllarda bu yöntem işe yaramış, sonrasında beste yapmaya başlayabilmişti; belki bu kez de işe yarardı. 19 Ocak'ta bakıcılarıyla besledikleri hakkında olumlu konuşmalar yapmıştı.⁴

27 Ocak'ta⁵ Robert'e posta aracılığıyla bir kitap gönderilmişti. Gisela von Arnim⁶, Mozart'ın yüzüncü doğum yılı nedeniyle Eduard Mörike'nin kaleme aldığı *Mozart auf der Reise nach Prag* (*Mozart Prag Yolunda*) başlıklı yapıtın ilk baskısından bir kopyayı, ön sayfasına, "Schumann için, 27 Ocak, Mozart'ın 100. Yıl

1. agy. s. 201.

2. agy. s. 202.

3. Sonraki sayfalarda da söz edilecek olan bu füğ ne yazık ki kayıptır.

4. *Robert Schumann in Eendenich (1854-1856)*, s. 350-352.

5. Mozart'ın doğum günü. 27 Ocak 1856 bestecinin yüzüncü doğum günü olduğı için Avrupa'nın dört bir yanında etkinlikler düzenleniyordu.

6. Bettina von Arnim'in kızı. 1855 Nisanı'nda annesiyle birlikte besteciye Eendenich'te ziyaret etmişti.

Kutlaması nedeniyle, Gisela Arnim" yazarak Robert'e hediye etmişti. Hastane kayıtlarında Schumann'ın bu hediyeye nasıl bir tepki verdiğiyle ilgili bilgi verilmemiş ancak kitabın gelmesini izleyen günlerde hastanın sürekli olarak coğrafya atlasının sayfalarını karıştırdığı ve alfabetik olarak şehir isimlerini sıraya koyduğu yazılmıştı.¹

31 Ocak 1856'da Clara, Viyana'dan Doktor Richarz'a uzun bir mektup yazmıştı. Endişe ve çaresizlik içinde kıvranan kadın, kocasının hastalığıyla ilgili aklına takılan hemen her konuda Doktor Richarz'a danışmış ayrıca tüm hasta yakınlarının yaptığı gibi, Viyana'da kulağına çalınan başka tedavi yöntemlerinden de bahsetmişti:

Saygıdeğer Beyefendi,

Bayan Leser, Düsseldorf'tan şubat ayı masrafları için olan meblağı size yollayacak, umarım vaktinde elinize geçer.² Sevgili kocama ait son haberlerinizi bugün aldım.³ Okuduklarım beni hem umutlandırdı hem de endişelendirdi. Endişem, kocamın beste yapmasıyla ilgili; çoğunlukla bunun ardından daha da kötüleşiyor. Ama yine de bu haberin beni nasıl heyecanlandırıldığını tahmin edebilirsiniz. Çok uzun zaman sonra farklı bir şey yapıyor; belki sevgili kocam bana yazmaya da başlar. Bu füzü ona fark ettirmeden kopyalatmanız mümkün mü? Mesela o yürüyüşe çıktığında. Nota yazan birine ihtiyacınız olur mu? Eğer bunu gerçekleştiremezseniz, Brahms'ın onu bir dahaki ziyaretine dek sabretmeye çalışırım; bu ziyaret gerçekleştiğinde nasılsa kocam ona gösterir.⁴

Bugün sizi mektubumla rahatsız etmemin bir başka nedeni var ve benim için çok önemli. Bana daha önceki mektuplarınızda, kocama ne türlü banyo tedavileri uyguladığınızı yazmamıştınız. Burada bir doktorun yanında misafir olarak kalıyorum ve o bana sinir hastalıklarında çoğunlukla soğuk suyla yapılan banyolardan iyi sonuç alındığını söyledi. Ama zorla ve soğuk suya sokarak değil, sabahları suyla yapılan masajlar şeklindeki tedaviden bahsetti. Benzer yöntemleri uygulayıp uygulamadığınızı bilemiyorum ama bunları size iletmeyi kendimi rahatlatmak adına bir görev bildim. Burada ayrıca sinir bozukluklarında çok etkili olan bir baş-

1. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 353.

2. Clara kocasının tedavi masraflarını aylık olarak kliniğe yolluyordu.

3. Doktor Richarz'ın 29 ya da 30 Ocak günü yazmış olması gereken mektup kayıptır.

4. Brahms'ın sonraki ziyareti 10 Nisan 1856'da gerçekleşecek ancak füzü gündeme gelmeyecek ve bu yapıt kaybolup gidecekti.

ka tedaviden daha bahsettiler. Yaklaşık kırk kahve çekirdeğini (kavrulmamış halde) küçük torbalara koyup üzerine sıcak su döküyorlar ve tıpkı çay gibi günde bir fincan hastaya içiriyorlar. Eğer bu tip konularla sizi gücendirip aklınızı karıştırıyorsa çok özür dilerim; ama daha önce de söylediğim gibi, böyle bir şey duyduğumda, size bildirmediğim zamanlarda içim rahat etmiyor.

Doktor Peters¹ bana gönderdiği mektupta, kocama yazıp yazamayacağım, konser programlarımı yollayıp yollayamayacağım konusunda bir şey bildirmemiş; programların onu sevindireceğini düşünüyorum. (...) Tanrı'nın yardımıyla sevgilimin durumunun yeniden düzeleceğini umuyorum. Yaklaşık 5-6 hafta daha seyahatte olacağım; sonrasındaki iki haftayı evde geçirip ardından İngiltere'ye gideceğim.

Umarım bu yolculuktan önce sizinle konuşma isteğime olumlu yanıt verirsiniz. Bunu gerçekleştirmeyi çok istiyorum ve sizden etraflı bilgi almadan İngiltere'ye gitmek istemiyorum. Ayrıca onu² ziyaret etme arzumu bir türlü engelleyemiyorum. Onu ziyaret ederek düşüncelerine yön vermesine yardımcı olamaz mıyım? İki yıldır elinizden gelen her tedaviyi denediniz, bir kez de ben bunu deneyemez miyim? Benim için çok acı verici olabilir ama belki de ona iyi gelir. İstedığınız her şeyi yaptığımı biliyorsunuz, bu konuda sizinle daha ayrıntılı konuşabiliriz ama düşündüklerim, bana olmayacak şeyler gibi gelmiyor.

Sevgili kocam beni sorarsa ona benim burada iyi olduğumu, herkesin beni el üstünde tuttuğunu, çok alkışladıklarını, tek üzüntümün ona olan hasretim olduğunu söyleyin.³

Clara sanki bu mektubu, kocasını görmek istemediğini, onu kliniğe gönderip sonrasında hiç ilgilenmediğini ileri süren müzik tarihçilerine bir yanıt olarak kaleme almıştı. Aslında önceki aylarda, kocasını görme isteğini daha sık doktorlara bildirse belki amacına ulaşabilirdi. Ancak daha önce de değinildiği gibi, yetiştirilmesi gereği Clara için doktorların ya da otorite konumundaki kişilerin sözleri, tartışmasız kabul edilmesi gereken buyruklar gibiydi. Bu mektubunda da, "İki yıldır elinizden gelen her tedaviyi denediniz, bir kez de ben bunu deneyemez miyim?" ifadesi bunca zamandır sabırla bekleyen kadının artık farklı bir yol izlenmesi gerektiğini doktorlara kabul ettirme çabası olarak algılanmalıydı.

1. Endenich'teki diğer doktor, Doktor Richarz'ın yardımcısı.

2. Kocasını.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 354, 355.

Bu tarihlerde Brahms ve Clara arasındaki yazışmalarda da Robert için başka tedavi yöntemlerine başvurmanın faydalı olabileceği düşüncesi hâkimdi. Delikanlı, 5 Şubat tarihinde Clara'ya gönderdiği mektupta, "Suyun ve doğanın iyileştirme gücüne çok güveniyorum,"¹ diye yazmıştı.

Şubat başından itibaren klinik kayıtlarında Robert'in karısını sorduğu, ona mektup yazmaya niyetli olduğu bilgisi yer almaktadır. Clara'nın 31 Ocak tarihli mektubunun ışığında, doktorların neden genç kadınla temasa geçip kocasıyla bir kere bile görüşmesine izin vermedikleri, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Büyük olasılıkla böyle bir görüşme hastalığın seyri üzerinde önemli bir etki yapmayacak; ancak Clara'nın ve büyük olasılıkla Robert'in de içindeki özlem biraz olsun hafifleyecekti. Aynı tarihlerdeki kayıtlarda, Robert'in hastanede kendisine verilen Kutsal Kitap'ı, Martin Luther'in çevirisi olmadığından beğenmediği bilgisi yazılıdır. Clara, 16 Mart'ta Düsseldorf'a dönmüş, ayın 21'inde hastaneye gönderdiği mektupta, kocasına evdeki İncil'i yolladığını, bu konuda endişeleri olduğunu belirtmişti. Çünkü Robert, hastaneye yatmadan, hastalığının ilk dönemlerinde de İncil'de okuduğu bazı bölümlerin etkisiyle, kötü ruhlar tarafından takip edildiği hissine kapılmıştı.² Aynı dönemde Clara ciddi olarak kocasını başka bir kliniğe nakletmeyi düşünmeye başlamıştı. Bu konuda Brahms da araştırma yapıyor, olası seçenekleri birlikte değerlendiriyorlardı.

8 Nisan'da Clara, İngiltere'ye doğru yola koyuldu. Yıllardır düşlediği bu turne her defasında ertelenmiş, İngiliz seyircisiyle buluşması hep başka bahara kalmıştı. Önceleri Robert'le evlenme süreci, sonrasında birbiri ardına gelen hamilelikler, ardından kocasının değişken sağlık durumu Clara'nın böylesi uzun bir yolculuğa çıkmasına hep engel olmuştu. Bu defa da turne için uygun zaman olduğu söylenemezdi ama Düsseldorf'ta kalıp klinikten gelecek birbirinin benzeri haberleri beklemek en dayanılmaz şeydi. Evden ayrılmak bu kez iyice zor gelmişti; günlüğüne, "Johannes'le vedalaşmak hiç olmadığı kadar güç geldi," diye yazmıştı.³ İngiltere'ye vardığında ise duygularını, "Tüm kalbim Almanya'da, yal-

1. agy. s. 357.

2. agy. s. 365.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 204.

nızca cansız bedenim burada,”¹ diye kayda geçirmişti.

Brahms, Clara’nın yola çıkmasından hemen sonra Robert’in durumunu daha yakından görebilmek için kliniğe gitmiş, doktorla ve Schumann’la konuşmuştu. İzlenimleri ne yazık ki olumlu değildi. Buna rağmen Endenich’ten sonra Esslingen yakınlarındaki bir başka kliniğe daha giderek bilgi almıştı. Delikanlı gördüklerini elinden geldiğince yumuşatarak anlatmış ayrıca Doktor Richarz’ın bir mektubunu² da kendi yazdıklarına eklemişti. Mektuplar, Clara’nın eline Londra’da ilk kez sahneye çıkacağı günün sabahında geçmiş, zavallı kadın duygularını günlüğüne şöyle aktarmıştı: “Böyle bir mektup aldım ve bu akşam ilk kez sahneye çıkacağım. Bütün gün bir tek nota bile çalamadım, sabahtan akşama ağladım, ardından da bitkin ve kederli bir halde konsere gittim. Tanrı yardım etti ve her şey yolunda gitti.” Kısa bir süre sonra ise şunları yazacaktı: “Günlerim gözyaşlarıyla dolu, akşamları da yatakta ağlama nöbetleri geçiriyorum. (...). Doktor Richarz bana açıkça onun artık kurtarılamayacağını yazmış.”³

Brahms, 25 Nisan’da Joachim’e gönderdiği uzun mektupta, Robert’e 10 Nisan’da yaptığı ziyareti anlatmış, oldukça karamsar bir tablo çizmişti. Bir yıl önceki ziyarete oranla Schumann çok değişmişti; her ne kadar onu yine içten ve sevgiyle karşılamış olsa da, söylediklerini anlamak artık çok zordu. Önündeki atlastan büyük bir ciddiyetle listeler hazırlıyor, söylenenleri anlamakta güçlük çekiyordu. Doktor tıbben yapılabilecek hiçbir şey kalmadığını söylemişti. Ona göre en iyi olasılık, bu durumun değişmeden bir süre daha devam etmesiydi. Brahms arkadaşına, Robert’i daha sık ziyaret ederek gelişmeleri gözlemeyi öneriyordu. Hastaya evde Clara’nın bakıp bakamayacağına bu gözlemler sonucunda kendileri karar verebilirlerdi.⁴

Bütün olumsuz koşullara rağmen Clara, İngiltere’de konserlerine devam ediyordu. Turnenin ayrıntılarıyla Robert’in yakın arkadaşı William Sterndale Bennet ilgileniyordu. Clara konserlerin önemli bir bölümünde orkestra şefliğini de üstlenen Bennet’in yakın ilgisine minnet duymakla birlikte, çok kötü bir şef olduğunu günlüğüne yazmaktan kendisini alamıyordu. Ayrıca İngilte-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 131.

2. Bu mektup kayıptır.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 369, 370.

4. agy. s. 373, 374.

re'deki çalışma koşullarından, müzisyenlerin umursamaz tavrından yakınıyordu: "Bir parça baştan sona çalınınca prova yaptıklarını zannediyorlar; kimse dikkatlice çalışmıyor. Seyirciler de bu duruma ses çıkarmıyor. Aslında suç sanatçılarda, böyle yaparak kendilerini toplumda kötü bir yere koyuyorlar. İnsan yalnızca para kazanmak için dünyaya geldiğini düşünürse hiçbir şey onun gururunu incitmez. Kendimi bir türlü buraya yakıştıramıyorum. Bu düşüncelerimi burada dile getirdiğimde yalnızca bana gülüyorlar."¹

İngiltere'de eski arkadaşı Pauline Viradot ile karşılaşmak çok iyi gelmişti. Onunla konuşmalarının ana konusunu da İngiliz müzik yaşamının farklılığı oluşturuyordu. Müzisyenlerin vakitlerinin neredeyse tümünü ders vermeye ayırması, her ikisine de çok ters geliyordu. Bu durum insanın yeni yapıtlar çalışmasına olanak vermiyordu.

Londra'dan başka Liverpool, Manchester ve Dublin'de de çalmış, toplam yirmi altı konser vermişti. Seyirciler, Mendelssohn dışında dönemin bestecilerinin yapıtlarına ilgi göstermiyorlardı. Yine de turne sonunda adadan ayrılırken günlüğüne, "İngiliz karakterini çok seviyorum. Önceleri insana soğuk ve güç ulaşılır gelse de, bir kez yakınlaştığınızda, dostlukları kalıcı oluyor,"² diye yazmıştı. Yaklaşık üç ay süren gezisi sırasında Brahms'la mektuplaşmaları hiç kesilmeden sürmüştü. Clara'nın içindeki acıyı en az hissettiği anlar ona yazdığı zamanlardı. Delikanlının mektupları da her ayrılıkta olduğu gibi giderek daha duygusal bir tona bürünüyordu. Mayıs sonunda şöyle yazmıştı:

Sevgili Clara,

Sana, seni sevdiğim gibi yumuşacık yazabilmek isterdim. Benim için ne denli kıymetli olduğunu sana anlatamam. Sana bıkıp usanmadan, "Sevgilim," diye seslenebilirim, seni şımartabilirim. Bu böyle devam ederse seni ileride cam bir fanus içinde saklamam ya da altınla kaplamam gerekecek. Bana hemen, güzel ve sevgi dolu şeyler yaz. Mektupların benim için öpücükler gibi.³

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 133.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 249.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 207.

Clara, 4 Temmuz'da Anvers'te gemiden indi. Brahms onu karşılamaya gitmiş, birlikte Oostende üzerinden ayın altısında Düsseldorf'a ulaşmışlardı. Son günlerde Endenich'ten gelen haberler ne yazık ki Clara'nın bildiklerinden daha kötüydü. 8 Haziran'da, Robert'in doğum gününde Brahms, ziyaretine gitmiş ve onu yine atlasın başında listeler çıkarırken bulmuştu. O günden beri geçen süre hastanın durumunu iyice ağırlaştırmıştı. Clara, 14 Temmuz günü arkadaşı Elise Junge'yle birlikte Endenich'e gitmiş ve doktorlarla konuşmuştu. Kocasını tedavi altına alındığından beri onun bulunduğu mekâna ilk gidişiydi. Klinikteki yetkililer, Robert'in önünde bir yıldan az bir yaşam süresi kaldığını söylemişlerdi. Belki Clara kendisinde o gücü bulamadığı, belki de doktorlar izin vermediği için kocasını görmeden klinikten ayrılmıştı. Brahms kısa bir süre sonra Joachim'e gönderdiği mektupta Schumann'ın sağlık durumu hakkında bilgi vermiş, kaçınılmaz sonun iyice yaklaştığını bildirmiş ve şunları eklemişti: "Bayan Schumann, kocasını görecektir; onu artık vazgeçirmek istemiyorum."¹ Bu dönemde Robert giderek daha az yemek yemeye başlamış, yalnızca biraz çorba ve şarapla yetinir olmuştu.

23 Temmuz'da klinikten gelen bir telgrafta, Clara eğer kocasını ölmeden görmek istiyorsa acele etmesi gerektiği yazıyordu. Bu haber üzerine yanına Brahms'ı ve Bayan Junge'yi alarak Endenich'e gitmişti. Doktorlar son gelen krizin çok şiddetli olduğunu ancak kısa bir süre önce hayatı tehlikenin geçtiğini söylemişlerdi. Brahms, hastanın yanına girmiş, gördüğü manzara karşısında Clara'ya engel olmuştu; üzgün kadının bunu kaldıramamasından korkuyordu. Çaresiz bir şekilde tekrar Düsseldorf'a dönmüş ve beklemeye başlamışlardı. Sonraki gelişmeleri Clara günlüğüne şöyle kaydetmişti: "Daha fazla dayanamadım; ona karşı duyduğum özlemin içimde bıraktığı acıya, onun bakışını görüp onu yanımda hissedebilme isteğine engel olamadım. Gitmem gerekiyordu, pazar günü, ayın 27'sinde Johannes'le birlikte tekrar yola çıktım. Onu gördüm, saat akşam altı-yedi arasıydı. Bana gülümsedi ve artık güçlkle hareket edebildiği için, büyük bir çabanın sonucunda kolunu boynuma doladı. Bu ânı hiç unutmayacağım. Bana dünyaları verseler o sarılmayı benden alamazlar. Robert'im (...) iki buçuk yıl önce benden koparıldın, vedalaşamadan ayrıldık,

1. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 389.

Robert Schumann, ressam Eduard Bendemann'ın 1859'da, Schumann'ın ölümünden üç yıl sonra, önceki yıllarda çekilen bir fotoğrafından yaptığı kara kalem çizim.

(...) şimdi ayaklarının dibinde sessizce duruyorum. (...) Onunla ilgili her şey, onun soluduğu hava benim için kutsaldı. Daha çok ruhlarla konuşuyor gibiydi. (...) Sonrasında bir kez, 'Benim,' dediğini anladım, kuşkusuz 'Clara'm' demek istemişti. Sonrasında bana sevgiyle baktı ve galiba, 'Seni tanıyorum,' dedi.

28 Temmuz Pazartesi günü Johannes'le birlikte bütün gün dışarıda bekledik; aralıklarla yanına girip çıkıyor, daha çok duvardaki küçük pencereden ona bakıyorduk. Çok acı çekiyordu. (...) Tanrı'ya onu kurtarması için yalvarıyordum; çünkü onu çok seviyordum. Haftalardır çorba ve şaraptan başka bir besin almıyordu. Bugün onu ben besledim. Mutlu bir ifade ve telaşla şarabı parmağımdan yaladı. Ahh! Ben olduğumu biliyordu."¹

28 Temmuz'da Clara ve Brahms, Joachim'e bir telgraf göndererek Robert'i son kez görmek istiyorsa hemen gelmesini istediler. Bu haber üzerine 29 Temmuz Salı günü Joachim öğle saatlerinde Bonn'a ulaştı; Brahms ve Clara onu istasyonda karşılamış, sonrasında üçü birden çok sevdikleri dördüncünün yanına koşmuşlardı. Saat dört sularında odaya girdiklerinde Robert artık bu dünyada değildi. Yanında kimsenin bulunmadığı bir anda sessizce son nefes

sini vermişti. Aylardır defterine yazdığı kentlerden, uzak ülkelerden birine gittiğini düşlemiş olmalıydı. Belki de yıllar önce bestelediği Heine'nin dizelerinde anlatılan o uzak ülkeye göçmüştü:

Eski masallardan
Beyaz bir el, el eder bana;
Yankılanır büyülü bir ülkenin
Şarkıları kulaklarımda.

(...)

Ah, gidebilseydim oraya,
Kalbimde sevinç, rahatlık;
Kurtulurdum acılardan,
Mutlu olurdum artık.

Ah, o haz dolu ülke
Doldurur düşlerimi;
Doğunca sabah güneş,
Erir gider köpük gibi.¹

Clara o an yaşadıklarını günlüğüne şöyle kaydetmişti: “Çok sevdiğim bu insanın cansız bedeninin yanında ayakta durdum; her şey çok sakindi. Tanrı'ya onu sonunda acılarından kurtardığı için dua ettim. Yatağının yanında diz çöktüğümde ruhunun üzerimde uçtuğunu hissettim, beni de yanına almalıydı. Bugün onu son kez gördüm, başının üzerine çiçekler koydum. Aşkımı da beraberinde götürdü.”²

Ertesi gün, ayın 30'unda Leipzig'de yatılı bir okulda bulunan kızları Marie ve Elise Schumann'a gönderdiği mektupta şunları yazmıştı:

Sevgili çocuklarım,

Çok kıymetli babanız artık yok. Dün öğleden sonra saat dörtte, çektiği acıların ardından huzur içinde uykuya daldı. Son günlerinde yanımdım; birkaç kez beni tanıdı ve gülümsedi, hatta bir kez sarıldı. Size daha

1. Heinrich Heine, *Şarkılar Kitabı*, çeviren: Behçet Necatigil, s. 149.

Schumann bu dizeleri *Op. 48, Dichterliebe* şarkı dizisi içinde bestelemişti (No. 15).

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 253, 254.

fazla yazamayacağım, ileride ne kaybettiğinizi daha iyi anlayacaksınız. I lı rika bir insandı. Sizler, onun canı kadar sevdiği kızları, eğer ona layık ol mak istiyorsanız, özellikle sen Elise, davranışlarınızı değiştirmeniz gerek t. İkiniz de beni mutlu etmek için çaba harcamalısınız. Yalnızca çalışarak de ğil, aynı zamanda yumuşak bir huyla, alçakgönüllülükle, dostlukla ve erdemle, onun değer verdiği özelliklerle beni sevindirmeniz gerekir. (...) Bu haberi büyükbabanıza¹ ve diğerlerine de verin; şimdi onlara yazama yacağım, sonra yazarım. Derin üzüntü içindeki anneniz sizi tüm içtenli ğiyle öpüyor.²

Kocasının ölümünün bir gün sonrasında, henüz cenazesi bile kalkmadan, babalarının ölüm haberini ilettiği çocuklarına aynı mektupta iyi ahlaklı birer evlat olmalarını öğütlemesi, herhalde çocukluğunda Friedrich Wieck'ten aldığı yarı askerî disiplinden olmalıydı.

Schumann'ın cenazesi, 31 Temmuz günü kaldırıldı. Clara günlüğüne, tam onun isteyeceği gibi yalnızca yakın arkadaşlarının katılımıyla sade bir tören gerçekleştiğini ve kocasını Bonn'da topra ğa verdiklerini yazmıştı. Brahms, Joachim ve bazı müzisyenler tabutu taşımışlar, o da sessizce arkalarından yürümüştü. Törene katılanlardan Klaus Groth, daha sonra o güne ait anılarında tören sırasında aniden büyük bir kalabalığın toplandığını, herkesin tabutu takip ettiğini, cenaze alayının geçtiği sokaklardaki evlerin pencerelerinden törenin büyük bir üzüntüyle izlendiğini yazacaktı.³ Bu bilgilerden hangisinin doğru olduğunun fazla önemi yoktu. Clara'nın günlüğüne yazdığı gibi, onun için artık yeni bir yaşam başlamıştı.⁴

1. Friedrich Wieck o tarihlerde yeniden Leipzig'de yaşamaya başlamıştı.

2. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 396.

3. *Robert Schumann in Endenich (1854-1856)*, s. 408.

4. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 254.

Lara Spurnauer

Clara Schumann, 1857, Franz Hanfstaengl'in fotoğrafından Th. Weger'in gravür baskısı.

Yeni bir yaşam, eski alışkanlıklar, 1856-1862

Robert'in ardından Clara için gerçekten yeni bir yaşam başlayacak mıydı? Aslında kocasının Endenich'e götürülmesinden sonra yaşadıkları, önceki yaşamına hiç benzemiyordu. Her ne kadar çocukluğundan beri gündelik yaşamının ayrılmaz parçası olarak gördüğü konser turneleri bu sıkıntılı günlerde devam etmiş olsa da, evindeki düzen bambaşka bir şekle bürünmüştü. Şimdi ise Robert'in olmadığı bir dünyaya alışması gerekecek, çocuklarının her şeyiyle o ilgilenecek ve bütün bunları gerçekleştirebilmek için de yıllardır yaptığı gibi konserler vermesi gerekecekti. 1 Ağustos 1856'da, Düsseldorf'ta evine döndüğünde, onu karşılayan ve babalarını kaybetmenin acısını henüz tam olarak anlayamayacak denli küçük olan çocuklarını gördüğünde günlüğüne şunları yazmıştı: "Bugün Düsseldorf'a döndük. Çocuklarımı gördüğüm anda hissettiklerimi anlatamam, babasız kalmış olmalarına rağmen hâlâ neşeliydiler. Marie'yi nasıl özledim, ilk doğan, babasının en kıymetlisi olan en büyük çocuğumuz. Bir anne, en büyük kızıyla iyi bir dostluk kurmaktan her zaman mutlu olur; ama bunun için bir-iki yaş daha büyük olması gerekirdi."¹

Clara birkaç gün önce –büyük olasılıkla yaşadığı üzüntünün etkisiyle– Leipzig'deki kızlarına yazdığı o duygudan yoksun satırların ardından, evine döndüğünde tüm ailenin mutluluk içinde yaşadığını gözünde canlandırmış ve önceki mektubunda kızlarına yazdığı gibi, ne kaybettiğini daha iyi anlayabilmişti.

Sonbaharda çıkmayı planladığı, yaşamını sürdürebilmek için çıkmak zorunda olduğu konser gezileri öncesinde, sinirlerini ve be-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 145.

Marie ve Clara Schumann,
1854/55, Wilhelm Severin'in
daguerreotype çekimi.

denini dinlendirebilmek amacıyla o ortamdan evden biraz uzaklaşması gerekiyordu. Bu nedenle 14 Ağustos'ta Düsseldorf'tan ayrılmışlardı. Clara ve Brahms yalnız değillerdi; evdeki çocuklar sekiz yaşındaki Ludwig ve yedi yaşındaki Ferdinand ile Brahms'ın sağlık durumu çok da iyi olmayan ablası Elise onlara eşlik ediyordu. Daha önceki gezilerinde yaptıkları gibi, önce Ren Nehri boyunca güneye ilerlemiş, sonrasında İsviçre'ye geçerek Luzern Gölü kıyısındaki Gersau'ye dek gitmişlerdi. Yaklaşık bir ay süren gezi boyunca Heidelberg, Luzern, Winterthur ve Zürich'ten geçmiş, özellikle Heidelberg'de Robert'in acısını çok daha fazla hissetmişlerdi. Gezi boyunca doğal güzelliklerin tadını çıkarmak, bol bol yürüyüş yapmak herkese iyi gelmiş; Clara ve Brahms büyük olasılıkla kendi geleceklerini, Robert sonrasında ikisini nasıl bir yaşam beklediğini bol bol düşünme ve belki de konuşma şansı yakalamışlardı. Müzik tarihçisi Eva Weissweiler'e göre bu gezi sırasında Brahms, Clara'nın o güne dek görmediği bazı yönlerini fark etme şansı yakalamış olabilirdi. Belki bir anda aralarındaki yaş farkı delikanlının gözüne batmaya başlamış ve aniden onu bambaşka görmeye başlamıştı.¹

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 341.

Birkaç ay sonra Brahms'ın kaleminden çıkacak ve ileriki sayfalarda değinilecek mektuplar, ikisinin arasında böyle bir duygusal değişimin yaşanmış olma ihtimalini ortadan kaldırıyor. Her ikisi için de Robert'i kaybetmek, çok büyük bir yıkım anlamına geliyordu ve birlikte geçirdikleri bu tatilde kendi duygusal yakınlaşmalarından çok, artık bu dünyada olmayan çok sevdikleri o insanla ilgili hatıralarını konuşmuş olmaları doğaldı. Clara gezi boyunca piyano çalışmayı özlemişti; Gersau'dan yayımcısına gönderdiği bir mektupta, "Açık havada güç toplamak, kısa süre sonra başlayacak göçebe yaşamım öncesinde kendimi kuvvetlendirmek için Gersau'dayım. (...) Elimin altında bir piyano olmadığı için, çalışmayı çok özlüyorum. Bu sayede, müziğin benim için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anladım. En kısa sürede bu duruma bir çare bulamazsam hasretten öleceğim,"¹ diye yazmıştı.

Clara, konserlerinden ve onu sürekli bir kentten diğerine gitmeye zorlayan yaşamından, "göçebe yaşamım" diye söz etmekten hoşlanıyor gibiydi. Bir defasında arkadaşı Bertha Voigt'e gönderdiği mektupta, "Göçebe yaşamıma başlamam gerek. Yeniden sakin bir ev yaşamına kavuşmak için neler vermezdim,"² diye yazmıştı. Konser vermek için bunca istekli olduğunu, sahnede her şeyi unuttuğunu göz önünde bulundurunca istediğinin sakin ve huzurlu bir ev yaşamı olduğunu düşünmek gerçekten zordu. Bununla birlikte, yaşamını sürdürebilmesinin ancak konser vererek mümkün olabilmesi, en ufak bir aksamada sorunların birbiri ardına gelmeye başlaması, hoşuna giden bir durum değildi. Kocasının ölümünün ardından içinde bulunduğu ruh halini en iyi yansıtan, 23 Ağustos'ta arkadaşı Emilie List'e gönderdiği mektuptaki satırları: "Mutsuzluğum çok büyük, dayanılması güç ama yine de Tanrı'ya, bana sanatımı, çocuklarımı ve dostlarımı verdiği için şükrediyorum ve yüreğimde mutluluk duyuyorum."³

13 Eylül'de Düsseldorf'a dönmüş, Bonn'dan geçerek Robert'in mezarını ziyaret etmişlerdi. Artık gerçekten yeni bir yaşama adım atması gerekiyordu. Ancak öncesinde onun yokluğunda çocuklarının iyi bakıldığından emin olmalı, bir anlamda gözü arkada kalmamalıydı. Brahms'ın Düsseldorf'ta kalışı devam etmeyecek gibi görünüyordu; Robert'in hastalığında evle ve çocuklarla ilgilen-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 472.

2. agy. s. 472.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 256.

meyi gerçek bir görev kabul etmiş, yaşamını tümüyle onlara adanmıştı. Ama artık onun da kendi geleceğini planlamasının, konserlerini sıklaştırmasının, beste yapmaya daha çok zaman ayırmasının zamanı gelmişti.

Robert'in hastalığının ardından Julie, Berlin'e anneannesinin yanına gitmiş, sonrasında Marie ve Elise Leipzig'deki bir yatılı okulda eğitimlerine devam etmeye başlamıştı. Clara'nın iki kızını neden Düsseldorf'tan oldukça uzaktaki Leipzig'e yolladığı, müzik tarihçilerinin yanıt aradığı sorulardan biridir. Kendi doğduğu, babası Friedrich Wieck'in oturduğu, pek çok yakın arkadaşının bulunduğu bu kentteki Bernhardine Hoffmann'a ait yatılı okul, kız öğrenciler için iyi bir seçimdi. Ancak benzer bir okulu Düsseldorf ya da çevresinde bulmak, ailenin bu zor dönemde bir arada olması açısından belki de daha iyi olabilirdi. Leipzig'in tek avantajı, çocukların konservatuvara da devam etmelerine olanak sağlamasıydı. Ama Clara buna çok istekli değildi; 1856 baharında, henüz Schumann yaşama veda etmeden, eşinin kardeşinin karısı Pauline Schumann'a gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Panayır sırasında Leipzig'e gidersen çocukları da ziyaret edebilirsin. Bayan Bernhardine Hoffmann'ın yanında kalıyorlar. Konservatuvara gitmiyorlar, aslında onları hiçbir ücret ödmeden oraya yollayabilirim. Ama bunu yapmamak için nedenlerim var."¹ Clara ekim ayı ortasında konserlerine başlamadan iki oğlu Ferdinand ve Ludwig'i, Düsseldorf'taki bir erkek yatılı okuluna vermiş; bu kurumun eğitim seviyesinin çok iyi olması içini rahatlatmıştı. Böylece yedi çocuğundan beşi, üç farklı kentte okula devam ediyor, evde yardımcısı Bertha'nın gözetiminde yalnızca Eugenie ve Felix kalıyordu.

Konserlerine Almanya içinde başlayacak, Kasım'da çıkmayı planladığı uzun Kopenhag turnesi öncesi Frankfurt, Karlsruhe ve Heidelberg'de çalacaktı. Brahms da 25 Ekim'de Hamburg'da seyirci karşısına çıkmayı planlamıştı; bu nedenle o da daha fazla Düsseldorf'ta kalamayacaktı. Clara, 18 Ekim'de günlüğüne, hem oğullarını okula yerleştirdiğini hem de Johannes'in yeni tamamladığı *Piyano Konçertosu*'nu (Op. 15) iki piyanoda çaldıklarını not etmişti.² Konçerto, delikanlının ilk büyük boyutlu yapıtıydı ve son şeklini alıncaya dek oldukça değişiklik geçirecekti; ancak ne-redeyse tümünde Robert'in ve Clara'nın izleri vardı.

1. Eva Weissweiler, *Clara Schumann*, s. 338.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 147.

21 Ekim’de Brahms, Hamburg’a doğru yola çıktı; Clara onu istasyona dek uğurlamış, eve döndüğünde günlüğüne şu satırları yazmıştı: “Johannes gitti. Onunla istasyona dek gittim; geri geldiğimde kendimi bir cenazeden dönmüş gibi hissettim.”¹ Yeni yaşamında alışması gereken bir başka şey de, Brahms’ı daha az görecekti. Bu kendi yaptıkları bir seçimin sonucuydu ama özellikle ilk başlarda katlanması güçtü. Delikanlı her zamanki gibi ayrılmalarının hemen ertesinde, tutku dolu satırlarla doldurduğu mektuplar göndermeye başlamıştı: “Şu an en çok yapmak istediğim seni teselli edebilmek; ama nasıl? Şu an seni üzen şeyi telaffuz etmek bile bana çok güç geliyor. Nasıl sevgiyle seni düşündüğümü hissedebiliyor musun? Ara sıra teselli buluyor olman gerek. Seni anlatılamaz bir şekilde seviyorum Clara’m. Yüreğimden öyle çok şeyi alıp götürüyorsun ki, senden her ayrıldığımda bunun farkına varıyorum. Seninle her karşılaşmamızı mutlu bir düşünce olarak hatırla. Hoşça kal, aşkım.”²

Brahms, içindeki duyguları olduğu gibi kâğıda aktarıyordu. Clara’ya sevildiğini, onu düşünen bir kalbin olduğunu bıkıp usanmadan söylemek istiyordu. Bu aşk mıydı? Bilemiyor ya da bilmek istemiyor gibiydi. Yirmi üç yaşının coşkusuyla, hayran olduğu insanın, hayran olduğu karısına tutkuyla bağlanmıştı. Kaybettikleri insan, onları ortak acıda birleştiriyor ama bu duygu yoğunluğunun sonrasında ulaşılan ve pek çoklarıncı “aşk” diye nitelenen aşama galiba ikisine de ürkütücü geliyordu; özellikle Clara’ya. Clara Schumann olarak kazandığı saygın adı, başkalarının anlayamayacağı kadar yüce ama aynı zamanda çok kırılgan bir ilişki için feda etmeli miydi?

Clara kasım başında Kopenhag’a gitti; bir aydan fazla kaldığı bu kentte verdiği konserlerde programın ağırlık noktasını Beethoven, Bach ve Mozart’ın yanı sıra, Schumann ve Brahms’ın yapıtları oluşturuyordu. Bu kente gelmeden önce Karlsruhe’de verdiği konserin ardından bir gazetede çıkan eleştiri, yeni yaşamında Clara’nın kendisini görmek istediği konumu çok doğru bir değerlendirmeye saptamıştı. Yazıda, Clara’nın repertuvarını oluşturan yapıtların klasik ve üzerinde kimsenin tartışmayacağı parçalardan seçildiği, seslendirme sırasında teknik beceriden çok müzikal dü-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 209, 210.

2. agy. s. 210.

şüncelerin ön plana çıkartılmasına özen gösterildiği belirtildikten sonra, “Bayan Clara Schumann, gerçek sanatın bir rahibesi”¹ ifadesi yer almıştı. Bu tanımlama, sonraki kariyeri süresince sık sık gündeme getirilmiş; kendisini sanat için feda eden bir rahibe gibi görülmek Clara’nın hoşuna gitmişti. Kocasının ölümünün ardından verdiği konserlerde genellikle siyah elbiseler seçmeye özen göstermiş, yalnızca müziği düşünen, bu uğurda her şeyi feda etmeye hazır bir rahibe olmayı istemişti.

Kopenhag konserleri sırasında, Hamburg’da ailesinin yanında bulunan Brahms’ın onu ziyarete gitmesi gündeme gelmiş ancak delikanlı bu konuda fazla istekli olmamış, Joachim’in Hannover davetini de geri çevirmiş ve yaklaşık iki ay yalnız başına kalmıştı. 25 Ekim’de Hamburg’da verdiği konserde Beethoven’ın *Op. 58, Sol Majör Piyano Konçertosu*’nu seslendirmiş, sonrasında Clara’ya tutkulu mektuplar göndermeyi sürdürmüştü. “Sana, bana yazdığın sevimli ve sevgi dolu satırlar gibi mektuplar göndermek istiyorum. Ben kalbinde yer bulacak değerde biri değilim, değersiz bir bostan korkuluğuyum. Ama yine de sevgili Clara, benim seni yaptığım gibi, sen de beni daima kalbinde sakla.”² Bu yazılanlardan, Clara’nın gönderdiği mektupların da en az Brahms’ınkiler kadar tutku dolu olduğu ya da delikanlının üzerinde böyle bir etki yaptığı anlaşılıyor.

Kısa bir süre sonra, 1857 başından itibaren yavaş yavaş mektuplaşmalardaki sevgi sözcüklerinin yerini dostluk ifadeleri almaya başlayacaktı. Bu değişimin nasıl yaşandığı, karşılıklı alınan bir karar sonucu mu olduğu bilinmiyor. Düsseldorf’ta birlikte geçirdikleri 1856 Noeli’nin ardından –belki de bu süreçte aldıkları bir kararın sonucu olarak– Brahms’ın mektuplarındaki duygu yoğunluğu, yerini iki yakın arkadaşın yazışmasına bırakmaya başlamıştı. Delikanlı belki de, tam bu sıralarda son şeklini verdiği *Re Minör Piyano Konçertosu*’nda (Op. 15), Clara’ya olan aşkını notalarla dile getirdiği için artık, kendi deyimiyle, çok da iyi kullanamadığı sözcüklerin yardımına başvurma gereği duymamıştı. Yeni yılını kutlamak için, 1856’nın son günlerinde yazdığı bir mektupta yer alan bir ifade bunu doğrular niteliktedir: “Bugünlerde konçertonun ilk bölümünü temize çekiyorum. Son bölüm için Joachim’in

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 475.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 210.

söyleyeceklerini bekliyorum. Bu arada, senin zarif bir portreni çiziyorum, konçertonun *adagio* bölümü olacak.”¹ Brahms müzik tarihinde eşine az rastlanır bir duygu yoğunluğuyla işlediği bu bölümde, yalnızca onun yapabileceği bir ustalıkla içinde kopan fırtınaları ve onların bıraktığı izleri, bir an bile dinleyicinin duygularını sömürmeden aktarabilmeyi başarmıştı. İlk büyük ölçekli bu yapıtında elde ettiği başarı, onun izleyeceği yolun ve müzik tarihinde edineceği ölümsüz yerin habercisi gibiydi.

Clara, Noel'i Düsseldorf'ta Brahms ve oradaki çocuklarıyla geçirdikten hemen sonra Leipzig'e gitmiş, yeni yılı bu kentteki iki kızının yanında karşılamıştı. 1 Ocak 1857'de Gewandhaus Orkestrası'yla konser vermiş, yaşamında ilk kez Mozart'ın KV 466, *Re Minör Piyano Konçertosu*'nu seslendirmişti. O dönem programlarında sıkça yapıldığı gibi konçertonun ardından solo yapıtlara da yer vermiş; Beethoven'ın *Op. 35, Eroica Çeşitlemeleri*'ni de yine ilk kez çalmıştı. Seyircinin ona gösterdiği yakın ilgi hoşuna gitmiş; adeta herkesin onun içindeki üzüntüyü paylaştığını hissettiğini günlüğüne yazmıştı. Kendi yorumuyla ilgili olarak da, “Çok iyi çaldım, yalnızca Johannes'in güzel kadanslarında² çok başarılı değildim. Emin olmadan, sinirli çaldım, bunun için üzgünüm. *Eroica Çeşitlemeleri* çok ender rastladığım bir alkış tufanıyla karşılandı,”³ diye yazmıştı. Aynı konserde Schumann'ın *Op. 120, Re Minör Senfonisi*'nin ve Clara'nın çok sevdiği bir yapıt olan Bach'ın *BWV 1068, Re Majör Orkestra Süiti*'nin sürpriz olarak seslendirilmesi, onu çok heyecanlandırmıştı. Bu konserin ardından Berlin'e giderek annesi ve onun yanındaki Julie'yle de yeni yıl heyecanını paylaşmak istemişti. Ayrıca, epeydir aklında şekillenmeye başlayan Düsseldorf'tan ayrılma planı konusunda somut adımlar atıp atamayacağını da araştırmak istiyordu. Aklındaki ilk seçenek doğal olarak Berlin'di; hem sanatsal hem de annesinin orada yaşaması gibi pratik nedenlerden ötürü bu kente yerleşmeyi ciddi olarak düşünmeye başlamıştı.

1857, önceki yılların temposuyla başlamıştı. Şubat ayında Clara, Brahms ve Joachim, Hannover ve Göttingen'de birlikte çalmışlar; sonrasında Clara kendi konserlerine devam etmiş, yeneden Berlin'e giderek sonbaharda taşınmak üzere bir ev kiralamış-

1. agy. s. 162.

2. Mozart'ın *Piyano Konçertosu* için Brahms'ın yazdığı kadanslar.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 147.

tı. Onu asıl heyecanlandıran, bir yıl önce gittiği İngiltere'ye yeni bir konser gezisi yapacak olmasıydı. Yakın arkadaşı Jenny Lind, yazdığı mektupta, İngiltere'nin, özellikle Londra'nın, Clara'nın yerleşmesi için çok uygun bir yer olduğunu, en azından yılın önemli bir bölümünü orada geçirebileceğini bildirmişti.¹ Bu nedenle İngiltere'ye yapacağı gezi, gelecekle ilgili planları bakımından da önemliydi.

21 Nisan'da Düsseldorf'tan ayrıldı. Ancak adada onu bekleyenler, hayal ettikleriyle çok örtüşmüyordu. Her şeyin çok ağır bir tempoda organize ediliyor oluşu, Kırım Savaşı sonrasında Avrupa'da yaşanmaya başlayan maddi sıkıntının İngiltere'de kendisini daha fazla hissettirmesi, İngilizlerin yeni yüzlere karşı fazla istekli olmalarını engelliyordu. Clara, özellikle adada uzun süreli kalışını sağlayacak en önemli etken olan ders verme olanaklarının o tarihlerde yeterli olmayışının sonucunda İngiltere'ye yerleşme fikrinden vazgeçmişti. Birbiri ardına gelen organizasyon bozukluklarından öyle canı yanmıştı ki günlüğüne, "Çocuklarımın yetişkin ve kendi başlarının çaresine bakabilir bir yaşta olmalarını isterdim. Bu durumda rahatlıkla ölümü düşünebilirdim. Sık sık onun mezarında beni bekleyen boş yeri düşünüyorum ve ona kavuşmuş olmayı hayal ediyorum,"² diye yazmıştı.

Robert'in doğum günü yaklaştıkça eski anılar daha yoğun şekilde kendisini hissettiriyordu. 8 Haziran'da Brahms, Schumann'ın mezar taşını yerine yerleştirmişti; Clara günlüğüne, "Bugün Johannes, sevgilimin mezarının üzerine taşını yerleştirdi; ruhum tümüyle onunla birlikteydi,"³ diye yazmış, yaşadıkları sinirlerini altüst etmişti. Çok alışık olmadığı bir ülkede, istediği gibi gitmeyen organizasyonlarla boğuşmak, her zaman yeni bir umut ışığı olan 8 Haziran'ı ilk kez onsuz geçirmek, Clara için dayanılmaz bir acı anlamına geliyordu. Brahms'ın yanında olmasını, gözyaşlarını dindirmesini istemiş, sonrasında daha önce hiç yazmadığı bir dilekte bulunmuştu: "Sevgili Robert'imın ruhu, gökyüzünden bana doğru bak ve teselli et, talihsiz karına güç ver."⁴ Clara ilk kez

1. agy. s. 145.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 211.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 148.

4. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 211.

teselli edilmeyi Brahms'tan değil, Robert'ten dilemişti. Bu, onun delikanlıyı artık başka bir konuma yerleştirmeye başlamasının da en önemli işaretlerinden biriydi. Yanında olmasını istiyor ama Robert'in ruhuna sığınıyordu. Bütün bu değişimlerinin sonucunda, Clara bir süre sonra günlüğüne¹ yazdığı bir notta, Brahms'la yaşadıklarının gerçek bir dostluktan ibaret olduğunun altını defalarca çizmeye özen göstermişti. Günlükteki ifadenin çocuklarına hitaben kaleme alınmış olması, Clara'nın defterinin yalnızca kendi duygularını, en gizli düşüncelerini paylaştığı bir yer olmadığına da en iyi kanıtıydı: "Bir insan ne denli mutsuz olursa olsun, Tanrı mutlaka tesellisini de gönderiyor. İnsan bunun kıymetini bilmeli ve bununla kendisini güçlendirmeli. Benim tesellim sizler oldunuz ama henüz çocuksunuz. Sevgili babanızı tanımak ve derin acı hissetmek için çok küçüktünüz ve beni o acı günlerimde teselli edemezsiniz. Bana her zaman umut verdiniz ama çektiğim ıstırapı azaltacak yeterince desteğim yoktu. İşte o sırada Johannes Brahms geldi. Babanız onu kimseyi sevmeyişi gibi sever ve hayranlık duyardı, belki bir tek Joachim'i onun kadar sevmiştir. Gerçek bir dost olarak geldi ve benimle birlikte yas tuttu; elinden geldiğince nerede olursa olsun, parçalanma tehdidi veren kalbimi güçlendirdi, zihnimi iyileştirdi ve ruhumu şenlendirdi. Kısacası, kelimenin tam anlamıyla dostum oldu. (...)

Babanız hastalığı süresince o ve Joachim'den başka kimseyle görüşmedi. Zihni açık olduğu müddetçe de onları görmekten zevk aldığı aşikârdı. Hâlbuki Johannes'i benim gibi yıllardır tanı-mıyordu. Size rahatlıkla söyleyebilirim ki sevgili çocuklarım, hiçbir dostumu Johannes'i sevdiğim gibi, müthiş bir ruh uyumuyla sevmедim. Ona karşı duygularımda abartılı bir kibir olmadı. Onun gençliği değil benim sevdiğim, ben onun zihninin tazeliğini seviyorum, harika yetenekli kişiliğini ve yıllar içinde kimsenin bilemeyeceği kadar yakından tanıma fırsatı bulduğum soylu kalbini. Bazen sert görünebilir, genç müzisyenler onun zihinsel üstünlüğünü hissedebilirler. Bunu başkalarına ya da kendisine itiraf etmekten kim hoşlanır ki? Bu yüzden onu sevmiyorlar. Sadece Joachim açıkça hayranlığını dile getiriyor; çünkü sanatçı kişiliği onunla eşit seviyede. Birbirlerine saygıyla bakıyorlar. Böylesi soylu bir manzara dünyada ender görülür. Bildiğiniz gibi, Joachim de

1. Aşağıdaki satırların günlüğe hangi tarihte yazıldığı tam olarak bilinmemektedir.

bana gerçek bir dost oldu fakat yakın yaşamadığımız için gerçek desteği sadece Johannes'ten aldım. Sevgili yavrularım, bunu sakın unutmayın ve her zaman bu dosta karşı kalbiniz minnetle dolsun. Sizler için de böylesi bir dost olacaktır hiç kuşkusuz. Annenizin bu sözlerini dinleyin ve sakın sevgi ve dostluğuma karşı kin besleyen, ilişkimize iftiralar atan, dar görüşlü ve kıskanç kafaların sözlerine kulak vermeyin. Onlar böyle bir ilişkiyi isteseler de anlayamazlar, anlamaktan acizdirler. Bunları size söylemeyi görevim bildim. Sakın bu sözlerimi unutmayın ve anneniz adına ona borçlu olduğunuz minneti yüreğinizden atmayın."¹

Londra günleri Clara için çok tatminkâr geçmese de konserlerini sürdürüyor, hatta kimi zaman daha önce hiç olmadığı kadar alkışlandığını hissediyordu. Yaz başında yapılmaya başlayan Händel Festivali, bu bestecinin yapıtlarını dinlemesine olanak sağlamıştı. Ayrıca aynı günlerde Londra'da bulunan dönemin tanınmış İtalyan tiyatro oyuncusu Adelaide Ristori'nin yorumundan *Medea*'yı seyretmiş ve çok etkilenmişti. Günlüğüne, "Olağanüstü bir oyuncu, (...) bir tek sözcük İtalyanca anlamıyorum ama Schröder-Devrient'ten beri beni böylesine etkileyen bir sanatçıyla karşılaşmadım. Uzun süre konuşamadım, yüreğim dolmuştu,"² diye yazmıştı. Bir süredir Avrupa'nın değişik kentlerinde verdiği konserlerle adını duyuran Rus piyanist ve besteci Anton Rubinstein'la karşılaşması güzel bir rastlantıydı. Clara, kendisinden on yaş genç olan Rubinstein'ın yeteneğini takdir etmekle birlikte, Liszt'e hayranlığını ve onu andıran piyano çalışını sevmemişti.

2 Temmuz'da yeniden Düsseldorf'a dönmüştü; İngiltere'de yaşadığı onca gerginlik ve yorgunluğun ardından bir süre dinlenmek istiyordu. Yine Ren Nehri kıyısındaki küçük kasabalardan geçerek St. Goarshausen'e dek uzanmışlardı. Bu kez de Brahms'la tek başlarına değillerdi. İki küçük çocuğun yanında, zaman zaman Joachim ve Grimm de onlara katılmış, özellikle böyle günlerde bol bol müzik yapmışlardı. Bu gezide Brahms'ın sık sık kendi dünyasına kapanıp çevresiyle fazla konuşmaması, Clara'nın dikkatini çekmişti. Delikanlı kısa bir süre önce, Detmold Sarayı'nda ekim ayında göreve başlamak üzere bir anlaşma imzalamıştı.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 83, 84.

2. agy. s. 149.

Şimdilik yıl sonuna dek sarayda müziğe yetenekli iki prensese piyano dersi verecek ve fırsat buldukça diğer müzikal etkinliklere katılacaktı. Elde edeceği başarı, sarayda kalış süresini uzatabilirdi. Bu işe kabul edilmesinde Clara'nın önemli bir katkısı olmuş, bir yıl önce kendi çağrıldığı saraya, bu kez Brahms'ı önermiş, delikanlı böylece ilk uzun vadeli işine kavuşmuş ve maddi yönden geleceğini sağlama alma yönünde önemli bir adım atmıştı.

Tatil sırasında, Brahms ve Joachim'in, onun çalıştığı Beethoven'ın "Pastoral" başlıklı *Op. 28, Re Majör Piyano Sonatı*'nın yorumunda onunla hemfikir olmadıklarını sonradan öğrenmiş, bunu açıkça yüzüne söylemedikleri, düşüncelerini onunla paylaşmadıkları için çok içerlemişti. Clara'yı üzen, dostlarının onun gibi düşünmemesi değil, bunu ona açık yüreklilikle söylememiş olmalarıydı. Onların fikirlerini duymak, gerektiğinde çalışını buna göre 'düzeltmek hoşuna giderdi ancak arkadaşlarının ona karşı açsözlü davranmamasına çok üzülüyordu. Joachim'e yazdığı mektupta bunu uzun uzun açıklamış, bir daha böyle davranmalarını rica etmişti.¹

Eylül sonunda Düsseldorf'a dönmüşlerdi; artık Berlin'e taşınmak için toplanması, bu kenti ve yaşadığı kötü anıları geride bırakması gerekiyordu. Brahms, Bonn'daki Beethoven Festivali'ne katılmak için ondan ayrılmış; Clara, Joachim'e yazdığı mektupta o günü şöyle anlatmıştı: "Düsseldorf'ta tek başıma kaldığım gün, yaşıttımdaki en kötü günlerden biriydi. Johannes sabah ayrılmıştı, içim kan ağlıyordu."² Berlin onun için yepyeni bir başlangıç olmalıydı; Dessauer Straße, No: 2'de başlayan yaşam, Düsseldorf'taki acıları ve karanlık günleri unutturmalıydı. Evde yeni düzen kurulmuş, Ferdinand ve Ludwig, Berlin'e çok uzak olmayan Jena'da bir yatılı okula gönderilmişti. Clara yeni evinde en çok annesinin çocuklarla ilgilenebileceğine, Berlin'den uzak olduğunda onları eskisi kadar merak etmeyeceğine seviniyordu; gerçi artık altmış yaşına gelen Marianne Bargiel'in Julie'den sonra yeni sorumluluklar üstlenmesi o kadar kolay değildi. Clara, 6 Ekim'de Joachim'e gönderdiği mektupta, hâlâ taşınma telaşı içinde olduğundan, evin içindeki karışıklığın bir türlü düzelmediğinden ve haftalardır tek bir nota bile çalamadığından yakındıktan sonra,

1. agy. s. 151.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 212.

“Berlin gözüme korkunç görünüyor, kendimi sürgünde gibi hissediyorum,”¹ diye yazmıştı.

Ekim başında Brahms, Detmold'deki görevine resmen başlamıştı. Siyasi açıdan hiçbir önemi olmayan bu küçük prenslik, oldukça hareketli bir sanat yaşamına sahipti. Brahms öncelikle prenseslerin piyano eğitiminden sorumlu olmakla birlikte kısa sürede orkestra konserlerine solist olarak katılmaya ve koroyu yönetmeye de başlamıştı; müziğe çok yetenekli ve piyano çalışıyla dinleyenleri hemen etkileyen bu delikanlıdan ders alabilmek için saray çevresindeki herkes sıraya girmişti. Yaşamında ilk kez kendi ayaklarının üzerinde durmaya başlamıştı. Önceki yıllarda, yapıtlarının basımından ve konserlerinden elde ettiği gelir onu biraz rahatlatmış olsa da, son dönemde maddi olarak sıkıntı içindeydi.

Detmold'deki yeni görevi her şeyden önce ona sağlıklı bir çalışma ortamı sağlayacak gibi görünüyordu. Son yıllarda, Düsseldorf ve Hamburg arasında sürüklenerek geçen dönemde, beste yapmaktan epey uzaklaşmış, yalnızca sonat olarak başlayıp ardından senfoniye dönüştürmeyi düşündüğü, sonrasında da piyano konçertosu olmasında karar kıldığı yapıtını tamamlayabilmişti. Detmold ona iyi gelecek, Clara'dan uzak kendi geleceğini şekillendirebilecekti. Büyük olasılıkla yaz tatilinde yaptıkları konuşmalar da bu yöneydi; artık iki yakın dost olmaları gerekiyordu. 11 Ekim 1857'de Detmold'den Clara'ya gönderdiği mektup bu duyguların ışığında kaleme alınmış olmalıydı. Ona verdiği öğütler sanki öncelikle kendisi için düşünülmüştü. Yeni bir kente taşınmanın, farklı bir çevreye girmenin yarattığı sıkıntıdan yakınan Clara'ya söylediklerini öncelikle kendi yaşama geçirmek ister gibiydi:

Sevgili Clara,

İçinde bulunduğun üzüntülü ruh halinin her şeyin önüne geçmesine ve süreklilik kazanmasına engel olmalısın. Yaşam çok değerli; böylesine bunalımlar bedenimize de zarar verir. (...) Devamlı kederli olmak, insanın ruhu kadar bedenini de kemiren bir veba gibidir. Davranışlarını ciddi olarak değiştirmelisin sevgili Clara. Her sabahı yeni bir başlangıç olarak gör, gününü sakın ve keyifli geçirmeye gayret et. Üzüntüler insan yaşa-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 152.

mının olağan halleri arasında değildir. Her zaman istisnadır. Bir kimsenin yaşamında normal ölçüleri aştıkları zaman hastalık olarak algılanmalı ve kişinin sağlığı için gerekli ilaçlarla tedavi edilmelidir. Coşkuyu, acı ve sıkıntıyı dingin bir şekilde yaşamak gerçekten en güzeli. Tutkular hemen kaybolmalı ya da insan onları kısa sürede uzaklaştırmalı.¹

Clara ekim sonuna doğru yeni evine yerleşmiş, kendisini ola bildiğince konserlerine başlamaya hazır hale getirmişti. Bu kez güneye inip Augsburg ve Münih'te çalmayı, ardından İsviçre'ye geçmeyi planlamıştı. Her zaman yaptığı gibi, asıl önemli ve onun için yeni sayılabilecek kentlerden önce, daha yakındaki, seyircinin onu tanıdığı yerlerde birkaç konser vererek geziye başlamayı tercih etmiş, bu nedenle Berlin'den sonra Dresden ve Leipzig'de çalmıştı. Bu konserlerde Joachim ona eşlik etmiş, Clara sonrasında yoluna devam ederek Münih'e ulaşmıştı. Burada uzun süredir görmediği ancak sürekli mektuplaştığı en yakın arkadaşı Emilie List ve kız kardeşi Elise von Pacher'le tekrar birlikte olmak Clara'ya çok iyi gelmişti.

14 Kasım'da Münih'te verdiği ilk konser çok başarılı geçmiş ama maddi olarak fazla bir getirisi olmamıştı. Clara güneydeki kentlerde konser biletlerinin çok düşük fiyattan satılmasından ve bunun sonucu olarak da sanatçıların eline, kuzeydeki kentlerle karşılaştırıldığında komik denebilecek meblağlar geçmesinden şikâyetçiydi. Yine de Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Piyo Konçertosu*'nu, Robert'in, Chopin'in ve Mendelssohn'un yapıtlarını seslendirmekten çok mutluydu. Woldemar Bargiel'e gönderdiği mektupta Münih'teki sanatsal başarısını, maddi kazancının yetersizliğini anlattıktan sonra, Dresden'de Joachim'le birlikte Franz Liszt'le karşılaştıklarını aktarmış ve şunları yazmıştı: "Liszt'in Joachim'le karşılaşması açıkça gösterdi ki, ikisi, sanatçı olarak uzun süre aynı ortamda bulunamıyor. Schneider² bize orgda Bach'ın yapıtlarını çalıyordu, Joachim kendisini tutamayarak, 'İlahi bir müzik,' diye bağırdı. Liszt, "Eh, kupkuru şeyler," diye yanıtladı. Joachim ona dönerek, 'Öyleyse bu kupkuru şeyleri, pelteye tercih ettiğimi söylemek zorundayım,' dedi. Sonrasında Liszt hemen ortadan kayboldu."³ Clara eline geçen her fırsatta,

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 57.

2. Bir arkadaşları.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 153.

Liszt'in düşüncelerinin kendisine ne denli ters geldiğini vurgulamaktan zevk alıyor gibiydi.

Clara bu geziye çıkarken yanına, birkaç yıl önce kocasının hasta olduğu dönemde yaptığı gibi, günlüğünden başka bir defter daha almıştı. Brahms'ın hediyesi olan bu deftere yol boyunca topladığı ya da konserler sonrasında kendisine verilen çiçekleri koyacak, onların yardımıyla gezinin farklı bir güncesini oluşturmaktı. O dönemde, "Blumentagebuch" (Çiçekli Günce) adı verilen bu tip defterler oldukça yaygındı. Ciltlenmiş şekilde kalın kâğıttan yapılmış boş sayfalardan oluşan bu defterler, bir çakı ya da bıçak yardımıyla belirli yerlerinden yırtılarak, toplanan çiçekler sayfaya tutturuluyor, yanına ya da altına sonradan hatırlamak için o güne ait tarih ve kısa bir not yazılıyordu. Clara, Berlin'den beri yanında taşıdığı bu deftere ilk çiçeği 15 Kasım'da, Münih konserinin bir gün sonrasında koymuş, altına yalnızca tarih atmakla yetinmişti.¹ Birkaç sayfa sonra, 1857 yaz aylarında Brahms'la birlikte Ren gezisi sırasında delikanlının ona hediye ettiği çiçeği defterin sayfalarına yerleştirmiş ve altına, "Ren'in anısına, 1857. Yazın, Johannes'in bana hediye ettiği çiçek,"² diye not düşmüştü.

Başarılı bir şekilde başlayan konserler ne yazık ki aynı şekilde devam edememişti. Clara, Augsburg'da, Robert'in *Op. 54, La Minör Piyano Konçertosu*'nun provasını başarıyla gerçekleştirip ertesi gün yapılacak konseri beklerken gece aniden rahatsızlanmış, sol kolunda başlayan ağrı sabaha dek dayanılmaz bir hal almış ve akşamki dinletiyi iptal etmek zorunda kalmıştı. İşin kötüsü ağrıları bir türlü azalmak bilmemiş, doktor romatizma teşhisi koymuş, aşırı yorgunluğun ve soğuk algınlığının ağrılara neden olacağını belirtmişti. Clara, 27 Kasım'da, hastalığı biraz düzelmeye yüz tuttuğunda Joachim'e gönderdiği mektupta yaşadığı sıkıntıları şöyle anlatmıştı: "Bir haftadır devam ediyor ve bugün yaşantımın en berbat günündeyim. Hiçbir şey yapamıyorum. (...) Ancak en kötüsü son iki gündü. Önceki gün aniden öylesine bir acı saplandı ki ölüyorum 'zannettim. Altı saat boyunca durmadan bağırdım. Sanki kızgın bir demir sokup kolumdaki kemikleri sökmeye uğraşıyorlardı; daha önce hiç böyle bir acı yaşamamıştım. Doktor

1. *Das Berliner Blumentagebuch der Clara Schumann, 1857-1859*, hazırlayanlar: Renate Hofmann ve Harry Schmidt, s. 16, 17, Breitkopf&Härtel, 1996.

2. agy. s. 32.

morfin verdi; ağrım hafifledi ama bütün gece kendimde değildim. Dün de gücüm kuvvetim kesilmişti, yarı baygın bir halde dolaştım. Bugün biraz daha iyiyim; yine de kolum askıda ve hâlâ rahatça hareket ettiremiyorum.”¹

Kolunda hissettiği acı ve hastalığın seyri onu ürkütmüştü ama asıl endişesi yaşadıklarının uzun süreli sonuçlar doğurması, bir başka deyişle konser vermesine, işini yapmasına engel olmasıydı. Böyle bir şeyi düşünmek bile istemiyordu; her bakımdan tam bir felaket olurdu. Paraya bunca gereksinim duyduğu bir anda piyano çalamaz hale gelmek Clara’nın bütün dünyasını altüst ederdi. Joachim gönderdiği cevapta, arkadaşının başına gelenlere çok üzüldüğünü bildirdikten sonra, birkaç yıl önce benzer bir ağrıyı kendisinin de yaşadığını ama sonrasında yeniden toparlandığını yazmış ve Clara’yı teselli etmeye çalışmıştı. Mektubun asıl önemli yanı, birkaç hafta önce birlikte Dresden’de verdikleri konserde kazandıkları paradan kendi payına düşeni ve eğer isterse, bir kenarda duran birikmiş parasını da hiç çekinmeden kullanabileceğini, böyle bir yardımda bulunabilirse onu çok mutlu edeceğini yazmış olmasıydı.²

Neyse ki Clara’nın durumu o denli ciddi değildi. Bir süre sonra ağrıları hafiflemiş, yavaş yavaş piyano çalışmaya başlamış, konserlerine kaldığı yerden devam etmişti. 8 Aralık günü Zürich’te çalmış, ertesi gün ağrılarının artması üzerine konserlerine ara vermeyi düşünmüş ancak bütün güçlüklerle rağmen İsviçre’de önceden söz verdiği tüm kentlerde çalmıştı. Çaldıklarından kendi memnun olmasa da, dinleyiciler konser sonrasında coşkuyla alkışlıyorlardı. Basel ve Bern’den sonra sıra Winterthur’a gelmiş, bu kentte Theodor Kirchner’le karşılaşmıştı. Clara’dan dört yaş küçük olan Kirchner, eğitiminin önemli bölümünü Leipzig’de tamamlamış, bu dönemde Robert’ten ders almış, yeteneğiyle onun ilgisini çekmişti. Bir süredir Winterthur’da orgcu olarak görev yapıyor, hâlâ Schumann’ın kişiliğine ve yapıtlarına büyük hayranlık duyuyordu. Clara onunla kocasını konuşmaktan zevk almıştı ama tümüyle hayal dünyasında yaşamasından, geçimini tam anlamıyla sağlayamayacak bir halde olmasından hoşlanmamıştı. İlerleyen dönemde Kirchner, dostluklarını farklı boyutlara çekmeye ve onunla duygusal bir ilişkiye girmeye istekli olsa da o, uzun bir

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 497, 498.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 154, 155.

süre buna izin vermeyecekti. İsviçre gezisinin ilginç olaylarından biri, Zürich'te Richard Wagner'le karşılaşmasıydı. Dresden'deki ayaklanmalar sonrasında İsviçre'de sürgünde bulunan besteci, Clara'ya karşı çok kibar davranmış, Robert'ten saygıyla söz etmişti. Günlüğünde onun hakkında çok da olumlu şeyler yazamadığı için kendisine kızsda da, elinden başka bir şey gelmiyordu.

25 Aralık'ta tekrar Münih'e dönmüş, orkestra eşliğinde Schumann'ın *Op. 54, La Minör Konçertosu*'nu bu kentte ilk kez seslendirmişti. Konser çok başarılı geçmiş, akşamın sonunda orkestra üyeleri Clara'ya defneyapraklarından bir çelenk vermişlerdi. İki gün sonra, 27 Aralık'ta, Joachim'e gönderdiği mektupta o akşamki duygularını şöyle dile getirmişti: "Büyük bir memnuniyetle hemen ona¹ iletmek istediğim çok güzel bir çelenk verdiler, keşke mezarına olsun koyabilseydim. Çelenkler çok hoşuma gitmiyor ama bugüne dek, bana verilenleri kabul ederken bir kez bile sizi² ve Johannes'i düşünmediğim olmadı. Her zaman o yaprakların ne kadar fazlasının ikinizin hakkı olduğunu düşündüm. Kalbimin ve vicdanımın bana söylediklerini uygulayıp sizi yapraklarla örtseydim, geriye bana kalanlar çok az olurdu. Kimse size karşı ne denli şükran dolu olduğumu bilemez; sözcükler duygularımı ifade etmekte yetersiz kalıyor. Ama duygularım içten ve sonsuza dek sürecek."³ Clara, Joachim ve Brahms'ın dostluğunun onun için ne denli önemli olduğunu kısa bir süre sonra yeniden dile getirecekti.

1858'i Münih'te eski dostları Emilie ve Elise'yle birlikte karşılaşmış, hemen ardından Stuttgart'a doğru yola çıkmıştı. Yol boyunca Augsburg, Nürnberg, Fürth ve Erlangen'da konserler vermiş, ay ortasında Stuttgart'a ulaşmıştı. Kentteki sakin yaşam, önceki yıllarda Paris gezisi sırasında olduğu gibi bir kez daha hoşuna gitmiş, orada bulunan konservatuvardan kendisine öğretmenlik teklif edildiğinde bunu ciddi olarak düşünmeye başlamıştı. Sabit bir iş ve gelir onun için bir güvence olmakla birlikte, yalnızca bu tip işlerden elde edeceği parayla çocuklarının eğitimini ve kendi yaşamını sürdürmesi oldukça zordu. Clara ağırlıklı olarak ders vermeye başlayacağı günlerin geleceğini biliyor ancak bir süre

1. Robert Schumann'a.

2. Clara ve Joachim, bu denli samimi arkadaş olmalarına rağmen hâlâ birbirlerine, "siz", diye hitap ediyordu.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 157.

daha konserlerine devam etmeyi umuyordu; tabii sağığı izin verdiği ölçüde. Ayrıca günün birinde Joachim ve Brahms'la aynı şehirde yaşayacağını hayal ediyordu. Bu nedenle Stuttgart Orkestrası'nın bir müzik yöneticisi ya da başkemancı arayıp aramadığını bile araştırmıştı.¹

27 Ocak'ta Clara bir kez daha Stuttgart'tan güneye doğru yönelmiş ve ikinci büyük İsviçre turnesine başlamıştı. 11 Mart'ta başladığı noktaya geri döndüğünde ardında Cenevre, Lozan, Vevey, St. Gallen ve Winterthur'da verilmiş konserler kalmıştı. Zaman zaman kolundaki ağrılar kendisini hissettirse, hatta bazen sağ koluna sıçrasa da, sonuçta baştan planlanan dinletilerin büyük çoğunluğunu gerçekleştirmişti. Cenevre'de bulunduğu günlerde, 20 Şubat 1858'de, daha önce kopardığı bir çiçeğı güncesine yapıştırmış ve altına, "Johannes için. Cenevre'de, 5 Şubat'ta göl kenarında dua edip düşünürken koparıldı,"² diye yazmıştı. Ancak ardından, büyük olasılıkla sonraki yıllarda, yazdıklarının büyük bölümünü kazımış ve okunmasını iyice güçleştirmişti.

Berlin'e dönüş yolunda önce Jena'ya uğrayarak oğullarını ziyaret etmiş, sonrasında Leipzig'de kısa bir süre konaklamış ve ardından evine ulaşmıştı. Geri dönmüş olmanın en güzel yanlarından biri, hemen ertesinde Brahms'ın ziyarete gelmesiydi. Sıklıkla mektuplaşırsalar da, birbirlerini yaklaşık yedi aydır görmemişlerdi. Yazışmalarının ağırlık noktasını daha çok delikanlının artık halk önünde seslendirmek için sabırsızlandığı *Re Minör Pişano Konçertosu* (Op. 15) oluştuyordu. Brahms, Detmold'deki işinden vakit buldukça konçertosunu tekrar tekrar gözden geçiriyor, çoğunlukla da besteledikleri acemice geliyordu. Joachim'e gönderdiği bir mektupta, yapıtın notalarını da yollamış ve sürekli düzeltme yapmaktan artık neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar veremez bir hale geldiğini yazmıştı. Konçertonun geçirdiğı bütün evreleri yakından takip eden, defalarca baştan sona inceleyen Joachim, arkadaşının notaları hiç vakit kaybetmeden bir kopiste yollayıp orkestra partilerini hazırlatmasını istemiş, bunun için adeta yalvarmaya başlamıştı.³ Yılbaşında, Detmold'deki görevinin sona ermesinin ardından Hamburg'a dönen Brahms, yeni konçertosunu

1. agy. s. 157.

2. *Das Berliner Blumentagebuch der Clara Schumann, 1857-1859*, s. 36.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 258.

seslendirebilmek için fırsat kolluyordu. Aslında yapıtını herkese dinletmeden önce, gerçek bir konser ortamında Joachim ve Clara'ya çalmak en çok isteyeceği şeydi. Bunun farkına varan Joachim, konçertoyu Hannover'de kendi orkestrasının eşliğinde prova edebileceklerini bildirmişti. 30 Mart'ta gerçekleştirmeyi kararlaştırdıkları bu provaya Clara da katılacaktı. Hatta Joachim, piyano partisini onun çalmasını, Brahms'ın yapıtın tümünü bir izleyici gibi dinleyip daha tarafsız bir şekilde değerlendirmesine olanak sağlayacağını düşünüyordu. Ancak Clara, dinletiyeye memnurlukla katılacağını ama piyano çalamayacağını bildirmişti. Büyük olasılıkla ne denli güç olduğunu çok iyi bildiği partiyi çalışacak yeterli vakti bulamamaktan korkuyordu.

Mart sonunda, Clara aylar süren turnesinden döndükten hemen sonra Brahms da Hamburg'dan yola çıkmış, Berlin'de onunla buluşmuş ve birlikte Hannover'e gitmişlerdi; Julius Otto Grimm'i kendilerini bekler bulmak ikisi için de güzel bir sürpriz olmuştu. Günlerdir konçertoyu çalışan Brahms artık çalışmaktan parmaklarının kontrolünü kaybettiğini düşünmeye başlamıştı. Provayı dinleyen Clara, üvey kardeşi Woldemar Bargiel'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Provanın iyi geçtiğini duymaktan mutlu olacağımı tahmin ediyorum. Bütün parçayı ancak bir kere çalacak kadar vakit vardı. Kayda değer önemli bir aksilik olmadı; orkestrada çalanların da bayağı hoşuna gitti. Yapıtı biliyor olsaydın, bugünkü provayı gözünde daha iyi canlandırabilirdin. Her şey çok iyiydi; hatta bazı bölümler Johannes'in hayal ettiğinden bile iyi oldu. Tümü muhteşem, çok zengin, duygu yüklü, tam bir bütünlük içinde. Johannes çok mutluydu ve bu mutlulukla son bölüm *Prestissimo*'yu da çok iyi çaldı. Prova sonrası onunla bir yürüyüş yaptık; gökyüzü de bugüne ayrı bir parlaklık katmak ister gibiydi. Johannes bu güzel havayı doyasıya içine çekmek hevesindeydi. Onun mutluluğunu görmeni isterdim."¹

Clara, daha öncesinde partisyondan okuduğu, bazı bölümlerini piyanoda çaldığı yapıtın tümünü orkestra eşliğinde dinlediğinde, özellikle ikinci bölümdeki kendi portresini bir kez de uzaktan seyrettiğinde, Brahms'ın ona ne denli büyük bir tutkuyla bağlı olduğunu iyice anlamış olmalıydı. Delikanlıdan gelen onca aşk mektubu, duyduklarıyla karşılaştırıldığında çok masum ve bece-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 159.

riksizce karalanmış satırlar gibi kalıyordu. Clara bu yapıtı dinledikten sonra, Brahms'ın o dönemi için neden, "Werther Yıllarım"¹ dediğini kavramış olmalıydı.

Brahms, 12 Nisan'da Berlin'e gitti; yaklaşık bir ay Clara'nın yanında kalmış, eski günlerde olduğu gibi bol bol çalışmış, birlikte müzik yapmışlardı. O günler her ikisine de çok iyi gelmişti. Özellikle Bach'ın kantatlarını çalışmak Clara'nın çok hoşuna gitmişti. Günlüğüne Brahms'la baş başa çalıştıklarını yazmak ona ayrı bir huzur veriyor gibiydi: "Johannes ile ikimiz yalnız. Böyle zamanlar benim için en keyifli olanlar."²

Ayın ortasında ünlü soprano Wilhelmine Schröder-Devrient ziyaretlerine gelmişti. Clara, sesini ilk duyduğu andan itibaren ona özenmiş, sahnede onun gibi kendisine güvenli durmaya çaba harcamış, çalışında hep onun şarkı söylemesindeki kusursuzluğu yakalamaya çaba göstermişti. Ancak bu kez, evinde ona eşlik ettiğinde ünlü şarkıcının artık eski formundan uzaklaştığını fark etmiş ve buna çok üzülmüştü. O tarihte elli dört yaşına gelmiş olan Schröder-Devrient, kısa süre sonra başlayacağı konser gezilerinde Clara'nın da kendisine eşlik etmesini istemiş ama bu teklife olumlu yanıt alamamıştı. Clara, insanın vakti geldiğinde sahneden çekilmeyi bilmesi gerektiğine inanıyordu. Aylar sonra bu fikirlerini bir mektup şeklinde ünlü sopranoya da iletcek, onun gerçek dostu olduğu için düşüncelerini tümüyle içinden geldiği gibi kâğıda aktardığını belirtecek ve artık ders vermekle yetinmesinin, ona ve genç şarkıcılara çok faydalı olacağını yazacak ancak ne yazık ki Schröder-Devrient'ten bir yanıt alamayacaktı.³ Ünlü şarkıcı 1860 başında yaşama veda ettiğinde, onun ölümüne en çok üzülenlerin başında hiç kuşkusuz Clara geliyordu.

Brahms, o yıl doğum gününü Berlin'de kutlamış, Clara bu özel gün için ona Robert'in *Op. 44, Piyanolu Beşlisi*'nin elyazması partiyonunu armağan etmişti. Delikanlı için son derece anlamlı olan bu hediye, aynı zamanda dostluklarının, arkadaşlıklarının ve ilişkilerinin temelinde Schumann'ın olduğunun bir kez daha vurgulanmasına olanak sağlamıştı. Sonrasında Brahms, Hamburg'a ailesinin yanına dönmüş, Clara da uzun zamandır yapmak istedi-

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 53.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 264.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 168.

gi bir şeyi gerçekleştirmiş ve çocukların bakımı için Elisabeth Werner adlı bir hanımla anlaşmıştı. Evden uzaktayken çocuklarını, kendi yaşlarında, oldukça iyi eğitim almış, ev idaresinde becerikli olduğu söylenen Bayan Werner'in gözetimine bıraktığında gözü arkada kalmayacaktı. Sonraki gezilerinde ona yazdığı mektuplarda, özellikle içten ve bir arkadaşıyla dertleşiyormuşçasına ifadeler kullanmaya gayret etmişti.

19 Mayıs 1858'de Berlin'den ayrıldığında amacı, öncelikle dinlenmek ve yakın arkadaşlarını ziyaret etmektir. Dresden'deki arkadaşı Emilie Preußer'in yanından, 31 Mayıs'ta Berlin'e Elisabeth Werner'e gönderdiği mektupta onu sanki ailenin bir üyesiymiş gibi gördüğünü vurgulamaya özellikle dikkat etmişti. "Şu anda sizi ve çocukları nasıl düşündüğümü bilmenizi, burada, bu harika bahar havasının keyfini birlikte çıkarıyor olmayı ne çok isterdim. Yemyeşil ağaçları ve mısır tarlalarını gördüğümde sanki önümde yeni bir dünyanın kapıları açıldı. (...) Yolculuk çok çabuk geçti. Yol boyu sürekli Shakespeare okudum ve başka her şeyi unuttum. İstasyonda sevgili arkadaşım Bayan Preußer beni karşıladı; birlikte onun evine gittik. Bütün sevdiklerimin, burada olup bu harika ortamı birlikte yaşamayı dilemekten başka bir şey düşünemedim. Yeterli param olsaydı bunu gerçekleştirebilirdim. (...) Sevgili çocuklarım ne yapıyorlar? Yarın bir haber alabilmeyi umuyorum."¹

Clara, Dresden'den sonra Hamburg'a uğramış, Brahms'ı ve ailesini ziyaret etmiş, delikanlının annesini de yanına alarak Kiel yakınlarındaki Düsterbrook kasabasına gitmişti. Christiane Brahms için çocukluk günlerinin geçtiği yerleri yaşamının sonuna doğru bir kez daha görmek çok güzel bir duyguydu. Clara sonrasında rotasını güneye çevirmiş ve büyük kızı Marie'nin de kendisine katılmasıyla Wiesbaden'da bir süre kaplıcada kalmıştı. Yaz tatilinin büyük bölümünü, çocukları ve Brahms'la birlikte Göttingen'de, Grimm'in yanında geçirmeyi planlamıştı. Wiesbaden'a giderken Bonn'dan geçerek Robert'in mezarını ziyaret etmiş, mezarın üstünü iyice kaplamış olan sarmaşıklardan kopardığı yaprakları Brahms'a yollamıştı. Delikanlı, 25 Haziran'da yazdığı cevapta, yapraklardan dostunun mezarının iyi durumda olduğunu anladığını ve buna çok sevindiğini belirtmiş, aynı mektupta şu

ifadelere de yer vermişti: “Bana göre özlem duyguların en güzel-
lerinden biri. İnsanın içinde tatlı bir ürperti bırakıyor.”

Clara’nın 1 Temmuz’da gönderdiği cevapta bu konuda şunlar yazılmıştı: “Keşke özlemi senin gibi insanın içini tatlılıkla ürper-
ten bir duygu gibi görebilsem. Bana acıdan başka bir şey vermi-
yor; çoğunlukla yüreğimi dile getirilemeyen bir hüznle
dolduruyor.”¹

Temmuz sonunda Göttingen’de buluşmak üzere sözleşmiş-
lerdi. Brahms, Clara’dan daha önce kente ulaşmış, bir süredir bu-
rada müzik yöneticisi olarak çalışan Julius Otto Grimm’in arka-
daş çevresiyle kısa zamanda dostluk kurmuştu. Grimm bir süre
önce evlenmiş, bunu gerçekleştiren pek çok kişi gibi yakın arka-
daşlarını da bir an önce evlenmesi için yüreklendirmeye başlamış-
tı. Brahms kısa süre sonra, arkadaşının piyano öğrencilerinden
Agathe von Siebold’la dostluğunu hızla ilerletmişti. Kentin tanın-
mış doktorlarından Eduard von Siebold’un kızı olan Agathe o
tarihte yirmi üç yaşındaydı ve iyi piyano çalmasının yanı sıra çok
güzel bir soprano sese sahipti. Dostlukları ilerlemiş, kimse dile
getirmese de herkes iki gencin birbirlerine âşık olmaya başladığını
fark etmişti; Grimm, arkadaşının kendisi gibi mutlu bir evlilik
yapmasını en çok isteyenlerin başında geliyordu. Karısı Philippi-
ne ile Agathe’nin çok yakın arkadaş olması, Grimm’in bu birlik-
teliği tüm içtenliğiyle desteklemesinin bir diğer nedeniydi.
Grimm, öğrencisini Brahms’a elinden geldiğince övüyor, onun
meziyetlerini birbiri ardına sıralıyordu. Brahms, genç kızın güzel
sesi için *lied*’ler bestelemeye girişmişti. Bir süre sonra İngiltere
gezisinden dönüp aralarına katılan Joachim de Agathe’nin güzel
sesinden çok etkilenmiş ve, “Kızın sesi, iyi bir Amati² keman gibi
çıkıyor,”³ demişti. Brahms’ın daha sonra Op. 14 ve Op. 19 numara-
sıyla yayımlayacağı *lied* dizisi içindeki yapıtların önemli bölümü
Agathe’nin verdiği esinle bestelenmişti.

Ağustos ayında, önceden kararlaştırıldığı üzere, Clara ve dört
çocuğu Göttingen’e gelmişti. Genellikle yaz tatillerini yalnız ba-

1. agy. s. 162-164.

2. Cremona’lı keman yapımcıları Amati’lerin en tanınmış üyesi olan Nicola Amati’nin
çalgıları, özellikle yumuşak tınlarıyla sonraki yüzyıllarda büyük beğeni toplamıştı.
Joachim’in bu benzetmesi, genç kızın yumuşak ve insanın içini okşayan sesine bir övgü
olmalıydı.

3. Dietrich Fischer-Dieskau, *Johannes Brahms, Leben und Lieder*, s. 65, List Taschenbuch,
2008.

şına geçirmesine rağmen, bu kez Grimm ve karısının da ısrarlı davetinin sonucunda Marie, Elise, Julie ve Felix de anneleriyle birlikteydi; bir süre sonra Woldemar Bargiel de onlara katılmıştı. Gündüzleri uzun yürüyüşler yapıyor, akşamları piyano başında toplanıyorlardı. İlk başlarda tam bir uyum içinde herkes neşeyle eğlenirken bir süre sonra Agathe ve Brahms'ın giderek daha fazla yakınlaşması, Clara'yı huzursuz etmeye başlamıştı. Yaşadığı tam bir kıskançlıktı. Brahms'ın ondan başkasıyla böylesine yakın, böylesine mutlu ve neşeli olmasına tahammül edemiyordu. Büyük olasılıkla kendisine bile itiraf edemediği karmaşık duygular içindeydi. Agathe sonraki yıllarda o günlerle ilgili anılarında, Clara'nın Johannes'i bir an bile gözünün önünden ayırmadığını, bir yürüyüş sırasında ondan uzaklaştıkları sırada delikanlının gülererek kendisine dönüp, "Biraz onunla yürümeliyim, yoksa kıskanır," dediğini aktarmıştı.¹ Ancak Agathe ve Brahms bir araba gezisinden dönüşlerinde, delikanlının kolunun, genç kızın omzunda olduğunu gören Clara daha fazla dayanamayacağını anlamış ve ertesi gün hemen kenti terk etmişti. Çocuklarını eve yollamış, kendisi bir süre Düsseldorf'ta, arkadaşı Rosalie Leser'in yanında kalmış, birkaç konser vermiş, ancak ekim sonunda Berlin'e dönmüştü. Ama burada uzun süre kalmaya niyeti yoktu; hemen konserlere başlamalı, yaşadığı hayal kırıklığını bir an önce aklından atmalıydı.

9 Kasım'da Berlin'den ayrıldı; Viyana'ya dek gidip bahar aylarından önce dönmek istemiyordu. Bu kez yanında artık on yedi yaşında olan büyük kızı Marie vardı. Annesine yol boyu yardım ediyor, çoğunlukla onun tek başına hallettiği birçok detayda, elinden geldiğince işini kolaylaştırmaya çalışıyordu. 18 Kasım'da Budapeşte'den, her zaman içinden geçenleri rahatlıkla paylaştığı arkadaşı Emilie List'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Çok kötü bir yaz geçirdim. Eylülde Düsseldorf'ta, Bayan Leser'in yanında kaldığım zaman da sinirlerim çok bozuktuk ve hiçbir şey yapacak durumda değildim. Ama kasımla birlikte kendimi biraz daha güçlü hissettim ve gördüğün gibi yine yollara düştüm. Bir kere Viyana'da çaldım, çok alkışlandım; orada 5 Aralık'ta bir kez daha çalmayı planlıyorum. İkisinin arasında buradayım. Pauline Viardot ile karşılaştım. O da benim gibi turnede. Tıpkı eskiden

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 271.

olduğu gibi candan. Bu kez Marie benimle birlikte; çok tatlı. Ama etrafında neler olup bittiğinin daha iyi farkına varabilmesi için keşke biraz daha olgun olsaydı.”¹

Brahms ekimde ikinci kez Detmold’e gitmişti. Görevi tıpkı önceki yıl olduğu gibi ağırlıklı olarak piyano dersi vermektir ama kalan zamanlarında kentin müzik yaşamının en önemli aktörlerinden biri konumuna geliyordu. Ancak bu kez göreve başladığı ilk haftalarda saraya mensup önemli bir kişinin ağır hastalığı ve ardından ölümü nedeniyle matem ilan edilmiş ve sanatsal faaliyetlerin tümü askıya alınmıştı. Sonrasında yaşam normale dönmüş, delikanlı da hızla çalışmaya devam etmişti. Bir süredir, nefesli çalgılar için bir serenat üzerinde çalışıyordu. Çalışması ilerledikçe yapıtını büyük orkestra için düzenlemeye karar vermişti; arkadaşlarının serenadın yeni şekliyle bir senfoni olacağını söylemeleri üzerine onlara şu yanıtı vermişti: “Eğer insan Beethoven’dan sonra senfoni yazmaya giriştiyse ortaya çıkanlar çok başka türlü olmalı.”² Delikanlı hâlâ kendisini senfoni besteleyecek olgunlukta görmüyordu. Bununla birlikte Detmold’de piyanist olarak sıklıkla seyirci karşısına çıkıyor, koroyu yönetiyor, bu toplulukla Bach’ın kantatlarını ve Händel’in *Mesih Oratoryosu*’nu seslendiriyordu.

Eskisi kadar sık olmasa da, Clara’yla mektuplaşmaları sürüyordu. Yazın yaşananlardan sonra aralarına bir mesafe girmişti ama yine de Brahms için, onun yapıtları hakkındaki değerlendirmeleri çok önemliydi. Son aylarda bestelediği koro parçalarını göndermiş, tüm içtenliğiyle fikrini sormuştu. Clara’nın 20 Aralık’ta Viyana’dan gönderdiği yanıtta, sanki hâlâ yazın yaşananlara duyduğu kızgınlığın izleri vardı: “*Grabgesang* (Mezar Şarkısı)³ beni çok etkiledi. Altoların başlangıçta yalnız söylemesi harika. (...) Defalarca çaldım, gözyaşlarıma engel olamadım. (...) Günlerdir bu parça aklımdan çıkmıyor. Bir gün bu parçayı benim mezarımda söylet. Eminim bunu bestelerken beni düşünüyordun.”⁴ Clara bu yazdıklarıyla sanki delikanlı için artık ölmekte olduğunu vurgulamak ister gibiydi.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 165.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 275.

3. Daha sonra, *Op. 13, Begräbnisgesang* (Cenaze İlahisi) başlığıyla yayımlanmıştır.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 167.

Brahms'ın Detmold'deki görevi bir yıl önce olduğu gibi, yıl sonunda bitmiş, yeni yıla Agathe'yle girebilmek için hemen Göttingen'e gitmişti. Öylesine mutluydu ki giderken iki yüzük satın almış ve genç kıza evlenme teklifinde bulunmayı tasarlamıştı. Ancak bu teklif bir türlü resmiyet kazanmamış, yakın arkadaşları ve kızın ailesinin tüm beklentileri boşa çıkmıştı. Belki iki sevgili aralarında gizlice nişanlanmışlardı ama kimsenin bundan haberi yoktu. O sıralarda delikanlının aklını kurcalayan bir başka sorun daha vardı: *Re Minör Piyano Konçertosu*'nu (Op. 15) halk önünde seslendirmek. Sonunda bu amacına ulaşmış ve 22 Ocak 1859'da Hannover'de, Joachim'ın yönetimindeki orkestra eşliğinde yapıtını seslendirmişti. Önceki yıllarda, böyle önemli bir olay için turnesini yarım bırakıp Brahms'ın yanına gelmesi çok doğal karşılanacak olan Clara bu kez konserlerine devam etmiş, iki arkadaşını Hannover'de kendisinden yoksun bırakmıştı. Joachim ona gönderdiği mektupta, konserin başarılı geçtiğini, Brahms'ın çok iyi çaldığını yazmıştı ama çıkan eleştirilerin büyük çoğunluğu alışıktı olmadıkları yapıdaki bu yapıtın pek de anlaşılmadığını ortaya koyuyordu.¹

Aradan bir hafta geçmeden 27 Ocak'ta, Brahms bu kez Leipzig'de Gewandhaus Orkestrası eşliğinde yapıtını seslendirmiş, sonuç tam bir fiyasko olmuştu. Konserin ardından yayımlanan uzun bir yazı şu cümlelerle başlıyordu: "Ortada acı ama gerçek bir durum var. Bu yıl Gewandhaus konserlerinde seslendirilen yapıtların ya çok az ya da hiç şansı olmuyor. Geçenlerde gerçekleşen on dördüncü abonman konserinde de yine böyle bir yapıt, ilk seslendirilmesinde mezara taşındı."²

Brahms, konserin hemen ardından Leipzig'den ayrılarak Hamburg'a dönmüş ve 2 Şubat günü Clara'ya şunları yazmıştı: "Konser gününe dek geleceğinden emindim. Tam bir hayal kırıklığına uğradım, boşuna bekledim. Leipzig'i her zaman olduğu gibi çok sönük buldum. (...) Konçertom çok iyi gitti. İki prova yaptım; herhalde tam bir fiyasko olduğundan haberin vardır. Provalarda ölüm sessizliği hüküm sürüyordu; konserde birkaç kişi alkışlama ya yeltenince diğerleri ıslıkladı. Beni hiç etkilemedi. Çalınan diğer parçaların tadını çıkardım ve konçertomu düşünmedim. Kim-

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 63.

2. agy. s. 63, 64.

se tek kelime etmedi; yalnızca David¹ birkaç güzel söz söyledi. (...) 24 Mart'ta konçertomu burada seslendireceğim; Joachim yönecek. Gelemez misin?"²

Aynı tarihlerde Brahms, Agathe'yle olan ilişkisi konusunda da kararsızlık yaşıyordu. Başta arkadaşı Grimm olmak üzere, Göttingen'de bulunanlar –özellikle yüzük aldığını bilenler– artık ilişkinin resmiyet kazanmasını ve genç kıza evlenme teklifinde bulunmasını istiyorlardı. Ancak Brahms tüm içtenliğiyle bunu yapmayı istemesine rağmen bir türlü ilişkiyi son safhasına taşıma cesaretini gösteremiyordu. Sonunda Agathe'ye şunları yazdı: "Seni seviyorum! Seni yeniden görmem gerek. Ama bağlanmaya katlanamıyorum. Tekrar gelmemi istersen bana yaz. Böylece seni yeniden kollarıma alıp sevdiğimi söyleyebilir ve seni öpebilirim."³ Agathe için okudukları, ilişkinin bittiği anlamına geliyordu; bir daha görüşmediler. Pek çok kaynakta, genç kızın kaybettiği sevgilisi için yıllarca ağladığı bilgisi yer almaktadır. Brahms ise yıllar sonra bir arkadaşına, 1865'te tamamladığı *Sol Majör Altı*'da (Op. 36) birinci kemanda kullandığı, "La-sol-la-si-mi"⁴ notalarından oluşan "Agathe motifi" ile bu aşkıdan kurtulduğunu söylemişti.⁵ Brahms yine yaşlılık günlerinde, evlenmemesiyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştı: "En çok evlenmeyi istediğim dönemde yapıtlarım, konser salonlarında ya ısıklanıyor ya da çok soğuk karşılanıyordu. Ben bu durumu kabullenmekte zorlanmıyordum; gerçek değerlerini ve durumun bir süre sonra değişeceğini biliyordum. Ama böyle anlarda bir kadının sorgulayan bakışlarının karşısına çıkıp, 'Yine başaramadım,' demeyi kaldıramazdım. Bir insanın karısının, kocasının başarısızlıklarından duyduğu üzüntü... Aman Tanrım! Bunu düşünemiyorum bile, tam bir cehennem olurdu."⁶

Clara'nın Viyana'daki konserleri başarılı geçmişti. Müzik eleştirmeni Eduard Hanslick, özellikle Franz Liszt ve onun çevresinde toplanan bestecilerin yenilikçi yapıtlarıyla mücadele edebilmek için Clara'yı var gücüyle destekliyordu. Son yıllarda Schumann'ın

1. Ferdinand David, orkestranın başkemancısı.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 170.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 279.

4. Almanca notalamaya göre, A: La, G: Sol, A: La, H: Si, E: Mi notalarıyla, "aradaki "T" harfi olmaksızın "Agathe" yazmış oluyordu.

5. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 100.

6. agy. s. 100.

müziğine olan ilginin artmaya başlaması da konserlerin başarılı olmasındaki bir başka nedendi. Bu kez önceki yılların aksine organizatörler Schumann'ın *Op. 16, Kreiserina*'sını çalmasını teklif etmişler, Clara yapıtın tümünün dinleyici için ilginç olmayacağını, bazı bölümlerini seslendirmenin daha doğru olacağını ifade etmişti; aslında bu çok önemli bir değişimin göstergesiydi.

Viyana gezisindeki ilginç olaylardan biri, Clara'nın Beethoven ve Schubert'in mezarını ziyaret edip oradan kopardığı yaprakları, çiçekleri biriktirdiği günlüğüne yapıştırmasıydı. Kentten ayrılacağı gün, 27 Şubat 1859'da gittiği mezarlıkta, yalnızca defteri için değil, İsviçre'de dostluk kurduğu Theodor Kirchner'e yollamak üzere de yaprak toplamıştı. Kirchner, İsviçre'deki sohbetleri sırasından bu konuda ona ricada bulunmuştu. Clara'nın onu zaman zaman Robert'e benzetmesinin nedenlerinden biri, bu tür alışkanlıkları olmalıydı. 1 Mart'ta, Kirchner'e yolladığı mektuba yaprakları da eklemiş, mezarlıkta fazla bitki bulunmadığından yakınmıştı. 1859 Şubatı'nın sonunda Dresden'e dönen Clara, burada önceki yıllarda yakın dostluk kurduğu Bendemann'ların yanında konaklamıştı. Brahms onu mart ayında Hamburg'daki konserlere çağırmış ama o büyük olasılıkla hâlâ Agathe nedeniyle delikanlıya kırgın olduğu için aynı tarihlerde kendisine yeni bağlantılar ayarlamış, önce Prag'a ardından da Leipzig'e gitmişti. Brahms'ın ilişkisinin bittiğinden haberdar olsa belki başka türlü davranırdı.

Brahms yeni konçertosunu bir kez de Hamburg'da seslendirmeye kararlıydı. Kentteki Filarmoni Konserleri çerçevesinde 24 Mart'ta düzenlenen dinletiyi Joachim yönetiyordu. Orkestranın kontrbasçıları arasında yer alan Johann Jakob Brahms, oğluna eşlik ediyor olmaktan büyük gurur duyuyor olmalıydı; tıpkı seyircilerin arasında bulunan karısı ve kızı gibi. Konserin programı dönemin alışkanlıkları göz önünde bulundurularak her zevke hitap edecek şekilde düzenlenmişti. Başlangıçta Cherubini'nin bir uvertürü yer almış, bunu Joachim'in seslendirdiği, Spohr'un keman konçertolarından biri izlemişti. Sonrasında bariton Stockhausen, Händel'den bir aria seslendirmiş, ardından sıra Brahms'a gelmiş ve ilk yarı böylece tamamlanmıştı. Konserin ikinci yarısında Joachim ve Brahms, Schumann'ın piyano eşliği bestelediği Bach'ın solo keman yapıtlarını seslendirmişler, sonrasında Stockhausen, çeşitli *lied*'ler söylemiş ve bu uzun gece Beethoven'ın *Op. 93, 8. Senfonisi*'yle son bulmuştu. Brahms konserin ardından Clara'ya gönderdiği mektupta, "Konser çok kalabalıktı. Yüzlerce

insan bilet bulamadı. (...) Her şey tam istediğim gibiydi. Düzenleme komitesindekiler çok memnun kaldılar. Provalar bile çok kalabalıktı. Kısacası Leipzig'deki eleştirilerin etkisi olmadı," diye yazmıştı. Gazetelerde çıkan eleştiriler bu kez olumluydu. Özellikle *Neuen Berliner Musikzeitung* için bir makale kaleme alan Carl Georg Peter Grädener, *Re Minör Piyano Konçertosu*'nun, "Senfonik Konçerto" ya da, "Piyanolu Senfoni" olarak adlandırılması gerektiğini vurgulamış, Beethoven'la düşünsel bağlarına dikkat çekmiş ve Brahms'ın çalışının kusursuzluğunu övmüştü.¹

Bu konserin ardından, 28 Mart 1859'da, bu kez Brahms'ın kısa süre önce tamamladığı *Serenad* (Op. 11) seslendirilmiş ve çok beğenilmişti. Clara hâlâ uzaktaydı; delikanlı seslendirmeden bir gün sonra, 29 Mart'ta şunları yazmıştı: "Sana sürekli yazmamı gerektirecek bir şeylerin çıkması çok üzücü. Dün *Serenad* yaklaşık bin iki yüz kişi önünde çalındı ve sen yoktun. Benimle birlikte o zevki tadamadın. Ve ben hâlâ seni uzak ve yalnız hayal etmek zorundayım."² Sonunda Paskalya'da görüştüler; Brahms, Berlin'e giderek Clara'yı ziyaret etmiş, tıpkı eski günlerdeki gibi tüm aile neşeli ve mutlu bir tatil geçirmişti. Bu buluşma, ufuktaki İngiltere yolculuğu öncesinde Clara için tam bir moral olmuştu.

25 Nisan'da Berlin'den ayrılmış, beraberinde üvey kardeşi Marie olduğu halde Londra'ya ulaşmıştı. Adadaki konserlerin nasıl geçeceği konusunda artık bir fikir sahibiydi. Aynı tarihlerde Joachim ve Stockhausen'in de İngiltere'de turne yapıyor olması işini kolaylaştırmıştı; pek çok yerde birlikte sahneye çıkmışlar, böylece dinleyiciler için daha cazip programlar oluşturabilmişlerdi. İngiltere'de 2 Temmuz'a dek kalmış, çoğunluğu Joachim ve Stockhausen'le olmak üzere dokuz konser vermişti. Önceki gezilerinden edindiği İngiliz dostlarıyla buluşmuş, genelde onların evlerinde konaklamıştı. Londra'daki ilk konserinin 7 Mayıs'a, Brahms'ın doğum gününe denk gelmesi güzel bir rastlantıydı. Joachim'le birlikte gerçekleştirdikleri bu konserde Clara ayrıca üvey kardeşi Marie Wieck'le de dört el piyano çalmıştı. Konserden dört gün önce, 3 Mayıs'ta Brahms'a gönderdiği mektubun içine bahçeden topladığı inci çiçeklerini eklemiş ve şunları yazmıştı: "Bu mektup tam doğum gününde eline geçecek. En içten mutluluk dileklerimi kabul et sevgili Johannes. O gün mutlaka

1. agy. s. 110.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2. s. 171.

sen de beni sevgiyle düşünürsün. İnciçiçekleri sana Clara'ndan sadık bir selam getiriyorlar." Clara ayrıca günlüğüne inciçiçeklerini eklemiş ve sayfanın altına, "Londra, 7 Mayıs 1859. Clara'nın sevgi dolu düşünceleri," diye not düşmüştü.¹

Temmuz başında Düsseldorf'a dönmüştü. Burada kızları Marie ve Elise'yle buluşup kaplıcaya gitmeye niyetliydi. İngiltere'de kaldığı sürede zaman zaman ağrılarında artış olmuş, piyano çalmasına engel olmasa da, ona güç saatler yaşatmıştı. Bu nedenle Kara Ormanlar bölgesinde yer alan Wildbad'a gitmeyi planlıyordu. Kızı Elise'nin ise gözündeki bir hastalık nedeniyle Bad Kreuznach'ta tedavi görmesi gerekiyordu. Hep birlikte Düsseldorf'tan ayrılmış, önce Bonn'da Robert'in mezarını ziyaret etmiş, sonrasında Elise'yi tedaviye bırakıp Wildbad'a ulaşmışlardı. Robert'in mezarını örten sarmaşıklardan kopardığı yaprakları defterine yapıştırmış, Brahms'a gönderdiği mektupta izlenimlerini şöyle anlatmıştı: "Robert'in mezarını çok bakımlı buldum. Her yanını sarmaşıklar kaplamış. Mezarlık öylesine huzurluydu ki, orada yatıyor olmayı istedim."² Clara, Wildbad'da ağustos sonuna dek kalmış, doğanın kucağındaki bu sakin kaplıcada tüm yorgunluğunu unutmaya çalışmıştı. Kaplıcaya ulaşmasının hemen ertesinde Brahms'a gönderdiği mektupta çam ağaçlarıyla çevrili manzarayı çok sevdiğini belirtmiş, bir süre sonra Theodor Kirchner'e, "İnsan her gün çam ormanının içinde yürümek için başka bir yol bulabilir. (...) İstemedikçe kimseyle karşılaşmazsın. Kolayca tahmin edeceğiniz gibi, sakin bir şekilde evde oturuyor, ormanda dolaşıyor ve piyano çalıyorum," diye yazmıştı. İlerleyen günlerde ise Brahms'a izlenimlerini şöyle aktarmıştı: "Buradan anlatacak bir haber yok. Çam ormanları her zaman çok güzel, hep kenarında oturduğum coşkuyla akan dere hep aynı. İnsan burada taptaze kalır."³ 5 Ağustos günü yazdığı bu mektupta ayrıca bir süredir yeniden Robert'in *Op. 6, Davidsbündlertänze* başlıklı yapıtını çalışmaya başladığını ve ne kadar olağanüstü olduklarını bir kez daha keşfettiğini belirtiyordu.⁴

Clara eylül ayında Bonn yakınlarındaki bir başka kaplıca kasabasına, Bad Honnef'e gitti. Doğum gününde Brahms'ın gönderdi-

1. *Das Berliner Blumentagebuch der Clara Schumann, 1857-1859*, s. 100.

2. agy. s. 108.

3. agy. s. 124.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 173.

ği mektup çok hoşuna gitmiş, delikanlıya yolladığı cevapta şunları yazmıştı: “Doğum günü dileklerin kalbimi ısıttı sevgili Johannes. Elime tam 13’ü akşamı geçti. Tek başıma oturmuş günbatımını seyrediyordum.”¹ Clara bir türlü Berlin’e, evine dönmek istemiyor, kışın çıkacağı yolculuklara karşı vücudunu olabildiğince güçlendirmek için önüne çıkan her fırsatı değerlendiriyordu. Ekimde bir süre Ren Nehri kıyısındaki Mehlem’de arkadaşının evinde konaklamış, daha sonra tekrar Düsseldorf’a uğramıştı. Sanki bu bölgede onu çeken bir şeyler vardı. Kasımda konserlerine başlamış, Noel’e dek nispeten yakın kentlerde çalmıştı.

Brahms yaz aylarını Hamburg’da geçirmişti. Ailesinin yeni taşındığı ev biraz daha büyük olduğu için onların yanında kalmak eskisi kadar dayanılmaz değildi. Kentte eski dostlarıyla ilişkisini ilerletmiş, yeni arkadaşlar edinmişti. Bir akrabasının düğün töreninde, kilisede şarkı söyleyen kadınlar korosu ilgisini çekmiş, yaz boyunca onlarla ciddi bir çalışma içine girmişti. Kısa zamanda kırk kişiye ulaşan ve kendilerini, “Hamburg Kadınlar Korosu” olarak adlandırmaya başlayan toplulukla çalışmak Brahms için de çok keyifliydi. Özellikle koronun toplanmasına öncülük eden Bertha Porubszky’yle aralarında duygusal bir yakınlık da olmuştu. Genç kız, Viyana’dan Hamburg’daki akrabalarını ziyarete gelmiş, kentte kalışını bir hayli uzatmıştı. Bertha ve Brahms arasındaki yakınlığı aşk olarak adlandırmak doğru değildi; birbirlerinden hoşlanmışlar ancak her ikisi de uzun süreli ve ciddi bir ilişkiyi düşünmemişti. Dostlukları yıllarca devam etmiş, Brahms günümüzde en tanınmış *lied*’lerinin başında gelen, “*Guten Abend, Gut’ Nacht*”² sözleriyle başlayan ünlü “Ninni”sini (*Wiegenlied*, Op. 49, No. 4) Bertha’nın ikinci çocuğunun doğumu nedeniyle bestelemişti.

Koroyla yaz aylarındaki keyifli çalışma, ekim başında Detmold’e gidecek olması nedeniyle kesintiye uğramıştı. Öğrencileri onu uğurlamak için son kez toplanmışlar, karşılıklı duygu dolu anlar yaşanmıştı. Ancak onu asıl sürpriz eve döndüğünde bekliyor, çiçeklerle süslü adına gelmiş bir paket masada duruyordu. İçinden çıkan gümüş yazı takımının üzerinde, “1859 Yazının Anısına, Kadınlar Korosundan” ifadesi yer alıyordu. Bu hediye, Brahms’ı çok sevindirmişti.³ Eylül sonunda Detmold’e ulaşmış,

1. agy. s. 174.

2. (Alın.) İyi akşamlar, iyi geceler. (Y.N.)

3. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 111.

iki yıldır alışık olduğu rutin yaşantısına başlamadan önce gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: “Çok sevgili Clara, buradaki ilk sakın ânımda sana yazıyorum.” Önünde birbirinin aynı şekilde akıp gidecek üç ay onu bekliyordu.¹

Yıl sonunda Brahms, Detmold'deki görevini tamamladı; gelecek yıl bir daha buraya dönmeyi düşünmüyordu. Sorumlulukları belli, çerçevesi önceden çizilmiş sabit ücretli görevlerin ona göre olmadığını anlamaya başlamıştı. Herkes geleceğini güvence altına alabilmek için bu tarz işlerin peşinde koşarken o olabildiğince bunlardan kaçmaya çalışıyordu. Sonraki yıllarda da kendisine önerilen benzer görevleri kısa sürelerle yapmayı deneyecek; ancak her zaman bağımsız bir besteci olarak yaşamayı tercih edecekti. Yapıtlarının geliri ve konserlerinden kazandıkları onun için yeterliydi; daha doğrusu yıllar içinde yeterli hale gelecekti. Ama o bu seçimi oldukça erken bir dönemde yapmış, bağımsızlığından ödün vermemek için elinden geldiğince kendisini belirli sorumluluklarla sınırlandırmamaya gayret etmişti. Yakın arkadaşı Joachim'ın onun hakkında daha 1854 yılında söyledikleri, bu bağımsız sanatçı özelliğinin çok erken yaşlarda ortaya çıktığının en iyi kanıtıdır: “Brahms'ın egoistliği, kendisi çoğunlukla bunun farkında olmasa da, adeta onun kanına işlemiş gibidir. Onun coşkusuna, bilgisine ve o anki ruh haline uymayan şeyleri sevimsiz bir şekilde reddeder.”² Joachim'ın kendi yaşam felsefesi olarak benimsediği “*Frei Aber Einsam*” (Özgür Ama Yalnız) sloganı, aslında Brahms için de geçerliydi ve ilerleyen yıllar, delikanlının fikirlerinin bu yönde değişmesini sağlayacaktı.

Brahms, Detmold'den ayrıldıktan sonra Hamburg'a dönmeye 1860'ın ilk günlerinde Berlin'e uğrayıp Clara'yı ziyaret etti; Joachim de onlara katılmış, üç arkadaş yeni bir yılın ilk günlerinde birlikte olmanın keyfini çıkarmışlardı. Clara ay sonuna doğru Berlin'den ayrılıp güneye doğru yola çıkacak, Hollanda'ya dek uzanacaktı. Bu kez yanına Marie yerine Elise'yi almayı planlıyordu; onun da annesinin hareketli ama genellikle birbirine çok benzeyen konserlerden oluşan yaşamını yakından tanımasının vakti gelmişti. 5 Şubat 1860'da Clara'nın Amsterdam'dan Brahms'a gönderdiği mektupta, bu tekdüze yaşamın yarattığı can sıkıntısı-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 298.

2. Forner, *Johannes, Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 17, Insel Verlag, 1997.

nın izleri hemen seziliyordu: “Sana ilginç şeyler anlatmak isterdim ama yaşantımın nasıl olduğunu biliyorsun. Dışarıdan bakanlar için çok mutlu gibi görünüyor, buna karşılık içinde çoğunlukla sözcüklere dökülmemiş bir sürü hüznü barındırıyor.” Aynı mektupta, Hollanda’ya gelmeden önce konser verdiği Kassel’de dinleyiciler arasında Agathe von Siebold’un olduğunu fark ettiğini ve bunun kendisini çok üzdüğünü belirttikten sonra şunları yazmıştı: “Zavallı Agathe’yi ve bir sürü başka şeyi düşünmeden edemedim. Gözümün önünde zavallı yalnız kız vardı ve onun üzüntülerini içimde hissettim. Ahh! Sevgili Johannes, keşke olayların bu boyutta ulaşmasına izin vermeseydin.”¹ Clara sanki bilinçaltında kendisini suçlar gibiydi. Brahms ve Agathe arasındaki ilişkinin mutlu sona ulaşamamasının ardında, kendi varlığının ya da en azından olaya karşı ilgisizliğinin yattığını mutlaka anlamıştı ve şimdi delikanlıya öğüt veren bir anne ya da abla rolünü oynuyordu.

1860’ın Brahms açısından en önemli olaylarından biri, Franz Liszt’le onun takipçilerine karşı giriştiği mücadele ve bunun sonucunda kaleme aldıkları bildiriydi. Liszt ve çevresindekilerin, “Neudeutsche Schule” (Yeni Alman Okulu) olarak tanımladıkları hareketi, yenilikçiliğin sembolü olarak görmeye başlamaları Brahms ve onun gibi düşünen bazı sanatçıları rahatsız ediyordu. Aslında Brahms’ın karşı olduğu, Liszt’ti. Berlioz ve Wagner gibi bestecilerin yeteneğini takdir ediyor, onlara karşı açıkça bir saldırıya girişmek istemiyordu. Schumann tarafından yaşama geçirilen ancak sonrasında tümüyle Liszt yanlısı bir yayın politikası benimseyen *Neue Zeitschrift für Musik* dergisinin, yeni ve söz edilmeye değer yapıtlar olarak hep aynı ekole mensup bestecilerin yapıtlarını işaret etmesi, sorunun asıl çıkış noktasıydı. Brahms, Liszt’in senfonik şiirlerinin veba gibi giderek daha geniş kesimlere yayıldığından yakınıyor, müziğin çıkış noktası olarak bir programdan medet ummayı kabul etmiyordu. Clara’nın, Viyana gezilerinden birinde, Liszt’in *Dante Senfonisi*’nin konser sırasında ısıklandığını, programda yer alan diğer yapıt olan Mozart’ın *KV 550, Sol Minör 40. Senfonisi*’nin ise çalınmaya başlar başlamaz büyük bir alkışla karşılandığını belirtmesi Brahms’ın çok hoşuna gitmiş, düşüncelerinde ısrar etmesine neden olmuştu.²

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 177, 178.

2. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 304, 305.

Bir süre sonra tepkilerini açıkça dile getirmeye karar verdiler. Kaleme alınacak bildirinin Liszt'i hedef alması planlandıysa da, ne yazacakları ve kimlerin imzasıyla çıkacağı konularında uzun süre fikir birliğine varamadılar. Sonunda 1860 Martı'nda *Berliner Echo* dergisinde yayımlanan yazı, şu şekilde kaleme alınmıştı:¹

Biz, aşağıda imzası bulunanlar; uzun süredir Brendel'in müzik dergisini² yayın organı olarak kullanan bir kesimin faaliyetlerini üzüntüyle izliyoruz. Söz konusu derginin sürekli olarak yaymaya çalıştığı düşünce, temel olarak işine ciddiyetle sarılmaya çaba gösteren müzisyenlerin fikirleriyle uyuşuyormuş gibi görünse de, aslında yapmak istedikleri, bu kesimin önderinin³ çalışmalarını topluma sanat değeri yüksek eserler olarak kabul ettirmek. Bu da, özellikle Kuzey Almanya'da, bu akımın taraftarları ve karşıtları arasında, müziğin geleceği konusunda ciddi bir tartışmaya neden oluyor. Biz, aşağıda imzası bulunanlar, savunduğumuz düşünceleri bir görev olarak açıklıyor ve Brendel'in müzik dergisinin yaymak istediği temel prensipleri kabul etmiyoruz. Önderin ve öğrencilerin, sözde "Yeni Alman Okulu" olarak adlandırdıkları, sanatçıyı sürekli yeni ve bitmeyen teorilere zorlayan tarzı müziği rahatsız ettiği, içeriğini bozduğu ve yok ettiği için protesto ediyor; gerçekleri çarpıtan bu akımı tanımadığımızı beyan ediyoruz.

Johannes Brahms, Joseph Joachim,
Julius Otto Grimm, Bernhard Scholz⁴

Bu yazının yayımlanmasından kısa bir süre sonra *Neue Zeitschrift für Musik*'te çıkan alay dolu bir ilan, karşı cephenin saldırılarına ciddiye almadığının bir göstergesi gibiydi. "Açık Protesto," başlıklı yazıda şu görüşlere yer verilmişti:

Aşağıda imzası olanlar; bir kez olsun öne çıkmak istiyor ve bu amaçlarına ulaşmayı engelleyen her şeyi protesto ediyorlar. "Yeni Alman Okulu" olarak adlandırılan ve giderek etkisi çoğalan müzik akımının yay-

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 306.

2. *Neue Zeitschrift für Musik*'in yöneticiliği Schumann'dan sonra Franz Brendel'e geçmiş ve dergi, onun 1868 yılında ölümüne dek Liszt ve Wagner yandaşlarına yakınlığıyla ünlenmişti.

3. Franz Liszt.

4. Bernhard Scholz, Hannover'de müzik yöneticisi olarak çalışan bir arkadaşlarıydı.

diğı yeni fikirlere karşı geliyorlar: Kendilerine uygunsuz gelen bu yeniliklerin yok edilmesinden sonra amaçlarına ulaşmak için, "Can Sıkıcı ve Tekdüze Sanat" adlı bir dernek kurmayı amaçlıyorlar:

Auskunftsmusik¹ Yayın Kurulu, J. Geiger² vd.³

İki grup arasında başlayan bu tartışma, en çok Brahms'a zarar vermişti. Yaratılışı gereği böylesi çekişmelerin ortasında bulunmaktan hoşlanmayan delikanlı, sonraki yıllarda benzer olayların dışında kalmaya özen gösterecekti. Altına imzasını attığı bildiri, özellikle notalarının basımı konusunda sıkıntıya düşmesine neden olmuş; önceki yapıtlarını hiç sorun çıkarmadan basan ünlü Breitkopf&Härtel yayınevi yeni başvurusunu dikkate almamıştı. Neyse ki çok geçmeden tanıştığı ve kısa sürede yakın dostluk kurduğu Fritz Simrock'un sayesinde yapıtlarının basım sorunuyla karşılaşmayacaktı. Brahms, yayımladığı bildiri sonrasında yaşadığı hareketli günleri bir an önce geride bırakmak için bir önceki yaz çalışmaya başladığı kadınlar korosuyla birlikteliğini sürdürmüştü. Değişik dönemlerden bestecilerin vokal yapıtlarının yanı sıra, Schumann'ın *Das Paradies und die Peri* adlı yapıtı ve kendi besteleri, topluluğun repertuvarının temel taşlarını oluşturuyordu. Hamburg Kadınlar Korusu yaklaşık kırk kişiden oluşan büyük grubun yanı sıra, bünyesinde on on iki kişilik bir çekirdek kadro da barındırıyordu. Çalışmalar ve konserlerin dışında Brahms ve koro üyeleri birlikte Hamburg civarında kısa gezilere çıkmayı, hep beraber eğlenmeyi de seviyorlardı.

Clara, 1860'ın ilk aylarını her zamanki gibi evinden uzak geçirmişti. Başarılı Hollanda konserlerinden sonra kısa bir süreliğine Berlin'e uğramış, ardından rotasını Viyana'ya yöneltmişti. Nisan ortasında evine döndüğünde aklında bir kez daha İngiltere'ye gitme planı vardı; ancak adadaki ortamın böyle bir gezi için çok uygun olmadığı haberi üzerine nisan sonunda Hamburg'a gitmiş,

1. Brahms ve arkadaşlarının metninde geçen, "Zukunftsmusik" (Geleceğin Müziği) sözcüğüne alaylı ve kafiyeli bir şekilde gönderme yapmak için, "Auskunftsmusik (Müzik Danışma) Yayın Kurulu" ifadesi kullanılmıştır.

2. Yazının altındaki imzalar da, bildirinin tümüyle bir şaka olarak kaleme alındığını vurgulamak için uydurulmuştu. İlk isim olarak J. Geiger (J. Kemancı) yazılmıştı ve büyük olasılıkla Joachim'in ön adının Joseph olmasına ve iyi kemancılığına gönderme yapılmak isteniyordu.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 307.

Brahms'ın koro üyesi hanımlarla çalışmasına yakından tanıklık etmişti. Delikanlıyla birlikte olmak ama en çok onunla çalışmak ruhunu dinlendiriyor gibiydi. 7 Mayıs'ta, yani doğum gününde Hamburg'da bulunmak ikisi için de mutluluk kaynağıydı. Brahms ve öğrencileri, Clara'yı koronun fahri üyesi yapmış, gezilerine onu da götürmüşlerdi. Mayıs sonunda birlikte Düsseldorf'a gitmiş orada, Joachim ve diğer dostlarıyla buluşmuşlardı. Bu buluşmanın nedeni, ay sonunda düzenlenen müzik festivalinde ağırlıklı olarak Schumann'ın yapıtlarının seslendirilecek olmasıydı; eğer yaşasaydı o yıl elli yaşında olacaktı. Üç gün süren festival süresince Ferdinand Hiller, Schumann'ın *Op. 38, 1. Senfonisi*'ni yönetmiş, Julius Stockhausen *lied*'lerini seslendirmişti; Joachim, Brahms ve Clara da dinleyici karşısına çıkmışlardı. Ayrıca Hamburg Kadınlar Korosu'ndan küçük bir grup, etkinlikler sırasında düzenlenen özel bir dinletide yer almıştı.

Yaz ayları hem Brahms hem de Clara için dinlenmeyle geçmişti. Clara daha çok Bad Kreuznach'ta konaklamış, arada Brahms da onu ziyarete gelip sonrasında Hamburg'a dönmüştü. 16 Eylül'de Clara'dan gelen bir mektup doğum günü için yolladığı müzikal hediyelerin onu ne denli sevindirdiğinin en güzel kanıtıydı. Önünde duran notalar ve bunları çaldığında işittikleri, Clara'yı öylesine heyecanlandırmıştı ki, hissettiklerini nasıl kâğıda aktarması gerektiğini bilemiyordu:

Çok sevgili Johannes,

Bana ne müthiş bir sürpriz yaptın. *Re Minör Çeşitlemeler*'i¹ çalmak beni öylesine mutlu etti ki; Schiller'in bir kitabını yollaman da ne güzel bir düşünce. Bir an önce okumak için sabırsızlanıyorum. Hepsine yürekten teşekkürler. Ama nereden başlamam gerek. Her şeyi kısa ve açık olarak kâğıda geçirmek ne güç; özellikle bu konuda çok fazla becerisi olmayan benim gibi biri için. Sözcükler duygularımla karşılaştırıldığında çok yetersiz kalıyor: Duyguların ne çok yönü var, oysa sözcükler tek yönlü. İki kişi yan yana oturduğunda, insan çaldığı her notanın yanındaki hoşuna gidip gitmediğini hemen fark edebilir ve bu ne güzel bir duygudur.²

Clara önceki yıllarda olduğu gibi Berlin'e dönmekte fazla ace-

1. *Op. 18, Yaylılar İçin Altılı*'nın ikinci bölümünün piyano düzenlemesi.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 184.

leci davranmak istemiyordu. Eylül sonunda Bad Kreuznach'tan ayrılmış, Koblenz'de Elise Pacher'le buluşmuş ve kızı Julie'yi onunla birlikte Münih'e yollamıştı. Yakın arkadaşı Emilie List'in kız kardeşi olan Elise'nin, sağlık durumu iyi olmayan kızıyla ilgile-neceğini umuyordu. Önceki yıllarda anneannesinin yanında kalan genç kız, bu kez ailesinden oldukça uzağa gidiyordu. Ama Clara için bu tür ayrılıklar, insanın eğitimi ve sağlığı için katlanması gereken olaylardı. Ekim ve kasımda Brahms'ın iki yeni yapıtının seslendirmesinde bulunmak Clara'nın çok hoşuna gitmişti. Önce Hannover'de Joachim ve arkadaşları tarafından çalınan *Yaylılar İçin Altılı'yı* (Op. 18), sonrasında Leipzig'de *La Majör Serenat'ı* (Op. 16) dinlemişti. Özellikle serenat onu çok etkilemiş günlüğüne şunları yazmıştı: "Serenat harika bir yapıt, şiirsel bir şey. Duyduklarım başımı döndürdü. Öylesine heyecanlandım ki, içimden Johannes'in boynuna sarılmak geldi. Böylesine bir yapıtın seyirci tarafından yeterince ilgiyle karşılanmaması yüreğimi acıtıyor."¹

Clara, Noel'i kızı Marie ile birlikte Düsseldorf'taki eski dostlarının yanında geçirdikten sonra 1861 yılı Ocak ayı ortasında Hamburg'a gitmişti. Amacı hem Brahms'ı ziyaret etmek hem de civar kentlerde konser vermekti. Bir süre sonra Joachim de onlara katılmış, birlikte konserler vermişlerdi. Brahms'la, Bach'ın *BWV 1061, İki Piyano İçin Do Majör Konçertosu*'nu ve Mozart'ın *KV 448, İki Piyano İçin Re Majör Sonatı*'nı çalışmışlar ve bir konserde seslendirmişlerdi. Clara için yeni yapıtlar öğrenmek, bu süreci Brahms'la paylaşmak büyük bir mutluluk demekti. Hamburg'dan sonra saraydan aldığı bir daveti değerlendirerek Detmold'e uğramış, Brahms da bu ziyaretin onun orada çalıştığı günlere denk gelmemesine bayağı hayıflanmıştı.

Ayrılık her ikisi için de zor olmuştu, karşılıklı mektuplarında, kâğıda dökülen her sözcükte birbirlerine duydukları özlemi hissetmemek mümkün değildi. Brahms, 30 Ocak'ta gönderdiği satırlarda içinde bulunduğu ruh halini şöyle anlatıyordu: "Sen gittikten sonra içime kasvet çöktü. İnsan bir süre ortalıkta sersemlemiş gibi dolaşıyor, yeniden rutine girmesi zor oluyor. Ama sonunda herkesin durulması gerek. Bu arada yeni derslere başladım. Tanımadığım yabancı evlere girerken yeni insanlarla tanışırken her seferinde bir his, daha doğrusu bir arzu kaplıyor içimi; insan ırkı-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 279.

nın iyi bir örneğiyle karşılaşmak istiyorum. Fakat herkes bir diğere benziyor, insan sarsılacağı biriyle çok ender tanıyor. Bazen ilk kez birileri çıksın karşıma istiyorum, örneğin senin gibi, sana olduğum gibi, ilk görüşte âşık olayım. Oysa her şey aynı şekilde devam ediyor. Belki böylesi daha iyi. Sen de aynı şeyi hissediyor musun? Âşık olduğun, birlikte olduğunda bütünleştiğin az sayıda insan oluyor. Bu insanlardan daha çok olsun istemez miydin?”

Clara’nın bu satırlara karşılık 1 Şubat’ta Detmold’dan gönderdiği mektup şöyleydi:

Sevgili Johannes,

Bu sabah elime geçen kıymetli mektubun için teşekkür ederim; bunu ne kadar arzuladığımı bir bilsen! Ayrılık öylesine zor geldi ki, günlerdir bir şeyler söylemek zorunda kaldığım insanlarla konuşmak için özel bir çaba sarfetmem gerekti. Dün gece gelir gelmez sana hüznü bir mektup yazdım fakat senden bugün gelen güzel satırları okuduktan sonra yollamaya değmeyeceğine karar verdim. Bu sabah saraydaki seremoni için oradan oraya koşuşturdum, (...) sonra da güneşin muhteşem parladığı ormanda yürüyüşe çıktım fakat yüreğim ağırlaşmış döndüm çünkü seni aklımdan çıkartamıyordum; burada olsan ne kadar güzel olurdu ve yanımda olsaydın nasıl farklı bir yürüyüş olurdu, diye düşünüp durdum. Evet, çok haklısın, insanlığın güzel örnekleriyle daha sık karşılaşmak güzel olurdu fakat bir ordu dolusu insana âşık olmaktansa bir ya da iki aşk yaşamış olmayı tercih ederim. İşte bu yüzden, beni tekrar görüp “yeniden” âşık olmanı (zaten ancak bir kez olabilirdi) hiçbir şekilde istemezdim; bunun yerine beni içtenlikle, sadakatle ve sonsuza kadar sevmeni tercih ederim.¹

Berthold Litzmann’ın kaleme aldığı ve Schumann ailesinin kontrolünden geçen belgelerin kullanıldığı yaşamöyküsünde yer alan bu iki mektup, Clara’nın önceki sayfalarda Brahms’la yaşadıklarının kimsenin anlayamayacağı bir dostluk boyutunda olduğunu söylemesine rağmen, aslında birbirlerine karşı duygularının rahatlıkla, “aşk” şeklinde tanımlanabileceğini kendisinin de kabul ettiğinin en iyi kanıtıdır. Clara, 5 Şubat’ta gönderdiği mektupta da, Detmold’de seslendirdiği Mozart’ın piyano konçertolarının ikinci bölümlerinin ne denli etkili olduğunu belirttikten sonra

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 190, 191.

şunları yazmıştı: “O *adagio*’lar, nasıl bir müziktir! Çalarken göz-yaşlarımı tutamadım, (...) sanki cennetten dökülen parçalarla insan kendisinden geçiyor.”¹

1861 Şubatı’nda, Münih’te bulunan Julie’nin Kilise’ye kabul töreni yapılacaktı. Clara’nın programında ise o tarihlerde Belçika’da vereceği konserler öncesindeki çalışmaları yer alıyordu. Bunlardan vazgeçip Münih’e gitmesi için ancak orada masraflarını karşılamasına yardım edecek bir ya da birkaç konser bağlantısı yapması gerekiyordu. Münih bu anlamda çok az para kazanılan bir kent olduğu için, kızının yaşantısındaki bu önemli günde onu yalnız bırakmayı daha uygun görmüştü. Böylesine bir davranış hemen herkesin aklına iş disiplininin önce katı yürekliliği getirebilirdi ama Clara böyle biriydi. Planlanan yaşamın dışına çıkmak için gerçekten önemli nedenler olmalıydı ve kızının Kilise’ye kabul töreni bu sınıfa girmiyordu. Sonraki aylarda Julie’yi ziyarette gitmemesinin nedeni olarak, kısa süreli bir görüşme sonrasında yaşanacak ayrılıkta, kızının kendisini daha kötü hissedeceğini ileri sürmüştü.²

Clara’nın böylesine yoğun tempoda konserler vermesi ve daha sakın bir yaşamı tercih etmemesi, Brahms’ı endişelendirmeye başlamıştı. Bu konudaki düşüncelerini ona yazdığında aldığı yanıt, masraflarının çokluğu, büyümekte olan çocuklarının eğitimi için paraya gereksinim duyduğuydu; ayrıca kendisini asla güçsüz ve yaşlı hissetmiyordu. Sakin bir yaşamın, içindeki üzüntüyü açığa çıkarmasından endişe ediyordu. Mektubun sonuna yazdığı dilekler, belki de bunca savunmanın ardından tam yüreğinden kopup gelen özlemi açığa vuruyordu: “Belki gelecekte olaylar daha iyi gelişir. Belki birlikte aynı şehirde yaşarız; o zaman daha sakın bir yaşamla yetinebilirim. Eğer sevdiğim bir arkadaşım ile birlikte yaşarsam, iç huzurumu ve kaybolan mutluluğumu yeniden bulabileceğimi umuyorum.”³

1861 Nisanı’nda Berlin’de yeni bir eve taşınmıştı; ama yine de vaktinin büyük bölümü buradan uzakta geçiyordu. Küçük kızı Eugenie, sonraki yıllarda o günlere ait anılarında şunları yazmıştı: “Garip bir şekilde Berlin yıllarımdan anneme ait hiçbir anım yok. Buna bir anlam veremiyorum. Günlüklerden bildiğim kadarıyla

1. agy. s. 192.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 526, 527.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 193.

Noel zamanında çoğunlukla bizimle birlikte olmuş; ayrıca yaz tatillerini genellikle onunla geçirmişiz. Bir sabah bana, 'Oturma odasına git, orada seni bir sürpriz bekliyor,' dediklerini hatırlıyorum. İçeri gittiğimde divanın üzerinde yolculuktan yorgun dönmüş annemi uzanmış halde bulmanın sevincini anlatamam."¹

Böylesine yorucu bir tempoda çalışmasının nedenini çevresine karşı para kazanmak olarak gösterse de, aslında bir türlü yakasını bırakmayan üzüntüden kurtulmak ister gibiydi. 15 Haziran 1861'de Belçika'nın Spa kentinden Emilie List'e gönderdiği mektupta yalnız başına kalmanın, tatil için bile olsa ona iyi gelmediğini, kısa sürede melankolik bir ruh haline büründüğünü belirttikten sonra şunları eklemişti: "Robert'e duyduğum özlem bazen öyle bir boyuta ulaşıyor ki, kendimi nasıl kontrol edeceğimi bilemez hale geliyorum. Onunla birlikte bütün mutluluğum söndü; gerçekten neşelenmenin ne olduğunu artık hatırlayamaz haldeyim."²

Brahms, 1861 Temmuzunda Hamburg'da, kent merkezinin biraz dışındaki Hamm'da küçük bir eve yerleşmiş ve kendisini yoğun olarak beste yapmaya vermişti. Birkaç ay önce koroyla olan çalışmasını sonlandırmış, vaktinin tümünü beste yapmaya ayırmıştı. Bu, meslek yaşamı için çok önemli bir karardı ve delikanlının vaktini kısıtlayan görevlerde uzun süre çalışmamasının da bunda önemli bir payı vardı. Bu sakin bölge, Brahms'a hem rahatsız edilmeden çalışma olanağı sunuyor hem de istenildiğinde kısa sürede kent merkezine ulaşılabiliyordu. Ekim ortasına dek kaldığı bu evde üzerinde çalışıp tamamladığı yapıtlar arasında iki tane *Piyanolu Dörtlü* (Op. 25 ve Op. 26), *Händel Çeşitlemeleri* (Op. 24) ve önemli bölümünü sonraki yıllarda tamamlayacağı *Magelone Liedleri*'nden (Op. 33) bazıları yer alıyordu. Brahms, özellikle *Händel Çeşitlemeleri* ile bir temadan yola çıkarak onu ne denli ustaca geliştirebileceğinin en güzel örneklerinden birini sergilemişti. Yaşamı boyunca çeşitleme bestelemeye özel bir ilgi duyan Brahms, sonraki yıllarda bu konuda şunları söylemişti: "Bir tema üzerine çeşitlemeler bestelerken ilgilendiğim tek şey bas partisidir. Bu benim için kutsaldır; üzerine kendi öykülerimi anlatacağım sağlam temelidir."³

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 523.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 280.

3. Forner, *Johannes, Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 29.

Clara için çocuklarının eğitimleri giderek önemli bir sorun olmaya başlamıştı. İki oğlu Ludwig ve Ferdinand, bir türlü istediği gibi bir eğitim alamamışlardı. Sonunda Ferdinand, Berlin’de bir lise öğretmeninin gözetimine verilmiş, Ludwig de Frankfurt’un kuzeyinde yer alan Wissen kentinde bir rahibin yanında kalmaya başlamıştı. İki küçük, Eugenie ve Felix’le Berlin’de Elisabeth Werner ilgileniyordu. Elise, yaşamını kendi başına sürdürebilmenin çarelerini aramaya başlamıştı. Julie, Münih’te eğitimini sürdürüyor; Marie ise çoğunlukla annesine yardım ediyordu. Sonbaharda Clara bir kez daha Hamburg’un yolunu tuttuğunda bu kez ona Julie eşlik ediyordu. Pek çok kaynakta, Hamburg’da kaldığı sürede, Brahms’ın genç kıza yakın ilgi gösterdiği, hatta ona tutkuyla bağlandığı bilgisi yer almaktadır. Clara için bu gezinin en önemli yanı kentte verdiği konserlerdi. 3 Aralık’ta Brahms’ın yönetimindeki orkestra eşliğinde, onun *Op. 15, Re Minör Piyano Konçertosu*’nu seslendirmişti. Bestelenmesinde duygusal anlamda çok büyük payı bulunan yapıtı, sonunda halk önünde ilk kez çalmıştı. Günlüğüne, salondaki en mutlu kişinin kendisi olduğunu yazmış, seyircinin yapıta fazla ilgi göstermemesine üzülmüştü. 7 Aralık’ta verdiği konserde ise Brahms’ın birkaç ay önce bestelediği *Händel Çeşitlemeleri*’ni ilk kez çalmıştı. O gece yaşadıklarını günlüğüne şu satırlarla aktarmıştı: “Johannes’in *Händel Çeşitlemeleri*’ni çaldım. O kadar sinirliydim ki resmen canım acıyordu, yine de hepsini çok iyi çaldım ve çok alkışlandım. Fakat Johannes’in kayıtsızlığı beni çok kırdı. Artık çeşitlemeleri dinlemeye tahammül edemediğini, bir eserini öylece köşede oturup bir şey yapmadan dinlemenin ona korkunç geldiğini söyledi. Aslında bu duygusunu çok iyi anlıyorum; fakat yine de bir yorumcunun tüm gücünü bir eser için feda etmesine bestecinin tatlı bir sözle karşılık vermemesi garip geliyor. Oysa çok hoş zaman geçirdik.”¹

Clara, Noel’i Berlin’de evinde geçirmişti; Brahms ve Joachim yılbaşına doğru ziyarete gelip bir süre onlara katılmıştı. 13 Ocak 1862’de Köln’de Schumann’ın *Szenen aus Goethes “Faust”* (Goethe’nin *Faust*’undan Sahneler) başlıklı yapıtının tümü ilk kez seslendirilmişti. Özellikle Julius Stockhausen’in önemli partilerden birini başarıyla seslendirmesi, Clara’yı çok duygulandırmıştı. Brahms’ın ve Joachim’in yanında olmaması, her zaman olduğu

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 201.

gibi, sevincini gölgeleyen tek olaydı. 25 Ocak'ta Brahms'a gönderdiği mektupta, "Herkes sizin yokluğunuzu hissetti; kimse böylesine önemli bir yapıt çalınırken neden orada olmadığınızı anlayamadı,"¹ diye alınganlığını belli etmekten kendisini alamamıştı. Aynı tarihlerde Brahms ve Joachim, Münster'deydi. Julius Otto Grimm, burada müzik yöneticiliğine başlamış ve yakın arkadaşlarını kentte konser vermeye çağırıyordu. Brahms'ın çaldığı yapıtlar arasında Schumann'ın *Op. 54, La Minör Pişano Konçertosu* da vardı.

Clara yeni yıla her zaman olduğu gibi hızlı başlamıştı; birbiri ardına konserler veriyor, çoğunda Julius Stockhausen de kendisine eşlik ediyordu. Almanya dışında Zürich'e dek uzanmış, Şubat sonunda Düsseldorf'a dönmüş, burada kısa bir süre dinlendikten sonra Marie'yle birlikte Paris'e doğru yola çıkmıştı. Önceki yıllarda önemli başarılarla imza atamadığı kent, onu bu kez daha sıcakkanlı karşılamıştı. Özellikle Schumann'ın yapıtlarına ilginin artması çok hoşuna gitmişti. Birlikte çaldığı Paris Konservatuvar Orkestrası'nın teknik düzeyinden çok etkilenmiş, bu topluluk eşliğinde seslendirdiği Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Pişano Konçertosu*'yla Parislilerin gönlünü tam anlamıyla kazanmayı başarmıştı. 6 Nisan'da Brahms'a gönderdiği mektupta, konserde elde ettiği başarıyı ve seyircinin ona gösterdiği ilgiyi, "Viyana dışında hiçbir yerde böylesine coşkuyla karşılaşmadım,"² diye tanımlamıştı.

Son aylarda sıklıkla birlikte konserler verdiği şarkıcı Stockhausen'in de o tarihlerde kentte bulunması güzel bir rastlantıydı. Rossini'yle karşılaşmış, yetmiş yaşına gelen ünlü besteciyle sohbet etmek hoşuna gitmişti. Günlüğüne, "Çok neşeli biri, görmüş geçirmiş bir adam ama karısı³ bana biraz cadaloz gibi geldi,"⁴ diye yazmıştı. Paris'te bulunduğu sırada Londra'dan gelen bir teklifi geri çevirmiş ve bunun nedenini 6 Nisan tarihli mektubunda Brahms'a söyle açıklamıştı: "Burada gerçek bir sanatçı gibi el üstünde tutuluyorum, bir işçiden daha fazla ilgi görmeyeceğim Londra'ya neden gideyim?" Aynı mektubun sonunda, Hamburg yakınlarındaki Hamm'daki kır evinde yaşamını sürdüren Brahms'a şunları yazmıştı: "Bahar ve bülbüller hep pencerede olsun, sen-

1. agy. s. 202.

2. agy. s. 205.

3. Rossini o tarihte, Olympe Pélissier ile evliydi.

4. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 282.

den güzel notalar alsınlar. Bunları yaparken aynı zamanda, arada sırada beni düşün.”¹ Clara, Paris’te Brahms’ın yapıtlarını tanıtmak için de önemli bir çaba içine girmişti. Özel toplantılarda dostlarına çalarak, Fransızların tümüyle yabancı olduğu bu genç besteciye karşı ilgi duymalarını sağlamaya çalışıyordu. Mayıs başında Berlin’e dönmüş, ay sonunda Dresden’e giderek babasını ziyaret etmiş, onun hâlâ aynı enerjiyle derslerine devam etmesi çok hoşuna gitmişti.

Brahms yılın ilk aylarının büyük bölümünü Hamm’daki evde geçirmişti. Burada rahatlıkla beste yapabiliyor oluşu hoşuna gidiyordu. Evi ve çevreyi öylesine seviyordu ki, kışın soğuk ve kuru havası bile keyfini kaçırmıyordu. Arkadaşı Albert Dietrich’e gönderdiği bir mektupta, “Burası çok güzel. Pencereden dışarı bakıp kuru dalları görmesem yaz olduğunu zannedeceğim; güneş öylesine yanılıyor,”² diye yazmıştı. Haziranın ilk günlerinde Köln’deki müzik festivaline gitmiş, sonrasında civardaki kaplıcalarda bulunan Clara’yı ziyaret etmişti. Ağustos başında Hamm’a dönünceye dek değişik yerlerde dolaşmış, çok fazla çalışmamıştı. Joachim’e gönderdiği bir mektupta, birlikte seyahat ettikleri Albert Dietrich’in yan odada çalıştığını belirttikten sonra, “Bense ne yazık ki, tek bir nota bile düşünmüyorum ama güzel havanın ve özgürlüğün tadını çıkarıyorum,”³ diye yazmıştı. Ancak daha öncesinde, 1 Temmuz 1861’de Clara’nın Joachim’e gönderdiği bir mektupta, Brahms’ın senfonisinin ilk bölümünü ona yolladığı bilgisi yer alıyordu. Clara’yı öylesine heyecanlıydı ki, yapıtın çok cesur bulduğu başlangıç ölçülerini mektuba yazarak Joachim’e yollamıştı.⁴ Clara’nın yazdığı ölçüler, yaklaşık on yıl sonra *Do Minör 1. Senfoni* (Op. 68) olarak yayımlanacak yapıtın ilk bölümünün 38. ölçüsünden başlayan *allegro* bölümüyle neredeyse tümüyle aynıydı. Brahms daha önce yaptığı gibi, tam bir senfoni besteleme cesaretini yine gösterememiş, ilk bölümünü tamamladığı taslak uzun bir çalışmanın ardından, büyük değişikliklerle son şeklini almıştı. Brahms’ın 1862 yazında tamamladığı yapıtlar arasında *Magelone Liedleri*’nin (Op. 33) önceki yıldan kalan bölüm-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 206.

2. Forner, *Johannes, Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 32.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 379.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 209.

lerinin yanı sıra *Mi Minör Viyolonsel Sonatı*'nın (Op. 38) bazı bölümleri de vardı.

Eylül ayı geldiğinde Brahms önemli bir karar almıştı: Viyana'ya gitmek. Ufkunu genişletebilmek, geleceğiyle ilgili daha sağlıklı kararlar verebilmek için, pek çokları tarafından müziğin başkenti olarak adlandırılan bu kenti görmeliydi. Yola çıkmak için 8 Eylül'ü seçmiş, bu tarihten kısa bir süre önce arkadaşı Albert Dietrich'e şunları yazmıştı: "Gelecek pazartesi Viyana'ya gidiyorum. Çocuklar gibi sevinçliyim. Ne kadar kalacağımı bilemiyorum."¹ Clara ise yaz aylarını dinlenerek geçirmiş, ilk kez uzun süre kaldığı Baden-Baden'da bir ev satın alarak tatillerinde hep buraya gelmeye karar vermişti. Sevgili Johannes'i Viyana'da şansını denemenin yollarını ararken o ekimde çocuklarının sonraki yıllarda "Köpek Kulübesi" diye isim takacakları küçük evi satın almıştı. Belki bu ev, en azından onun yaz aylarına huzur getirebilirdi.

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 382.

Akıp giden yıllar, ailedeki kayıplar, 1862-1878

Brahms'ın 1862 Eylülü'nün ortasında ulaştığı Viyana, o tarihlerde yaklaşık iki yüz elli bin kişinin yaşadığı bir kentti. Birkaç yıldır eski savunma duvarları yıkılmaya, yerine geniş ve göz alıcı bir cadde inşa edilmeye başlamıştı. Kentin merkezini çepeçevre saracak Ringstraße, onun üzerinde inşa edilmeye başlanan yeni opera binası ve göz alıcı yapılar XIX. yüzyılın modern Viyana'sını oluşturacaktı. On yılı aşkın süredir tahtta bulunan İmparator I. Franz Joseph, kenti her bakımdan Paris'le yarışabilecek bir seviyeye çıkarmaya kararlı görünüyordu. Brahms buradaki yaşam tarzı hakkında Hamburg'daki koroda birlikte çalıştığı Bertha Porubszky'den epey bilgi almıştı; Hamburg'da doğup yaşamının önemli bölümünü Kuzey Almanya'da geçirmiş biri için Viyana'nın yüzyıllar içinde oluşan kozmopolit yapısı, yabancı bir dünyaydı. Gerçi Avrupa'nın en önemli liman kentlerinden Hamburg'da da çok farklı kültürlerden gelen insanlara rastlamak mümkündü ama uzun yıllar Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun başkenti olan Viyana'yla boy ölçüşmesi düşünülemezdi. Brahms için kente ayak bastığı ilk günlerde kendisinden önce burada yaşamış ünlü müzisyenlerin soluduğu havayı soluyor olmak önemliydi. Gözde mesire yeri Prater yakınlarında kiraladığı evden Julius Otto Grimm'e gönderdiği mektupta heyecanla şunları yazmıştı: "Burada, Prater'e on adım mesafede oturuyorum; şarabımı, Beethoven'ın şarabını yudumladığı yerde içebileceğim."¹

Brahms, Bertha Porubszky'nin yardımıyla Viyana'nın ileri gelen müziksever aileleriyle tanışma şansı yakalamıştı; kentte önem-

li görevlerde bulunan müzisyenlerle ilişki kurmakta da gecikmedi. Saray Operası'nın şefi konumundaki Heinrich Esser ve onun yardımcısı Felix Otto Dessoff, özellikle yapıtlarının Viyana'da çalınması konusunda ona yardım edebilecek en önemli isimlerin başında geliyordu. Brahms, kendisinden iki yaş küçük olan Dessoff'u on yıl önce öğrencilik yıllarında tanımıştı. Onunla tekrar karşılaşmak güzel bir tesadüftü. 1842'de Otto Nicolai tarafından başlatılan, Saray Operası'nın orkestrasında çalan müzisyenlerin senfonik yapıtları seslendirdikleri konserler, kısa bir süre önce "Filarmonik Konserler" adını almış ve yöneticiliğine Felix Otto Dessoff getirilmişti. Çok geçmeden yıl içinde belli sayıda verilen bu konserler, Viyana müzik yaşamının en önemli dinletileri arasına girecek ve Saray Operası'nın müzisyenleri bu konserlerde çaldıklarında kendilerini, "Viyana Filarmoni Orkestrası" olarak adlandırmaya başlayacaklardı. Brahms, Dessoff'un aracılığıyla Saray Operası'nın başkembancısı Joseph Hellmesberger'le de dostluk kuracak ve bu sayede oda müziği yapıtlarının Viyana'da seslendirilmesini sağlayacaktı. Kentte tanıştığı müzisyenler arasında besteci Peter Cornelius ve piyanist Carl Tausig de vardı. Özellikle Tausig'in olağanüstü tekniği Brahms'ı çok etkileyecek ve Paganini'nin *Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*'i (Op. 35) bestelerken onun öğütlerine başvuracaktı.

Viyana'ya gelişinin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra, 16 Kasım 1862'de, bir oda müziği konseri çerçevesinde ilk kez besteci ve solist olarak müzikseverlerin karşısına çıkmış, Joseph Hellmesberger ve arkadaşlarının oluşturduğu yaylı çalgılar dörtlüsüyle birlikte kendi *Op. 25, Sol Minör Piyanolu Dörtlüsü*'nü seslendirmişti. Hellmesberger, provalar sırasında yapıtı ilk duyduğunda heyecanla ayağa fırlamış, "İşte Beethoven'ın mirası,"¹ diye bağırırmıştı. Salonu dolduranlar Hellmesberger kadar heyecanlanmasalar da, hiç tanınmamış bir yabancıнын ilk konseri olduğu göz önüne alındığında elde edilen sonuç başarı sayılmalıydı. Zaten öyle olmasa Brahms iki hafta sonra, bu kez kentin ünlü "Müzik Dostları Derneği"nin² salonunda çalmak için davet edilmezdi. Bu kez Bach ve Schumann'ın yapıtlarının ardından, kısa süre önce tamamladığı *Händel Çeşitlemeleri*'ni (Op. 24) çalmış, sonrasında

1. Max Kalbeck, Johannes Brahms, Cilt 2, s. 18.

2. Söz konusu salon, Viyana Müzik Dostları Derneği'nin (Gesellschaft der Musikfreunde in Wien), 1831-1870 yılları arasında kullandığı eski binadaydı. 1870'te, günümüzde de kullanılmakta olan Karlsplatz'daki yeni binaya taşınılacaktı.

yine yaylı çalgıların katılımıyla, bu kez *La Majör Piyanolu Dörtlü*'yü (Op. 26) seslendirmişlerdi. Başarı öncesine göre daha büyüktü; kentin en önemli müzik eleştirmeni Eduard Hanslick, çalışıyla yakından ilgilenmişti. İki ay gibi kısa bir zamanda, Viyana'da böylesine bir başarı yakalamak kolay değildi.

Ancak aynı tarihlerde Hamburg'dan gelen bir haber Brahms'ın tüm keyfinin kaçmasına neden olmuştu: Kentteki filarmoni orkestrasının konserleri son yıllarda giderek daha az kişinin ilgisini çekmeye başlayınca yöneticiler epey yaşlanmış olan eski müzik direktörü Wilhelm Grund'un emekliliği sonrasında topluluğa taze kan aşılamayı ve böylece seyirciyi yeniden kazanmayı umuyordu. Orkestra bünyesinde bulunan koronun başına ayrı bir yönetici getirmek de uygulamaya konulması düşünülen yenilikler arasındaydı. Bu fikir epeydir gündemde olduğu için Brahms henüz Viyana'ya hareket etmeden, yönetim kurulunun başkanı olan ve onu yakından tanıyan Thedor Avé-Lallemant bu konudaki fikrini sormuş, böyle bir pozisyona ilgi duyup duymadığını öğrenmek istemişti. Brahms'ın fikri olumluydu. Doğup büyüdüğü topraklardaki bu görevi kabul edebilirdi. Ancak yapılan tartışmalar sonunda, olayın maddi boyutu da göz önüne alınarak, koro ve orkestra yöneticiliğinin birbirinden ayrılmayıp eskiden olduğu gibi tek kişinin sorumluluğunda kalmasına karar verilmiş, yöneticiliğe de Julius Stockhausen seçilmişti. Müzik çevresinin yakından tanıdığı bu bariton ve orkestra şefi, Hamburg için aslında iyi bir seçimdi. Gerek orkestra üyeleri, gerekse müzikseverler her şeyden önce onun isminden dolayı yeni bir heyecan duyacaklardı.

Bu karar Viyana'ya ulaştığında Brahms'ı derinden yaraladı. Her zaman yöneticiliğin ona göre bir iş olmadığını söylemekle birlikte bu görev için uygun olduğunu düşünüyordu. O tarihlerde Julius Stockhausen'le Frankfurt ve Hamburg'da konserler vermekte olan Clara'ya gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Bu olay çok can sıkıcı, düşündüğün zaman bana hak vereceksin. Eski kafalı bir adam olduğum ve kesinlikle bir kozmopolit olmadığım için doğduğum topraklara anneme bağlı olduğum gibi bağlıyım. Şunu da bilmen gerek, bu sonbaharda koro için ikinci bir şef düşünülüyordu. Ludwig Deppe¹ ve benim adım gündemdeydi. Yola çıkmadan hemen önce özel olarak fikrim soruldu. Sonra bu dost

1. Brahms'ın Hamburg'daki öğretmeni Eduard Marxsen'in bir başka öğrencisi.

bildiğim düşman ortaya çıktı ve beni kenara itiverdi. Bizler için böyle bir görev ne kadar az ortaya çıkıyor; bunu doğduğum topraklarda bulmayı nasıl isterdim. Şimdi, böylesine güzel şeyler yaşadığım burada¹, daima kendimi bir yabancı gibi hissedip asla huzur bulamayacağım. (...) Dost bildiğim düşmanımın², bana tatlı bir bal gibi nasıl zehir içirdiğini kendisiyle konuşabilirsin.”³

Stockhausen, arkadaşının böylesine tepki duymasına bir anlam veremiyordu. Önceki konuşmalarında Brahms'ın kendisine, yöneticiliğin ve müzisyenlerle uğraşmanın onun üstesinden gelebileceği bir şey olmadığını söylediğini belirttikten sonra Clara'ya şunları söylemişti: “Bu arada Brahms idarecilik deneyimi mi edindi, siz ne düşünüyorsunuz Bayan Schumann?” Bu olay Joachim'i de çok gücendirmişti. Bir süre sonra Theodor Avé-Lallemant'a gönderdiği mektupta, “Johannes'in üzüntüsünü müzik tarihi unutmayacak,” diye yazmıştı.⁴ 1867'de, Julius Stockhausen'in görevi bırakmasının ardından Brahms'ın adı yeniden gündeme gelecek ancak yöneticilerin tercihi yine ondan yana olmayacaktı. Yaşamının sonuna doğru, artık tüm Avrupa'nın tanıdığı ünlü bir besteciye yakın bir dostuna bu konuda şunları söyleyecekti: “Yöneticilik görevini iki kez benim yerime bir başkasına verdiler. Beni vaktiyle o göreve seçselerdi, doğru düzgün bir yaşamım olurdu; herkes gibi evlenir, başkaları gibi yaşardım. Şimdi bir serisi gibiyim.”⁵

Clara için konserlerin birbirini izlediği yeni bir sezon daha başlamıştı. Hamburg'da ilk kez Brahms olmadan konser vermek çok garip gelmişti. Üstelik kentte bulunduğu sırada orkestra yöneticiliğinin Stockhausen'e verildiği haberinin Brahms'ı nasıl derinden etkilediğini ondan gelen mektuptan öğrenmişti. Aralık sonunda Berlin'e dönmüş ve evinde son kez bir Noel kutlamıştı. Gelecek yaz Baden-Baden'a taşınmayı, konserler başlayıncaya dek orada kalmayı ve sonrasında bir kentten diğerine giderek yaza kadar tam bir göçebe hayatı sürmeyi planlıyordu. Bu nedenle artık Berlin'deki evi tutmasına gerek yoktu; nasılsa çocukların hep-

1. Viyana'da.

2. Julius Stockhausen.

3. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 392.

4. agy. s. 395.

5. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 129.

si yatılı okula gidecek yaşa gelmişti. Marie de çoğunlukla kendisiyle birlikte yollarda olacaktı.

1862 kışı ve 1863 baharında Thedor Kirchner'le mektuplaşmaları yeniden hız kazanmıştı. Kirchner ilişkilerini daha ileri boyutlara taşımak istiyor, Clara ise bunun o denli kolay olmadığını vurgulamaya özen gösteriyor, birbirlerine "sen" diye hitap etmelerini kabul etmeye yanaşmıyordu. Yine de onu gücendirmek istemiyor, arkadaşlığının çok değerli olduğunu vurguluyordu. Bir mektubunda, "Yıllardır içimde kaybolduğunu sandığım duyguların yeniden ortaya çıktığını, bitkin kalbimin tekrar yerinde olduğunu hissetmeye başladım,"¹ diye yazmıştı. Ayrıca Kirchner'i yazın mutlaka Baden-Baden'daki evine gelmesi için birkaç kez davet etmişti.

1863 Mayıs'ında Clara, Baden-Baden'daki eve taşındı. Yıllar sonra tüm ailenin bir arada olması büyük bir mutluluktu. Yalnızca hastalıktan bir türlü yakasını kurtaramayan Julie, Nice'te kalmıştı; doktorlar, güneyin sıcak ikliminin ona daha iyi geleceğine karar vermişlerdi. Clara ilk haftalarda evin eksikleriyle uğraşmak zorunda kalsa da yaşamından memnundu. Yakın çevresine kendilerini ziyarete gelmeleri konusunda sürekli mektuplar yazıyordu. Zaman zaman, bunca güzelliğe rağmen yine de aradığı iç huzuru bulamamaktan yakınıyordu. Joachim'e gönderdiği bir mektupta, "Doğa olağanüstü, dolaşmaya çıkmamıza gerek yok; yalnızca pencereden bakmak bile insanı mutlu ediyor. Aslında burada mutlu olmak çok kolay ama benim gibi büyük bir acı yaşayınca hiçbir ilacın tesiri olmuyor,"² diye yazmıştı.

Brahms, Viyana'da kazandığı başarılarla rağmen yaz aylarında Hamburg'a dönmeye karar vermişti. 8 Mart'ta, Viyana Filarmoni Orkestrası'nın bir konserinde, Otto Dessoff, *Op. 16, La Majör Serenat*'ını çaldırmıştı ve bu gerçekten önemli bir başarıydı. Yine de akli Hamburg'daydı; otuzuncu yaş gününü ailesiyle kutlamak istiyordu. Mart sonunda bir arkadaşına, "Biraz eski moda olsa da, hasretlik çekiyorum. Baharın en güzel olduğu zamanda buraları bırakıp yaşlı annemin yanına gideceğim,"³ diye yazmıştı. 1 Mayıs'ta Viyana'dan ayrılmış evine gitmeden önce Hannover'e uğramıştı. Amacı, Joachim'in bir süre önce nişanlandığı alto Amalie Schneeweiß'in opera sahnelerine veda edeceği temsili izlemektir.

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 546.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 287.

3. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 130.

Joachim, genç kadının evlendikten sonra sahneye çıkmasını istemiyor, canlandıracağı rollerin kimi zaman evli bir kadın için uygun olmayacağını düşünüyordu. Bu nedenle en başarılı olduğu rolü, Christoph Willibald Gluck'un Orfeo'sunu son kez canlandıracak ve seyircilerine veda edecekti.

Brahms bu temsilin ardından Hamburg'a gitmiş, doğum gününü ailesiyle kutlamıştı. Ancak evde işler yolunda gitmiyordu. Yetmiş dört yaşındaki annesinin bozulan sağlığı, elli yedi yaşındaki babasının eve olan ilgisini azaltmıştı. Ablası ne yapacağını şaşırmış, kardeşi eve uğramaz olmuştu. Brahms elinden geldiğince olayları yoluna koymaya gayret ettiyse de başarılı olamadı. Ev ortamında çalışamayacağını anlayınca kentin banliyölerinden Blankenese'de bir ev kiraladı ve tüm yazı burada geçirdi. Aachen'da düzenlenen bir yarışmaya katılmak için Goethe'nin *Rinaldo*'su üzerine bir kantat bestelemeye girişmiş, istenilen zamanda tamamlayamadığı için yarışmaya katılmaktan vazgeçmişti. Yapıtını daha sonra tamamlayarak aynı isimle, *Op. 50, Rinaldo* olarak yayımlayacaktı.

Yazın yoğun bir şekilde kantatını tamamlamaya uğraştığı dönemde, Viyana'dan gelen bir haber Brahms'ı çok sevindirmişti. Kentteki korolardan Wiener Singakademie, yönetici olarak onu seçmişti ve yaz sonunda göreve başlaması isteniyordu. Geçen yıl Hamburg'da yaşadığı hayal kırıklığının ardından bu haber moralini düzeltmiş, ağustos ayında yola çıkmıştı. Clara'nın ısrarına dayanamayarak üç gün için bile olsa Baden-Baden'a uğramış, Avrupa'nın en ünlü kaplıcaları arasında sayılan bu küçük kentte, dostunun yeni evini ya da çocukların deyimiyle "Köpek Kulübesi"ni görmüştü. Sonrasında hemen Viyana'ya gitmiş ve bu kez kentin tam merkezinde bir eve yerleşmişti. Kısa süre sonra koroyla çalışmaya başlayacaktı.

Clara yeni evindeki ilk yılında en çok Theodor Kirchner'in gelişine sevinmişti. Kirchner oldukça uzun bir süre onların yanında kalmış, birlikte piyano çalıp yürüyüşlere çıkmışlardı. Robert'e çok benziyor oluşu ilgisini çekiyordu. Temmuz sonunda yeniden yalnız kaldığında yakın dostu Emilie List'in kız kardeşi Elise von Pacher'e şunları yazacaktı: "Çok yakın bir dostumu, Zürich'ten Kirchner'i birkaç hafta yanımda konuk etmenin mutluluğunu yaşadım. Kısa süre önce gitti; bugün içimi ayrılık acısı kapladı."¹ Bu

satırlarda gerçek bir dosttan ayrılmanın üzüntüsü dile getirilmiş gibi görünüyordu ama 15 Ağustos'ta Kirchner'e gönderilen bir mektuptaki şu ifadeler, yaz aylarında Clara ve Kirchner arasında dostluk sınırının aşılmış olduğunu gösterir gibiydi: "Sevgilim... Clara'sından sevgilime binlerce selam."¹ Kirchner ve Clara arasındaki mektupların önemli bir bölümü, sonraki yıllarda Marie Schumann tarafından yok edilecekti. Bu nedenle ilişkinin boyutları hakkında sağlıklı bir bilgi edinmenin imkânı yok. Ancak Baden-Baden'da geçen haftaların ikisini iyice yakınlaştırdığı da bir gerçektir.

1863-1864 konser sezonunun Clara açısından en önemli olayı, çıkmayı planladığı Rusya turnesiydi. Robert'le birlikte yirmi yıl önce yaptıkları ilk gezinin rotasını izleyerek bir kez daha kuzeye doğru yola çıkıyordu; son yıllarda hep olduğu gibi yanında Marie olacaktı. İlk kez içinde bir korku vardı; Brahms'a gönderdiği mektupta, "Zorluklardan ürkmüyorum, yabancı ülkelerde hastalanıp ölmek gözümü korkutuyor,"² diye yazmıştı. Clara bu yolculuk sırasında ilk mektubu Theodor Kirchner'e yazmıştı; henüz St. Petersburg'a ulaşmadan 21 Şubat 1864'te içinden geçenleri şöyle kâğıda geçirmişti: "Aslında sana St. Petersburg'dan yazıp oraya ulaştığımı haber vermek istiyordum ama sonra gözüme çok uzak göründü. Bu uzun ayrılıklar içimdeki acıyı artırmamış olsa, seni çok seveceğim. Neden sen de benim gibi hissetmiyorsun sevgili arkadaşım? Ben, senin en sevgili arkadaşın değil miyim? Bu uzun yolculukta senden mektup alma zevkini çok az tadıyorum. Mektuplar geldiğinde senden de bir tane bulmak istiyorum ama nafile."³

Brahms'a yazdığı ilk mektup, 10 Mart 1864 tarihini taşıyordu ve Kirchner'e gönderdiklerinden çok farklı bir tonda başlıyordu: "Mektubunu Petersburg'a varınca aldım sevgili Johannes. Beni nasıl sevindirdiğini tahmin edebilirsin."⁴ Sonraki satırlar tümüyle yolculuk ve konser ayrıntılarıyla dolu olsa da, Clara onu hiç habersiz bırakmayan Brahms'ın ilgisini Kirchner'de bulamamaktan sıkılmışa benziyordu. Kirchner'e yolculuğun sonraki safhalarında gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Bana kendisini iyi hisset-

1. agy. s. 546.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 288.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 547.

4. agy. s. 551.

tiğin bir zamanda yaz ki beni sevdiğini anlayabileyim.”¹ Clara’nın Theodor Kirchner ile olan ilişkisi 1864 içinde bitmişti. Büyük olasılıkla duygusal yönden uyuşamamanın yanı sıra, dostunun kumar tutkusu da bu kararda etkili olmuştu. Baden-Baden gibi tüm Avrupa’nın kumar oynadığı bir kentte, bu yöndeki zaafılar çok daha kolay ortaya çıkıyordu. Clara yıllar sonra, 1884’te günlüğüne yazdığı bir notta, Kirchner’in mektuplarını tekrar okuduğunu ve yaşadıklarının acı verici deneyimler olduğunu yazmıştı.² Her zaman olduğu gibi, günlükler kendi için değil, çocuklarına ve sonrakı kuşaklara olumlu bir izlenim bırakabilmek için kaleme alınıyordu.

Brahms’ın koroyla çalışması başarılı sayılırdı. Değişik dönemlerden vokal yapıtları çalıştırmak, programları ayrıca yeni yapıtlarla desteklemek vaktini alıyordu. Bu arada Wagner de Viyana’ya gelmişti. *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli Usta Şarkıcılar) operasının çalışmalarına katılıyordu. Brahms, Viyana’ya ilk geldiği aylarda da Wagner’in kentte olduğunu duymuş ancak karşılaşmamıştı. O tarihlerde *Tristan und Isolde*’nin provalarıyla uğraşan besteciye müzik çevrelerinde hemen herkes karşı çıkıyordu. Brahms, Joachim’e gönderdiği mektupta, eleştirilerin büyük bölümünün çok insafsız olduğunu, bunları duydukça içinden Wagner’in tarafına geçmek geldiğini yazmıştı. Bu kez dostu piyanist Carl Tausig’in aracılık etmesiyle Brahms ve Wagner bir araya gelmişlerdi. Brahms önce Bach’ın yapıtlarından örnekler çalmış, ardından kendi *Op. 24, Händel Çeşitlemeleri*’ni seslendirmişti. Bu buluşmaya tanıklık edenlerin anlattıklarına göre Wagner duyduklarından çok etkilenmiş, “İnsan, eski formlardan anlayan ve doğru kullanan biri olduğunda, onlarla da bir şeyler yapılabileceğini görüyor,”³ demişti.

1864 Nisanı’nda Brahms, korodaki görevinden ayrılmaya karar vermişti. Aslında bazı ufak anlaşmazlıklara rağmen yöneticiler onunla gelecek sezon da çalışmak niyetindeydi ama bir göreve bağlanıp kalmanın ona göre olmadığını bir kez daha anlamıştı. Serbest olmalı, vaktini yalnızca kendisine ayırmalıydı. Hamburg’a döndüğünde anne ve babasının arasındaki sorunun iyice büyüdüğünü ve ayrılığın artık kaçınılmaz olduğunu fark etti. Her ikisini

1. agy. s. 547.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 375.

3. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 131, 132.

de çok sevmesine rağmen bir arada olmalarını sağlayamıyordu. Brahms, annesine ve ablasına iki oda kiralayıp babasının da bir başka yere yerleşmesine yardım etmişti; içinde hâlâ bir süre sonra barışabilecekleri umudu vardı. Temmuz sonunda Baden-Baden'a gitmiş, yolda Göttingen'e uğramış, Agathe'nin evinin önünden geçerken eski günleri hatırlamıştı. Bir süre önce babasını kaybeden genç kız, o tarihlerde İrlanda'daydı. Brahms, Baden-Baden'da Clara'nın evinde kalmamış, piyanist Anton Rubinstein'ın villasına konuk olmuş ancak her gün Schumann ailesini ziyarete gitmişti. Kentte yaşayan ve Clara'nın o evi almasına ön ayak olan Pauline Viardot ile tanışmış, sabahın ilk ışıklarıyla uzun yürüyüşlere çıkmış, ağzından hiç düşürmediği purolarıyla özellikle çocukların çok ilgisini çekmişti. Brahms on yılı aşkın süredir tanıdığı çocukların hepsinin artık yavaş yavaş kendi yollarını çizmeye başladıklarını fark ediyordu. Marie, her zaman olduğu gibi annesinin en yakın yardımcısıydı; o olmadan konser gezilerine devam etmesi mümkün değildi. Elise, piyano öğretmeni olma yolunda önemli bir yol almıştı; kısa süre sonra kendi başına yaşamaya başlayabilecekti. Sağlık durumu bir türlü düzelmeyen Julie genellikle daha sıcak iklimlerde kalmaya gayret ediyor, kendisini toparlamaya çalışıyordu. Ludwig, annesine çok düşkün bir çocuk olmuştu, iyi bir eğitim alamamış ne iş yapacağına bir türlü karar verememişti. Ferdinand ve Felix, Berlin'deki bir yatılı okulda eğitimlerine devam ediyor, Eugenie ise Frankfurt yakınlarındaki bir kız okuluna gidiyordu.

Brahms yaz aylarında beste çalışmalarına hız vermişti. Baden-Baden'da kaldığı süre içinde *Fa Minör Piyanolu Beşli* (Op. 34) ve *Mi Minör Viyolonsel Sonatı*'nın (Op. 38) büyük bölümünü tamamlamıştı. Ekimde yeniden Viyana'ya döndü; burada onu bekleyen bir işi olmamasına rağmen yine de kentteki canlı ve hareketli müzik ortamını seviyordu. Noel'de babasına gönderdiği bir mektupta, onun hiç değilse bu özel günde annesini ziyarete gideceğini umduğunu yazmıştı. Ancak 2 Şubat 1865'te eline ulaşan bir telgraf, yaşlı kadının beyin kanaması geçirdiğini ve ölüm döşeginde olduğunu bildiriyordu. Akşam yola çıkmadan onu ziyarete gelen bir arkadaşı, genç adamı, gözyaşları içinde piyanonun başında Bach'ın *Goldberg Çeşitlemeleri*'ni çalarken bulmuştu.¹ Ham-

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 102.

burg'a ulaştığında yaşlı kadın çoktan yaşama veda etmişti; babası ve kardeşleriyle cenaze törenine katılmış çok sevdiği annesini son yolculuğına uğurlamıştı. Cenazeden sonra Julius Stockhausen, Brahms'ı ve ablasını evine davet etmiş, aralarındaki kırgınlığa bir son vermek istemişti.

Ölüm haberini Köln'de bulunduğu sırada ğrenen Clara, hemen arkadaşını teselli etmek için ona mektup yazmış, yakından tanıma fırsatı bulduğu annesinin kaybına ne denli üzüldüğünü, böyle zamanlarda sözcüklerin çok yetersiz kaldığını belirtmişti. Kışın geçirdiği ufak bir kaza, konserlerine bir süre ara vermesine sebep olmuş; ancak 1865 şubatı'ndan itibaren yeniden eski temposuna dönmüştü.¹ Uzun bir aradan sonra Zwickau'da çalmak hoşuna gitmişti. Mart ayında Viyana'ya yapmayı planladığı gezi ise Brahms'ı çok heyecanlandırmıştı. Annesinin cenazesinin ardından yeniden bu kente dönmüş, Clara'nın gelişini beklemeye başlamıştı. Son anda gezinin iptal olması tüm hayallerinin yıkılmasına neden olmuştu. Gönderdiği mektupta, evin her yanını temizlediğini, yeni kahve fincanları aldığını ancak hevesinin kurasığında kaldığını yazıyordu.²

Clara, 19 Nisan 1865'te Londra'ya doğru yola çıktı; kendisine kızı Marie ve üvey kardeş Marie Wieck eşlik ediyordu. Haziran sonuna dek süren bu gezi, onu İngiliz dinleyicilere tam anlamıyla sevdirmiş, özellikle Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu* ile büyük başarı kazanmıştı. Son gelişinden beri geçen zamanda burada da Schumann'ın yapıtlarına karşı ilginin artmış olması hoşuna gitmişti. Joachim ve karısının aynı tarihlerde orada olması güzel bir rastlantıydı. Haziran sonunda yeniden Baden-Baden'a gitmiş önündeki konserler için dinlenmeye başlamıştı. Ancak iki çocuğunun durumu onu çok züyordu: Julie'nin bir türlü düzelmeyen sağlığı ve Ludwig'in sürekli hayal dünyasında yaşaması. Delikanlı on yedi yaşına gelmiş olmasına rağmen yolunu izememiş, eğitimini tamamlayamamıştı. Clara son bir çare olarak onu sonbaharda bir kitapçının yanına ırac verecekti; belki babasının ve dedesinin kitap tutkusu ona da geçmiş olabilirdi.

Brahms bu kez Baden-Baden'a 1 Mayıs'ta gelmişti (o tarihte Clara, İngiltere'deydi). Kentte kk bir çatı katı kiralamış ve çalışmaya başlamıştı. Bestelediği yapıtlar arasında *Mi Bemol Majör Kor-*

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 232.

2. agy. s. 234.

nolu Üçlü (Op. 40) ve önceki yıllarda başladığı *Sol Majör Altılı* (Op. 36) ilk sırayı alıyordu. *Üçlü*'nün ana temasının annesinin ölümünün hemen ardından yaptığı bir yürüyüş sırasında aniden aklına geldiğini, arkadaşı Albert Dietrich'e yazmıştı.¹ *Altılı* ise Agathe'den kurtuluşunu sembolize ediyordu.² Brahms yaz boyunca Baden-Baden'in hareketli yaşamının içine karışıyordu. Kente gelen misafirleri eğlendirmek için parklarda çalınan müziklerin büyük çoğunluğu, Viyana'da da benzer yerlerin en moda ezgilerini oluşturan valslerdi. Özellikle Johann Strauß'un (Oğul) besteleri herkesin dilindeydi. Brahms bu yapıtları çok sevmiş, o yaz Baden-Baden'a gelen besteciyle de tanışma şansı bulmuştu. Dostlukları sonraki yıllarda da devam edecek, Brahms ününün doruğunda olduğu çağlarında kendisinden imza isteyen Strauß'un üvey kızının yelpazesinin üzerine *Mavi Tuna* valsinin ilk ölçülerini yazdıktan sonra altına, " Ne yazık ki Johannes Brahms'ın değil," diye yazacaktı.³

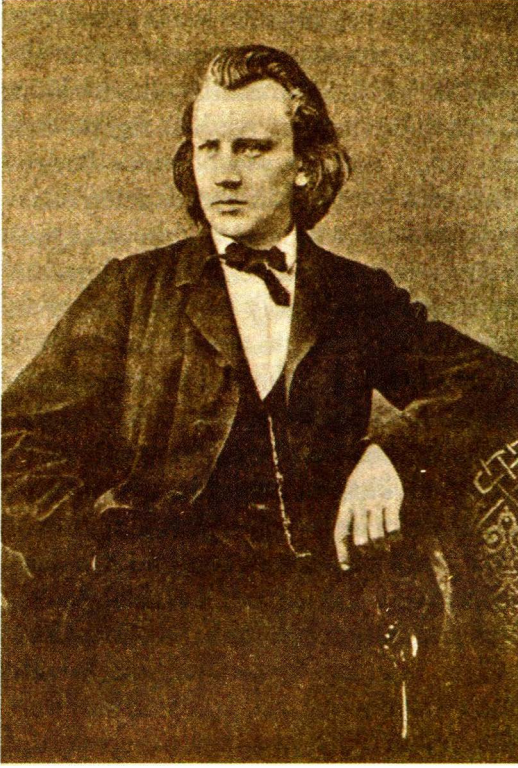
Brahms yazın kısa geziler yapıp yeniden Baden-Baden'a dönmüş, kasım ayında ise o da Clara gibi konser turnelerine başlamıştı. Maddi durumunu biraz düzeltmesi gerekiyordu. Noel'de Düsseldorf'ta buluşmuşlardı. Clara, arkadaşı Rosalie Leser'in evinde konaklamış, Brahms da onlara sürpriz yaparak aralarına katılmıştı. Yeni yıl her ikisi için de yoğun çalışma anlamına geliyordu; Clara, 21 Ocak 1866'da ulaştığı Viyana'da her zaman olduğu gibi başarılı konserlerle dinleyicilerin ilgisini çekebilmeyi umuyordu. Kente son gelişinin üzerinden sekiz yıl geçmişti. Aynı evde konaklamak, eski anıların canlanmasına neden olmuştu ama onu üzen Brahms'ın o günlerde Viyana'da bulunmayışıydı. Ona gönderdiği 24 Ocak tarihli mektupta, karşılaştığı herkesin onun neden kente olmadığını sorduğunu, Viyana'yı artık onun evi gibi gördüğünden kendisinin de bu duruma hüzünlendiğini yazmıştı.⁴ Clara'nın konserleri başarılı geçmiş, önceki gelişinde olduğu gibi yine çok sıcak bir şekilde karşılanmıştı. Başta Budapeşte olmak üzere Viyana civarındaki diğer kentlerde de konserler verdikten sonra nisan ortasında Salzburg'a doğru yola çıkmış, sonrasında Münih'te arkadaşı Elise von Pacher'in yanında bulunan Julie'yi de alarak Baden-Baden'a dönmüştü.

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 62.

2. Bkz. s. 485.

3. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 105.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 242.

Johannes Brahms, 1866'da
yapılmış bir portresi.
Max Kalbeck Koleksiyonu.

Brahms, 1866'nın önemli bir bölümünü, yıllardır aklını kurcalamakta olan dev boyutlu bir yapıtını tamamlamaya adayacaktı. Yılbaşından sonra Karlsruhe'deki arkadaşı Julius Allgeyer'in yanında sakin bir çalışma ortamı bulmuş ve *Ein Deutsches Requiem* (Bir Alman Requiem'i, Op. 45) üzerindeki çalışmasını hızlandırmıştı. Brahms'ı bir ölüm duası yazmaya iten ilk neden, Schumann'ın trajik ölümüydü. Yakından tanık olduğu bu süreç, onun ölüm ve yaşam üzerinde daha etraflı düşünmesini sağlamış, bazı beste denemeleri yapmıştı. 1865 Şubatı'nda annesinin ölümü, bu denemeleri daha ciddi olarak ele almasına neden olmuştu. Katolik Kilisesi'nin XVI. yüzyılda şekillendirdiği Latince *Requiem* metnini, Protestan inanışına bağlı Brahms kendisine yakın hissetmiyordu. Bu nedenle, Martin Luther'in 1537 tarihli Kutsal Kitap çevirisinden belirli bölümleri işaretleyerek bir metin oluşturmuştu. Yapıtını, *Ein Deutsches Requiem*'i olarak adlandırmasıyla ilgili bir arkadaşına, "Aslında rahatlıkla 'Alman' ifadesi yerine 'İnsan' sözcüğünü koyabilirim," diye yazmıştı. Zaten "Alman" sözcüğünü,

“Alman dilinde” ya da “Almanca,” anlamında kullanmıştı.¹ Yapıtın girişinde yer alan, “*Selig sind, die da Leid tragen, denn sie sollen getröstet werden,*” (Ne mutlu yaşlı olanlara! Çünkü onlar teselli edilecekler. (“Matta” 5:4) cümlesi, Brahms’ın ne amaçla beste yaptığını da açıklar niteliktedir. Acı çekenlerin teselli edilmesi bu *Requiem*’in çıkış noktasıdır. Yaşamla ölüm arasındaki bağlantı, ölümün insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu fikri, yapıtın farklı bölümlerinde vurgulanmakla birlikte en çok, bariton solonun da yer aldığı III. Bölüm’de işlenmiştir:

Bildir bana, ya Rab, sonumu, sayılı günlerimi; bileyim ömrümün ne kadar kısa olduğunu! Yalnız bir karış ömür verdin bana, hiç kalır hayatım senin önünde. Her insan bir soluktur sadece, en güçlü çağında bile. Bir gölge gibi dolaşır insan, boş yere çırpınır. Mal biriktirir; kime kalacağını bilmeden. Ne bekleyebilirim şimdi, ya Rab? Umudum sende. (“Mezmurlar” 39:4-7)

Latince *Requiem*’lerin içinde çok önemli bir yer tutan, “*Dies irae*” (Kıyamet Günü) bölümü, Brahms’ın yapıtında yer almaz. Ölülerin dirileceği, herkesin hesap vereceği günün korkusu, başta Mozart ve Verdi’nin² *Requiem*’leri olmak üzere pek çok bestecinin yapıtında büyük bir ustalikle işlenmiştir. Ancak Brahms, kendi *Requiem*’inin VI. Bölüm’ünde, kıyamet günüyle ilgili kutsal metinlerden şu ifadeleri derlemiştir:

İşte size bir sır açıklıyorum. Hepimiz ölmeyeceğiz; son borazan çalınca hepimiz bir anda, göz açıp kapayana dek değiştirileceğiz. Evet, borazan çalınacak, ölümler çürümez olarak dirilecek ve biz de değiştirileceğiz. Çünkü bu çürüyen beden çürümezliği, bu ölümlü beden ölümsüzlüğü giyinmelidir: Çürüyen ve ölümlü beden çürümezliği ve ölümsüzlüğü giyince, “Ölüm yok edildi, zafer kazanıldı!” diye yazılmış olan söz yerine gelecektir: Ey ölüm, zaferin nerede? Ey ölüm, dikenin nerede? (“1. Korintliler” 15:51-55)

Brahms yapıtını bestelerken koro yöneticiliği yaptığı yıllarda edindiği deneyimlerden fazlasıyla yararlanmıştı. *Requiem* o güne dek bestelediği yapıtların tümünden farklı bir anlatım gücüne sa-

1. Dietrich Fischer-Dieskau, *Johannes Brahms, Leben und Lieder*, s. 125, 126.

2. Giuseppe Verdi’nin, *Messa da Requiem* başlıklı yapıtı ilk kez 1874’te seslendirilmiştir.

hipti. Yıllardır gelişen yaratıcılığı bu yapıtla doruğa ulaşmıştı. Bestecinin yaşama bakışında her zaman hüznün ağır basması ve bunu bir arkadaşına sonraki yıllarda, “Size, içten gelerek hiçbir zaman gülmediğimi söylememe gerek yok sanırım,” şeklinde ifade etmesi, *Requiem*’deki başarıyı açıklar niteliktedir. Bu başarının bir başka anahtarını da, “Yaşam benden, ölümden daha fazla şey alıyor,” sözünde aramak gerekir.¹

Brahms bahar aylarında yapıtının önemli bölümünü tamamlamış, sonrasında İsviçre’deki bir dizi konser vermiş ve 17 Ağustos’ta Baden-Baden’a gitmişti. Clara onu gördüğüne çok sevinmiş ancak sakal bırakmış olmasını yadırgamıştı; ona göre, “Yüzünün güzelliği tümüyle kaybolmuştu.”² Brahms aylardır üzerinde çalıştığı *Requiem*’in son bölümlerini orada tamamlamış, doğal olarak bestelediklerini Clara’ya da göstermişti. Kâğıt üzerinde gördükleri ve piyanoda duydukları çok etkileyici şeylerdi; Clara günlüğüne bu konuda şunları yazmıştı: “Johannes, *Ein Deutsches Requiem*’inden bazı olağanüstü bölümler çaldı. (...) Nasıl tınlayacağı konusunda kesin bir fikrim yok ama benim zihnimde muhteşemdiler.”³

Clara’nın doğum gününü Brahms’la kutlayabilmesi ayrı bir zevkti. Çocuklar annelerine hediyeler vermişler, Brahms her zamanki ağırbaşlı ve durgun halinin aksine tüm günü çok neşeli geçirmiş, tıpkı Düsseldorf’taki ilk zamanlarda olduğu gibi, herkesi güldürmüştü. Eylül ortasında Clara’nın günlüğünde yeniden *Requiem*’le ilgili izlenimleri yer alıyordu. Ziyarete gelen dostlarıyla yapıtı çalmışlar, bir kez daha çok etkilenmişlerdi.

Sonbaharda Brahms ve Joachim, birlikte İsviçre’ye bir konser gezisine çıkmışlardı. Yaz aylarında yaşanan Prusya-Avusturya Savaşı’nın sonucunda, aralarında Hannover’in de bulunduğu, kuzeyde yer alan bazı küçük krallıklar, Prusya’nın egemenliği altına girmişti. Bu birleşik Almanya yolunda atılmış önemli bir adımdı. Avusturya ve Prusya arasındaki güç gösterisi, askeri yönden hiçbir varlık gösteremeyen küçük devletlerin sürekli olarak kazananan yana tavır almasını gerektiriyordu. Bu kez de savaşın sonunda üstünlük sağlayan Prusya, kuzeydeki etki alanını önemli ölçüde genişletmişti. Hannover Krallığı’nın eski gücünü yitirmesi Joachim’

1. Siegfried Kross, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Cilt 1, s. 494.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 294.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 246.

in görevi bırakmasına neden olmuş, bu nedenle Brahms'la bir konser gezisi yapmayı planlamıştı. Konserlerin ardından kasımda Brahms uzun bir aranın ardından tekrar Viyana'ya dönmüş, bu kente, giderek daha çok bağlandığını hissetmeye başlamıştı.

1867'nin ilk ayları civardaki kentlerde konserlerle geçmişti; bu süre zarfında aklını kurcalayan en önemli konu, *Requiem*'i ilk kez ne zaman ve nerede seslendireceğiydi. Kendisine akıl vermesi için partiyonu, yakın arkadaşı Albert Dietrich'e göndermiş ve onun yardımını istemişti. Dietrich sonraki yıllarda anılarında bu konuyla ilgili şunları yazmıştı: "*Requiem*'in partiyonu elime geçti ve beni derinden etkiledi. Konuyu hemen Bremen'deki müzik yöneticisi Reinthaler'e¹ ilettim. Kendisi yapıtın değerini anlamakta gecikmedi ve ilk seslendirmeyi gelecek yıl, Paskalya'da Bremen Katedrali'nde yapmayı önerdi."² Böylece *Requiem*'in yaklaşık bir yıl sonra, 10 Nisan 1868'de Bremen'de seslendirilmesine karar verilmişti; yapıtın uzunluğu ve yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda bu süre iyi bir hazırlık için fazlasıyla yeterliydi.

Clara, Noel'i Düsseldorf'ta geçirmiş ve 1867'nin hemen başında Londra'ya gitmek üzere hazırlıklara başlamıştı. Genellikle bahar aylarında ziyaret ettiği İngiltere'ye bu kez kış ortasında gidiyor, kendisine yine büyük kızı Marie eşlik ediyordu. Yola çıkmadan Brahms'a gönderdiği mektupta, tümüyle *Requiem*'in etkisinde olduğunu, yapıtı her çalışında hissettiklerini anlatacak sözcük bulmakta zorlandığını yazmıştı.³ Londra konserleri başarılı geçmiş, çoğunlukla Joachim de kendisine eşlik etmişti. Crystal Palace'da Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Konçertosu*'nu seslendirmiş, ayrıca programda Schumann'ın *Op. 120, Re Minör Senfoni*'si de yer almıştı. Özellikle Beethoven'ın konçertosu, onun İngiltere'deki başarılı kariyerinde bir dönüm noktası olduğu için, buraya her geldiğinde mutlaka çalmak istiyordu. Bu kez de seyircinin ilgisinden çok hoşnut kalmıştı, yine de arkadaşı Elise Junge'ye gönderdiği mektupta, böylesi bir ilgiyle Viyana'da karşılaşmayı tercih edeceğini yazmaktan kendisini alamamıştı.⁴

Nisan sonunda Almanya'ya dönmüştü; çocuklarıyla ilgili haberler ne yazık ki çok iç açıcı değildi. Julie'nin sağlık durumu hâlâ

1. Karl Reinthaler.

2. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 114, 115.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 249.

4. agy. s. 251.

ciddiyetini koruyor, tedaviler bir türlü kesin bir iyileşmeye yol açamıyordu. Ludwig çalışmakta olduğu kitapçıdan memnun değildi; bir müzik mağazasına geçmenin kendisi için daha iyi olacağını düşünüyor, bu konuda annesinin yardımını bekliyordu. Ailenin en küçüğü Felix ise ani bir kararla kemancı olmaya karar vermişti. Clara bu isteği çok ciddiye almış, on üç yaşındaki çocuğa gönderdiği mektupta müzisyen olmanın ne denli güç olduğunu, hele Schumann'ın oğlu olarak herkesin ondan kusursuz bir çalış bekleyeceğini, bu nedenle işinin çok daha zor olduğunu yazmıştı. Neyse ki mektubun sonuna, Joachim'ın ilk fırsatta onun bu konuda yetenekli olup olmadığına bakmasının en iyisi olacağını ekleyerek çocuğun hayallerinin tümüyle yok olmasının önüne geçebilmişti.¹ Henüz hiçbir şey belli değilken Felix'in önüne bu denli duvarlar örmesi ancak Clara gibi mükemmeliyetçi birinin yapabileceği bir hareketti. Temmuzda günlüğüne yazdığı bir notta ise bambaşka bir ruh hali içindeydi. Uzun süredir evden uzakta tedavi gören Julie'yi öylesine özlemişti ki, bunu kâğıda geçirmekte bir sakınca görmemişti. Çocuklarına karşı her zaman mesafeli bir ton kullanmaya özen göstermesine rağmen bu kez şunları yazmıştı: "Julie'nin sevgi dolu bakışlarını öylesine özledim ki. Her zaman bana karşı duygularını ifade etmenin bir yolunu bulur ve bu da beni çok rahatlatır. Sevgi benim için hava kadar önemli; yaşamımın güneşi."²

Brahms o yaz Baden-Baden'a gelmemiş, onun yerine babasıyla Avusturya'da bir gezi yapmıştı. Bir süre önce ikinci kez evlenen Johann Jacob uzun zamandır Hamburg dışına çıkmadığı için bu yolculuk önceleri gözünde büyümüştü. Brahms aslında babasını eşi Karoline'yle birlikte yanına davet etmiş, kadının isteksiz davranması sonucunda yaşlı adama şunları yazmıştı: "Çok fazla düşünmeden Viyana'ya gel. (...) Senden rica ediyorum sevgili babcığım, hemen anneme³ bir veda öpücüğü ver, bir kez de benim için öp ve yola çık. Çok memnun kalacağından, beni de çok mutlu edeceğinden emin olabilirsiniz."⁴ Johann Jacob oğlunun isteğini geri çevirmemiş ve 1867 Ağustosunda Viyana'ya gelmişti. Birlikte uzun bir yolculuk yapmışlar, hayatı boyunca Hamburg'un düz

1. agy. s. 253, 254.

2. agy. s. 254.

3. Üvey annesi.

4. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 174.

coğrafyasında yaşamış yaşlı adamla dağlara tırmanmışlardı. Gezi her ikisine de çok iyi gelmiş, yıllar sonra tıpkı çocukluk günlerinde olduğu gibi birbirlerine yakınlaşmışlardı.

Babasını uğurladıktan sonra Viyana'ya dönmüş konserlerine devam etmiş, bu arada kimseye söylemese de, *Requiem*'in hiç değilse bazı bölümlerini bahardan önce duyabilmenin yollarını aramaya başlamıştı. Sonunda isteğine ulaşmış, yapıtın üç bölümü 1 Aralık 1867'de Viyana'daki bir konserde seslendirilmişti. Ancak sonuç beklediği gibi olmamış, öğleden sonra düzenlenen konserlerde daha kolay dinlenen yapıtlar duymaya alışık izleyiciler nasıl bir başyapıtla karşılaştıklarının farkına varamamışlardı. Özellikle yapıttaki org eşlikli füğ bölümünde, salonda org bulunmadığı için vurma çalgılarla aynı etki yaratılmaya çalışılmış ve sonuç tam bir fiyasko olmuştu.

Clara, 1868 başında bir kez daha İngiltere'deydi. Bu kez gezisi öncekiler kadar başarılı değildi; her şeyden önce çocuklara ait haberler canını sıkıyordu. Julie kışı Fransa'da Divonne kaplıcalarında geçirecekti. Ludwig, Leipzig'de bir müzik yayımcısının yanında çalışmaya başlamıştı ama bu durumun ne kadar süreceği belirsizdi. En kötüsü Felix'le ilgiliydi: Doktorlar çocuğun ciğerlerinde veremin ilk belirtilerine rastlamışlardı; Julie'nin ardından onun sağlığı da Clara için bir endişe kaynağı olmaya başlamıştı. Bir süre sonra Brahms'ın mektubu gelmiş ve okudukları karşısında nasıl bir tepki göstermesi gerektiğini önce anlayamamış ancak sonrasında oldukça sert bir cevap göndermişti. Aslında Brahms'ın 2 Şubat 1868 tarihinde Clara'ya gönderdiği mektupta büyük olasılıkla vurgulamak istediği çok farklı bir konuydu. Julie'nin sağlık durumunun Clara'yı ne denli üzdüğünü bildiği için onu bu konuda teselli etmek istemiş ve şunları yazmıştı: "İnsan Julie'yi gördüğünde, bütün kırılganlığına rağmen kesinlikle hastalığı ona konduramıyor. Zamanın onun lehine olduğunu düşünüyorum. Artık yetişkin biri olmakla birlikte senin yerinde olsam, onu teselli edebilecek bir çözüm de düşünürdüm. Ama bu konuda seninle konuşamam. Bu aralar Viyana'da yeni bir ev arıyorum, artık bir karar vermem gerekiyor. Benim için, senin er ya da geç oraya yerleşip yerleşmeyeceğini bilmek çok önemli."¹

Müzik tarihçileri, Brahms'ın bu satırlarla aslında Julie'ye karşı

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 120.

yıllardır içinde oluşmaya başlayan duyguları dışarı vurmak istediğini ve Clara'nın da Viyana'ya yerleşmesinin bu ilişkinin ilerleyebilmesi için çok önemli olduğunu vurgulamaya çalıştığını düşünüyor. Ancak mektubun devamında Brahms'ın yazdıkları, büyük olasılıkla Clara'nın önceki satırlarda gizlenen duyguları tümüyle görmezden gelmesine neden olacaktı: "Senden, bu huzursuz yaşamına zamanla bir son vermek konusunu düşünmeni rica ediyorum. Böyle devam etmenin tek bir nedeni olabilir, herkes için, benim için de geçerli olan bir neden: Bu yolla para kazanmak."¹

Clara'nın 19 Mart'ta Londra'dan gönderdiği mektupta yazılanlar, onun içinde bulunduğu karmaşık durumu açıkça ortaya koyuyordu. Evden gelen haberlere üzülüyor, bunları Brahms'la paylaşmak istiyor ancak onun artık temposunu yavaşlatması konusundaki düşüncelerine kızmaktan da kendisini alamıyordu:

Sevgili Johannes,

Uzun zamandır mektubunu yanıtlayacak vakit bulamıyordum. Bu süre zarfında hem acı hem de mutlu olaylar yaşadım! Berlin'de, duymuş olabileceğin gibi, çok sıkıntılı bir dönem geçirdim. Anlatmaya başlamaya-
cağım çünkü bir başladım mı kendimi tutmam mümkün değil. Yaz aylarını yanımda geçirirse Felix'in iyileşeceğini umuyorum fakat Ludwig'e neler olacağını hayal bile edemiyorum. Leipzig'de bir iş bulduğu doğru ama ne kadar sürebilir ki? O kadar farklılar ki! Birinin tembelliği ve hiç çalışmaması, diğlerinin de aşırı çalışması beni endişelendiriyor. Felix'in gerçek bir doktor tarafından görülmesi konusunda iyi ki ısrar etmişim. Sonbaharda onu görünce vurgun yemiş gibi oldum. Neyse ki sonunda hastalık ciddiyetle ele alındı. Julie ise on üç haftadır Frankfurt'taydı ve geçen sene olduğundan çok daha iyi görünüyordu. Anlayacağın bu kadar iniş çıkışlarla dolu bir hayatta, anne yüreği asla huzur bulamıyor. Bütün bu endişelerin beni burada bulması kötü oldu ama her zaman deneyimlerimden öğrendiğim gibi, sorunlarla boğuşmak insanın direncini artırıyor.

Her neyse, bizden bahsetmeye başladım, aslında senden bahsetmek istiyordum... Sonunda gerçekten Viyana'ya yerleşiyorsun galiba? Bunun kötü bir şey olduğunu düşünmüyorum. Aslına bakarsan benim de arzularım gerçekleşse ben de oraya yerleşmeyi düşünürdüm. Yazdıklarından anladığım kadarıyla, benim fazlasıyla para kazanmış olduğumu, şimdi sa-

dece keyfim için seyahat ettiğimi sanıyorsun. İnsan kendisini asla keyif için böylesine hırpalamaz. Kaldı ki, gücümün ve şöhretim en yüksekte olduğu bir dönemde, senin önerdiğin gibi, geri çekilmek olmaz. Geçen sene gittiğim her yerde büyük bir içtenlik ve heyecanla karşılandım. Ve bir-iki sefer dışında çok güzel çaldım. Bu yüzden şimdi bırakmam için hiçbir neden görmüyorum. Yine de konuyu tekrar düşüneneğim. Seni neyin kıskırtıp bana bütün bu sözleri söylemene neden olduğunu anlamadan galiba yazdıklarını tam olarak tartamayacağım. Neden böyle bir zaman seçtiğini de anlamıyorum, beni mahvedeceğini düşünememiş olman, en basitinden, çok düşüncesizce bir davranıştı.¹

10 Nisan 1868, Brahms'ın yaşamındaki önemli günlerden biriydi. Bremen'deki Katedral'de, büyük bir dinleyici kitlesinin önünde *Ein Deutsches Requiem* (Op. 45) ilk kez seslendirilmişti. Clara, karşılıklı yazdıkları mektupların ardından konsere gidip gitmeme konusunda karar verememiş, sonrasında ortak arkadaşlarının da ısrarıyla Bremen'e gelmişti. Brahms'ın yakın çevresinin hemen tamamı oradaydı: Kirchner, İsviçre'den; babası, Hamburg'dan gelmişti. Besteci yapıtını koro, orkestra ve bariton solo için altı bölüm olarak tasarlamış, bariton soloyu Julius Stockhausen seslendirmişti. Üçüncü bölümün ardından Joachim'ın karısı, Händel'in *Mesih Oratoryosu*'ndan bir aria² söylemiş, sonrasında yapıta devam edilmişti. Başarı çok büyüktü; Clara günlüğüne, konser boyunca yapıtı yöneten Brahms'ı seyretmekten kendisini alamadığını, Robert'in onun hakkındaki öngörülerinin bu seslendirmeye gerçekleştiğini yazmıştı.³ Brahms büyük olasılıkla bu ilk seslendirmedeki soprano aryasından çok etkilenmiş, bir süre sonra yapıtına soprano için bir aria eklemiş ve *Requiem*'e yedi bölümlü son şeklini vermişti.

Clara yaz aylarının önemli bölümünü Baden-Baden'da geçirdi. Ludwig'in son girdiği işinde de başarılı olamaması iyice keyfini kaçırmıştı. Üstelik delikanlının bu davranışlarının altında aklı dengesinin yerinde olmamasının yattığını söyleyenlerin sayısı artıyordu. Önceleri önemsemediği bu iddia, giderek gerçeğe dönüşmeye başlayacak ve Clara için yıllar önceki acıların tekrarı anlamına gelecekti. Brahms'la aralarındaki gerginlik bir türlü tam

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 257, 258.

2. "I know that my Redeemer liveth" (Kurtarıcımın yaşadığını biliyorum).

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 258.

olarak geçmemiştir. Sonbaharda yazdıkları mektuplar, düşüncelerini karşılıklı olarak bir kez daha açığa vurmalarına olanak sağlamıştır. Clara, onu sırf para uğruna konserler veren biri gibi görmesini bir türlü kabullenemiyordu:

Sevgili Johannes,

Yanıt istemediğini biliyorum ama yanlış bir konuda lafı uzatıyorsun. Aramızda duvar ören şey mektubun değil. Ayrıca sözünü ettiğin bu duvarın yıkılması da söz konusu değil, gerekli olan tek şey biraz dostluk ve kendisine hâkim olma. Birlikteliğimizin mutlu geçmesine bu kadarı bile yeterli olur. Üstümüzdeki bulutların dağılması ve beni derin üzüntülere boğacak gereksiz bir duvar örülmesini engellemek sadece senin elinde sevgili Johannes. Mektubuna gelince, zaten ben onu zihnimden atmıştım, bana yeniden hatırlatan sen oldun. Konser turnesi fikrin fevkalade! Sen bunu sırf para kazanmak için yapmak istiyorsun. Benim ise amacım farklı. Güzel eserleri, özellikle de Robert'in eserlerini, yeniden canlandırmayı kendime görev biliyorum; belki şu andaki kadar yıpratıcı bir tempoda değil ama gücümün yettiği kadar, mecbur olmadığım zamanlarda bile turne yapmaya devam edeceğim. Sanatımı icra etmek benim benliğimin bir parçası, nefes aldığım hava gibi. Öte yandan, yeteneğimin yarısıyla halk önüne çıkmaktansa aç kalmayı tercih ederim.¹

Brahms'ın yanıtıysa şöyleydi: "Mektubuna en içten teşekkür sözcüklerini bulmak için sakın bir an bekledim sevgili Clara. Yine de doğru sözcükleri bulmuş sayılmam, bu yüzden her zamanki mektup tempomla savuruyorum sözcükleri. Mektubunda çok doğru şeyler söylemişsin, belki de hepsi doğru; bunu pişmanlık ve vicdan azabıyla itiraf ediyorum. Yine de sevinç ve zevkle farkına vardım ne kadar nazik yazdığını, ancak senin gibi bir melek bunları böylesine şefkatle yazabilirdi. Binlerce kez teşekkür ediyorum. (...) Hayat vahşi bir çökseslilik ama senin gibi bir kadın, hemen her zaman akortsuz sesleri hassas ayarlamalarla düzeltebilir."²

Sonbaharda Hamburg ve Viyana'da verdikleri konserlerin ardından aralarındaki gerilim azalmış, tekrar eski dostluklarına dönmüşlerdi. Bu tarihlerde Julie'den gelen bir mektup herkes için tam anlamıyla bir sürpriz olmuştu. Genç kız, Divonne'da kaldığı sürede tanıştığı Marmorito Kontu'nun kendisiyle evlenmek iste-

1. agy. s. 260.

2. agy. s. 260.

diğini yazıyordu. Clara günlüğüne, “Adam İtalyan, bu onunla doğru dürüst konuşamayacağım demektir,” diye yakınmıştı. Bununla birlikte kızına, evlenmesine karşı çıkmayacağını bildirmiş ve gerekçe olarak, “Aşk engellenemez, bunu kendi yaşamımdan biliyorum,” diye yazmıştı.¹

1869’un ilk yarısı her zaman olduğu gibi Hollanda ve İngiltere’de konserlerle geçmiş, yaz başında Baden-Baden’a giderek sonbaharda yapılmasına karar verilen düğün için hazırlıklara başlamıştı. Hazirandaki nişan töreninden sonra Brahms çok üzölmüş, Julie’nin düğünü için Goethe’nin *Harzreise im Winter* (Harz’a Bir Kış Yolculuğı) başlıklı şiirinden seçtiğı dizeler üzerine *Alto, Erkek Korosu ve Orkestra İçin Rapsodi*’yi (Op. 53) bestelemişti. Yapıtın karamsar sözleri Clara’yı derinden etkilemiş, bu konuda günlüğüne şunları yazmıştı: “Harika bir yapıt. (...) Düğün şarkısı olduğunu söylüyor. Söz ve müzikteki derin acı beni çok sarstı, uzun zamandır böyle etkilendiğimi hatırlamıyorum. Yapıtı, ruhundaki acının dile gelmesi olarak tanımlayabilirim.”² 22 Eylül’de yapılan düğün töreni Julie’nin yaşamında yeni bir sayfa açmış, Clara’nın çocukları içinde kendi yuvasını kuran ilk o olmuştu; ne yazık ki bu mutluluğı uzun sürmeyecekti.

Clara’nın sonbaharda yaşadığı küçük bir kaza sağ elinde yaranmaya neden olmuş, konserlerine zorunlu olarak kasım sonuna dek ara vermek zorunda kalmıştı. 1870’in ilk ayını Viyana’da geçirmiş, sonrasında Almanya’da konserler verip ardından bir kez daha İngiltere’nin yolunu tutmuştu. Mart ayında Londra’dan Brahms’a gönderdiği mektupta, Viyana’da yeni bir eve taşınan arkadaşına artık evlenme vaktinin geldiğini yazıyordu. Genç ve güzel bir kızın yardımıyla yeni evi hemen bir yuvaya dönüşebilirdi.³ Elli yaşını geçmiş olan Clara’nın bu sözlerinde gerçekten samimi olup olmadığını anlayabilmek çok güçtü. Büyük olasılıkla Brahms’ın karşısına çıkacak ciddi bir eş adayı, önceki yıllarda yaşanan kıskançlık duygularının yeniden alevlenmesine neden olabilirdi ancak şimdilik ufukta böyle biri görünmüyordu.

Mayıs ayında Ludwig’in sağlık durumu iyice kötüleşmiş, doktorlar delikanlının sürekli gözetim altında tutulmasının doğru olacağı sonucuna varmıştı. Beynini etkilemeye başlayan bir hasta-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 300.

2. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 175.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 268, 269.

lık sonucunda tek başına yaşamını sürdürmesi olanaksız hale gelmişti. Clara, kocasının ardından, yirmi iki yaşındaki oğlunun da aynı kaderi paylaşması karşısında yıkılmıştı. Yaşamında ikinci kez benzer acılarla karşı karşıya kalmak çok güçtü. Ayrıca önceki yıllarda oğluna karşı takındığı katı ve acımasız tavırlar nedeniyle kendisini suçluyordu: “Ona yönelttiğim tüm suçlamaları geri alabilmeyi isterdim. O zamanlar bu durumdan haberim yoktu ama yine de söylediklerim onun için çok yaralayıcı olmuştur.”¹

Clara yaz aylarını Baden-Baden’da geçirmeye niyetliydi; her zaman olduğu gibi civar kentlerde kısa konser gezilerine çıkıp sonrasında tatilin önemli bölümünü burada geçirmeyi seviyordu. 14 Temmuz’da, Kreuznach’ta verdiği bir konserin ardından evine dönerken istasyonlarda alışık olmadığı bir hareketlilikle karşılaşmıştı. Vagonların nerdeyse tamamı askerlerle doluydu; belirtiler sıcak bir çatışmanın çok geçmeden patlak vereceğine işaret ediyordu. Güçlkle Baden-Baden’a ulaştıktan sonra 17 Temmuz’da arkadaşı Rosalie’ye gönderdiği mektupta yolda yaşadığı bu olağanüstü durumdan bahsetmiş, iki gün sonra, 19 Temmuz’da Fransa, Prusya’ya savaş ilan etmişti. Yıllardır süregelen Almanya-Fransa ilişkiler, İspanya tahtına Almanlara yakın bir ismin seçilmesiyle aniden tırmanışa geçmiş ve tarihe “Fransa-Almanya Savaşı” olarak geçen çatışma patlak vermişti. Alman devletlerinin tümünü Prusya’nın önderliğindeki bir birlik çatısı altında toplama gayretinde olan Otto von Bismarck, ustaca manevralarla Fransa’yı Prusya’ya savaş ilan etmeye zorlamış ve sonrasında üstün askerî gücüyle düşmanını kesin bir yenilgiye uğratmıştı. Eylül başına dek süren şiddetli çarpışmalar boyunca Almanya’nın özellikle Fransa’ya yakın bölgelerinde oturanlar için çok sıkıntılı bir süreç yaşanmıştı.

Clara tam bu karmaşanın ortasında kalmıştı. Çatışmaların patlak verdiği ilk günlerde, Baden-Baden’ı terk edip daha doğudaki güvenli bölgelere gitmeyi tasarlamış ancak komşularıyla yaptıkları tartışmalar sonrasında olduğu yerde kalarak olası bir Fransız saldırısında evinin düşman askerlerinin eline geçmesine engel olmaya karar vermişti. Kapalı evlerin gözü dönmüş askerlerin hedefi olma ihtimali daha yüksekti. Yine de Brahms’a yazdığı mektupta, yanında bir erkek olmadan evinde kalmaya devam etmekten ürktüğünü belirtmişti.² Savaş patlak verdiği sırada Wag-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 301.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 587.

ner'in *Die Walküre* ve *Das Rheingold* operalarını seyretmek için Münih'te bulunan Brahms hemen Baden-Baden'a gitmek için harekete geçmiş ancak tüm trenlerin askerî birliklerin emrine tahsis edildiğini öğrenince çaresizlikle olduğu yerde kalmış, bir süre sonra o tarihlerde Salzburg'da bulunan Joachim'in yanına giderek babasına şunları yazmıştı: "Şu an Almanya'da olmayı isterdim, burada insan olayların dışında kalıyor."¹ O güne dek politik olaylarla ilgilenmeyen Brahms, savaşın başlamasının ardından hemen her Alman gibi milliyetçi duyguların etkisi altında kalmaya başlamıştı. Uzun süredir Prusya'nın önderliğinde birleşmeye yanaşmayan güneydeki devletler bile Fransız tehlikesi karşısında hemen Bismarck'ın saflarında yer almış ve Alman topraklarını düşmandan koruma gayreti içine girmişlerdi.

Savaş, Clara'nın yaşamına başka bir yönden daha etki yapmış, oğlu Ferdinand silah altına alınmış ve cepheye gitmişti. Kendi akıbetini, yaşadığı evi korumayı düşünen Clara, komşusu Pauline Viardot ile Fransızların olası işgali karşısında neler yapması gerektiğini konuşuyordu; her ikisinin ortak kararı, öncelikle evde kalan kız çocuklarını askerlerden korumaya özen göstermek yönündeydi. Değerli eşyaların tümünü mahzene saklamış, evdeki şarapları da olabildiğince gizlemişlerdi. Herkesin en korktuğu Cezayir birliklerinin saldırısına uğramaktı. Bu askerlerin hiç acıması olmadığı, büyük katliamlara girişmekten çekinmedikleri söylentisi kulaktan kulağa dolaşıyordu. Pauline Viardot yıllardır Fransızlar ve Almanların ortaklaşa oluşturacakları bir toplumun en ideal halk olacağından bahsediyor, iki halkın birbirinin zayıf taraflarını kapattığını öne sürüyordu.² Savaşın tüm bu olumlu duyguları tamamen ortadan kaldırdığının farkındaydı.

Clara, büyük olasılıkla, yaklaşık yirmi yıl önce Dresden'de yaşadığı ayaklanma günlerini hatırlamıştı; o zaman hamileydi ama çocuklarını ve kocasını çatışmaların tam ortasında kalan evlerinden kurtararak daha güvenli bir bölgeye götürmeyi başarmıştı. Bu kez elinden beklemeden başka bir şey gelmiyordu; onu rahatlatan tek nokta, yanındaki çocuklarının neşelerinin yerinde olmasıydı. Çatışmalar bulundukları yere gelmedikçe şimdilik fazla endişelenecek bir şey yok gibi görünüyordu. Ağustos ayında özellikle Strasbourg çevresinde çatışmalar yoğunlaşmış, top atışlarının sesi Ba-

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 125.

2. Forner, *Johannes, Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 81.

den-Baden'a dek ulaşmıştı. Savaş ilerledikçe Alman güçleri kontrolü ele almış ve Fransızlar çekilmek zorunda kalmıştı. Clara, komşularıyla birlikte cepheye gönderilecek sağlık malzemelerinin hazırlanmasına yardım etmiş, Strasbourg, Alman kuvvetlerinin eline geçtikten sonra da kenti ziyaret ederek savaşın etkilerine yakından tanık olmuştu.¹ İçinde kabaran tüm milliyetçi duygulara, cephede düşmana karşı savaşan oğluna, kazanılan zaferler sonrasında evini bayraklarla süslemesine rağmen Fransız askerleri için üzülmekten de kendisini alamıyordu. Clara'ya göre, onlar da tıpkı Alman askerleri gibi, kanlarını ülkeleri için akıtan zavallı gençlerdi.²

Çarpışmaların hızı 1870 Eylülü'nden sonra kesilse de savaş hali uzunca bir süre devam etmişti. Clara ve Joachim, sonbaharda Berlin'de Alman askerleri yararına bir konserde çalmışlar, Brahms büyük bir heyecanla *Triumphlied* (Zafer Şarkısı, Op. 55) adını verdiği bir yapıt bestelemeye başlamıştı; 18 Ocak 1871'de Alman İmparatoru olarak taç giyecek I. Wilhelm'e ithaf edecekti. Clara henüz bu gelişme yaşanmadan, 31 Aralık 1870'te, sona ermekte olan bir yılı uğurlarken günlüğüne şunları yazmıştı: "Kötü bir yıl bitiyor. Gelecek olan neler getirecek? Birleşmiş bir Almanya mı? İnsan umut etmek istiyor. Çocuklarını savaşta kaybeden pek çok insanın tek tesellisi bu umut. Zavallı anne ve babalar."³ Clara'nın oğlu Ferdinand çarpışmaların büyük bölümüne katılmasına rağmen yara almadan ülkesine dönmeyi başaracak, 1871 yazında Berlin'e gelecekti. Clara'nın umutları boşa çıkmamış, yeni yıl birleşmiş bir Almanya'nın doğmasına neden olmuş, 10 Mayıs 1871'de savaş tümüyle sona ermişti.

Clara için değişen fazla bir şey yoktu. Çarpışmaların tümüyle kesilmediği bahar aylarında bir kez daha İngiltere'ye gitmiş, ülkede Almanlara karşı oluşan genel antipatiye rağmen her zaman olduğu gibi seyircilerin ilgisiyle karşılanmıştı. Bu gezinin en önemli yönü, yıllar sonra yeniden dostu soprano Jenny Lind'le karşılaşmasıydı. Clara, arkadaşının sesinin eski güzelliğini kaybettiğini fark edince çok üzülmüş, onun herkesi büyülediği günleri hatırlamaktan kendisini alamamıştı. Yazın Baden-Baden yine savaş öncesindeki havasına geri dönmüştü. Clara, yeni imparator I. Wilhelm'in huzurunda çalmıştı. Kızı Julie'nin ikinci çocuğunun dün-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 589, 590.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 302.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 279.

yaya gelmesi, Ferdinand'ın cepheden dönmesi, Brahms'ın tekrar onlara katılması yazın sevinçli olayları arasındaydı ama Ludwig'in hastalığının aynı şekilde seyretmesi Clara'nın içinde kanayan bir yara olarak duruyordu.

Sonbaharda Joachim'in yaptığı bir öneri çok ilgisini çekmişti. Yakın arkadaşı, Berlin'deki konservatuvarın yöneticiliğine getirilmiş ve onu da okulun öğretmenleri arasına katmak istediğini kendisine iletmişti. İlerleyen yaşı, günü gününe uymayan sağlık durumu göz önünde bulundurulduğunda bu çok önemli bir teklifti. Karar vermeden önce uzun süre düşünmüş, uykusuz geceler geçirdiğini günlüğüne yazmıştı. Sonunda öğretmenliğe başlamak için o günler için alışılmadık büyük miktarda bir ücret ve uzun bir tatil süresi talep ettiğinden anlaşma olmamıştı. Clara konser verebildiği sürece bunu sürdürmeyi ve oradan elde edeceği gelirden mahrum olmamayı düşünüyordu. 1 Ocak 1872'de Brahms'a gönderdiği mektubunda bu konularla ilgili ayrıntılı düşüncelerini yazmıştı ama satırlarına büyük bir heyecanla şu cümlelerle başlamıştı: "Yeni yıldaki ilk mektubumu, Alman İmparatorluğu'nun ilk posta puluyla sana yolluyorum sevgili Johannes."¹ Brahms aynı tarihlerde, Viyana'da yaşamının sonuna dek oturacağı Karls-gasse'deki eve taşınmıştı. Artık kendisini tümüyle bu kente ait hissediyordu. Kiracı olarak taşındığı bu ev, onun için ideal bir konumdaydı. Kısa süre önce tamamlanan Viyana Müzik Dostları Derneği'nin yeni konser salonu Musikverein'a çok yakın konumdaki bu evden, Ringstraße üzerindeki yeni operaya ulaşmak da kolaydı.

1872 Şubatı'nda Hamburg'dan gelen bir haber, babasının sağlık durumunun kötüleştiğini bildiriyordu. Hemen doğduğu kente giden Brahms, babasının son anlarında yanında olmuş, 11 Şubat 1872'de yaşama veda eden Johann Jacob'un ardından onu Hamburg'a bağlayan hiçbir şeyin kalmadığını fark etmişti. Sonraki yıllarda üvey annesinin geçimini rahatça sürdürebilmesi için zaman zaman maddi yardımda bulunmuş, babasının son yıllarında yanında olan Karoline Schnack'a, ona duyduğu sevgi nedeniyle desteğini sürdürmüştü. Brahms, Viyana'ya döndüğünde, bir süredir kentteki müzik çevrelerini yakından ilgilendiren bir konu sonuca bağlanmış ve Viyana Müzik Dostları Derneği'nin sanat yöneticiliği ona verilmişti. Görevi, ağırlıklı olarak kurumun bünyesindeki

1. agy. s. 287.

koronun konserlerini yönetmek gibi görünse de, o tarihlerde dernek bünyesinde bir orkestra kurma düşüncesi de vardı. Genellikle çalgı eşliğine gereksinim duyulduğunda saray operasında görevli müzisyenlerden yardım isteniyordu.

1872 Clara için de kayıpla başlamıştı; Londra'da konserler verdiği bir dönemde, Berlin'den annesinin ölüm haberi gelmişti. İki haftalık bir hastalığın ardından yetmiş beş yaşında yaşama veda eden Marianne Bargiel ile kızının ilişkisi ancak yirmi yaşından sonra normal hale gelebilmiş, çocukluk günlerinde annesi onun için hep bir yabancı olarak kalmıştı. İngiltere gezisinin en önemli olaylarından biri nisan ayında Kraliçe Victoria'nın huzurunda çalmak için Buckingham Palace'a davet edilmesi idi. Clara'yla aynı yıl dünyaya gelen Kraliçe, on sekiz yaşında tahta çıkmış, tıpkı Clara gibi, 1840 yılında evlenmişti. Yirmi bir yıl süren evliliğin ardından kocasını kaybetmiş, sonrasında daima onun yasını tuttuğunu belli etmeye özen göstermişti. Clara'yla bir başka ortak özellikleri de çok sayıda çocuk doğurmalarıydı. Kraliçe Victoria'nın dokuz çocuğu vardı.

Yaklaşık yedi yüz kişinin davetli olduğu saraydaki konser, İngilizlerin geleneksel çay saati sırasında gerçekleşmişti. Salonu dolduran kalabalığa rağmen az sayıda oturacak yer olması, erkeklerin büyük bölümünün ayakta kalmasına ve kendi aralarında konuşmasına neden olmuştu. Clara yine de büyük bir sabır ve saygıyla piyano başına geçerek konsere başlamıştı. İlk yarı sona erdiğinde yan odadan yankılanan saray bandosunun çaldığı "İskoç Marşı" herkesin ilgisini çekmiş, Clara'ya bunun Kraliçe'nin en sevdiği parça olduğu söylenmişti. Bandonun ardından konsere devam eden Clara, çalacaklarını bitirince ayağa kalkmış, salonu dolduran ve çoğunluğu kendi arasında sohbet eden dinleyicilerin büyük bölümü bunun farkına bile varmamıştı. Ama Clara'yı en çok yaralayan, Kraliçe Victoria'nın olumlu ya da olumsuz tek bir sözcük bile etmemiş olmasıydı. Bu duygularla günlüğüne, "Tek bildiğim, bu Kraliçe beni bir daha karşısında göremez," diye yazmıştı.¹

Mayıs ayında müzik dünyasının konuştuğu tek bir konu vardı: Richard Wagner'in Bayreuth'ta temelini atmaya hazırlandığı yeni opera binası. Alman romantikleri için ünlü şair Jean Paul'le öz-

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 605-607.

deleşmiş olan bu küçük kentte, Bavyera Kralı II. Ludwig'in desteğini arkasına alan Wagner, öncelikle tamamlamakta olduğu *Das Ring des Nibelungen* (Nibelungen Yüzüğü) başlıklı dev boyutlu yapıtını sahnelemek için yeni bina yapımına girişmişti. Kısa süre önce sahnelediği *Das Rheingold* (Ren Altını) ve *Die Walküre*'nin devamı olarak tasarladığı, *Siegfried* ve *Die Götterdämmerung*'u (Tanrıların Batışı) bir arada sahneleyebileceği özelliklere sahip büyük bir opera binasının temel atma töreni 22 Mayıs 1872'de gerçekleşmiş, Wagner bu tören için Beethoven'ın 9. *Senfonisi*'ni yönetmişti. Törene katılanların arasında bulunan, o tarihte yirmi sekiz yaşında olan, sonraki yılların ünlü filozofu Friedrich Nietzsche, Wagner'in doğum gününde gerçekleşen bu töreni anlattığı yazısında, "Bugün altmışıncı yaşına bastı, daha önce yaptığı her şey bu âna hazırlıktı,"¹ ifadesini kullanmıştı. Clara günlerce gündemin ilk sırasını işgal eden bu temel atma töreniyle ilgili günlüğüne şunları yazmıştı: "Bu Wagner hayranlığı bana bir hastalık gibi geliyor. Her tarafa yayılıp herkesi etkisi altına alıyor."²

Baden-Baden'a gelen konuklar arasında bu yaz Julie ve kocası da vardı. Genç kadın üçüncü çocuğuna hamileydi ama sağlığı giderek kötüleşiyordu. Eylül sonuna dek annesinin yanında kalmış, sonrasında tekrar İtalya'ya dönmüştü. Kısa bir süre sonra, 10 Kasım 1872'de yaşama veda ettiğinde annesi Heidelberg'de bir konsere hazırlanıyordu. Yaşamındaki onca kayıp, piyanonun başına geçmesini engellememişti; bu kez de farklı olmadı. 12 Kasım'da arkadaşı Hermann Levi'ye gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Size, sevgili Julie'mizin 10 Kasım gecesi huzur içinde yaşama veda ettiği haberini iletmem gerek. Bizi nasıl üzdüğünü tahmin edebilirsiniz. Ama ben şu an sakinim. Onu Baden-Baden'da gördüğüm ilk gün, önünde çok uzun zaman kalmadığını anlamıştım."³

Aralık başında gittiği Viyana'dan, üvey kardeşi Woldemar Bargiel'e duygularını şöyle anlatmıştı: "Hepimiz için ne büyük bir kayıp. O bir kız, bir kız kardeş, bir eş ve aynı zamanda bir anneydi, kısaca her şeydi. Evlendikten sonra ondan fazla haber alamamıştım. Kişiliği öylesine güzel bir değişim göstermişti ki, kocası için bulunmaz bir mücevher gibiydi."⁴

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 312.

2. agy. s. 312.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 292.

4. agy. s. 293.

Brahms, garip bir rastlantı sonucu, Julie'nin yaşama veda ettiği gün, yeni görevinde ilk konserini gerçekleştirmişti. Musikverein'in büyük salonunda 10 Kasım 1872'de gerçekleşen konserin en önemli yapıtı, Händel'in *Dettingen Te Deum*'u idi. Yaklaşık üç yüz kişilik bir koro ve yüz kişilik orkestranın katılımıyla gerçekleşen dinletide çeşitli koro eserlerinin yanı sıra, Brahms'ın bir arkadaşıyla seslendirdiği Schubert'in dört el piyano için bir yapıtı da vardı. Başarılı sayılabilecek ilk konseri, diğerleri izleyecek ancak Brahms bu görevde de uzun süre kalamayacaktı. Dostu Hermann Levi'nin ona söylediği gibi, şeflik yeteneği üst düzeyde olmasına rağmen, bu görevin ayrılmaz bir parçası olan müzik dışı bir sürü küçük detayla uğraşmak ona göre değildi.¹

1873 Şubatı'nda Clara yeniden İngiltere'deydi. Nisana dek sürecek bu gezi boyunca aklını kurcalayan iki konu vardı: Baden-Baden'daki evi bırakıp kalıcı olarak Berlin'e yerleşmek ve Joachim' in yaz sonunda Bonn'da düzenlemeyi tasarladığı Schumann etkinliği. Düzenlenecek konserlerden elde edilecek gelirin kocasının mezarına görkemli bir heykel yaptırmak için kullanılması düşünüüyordu ve Clara solist olarak bu festivalde çalacaktı. Joachim'in önerisi onu çok duygulandırmış, mutlaka katılacağını bildirmişti. Berlin'e yerleşme fikriyse bir süredir gündemdeydi. Yaz aylarında büyük bir keyifle konakladığı Baden-Baden'daki ev, kış şartlarına uygun değildi; Clara artık kafasında kendisine ait bir "yuva" hayal etmek istiyordu. Konserleri hâlâ vaktinin büyük bölümünü alsa da, kış aylarında bunların arasındaki süreleri arkadaşlarının yanında değil kendi evinde geçirmek çok daha iyi olacaktı. Aklına ilk gelen kent Berlin olmuştu; önceki yıllardaki deneyiminden oradan rahatlıkla her yana ulaşılabilirdiğini biliyordu. Ayrıca son siyasi gelişmelerin ardından önemi daha da artmış, gerçek bir başkent konumuna gelmişti. Yazı Baden-Baden'da geçirdikten sonra sonbaharda Berlin'e taşınmak üzere gerekli hazırlıkları yapmıştı.

Ağustos ortasında Marie, Eugenie ve Felix'le birlikte festivale katılmak için Bonn'a gitti; uzunca bir süredir aileden ayrı olarak değişik kentlerde müzik öğretmenliği yapmakta olan Elise de onlara katılmıştı. Clara, 15 Ağustos'ta kocasının mezarını ziyaret etmiş, çiçekler ve sarmaşıklarla kaplı hali onu çok duygulandır-

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 124.

mişti. Ayın 17'sinde başlayan ve üç gün süren festival boyunca başta 4. *Senfoni*, *Das Paradies und die Peri*, *Piyano Konçertosu*, *Die Szenen aus Goethe's Faust* olmak üzere Schumann'ın değişik yapıtları seslendirilmiş, Clara'nın sahneye çıkması salonda bulunanları çok duygulandırmıştı; her zamanki gibi Robert'in onun için bestelediği konçertoyu çalmak, içinde tarif edilemez duygular uyanmasına neden olmuştu. Etkinlikler sonunda yaklaşık dört bin *gulden* toplanmış ve heykelin yapımı için çalışmalarla başlanmıştı.

Brahms da Bonn'a gelmişti. Clara günlüğüne, onu çok keyifli görmediğini, kocasına ne denli yakın olduğunu düşününce bunun kendisini üzdüğünü yazmıştı. Oysa bu keyifsizliğin altında yatan neden başkaydı: Öncelikle yılın ilk aylarında, Schumann için böyle bir festival düzenleme fikri ortaya çıktığında kendi adının solist ya da orkestra şefi olarak gündeme gelmemesi onu yaralamıştı; konserleri Joachim ve Wasielewski yönetecekti. Bir süre sonra Brahms, düzenleme komitesindeki dostlarından, Clara'nın, onun besteleyeceği bir koro yapıtının festival sırasında seslendirilmesini çok istediğini öğrenmişti. Bu konuyu başkalarından duymak onu gücendirmiş, yine de uygun bir metin olması halinde elinden geleni yapacağını bildirmişti. Ancak onun asıl isteği, bestelenmesinde Schumann'ın büyük etkisi olduğunu her fırsatta dile getirdiği *Ein Deutsches Requiem*'inin festival sırasında çalınmasıydı; başka hiçbir yapıt bu etkinlik için bu denli uygun olamazdı. Aslında festival komitesindekilerin bir bölümü de aynı şeyi düşünmüş, Joachim'le bu konuda temasa geçmişti. Brahms bir süre sonra gazetelerden *Requiem* seslendirmesinin festivale yetişmeyeceğini öğrenmiş, bu duruma çok üzülmüş ve duygularını Joachim'e gönderdiği bir mektupta ona açıklamıştı. Yine de, Schumann anısına düzenlenen bu etkinlikten tümüyle uzak kalması düşünülemezdi.

Festival sırasında yaşanan bir başka önemli olay da, kısa süre önce evlenen Ferdinand'ın karısıyla birlikte aralarına katılmasıydı. Clara aslında oğlunun kendi fikrini sormadan, maddi durumu çok da iyi olmayan Antonie Deutsch'la evlenmesine önceleri çok memnun olmamış ancak fazla karşı çıkmamıştı. Bu tür engellemelerin hiçbir yararı olmadığını en iyi kendisi biliyor olmalıydı. Festivalin ardından Brahms ile Baden-Baden'a dönmüşler, önceki aylarda bestelediği yapıtları birlikte çalmışlardı. Yazın büyük bölümünü Münih yakınlarındaki Starnberger Gölü kenarındaki Tutzing'te geçiren Brahms, Haydn'ın bir teması üzerine iki piyano için çeşitlemelerle (Op. 56b), iki yaylı dörtlü bestelemişti (Op.

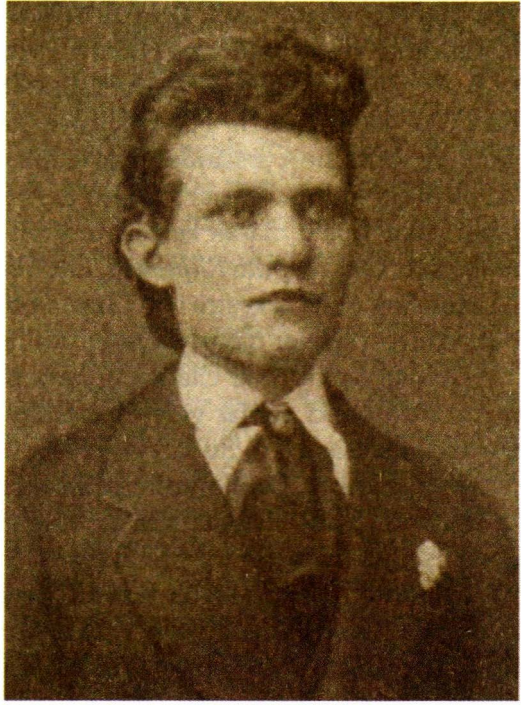
51, No. 1 ve 2). Özellikle *Haydn Çeşitlemeleri*, Clara'nın çok hoşuna gitmişti; Brahms yapıtı kısa süre sonra orkestraya da uyarlayacaktı (Op. 56a). Clara'nın doğum günü için 13 Eylül'de hediye ettiği iki *lied*, büyük olasılıkla festival sırasında yaşanan küçük anlaşmazlıkların geride kaldığını vurgulamayı amaçlıyordu. Brahms'ın bahar aylarında bestelediği ve sonradan Op. 59 dizisi içinde yer alacak bu iki *lied*, Clara'nın çok hoşuna gitmişti. Bestecinin arkadaşı Klaus Groth'un dizeleri üzerine bestelenen şarkılar, yağın yağmurun insana çocukluğunu anımsatmasını anlatıyordu. Brahms da, "Regenlied" (Yağmur Şarkısı, Op. 59, No. 3) ve "Nachklang" (Yankı, Op. 59, No 4) başlıklı bu yapıtların etkisinde kalmış olmalı ki, birkaç yıl sonra onları *Sol Majör Keman Sonatı*'nın (Op. 78) çıkış noktası olarak kullanacaktı.

6 Ekim 1873 günü Clara için büyük bir acıyı beraberinde getirmiş, babası Friedrich Wieck yaşama veda etmişti. Seksen sekiz yıllık yaşamının son ânına dek sağlıklı kalmış, eğitimlik görevini sürdürebilmişti. Clara yaşadığı kayıplar içinde, kocasının ardından en çok babası için üzölmüştü; sahip olduğu her şeyin temelini ona borçlu olduğunun farkındaydı. Hissettiklerini günlüğüne şöyle aktarmıştı: "Onunla birlikte gençliğime ait son dayanağım da kayboldu. Onu tüm içtenliğimle sevdim. Bazı konularda anlamazdık ama bu ona olan sevgimi etkilemiyordu ve içimdeki şükran duygusu her zaman onu sevmemi sağlıyordu. Çocukluk günlerimde benim her şeyimdi." Clara, babasının ölümünün hemen ardından arkadaşı orkestra şefi Hermann Levi'ye gönderdiği bir mektupta, "Bana gençliğimi hatırlatan her şey bir rüya gibi kayboluyor," diye yazmaktan kendisini alamamıştı.¹

Kasım başında Berlin'deki yeni evine taşınmıştı; her ne kadar kentteki müzikal yaşam onu biraz hayal kırıklığına uğratsa da halinden fazla şikâyet etmemeye gayret ediyordu. Sağlığı yerinde olup konserlerine devam edebildiği sürece hayatından memnundu. Aralık ayında Leipzig'de Brahms'ın *Op. 15, Re Minör Piyano Konçertosu*'nu Gewandhaus Orkestrası eşliğinde çalmak çok hoşuna gitmiş ancak kolundaki ağrılar gittikçe şiddetlenmişti. Bu yapıtı sonunda Leipzig'lilere sevdirebilmiş olmaktan mutluydu. 1 Ocak 1874'te Brahms'a gönderdiği mektupta, yeni yılın ona mutluluk getirmesini dilemişti. Aynı mektupta, oğlu Felix'in şiiir-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 309.

Clara ve Robert Schumann'ın
en küçük çocukları Felix
Schumann, 1872'de çekilen bir
fotoğraf.

lerini bestelemiş olmasının delikanlıyı ne denli mutlu ettiğini de eklemişti. Clara bir süre önce edebiyata ilgisi giderek artan Felix'in bazı şiirlerini Brahms'a göndererek, çok beğendiği bu dizeler hakkında fikrini sormuştu. Brahms okuduklarından çok etkilenmiş, içlerinden "Meine Liebe ist grün wie der Fliederbusch" (Aşkım Leylak Ağacı Gibi Yemyeşil) sözleriyle başlayan şiiri *lied* olarak bestelemişti (Op. 56, No. 5). Clara, Brahms'ın gönderdiği bu şarkıyı önce oğluna göstermemiş, Joachim'ın ziyarete geldiği bir anda ikisi birlikte çalıp söylemeye başlamışlar ve Felix duyduklarından çok mutlu olmuştu.¹

1874, Brahms için gerçekten mutlu ve başarılı başlamıştı. Büyük olasılıkla Clara'nın seslendirdiği konçertonun da etkisiyle, Ocak ayında Leipzig'de yalnızca onun yapıtlarının seslendirileceği bir dizi konser düzenlenmişti. Bu Brahms'ın artık tüm Almanya'da ne denli ünlendiğinin en iyi kanıtıydı. Organizasyonun ardında, bestecinin yıllar önce Viyana'da öğrencisi olan Elisabeth

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 305.

von Herzogenberg vardı. Leipzig'deki Bach Derneği'nin kurucuları arasında bulunan kocası Heinrich von Herzogenberg'le birlikte Brahms'ın yapıtlarının kentte tanınması için müzik çevrelerini harekete geçirmişlerdi. Pek çok kaynakta, Elisabeth von Herzogenberg ve Brahms arasında, genç kadın evlenmeden önce duygusal bir ilişki olduğu bilgisi yer alsa da, besteci o tarihten sonra ailenin yakın dostu olarak kalacaktı. Konserler çok başarılı geçmiş, aralarında *Op. 53, Alto Rapsodisi, Op. 56a, Haydn Çeşitlemeleri* ve kısa bir süre önce orkestra için düzenlediği *Macar Dansları*'nın da bulunduğu yapıtlar başarıyla seslendirilmişti.

Yeni yıl ne yazık ki Clara için kötü olayları beraberinde getirmişti. Kolundaki ağrılar giderek artmış, konserlerini iptal etmek zorunda kalmış, 1874 Şubatı'nda Felix'in sağlığı yeniden kötüleşmeye başlamıştı. Doktorlar, ciğerlerinin iyileşebilmesi için yeni tedaviler önermiş, delikanlının bir süre Davos'ta kalmasını uygun görmüşlerdi. Clara bu tip hastalıkların tümüyle iyileşmediğini artık öğrendiği için derin bir üzüntü içindeydi; üstelik böyle zamanlarda tek sığındığı piyanosu da bu kez ona sırt çevirmiş gibiydi. Kaleminden şu ifadeler dökülüyordu: "Birbiri ardına çok sevdiğim çocukları kaybetmek durumunda kalacağım, ayrıca belki en büyük yardımcım ve tek teselli kaynağım sanatımı da yitirmek üzereyim."¹ Clara, 1874 yılı boyunca tek bir konser bile verememişti. Kolundaki ağrılara iyi geleceği umuduyla değişik kaplıcalara gitmesine rağmen istediği iyileşme bir türlü gerçekleşmiyordu. Yazın kendisine Amerika'dan yapılan yüz konserlik teklif için günlüğüne şunları yazmıştı: "Tabii ki reddettim. Çalabilecek durumda olsam bile kabul etmezdim. (...) İhtiyaç duyduğumdan daha fazlasını kazanmama ne gerek var ki?"² Clara yaşamında ilk kez konserlerini azaltmayı düşünmeye başlamış gibi görünüyordu.

Ocak 1875'te Kiel'deki bir kaplıcada kendisini tedavi eden doktor, ağrılarına rağmen her gün biraz piyano çalmasına izin vermiş ve bu onun iyileşmesine önemli bir katkı sağlamıştı. Özellikle yakın dostluk kurduğu Litzmann'ların³ evindeki bu çalışma, tedavinin bir parçası haline gelmişti. Kısa süre sonra durumunda

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 315.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 306.

3. Kiel'de doktorluk yapan Carl Litzmann'ın, o tarihte on sekiz yaşındaki oğlu Berthold Litzmann, 1902 yılında Clara'nın yaşamöyküsünü kaleme alacaktı. Yapıt günümüzde de bu konuda en önemli başvuru kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir.

önemli bir düzelme kaydedilmiş, dostlarının desteğiyle Clara konser vermeyi bile düşünmeye başlamıştı. Tümüyle kendi seslendireceği parçalar yerine, son yıllarda kızı Eugenie'nin yakın arkadaşı olan şarkıcı Marie Fillunger'e yazmış ve birlikte sahneye çıkmayı önermişti. 18 Mart 1875'te günlüğüne büyük bir heyecanla şunları yazmıştı: "Yaklaşık on sekiz aylık bir aranın ardından ilk konserim. Baştan sona çok iyi gitti, herkes beni ve Marie Fillunger'i çok sıcak karşıladı. Konserin ardından Litzmann'larda keyifli bir akşam geçirdik."¹

Hastalığının düzelmesi sonrasında Clara yeniden konserlerine başlamıştı; zaman zaman ağrıları tekrarladığı için çalışması aksıyordu ama piyanodan uzak kaldığı süre günlerle sınırlıydı. Nisan ayında uzun süredir klinikte tedavi altında olan Ludwig, annesine bir mektup göndermiş, onu çok özlediğini ve görmek istediğini bildirmişti. Çocuk hastanede kalmasına gerek olmadığını düşünmekle birlikte Clara aynı fikirde değildi. Yıllar önce Robert'in durumunda olduğu gibi, Ludwig için de gerçek ve hayal birbirine karışmış gibiydi. Clara, oğlunu ziyaret ettikten sonra günlüğüne şunları yazmıştı: "İçim parçalandı. Görünüşü iyiydi ama bakışında aynı hastalıklı ifade vardı. (...) Beni gördüğüne çok sevindi, güçlkle boynuma sarıldı, artık iyi olduğunu, onu dışarı çıkarmamı istedi. Ona bunun olamayacağını söylemek benim için ne büyük bir acıydı. (...) Her şey korkunçtu. Evladımı hapisane gibi bir yerde, bana yalvaran bakışlarla bırakıp çıkışımı asla unutamayacağım."² Ludwig, 1899'da ölümüne dek aynı klinikte kalacaktı.

Temmuz ayında Davos yakınlarındaki Graubünden'de tedavi görmekte olan oğlu Felix'i ziyarete gitti. Yolda Heidelberg'e uğramış, tatilini Ziegelhausen'de geçiren Brahms'ı ziyaret etmişti. Brahms mart ayında Viyana'daki sanat yöneticiliği görevini bırakmış, kendisini tümüyle beste yapmaya vermişti. Artık yaşamını kendi istediği tempoda sürdürüyordu. Yazın yeni yapıtlar üzerinde çalışıyor, kış aylarında bunların seslendirilmesiyle uğraşıyordu. O günlerde yeni bir yaylı dörtlü (Op. 67) besteliyordu. Bu buluşma her ikisine de yaklaşık yirmi yıl önce aynı bölgeye yaptıkları geziyi anımsatmış olmalıydı. Clara, Felix'in yanında kaldığı sürede, damadından bir mektup almış, torunu Duaddo'yla birlikte onu görmeye gelmek istediklerini öğrenmiş ve çok sevinmişti. Bu

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 308, 309.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 31 8.

buluşma Clara için Julie'yle ilgili anıların yeniden su yüzüne çıkması anlamına geliyordu; torunuyla İtalyanca konuştuğu için iyi anlaşılamamış ayrıca onun Katolik adetlerine göre yetiştiriliyor olmasına üzülmekten de kendisini alamamıştı.

Dönüş yolunda bir süre Münih'te kalmış, ilkin oradaki operanın yöneticiliğini yapan Hermann Levi'nin yönetiminde Schumann'ın *Manfred*'ini; ertesi akşam da Wagner'in *Tristan und Isolde*'sini seyretmişti. Operayla ilgili günlüğüne yazdıkları Wagner'in müziğine yaklaşımında en ufak bir değişim olmadığını en güzel kanıtı gibiydi: "Hayatımda seyrettiğim en berbat şeydi. Bütün bir akşam boyunca böylesi bir aşk çılgınlığını seyretmek ve dinlemek zorunda kalmak, (...) yalnızca seyircilerin değil, müzisyenlerin de çok etkilendiklerini görmek, tüm sanat yaşamım boyunca başıma gelen en acıklı şeydi. (...) Bütün bir ikinci perde her ikisi¹ de uyudu ve şarkı söyledi. Son perde boyunca tam kırk dakika Tristan öldü. Ve bütün bunlar 'dramatik' olarak adlandırılıyor! Levi, Wagner'in Gluck'tan daha iyi bir müzisyen olduğunu söylüyor! Ya Joachim? Onun da diğerlerine karşı çıkacak cesareti yok. Herkes aklını mı kaçırmış; yoksa ben mi delirdim? Konu bana çok zavallı geliyor. Bir iksir yardımıyla yaşanan aşk çılgınlığı. (...) Bunlar duygu değil, hastalık; resmen insanın bedeninden yüreğini söküyorlar. Müzik iğrenç seslerle anlamsız bir hal alıyor. Ne kadar söylesem içimdeki sıkıntıyı dile getiremem."²

Ekim ayında Joachim'den bir kez daha Berlin'deki konservatuvarda ders verme teklifi almıştı. Ancak önerilen ücret yine Clara için tatminkâr değildi. Yaşadığı onca sıkıntıya, konserlerinin uzun süre aksamasına rağmen hâlâ ders vermeye başlamayı düşünmek istemiyor gibiydi. Kasım ayında Berlin'deki bir konser öylesine başarılı geçmişti ki, kendisini sanki eski günlere geri dönmüş gibi hissediyordu. Piyano ile arasında anlatılamaz bir bağ vardı. Kimi zaman ona tarifsiz acılar yaşatmasına rağmen, onsuz bir yaşam düşünemiyordu. 1876 baharında tekrar İngiltere'ye gitmiş, öncekilerden çok daha büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Dönüş yolunda, yıllar sonra yeniden Liszt'in bir konserini izlemiş, çalışına hayran olmakla birlikte yapıtları hakkındaki düşüncesi değişmemişti. Haziran ayında Brahms'ın aniden Berlin'e gelmesine çok sevinmişti. Birlikte geçirdikleri birkaç günün ardından Rü-

1. Oyunun iki baş kahramanı, Tristan ve Isolde.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 318, 319.

gen Adası'na doğru yola çıkan Brahms'ın aklında yıllardır içini kemiren bir yapıtı tamamlamak vardı. Büyük olasılıkla aynı nedenden ötürü, kısa bir süre önce Cambridge Üniversitesi'nin ona ve Joachim'e vermek istediği fahri doktora payesini almak için İngiltere'ye gitmek istememiş, yolculuğun zahmetli olduğunu öne sürmüştü.

Brahms, 15 Haziran'da ulaştığı Baltık Denizi'ndeki Rügen Adası'nda küçük bir köy olan Sassnitz'de konaklamıştı. Adanın kendisine özgü doğası, bestecinin çok hoşuna gitmişti; yıllar önce ünlü ressam Caspar David Friedrich'in fırçasıyla ölümsüzleşen *Rügen Kayalıkları*, bu kez ilk senfonisini tamamlama gayreti içindeki Brahms'a ilham veriyordu. Yirmi yılı aşkın süredir bu yapıtla uğraşıyordu. Ne zaman senfoni bestelemek için çalışmaya başlasa, sonunda kâğıda geçirdikleri başka bir kimlikle karşısına çıkıyordu. *Piyano Konçertosu* ve *Serenatlar* bunun en iyi kanıtıydı. *Haydn Çeşitlemeleri* bile aslında kendisini orkestra yazısı alanında geliştirmek için ortaya çıkmış gibiydi. Son iki yıl boyunca yaylı dörtlüler üzerine çalışırken de, farkında olmadan Haydn ve Beethoven'la müzikal bir yakınlık kurma gayreti içindeydi. Brahms için, "Haydn'dan beri senfoni artık eğlence olmaktan çıkmış, yaşam ve ölüm arasında bir şey"e, dönüşmüştü.¹ Bir keresinde arkadaşı Hermann Levi'ye şunları söylemişti: "Hiçbir zaman bir senfoni besteleyemeyeceğim. Arkanda bir devin ayak seslerini duymanın nasıl bir duygu olduğundan haberin yok."² Arkasındaki dev Beethoven'ın ayak seslerinden ürkmemeyi öğrenmesi gerekiyordu. Herkesin tanıdığı bir besteci olarak artık ilk senfonisini besteleyecek olgunluğa erişmişti.

Ağustos ayında müzik dünyası bir kez daha yalnızca Wagner'i ve onun yapıtları için Bayreuth'ta yapımı tamamlanan opera binasında, dört gece boyunca sahnelenen *Das Ring des Nibelungen* (Nibelungen Yüzüğü) başlıklı yapıtları konuşurken o senfonisini tamamlıyordu. Tıpkı operalarının Beethoven'ın devamı olduğunu ısrarla vurgulayan Wagner gibi, Brahms da salt müziğin gücünü yitirmediğini, o devin ardından da aynı yapıda senfoniler bestelenebileceğini göstermek istiyordu. Ağustos'ta Hamburg'a uğramış, Eylül ayında Baden-Baden'da tatil yapmakta olan Clara'nın yanına gitmiş, *Do Minör 1. Senfonisi*'ni (Op. 68) orada tamamlamıştı.

1. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 203.

2. Forner, *Johannes, Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 122.

mişti. Clara duyduklarından çok etkilenmiş ancak yine de orkestradan dinlemeden kesin bir yargıya varamayacağını fark etmişti.

Yapıtın ilk seslendirilmesi, 4 Kasım 1876'da Karlsruhe'de gerçekleşti. Bir süredir bu kentte müzik yöneticisi olan Otto Dessoff yönetimindeki konser oldukça başarılıydı. Dinleyiciler o güne dek duyduklarına benzemeyen bir şeyle karşılaştıklarının farkına varmıştı. Mannheim ve Münih'teki seslendirmelerin ardından 17 Aralık'ta Viyana'da çalınan yapıt için eleştirmen Hanslick, "Şimdiye dek hiçbir besteci Beethoven'ın ölümsüz yapıtlarına bu denli yaklaşılamamıştı,"¹ diye yazmıştı. 18 Ocak 1877 günü Leipzig'deki seslendirmede başta Clara olmak üzere, Brahms'ın bütün yakın arkadaşları hazır bulunmuştu. Başarı çok büyüktü, sonunda başarmış, kırk üç yaşında ünlü bir besteciye ilk senfonisini tamamlamıştı. Yıllar sonra Hans von Bülow yapıt için "Beethoven'ın 10. Senfonisi"² benzetmesini yapacak, onu Bach ve Beethoven'dan sonra müzik tarihindeki üçüncü büyük "B" olarak tanımlayacaktı.³ Brahms kendisine sürekli olarak, son bölümün ana temasının Beethoven'ın 9. *Senfoni*'si ile büyük benzerlik gösterdiğini hatırlatanlara alaycı bir şekilde, "Haklısınız; işin ilginç bütünü eşekler bunu hemen fark ediyor,"⁴ diye cevap veriyordu.

1877'de Clara'nın sağlığı daha iyiydi; konserlerini sürdürüyor, çocuklarının sorunlarıyla ilgileniyor, Berlin'den ayrılmanın hesaplarını yapıyordu. Viyana onun alıştığı rotanın oldukça uzağında kalıyordu; aslında Brahms'ın orada yaşıyor olması önemli bir etkeni ama yine de aklında Almanya'da bir kent vardı. Haziran'da Julie'nin oğlu, torunu Duaddo'nun ölüm haberine üzülmüş, bir ay sonra kızı Elise'nin evlenmeye karar vermesiyle sevinmişti. Yıllardır aileden oldukça kopuk bir yaşam süren Elise, Louis Sommerhoff adlı bir Amerikalıyla tanışmıştı; onunla yaşamını birleştirip Amerika'ya gitmek istiyordu. 24 Kasım'daki düğünün ardından yola çıkmış, altı yıl Avrupa'dan uzak yaşamışlardı.

Brahms yaz aylarını Wörthersee kenarındaki Pörschach'ta geçirmiş, ilk senfonisinin hemen ardından yeni bir senfoniye başlamıştı. Üzerindeki baskı kalkmış, etrafını çevreleyen olağanüstü doğa manzaralarının da yardımıyla, 1. *Senfoni*'den oldukça farklı

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 146.

2. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 128.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 324.

4. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 126.

karakterde, neşe ve coşkunun ağır bastığı 2. *Senfoni*'sini (Op. 73) bestelemişti. Clara'yı Baden-Baden'da ziyaret etmiş, yeni yapıtını her zaman olduğu gibi ilk ona dinletmişti. Arkadaşının çok neşeli olması Clara'nın hoşuna gitmiş, bu değişikliği senfoninin neşeli havasına bağlamıştı. Sonbaharda konserlerine tekrar başladığında ağrılarının artması canını sıkmış, temposunu iyice düşürmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı.

Brahms, 30 Aralık 1877'de *Re Majör 2. Senfonisi*'ni (Op. 73) Viyana'da çaldırmıştı; Viyana Filarmoni Orkestrası'nın konserinde, yapıtın üçüncü bölümü seyircilerin sürekli alkışı karşısında tekrarlanmıştı. Gazetelerde yapıtın tam "Viyana işi" olduğundan bahsediliyordu.¹ 10 Ocak 1878'de Leipzig'deki seslendirmenin ardından çıkan bir eleştiri ise bu kentteki müzik anlayışının ne denli ciddi olduğunun kanıtı gibiydi: "Bizim, Brahms'tan farklı isteklerimiz var. Karşımıza bir senfoni bestecisi olarak çıktığında ondan 'şirin' ya da 'çok şirin' yapıtlar talep etmiyoruz."² Brahms bu tarihlerde yetenekli bir Çek bestecinin burs alması için çaba harcıyordu. Kendisinden sekiz yaş küçük olan Antonin Dvořák adlı bu gencin yapıtlarındaki fikirler çok hoşuna gitmişti. Viyana'da ders vermesini öğütlemiş ancak onun, Prag'a nazaran çok pahalı olan bu kentte ailesiyle birlikte yaşamını sürdürmekte zorlanacağını söylemesi üzerine şu öneride bulunmuştu: "Çocuklarım yok, kimseye bakmakla da yükümlü değilim. Benim gelirim kendinizinmiş farz edin."³

1878 Şubatı'nda bir konser için Frankfurt'a gitmesi, Clara'nın yaşamında yeni bir sayfa açılmasına neden olacaktı. Joachim Raff, yeni kurulmakta olan konservatuvarda ders vermesini istemiş ve ondan gelecek her şartı kabul etmeye razı olduğunu özellikle vurgulamıştı. Birkaç yıl önce yaşama veda eden Doktor Joseph Hoch'un anısına, onun adıyla kurulan ve eylülde derslere başlanacak olan okulda Clara gibi tanınmış isimlerin olması idarecilerin çok önem verdiği bir konuydu. Maddi olarak istediği ücreti ödemeyi kabul etmiş, yaz tatili dışında, kısa sürelerle konser vermesine göz yumacaklarını, ayrıca istediğinde dersleri evinde yapabileceğini bildirmişlerdi. Kısacası Clara'yı mutlaka aralarında görmek istediklerini ona hissettirmişlerdi. Zaten o da, artık daha

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 153.

2. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 138.

3. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 192.

sakin bir yaşama geçmenin vakti geldiğinin farkındaydı. Konserlerine başlamasının üzerinden elli yıl geçmişti. Tümüyle sahneden çekilmese de bazı değişikliklerin zamanı gelmişti. Başta Brahms olmak üzere fikrini sorduğu arkadaşları bu fırsatı kaçırmamasını öğütlemiş, o da kararını vermişti; sonbaharda Frankfurt'a taşınacaktı. Öncesinde aklını kurcalayan en önemli sorun, doktorların Felix'e sıcak bir iklime gitmesini salık vermeleriydi. Bunun üzerine delikanlı İtalya'ya, eniştesi Marmorito Kontu'nun yanına gitmeye karar vermişti. Aynı tarihlerde dostu Theodor Billroth'la ilk İtalya gezisine çıkan Brahms, çok sevdiği Felix Schumann'la Palermo'da karşılaşmış, sağlık durumunun ne denli ciddi olduğunu anlayınca çok üzülmüştü.

Brahms, 6 Mayıs'ta, önceki yıl olduğu gibi yine Pörtlach'a gitmiş, bir gün sonra Clara'dan kırk beşinci yaşını kutlayan bir mektup almıştı. Aslında bu kez fazla kalmadan Viyana'ya dönmek niyetindeydi ama orada bulunmak öylesine hoşuna gitmişti ki, tüm tatilini bir kez daha orada geçirmeye karar verdi. Doğa bütün yaratıcılık yeteneklerini coşturmuştu; arkadaşı Hanslick'e yazdığı gibi, "insanın havada uçuşan melodilere çarpmamak için dikkat etmesi gerekiyor"¹ Bu kez aklında bir keman konçertosu bestelemek vardı ve tekniğinin tüm inceliklerini bilmediği bu çalgı için yazarken, Joachim'in desteğine gereksinim duyuyordu. Ağustos ayında onu çağırmış, birlikte çalışmışlardı. Önceleri dört bölümlü bir yapıttan bahsediyordu, zaman ilerledikçe konçertonun üç bölümde kalmasına karar vermişti. Yazın her zaman olduğu gibi Clara'yı ziyaret etmiş ama çoğunlukla konçerto üzerinde çalışmıştı. Yeni evine taşınma hazırlığı içindeki Clara, Felix'in sağlık durumunun iyice kötüleştiğini öğrenince tam bir moral çöküntü içine girmişti. Ağustos sonunda İtalya'dan dönen delikanlıyı gördüğünde yaşamında bir kez daha sınıandığı izlenimine kapılmış ve bir anne yüreğinin bunlara dayanmasının çok güç olduğunu yazmıştı.²

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 151.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 326.

Frankfurt, 1878-1896

Frankfurt'taki eve yerleşmek kolay olmamıştı; yaz başından beri hazırlık yapmalarına, Marie'nin önceden gidip gerekli düzenlemeleri bizzat denetlemesine rağmen kente ilk geldiklerinde bir süre otelde kalmışlardı. Yeni adresleri, Myliusstraße, No: 32 idi. Evin sürekli sakinleri Clara, Marie, Eugenie ve bir süredir aile üyelerinden biri gibi olan onun arkadaşı Marie Fillunger'di. Onlarla birlikte Frankfurt'a gelen Felix, ev henüz hazır olmadığı ve sağlık durumu ciddiyetini koruduğu için yakınlardaki özel bir kliniğe gitmiş, Eugenie kardeşini yalnız bırakmamak için ona refakat etmişti. Clara bir yandan eve yerleşmeye çalışıyor, bir yandan da ay sonunda Hamburg'da yapılacak konser için hazırlanıyordu. Kentteki filarmoni orkestrasının ellinci yıl kutlamaları çerçevesinde düzenlenecek etkinliklerde, Mozart'ın KV 466, *Re Minör Konçertosu*'nu seslendirmek üzere davet edilmişti. Hamburg'a gitmek istemesinin bir diğer nedeni, aynı etkinlik çerçevesinde Brahms'ın 2. *Senfoni*'sinin de çalınacak olmasıydı. Uzun yıllar ona orkestra yöneticisi olarak görev vermekten kaçınan doğduğu kent, sonunda besteciliğini ne denli takdir ettiğini göstermiş ve böyle-sine önemli bir etkinlikte onun yapıtlarını programa almıştı. Konserler çok başarılı geçmiş, gerek Clara, gerekse Brahms dinleyiciler tarafından sevgi gösterileriyle karşılanmıştı.

Frankfurt'a döndükten sonra yeni evinde kalmaya ve öğrencileriyle ilgilenmeye başlamıştı. Ekim başında Hermann Levi'ye gönderdiği mektupta, Hamburg'daki başarılarını anlattıktan sonra öğrencileriyle ders yapmaya başladığını, seviyelerinden hiç memnun kalmadığını yazmıştı. Frankfurt'taki konservatuvar, tümüyle özel girişimcilerin çabalarıyla yaşama geçmiş bir kurumdu. Çalgı derslerinin yanında teori eğitimine de özen gösteriliyordu.

Öğrencilerin önemli bölümünü genç kızlar oluşturuyordu; bunların içinde İngiltere ve Amerika'dan gelenlerin sayısı da azımsanmayacak düzeydeydi. Clara eğitmen kadrosundaki en tanınmış isimdi; özellikle onun İngiltere ve İsviçre'de tanınıyor oluşu, yabancı öğrencilerin konservatuvarı seçmesinde önemli bir etkendi. Kızların böylesine ilgi gösterdiği, kısa süre sonra yalnızca kızlar için kompozisyon sınıfının yaşama geçirileceği bu kurumun öğretmenleri arasındaki tek kadın Clara'ydı. Okulun rektörü Joachim Raff, ders verecek isimleri seçerken kadınları almamaya özellikle dikkat etmiş, Clara'yı niçin seçtiği konusundaki soruları, onu bir erkek gibi gördüğünü söyleyerek yanıtlamıştı.¹ Kuşkusuz bu ifadenin altında onun sanatına ve yıllardır yılmadan sürdürdüğü mücadeleye bir övgü vardı.

20 Ekim 1878 günü yaşadıkları, Clara'yı hem çok duygulandırmış hem de o güne dek verdiği konserlerin önemli bir bölümünü bir kez daha hatırlamasına neden olmuştu. O günden tam elli yıl önce, 20 Ekim 1828'de, henüz dokuz yaşında küçük bir kızken Leipzig'deki Gewandhaus salonunda ilk kez seyirci karşısına çıkmış ve sonrası su gibi akıp gitmişti. Clara o gün konsere gelirken yaşadığı karmaşayı, babasının onu heyecanla salonun kapısında beklemesini dün gibi hatırlıyordu.² Elli yıl sonra, Rektör Raff arabayla evin kapısına gelmiş ve konservatuvar binasına kadar ona eşlik etmişti. Salona girişte, öğrenciler ellerinde çiçeklerle onu karşılamış, özel olarak hazırlanmış bir yere oturtmuş, hakkında övgü dolu konuşmalar yapmışlardı. Sonrasında meslektaşları ve öğrencileri, programında onun yapıtlarının da bulunduğu bir konser vermişlerdi. Eve döndüğünde başta rektörün karısı olmak üzere kentteki arkadaşlarını ellerinde hediyelerle kendisini bekler halde bulmuştu. Ama onu asıl sevindiren çocuklarının hediyesi olan büyük saatti. Üzerinde hepsinin adı ve Felix'in şiiirlerinden örnekler yer alıyordu.

Frankfurt'tan sonra onu onurlandırmak isteyen bir başka kent daha vardı: Yaşama gözlerini açtığı ve ilk kez sahneye çıktığı Leipzig. 24 Ekim'de Gewandhaus Orkestrası eşliğinde Schumann'ın *Op. 54, La Minör Konçertosu*'nu başarıyla seslendirmiş, sahneye atılan çiçeklerden yürümekte güçlük çekmişti. Verilen hediyelerin içinde en hoşuna giden, orkestranın armağanı olarak kendisine

1. Janina Klassen, *Clara Schumann / Musik und Öffentlichkeit*, s. 463-465.

2. Bkz. s. 45.

Clara Schumann piyano başında,
1878, Franz Hanfstaengl'in
fotoğrafi.

sunulan altın yapraklı taçtı. Yaprakların her birinin üzerinde yıllar boyunca yapıtlarını seslendirdiği bestecilerin isimleri yer alıyordu.¹ Clara'yı ödüllendirenlerin arasına Bavyera Kralı da katılmış, Münih'teki bir konserinden sonra ona, "Altın Sanat Madalyası" vermişti.

Sonbahardaki bu kutlamaların ardından Noel akşamı, içindeki üzüntüyü günlüğüne şu sözlerle aktarmaktan kendisini alamamıştı: "Felix akşam saat ona kadar bizimle oturdu. Onun yıllar sonra evde geçirdiği ilk Noel; bu dünyadaki son Noel'i. Acaba farkında mı?"² Hastalığı iyice ağırlaştığı için artık yanlarında kalmaya başlayan delikanlının kurtulma umudu hiç kalmamıştı. Ciğerlerinden biri tümüyle harap olmuştu; bütün gün birbiri ardına gelen öksürük nöbetleriyle sarsılıyor, bir türlü rahat nefes alamıyordu. Eugenie kendisini tümüyle onun bakımına adanmıştı.

Yeni yıl yoğun bir tempoda başlamıştı; konserler yine birbirini izliyordu. Sağlığı elverdiği ölçüde kendisine yapılan teklifleri geri

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 341-343.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 329.

çevirmiyordu. Almanya ve İsviçre’de çaldıktan sonra 1879 Şubatı’nda Frankfurt’a dönmüş ve Brahms’a gönderdiği mektupta, kısa süre önce Joachim’in Viyana’da ve Budapeşte’de seslendirdiği yeni *Keman Konçertosu*’nu (Op. 77) dinlemek için can attığını yazmıştı. Mektubun sonraki bölümleri Felix’in hastalığıyla ilgiliydi: “Durumumuz çok kötü; Felix gözümüzün önünde günden güne eriyor. (...) Tarifsiz acılar içinde kıvranıyor, bizler de onunla birlikte mahvoluyoruz. Onu çok az görebiliyorum, çünkü her şey sağlığına dokunuyor. İçim kan ağlıyor. (...) Bu acıyı bir an bile unutamamama rağmen, konserlerde hâlâ rahat ve güçlü çalabiliyor olmama hayret ediyorum.”¹ Brahms, Felix’in sağlık durumuyla yakından ilgileniyordu. Geçen bahar İtalya’ya yaptığı gezi sırasında onunla karşılaştığında hastalığının ne denli ilerlediğini yakından görmüş, doktoruyla konuşarak durumun ciddiyetini iyice anlamıştı. Büyük olasılıkla bu karşılaşmanın etkisiyle yazın *Keman Konçertosu* üzerinde çalışırken bir keman sonatına da başlamıştı. Felix’in hep iyi bir kemancı olmak istemesi, onu harekete geçirmiş olmalıydı. Yapıtına çıkış noktası olarak 1873’te besteleyip Clara’ya doğum günü hediyesi olarak gönderdiği yağmur damlalarını konu alan iki *lied*’in (Op. 59, No. 3 ve 4) temasını seçmişti. Sanki şiirlerde anlatılan yağmur ve çocukluk arasındaki ilişkiyi bir kez de keman ve piyanoyla anlatmak istiyordu. Çocukluk günlerinin hemen sonrasında yaşama veda etmek zorunda kalan Felix’in acısını, daha doğrusu bu acının Clara’da ve kendisinde bırakacağı izleri silmek ister gibiydi. Sonatı tamamlamadan bırakmış, önceliği konçertoya vermişti.

Clara’dan gelen mektup artık sonun iyice yaklaştığını anlatıyordu. Brahms bu üzüntülü gününde onu ancak müzikle avutabileceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle yazın bestelemeye başladığı *Sol Majör Keman Sonatı*’nın (Op. 78) “Adagio” başlıklı ikinci bölümünün ilk yirmi dört ölçüsünü bir kâğıda yazmış ve notaların arkasındaki sayfaya şunları eklemişti: “Sevgili Clara, ön sayfada yer alan notaları çok ağır çalarsan duydukların belki seni ve Felix’i nasıl içten düşündüğümü anlatabilir. Aynı zamanda onu ve şimdi dinlenmekte olan kemanını düşünüyorum. Mektubun için bütün kalbimle teşekkür ederim.”² Bu satırların yazılmasından kısa bir süre sonra, 16 Şubat’ın ilk ışıklarıyla birlikte Felix yaşama veda

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 657.

2. Constantin Floros, *Johannes Brahms, Frei, aber einsam*, s. 188, Arche Verlag, 1997.

etmişti. Son nefesini verirken yanında ablası Marie vardı; yan odada uyuyan annesini kaldırmamış, Clara, hiçbiri için sürpriz olmayan acı haberi sabah öğrenmiş ve oğlunun başucunda göz yaşlarına hâkim olamamıştı; tek tesellisi zavallı çocuğun çektiği acılarının son bulmuş olmasıydı. Brahms, Felix'in ölüm haberini aldıktan sonra Clara'yı bir kez de sözcüklerle avutmayı denemişti:

Sevgili Clara'm,

Son zamanlarda senden aldığım her mektupta beklediğim kötü haber bu sefer geldi. Mektubu elime aldığım da içinde neler yazdığını hemen hissettim. Açarken düşüncelerimin tümü seninle birlikteydi. Böylesi anlarda insan kendisini yücelmiş hisseder sanıyordum, hiç öyle olmadı. (...) Şu anda daha önceki sızılarımı katlanmış olarak hissediyorum. (...) Acılara elimden geldiğince katlanmalıyım. Ama senin için, bir insana verilebilecek en bereketli teselli kaynağını diliyorum, bugüne dek yüklendiğin onca acıdan sonra gelen bu ağır darbeyi kaldıracak güç diliyorum. En fazla, Felix'e çok bağlı olan Eugenie için endişeleniyorum ama onun yanında olduğunu bilmek beni rahatlatıyor. Mateminizi birlikte tutacak ve birbirinize destek olacaksınız. Keşke ben de yanınızda olabilseydim. Önümde kâğıt burada oturmak yerine senin yanında sessiz oturmak beni çok daha mutlu ve huzurlu kılarıdı.¹

Clara, 1879 Nisanı'nda Hermann Levi'ye gönderdiği bir mektupta yaşadığı üzüntüyü bir ölçüde atlatmış gibi görünüyordu. Yapmak zorunda olduklarını bir güne sığdıramamaktan, çalışmak için doğru dürüst zaman bulamamaktan yakınıyordu. Son yıllarda kocasının yapıtlarının toplu basımı için düzeltmeler yapmak, vaktinin önemli bölümünü almaya başlamıştı; bu konuda çoğu zaman Brahms da ona yardım ediyordu. Levi'ye gönderdiği mektupta onca yakınmanın ardından onu mutlu eden bir olayı da eklemekten geçmemişti: "Brahms'ın *Keman Konçertosu* bana gerçekten keyifli saatler geçiriyor. Piyano partiyonunu yollamış, Heermann² ile defalarca çaldık. Birinci ve üçüncü bölümler çok hoşuma gidiyor. *Adagio* zekice ama içimi diğer ağır bölümler kadar ısıtmıyor."³

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 346, 347.

2. Kemancı Hugo Heermann, Brahms'ın *Keman Konçertosu*'nu (Op. 77) en sık seslendiren sanatçılardan biriydi.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 348.

Brahms kısa bir süre önce, mart ayı içinde, Breslau¹ Üniversitesi tarafından “Şeref Doktorluğu” payesiyle ödüllendirilmişti. Almanya içinde çıktığı konser gezisi sırasında Frankfurt’a da uğramış, Clara’nın yeni evini görmüştü. Artık tüm Avrupa’nın tanıdığı bir besteci olmuştu; yapıtlarının geliri rahatça yaşamasına yetiyor, para kazanmak için ayrıca çalışması gerekmiyordu. Yaz başında üçüncü kez Pörschach’a gitmiş, uzun zamandır üzerinde çalıştığı *Sol Majör Keman Sonatı*’nın (Op. 78) tümünü temmuz içinde Clara’ya göndermişti. Yapıtın çok sevdiği *lied*’ler üzerine şekillenmiş olması onu çok sevindirmiş, 10 Temmuz’da gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: “Sana bir satır bile olsa yazıp ne kadar heyecanlı olduğumu söylemem gerek. *Sonat*’ını² çalışıyorum. Bugün geldi. Hemen baştan sona bir kez çaldım, sonuna geldiğimde zevkten hıçkırıklara boğulmuştum. Narin ve büyüleyici birinci ve ikinci bölümden sonra üçüncü bölümdeki o benim tutkuyla sevdiğim ezgimi bulunca nasıl kendimden geçtiğimi tahmin edersin. ‘Ezgim,’ diye söz ediyorum çünkü herhalde kimse ondaki hüznün ve zevk duygularını benim gibi aynı anda tadamaz. Öylesine zarif, sevimli bir eserin son bölümünde böyle bir müzik nasıl olur! Kalemim yetersiz, halbuki kalbim coşkuyla atıyor ve ellerine tutkuyla sarılıyorum.”³

Sonbahar geldiğinde Clara yeniden konserlerine başlamış ancak günlüğüne artık bunların sayısını azaltmanın vakti geldiğini yazmıştı. 10 Ekim’de Mozart’ın *KV 466, Re Minör Pişano Konçertosu*’nu bir kez daha başarıyla seslendirmiş olmaktan ne denli mutlu olduğunu kayda geçirmiş ama hemen ardında şunları eklemekten kendisini alamamıştı: “Çok iyi çaldığımın farkındayım; buna rağmen bütün gece yüreğimde bir sızı hissettim. Neden olduğunu bilmiyorum ama bazı defalar seyirci karşısında çaldıktan sonra mahzun oluyorum. Her defasında yakında son kez çalacağımı düşünüyorum.”⁴ Yılbaşında Brahms ziyaretine gelmiş bu, yaşadığı sıkıntıları biraz olsun unutmasına neden olmuştu.

1880 Mayısı’nda Schumann’ın mezarına konulmak için tasarlanan heykel tamamlanmış, Clara’nın ve yakın dostlarının katılımıyla yerine yerleştirilmişti. Mezarlıktaki törende Brahms’ın yö-

1. Günümüzde, Polonya toprakları içinde yer alan Wrocław.

2. Op. 78, *Sol majör Keman Sonatı*.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 349.

4. agy. s. 350.

netimindeki küçük bir nefesli çalgılar topluluğu *Das Paradies und die Peri* oratoryosundan bazı bölümler çalmıştı; Clara'nın asıl istediği yapıtın özgün haliyle, vokal solistlerle seslendirilmesiydi ancak yetkililer sözlerin yeterince dinî olmadığını öne sürerek bu isteğe engel olmuşlardı. Bach ve Mendelssohn'un koral yapıtlarının çalındığı, konuşmaların yapıldığı tören boyunca Clara yakında çocuklarının onun tabutunu buraya, kocasının yanına taşıyacağı düşüncesini bir türlü aklından atamamıştı. Aynı akşam düzenlenen konserde Brahms'ın yönetimindeki koro ve orkestra, Schumann'ın *Op. 97, Mi Bemol Majör Senfonisi* (Ren Senfonisi) ile *Op. 98b, Requiem für Mignon* (Mignon İçin Requiem) adlı yapıtını seslendirmişti.¹ Ayrıca Joachim, *Op. 115, Manfred*'den bölümler çaldırması ve Brahms'ın *Op. 77, Keman Konçertosu*'nu yorumlamıştı. Clara, kocasını ve onu seven herkesin törene katılmış olmasından hoşnuttu; yalnızca orkestra şefi Hermann Levi'nin gelmediği gibi, bir kutlama telgrafı bile göndermemiş olmasına çok içerliyordu. Bu davranışın Wagner yandaşlığından dolayı olduğunu tahmin ediyor, önceki yıllarda sık sık mektuplaştığı arkadaşının bu yaptığını içine sindiremiyordu. Törenden bir ay sonra gönderdiği mektupta, "Bana bedeniniz ve ruhunuz ağır bir hastalığa yakalanmış gibi geliyor,"² diyerek onun Wagner'e bağlılığına vurgu yapmaya özen göstermişti.

Törenin ardından Brahms yaz tatilini geçirmek için Bad Ischl'a gitmişti. Avusturya'nın göller bölgesi olarak anılan Salzkammergut'ta yer alan bu ünlü kaplıca merkezi, tıpkı Baden-Baden gibi tüm Avrupa'nın, özellikle Viyanalıların yaz aylarını geçirdiği bir yerdi. Brahms kentin kalabalığından uzakta, rahatça çalışabileceği bir ev kiralamış, doğayla baş başa olmanın tadını çıkararak kendisini çalışmalarına vermişti. Üzerinde çalıştığı iki önemli yapıt vardı. İlki, geçen yıl Breslau Üniversitesi'nin verdiği şeref doktorluğu payesi nedeniyle bestelemeye başladığı *Akademische Festouvertüre* (Op. 80, Akademik Festival Uvertürü), diğeri ise *Tragische Ouvertüre* (Op. 81, Trajik Uvertür) idi. Brahms sıklıkla yaptığı gibi, tamamen birbirine zıt karakterdeki iki yapıtı aynı anda besteleyerek içinde birbiriyle yarışan iki farklı ruh halini açığa vurur gibiydi. Üniversite öğrencilerinin şarkılarından yola çıkan ilk çalışmasının neşeli ve kaygısız havasına karşılık diğeri yapıtı, adının da

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 352, 353.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 331.

çağrıştırdığı gibi trajik bir yapıdaydı. Brahms bir mektubunda uvertürlerden bahsederken, “Biri ağlıyor, diğeri gülüyor,”¹ ifadesini kullanmıştı.

Sabah erken saatlerde yaptığı uzun yürüyüşler ve bu sırada ıslak çayırların üzerine sere serpe uzanıp yatmak kısa süre sonra kulağının iltihaplanmasına ve duyma yetisinde bir kayba neden olmuştu. Brahms’ın aklına ilk gelen, Beethoven gibi etrafındaki seslerden giderek uzaklaşmak zorunda kalacağıydı. Telaşa kapılarak Viyana’ya dönmüş ancak doktorlar önemli bir şeyi olmadığını, kısa süre sonra normal olarak duyacağını söyleyerek içini rahatlatmışlardı. Arkadaşının hastalığından Clara’nın da haberi olmuş, temmuz başında gönderdiği mektupta, sağlık durumunu sorarak kendisine dikkat etmesi konusunda onu uyarmıştı.

Clara yaz tatilinin bir bölümünü Güney Tirol bölgesinde geçirmişti; Bach çalıyor, Brahms’ın ve Robert’in yapıtlarını tekrar çalışıyordu. Özellikle *Op. 6, Davidsbündlertänze*’yi bambaşka bir anlayışla yeniden ele almıştı. Bunun en önemli nedeni, tatil boyunca kocasının mektuplarını tekrar okumaya başlamasıydı. Aralarındaki derin bağlılık, birbirlerine yazdıkları o aşk sözcükleri Clara’yı çok etkilemiş, bu konuda günlüğüne şunları yazmıştı: “Kalbim yeniden, bu en asil, en mükemmel insana karşı müthiş bir sevgiyle doldu. Ve yaşadığım kaybın büyüklüğünü derin bir acıyla anladım. Neden ona daha uzun sahip olamadım, onca mücadelenin ardından, böylesine kısacık bir yaşam! Birbirimize duyduğumuz sevginin eşine çok az rastlanır. Nasıl korkunç bir şekilde birbirimizi kaybettik.”²

Bu tarihlerde Clara’nın aklını kurcalayan olaylardan biri de, oğlu Ferdinand’ın romatizma ağrılarının şiddetinden morfin kullanmaya başlaması ve bunun giderek bağımlılık yapmasıydı. Üstelik karısının da sağlık durumu iyi değildi ve birbiri ardına doğan çocuklarının sayısı hızla artıyordu.

Clara doğum gününü, Salzburg’un güneyindeki küçük bir kasabada Berchtesgaden’da kutlamıştı. Brahms’ın ziyarete gelmesi ve çok neşeli olması, moralini düzeltmişti. Yeni uvertürleri piyano başında çalmak hoşuna gitmişti; arkadaşının bestelediklerini herkesten önce görme ayrıcalığına sahip olmak gururunu okşuyordu. Artık altmış bir yaşındaydı ve dönemin alışkanlıklarına göre yaşlı

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 170.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 331.

bir kadın sayılıyordu. Kendisini zaman zaman böyle görsen de, piyano çalmaktan vazgeçmeye hiç niyeti yoktu. Ekim başında Frankfurt'ta verdiği bir konserin ardından, yıllardır sayısız kez seslendirdiği Beethoven'ın *Op. 73, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu*'nu o akşam hiç olmadığı kadar güzel çalmasına kendi de hayret etmiş ve günlüğüne şunları yazmıştı: "Çoğunlukla duygularımın giderek donuklaştığı duygusuna kapılıyorum ama bugün tam tersini hissettim."¹

Frankfurt sanatsal yönden Berlin ya da Viyana kadar hareketli olmasa da, kentte sahnelenen operaları kaçırmamaya gayret ediyordu. *Fidelio*'yu seyrettikten sonra çok etkilenmiş ama anılarında bu yapıtla özdeşleşen Wilhelmine Schröder-Devrient'i hatırlamaktan kendisini alamamıştı. Bir süre sonra Verdi'nin *Aida* operasını ilk kez izlemiş ve günlüğüne şunları yazmıştı: "Yaşlı bestecinin² yeni yollara sapmaya cesaret etmesi ilginç. Bazı bölümleri çok hoşuma gitti ama beğenmediğim kısımlar da var. Ancak gördüklerimin Verdi'ye saygı duymama neden olduğunu söylemem gerek. Bu yaşında yeni arayışlara girişmesi ve bunu yaparken yeteneğini ortaya koyması sıra dışı bir şey."³

1881'in şubat, mart ve nisan aylarını Clara, İngiltere'de geçirmişti. Bu gezisi sırasında "Royal Academy of Music" (Krallık Müzik Akademisi) tarafından şeref üyeliğine seçilmiş, her zaman olduğu gibi başarılı konserler vermiş, çoğu kez dinleyiciler bilet bulamayarak salonun kapısından dönmek zorunda kalmışlardı. Londra'da, henüz on altı yaşında bir İskoç piyanist, ona kocasının *Op. 13, Études symphoniques* (Senfonik Etütler) başlıklı yapıtını çalmış, duydukları Clara'yı çok heyecanlandırmıştı. İskoç bir anne ile Fransız asıllı Alman bir babanın çocuğu olan bu yetenekli delikanlının adı Eugen d'Albert'di; sonraki yıllarda besteci ve piyanist olarak adından sıkça söz ettirecekti. İngiltere yolculuğunun sonu ayrı bir heyecana sahne olmuş, yıllardır Amerika'da yaşayan kızı Elise, kocası ve çocuklarıyla Almanya'ya dönerken Londra'ya uğramış, yolculuğun son bölümünde hep birlikte olmuşlardı.⁴

Aynı tarihlerde Brahms bir kez daha arkadaşı Theodor Bill-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 356.

2. 1813 yılında dünyaya gelen Giuseppe Verdi o tarihte altmış yedi yaşındaydı; *Aida*'yı yaklaşık on yıl önce bestelemiş, *Otello* ve *Falstaff*'ı henüz bestelememişti.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 356, 357.

4. agy. s. 359, 360.

roth'la İtalya gezisine çıkmıştı. Yarımadanın güneyine inip Sicilya'ya dek uzanmışlardı. Roma'dan arkadaşı ve yayımcısı Simrock'a gönderdiği mektupta, "Şimdiye dek yaşadığım en harika ilkbahar; önce Sicilya'da, ardından burada, üçüncüsünü de Viyana'da tadacağım,"¹ diye yazmıştı. Kışın iki uvertürünü Viyana ve Breslau'da seslendirmiş, sonrasında Hollanda'da *Op. 77, Keman Konçertosu*'nun seslendirmelerine katılmıştı. Yaz tatilinde rahatsız edilmeden çalışabilmek için Viyana'ya çok uzak olmayan Preßbaum'a gitmişti. Yeni bir piyano konçertosu üzerinde çalışıyordu. Önceki piyano ve keman konçertosunda olduğu gibi, bu kez de solistin kendisini göstereceği parlak bir yapıt yerine, solo çalgıyla orkestranın iç içe geçtiği senfonik bir yapıya yönelmiş, üç bölüm yerine dört bölümde karar kılmıştı. 1881 yazında tamamlanan *Si Bemol Majör Piyano Konçertosu* (Op. 83), bestecinin yapıtları arasında kısa zamanda önemli bir yer tutacaktı.

Bu yılın Brahms için en önemli olaylarından biri, en yakın arkadaşı Joachim'le bozuşmasıydı. Bir süredir karısından ayrılmayı düşünen Joachim, bu konuda Brahms'ın da kendisine destek olmasını istiyordu. Karısıyla aralarındaki anlaşmazlığın temelinde kıskançlık yatıyordu. Brahms arkadaşının kıskançlığının çoğunlukla yersiz kuşkulara dayandığının farkındaydı ve bunu Amalie Joachim'e yazdığı bir mektupta da dile getirmişti. Mahkeme aşamasında bu belgenin kanıt olarak sunulması ve hâkimin kararında önemli bir etki yapması, Joachim'i çok yaralamıştı. Eski dostluklarına dönebilmeleri için uzun bir süre gerekecekti.

Brahms, yeni konçertosunu orkestra eşliğinde duymak için can atıyordu. Bir süredir Meiningen Orkestrası'nın şefliğini üstlenen Hans von Bülow son zamanlarda onu sık sık orkestrasıyla çalışmak için davet ediyordu. Tanışıklıkları yıllar öncesine dayansa da, Bülow uzun süre Wagner'in en yakınındaki isimlerden biri olarak Brahms'tan uzak duruyordu. Liszt'in kızı olan karısı Cosima'nın Wagner'le ilişkisi, evliliklerini sonlandırınca Brahms'la yakınlaşmışlardı. Bülow kısa süre önce Saksonya-Meiningen Dukalığı'ndaki saray orkestrasının yöneticiliğine getirilmiş, sanata büyük destek veren Dük II. Georg'un kendisini desteklemesiyle kısa sürede topluluğu Avrupa'nın en iyileri arasına sokmayı başarmıştı. Brahms, ilk seslendirmesi Budapeşte'de yapılacak *Si Bemol*

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 172.

Majör Piyano Konçertosu'nu (Op. 83) önce Meiningen'de prova etmişti. Kasım başında Budapeşte'deki konser sonrasında, ay sonunda yeniden Meiningen'e gelmiş ve konçertosunu bir kez de burada çalmıştı. Bu süre zarfında Clara'ya uğramayı ihmal etmemişti. Konçerto Clara'nın çok hoşuna gitmişti; ama onu asıl sevindiren, arkadaşının kazandığı bu başarıları kocasıyla birlikte yirmi beş yıl önce öngörmüş olmalarıydı.

1882 başında Fransız piyanist ve besteci Camille Saint-Saëns, Frankfurt'ta bir konser vermişti. Brahms'tan iki yaş küçüktü ve Schumann'ın yapıtlarına hayranlığıyla tanınıyordu. Frankfurt konserinde, programını tamamladıktan sonra dinleyicilerin ısrarlı alkışları üzerine Schumann'ın *Op. 22, Sol Minör Sonatı*'ndan bölümler seslendirmişti. Ancak Clara onu, Liszt ve Wagner yandaşı olarak gördüğü için izlenimleri çok olumlu değildi. Günlüğüne, "Büyük bir teknik beceri," diye yazdıktan sonra şunları eklemişti: "Ama bu piyano çalmak değil, ip üstünde dans etmek."¹ Sonraki aylarda dinlediği Çaykovski'nin bir orkestra eserinin ardından besteci için, "Oldukça yetenekli," yorumunda bulunmuştu. Ancak asıl ilginç, hiç hoşlanmamasına rağmen nisan ve mayıs aylarında üst üste Wagner'in *Das Rheingold* (Ren Altını) ve *Die Walküre* operalarını ikişer kez seyretmesiydi. İlk *Rheingold* temsili sonrasında, "Bütün gece bataklıkta dolaşıyormuşum gibi geldi. Operanın iyi bir yanı var: İnsan bakır nefesliler tarafından, diğer yapıtlarında olduğu gibi, sağır edilmiyor. (...) Kadın oyuncuların bütün yapıt boyunca şarkı söyledikleri neredeyse tek bir ölçü bile yok, yalnızca sahnede duruyorlar. (...) Bizden sonra gelen kuşaklar tüm dünyayı etkisi altına alan böylesi bir sapkınlık karşısında nasıl hayrete düşecekler,"² diye yazmıştı. Ancak bütün bu olumsuz fikirlerine rağmen mayıs ayı içinde, özellikle herkesin Wagner'in yapıtlarındaki orkestrasyondan övgüyle bahsetmesi üzerine, *Das Rheingold* ve *Die Walküre*'yi yeniden izlemiş, sürekli yinelenen bazı ilginç efektlerden başka bir şey bulamamıştı; bu bölümler ona Mendelssohn'un, Schumann'ın ve Heinrich Marschner'in yapıtlarını anımsatmıştı.³

Brahms, 1882 yazını iki yıl önce olduğu gibi yine Bad Ischl'da geçirmişti. Yaz başında adeta kıştan kalma günler yaşamış, yağ-

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 334.

2. agy. s. 335, 336.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 362, 363.

mur hiç kesilmeden yağmıştı. Sonrasında havanın açması bestecinin alışık olduğu gündelik rutinine geri dönmesini sağlamış; uzun yürüyüşler, yapıtları için gereksinim duyduğu esini ona kazandırmıştı. Bu yazın önemli meyveleri olarak *Do Majör Piyanolu Üçlü* (Op. 87), *Fa Majör Yaylı Beşli* (Op. 88) ve Goethe'nin dizeleri üzerine bestelenen *Gesang der Parzen* (Op. 89, Parkaların¹ Şarkısı) başlıklı yapıt öne çıkıyordu. Clara özellikle üçlüyü çok beğenmişti. Noel öncesinde, yapıtı çalışmak için iki arkadaşını evine çağırmış, çalmaya başladıktan kısa süre sonra kapı açılmış ve içeri Brahms girmişti. Clara'nın sevincine diyecek yoktu; Brahms'ın gelmesi, Noel'in neşeli geçmesini sağlamıştı. Arkadaşının beraberinde getirdiği Bizet'nin *Carmen* operasının piyano uyarlaması da çok hoşuna gitmiş, müziği ve özellikle çalgılamayı övgüye değer bulmuştu.

Sona ermekte olan 1882'nin Clara için en önemli iki olayı; uzun yıllardır planlayıp bir türlü gidemediği İtalya'ya bir gezi yapması ve Frankfurt'ta oturduğu evi satın almasıydı. Artık yaşlandığını kabul etmiş ve bu kente bağlanmaya karar vermiş gibiydi. Eugenie Schumann yıllar sonra kaleme aldığı anılarında, Frankfurt'taki gündelik yaşamı şöyle anlatmıştı: "Gündelik yaşamımız, diğer yerlerde olduğu gibi, Frankfurt'ta da kesin kurallarla belirlenmişti. Kahvaltıda masa başında otururken annem genelde kendisine gelen mektupları okur, hatta çoğunlukla yüksek sesle okuyarak yazılanları bizimle paylaşırdı. Hatırladığım kadarıyla bizimle paylaşmadığı mektup yok gibiydi, aynısını bizden de beklerdi. (...) Kahvaltıdan sonra yazması gerekenlerle ilgilenir, biraz piyano çalışır ve saat on buçukta derse başlardı. Dersten sonra yürüyüşe çıkardı. (...) Yemekten sonra dinlenirdi; zaman içinde, önceki yıllarda yapmadığı bir alışkanlık geliştirdi ve gazetelerde yayımlanan tefrika romanları okumaya başladı. Okuduklarının öyle etkisinde kalırdı ki, çoğunlukla gün boyu bunları anlatırdı. (...) Saat dört ile beş arasında çalışır, ardından çay saatinde konuklarını kabul ederdi. Her gün çok sayıda ziyaretçisi olurdu. Konuklar gidip yalnız kaldığımızda yazı masasının başına geçer, ben de yanına otururdum. Bana içini döker, endişelerinden bahsederdi. Sıklıkla ölümü ve bizden nasıl ayrılacağını düşünürdü. Onu teselli etmeye çalışırdım. (...) Son yıllarında *whist* öğrenme-

1. Parkalar. Roma mitolojisinde kader ve ölümü simgeleyen tanrıçalardı.

si onu heyecanlandırmıştı; günün yorgunluğunu kâğıt oynayarak gidermeye çalışırdı.”¹

1883 başında geçirdiği ufak bir kazaya rağmen konserlerini sürdürmeye gayret ediyordu. Şubat ayında gittiği Berlin’de Wagner’in Venedik’te öldüğü haberini almıştı. Müziğine bir türlü ısınmadığı, çoğunlukla kendisine düşman olarak gördüğü besteci, 13 Şubat 1883’te, yetmiş yaşında bu dünyadan ayrılmıştı. Ölüm haberini aldıktan kısa bir süre sonra, Wagner yandaşı olmakla suçladığı Hermann Levi’ye gönderdiği mektupta elinden geldiğince onu teselli etmeye çalışmış, “Wagner’i görmek için Venedik’e gittiğinizi duydum, bunun hatırası sizi rahatlatacaktır. Umarım bu kayıp sizi fazla etkilemez; işiniz, sanatınız en iyi yardımcınız olacaktır,”² diye yazmıştı. Wagner’in kaybı en çok Hans von Bülow’u etkilemişti. Şubat ayında konserler vermek için Meiningen’de bulunan Brahms, Venedik’ten gelen acı haberin arkadaşını nasıl perişan ettiğini kendi gözleriyle görmüştü. Çalışamayacak duruma gelmiş, sinirleri bozulmuş ve kenti terk ederek bir süre dinlenmişti. Wagner’in ölümü Brahms’ı da etkilemişti; her ne kadar müzik çevrelerinde karşı cephelerde yer aldıkları düşünülse de, onun müziğe getirdiği yenilikleri görmezden gelmiyor, Clara gibi kalıcı bir kin beslemiyordu. Bu nedenle cenaze merasimine bir çelenk göndermiş ancak Wagner yandaşlarının çiçeğine sinirlendiğini öğrenince, “Bağnazlığın ve tek taraflı düşüncenin bu boyuta ulaşması hayret verici bir şey,”³ diye söylenmekten kendisini alamamıştı.

1883 Mayıs’ında Brahms, Köln’deki festivalde kısa süre önce bestelediği *Piyano Konçertosu*’nu (Op. 83) seslendirmiş sonrasında da tatilini uzun süredir uzak kaldığı Ren Bölgesi’nde geçirmeye karar vermişti. Wiesbaden’da bulunduğu süre içinde, günümüzde yapıtları arasında en tanınmışlarının başında yer alan *Fa Majör 3. Senfoni*’yi (Op. 90) bestelemişti. Yaz aylarında, yılbaşında Krefeld’de verdiği konser sırasında tanıştığı şarkıcı Hermine Spies’le yeniden karşılaşmak Brahms’ın çok hoşuna gitmişti. İlk duyduğu andan itibaren sesine hayran olduğu kadın, o tarihlerde yirmi altı yaşındaydı, Brahms ise birkaç ay önce ellisini tamamlamıştı. Wiesbaden’daki dostları onun sık sık evlenme konusunu

1. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 660, 661.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 370.

3. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 180.

açtığına, önceki yıllarda neden bir yuva kuramadığı üzerine görüşler ileri sürdüğüne tanık olmaya başlamışlardı. Temmuz ayında Brahms ve Hermine, Koblenz'deki bir festivale katılmış, genç kız burada *Op. 53, Alto Rapsodisi*'ni seslendirmiş ve günlüğüne, "Meslek yaşamımın en mutlu anlarından biri, Brahms'ın yönetiminde söylemek olağanüstü bir şey,"¹ diye yazmıştı. Etrafındakilere bir şey söylemese de Brahms, Hermine'ye âşık olmuştu; sonraki yıllarda genç kız yakın çevresine şaka yollu bir ifadeyle, yaşamındaki "Johannespasion"dan² bahsetmişti. Brahms, yaşadıklarını bir kez daha yapıtları aracılığıyla anlatmaya kararlıydı. *Op. 96* ve *Op. 97* numarasıyla yayımlanan *lied*'lerden başka *Fa Majör 3. Senfoni*'de de 1883 yazının izleri vardı. Yeniden âşık olmak, belki Clara'yla yaşadıklarını da tekrar düşünmesini sağlamıştı.

13 Eylül'de Baden-Baden'da Clara'yla doğum gününde buluştuğunda neşesi yerindeydi. Genellikle havadan sudan konuşmuşlar, Brahms laf arasında yeni bir senfoni bestelemekte olduğundan bahsetmiş, bu durum Clara'nın çok gücüne gitmişti. Her zaman yeni yapıtlardan ilk o haberdar olduğu için kendisini ayrıcalıklı bir konumda görmeye alıştığından, Brahms'ın bu davranışına bir anlam verememişti. Senfoninin ilk seslendirmesi 2 Aralık 1883 günü Viyana'da, Hans Richter yönetimindeki Viyana Filarmoni Orkestrası tarafından yapılmış, Wagner taraftarlarının protesto çabalarına rağmen önemli bir başarı kazanmıştı.

Clara yeni senfoniye 18 Ocak 1884'te Wiesbaden'daki konserde dinlemiş, günlüğüne "yeni bir başyapıt" olduğunu yazmıştı. Ocak sonuna doğru yapıtın iki piyano uyarlamasını kızı Elise'yle defalarca çaldıktan sonra ilk duyuşta dikkatinden kaçan pek çok detayın farkına varmış ve hayranlığı iyice artmıştı.³ Senfoni aklını öylesine meşgul etmeye başlamıştı ki, sonunda 11 Şubat 1884'te kaleme aldığı uzun bir mektupla neler düşündüğünü Brahms'a yazmaya karar verdi: "Bu satırların seni nerde bulacağını bilemiyorum ama yine de yüreğimde birikenleri sana anlatmayı daha fazla geciktiremeyeceğim. Olağanüstü yaratınla mutluluk dolu saatler geçirdiğimi söylemem gerek (Elise'yle birçok kez çaldık.) Nasıl bir yapıt, nasıl bir şiirsellik, tümünde nasıl bir

1. agy. s. 182.

2. Brahms'ın ön adının "Johannes" olmasına ve *passion* sözcüğünün "tutku" anlamında kullanılmasına vurgu yapmıştır.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 372, 373.

uyum var. Bütün bölümler aynı kalıptan çıkmış, tek bir yüreğin çarpması gibi, her bir bölüm ayrı bir mücevher. İnsan başından sonuna dek kendisini gizem dolu sihirli bir orman yaşamının içinde buluyor. En çok hangi bölümü sevdiğimi söyleyemeyeceğim. İlk bölümde doğan günün parlaklığı beni etkiledi. Ağaçların arasından süzülen güneş ışıkları gibi. Her şey yaşam dolu, her şey neşeyle nefes alıyor, son derece sevimli. İkinci bölüm saf bir idil. Ormandaki küçük şapelde dua edenlere kulak misafiri oldum. Yatağında akan derecik, böceklerin ve sineklerin oyunu. (...) Üçüncü bölüm bana bir inci gibi geliyor. Ama gri bir inci, sanki hüznün dolu bir gözyaşıyla ıslanmış. Sondaki modülasyon olağanüstü. Onu mükemmel bir şekilde son bölüm izliyor; tutkuyla yükseliyor, önce insanı heyecanlandırıp hemen ardından sakinleştiriyor. En sonunda ise aydınlanma. (...) Bu senfoniyi böylesine iyi tanıyıp bu denli keyfini çıkarabilecekken burada dinleyemeyecek olmama çok üzülüyorum.”¹

Clara yapıtın barındırdığı duygu yoğunluğunun farkına varmıştı. Kısa zamanda senfoninin en tanınmış bölümü olacak “Poco Allegretto” başlıklı üçüncü bölümü için, “Sanki hüznün dolu bir gözyaşıyla ıslanmış,” benzetmesini yapması, Robert’in müzik yazılarından öğrendiklerini ne denli ustalıkla kullandığının en iyi kanıtıydı. Yapıt hakkında yazılanlar, özellikle ilk yıllarda, Clara’nın satırları kadar övgü dolu ve şiirsel olmamıştı. Çoğunlukla ilk bölümün başında duyulan ilk üç akorda yer alan “fa”, “la bemol” ve “fa” sesleri, Almanca notalamadaki karşılıkları² göz önüne alınarak Brahms için yeni bir motto yaratılmış ve Joachim’in sıklıkla kullandığı “F.A.E”, yerine “F.A.F”, yani “Frei aber Froh” (Özgür ama Neşeli) ifadesinin vurgulanmak istendiği öne sürülmüştür. Senfoninin 30 Kasım 1884 tarihli seslendirmesini dinleyen ve o tarihte yirmi dört yaşında olan, sonraki yılların tanınmış bestecilerinden Hugo Wolff, kaleme aldığı eleştiri yazısında Brahms’ı özgün olamamakla suçlamıştı. Müzik hakkındaki görüşleri çoğu zaman Brahms’la hiç uyuşmayan ünlü filozof Friedrich Nietzsche yapıtı, “Beceriksizliğin melankolisi” diye tanımlamıştı. Joseph Joachim sonraki yıllarda, yapıtta Hero ve Leandros’un aşk öyküsü-

1. Floros/Schmidt/Schubert, *Johannes Brahms, Die Sinfonien, Einführung und Analyse*, s. 175, Schott Verlag, 1998.

2. Fa: F, La bemol: As, Fa: F. La bemol’un karşılığı olan “As”ın, yalnızca “A” harfi kullanılmıştır.

nün anlatıldığını söylemişti. Brahms ise senfoniyle ilgili tek bir söz etmemiştir.¹

1884 Şubatı'nda Clara'nın günlüğüne yazdığı kısa bir not, onun artık uzun süren konserlere tahammülü kalmadığını gösteriyordu. Önceki yıllarda sonu gelmeyen programlarla seyirci karşısına çıkışını unutmış gibiydi. Uzun programlardan dolayı şefleri suçluyor; Mendelssohn'u ve Schumann'ı bunların dışında tutmaya özen gösteriyordu: "Şefler tam bir tiran haline geldi. Bageti ellerine aldıklarında merhametten eser kalmıyor. Yalnızca en büyükleri, Mendelssohn ve Schumann gibi zeki müzisyenler seyirciyi nasıl mutlu edeceklerini biliyorlar. Onların yönettiği konserler asla uzun olmazdı. Robert daima programların süresini hesaplar, hiçbir konserin ara dâhil iki saati aşmamasına özen gösterirdi. Babam da bunu benim gençlik günlerimde bir kural olarak koymuştu. Şimdi artık yalnızca niceliğin önemi var."²

1884'ün Mart ve Nisan ayları Londra'da geçmişti. Bu kez sağlık sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştı; onun turnede olduğu bir sırada, Brahms'ın 3. *Senfoni*'sinin Frankfurt'ta çalınacak olmasına çok üzülmüştü. Almanya'ya dönüşünde Pauline Viardot ile karşılaşmak ve onu hiç değişmemiş bulmak hoşuna gitmişti. Brahms, 1884 yazını Steiermark bölgesinde dağların arasındaki Mürzzuschlag'da geçirmişti. Viyana'dan çok uzak olmayan bu sakin kasaba, onun çalışması için ideal bir yerdi. Yeni bir senfoni üzerinde çalışmaya başlamış ama orada kaldığı süre boyunca yapıtı tamamlamayı başaramamış, son noktayı koyabilmek için gelecek yazı beklemeye karar vermişti. Sonbahar aylarında Meininger Orkestrası'nın Hans von Bülow'la Budapeşte ve Viyana'da verdiği konserlere Brahms da katılmış, *Op. 90, Fa Majör 3. Senfoni* ve her iki piyano konçertosu programda yer almıştı. Konçertoları bazen Bülow, bazen de Brahms seslendirmiş, solist olmayan orkestrayı yönetmişti.

Brahms için yoğun bir tempoda ve birbiri ardına gelen başarılarla geçen aylar, Clara'nın sağlık sorunlarıyla daha sık uğraşmaya başladığı bir döneme denk gelmişti. Son zamanlarda duyma yetisinde baş gösteren bir gerileme, müzik dinlemekten eskisi kadar zevk almasını engellemeye başlamıştı. Çoğunlukla konserlerinde aynı yapıtları seslendirdiği için kendi çaldığı zamanlar bu durum

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 187-189.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 373.

önemli bir sorun olarak karşısına çıkmıyordu. Ama yeni yapıtlar dinlemek, onlar hakkında ilk duyuşta bir yargıya varmak istediğinde kimi zaman çok zorlanıyordu. Hastalığın yanı sıra yakın çevresinde yer alan dostlarının ölüm haberleri onu üzüyor, artık sıranın kendisine geldiği endişesine kapılıyordu. 1885 Mayıs'ında Ferdinand Hiller'in kaybını öğrenmek onu derinden sarsmıştı. Aynı tarihlerde Robert'in mektuplarının bir bölümünün yayımlanması için kocasının gençliğinde yazdıklarını yeniden okuyup gözden geçirmeye başladığı için Hiller'in kaybı, eski anıları daha fazla hatırlamasına neden olmuştu. Mektupların seçimi konusunda çok titiz davranmaya kararlıydı. Schumann'ın evlenmeden önce annesine ve arkadaşlarına yazdığı mektupların bir bölümünü ve kendisine gönderdiği tutku dolu aşk mektuplarını seçmişti. Günlüğüne, bu belgelerin kişiye özel olduklarını ve başkalarının onları okuyacak olduğunu düşünmenin bu yönlerini iyice açığa çıkardığını yazmıştı. Yine de, kendi denetiminden geçmiş bir Robert Schumann imajının yerleşebilmesi için bu özel belgeleri herkesle paylaşmaya hazırdı.

1885 yazında Brahms bir kez daha Mürrzuschlag'a gitmişti. Bir önceki yıl iki bölümünü tamamladığı yeni senfoni, ağustos ayına doğru bitme aşamasına gelmişti. Son dönemlerde sıklıkla yaptığı gibi bestelediği yapıtlarından yakınlarına fazla bahsetmemişti. Yaz sonuna doğru Hans von Bülow'a gönderdiği mektupta, "Ne yazık ki, bestelemeyi çok istediğim piyano konçertosunda bir sonuca varamadım. Ama önümde bazı ara müzikleri duruyor, insanlar genelde bunların bir araya gelmiş hallerini senfoni olarak adlandırıyor," diye yazmış ve yeni yapıtının herkes tarafından kolayca anlaşılmayacağını tahmin ettiği için şu satırları da eklemeyi ihmal etmemişti: "Korkarım bu yeni yapıt, buraların ikliminden biraz etkilendi; çünkü burada kirazlar yenilebilecek lezzette olmuyor."¹

Brahms tahmininde yanılmamıştı; sonbaharda Viyana'ya döndüğünde, yapıtın piyano versiyonunu gösterdiği yakın dostları, senfoniye çaldırmamasını öğütlemişlerdi. Ama o bestelediklerini bir kez de orkestradan duymaya kararlıydı. Aklında yine Hans von Bülow'un yönetimindeki Meiningen Orkestrası vardı. Ekim ortasında bu kente giderek provalara başlamış ayın yirmi beşinde ger-

Brahms, yaşamının son yıllarında.
Max Kalbeck Koleksiyonu.

çekleşen konser seyircinin büyük ilgisiyle karşılaşmıştı. Bu konserin müzik tarihi açısından bir başka önemli yanı da, o tarihten kısa bir süre önce Hans von Bülow'un yardımcılığına atanan genç bir delikanlının büyük bir heyecanla Brahms'ın kente gelmesini bekliyor olmasıydı. Bülow'un yeteneğini takdir ettiği bu gencin adı Richard Strauss'tu. Brahms'tan yaklaşık otuz yaş küçük olan delikanlı kısa süre sonra hem bestecilik hem de orkestra şefliği alanında adından sıkça söz ettirmeye başlayacaktı. Brahms, Meiningen'de bulunduğu süre içinde Strauss'un bestelerini incelemiş, ona Schubert'in eserlerindeki yapıyı örnek almasını öğütlemişti. Brahms'ın yönettiği *Mi Minör 4. Senfoni*'nin (Op. 98) ilk kez seslendirildiği konserde ayrıca bestecinin *Op. 77, Keman Konçertosu* ve *Op. 80, Akademik Festival Uvertürü* de yer almıştı. *Uvertür*'de Hans von Bülow ve Richard Strauss da orkestra üyelerinin arasına karışmış, yapıtaki vurma saz partilerinden bazılarını çalmışlardı.¹

Yeni senfoni, Meiningen'den sonra Ren bölgesindeki kentlerde birbiri ardına seslendirilmiş çoğunlukla seyircinin ilgisiyle kar-

1. Walter Deppisch, *Richard Strauss*, s. 33-34, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1975.

şlaşmıştı. Yapıtı 1886 Martı'nda Frankfurt'ta dinleyen Clara, konser öncesindeki provalara da katılmayı ihmal etmemişti. Duyduklarından çok etkilenmekle birlikte günlüğüne, "Müzikten anlayanların yaklaşımı sıcak, seyircininki soğuktu. Bu senfoninin izleyiciler için en zoru olacağını zannediyorum. Orkestrasyon bakımından Wagner'in yöntemlerinin izine rastlamak beni çok şaşırttı,"¹ diye yazmıştı. *Mi Minör 4. Senfoni*, Viyana'daki seslendirilmesinde de Brahms karşıtlarının alaycı yaklaşımlarına konu olmuş, yapıtın başında duyulan temayı, "*es fiel – ihm wie – der mal – nichts ein*"² sözleriyle bir şarkı gibi mırıldanarak yapıtta hiçbir yeniliğin olmadığını vurgulamaya çalışmışlardı.³ Hugo Wolff bu kez de dinlediklerinden tatmin olmamış, kaleme aldığı eleştiri yazısında şu ifadeye yer vermişti: "Tıpkı sevgili Tanrı gibi, Brahms'ın da sanat yapıtından anladığı, hiçlikten bir şey yaratmak." Oysa Brahms yeni yapıtında, özellikle son bölümünde, çok ilginç bir yapı kullanmış, girişte duyurduğu tema üzerine birbirine bağlı otuz bir çeşitleme bestelemişti. Temayı, Bach'ın *BWV 150*, "Nach dir, Herr, verlanget mich" (Ya Rab, bütün varlığımla sana yaklaşıyorum) sözleriyle başlayan kantatından almış ve bunu Barok Dönem alışkanlıklarına sadık kalarak bir *chaconne* olarak işlemişti. Bach'ın ve çağdaşlarının ustalıklı kullandıkları bir çeşitleme biçimi olan *chaconne* hiç değişmeden sürekli yinelenen bas temasından yola çıkarak olabildiğince zengin bir çeşitleme yapısına ulaşmayı gerektiriyordu. Brahms o tarihlerde ciltler halinde yayımlanan Bach'ın yapıtlarının toplu basımına abone olmuştu ve senfoniye bestelediği dönemde bu kantatın da içinde yer aldığı cilt yeni yayımlanmıştı.⁴

Clara, Frankfurt'ta Brahms'ın yeni senfonisini dinlemesinin hemen ardından Londra'ya gitmişti. Önceki yıllarda olduğu gibi konserleri İngilizlerin ilgisini çekiyor, kalabalık bir seyirci kitlesi onu izlemek için salonları dolduruyordu. Son zamanlarda sıklıkla kullandığı bir ifadeyi bu kez de yinelemiş, Beethoven'ın *Op. 53, Do Majör Piyano Sonatı*'nı ("Waldstein"); günlüğüne, hiç olmadığı kadar iyi çaldığını yazmıştı. Başarıyla geçen her konser, onun için artık, "Hiç olmadığı kadar iyi," anlamına gelmeye başlamıştı; sanki

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 385.

2. (Alm.) Bir kez daha hiçbir esin gelmemiş.

3. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 234.

4. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 202, 198.

kendi kendisine her an tökezlemeyi, başarısız olmayı bekler gibiydi. 29 Mart'ta kaleme aldığı Beethoven'ın sonatıyla ilgili değerlendirmesinin hemen ardından, 1 Nisan'da günlüğüne, yıllar önce bestelediği *Op. 20, Fa Diyez Minör Çeşitlemeleri* için, "Hayatımda hiçbir yapıt bana böylesine güç gelmemiştir," diye yazmıştı.¹

Clara, 1 Ağustos 1886'da günlüğüne şunları yazmıştı: "Dün, 31 Temmuz'da Franz Liszt, Bayreuth'ta öldü. Böylece, bu dünyaya ender gelen insanlardan biri daha mezara taşındı. (...) Olağanüstü bir piyano virtüözü ancak onu izlemek isteyen gençler için tehlikeli bir örnekti. Yetişmekte olan çalgıcıların hemen hepsi onu taklit etti ama duygudan, dehadan ve zarafetten yoksun oldukları için yalnızca birkaç tane kusursuz tekniği olan kişiye karşılık bir sürü karikatür ortaya çıktı. Ayrıca Liszt kötü bir besteci idi. (...) Nezaketi ve ustalığıyla daima insanların başını döndürmeyi ve yapıtlarını çaldırmayı başardı."²

Brahms, 1886'nın yaz aylarını İsviçre'de Thun'da geçirmiş ve yoğun bir şekilde oda müziği yapıtları bestelemişti. Bunların içinde özellikle *La Majör Keman Sonatı* (Op. 100) ve *Do Minör Piyanolu Üçlü* (Op. 101) anlatım gücü bakımından onun en başarılı yapıtlarından kabul edilmektedir. *Keman Sonatı*'nda, tıpkı aynı çalgı için bestelediği bir önceki yapıtında olduğu gibi, çıkış noktası olarak kısa süre önce şarkıcı Hermine Spies'e gönderdiği bir *lied*'i kullanmıştı (Op. 97, No. 5, "Komm Bald" [Hemen Gel]). Brahms'ın *Keman Sonatı*'nın notalarını incelemesi için gönderdiği Elisabeth von Herzogenberg, yapıtla ilgili görüşlerini çok kısa ve öz bir şekilde şöyle ifade etmişti: "Bütün fotoğraflarınızdan daha çok size benziyor."³ Clara ise *Do Minör Üçlü*'nün (Op. 101) etkisinden kurtulamamıştı: "Şimdiye dek Johannes'in hiçbir yapıtı beni böylesine heyecanlandırmamıştı. İkinci bölüm öylesine yumuşak ve şiirsel işlenmiş ki... Bu akşam onu çaldığım için uzun zamandır olmadığım kadar mutluyum."⁴

1887 yazı, ilişkileri açısından sorunlu bir sürece sahne olmuştu. Brahms önceki yıl olduğu gibi tatil için Thun'u seçmiş, Haziran içinde Köln'e giderek oradaki festivalde *Op. 101, Do Minör Üçlü*'yü seslendirmişti. Her zaman yaptığı gibi, dönüşte Frankfurt'a uğra-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 385.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 339, 340.

3. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 217.

4. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 340.

muş ve Clara'yı ziyaret etmişti. Ancak genellikle her ikisi için de oldukça keyifli geçen karşılaşmalar bu kez farklı şekilde gelişmiş ve bilinmeyen bir nedenden ötürü önceki yıllarda yazdıkları mektupları birbirlerine iade etme kararı almışlardı. Altmış sekiz yaşındaki Clara ile elli dört yaşındaki Brahms'ın yirmi beş yıla yaklaşan ilişkilerinin geçirdiği evreler göz önüne alındığında bu kararın nedenini anlamak ve bu kararı uygulamak ikisi için de güçtü. Clara geri göndermeden önce Brahms'ın yıllar içinde yazdığı tutku dolu satırları okumaya başlamış ve kendisini kötü hissetmişti. 23 Temmuz 1887'de gönderdiği mektupta şunları yazıyordu: "Bu aralar yalnızca mektuplarınla yaşıyorum; hüznü dolu bir sevinç. Neler hissettiğimi sözcüklerle anlatmak mümkün değil. (...) Bu mektupları geri vermek benim için seninle vedalaşmak demek. (...) İçlerinde senin bütün bir yaşamöykünü barındırıyorlar; bir sürü ilginç düşüncen ve yargın da var. Biyografini yazacaklar için paha biçilmez bir hazine. Bunlardan önce faydalan, sonrasında da yok et; çünkü aramızda yaşanan güzel, zaman zaman da üzücü olaylar yalnızca bizi ilgilendirir; kimsenin bilmesi gerekmez."¹

Brahms ağustos ayında gönderdiği yanıtta şunları yazmıştı: "Mektuplarını sana yolladım ama öncesinde okuyacak cesaretim yoktu; çünkü okumaya başlarsam yollayamamaktan korkuyordum. Ama sen oyunbozanlık yaptın ve bana göndereceğin yerde okumaya başladın."² 16 Ekim'de Clara mektuplar konusunda günlüğüne şunları yazmıştı: "Brahms uğradı. (...) Onunla mektuplarını iade etme konusunda konuştum; çünkü benim için onlardan ayrılmak çok zor olacak. Ayrıca düşünülmesi gereken başka konular da var. O ölse mektuplar uygun olmayan insanların eline düşebilir oysa çocuklarım, benim ve onun isteklerini en düzgün şekilde yerine getirirler. Benim tüm mektuplarımı vermek üzere yanında getirmiş; benim de karşılığında aynısını yapmam gerekir ama ona başka bir öneriyi de dikkate alması için yalvardım. Onun sanatsal ve kişisel hayatı hakkında her şeyi çıkartmayı önerdim, geriye her biyografi yazarının isteyeceği bilgiler ve onun en doğru portresi kalsın, istiyordum. Bütün bunları derleyip yazdıktan sonra mektupları ona verecektim, istediği gibi yok etmesi için. Fakat dinlemedi bile. Sonunda ben de gözyaşları içinde hepsini ona teslim ettim."³

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 222, 223.

2. agy. s. 223.

3. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 393.

Brahms, mektuplarının bir bölümünü öfkeyle dönüş yolunda Ren Nehri'ne atmış; Clara ise çocuklarının ısrarı üzerine, 1858'den sonrakileri saklamayı kabul etmişti. Böylece aralarındaki ilişkisinin en önemli tanıkları ortadan kalkmış oluyordu. Ancak Brahms'ın yapıtlarının büyük bir bölümü, bu tutkunun boyutunu tüm açıklığıyla gözler önüne sermeye devam ediyor.

1887'nin bir başka önemli olayı Brahms ve Joachim arasındaki soğukluğun ortadan kalkmasıydı. Büyük olasılıkla Clara'yla yaşadıklarının etkisiyle, Brahms eski dostunu yeniden kazanmaya karar vermişti. Zaten o yaz üzerinde çalıştığı yeni yapıtının şekillenmesinde Joachim'le barışma isteğinin de rolü vardı. Brahms, *Keman ve Viyolonsel İçin İkili Konçerto*'sunu (Op. 102) tamamladığında arkadaşına bir kart göndererek onun fikirlerine sanatsal yönden gereksinim duyduğunu yazmıştı. Bir süre sonra, Clara'nın da aracılığıyla Baden-Baden'da buluşmuşlar, viyolonselci Robert Hausmann'la birlikte yapıtı çalmışlardı. Brahms bunca yıldır ayrı kaldığı arkadaşını ne denli özlediğini şu sözlerle dile getirmişti: "Şimdi yaşamımda son yıllarda eksik olan ama bir türlü ne olduğunu anlayamadığım şeyin farkına vardım. Yokluğunu hissettiğim, Joachim'in kemanının sesiymiş." Clara ise yapıtın Wiesbaden'daki seslendirmesinin ardından 17 Kasım'da günlüğüne şunları yazmıştı: "Bana göre keman ve viyolonseli birlikte solist olarak kullanmak çok iyi bir düşünce değil. (...) Konçertonun geleceğinin çok parlak olduğunu sanmıyorum. Kompozisyon olarak çok ilginç ve zekice şeyler var. Ama başka yapıtlarında olan taze ve sıcak esintiye rastlanmıyor."¹

Sonbahar aylarında yaşanan yeni bir kayıp, Jenny Lind'in ölümü, Clara'yı çok üzmüş; tekrar kendi sonunu düşünmeye başlamasına neden olmuştu. 1888 Şubatı'nda on dokuzuncu kez İngiltere'ye gittiğinde bunun artık son gidişi olmasına karar vermiş ve büyük başarılar kazandığı Londra sahnelerine veda etmişti. Bu kararı almasında Robert'in *Op. 9, Carnaval*'ını o güne dek çalmadığı kadar iyi çalmış olmasına inanmasının önemli bir payı vardı. İlerleyen yaşına rağmen böylesine bir kusursuzluğa ulaştığı anda son noktayı koymak istemişti.

1888, Clara için ailevi sorunların yeniden ön plana çıktığı bir yıldı. Oğlu Ferdinand'ın giderek bozulan sağlığı sürekli doktor

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 230, 231.

kontrolünde yaşamasını gerektirmeye başlamış, Clara olayın maddi yönünü planlamak zorunda kalmıştı. Oğlunun bakımı için gereken meblağın yanı sıra, torunlarının geleceğini de düşünmek zorundaydı. İlerleyen yaşı ve giderek bozulan sağlığı, eski günlerdeki gibi yalnızca kendi konserlerinden elde edeceği gelire güvenmesini güçleştiriyordu. Gerçi Schumann'ın yapıtlarının basımından belirli bir kazanç sağlıyordu ama bu yetişmeye-bilirdi. Clara'nın maddi yönden güç durumda olduğunu fark eden Brahms harekete geçmiş ve torunlarının masraflarına katkı yapmak için 10.000 *mark*¹ göndermişti. Bu konularda Clara'nın ne denli hassas olduğunu bildiğinden uzun bir mektup yazarak gerekçelerini sıralamıştı. Yapıtlarından elde ettiği gelirin iyi olduğunu, ardında mirasını bırakacağı kimse olmadığını, korkusundan parayı önce, "adını açıklamayan bir hayranı" olarak göndermeyi düşündüğünü anlatmıştı. Clara, arkadaşının teklifine teşekkür etmekle birlikte o an için acil bir ihtiyacı olmadığını söyleyerek parayı almamış; ancak Brahms ekim ayında yeni bir mektupla teklifinde ısrarcı olunca onu gücendirmemek için gönderdiği meblağı kabul etmişti.

1888, Clara'nın konserlerine başlamasının altmışıncı yılıydı. Ekim sonunda Frankfurt'taki konservatuvarda, on yıl öncekinden daha görkemli bir tören düzenlenmiş, yaşadıkları onu çok duygu-landırmıştı. Avrupa'nın her köşesinden gelen tebrik telgrafları, kutlama mesajlarının anlamı büyüktü; durup dinlenmeden geçen altmış yılın boşa gitmediğinin en iyi kanıtıydı. Kasım ayında Brahms'ın yolladığı yeni yapıtını romatizması iyice ilerlediği için kendi çalamamıştı. Söz konusu yapıt, bestecinin yaz aylarında tamamladığı *Re Minör Keman Sonatı* (Op. 108) idi. Kendi çalamasa da önünde duran notaları mutlaka duymak istiyordu; bu nedenle kızı Elise ve bir kemancı arkadaşından sonatı çalmalarını rica etmişti. Yıl sonuna doğru sağlığı biraz düzelince hemen piyano-nun başına geçmiş ve yapıtı çalışmaya başlamıştı. Eski gücünü kaybettiği için yoruluyor, on beş dakikadan fazla çalışmıyordu ama bu onu yıldırmıyordu. 1889'un ilk günlerinde Brahms ziyaretine gelmiş, sonatı kemancı Hugo Heermann'la ona çalmıştı. Clara duyduklarından çok etkilenmiş günlüğüne şunları yazmış-tı: "Tanrı'ya bir kez daha, dünyadaki Wagner çılgınlığının ortasın-

1. 1871'den beri para birimi olarak Almanya'da mark kullanılmaya başlanmıştı.

da böylesine sağlıklı birini yolladığı için şükrettim.”¹

1889, Clara için yetmiş yaşına ulaşmak anlamına geliyordu. Baharda kızlarıyla birlikte İtalya’nın kuzeyine yaptığı gezi, uzun yıllar sonra ilk kez bir konser ya da sanatsal etkinlikle bağlantılı değildi. Yalnızca çevreyi görmek, bölgenin tarihsel geçmişini yakından tanımak istiyordu. Aslında belki de tek istediği içinde bulunduğu sıkıntılı, karamsar ve sağlıksız ruh halinden kurtulabilmektir. Gezip gördüğü yerler hoşuna gitmekle birlikte eve döndüklerinde kendisini daha rahat hissetmiş, günlüğüne, yolculuk telaşı geride kaldığı için mutlu olduğunu yazmıştı. Artık gerçekten kendisini yaşlı hissediyordu. 13 Eylül’de yakın çevresiyle birlikte Baden-Baden’da yetmişinci yaşını kutlamıştı. Alman İmparatoru’nun onu altın madalyayla ödüllendirmesi çok hoşuna gitmiş, gün boyu aldığı kutlama telgrafları sıkıntılarını unutmaya neden olmuştu. Akşam yatağına uzandığında Tanrı’dan tek bir dileği vardı: “Çocuklarının sevgisini birkaç yıl daha olabildiğince sağlıklı bir şekilde tadabilmek.”² Piyano artık önceliğini kaybetmiş gibi görünüyordu.

Doğum gününden bir hafta sonra Brahms ziyaretine geldi; Clara’nın hüznünlü ruh haline karşılık onun neşesi yerinde görünüyordu. Yıllar önce bestelediği *Op. 8, Piyanolu Üçlü*’yü yeniden gözden geçirmişti. Clara, günlüğüne yapıtın bu şeklini daha çok sevdiğini yazacaktı. Brahms büyük boyutlu yapıtlar bestelemekten kaçınır gibiydi. Kendisinden yeni bir senfoni bekleyenlerin fazlalığına rağmen, özellikle oda müziği yapıtlarına yönelmişti. Uzun yıllardır yaz aylarında opera bestelemek için uygun bir libretto araştırmış, bunun için arkadaşı Joseph Victor Widmann’la birlikte çalışmış ancak bir türlü istediği gibi bir metin bulamamıştı. Birkaç yıl önce bu konuyu artık daha fazla kurcalamayacağını kendisine has alaycı bir ifadeyle şöyle dile getirmişti: “Artık opera için de, evlilik için de çaba harcamayacağım.”³

Clara için yıllar birbiri ardına akıp giden günler anlamına geliyordu. Derslerini ve piyano çalışmasını aksatmadan sürdürme gayreti içinde olmakla birlikte, sıklıkla aklına takılan, son noktayı ne zaman koymasına gerektiği sorusunun yanıtını farkında olmadan erteleme gayreti içindeydi. Kendisini bildiğinden beri piyano

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 343.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 403.

3. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 235.

çaldığı, altmış yılı aşkın süredir sahneye çıktığı için bitiş noktasını belirlemek kolay değildi. Giderek daha zor duymaya başlamasına rağmen konserlere ve opera temsillerine gitmekten de vazgeçmek istemiyordu; dinlediklerinin büyük bölümünü duymadan salondan her ayrıldığında içinden bir ses gelecek seferin daha iyi olacağını fısıldıyor gibiydi. 1890 Martı'nda Frankfurt'ta Brahms'ın yapıtlarının seslendirildiği konserler onu heyecanlandırmış ancak yine dinlediklerinin önemli bir bölümünü iyi duyamadığını günlüğüne yazmıştı. Kısa bir süre sonra Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü* operasının temsiliyi seyretmiş, bu kez önceki günlere oranla daha fazla şeyi işitebilmiş ve bunu da büyük bir mutlulukla not etmişti.¹

Nisan ayında konservatuvarda düzenlenen sınavlar çerçevesinde öğrencilerin konserini izlemiş, en çok Camille Saint-Saëns'ın *Op. 22, Sol Minör 2. Piyano Konçertosu*'nu çalan piyanisti beğenmişti. Clara yıllar önce piyano çalışını ip üstünde cambazlık yapmaya benzettiği Saint-Saëns'ı bu kez besteci olarak çok beğendiğini, dinlediği yapıtın, teknik yönü ön plana çıkan modern konçertolar arasında en iyisi olduğunu günlüğüne yazmıştı.² 1890'ın Clara için bir başka önemi, Robert'in sekseninci doğum yılı oluşuydu. 8 Haziran'da evlerinde çocuklarıyla küçük bir parti düzenlemiş, kocasının yapıtlarını seslendirmiş, bu özel günde aralarına Joachim'in de katılabilmiş olmasına ailece sevinmişlerdi.

12 Mart 1891, Clara'nın yaşamındaki en önemli tarihlerden biri olmuştu. Konservatuvar binasındaki salonda düzenlenen konserde Clara, okuldaki genç piyanistlerden Hollandalı James Kwast'la birlikte sahneye çıkmış ve Brahms'ın *Op. 56b, İki Piyano İçin Haydn Çeşitlemeleri*'ni seslendirmişti. Bir süre önce geçirdiği soğuk algınlığını tam anlamıyla atlatamamış olmasına rağmen konser başarılı geçmiş, dinmek bilmeyen alkışlar üzerine yapıtı bir kez daha baştan sona çalmak zorunda kalmışlardı. Yetmiş bir yaşında, sağlığı çok da yerinde olmayan herhangi biri için güç olabilecek bu tekrar, Clara için bambaşka bir zevke dönüşmüştü. Gördüğü ilgiden, kulaklarında çınlayan alkışlardan memnundu. Konserin hemen ardından yıllardır bir türlü yapamadığı şeyi yapmış, 12 Mart 1891 gününün Clara Schumann'ın halk önünde son kez çaldığı tarih olmasına karar vermişti. Yaşadığı

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 405.

2. agy. s. 406.

da böylesine sağlıklı birini yolladığı için şükrettim.”¹

1889, Clara için yetmiş yaşına ulaşmak anlamına geliyordu. Baharda kızlarıyla birlikte İtalya’nın kuzeyine yaptığı gezi, uzun yıllar sonra ilk kez bir konser ya da sanatsal etkinlikle bağlantılı değildi. Yalnızca çevreyi görmek, bölgenin tarihsel geçmişini yakından tanımak istiyordu. Aslında belki de tek istediği içinde bulunduğu sıkıntılı, karamsar ve sağlıksız ruh halinden kurtulabilmektir. Gezip gördüğü yerler hoşuna gitmekle birlikte eve döndüklerinde kendisini daha rahat hissetmiş, günlüğüne, yolculuk telaşı geride kaldığı için mutlu olduğunu yazmıştı. Artık gerçekten kendisini yaşlı hissediyordu. 13 Eylül’de yakın çevresiyle birlikte Baden-Baden’da yetmişinci yaşını kutlamıştı. Alman İmparatoru’nun onu altın madalyayla ödüllendirmesi çok hoşuna gitmiş, gün boyu aldığı kutlama telgrafları sıkıntılarını unutmaya neden olmuştu. Akşam yatağına uzandığında Tanrı’dan tek bir dileği vardı: “Çocuklarının sevgisini birkaç yıl daha olabildiğince sağlıklı bir şekilde tadabilmek.”² Piyano artık önceliğini kaybetmiş gibi görünüyordu.

Doğum gününden bir hafta sonra Brahms ziyaretine geldi; Clara’nın hüznünlü ruh haline karşılık onun neşesi yerinde görünüyordu. Yıllar önce bestelediği *Op. 8, Piyanolu Üçlü*’yü yeniden gözden geçirmişti. Clara, günlüğüne yapıtın bu şeklini daha çok sevdiğini yazacaktı. Brahms büyük boyutlu yapıtlar bestelemekten kaçınır gibiydi. Kendisinden yeni bir senfoni bekleyenlerin fazlalığına rağmen, özellikle oda müziği yapıtlarına yönelmişti. Uzun yıllardır yaz aylarında opera bestelemek için uygun bir libretto araştırmış, bunun için arkadaşı Joseph Victor Widmann’la birlikte çalışmış ancak bir türlü istediği gibi bir metin bulamamıştı. Birkaç yıl önce bu konuyu artık daha fazla kurcalamayacağını kendisine has alaycı bir ifadeyle şöyle dile getirmişti: “Artık opera için de, evlilik için de çaba harcamayacağım.”³

Clara için yıllar birbiri ardına akıp giden günler anlamına geliyordu. Derslerini ve piyano çalışmasını aksatmadan sürdürme gayreti içinde olmakla birlikte, sıklıkla aklına takılan, son noktayı ne zaman koymasına gerektiği sorusunun yanıtını farkında olmadan erteleme gayreti içindeydi. Kendisini bildiğinden beri piyano

1. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 343.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 403.

3. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 235.

çaldığı, altmış yılı aşkın süredir sahneye çıktığı için bitiş noktasını belirlemek kolay değildi. Giderek daha zor duymaya başlamasına rağmen konserlere ve opera temsillerine gitmekten de vazgeçmek istemiyordu; dinlediklerinin büyük bölümünü duymadan salondan her ayrıldığında içinden bir ses gelecek seferin daha iyi olacağını fısıldıyor gibiydi. 1890 Martı'nda Frankfurt'ta Brahms'ın yapıtlarının seslendirildiği konserler onu heyecanlandırmış ancak yine dinlediklerinin önemli bir bölümünü iyi duymadığını günlüğüne yazmıştı. Kısa bir süre sonra Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü* operasının temsiliyi seyretmiş, bu kez önceki günlere oranla daha fazla şeyi işitebilmiş ve bunu da büyük bir mutlulukla not etmişti.¹

Nisan ayında konservatuvarda düzenlenen sınavlar çerçevesinde öğrencilerin konserini izlemiş, en çok Camille Saint-Saëns'in *Op. 22, Sol Minör 2. Piyano Konçertosu*'nu çalan piyanisti beğenmişti. Clara yıllar önce piyano çalışını ip üstünde cambazlık yapmaya benzettiği Saint-Saëns'ı bu kez besteci olarak çok beğendiğini, dinlediği yapıtın, teknik yönü ön plana çıkan modern konçertolar arasında en iyisi olduğunu günlüğüne yazmıştı.² 1890'ın Clara için bir başka önemi, Robert'in sekseninci doğum yılı oluşuydu. 8 Haziran'da evlerinde çocuklarıyla küçük bir parti düzenlemiş, kocasının yapıtlarını seslendirmiş, bu özel günde aralarına Joachim'in de katılabilmiş olmasına ailece sevinmişlerdi.

12 Mart 1891, Clara'nın yaşamındaki en önemli tarihlerden biri olmuştu. Konservatuvar binasındaki salonda düzenlenen konserde Clara, okuldaki genç piyanistlerden Hollandalı James Kwast'la birlikte sahneye çıkmış ve Brahms'ın *Op. 56b, İki Piyano İçin Haydn Çeşitlemeleri*'ni seslendirmişti. Bir süre önce geçirdiği soğuk algınlığını tam anlamıyla atlatamamış olmasına rağmen konser başarılı geçmiş, dinmek bilmeyen alkışlar üzerine yapıtı bir kez daha baştan sona çalmak zorunda kalmışlardı. Yetmiş bir yaşında, sağlığı çok da yerinde olmayan herhangi biri için güç olabilecek bu tekrar, Clara için bambaşka bir zevke dönüşmüştü. Gördüğü ilgiden, kulaklarında çınlayan alkışlardan memnundu. Konserin hemen ardından yıllardır bir türlü yapamadığı şeyi yapmış, 12 Mart 1891 gününün Clara Schumann'ın halk önünde son kez çaldığı tarih olmasına karar vermişti. Yaşadığı

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 405.

2. a.g.y. s. 406.

bunca başarı, gördüğü bunca kent, kendisini ayakta alkışlayan bunca dinleyicinin ardından, Frankfurt'ta böylesine bir konserle son noktayı koyması en doğru olandı; üstelik bu akşam, çok sevdiği Johannes'ın bir yapıtını seslendirmişti. Artık son noktayı koyabiliyordu.

Konserin hemen ardından Brahms ziyarete gelmiş ancak son zamanlarda aralarında gelişen bir yanlış anlama yüzünden ikisi de bu buluşmadan önceki defalardaki kadar mutlu olamamıştı. Anlaşmazlığın nedeni, Schumann'ın yapıtlarının yeniden basımıyla ilgiliydi. Brahms, önceki yıllarda Op. 120 olarak yayımlanan *Re Minör 4. Senfoni*'nin 1841'deki ilk versiyonunun daha başarılı olduğunu ve bunun da müzik dünyasıyla paylaşılması gerektiğini düşünüyordu; üstelik bu notalar ona hediye edildiği için yıllar içinde yapıtı yakından inceleme şansını bulmuştu. Bu isteğini Clara'ya defalarca yazmasına rağmen bir türlü doyurucu bir yanıt alamamış, sonunda elindeki orijinal elyazmalarına dayanarak bu versiyonu yayımlatmıştı. Clara bu davranışa çok kızmış, Brahms'ı ağır bir dille suçlayarak toplu yapıtlar içinde yer alan ve editörlüğünü Brahms'ın yaptığı bazı piyano parçalarından arkadaşının adını çıkarmıştı. Bu kez alınma ve öfkelenme sırası Brahms'taydı.

1891 Martı, karşılıklı suçlamaların en şiddetli olduğu döneme denk geliyordu. Her ikisi de, yaşamlarındaki diğer mutsuzlukların acısını birbirlerinden çıkarmak ister gibiydi. Clara giderek bozulan sağlığının, sahneye veda etmek zorunda kalışının hayal kırıklığını yaşıyordu. Aslında henüz altmış yaşına gelmemiş olmasına rağmen Brahms da aynı duygular içindeydi. Belki sağlığı bozulmamıştı ama kendisini yaratıcı yönden yolun sonuna gelmiş gibi hissediyordu. 1890 yazında tamamladığı *Yaylı Çalgılar Beşlisi*'nin (Op. 111) son yapıtı olduğunu düşünmeye başlamış, ölümünden sonra kendisinden kalanların nasıl paylaşılacağını planlamaya girişmişti. Bad Ischl'da kaleme alındığı için müzik tarihçileri tarafından "Ischl Vasiyetnamesi" olarak adlandırılan belgede Brahms, maddi servetinden ablasına, hayatta olan bazı akrabalarına, yıllardır her türlü ihtiyacıyla yakından ilgilenen ev sahibesi Celestine Truxa'ya belirli meblağlar ödenmesini, kalan paranın Hamburg ve Viyana'da emekli müzisyenlerin bakımıyla ilgilenen kurumlara bırakılmasını istemişti. Sahip olduğu elyazması notalardan, dostlarının ona yolladıkları imzalı ilk baskılardan oluşan kişisel kitaplığını

da Viyana Müzik Dostları Derneği'nin arşivine bağışlamıştı.¹ Basılmadan kalmış beste çalışmalarının hepsinin yok edilmesini istemiş, yayımcısı Simrock'a gönderdiği mektupta, "Paramparça edilmiş bir sürü nota kâğıdını zaten Traun Nehri'ne² attım," diye yazmıştı. Ayrıca ondan artık telif hakkı istemediğini belirterek, "Benden çok daha iyi bildiğiniz gibi, servetim bundan sonra telif ödemesi almasam bile sıkıntı çekmeden yaşamama yetecek düzeyde," diye eklemişti.³

Clara ve Brahms'ın 1891 Martı'ndaki bu karşılaşmasında iyice su yüzüne çıkan anlaşmazlığın tatlıya bağlanması için bir müddet daha geçmesi gerekecekti. Brahms aynı tarihlerde gittiği Meiningen'de karşılaştığı klarnetçi Richard Mühlfeld'in çalışından çok etkilenecek, o günlerde kaleme almakta olduğu vasiyete ve beste yapmama kararına rağmen yaz aylarında sesine hayran olduğu klarnet için bir *Üçlü* (Op. 114) ve bir *Beşli* (Op. 115) yazacaktı.

Clara için yaz, yaşamına yeni bir acı katarak başlamıştı. Haziran başında, uzun süredir yakalandığı hastalıktan kurtulmaya çalışan Ferdinand'ın ölüm haberi gelmişti. Ailesinden biri daha yaşama veda etmiş, Clara, 8 Haziran'da, tam ondan bekleneceği gibi, Friedrich Wieck'in kızı olarak görev bilinciyle hareket etmesi gerektiğini asla unutmadığını ispat etmek istercesine, oğlunun ardından günlüğüne şunları yazmıştı: "Öğrencilerim çok anlayışlıydı; ders yapmak istemediler ama ben ders vermemin daha iyi olacağını düşündüm. Çalışmak her zaman acıyı en iyi hafifleten şeydir. Gün boyu nasılsa yaşadığım onca sıkıntı için üzülecek vaktim olacaktır."⁴

1891'de, son yıllarda Marie'yle birlikte Clara'nın en yakınındaki kişi olan küçük kızı Eugenie, annesine bağımlı bir yaşam sürmekten vazgeçip İngiltere'ye gitmeye ve burada piyano öğretmeni olarak çalışmaya karar vermişti. Bu kararında, yakın arkadaşı Marie Fillunger'in bir süre önce Londra'ya yerleşmiş olmasının da büyük payı vardı. Bu tarihten sonra Clara'nın yanında, tüm yaşa-

1. Brahms ölümünden hemen önce vasiyetini değiştirmek için bazı çalışmalar yapmış, kendisinden önce yaşama veda eden ablasına bırakılacak parayı ve emekli müzisyenler için ayırdığı meblağı metinden çıkarmayı düşünmüş; ancak bunu imzasıyla resmiyete dökmeyeği için ölümünden sonra bazı hukuki sorunlarla karşılaşmıştır. Besteciden kalan notalar, vasiyetinde öngörüldüğü gibi, Viyana Müzik Dostları Derneği'nin arşivinde saklanmaktadır.

2. Bad Ischl'dan geçen Tuna'nın kollarından biri.

3. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 251.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 411.

minı annesine adayan Marie kalacak, zaman zaman Ferdinand'ın çocukları Julie ve Ferdinand¹, büyükanneleriyle birlikte yaşayacaklardı. Clara, 1892'de konservatuvardaki öğretmenlik görevini bırakmak zorunda kalmıştı. Düzenli olarak ders vermese de zaman zaman evde Marie'ye gelen öğrencileri dinliyor, onlara öğütler veriyordu. Günlüğüne yazdığı bir cümle, karşılaşacağı her türlü sürprize hazırlıklı olduğunu ortaya koyuyordu: "Yaşamıma artık yaşlılık hükmediyor."²

1892 yılı, Clara için iyice bozulan sağlığını biraz olsun düzeltibilme gayretiyle geçmişti. Yazın önemli bölümünde İsviçre'de kalmış, buranın ikliminin kendisini daha iyi hissetmesini sağlayacağını düşünmüştü. Yılın en güzel olayı Brahms'ın, doğum günü için yolladığı uzun mektupta, yaşamakta oldukları yabancılaşmayı sona erdirmek istediğini belirtmesiydi. Kırk yıla yaklaşan dostluklarının böylesi kırgınlıklarla sarsılmayacağına inanan Brahms, mektubun sonunda şunları yazmıştı: "Bugün bir kez daha tekrarlamak istiyorum ki, sen ve kocan yaşamımın en güzel deneyimiydiniz. Yaşantımın en zengin ve soylu kısmını bu deneyim oluşturuyor."³

Clara, İsviçre'de bulunduğu sırada eline geçen bu mektubun ardından Frankfurt'a döndükten sonra Brahms'la dargın kalmaya daha fazla dayanamayacağını anlamış, ona gönderdiği uzun mektubun sonunda, Beethoven'ın 9. *Senfoni*'sine gönderme yaparak şunları yazmıştı: "Evet, sevgili Johannes, *'laßt uns freundlichere Töne wieder anstimmen.'*"⁴ 24 Aralık'ta Brahms'tan gelen bir mektup, Clara için yıllar sonra en güzel Noel hediyesi olmuştu.

1893'ün ilk ayları hareketli geçmişti. Brahms ocakta ve martta ziyaretine gelmiş, yeni bestelediği klarnet yapıtlarını ona dinletmiş, duydukları hoşuna gitmişti. Son zamanlarda, tıpkı Robert gibi, beyninde sürekli müzik duymaya başlamıştı; kafasının içindeki ezgiler çoğunlukla dinlediklerini anlamasına engel oluyordu.

1. Ferdinand Schumann'ın çocuklarının en büyüğünün babasının adını almış, kız kardeşlerinden biri de ölen halasının anısına onun adıyla vaftiz edilmişti.

2. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 694.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 344.

4. (Alm.) Dostça, seslerle yeniden seslenelim. Beethoven, 9. *Senfoni*'nin son bölümünde, Friedrich Schiller'in *An die Freude* (Neşeye) başlıklı dizelerine başlamadan, metnin başına şu cümleyi eklemişti: "O Freunde, nicht diese Töne! Sondern laßt uns angenehmere anstimmen und freudenvollere!" (Dostlar bu seslerle değil! Bırakın daha güzel ve neşe dolu seslerle seslenelim!)

5. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 419.

Yine de, Brahms'ın yeni bestelediği küçük piyano parçalarını çalmaya çalışmak güzeldi (Op. 116-119). Parmaklarına hükmedebilmek eskiye oranla iyice güçleşmiş olsa da piyano başında geçirdiği saatler onun için hâlâ günün en güzel zamanlarıydı. Brahms bu yapıtları aslında yaklaşımakta olduğunu hissettiği sonunu düşünerek bestelemiş, özellikle Op. 117, *Üç Intermezzo*'dan bahsederken, "acılarım için bestelediğim ninniler"¹ ifadesini kullanmıştı.

Clara'nın günlüğüne yazdıkları onun ruh halinin sıklıkla değişkenlik gösterdiğini ortaya koyuyordu. Kimi zaman etrafında yaşanan sanatsal olaylardan tümüyle haberdar biri gibi görüşlerini kaleme alıyordu. Örneğin 18 Şubat 1893'te şunları yazmıştı: "Bugün Rubinstein, Bonn'da bir Beethoven akşamı gerçekleştiriyor ve dört sonatını birden çalıyor. Mendelssohn'un ve Robert'in eğer bunu duysalar neler söyleyeceklerini bilmek isterdim. Bana, bunun sanat değeri yokmuş gibi göründü. Beethoven'ın tek bir sonatı insanın tüm ruhunu kapsar. Dördünü peş peşe çalmak nasıl mümkün olabilir? Tek biri için gereken ruh nasıl dördüne paylaştırılabilir?"²

1894 yazında Basel'de, Joachim ve arkadaşlarının çaldığı Beethoven'ın dörtlülerini dinlemek için konsere gitmiş, önünde nota olmasına rağmen çalınanların neredeyse tek bir notasını anlamamıştı. Ertesi gün, bu kez Beethoven'ın 9. *Senfonisi*'nde aynı şeyi yaşamış, yaşamı boyunca hayran olduğu bu yapıttan hiçbir şey duymadan konser salonunu terk etmişti. Bu kötü deneyimlerin de etkisiyle, 1894 Temmuzunda, Düsseldorf'taki arkadaşı Rosalie Leser'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştı: "Zaman nasıl da geçiyor. Benim için çok kıymetli olan sevgili kocamı kaybedeli otuz yıldan fazla olmuş. Böylesi bir kaybın ardından insanın ayakta kalabilmesi inanılır gibi değil. Benim için her şey demek olan o insanın ardından bu denli uzun yaşamak imkânsız gibi geliyor. O bana çocuklar bırakmıştı, onlar için yaşamam gerekiyordu. Ama artık bunun önemi kalmadı; onlar için yalnızca endişe ve sıkıntı kaynağıyım. En iyisi bundan hiç bahsetmeyelim. Şimdi benim öğrenmem gereken, kocamın hayranlarının sayısının nasıl arttığı."³

1894 Kasımında Frankfurt'ta Brahms'ın yapıtlarının seslendirildiği bir konser düzenlenmişti. Joachim, Op. 77, *Keman Kon-*

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 218.

2. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 422.

3. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 345.

dirildiği bir konser düzenlenmişti. Joachim, Op. 77, *Keman Konçertosu*'nu seslendirmiş, orkestra Op. 68, *Do Minör 1. Senfoni*'yi çalmıştı. Clara çalınanların büyük bölümünü duymasa da, yanında oturan Brahms'ın her parçadan sonra sahneye çağırılmasından mutluydu. Giderek anlamsızlaşan yaşamının tek avuntusu, sevgili Johannes'ın varlığıydı. Brahms'ın yaşamı da benzer bir çizgide akıyordu. Dostlarını, ilgi duyduğu kadınları birbiri ardına kaybetmeye başlamıştı. Elisabeth von Herzogenberg, Hermine Spies, Theodor Billroth yaşama veda etmişti. Son yıllarda onu neşelendiren tek şey, İtalyan şarkıcı Alice Barbi'nin sesinden kendi *lied*'lerini dinlemektir. Dostlarına, "Şarkılarımın böylesine güzel olduğunu bilmiyordum, genç olsaydım yeniden aşk şarkıları bestelerdim,"¹ demişti.

1895 Ekim başında Brahms bir günlüğüne Clara'nın ziyaretine gelmişti; son zamanlarda yolu Frankfurt civarına düştüğünde mutlaka uğruyordu. Sanki içinden bir ses, her buluşmanın son olabileceğini söylüyor gibiydi. Yıllar önce Düsseldorf'ta geçirdikleri o unutulmaz ekim ayının aksine, bu kez Brahms, Clara'nın piyano çalmasını istemişti. Yirmi yaşında bir delikanlıyken heyecanla ona piyano çalışını dinletmişti; şimdi onu dinlemek istiyordu. Clara, Johannes'ın isteğini geri çevirmemiş, büyük olasılıkla o da bu karşılaşmanın son olduğunu hissetmişti. Piyanoya oturmuş ve Bach çalmaya başlamıştı; sonrasında her ikisinin acısına tatlı bir ninni gibi gelmesi için, Brahms'ın *Mi Bemol Majör Intermezzo*'sunu (Op. 117, No. 1) seslendirmişti. Hastalıklar, acılar, kayıplar geride kalmış gibiydi; ikisi de yıllar önce yaşadıkları heyecanı sanki bir daha tatmıştı.²

26 Mart 1896'da Clara ve Marie arabayla dolaşmaya çıkmışlar; eve dönüp sofraya oturduklarında Ferdinand, babaannesinin söylediklerinin anlamsız cümleler olduğunu fark etmişti. Güçlkle yatağına yatırmış ve dinlenmesini sağlamışlardı. Gelen doktor yaşlı kadının hafif bir beyin kanaması geçirmiş olabileceğini söylemişti. Sonraki günler bazen bilinci açılıyor, bazen daha da kötüleşiyordu. Brahms, Frankfurt'tan gelen bu haber karşısında İtalya gezisinden vazgeçmiş ve Viyana'da kalmaya karar vermişti. Marie'ye gönderdiği mektupta, "Eğer daha kötüsünün yaklaştığını fark ederseniz, hemen bana yazın. O sevdiğim gözleri, kapanma-

1. Malte Korff, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, s. 217.

2. Catherine Lépront, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, s. 346.

dan bir kez daha görebileyim; çünkü bana öylesine yakınlardı ki,” diye yazmıştı. Clara’nın hastalığını endişeyle ona haber veren Joachim’e gönderdiği mektupta ise kendisini kaçınılmaz sona hazırlamaya çalıştığı fark ediliyordu: “Artık onu kaybetme düşüncesi bizi o kadar korkutmuyor. En yalnız kalacak olanı, dünyada neredeyse hiç kimsesi kalmayan beni bile. Her geçen gün onu daha fazla seven ve hayranlık duyan bizler, bu muhteşem kadını uzun ve sevgi dolu bir yaşam boyunca tanımış olmanın mutluluğunu hissedeceğiz. Sonunda bizi terk ettiğinde, onu her düşündüğümüzde yüzümüz aydınlanacak. Ancak ve ancak bundan sonra onun yasını tutacağız.”²

7 Mayıs’ta, torunu Ferdinand, babaannesine o günün Brahms’ın doğum günü olduğunu hatırlatmıştı. Clara kâğıt kalem istemiş, güçlkle okunan bir yazıyla, “Sana yürekten bağlı Clara Schumann’dan en içten mutluluk dilekleri. Daha fazlasını iyi yapamıyorum ama belki yakında senin...” diye yazmış, tamamlanmamış bu satırları Marie yollamak istemese de Ferdinand postalamıştı.³ Brahms’ın bu satırlara cevabı şöyleydi: “‘Sonuncu en iyisidir.’ Bugün senin 7’sinde yolladığın o değerli tebrik mesajı geldiğinde bu sözler hiç olmadığı kadar doğru geldi bana. Binlerce kere teşekkür ediyorum. Umarım çok yakında sana da bazı şeyler bu denli mutluluk getirir, her şeyden önce umarım sağlığına tamamen kavuşursun...”⁴

Aslında Brahms doğum gününde çok farklı bir ruh hali içindeydi. Kendisini ziyarete gelen Max Kalbeck’e yeni bestelediği dört şarkıyı göstererek şunları söylemişti: “Bunları doğum günüm için kendime hediye ettim. Ama yalnızca kendime. Metinleri okuduğunuzda nedenini anlayacaksınız.”⁵ Sonrasında arkadaşının hayretten açılmış gözlerine aldırmadan Kutsal Kitap’tan aldığı metni okumaya başlamıştı:

Çünkü insanların başına gelen hayvanların da başına geliyor.
Aynı sonu paylaşıyorlar. Biri nasıl ölüyorsa, öbürü de öyle ölüyor.
Hepsi aynı soluğu taşıyor. İnsanın hayvandan üstünlüğü yoktur.

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 437.

2. agy. s. 439.

3. Dieter Kühn, *Clara Schumann, Klavier*, s. 704.

4. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist’s Life*, Cilt 2, s. 437.

5. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 269.

Çünkü her şey boş. İkisi de aynı yere gidiyor; topraktan gelmiş, toprağa dönüyor. Kim biliyor insan ruhunun yukarıya çıktığını, hayvan ruhunun aşağıya, yer altına indiğini? Sonuçta insanın yaptığı işten zevk almasından daha iyi bir şey olmadığını gördüm. Çünkü onun payına düşen budur. Kendisinden sonra olacakları görmesi için kim onu geri getirebilir? ("Vaiz", 3:19-22)

Brahms'ın *Vier Ernste Gesänge* (Dört Ciddi Şarkı, Op. 121) başlığıyla yayımlayacağı *lied*'lerin birincisinin sözleri Max Kalbeck'i çok şaşırtmıştı; arkadaşının, doğum gününde yalnızca ölmü düşündüğünü anlamakta gecikmemişti. İkinci şarkının sözleri en az ilki kadar şaşırtıcıydı:

Güneşin altında yapılan baskılara bir daha baktım, ezilenlerin gözyaşlarını gördüm; avutanları yok, güç ezenlerden yana, avutanları yok. Çoktan ölmüş ölüleri, hâlâ sağ olan yaşayanlardan daha mutlu gördüm. Ama henüz doğmamış, güneşin altında yapılan kötülükleri görmemiş olan ikisinden de mutludur. ("Vaiz", 4:1-3)

Brahms bir süre sonra yeni yapıtlarının sözlerinin çarpıcı içeriği hakkında arkadaşlarına, "Bunlar, tanrıtanımaz şarkılar, neyse ki sözleri Kutsal Kitap'tan alındı,"¹ diyecekti.

Üçüncü şarkının sözleri, ölümün korkunçluğunu vurgular gibi görünse de, aynı zamanda onun insana huzur verdiğini de dikkat çekiyordu:

Ey ölüm, seni anımsamak ne denli acıdır mallarıyla mutlu yaşayan, sıkıntısız yaşayan, varlıklı olan, beslenecek gücü kendisinde bulan insan için. Ey ölüm, senin yargın sevinç vericidir; gücünü kaybetmiş yoksul için, yaşlanıp yıpranmış, her şeye sıkılan sevgisi azalmış, dayanacak gücü kalmamış kişi için. Ölüm kaygısından korkma, senden önce gelenleri ve senden sonra gelecekleri anımsa. Tanrı'nın yaşayan yaratıklar için yargısı budur. ("Sirak"², 41:1-4)

Bu sözleri bestelerken aklında ölüm döşeginde yattığını bildiği Clara olmalıydı.

1. Dieter Boeck, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumenten*, s. 280.

2. Bu sözler apokrif (kaynağı belirsiz) olduğu için Kutsal Kitap dışında tutulan metinler arasında yer almaktadır.

Brahms son derece karamsar bir tonda bestelediği üç şarkının ardından, dördüncüsünde kendisini şu sözlerle avutmak istemişti:

İnsanların ve meleklerin diliyle konuşsam ama sevgim olmasa, ses çıkaran bakırdan ya da çınlayan zilden farkım kalmaz. Peygamberlikte bulunabilsem, bütün sırları bilsem, her bilgiye sahip olsam, dağları yerinden oynatacak kadar büyük imanım olsa ama sevgim olmasa, bir hiçim. Varımı yoğumu sadaka olarak dağıtsam, bedenimi yakılmak üzere teslim etsem, ama sevgim olmasa, bunun bana hiçbir yararı olmaz (...) Şimdi her şeyi aynadaki silik görüntü gibi görüyoruz, ama o zaman yüz yüze görüşeceğiz. Şimdi bilgim sınırlıdır, ama o zaman bilindiğim gibi tam bileceğim. İşte kalıcı olan üç şey vardır: iman, umut, sevgi. Bunların en üstünü de sevgidir. ("1. Korintliler", 13:1-3, 12-13)

9 Mayıs 1896'da Clara'nın durumu biraz düzelmişti; torunu Ferdinand'dan Robert'in yapıtlarından bir şeyler çalmasını istemiş *Op. 4, Intermezzî*'den dinlediği parçaların ardından sıra *Fa Diyez Majör Romans'a* (Op. 28, No. 2) geldiğinde torunundan müziği kesmesini istemişti; daha fazla duymaya dayanamayacaktı. 16 Mayıs'ta durumu iyice ağırlaşmış, kendisine geldiğinde başucundan ayrılmadan bekleyen kızı Marie ve torunu Ferdinand'a dönerek güç anlaşılr bir sesle, "Zavallı Marie, ikiniz bu yaz güzel bir yere gitmelisiniz,"¹ demişti. Ayın 17'sinde Eugenie, İngiltere'den gelmiş annesinin son anlarında yanında olmuştu. 20 Mayıs 1896 günü, öğleden sonra saat dört sularında Clara yaşama veda etti. Yatağının yanında bekleyenlerin arasında görmeyi en çok isteyeceği yüz, ne yazık ki orada değildi.

Brahms gelememişti. Marie'nin yolladığı mektup, Viyana'dan ayrılıp Bad Ischl'a gittiği için eline geç ulaşmış, şaşkınlık ve üzüntüden ne yapacağını şaşırmıştı. Hastalık haberini aldığı andan itibaren kaçınılmaz sona kendisini hazırlasa da, beklediği olay gerçekleştiğinde doğru dürüst düşünemez haldeydi. Yanlış trene binmiş, aktarma yapacağı yeri karıştırmış, Frankfurt'a ulaşmak üzereyken cenazenin Bonn'a götürüleceğini öğrenmişti. Viyana'dan ayrıldıktan kırk saat sonra Bonn'a ulaştığında kilisedeki tören sona ermişti. Mezarlığa gittiğinde Clara toprağa verilmek üzerey-

1. Berthold Litzmann, *Clara Schumann, An Artist's Life*, Cilt 2, s. 438.

di. Hayatının ışığı, en büyük aşkı Clara, Robert'in yanında son uykusuna dalmaya hazırlanıyordu.

Törenden sonra toplandıklarında arkadaşlarına, "Gerçekten sevdiğim tek insanı bugün toprağa verdim; artık kaybedecek bir şeyim kalmadı,"¹ demişti. Clara'nın olmadığı bir dünyada ancak on ay yaşayabildi. 3 Nisan 1897 günü sabah 08.30'da hayata gözlerini yumdu.

1. Johannes Forner, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, s. 271.

Clara Schumann Londra'da, 1887, Elliott & Fry stüdyosunda çekilen fotoğraf.

Clara ve çağı

- 1810 Robert Schumann, Zwickau'da doğdu (8 Haziran).
F. Chopin doğdu (1 Mart ya da 22 Şubat).
- 1811 F. Liszt doğdu (22 Ekim).
Prag Konservatuarı kuruldu.
- 1812 S. Thalberg doğdu.
L. van Beethoven, *Op. Op. 92, 7. Senfoni*.
J. Field ilk *Noktürm*'lerini yayımladı.
Napoléon'un Moskova bozgunu.
- 1813 R. Wagner doğdu (22 Mayıs).
G. Verdi doğdu (10 Ekim).
G. Rossini, *L'italiana in Algeri*.
N. Paganini konserlerine başladı.
W. Hedley, "Puffing Billy" adını verdiği buharlı lokomotif yaptı.
- 1814 G. Rossini, *Il turco in Italia*.
L. van Beethoven, *Fidelio* (son versiyonu).
F. Schubert, *Gretchen am Spinnrad*.
Viyana Kongresi başladı.
- 1815 F. Schubert, *Erlkönig*.
J.N. Mälzel, metronomu geliştirdi.
Waterloo Savaşı.
Viyana Kongresi sonuçlandı.
O. Bismarck doğdu.
- 1816 Beethoven, *Op. 101. Pişano Sonatı*.
G. Rossini, *Il barbiere di Siviglia*.
J.B. Logier pişano eğitimini kolaylaştıracığını iddia ettiğı *Chiroplast* adını verdiğı aleti geliştirdi.
- 1817 R. Schumann pişano eğitime başladı.
G. Rossini, *La gaza ladra*.
F. Schubert, *Die Forelle*.

- 1818 L. van Beethoven, *Op. 106, Piyano Sonatı "Hammerklavier"*.
G. Byron, *Manfred*.
K. Marx doğdu.
- 1819 Clara Wieck, Leipzig'de doğdu (13 Eylül).
F. Schubert, *La Majör Beşli*, "Die Forelle".
C. M. von Weber, *Aufforderung zum Tanz*.
A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (I. Bölüm).
Buharlı gemiyle Atlas Okyanusu ilk kez geçildi.
- 1821 Varşova Konservatuarı kuruldu.
Beethoven, *Op. 110, Piyano Sonatı*.
C. M. von Weber, *Der Freischütz*.
F. Dostoyevski doğdu.
J. W. von Goethe, *Wilhelm Meisters Wanderjahre*.
G. W. Fr. Hegel, *Vorlesungen über Ästhetik*.
Napoléon'un ölümü.
- 1822 F. Schubert, *Si Minör Senfoni* (bitmemiş).
E. T. A. Hoffmann öldü.
- 1823 F. Schubert, *Die schöne Müllerin*.
- 1824 Clara'nın annesi ve babası ayrıldı. Eylül'de Clara, babasıyla piyano derslerine başladı.
L. van Beethoven, *Op. 125, 9. Senfoni*.
B. Smetana doğdu.
A. Bruckner doğdu.
G. Rossini, Paris'te Théâtre Italien'in yöneticisi oldu.
Yunanistan'ın bağımsızlık savaşları sırasında Lord Byron öldü.
- 1825 L. van Beethoven, *Op. 127, 130, 132, 133, Yaylı Dörtlüler*.
F. Schubert, *Do Majör Senfoni* "Büyük".
J. Strauß (Oğul) doğdu.
Jean Paul öldü.
Rus Çarı I. Aleksandr öldü; tahta, kardeşi I. Nikolay geçti.
- 1826 R. Schumann'ın babası A. Schumann öldü.
C. M. von Weber öldü.
L. van Beethoven, *Op. 131 ve 135 Dörtlü*.
F. Mendelssohn, *Bir Yaz Gecesi Rüyası Uvertürü*.
Mehterhane-i Hakani kapatıldı; Muzika-yı Hümayun kuruldu.
I. Nikolaus Rus Çarı oldu.
Yeniçeri Ocağı kaldırıldı.
- 1827 L. van Beethoven öldü (26 Mart).
F. Schubert, *Winterreise*.
H. Heine, *Buch der Lieder*.
V. Hugo, *Cromwell*.
- 1828 R. Schumann, hukuk eğitimi için Leipzig'e geldi. Clara'yla ilk karşılaşma.

- Clara, Gewandhaus Orkestrasıyla ilk kez çaldı (20 Ekim).**
F. Chopin, *Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri*.
F. Schubert öldü (19 Kasım).
G. Donizetti (Donizetti Paşa) İstanbul'da Muzıka-yı Hümayun yöneticiliğine getirildi.
L. Tolstoy doğdu.
- 1829 Clara, Leipzig'de Paganini'nin konserlerini dinledi.**
Robert Schumann eğitimi için Heidelberg'e gitti.
G. Rossini, *Guillaume Tell*.
F. Mendelssohn, Bach'ın *Matthäus Pasyonu*'nu, bestelenişinden yüz yıl sonra Berlin'de seslendirdi.
- 1830 Clara'nın Leipzig dışında konserleri.**
R. Schumann, Frankfurt'ta N. Paganini'yi dinledi ve sonbaharda Leipzig'e dönerek müzik eğitimine başladı.
H. von Bülow doğdu.
V. Bellini, *I Cappuletti ed i Montecchi*.
H. Berlioz, *Symphonie fantastique*.
V. Hugo, *Hernani*.
Stendhal, *Kızıl ve Kara*.
Fransa'da "Temmuz Devrimi", Louis Philippe Fransa Kralı oldu.
İlk demiryolu seferleri Liverpool-Manchester arasında başladı.
- 1831 Clara ilk önemli konser turnesi için babasıyla Paris'e gitti.**
R. Schumann, Allgemeine Musikalische Zeitung'da Chopin'in Op. 2 Çeşitlemeler'i hakkında bir yazı yayımladı.
G. Meyerbeer, *Robert le diable*.
V. Bellini, *La Sonnambula, Norma*.
J. W. von Goethe, *Faust* (II. Bölüm).
J. Joachim doğdu.
G. W. Fr. Hegel öldü.
- 1832 R. Schumann, Op. 1, Abegg Çeşitlemeleri, Op. 2, Papillons.**
J. W. von Goethe öldü (22 Mart).
- 1833 Johannes Brahms, Hamburg'da doğdu (7 Mayıs).**
A. Borodin doğdu.
- 1834 Clara'nın Almanya'nın kuzeyine yaptığı konser gezileri.**
R. Schumann, Leipzig'de Neue Zeitschrift für Musik adlı derginin yayımına başladı.
F. Mendelssohn, *Op. 90, 4. Senfoni, "İtalyan"*.
H. Berlioz, *Harold en Italie*.
Fransız mimar Ch. Texier, Boğazköy'de Hitit kazılarına başladı.
- 1835 Clara ve R. Schumann arasında duygusal yakınlaşma.**
Clara, Zwickau'da konser verdi.
F. Chopin, Leipzig'e gelerek Clara'yı ve R. Schumann'ı ziyaret etti.
R. Schumann, *Op. 9, Carnaval, Op. 11, Fa Diyez Minör Sonat*.

- F. Mendelssohn, Leipzig Gewandhaus Orkestrası yöneticiliğine başladı.
- V. Bellini, *I Puritani*.
- G. Donizetti, *Lucia di Lammermoor*, *Maria Stuarda*.
- C. Saint-Saëns doğdu.
- V. Bellini öldü.
- Agance France-Presse (AFP) Paris'te kuruldu.
- Kıta Avrupası'nda ilk demiryolu, Brüksel ve Mecheln arasında işleme açıldı.
- 1836 R. Schumann'ın annesi öldü.
- F. Wieck, Clara ile R. Schumann'ın görüşmelerini yasakladı.
- G. Meyerbeer, *Les Huguenots*.
- F. Liszt, *Album d'un voyageur*.
- A. de Musset, *La Confession d'un enfant du siècle*.
- L. Delibes doğdu.
- 1837 Clara ve R. Schumann gizlice nişanlandı (14 Ağustos).
- Clara, babasıyla Viyana'ya gitti.
- R. Schumann, *Op. 12, Fantasiestücke*.
- F. Liszt'in kızı Cosima doğdu.
- J. Field öldü.
- J. N. Hummel öldü.
- Kraliçe Victoria tahta çıktı.
- Leipzig-Dresden arasında buharlı lokomotif çalışmaya başladı.
- 1838 Clara'ya Viyana'da "İmparatorluk ve Krallık Müzikçisi" (K. und K. Kammervirtuosin) unvanı verildi.
- R. Schumann, eylülde Viyana'ya gitti.
- R. Schumann, *Op. 15, Kinderszenen*, *Op. 16, Kreisleriana*.
- H. Berlioz, *Benvenuto Cellini*.
- C. Dickens, *Oliver Twist*.
- M. Bruch doğdu.
- G. Bizet doğdu.
- 1839 Clara, Paris yolculuğuna başladı; yaşamında babası olmadan çıktığı ilk turne.
- R. Schumann ve Clara, evlenme izni için mahkemeye başvurdular (15 Haziran).
- Clara, Paris'ten döndükten sonra, sonbahardan itibaren Berlin'de annesinin yanında kaldı.
- F. Chopin, *Op. 28, Prelüdlar*.
- H. Berlioz, *Romeo ve Juliette*.
- F. Liszt, *L'Années de Pelérinage II*.
- G. Verdi, *Oberto*.
- P. Cézanne doğdu.
- A. Sisley doğdu.

- II. Mahmud'un ölümü üzerine Abdülmecid, padişah oldu.
Tanzimat Fermanı.
- 1840 Clara Wieck olarak Weimar'da son konser (5 Eylül).
Clara ve R. Schumann evlendiler (12 Eylül).
R. Schumann'ın "Lied Yılı."
G. Donizetti, *La Fille du Régiment*.
G. Verdi, *Un giorno di regno*.
E. Zola doğdu.
A. Rodin doğdu.
C. Monet doğdu.
P. İ. Çaykovski doğdu.
N. Paganini öldü.
İlk posta pulu, İngiltere'de kullanılmaya başladı.
- 1841 Clara Schumann olarak Gewandhaus Orkestrası'yla ilk konser
(31 Mart).
Aynı konserde R. Schumann'ın *Op. 38, 1. Senfoni*'si de seslendirildi.
R. Schumann, "Senfoni Yılı".
İlk çocukları Marie doğdu (1 Eylül).
J. Brahms ilk piyano derslerine başladı.
A. Dvořák doğdu.
- 1842 Evlendikten sonra birlikte çıktıkları ilk turne; Hamburg'dan sonra
Clara, Kopenhag'a dek yalnız gitti.
R. Schumann, "Oda Müziği Yılı". *Op. 41 Dörtlüler, Op. 44, Piyanolu Beşli, Op. 47, Piyanolu Dörtlü*.
G. Verdi, *Nabucco*.
R. Wagner, *Rienzi*.
Sonraki yıllarda "Viyana Filarmoni Orkestrası" adını alacak topluluk, ilk konserini Otto Nicolai yönetiminde verdi.
New York Filarmoni Orkestrası'na dönüşecek topluluk konserlerine başladı.
S. Mallarmé doğdu.
Stendhal öldü.
- 1843 R. Schumann, *Das Paradies und die Peri*.
İkinci çocukları Elise doğdu (25 Nisan).
G. Donizetti, *Don Pasquale*.
R. Wagner, *Uçan Hollandalı*.
G. Verdi, *I Lombardi*.
Leipzig Konservatuarı kuruldu.
E. Grieg doğdu.
- 1844 Rusya turnesi. Yıl sonunda Dresden'e yerleştiler.
F. Mendelssohn, *Op. 64, Keman Konçertosu*.
G. Verdi, *Ermani, I due Foscari*.

- H. Berlioz, *Le Carnaval romain*.
H. Heine, *Deutschland. Ein Wintermärchen*.
P. de Sarasate doğdu.
N. Rimski-Korsakov doğdu.
P. Verlaine doğdu.
F. Nietzsche doğdu.
S. Morse, Washington ve Baltimore arasında ilk telgraf haberleşmesini sağladı.
- 1845** R. Schumann, *Op. 54, Pişano Konçertosu*.
Üçüncü çocukları Julie doğdu (11 Mart).
R. Wagner, *Tannhäuser*.
G. Fauré doğdu.
- 1846** Yıl sonunda Clara ve R. Schumann'ın Viyana turnesi.
R. Schumann, *Op. 61, 2. Senfoni*.
Dördüncü çocukları Emil doğdu (8 Şubat).
H. Berlioz, *La Damnation de Faust*.
F. Mendelssohn, *Elias*.
A. Sax, kendi geliştirdiğı saksafon adlı çalgının patentini aldı.
Türk besteci Hammamizade İsmail Dede Efendi öldü.
- 1847** Berlin'de *Das Paradies und die Peri* temsili
Dördüncü çocukları Emil Schumann öldü (22 Haziran).
F. Liszt İstanbul konseri.
F. Liszt, Weimar'da müzik yöneticisi oldu.
G. Verdi, *Machbeth*.
F. Mendelssohn-Hensel öldü.
F. Mendelssohn öldü.
- 1848** Beşinci çocukları Ludwig doğdu (20 Ocak).
A. Dumas (Oğul), *Kamelyalı Kadın*.
G. Donizetti öldü.
K. Marx ve F. Engels, "Komünist Manifesto"yu duyurdu.
Fransa'da Şubat Devrimi; II. Cumhuriyet, Louis Napoléon yıl sonunda devlet başkanı seçildi.
Avrupa'nın farklı kentlerinde 1848 devrimleri.
I. Franz Joseph, Avusturya İmparatoru oldu.
- 1849** Mayıs ayında Dresden'deki ayaklanmalar nedeniyle bir süre kent dışında kaldılar.
Altıncı çocukları Ferdinand doğdu (16 Temmuz).
F. Liszt, *Tasso*.
G. Meyerbeer, *Le prophète*.
F. Chopin öldü.
J. Strauß (Baba) öldü.
E. A. Poe öldü.
- 1850** Hamburg'da konserler, bu yolculuk sırasında J. Brahms, R. Schu-

- mann'a yapıtlarını yolladı ancak bir sonuç alamadı.
R. Schumann'ın *Genoveva* operasının Leipzig'de ilk temsili.
Eylül'de Düsseldorf'a yerleşme, R. Schumann müzik yöneticisi oldu.
R. Wagner, *Lohengrin*.
- 1851 Yedinci çocukları Eugenie doğdu (1 Aralık).
G. Verdi, *Rigoletto*.
F. Liszt, *Mazeppa*.
Bach'ın yapıtlarının yayımlanmaya başlaması.
Londra'da ilk "Dünya Sergisi".
- 1853 J. Brahms, Schumann'ları Düsseldorf'ta ziyaret etti (30 Eylül.)
Clara'nın yıl sonunda Hollanda'da başarılı geçen turnesi.
R. Schumann'ın orkestrayla anlaşmazlıkları arttı.
J. Brahms'ın ilk yapıtları basıldı, *Op. 1-4*.
F. Liszt, *Macar Rapsodileri*, *Si Minör Sonat*.
G. Verdi, *Il Travatore*, *La Traviata*.
Steinway, New York'ta piyano imalatına başladı.
V. van Gogh doğdu.
Kırım Savaşı'nın başlaması (1856'ya dek).
- 1854 R. Schumann'ın hastalığı ilerledi.
Robert'in intihar girişimi (27 Şubat).
Endenich'teki kliniğe götürülme (4 Mart).
Clara, sonbaharda konserlerine başladı.
Sekizinci çocukları Felix doğdu (11 Haziran).
J. Brahms, *Op. 8, Piyanolu Üçlü*.
R. Wagner, *Das Rheingold*'u tamamladı.
F. Liszt, *Les Préludes*.
L. Janáček doğdu.
- 1855 Clara'nın yoğun konserleri.
Paris'te "Dünya Sergisi".
- 1856 Clara'nın ilk İngiltere turnesi.
R. Schumann öldü (29 Temmuz).
R. Wagner, *Die Walküre*'yi tamamladı.
H. Heine öldü.
- 1857 Clara, Ekim ayında Berlin'e taşındı.
J. Brahms, Detmold Sarayı'nda üç ay çalıştı.
C. Baudelaire, *Kötülük Çiçekleri*.
- 1858 J. Brahms, Göttingen'de Agathe von Siebold'la tanıştı.
G. Puccini doğdu.
- 1859 J. Brahms, *Op. 15, Re Minör Piyano Konçertosu*.
Detmold Sarayı'nda üçüncü ve son kez çalışma.
- 1860 J. Brahms, J. Joachim ve arkadaşları, F. Liszt ve yandaşlarına karşı bir bildiri yayımladı.

- G. Mahler doğdu.
H. Wolf doğdu.
A. Schopenhauer öldü.
Abdülmecid'in ölümü üzerine Abdülaziz, padişah oldu.
- 1861 Amerikan İç Savaşı başladı (1865'e dek).
- 1862 Clara'nın Paris turnesi.
Clara, sonbaharda Baden-Baden'daki evi satın aldı.
J. Brahms, Eylül'de ilk kez Viyana'ya gitti.
G. Verdi, *La forza del destino*.
C. Debussy doğdu.
V. Hugo, *Sefiller*.
O. Bismarck, Prusya başbakanı oldu
- 1863 Clara ve çocuklarının Baden-Baden'da geçirdiği ilk yaz tatili.
J. Brahms, Kasım'da Wiener Singakademie'yle ilk konserini verdi.
- 1864 Clara'nın ikinci Rusya turnesi.
J. Brahms Viyana'daki koro yöneticiliği görevinden ayrıldı.
R. Strauss doğdu.
G. Meyerbeer öldü.
Sosyalist Enternasyonal, Londra'da kuruldu.
- 1865 Clara, Londra'da Beethoven'ın *Op. 73, 5. Piyano Konçertosu* ile kalıcı bir ün sağladı.
J. Brahms'ın annesi öldü.
R. Wagner, *Tristan und Isolde*.
P. Dukas doğdu.
J. Sibelius doğdu.
ABD Başkanı Abraham Lincoln öldürüldü.
- 1866 J. Brahms ve J. Joachim'in İsviçre konserleri.
F. Dostoyevski, *Suç ve Ceza*.
- 1867 G. Verdi, *Don Carlos*.
K. Marx, *Kapital* (1. Cilt).
- 1868 J. Brahms, *Ein Deutsches Requiem*.
R. Wagner, *Die Meistersinger von Nürnberg*.
G. Rossini öldü.
- 1869 Julie Schumann evlendi.
R. Wagner, *Das Rheingold*.
L. Tolstoy, *Savaş ve Barış*.
- 1870 Ludwig Schumann, akıl hastanesinde tedavi altına alındı.
Ferdinand Schumann, Almanya-Fransa Savaşı'na katıldı.
R. Wagner, *Die Walküre*.
F. Lehar doğdu.
Almanya-Fransa Savaşı.
- 1872 Clara, Londra'da Kraliçe Victoria'nın huzurunda çaldı.
Clara'nın annesi Marianne Bargiel öldü.

- Julie Schumann öldü.
J. Brahms'ın babası öldü.
- 1873 R. Schumann'ın mezarının yapımı için anma konseri.
Ferdinand Schumann evlendi.
F. Wieck öldü.
Clara, Baden-Baden'daki evi satın Berlin'e taşındı.
- 1874 Clara, hastalığı nedeniyle hiç konser veremedi.
Felix Schumann'ın sağlık durumu kötüleşmeye başladı.
J. Brahms, Viyana'da Müzik Dostları Derneği'nin konserlerinin yöneticiliğine getirildi.
G. Verdi, *Requiem*.
A. Schönberg doğdu.
C. Ives doğdu.
Paris'te Empresyonist ressamların ilk sergisi açıldı.
- 1875 Clara yeniden konserlerine başladı.
J. Brahms, Viyana'daki yöneticilik görevinden ayrıldı.
M. Ravel doğdu.
G. Bizet, *Carmen*.
G. Bizet öldü.
- 1876 J. Brahms, *Op. 68, 1. Senfoni*.
R. Wagner, *Die Götterdämmerung, Siegfried*.
M. de Falla doğdu.
Abdülaziz'in yerine V. Murad padişah oldu; yaklaşık 3 ay sonra tahtan indirilerek yerine II. Abdülhamid geçti.
- 1877 Elise Schumann evlendi ve Amerika'ya gitti.
J. Brahms, *Op. 73, 2. Senfoni*.
L. Tolstoy, *Anna Karenina*.
Edison, fonografı buldu.
- 1878 Clara Frankfurt'a taşındı ve oradaki konservatuvarda ders vermeye başladı. Konserlerini sürdürdü: "50. Sanat Yılı" kutlamaları.
- 1879 Felix Schumann öldü.
J. Brahms, *Op. 77, Keman Konçertosu*.
Çaykovski, *Op. 36, 4. Senfoni*.
- 1880 R. Schumann'ın mezarının yapımı tamamlandı.
F. Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*.
- 1881 Clara, Londra'da Royal Academie of Music şeref üyeliğine seçildi.
Elise kocası ve çocuklarıyla Almanya'ya yerleşti.
J. Brahms, *Op. 83, Si Bemol Majör Piyano Konçertosu*.
- 1882 Clara'nın ilk İtalya yolculuğu.
R. Wagner, *Parsifal*.
I. Stravinsky doğdu.
R. Koch, verem mikrobunu buldu.
- 1883 J. Brahms, *Op. 90, 3. Senfoni*.

- R. Wagner öldü.
K. Marx öldü.
- 1884 Clara duyma güçlüğü çekmeye başladı.
- 1885 Clara, R. Schumann'ın gençlik mektuplarını yayımladı.
J. Brahms, *Op. 98, 4. Senfoni*.
K. Marx, *Kapital* (2. Cilt; F. Engels tarafından yayımlandı).
- 1886 F. Liszt öldü.
- 1888 Clara'nın son İngiltere turnesi.
V. van Gogh, *Ayçiçekleri*.
- 1889 Clara'nın 70. yaşı. Alman İmparatoru tarafından "Altın Sanat Madalyası" ile yaşgünü onuruna, ödüllendirildi.
G. Mahler, *1. Senfoni* (ilk versiyon)
Paris'te Eyfel Kulesi açıldı.
- 1890 V. van Gogh öldü.
- 1891 Clara'nın son konseri (12 Mart).
Ferdinand Schumann öldü.
S. Prokofyev doğdu.
- 1894 H. von Bülow öldü.
K. Marx, *Kapital* (3. Cilt, F. Engels tarafından yayımlandı).
- 1895 Clara ve Brahms, Ekim başında son kez buluştular.
G. Mahler, *2. Senfoni*.
- 1896 Clara, Mart ayında felç geçirdi.
20 Mayıs'ta öldü.
J. Brahms, *Op. 121, Vier ernste Gesänge*.
G. Mahler, *1. Senfoni* (son versiyonu).
Modern Olimpiyatlar, Atina'da başladı.
- 1897 J. Brahms, 3 Nisan'da öldü.

Clara'nın yapıtları

Opus numarasıyla yayımlanmış yapıtları

- Op. 1, Piyano İçin Dört Polonez (1831)
Op. 2, Piyano İçin Vals formunda Caprice (1832)
Op. 3, Piyano İçin Çeşitli Romance'lar (1833)
Op. 4, Piyano İçin Romantik Vals (1835)
Op. 5, Piyano İçin Dört Karakter Parçası (1836)
Op. 5a, Hexen Tanz (Cadıların Dansı) (1838), Op. 5, No. 1'in ayrı bir yapıt olarak yayımlanmış şekli.
Op. 6, Soirées Musicales (1836)
Op. 7, Piyano Konçertosu (1837)
Op. 8, Bellini'nin "Cavatine du Pirate" Teması üzerine Piyano İçin Çeşitlemeler (1837)
Op. 9, Souvenir de Vienne (1838)
Op. 10, Piyano İçin Re Minör Scherzo (1838)
Op. 11, Piyano İçin Üç Romans (1840)
Op. 12, F. Rückert'in *Libesfrühling* dizisinden üç *Lied* (1841)
No. 2, "Er ist gekommen", No. 4, "Liebst du um Schönheit", No. 11, "Warum willst du and're fragen."
(R. Schumann'ın Op. 37'si ile birlikte yayımlanan *lied*'ler.)
Op. 13, Altı *Lied* (1844)
No. 1, "Ich stand im dunklen Träumen" (H. Heine)
No. 2, "Sie liebten sich beide" (H. Heine)
No. 3, "Liebeszauber" (E. Geibel)
No. 4, "Der Mond kommt stil gegangen" (E. Geibel)
No. 5, "Ich hab' in deinem Auge" (F. Rückert)
No. 6, "Die stille Lotusblume" (E. Geibel)
Op. 14, Piyano İçin Do Minör 2. Scherzo (1845)
Op. 15, Piyano İçin Füg Tarzında Dört Parça (1845)
Op. 16, Piyano İçin Üç Prelüd Füg (1845)

Op. 17, Piyanolu Üçlü (1847)
Op. 20, Robert Schumann'ın Bir Teması Üzerine Piyano İçin
Çeşitlemeler (1854)
Op. 21, Piyano İçin Üç Romance (1855)
Op. 22, Keman ve Piyano İçin Üç Romance (1855)
Op. 23, *Jucunde*'den Altı *Lied* (1853)
Hermann Rollett'in *Jucunde* başlıklı romanından seçilmiş bölümler
üzerine
No. 1, "Was weinst du Blümlein?"
No. 2, "An einem lichten Morgen"
No. 3, "Geheimes Flüstern hier und dort"
No. 4, "Auf einem grünen Hügel"
No. 5, "Das ist ein Tag, der klingen mag"
No. 6, "O lust, o lust"
Opus numarası verilmemiş yapıtları
Der Abendstern (Akşam Yıldızı,) *Lied* (Metin yazarı bilinmiyor,
1830-33)
Walzer (Vals) *Lied* (J. P. Lyser, 1833)
Am Strande (Sahilde,) *Lied* (R. Burns, 1840)
Volkslied (Halk Şarkısı) *Lied* (H. Heine, 1840)
Die Gute Nacht (İyi Geceler) *Lied* (F. Rückert, 1841)
Lorelei, *Lied* (H. Heine, 1843)
Oh Weh des Scheidens (Ayrılık Acısı) *Lied* (F. Rückert, 1843)
Mein Stern (Yıldızım) *Lied* (F. Serre, 1846)
Beim Abschied (Vedalaşırken) *Lied* (F. Serre, 1846)
Das Veilchen (Menekşe) *Lied* (J. W. von Goethe, 1853)
Üç Koro Parçası (E. Geibel, 1848)
Piyano İçin La Bemol Majör Etüt (1831-32)
Sol minör Piyano Sonatı (1841-42)
Piyano İçin Mi Majör Impromptu (1844)
Piyano ve Orkestra İçin Fa Minör Konçerto Bölümü (1847)
Piyano İçin La Minör Romance (1853)
Piyano İçin Si Minör Romance (1856)
Dört El Piyano İçin Mi Bemol Majör Marş (1879)
Piyano Öğrencileri İçin Basit Prelüdlar (1895)

KAYNAKÇA

- 1848, *Revolution in Deutschland*, ed: C. Dipper, U. Speck, Insel Verlag, 1998.
- Bär, Ute, *Robert Schumanns Kindheit und Jugend*, Hohenheim Verlag, 2009.
- Beci, Veronika, *Die andere Clara Schumann*, Droste Verlag, 1997.
- Beci, Veronika, *Musikalische Salons, Blütezeit einer Frauenkultur*, Artemis&Winkler, 2000.
- Benjamin, Walter, *Sanatta ve Edebiyatta Eleştiri*, Alman Romantizminde Sanat Eleştirisi Kavramı, çev: Elçin Gen, Mustafa Tüzel, 2010.
- Boeck, Dieter, *Johannes Brahms, Lebensbericht mit Bildern und Dokumente*, Georg Wenderoth Verlag, 1998.
- Boetticher, Wolfgang, *Robert Schumann / Leben und Werk*, Florian Noetzel Verlag, 2003.
- Böttger, Dirk, *Wolfgang Amadeus Mozart*, dtv 2003.
- Büke, Aydın, *Chopin / Tuşlara Adanmış Bir Yaşam*, Can Yayınları, 2010.
- Clara Schumann, *Komponistin, Interpretin, Unternehmerin, Ikone*, Ed: P. Ackermann, H. Schneider, Georg Olms Verlag, 1999.
- Claudon, Francis, *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*, çev: Özdemir İnce, İlhan Usmanbaş, Remzi Kitabevi, 1988.
- Das Berliner Blumentagebuch der Clara Schumann, 1857-1859*, ed: Renate Hofmann ve Harry Schmidt, Breitkopf&Härtel, 1996.
- Das Letzte Wort der Kunst / Heinrich Heine und Robert Schumann zum 150. Todesjahr*, ed: Joseph A. Kruse, Metzler, Bärenreiter, 2006.
- Demmler, Martin, *Robert Schumann und Die Musikalische Romantik*, Artemis&Winkler Verlag, 2010.
- Deppisch, Walter, *Richard Strauss*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1975.
- Early Letters of Robert Schumann*, Originally published by his wife, translated by May Herbert, George Bell and Sons, 1888.
- Eidler, Arnfried, *Robert Schumann*, C.H. Beck Verlag, 2009.
- Eidler, Arnfried, *Robert Schumann und Seine Zeit*, Laaber Verlag, 2002.
- Fischer-Dieskau, Dietrich, *Johannes Brahms, Leben und Lieder*, List Taschenbuch, 2008.
- Floros, Constantin, *Johannes Brahms, Frei, aber einsam*, Arche Verlag, 1997.
- Floros/Schmidt/Schubert, *Johannes Brahms, Die Sinfonien, Einführung und Analyse*, Schott, 1998.
- Forner, Johannes, *Brahms, Ein Sommerkomponist*, Insel Verlag, 1997.
- Frauen mit Flügel*, ed: Monica Steegmann, Eva Rieger, Insel Verlag, 1996.
- Fulbrook, Mary, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, çev: Sabri Gürses, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Geck, Martin, *Robert Schumann / Mensch und Musiker der Romantik*, Siedler Verlag, 2010.
- Goethe, J. W. von, *Faust I*, çev: Recai Bilgin, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

- Goethe, J. W. von, *Urfaust* (İlk Faust Metni), çev: Ahmet Cemal, Mitoş Boyut, 1999.
- Gülke, Peter, *Robert Schumann / Glück und Elend der Romantik*, Paul Zsolnay Verlag, 2010.
- Gültek, Buğra, *Piyano / Bir Çağının Biyografisi*, Epilog Yayıncılık, 2007.
- Härtling, Peter, *Schumanns Schatten*, dtv, 1996.
- Heine, Heinrich, *Seyahat Tabloları II*, çev: Hayrünnisa Boratav, Pertev Boratav, Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Heine, Heinrich, *Şarkılar Kitabı*, çev: Behçet Necatigil, Adam Yayınları, 1982.
- Held, Wolfgang, *Geliebte Clara, Die Geschichte von Clara und Robert Schumann*, Insel, 1998.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı / 1789-1848*, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 2005.
- Hobsbawm, Eric, *Sermaye Çağı / 1848-1875*, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, 2009.
- Hofmann, Kurt, *Johannes Brahms und Hamburg*, Dialog Verlag, 1986.
- Huch, Ricarda, *Alman Romantizmi*, çev: Gürsel Aytaç, Doğubatı Yayınları, 2005.
- Kalbeck, Max, *Johannes Brahms*, Hans Schneider Verlag, 1976 (1921 4. baskının tıpkıbasımı).
- Klassen, Janina, *Clara Schumann / Musik und Öffentlichkeit*, Böhlau Verlag, 2009.
- Klaviermusikführer, Reclam, 1967.
- Kleßmann, Eckart, *Die Mendelssohns*, Insel Verlag, 1993.
- Korff, Malte, *Johannes Brahms / Leben und Werk*, dtv Premium, 2008.
- Köhler, Hans Joachim, *Robert und Clara Schumann, Ein Lebensbogen*, Klaus-Jürgen Kamprad Verlag, 2006.
- Köhler, Hans Joachim, Sporn, Christiane, *Liebesfrühling, Robert und Clara Schumann in Leipzig*, Lehmanns Media, 2010.
- Krausnick, Michail, Absender, *Clara Wieck, Robert Schumann, Johannes Brahms – Du bist mir son unendlich Lieb*, Wellhöfer Verlag, 2010.
- Kross, Siegfried, *Johannes Brahms, Versuch einer kritischen Dokumentar-Biographie*, Bouvier Verlag, 1997.
- Kühn, Dieter, *Clara Schumann, Klavier*, Fischer, 1999.
- Lépront, Catherine, *Clara Schumann, Künstlerleben und Frauenschicksal*, Wilhelm Heyne Verlag, 1988.
- Litzmann, Berthold, *Clara Schumann, ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*, Breitkopf&Härtel, 1920.
- Litzmann, Berthold, *Clara Schumann, An Artist's Life, Based on Material Found in Diaries and Letters*, kısaltarak çev: Grace E. Hadow, Macmillian&Co, 1913.
- Meier, Barbara, *Robert Schumann*, Rowohlt Verlag, 2010.
- Neurological Disorders in Famous Artists*, ed: J. Bogousslavsky, F. Boëler, Karger, 2005.
- Novalis, Geceye Övgüler, çev: Ahmet Cemal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Peters, U.H., *Robert Schumann / 13 Tage bis Emdenich*, ANA Publishers, 2009.
- Peters, U.H., *Gefangen im Irrenhaus / Robert Schumann*, ANA Publishers, 2009.

Rauchfleisch, Udo, *Robert Schumann, Eine psychoanalytische Annäherung*, Vandenhoech&Ruprecht, 2004.

Reich, Nancy B., *Clara Schumann / The Artist and The Woman*, Cornell University Press, 1985.

Robert Schumann in Endenich (1854-1856), Krankenakten, Briefzeugnisse und zeitgenössische Berichte, ed: Bernhard R. Appel, Schott, 2006.

Rosen, Charles, *The Romantic Generation*, Harvard University Press, 1995.

Safranski, Rüdiger, *Romantik, Eine deutsche Affäre*, Fischer Taschenbuch Verlag, 2009.

Schumann Complete Lieder, CD Kitapçığı, Hyperion, CDS 44441/50, 2010.

Schumann Handbuch, ed: Ulrich Tadday, Metzler-Bärenreiter, 2006.

Schumann, Robert, *Dichtergarten für Musik, Eine Anthologie für Freunde der Literatur und Musik*, ed: Gerd Nauhaus und Ingrid Bodsch, Stroemfeld Verlag und Stadt Museum Bonn, 2007.

Schumann, Robert, *Schlage nur eine Weltsaite an, Briefe 1828-1855*, Ausgewählt und Kommentiert von Karin Sousa, Insel Verlag, 2006.

Schumann, Robert, *Schriften über Musik und Musiker*, ed: Josef Häusler, Reclam, 2009.

Tanilli, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Cilt 4, Adam Yayınları, 1998.

The Cambridge Companion to Brahms, ed: Michael Musgrave, Cambridge University Press, 1999.

The New Grove Dictionary of Music & Musicians, ed: Stanley Sadie, 1980.

C. Schumann: Pamela Susskind

R. Schumann: Gerald Abraham, Eric Sams

J. Brahms: Heinz Becker.

Thomsen-Fürst, Rüdiger, *Hamburg Musikalisch, Spueren in der Neustadt*, L&H Verlag, 2000.

Wasielewski, Wilhelm Joseph von, *Robert Schumann, Eine Biographie*, Verlag von Emil Strauß, 1880 (3. baskı).

Weisweiler, Eva, *Clara Schumann*, dtv, 2010 (9. baskı).

Women Composers in Germany, ed: Roswitha Sperber, Inter Nationes, 1996.

A

- Abegg, Meta** 90
Amati, Nicolò (1596-1684) 481
Andersen, Hans Christian
 (1805-1875) 276
Arnim, Achim von (1781-1831) 81
Des Knaben Wunderhorn 81
Arnim, Bettina von (1785-1859) 187,
 361, 371, 390, 436, 439, 440
Arnim, Gisela von (1827-1889) 449,
 450
Arnold, Friedrich (1810-1864) 371
Ave-Lallemant, Theodor
 (1806-1890) 252

B

- Bach, Johann Sebastian** (1685-1750)
 7, 20, 28, 82, 113, 124, 125, 139, 143,
 167, 171, 172, 178, 185, 187, 207, 212,
 255, 268, 272, 286, 293, 302, 318, 330,
 331, 348, 349, 353, 377, 379, 432, 441,
 445, 449, 465, 467, 473, 479, 483, 486,
 495, 504, 510, 511, 534, 538, 547, 548,
 559, 570, 579, 583
BWV 150, Nach Dir, Herr, verlangt mich
 559
BWV 244, Matthäus Pasyon 167, 318,
 348, 579
BWV 903, Re Minör Kromatik Fantezi 441
BWV 1052, Re Minör Piyano Konçertosu 286
BWV 1061, İki Piyano İçin Do Majör
Konçerto 495
BWV 1063, Re Minör Üç Piyano İçin
Konçerto 171
BWV 1068, Re Majör Orkestra Süiti 467
İyi Düzenlenmiş Klavye 178, 268, 302
Badarzewska-Baranowska, Tekla
 (1834-1861) 26
Modlitwa dziewicy 26
Bakunin, Mihail (1814-1876) 323, 324
Banck, Carl (1811-1889) 152, 159,
 188, 190, 197, 212
Barbi, Alice (1862-1948) 570
Bargiel, Adolph (1783-1841) 21, 22,
 29, 30, 33, 37, 38, 243, 270

- Bargiel, Marianne** (doğumu Tromlitz)
 (1797-1872) 38, 186, 243, 244, 269, 394,
 396, 398, 399, 471, 528, 584
Bargiel, Woldemar (1828-1897) 439,
 473, 478, 482, 529
Basedow, Johann (1724-1790) 22
Becker, Carl Ferdinand (1804-1877)
 184
Becker, Ernst Adolf (1798-1874) 190,
 195, 197
Becker, Ruppert (1830-1887) 369,
 370
Beethoven, Ludwig van (1770-1827)
 7, 14, 25, 32, 39, 47, 60, 62, 64, 75, 114,
 115, 116, 121, 122, 128, 129, 139, 140,
 141, 142, 143, 144, 161, 178, 180, 185,
 187, 202, 203, 206, 207, 208, 212, 220,
 221, 225, 227, 234, 241, 249, 262, 266,
 268, 272, 277, 279, 298, 303, 305, 310,
 311, 338, 340, 346, 353, 354, 363, 365,
 379, 382, 383, 392, 402, 416, 417, 418,
 422, 428, 432, 433, 435, 446, 447, 448,
 449, 465, 466, 467, 471, 473, 483, 486,
 487, 500, 503, 504, 512, 517, 529, 537,
 538, 548, 549, 559, 560, 568, 569, 577,
 578, 584
Op. 28, Re Majör Piyano Sonatı, "Pastoral"
 471
Op. 30, No. 2, Do Minör Keman Sonatı
 383
Op. 35, Eroica Çeşitlemeleri 467
Op. 57, Fa Minör Piyano Sonatı,
"Appassionata" 180, 187, 203, 208, 416
Op. 58, Sol Majör Piyano Konçertosu (4.
Piyano Konçertosu) 310, 418, 448, 466
Op. 53, Do majör Piyano Sonatı,
"Waldstein" 382, 559
Op. 61, Keman Konçertosu 354
Op. 67, 5. Senfoni 353
Op. 73, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu
(5. Piyano Konçertosu) 498, 505
Op. 80, Korolu Fantezi 428
Op. 92, 7. Senfoni 128, 203, 577
Op. 93, 8. Senfoni 486
Op. 123, Missa Solemnis 435
Op. 125, 9. Senfoni 14, 129, 249, 402,
 529, 538, 568, 569, 578
Fidelio 122, 202, 241, 286, 549, 577

Belleville-Oury, Caroline von
(1808-1880) 132

Bellini, Vincenzo (1801-1835) 207,
271, 293, 381, 579, 580, 587

Norma 381, 579

Bendemann, Eduard (1811-1889)
301, 333, 335, 456, 486

Bennett, William Sterndale
(1816-1875) 183, 184, 189, 340

Berlioz, Hector (1803-1869) 232, 248,
284, 285, 312, 391, 419, 491, 579, 580,
582

Op. 5, Requiem 284

Op. 14, Fantastik Senfoni 232, 284

Op. 17, Romeo ve Juliet 419, 580

Billroth, Theodor (1829-1894) 540,
550, 570

Birgfeld, Carl 381

Bizet, Georges (1838-1875) 552, 580,
585

Carmen 552, 585

Blahetka, Joseph 111

Blahetka, Leopoldine (1811-1887)
31, 111

Böger, Carl Dr. 369, 372, 394

Börne, Ludwig (1786-1837) 119

Böttger, Adolf (1815-1870) 110, 266,
589

Brahms, Elise (1831-1892) 462, 508,
511, 512, 566

Brahms, Johanna Henrica
Christiane (doğumu Nissen) (1789-
1865) 376

Brahms, Johann Jacob 376, 377, 379,
380, 518, 527

BRAHMS, JOHANNES (1833-1897)

KİTAPTA ADI GEÇEN YAPITLARI

Op. 1, Do Majör Piyano Sonatı 410, 490

Op. 2, Fa Diyez Minör Piyano Sonatı 390,
410

Op. 3, 6 Lied 390

Op. 4, Mi Bemol Minör Scherzo 390

Op. 5, Fa Minör Sonatı 419

Op. 8, Si Minör Piyanolu Üçlü 404, 564,
583

Op. 9, Çeşitlemeler 422

Op. 10, Ballade'lar 427

Op. 11, Re Majör Serenat 487

Op. 13, Begräbnisgesang 483

Op. 15, Re Minör Piyano Konçertosu 405,
466, 477, 483, 499, 532, 583

Op. 16, La Majör Serenat 495, 507

Op. 24, Händel Çeşitlemeleri 510

Op. 25, Sol Minör Piyanolu Dörtlü 498

Op. 26, La Majör Piyanolu Dörtlü 498, 505

Op. 33, Magelone Liedleri 380, 498, 501

Op. 34, Fa Minör Piyanolu Beşli 511

Op. 35, Paganini'nin Bir Teması Üzerine
Çeşitlemeler, 504

Op. 36, Sol Majör Altılı 485, 513

Op. 38, Mi Minör Viyolonsel Sonatı 502, 511

Op. 40, Mi Bemol Majör Kornolu Üçlü 512

Op. 45, Ein Deutsches Requiem 514, 515,
516, 521

Op. 49, No. 4, Wiegenlied 489

Op. 51, İki Yaylı Dörtlü 531

Op. 53, Alto, Erkek Korosu ve Orkestra İçin
Rapsodi 523, 534, 554

Op. 55, Triumphlied 526

Op. 56a, Orkestra İçin Haydn Çeşitlemeleri
532, 534

Op. 56b, İki Piyano İçin Haydn Çeşitlemeleri
531, 565

Op. 59, No. 3, Regenlied 532, 544

Op. 59, No. 4, Nachklang 532, 544

Op. 67, Si Bemol Majör Yaylı Dörtlü 535

Op. 68, 1. Senfoni 537, 538, 570, 585, 501

Op. 73, 2. Senfoni 539, 585

Op. 77, Keman Konçertosu 544, 545, 547,
550, 558, 570, 585

Op. 78, Sol Majör Keman Sonatı 532, 544,
546

Op. 80, Akademische Festouvertüre 547, 558

Op. 81, Tragische Ouvertüre 547

Op. 83, Si Bemol Majör Piyano Konçertosu
550, 551, 553, 585

Op. 87, Do Majör Piyanolu Üçlü 552

Op. 88, Fa Majör Yaylı Beşli 552

Op. 89, Gesang der Parzen 552

Op. 90, 3. Senfoni 553, 556, 585

Op. 97, No. 5, Komm Bald 554, 560

Op. 98, 4. Senfoni 558, 586

Op. 100, La Majör Keman Sonatı 560

Op. 101, Do Minör Piyanolu Üçlü 560

Op. 102, Keman ve Viyolonsel İçin İkili
Konçerto 562

Op. 108, Re Minör Keman Sonatı 563

Op. 111, Yaylı Çalgılar Beşlisi 566

Op. 114, Klarinetli Üçlü 567

Op. 115, Klarinetli Beşli 567

Op. 117, Üç Intermezzo 569, 570

Op. 121, Vier Ernste Gesänge 572, 586
Keman ve Piyano İçin FAE Sonatı 360
Brendel, Franz (1811-1868) 297, 317, 492
Brentano, Clemens (1778-1842) 81
Des Knaben Wunderhorn 81
Burns, Robert (1759-1796) 265, 588
Bülow, Hans von (1830-1894) 392, 393, 538, 550, 553, 556, 557, 558, 579, 586
Byron, George Gordon (Lord Byron) (1788-1824) 50, 62, 183, 321, 322, 578

C

Campe, Joachim Heinrich (1746-1818) 22
Carl, Emilie (1802-1885) 244
Carus, Agnes (1804-1839) 66, 75, 76
Carus, Carl Erdmann (1775-1842) 62, 66
Carus, Carl Gustav (1789-1869) 301
Carus, Ernst August (1797-1854) 43, 66
Charles X (Fransa Kralı) (1757-1836) 96
Chopin, Fryderyk (1810-1849) 6, 31, 104, 105, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 126, 133, 141, 142, 144, 145, 156, 159, 171, 178, 181, 182, 187, 218, 232, 267, 271, 277, 306, 310, 329, 330, 340, 349, 379, 385, 416, 473, 577, 579, 580, 582, 589
Op. 2, Don Giovanni Çeşitlemeleri 105, 112, 113, 126, 141, 144, 579
Op. 7, Mazurkalar 144
Op. 10, Etüdler 145
Op. 11, Mi Minör Piyano Konçertosu 120, 218
Op. 21, Fa Minör Piyano Konçertosu 267, 349
Op. 23, Sol Minör Ballade 181
Prelüdler 580
Op. 31, Si Bemol Minör Scherzo 385
Op. 47, La Bemol Majör Ballade 306
Christel (R. Schumann'ın kız arkadaşı) 100, 101, 102, 106, 124
Clementi, Muzio (1752-1832) 36
Cohn, Martin (?-1854) 372

Cornelius, Peter 504
Cossel, Otto Friedrich Willibald (1813-1865) 377, 378, 379
Cramer, Johann Baptist (1771-1858) 37, 39, 46
Cranz, August Heinrich (1789-1870) 252
Cristiana Trivulzio Belgiojoso (1808-1871) 271
Cristofori, Bartolomeo (1655-1731) 27
Czerny, Carl (1791-1857) 39, 46, 102, 111, 228, 271
Çaykovski, Piyotr İlyiç (1840-1893) 551, 581, 585

D

d'Agoult, Marie (doğumu Marie de Flavigny) (1805-1876) 208, 233, 262, 347
d'Albert, Eugen (1864-1932) 549
Dante Alighieri (1265-1321) 335, 491
İlahi Komedya 335
David, Ferdinand (1810-1879) 181, 250, 272, 282, 305, 318, 349, 391, 484
Deichmann, Wilhelm Ludwig (1798-1876) 387, 389
Deppe, Ludwig (1828-1890) 505
Dessoff, Felix Otto (1835-1892) 504, 507, 538
Dietrich, Albert (1829-1907) 359, 367, 370, 372, 389, 393, 395, 404, 405, 481, 501, 502, 513, 515, 517, 589
Keman ve Piyano İçin FAE Sonatı 360
Dolci, Carlo (1616-1686) 75
Donizetti, Gaetano (1797-1848) 282, 382, 579, 580, 581, 582
Dorn, Heinrich (1804-1892) 91, 102, 103, 113, 115, 116, 181, 266, 304
Döhner, Gotthilf Ferdinand (1790-1866) 58
Dufourd, Claudine 225, 227, 229
Dvořák, Antonín (1841-1904) 539, 581

E

Eckermann, Johann Peter (1792-1854) 109
Eichendorff, Joseph von (1788-1857) 312, 412

Eichrodt, Ludwig (1827-1892) 26
Esser, Heinrich (1818-1872) 504

F

Fechner, Eduard (1799-1861) 117
Field, John (1782-1837) 39, 120, 121, 577, 580
Fillunger, Marie (1850-1930) 535, 541, 567
Fink, Gottfried Wilhelm (1783-1846) 140
Fischer, Wilhelm 301
Fischhof, Joseph (1804-1857) 222
Flehsig, Emil (1808-1878) 62, 65, 67, 68, 74, 76, 102, 286
Fontane, Theodor (1819-1898) 29
Forkel, Johann Nikolaus (1749-1818) 82
Franchetti, Louise 306
Franken, Franz Hermann 351
Franz Joseph I (Avusturya Macaristan İmparatoru) (1830-1916) 503, 582
Frege, Livia (1818-1891) 288, 443
Fricken, Ernestine von (1816-1844) 145, 146, 177, 220
Fricken, Ignaz von (1787-1850) 155, 156
Friedrich Wilhelm IV (Prusya Kralı) (1795-1861) 323
Friedrich, Caspar David (1774-1840) 299, 301, 537
Friese, August (1805-1848) 244

G

Gade, Niels Wilhelm (1817-1890) 276, 296, 317, 332
Garcia, Pauline (bkz. Pauline Viardot)
Garlichs, Marie 275
Geibel, Emanuel (1815-1884) 280, 328, 587, 588
Georg II (Saksonya-Meiningen Dukası) (1826-1914) 550
Georg V (Hannover Kralı) (1819-1878) 383
Giesemann, Adolf 380, 381
Giesemann, Elise 380, 381
Glinka, Mihail (1804-1857) 294

Glock, Christian Gottlieb (?-1860) 101, 102

Gluck, Christoph Willibald (1714-1787) 267, 365, 426, 508, 536
Alceste 365

Goethe, Johann Wolfgang von (1749-1832) 29, 53, 107, 108, 109, 110, 116, 165, 167, 184, 185, 186, 215, 216, 263, 291, 300, 301, 321, 327, 328, 341, 414, 499, 508, 523, 531, 552, 578, 579, 588, 590

Die Leiden des Jungen Werther 53

Faust 29, 185, 186, 215, 216, 291

Harzreise im Winter 523

Hermann und Dorothea 341

Wilhelm Meister 328, 578

Goethe, Walther von (1817-1885) 184, 189

Grädener, Carl Georg (1812-1883) 331, 487

Graf, Conrad (1782-1851) 27

Grieg, Edvard (1843-1907) 286, 581

Griepenkerl, Wolfgang Robert (1810-1868) 317

Grillparzer, Franz (1791-1872) 203, 206, 208, 312, 448

Clara Wieck und Beethoven 203

Grimm, Julius Otto (1827-1903) 366, 392, 393, 402, 404, 411, 412, 414, 418, 470, 478, 480, 481, 485, 492, 500, 503

Groth, Klaus (1819-1899) 458, 532

Grund, Wilhelm (1791-1874) 505

H

Hammers, Ludwig (1822-1902) 373

Hammers, Paula (1868-1954) 373

Händel, Georg Friedrich (1685-1759) 82, 184, 353, 354, 470, 483, 486, 498, 499, 504, 510, 521, 530

Dettingen Te Deum 530

Mesih Oratoryosu 353, 354, 483, 521

Hanslick, Eduard (1825-1904) 288, 425, 485, 505, 538, 540

Hardenberg, Friedrich von (bkz. Novalis)

Härtel, Hermann (1803-1875) 400

Hartmann, Christian Heinrich (1794-?) 140

Hartmann, Mathilde (1817-1902) 408, 444

Hasenclever, Richard (1813-1876) 335, 368, 369, 372, 374, 395, 396
Haslinger, Tobias (1787-1842) 221
Hasse, Johann Adolph (1699-1783) 299
Haydn, Joseph (1732-1809) 279, 445, 531, 532, 534, 537, 565
Hebbel, Friedrich (1813-1863) 315, 316
Genoveva 315
Heermann, Hugo (1844-1935) 545, 563
Heine, Heinrich (1797-1856) 69, 70, 71, 72, 73, 80, 81, 119, 232, 257, 265, 280, 457, 578, 582, 583, 587, 588, 589, 590
Buch der Lieder 71, 81, 257, 280, 457, 578, 590
Lutezia 72
Reisebilder 71
Helbig, Carl Dr. 299, 300
Hellmesberger, Joseph (1828-1893) 504
Hempel, Liddy 64, 65
Hensel, Fanny (doğumu Mendelssohn) (1805-1847) 166, 314, 315, 317, 320
Hensel, Wilhelm (1794-1861) 314
Henselt, Adolph (1814-1889) 218, 272, 291, 292, 294, 295, 351
Hermann, Friedrich August (1814-1871) 240
Herz, Henri (1806-1888) 97, 108, 116, 120, 127, 142, 178, 187, 271
Op. 20 Çeşitlemeler 108
Herzog, Emil (1809-1883) 62
Herzogenberg, Elisabeth von (1847-1892) 533, 534, 560, 570
Herzogenberg, Heinrich von (1843-1900) 534
Hildebrandt, Theodor (1804-1874) 335
Hiller, Ferdinand (1811-1885) 120, 301, 305, 306, 319, 328, 329, 332, 335, 339, 353, 400, 494, 557
Hiller, Johann Adam (1728-1804) 139
Hoch, Joseph (1815-1874) 539
Hoffmann, Bernhardine 464
Hoffmann, E.T.A (1776-1822) 63, 217, 358, 359, 382
Hoffmann-Reményi, Eduard (bkz. Reményi, Eduard)
Hofmeister, Friedrich (1782-1864) 22, 109, 134, 140

Horn, Moritz (1814-1874) 343
Hölderlin, Friedrich (1770-1843) 62
Hummel, Johann Nepomuk (1778-1837) 40, 43, 100, 103, 104, 105, 115, 124, 145, 161, 377, 580
Op. 73, Sol Majör Piyano Konçertosu 40
Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Piano-Forte Spiel 100
Hübner, Rudolf (1806-1882) 301
Hüntten, Franz (1793-1878) 142

J

Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter) (1763-1825) 47, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 84, 90, 91, 102, 222, 227, 234, 299, 302, 330, 331, 382, 389, 528, 578
Flegeljahre 61, 90
Sibenkäs 74
Joachim, Amalie (1839-1898) 550
Joachim, Joseph (1831-1907) 297, 305, 349, 354, 356, 357, 359, 360, 383, 386, 388, 390, 395, 410, 423, 440, 444, 492, 555
Heinrich Uvertürü 446
Junge, Elise (1811-1874) 455, 517

K

Kahlert, August (1807-1833) 179, 180, 198
Kalbeck, Max (1850-1921) 378, 386, 390, 391, 504, 571, 572, 590
Kalkbrenner, Friedrich (1788-1849) 37, 45, 46, 97, 111, 120, 121, 161, 232, 235
Op. 94 Çeşitlemeler 45
Kalt, Domenicus 355
Kaskel, Sophie (1817-1894) 148, 174
Katerina II (Rus Çarıçesi) (1729-1796) 291
Kerner, Justinus (1786-1862) 75
Kirchner, Theodor (1823-1903) 475, 486, 488, 507, 508, 509, 510, 521
Klindworth, Karl (1830-1916) 384, 385
Klitzsch, Johann Gottfried 316
Knorr, Julius (1807-1861) 115, 141, 148

Köhler, Christian (1809-1861) 335
Krube, Carl 70
Krüger, Eduard (1808-1885) 300
Kulmann, Elisabeth (1808-1825) 344
Kuntsch, Johann Gottfried (1775-1855) 59, 61
Kurrer, Clara von 70
Kurrer, Heinrich Wilhelm von 70
Kühn, Dieter (1935) 397
Kühn, Sophie von (1782-1797) 54

L

Laidlaw, Anna (1819-1901) 189
Langhans-Japha, Louise (1826-1910) 379
Lassalle, Ferdinand (1825-1864) 338
Laurens, Jean Joseph Bonaventure (1801-1890) 318, 389
Leser, Rosalie (1812-1896) 373, 394, 395, 409, 450, 482, 513, 569
Lessing, Carl Friedrich (1808-1880) 335
Levi, Hermann 529, 530, 532, 536, 537, 541, 545, 547, 553
Lind, Jenny (1820-1887) 307, 308, 311, 331, 431, 440, 442, 468, 526, 562
List, Emilie (1818-1902) 138, 148, 151, 164, 169, 229, 236, 237, 238, 255, 267, 278, 315, 340, 351, 399, 463, 473, 482, 495, 498, 508
List, Friedrich (1789-1846) 138
Liszt, Franz (1811-1886) 14, 120, 208, 253, 254, 262, 320, 332, 384, 441, 473, 485, 491, 492, 560
Hexameron / Grandes Variations de Bravoure 271
Si Minör Piyano Sonatı 385, 405
Litzmann, Berthold (1857-1926) 127, 197, 219, 411, 496
Litzmann, Carl (1815-1890) 534
Logier, Johann Bernhard (1777-1846) 29, 35, 36, 37, 577
Lorenz, Oswald (1806-1889) 295
Louis-Philippe (Fransa Kralı) (1773-1850) 96
Ludwig II (Bavyera Kralı) (1845-1886) 529
Luise (Prusya Kraliçesi) (1776-1810) 42
Luther, Martin (1483-1546) 343, 452, 514

Lüttichau, August (1786-1863) 301
Lyser, Johann Peter (1803-1870) 178, 588

M

Mahler, Gustav (1860-1911) 14, 584, 586
3. Senfoni 14
Malibran, Maria (doğumu Garcia) (1803-1836) 215
Marmorito Kontu 522, 540
Marschner, Heinrich (1795-1861) 288, 551
Marxsen, Eduard (1806-1887) 360, 379, 381, 383, 505
Mary Stuart (İskoç Kraliçesi) (1542-1587) 353
Mason, William (1829-1908) 384, 385
Meißner, Carl Gottlob 61
Mendelssohn, Abraham (1776-1835) 166
Mendelssohn, Cécile (1809-1853) 262
Mendelssohn, Fanny (bkz. Fanny Hensel)
Mendelssohn, Felix (1809-1847) 109, 120, 166, 168, 170, 171, 178, 262, 267, 285, 289, 317, 323, 400, 437
Op. 20, Octet 167, 297
Op. 21, Ein Sommernachtstraum Ouvertüre 167
Op. 22, Si Minör Capriccio Brillant 172
Op. 25, Sol Minör Piyano Konçertosu 338
Op. 64, Mi Minör Keman Konçertosu
Op. 92, Allegro brillant 306
Lieder ohne Worte 178, 416
Mendelssohn Moses (1729-1786) 166
Mendelssohn, Paul (1812-1874) 401, 421, 442
Metternich, Klemens von (1773-1859) 219, 281, 320
Meyerbeer, Giacomo (1791-1864) 230, 313, 321, 330, 579, 580, 582, 584
Le prophète 330, 582
Meyer-David, Therese 381
Milchmeyer, Johann Peter (1750-1813) 20
Milton, John (1608-1674) 49
Moike, Camilla Marie (1811-1875) 31, 247, 248, 252, 347

Molique, Bernhard (1803-1869) 128

Moore, Thomas (1779-1852) 286

Lalla Rookh 286

Moscheles, Ignáz (1794-1870) 60, 88, 93, 100, 111, 115, 126, 127, 165, 171, 172, 332

Op. 121, Piyano ve Viyolonsel İçin Sonat

Aleksandr Çeşitlemeleri 60, 88

Sol Minör Piyano Konçertosu 127

Mozart, Wolfgang Amadeus

(1756-1791) 30, 41, 42, 59, 100, 104, 107, 109, 110, 114, 115, 116, 141, 144, 184, 255, 268, 279, 308, 336, 350, 381, 416, 445, 448, 449, 450, 465, 467, 491, 495, 496, 515, 541, 546, 565, 589

KV 271, Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu 41

KV 305, La Majör Sonat 445

KV 448, İki Piyano İçin Re Majör Sonat 495

KV 466, Re Minör Piyano Konçertosu 449, 467, 541, 546

KV 526, La Majör Sonat 445

KV 550, Sol Minör 40. Senfoni 491

KV 626, Requiem 30, 350, 515

Don Giovanni 104, 114, 308, 336

Figaro'nun Düğünü 381, 565

Sihirli Flüt 42, 59

Mörike, Eduard (1804-1875) 449

Mozart auf der Reise nach Prag 449

Mühlfeld, Richard (1856-1907) 567

Müller, Carl (1797-?) 251

Müller, Theodor (1803-?) 160

N

Napoléon Bonaparte (1769-1821) 24, 25, 42, 58, 71-73, 577, 578

Nicolai, Otto (1810-1849) 504, 581

Nietzsche, Friedrich (1844-1900) 345

Jenseits von Gut und Böse 345

Novalis (Friedrich Hardenberger)

(1772-1801) 52, 53, 54, 55, 56, 63, 75, 299, 591

Heinrich von Ofterdingen 55, 56

Hymnen an die Nacht 55

Vermischte Bemerkungen 55

Novello, Clara (1818-1908) 218

P

Pacher, Elise von (doğumu List) 473, 495, 508, 513

Paganini, Niccolò (1782-1840) 85, 86, 87, 89, 90, 104, 111, 112, 115, 116, 121, 122, 125, 156, 187, 208, 353, 434, 440, 445, 504, 577, 579, 581

Palestrina, Giovanni Pierluigi da (1525-1594) 82

Parish, Harriet (1816-1864) 280, 281

Pasta, Guiditta (1797-1867) 84

Perthaler, Caroline 45, 46

Pestalozzi, Johann (1746-1827) 22

Peters, Eberhard (1824-1879) 403

Petrarca, Francesco (1304-1374) 83

Petsch, Nanny 64, 65, 66

Pfundt, Ernst (1808-1871) 169

Pixis, Francilla (1816-?) 165

Pixis, Johann Peter (1788-1874) 127, 165, 179

Pleyel, Camille (1788-1855) 31, 248

Pleyel, Marie Camilla (bkz. Camilla Marie Moke)

Porubszky, Bertha 489, 503

Preußner, Emilie 480

Pruckner, Dionys 385

R

Raff, Joachim (1822-1882) 385, 539, 542

Raffaello Santi (Raffael) (1482-1520) 141, 414

Rakemann, Louis Christian (1816-?) 169, 171, 172

Rascher, Eduard 62, 123

Rauchfleisch, Udo (1942) 96, 101, 137, 342, 343, 354, 355, 359, 426, 591

Reichardt, Johann Friedrich (1752-1814) 139

Reichmann, Henriette 228, 229, 232

Reichold, Emilie 41, 45, 46

Reimers, Christian (1827-1914) 403

Reinick, Robert (1805-1852) 316

Reisinger, Karl Gottlieb (1798-1859) 301

Reilstab, Ludwig (1799-1860) 90, 140, 144, 187

Reményi, Eduard (1830-1898) 382, 383, 384, 385, 386, 391

Reumont, Elvira 408, 413, 439
Reuter, Moritz (1802-1853) 169, 170, 181
Richarz, Franz (1812-1887) 374, 396, 399, 402, 439, 440, 444, 450, 451, 453
Richter, Hans (1843-1916) 554
Richter, Johann Paul Friedrich (bkz. Jean Paul)
Rieffel, Amalie (1822-1877) 281
Ries, Ferdinand (1784-1838) 32, 37
Mi Bemol Majör Piyano Konçertosu 32
Ristori, Adelaide (1822-1906) 470
Rollwenzel, Anna Dorothea 69, 73
Rollwenzel, Friedrich 69
Rosen, Gisbert (1808-1876) 68, 70, 73, 76, 81, 92
Rossi, Carlo 175
Rossini, Gioachino (1792-1868) 84, 142, 309, 500, 577, 578, 579, 584
Guillaume Tell Uvertürü 309, 579
La gazza ladra 84, 577
Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778) 22, 63, 347
Emile 22
Rubinstein, Anton (1829-1894) 470, 511, 569
Rudel, Johann Gottlob (1777-1859) 67, 91
Runge, Philipp Otto 299
Rückert, Friedrich (1788-1866) 9, 256, 265, 268, 270, 587, 588

S

Sahr, Heinrich von 389
Saint-Saëns, Camille (1835-1921) 551, 565, 580
Op. 22, Sol Minör 2. Piyano Konçertosu 565
Salomon, Hedwig von (1819-1897) 392, 404
Sand, George (1804-1876) 232
Sayn-Wittgenstein, Carolyne (1819-1887) 347, 441
Scarlatti, Domenico (1685-1757) 267, 293, 310
Schadow, Sophie von 335
Schadow, Wilhelm von (1788-1862) 335
Scheibe, Johann Adolph (1708-1776) 139

Scherenberg, Christian Friedrich (1798-1881) 416
Scherer, Georg (1824-1909) 413
Schiller, Friedrich (1759-1805) 52, 53, 82, 137, 341, 377, 414, 494, 568
Die Räuber 53
Schilling, Gustav (1805-1881) 228, 231
Schlegel, August Wilhelm (1767-1845) 53
Schlegel, Friedrich (1772-1829) 53, 55
Schlegel, Johann Gottfried Friedrich von 62
Schlesinger, Maurice (1798-1871) 140
Schnack, Karoline 527
Schneeweiß, Amalie (bkz. Joachim, Amalie)
Schneider, Friedrich (1786-1853) 61, 128
Das Weltgericht 61
Scholz, Bernhard (1835-1916) 492
Schönerstedt, Agnes 418, 420, 428
Schröder-Devrient, Wilhelmine (1804-1860) 122, 129, 241, 470, 479, 549
Schubert, Franz (1797-1828) 46, 47, 66, 75, 76, 86, 114, 115, 141, 142, 207, 215, 220, 233, 234, 249, 266, 371, 382, 486, 530, 555, 558, 577, 578, 579, 589
D 118, Gretchen am Spinnrade 215
D 944, Do Majör Senfoni 234, 249, 266
Schubert, Franz (Dresdenli müzisyen) (1808-1878) 301
Schubert, Friedrich (Dresdenli müzisyen) 301
Schultz, Georg von (1808-1875) 294, 295
Schulze, Ernst 75
Schulz-Wieck, Minna 312
Schumann, Alfred (1877-1944) 406
Johannes Brahms, der Vater von Felix Schumann. Das Mysterium einer Liebe 406
Schumann, August (Schumann'ın babası) (1773-1826) 47, 48, 49, 50, 51, 56, 63, 67
Bildnisse der berühmtesten Menschen aller Völker und Zeite 50
Vollständiges Staats-, Post- und Zeitungslexicon von Sachsen 51
Shumann, Carl (1801-1849) 56, 128, 135

**SCHUMANN, CLARA
(DOĞUMU WIECK); (1819-1896)
KİTAPTA ADI GEÇEN YAPITLARI**

Op. 2, Capices en forme de Vals pour le piano 122, 587

Op. 3, Romance varié pour le piano 127, 134, 587

Op. 7, Pişano Konçertosu 165, 171, 184, 587

Op. 9, Souvenir de Vienne 209, 587

Op. 11, Trois Romances pour le piano 242, 587

Op. 13, No. 1, Ich stand in dunklen Träumen 265, 587

Op. 13, No. 2, Sie liebten sich beide 280, 587

Op. 13, No. 3, Liebeszauber 280, 587

Op. 17, Pişanolu Üçlü 309, 588

Op. 20 Çeşitlemeler 355, 406, 588

Op. 21, No. 1, Pişano İçin La Minör Romans Am Strande 265, 588
Volslied 265, 588

Schumann, Eduard (1799-1839) 56, 235

Schumann, Elise (1843-1928) 286, 309, 325, 407, 415, 416, 417, 418, 430, 441, 457, 458, 464, 482, 488, 490, 499, 511, 530, 538, 549, 554, 563, 581, 585

Schumann, Emil (1846-1847) 582

Schumann, Emilie (Schumann'ın ablası) (1796-1825) 56, 63, 64

Schumann, Emilie (Schumann'ın ağabeyinin karısı) (1810-1860) 58

Schumann, Eugenie (1851-1938) 552

Schumann, Felix (1854-1879) 406, 447, 533, 540, 585

Schumann, Ferdinand (1849-1891) 328, 406, 568, 584, 585, 586

Schumann, Johann Friedrich 50

Schumann, Johanna Christiane (Schumann'ın annesi) (doğumu Schnabel) (1767-1836) 49, 56, 57, 59, 67, 69, 70, 73, 74, 77, 79, 81, 87, 91, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 103, 106, 123, 124, 126, 127, 129, 131, 136, 139, 149, 153, 155, 156, 173, 175

Schumann, Julie (1845-1872) 584, 585

Schumann, Julius (1805-1833) 56, 135, 244

Schumann, Ludwig (1848-1899) 584

Schumann, Marie (1841-1929) 269, 273, 276, 278, 283, 295, 306, 309, 322,

324, 325, 328, 350, 358, 373, 407, 415, 416, 417, 418, 430, 441, 457, 461, 464, 480, 482, 487, 488, 490, 495, 499, 500, 507, 509, 511, 512, 517, 530, 541, 545, 567, 568, 570, 571, 573, 581

Schumann, Pauline (1818-1879) 464

**SCHUMANN, ROBERT
(1810-1856) KİTAPTA ADI
GEÇEN YAPITLARI**

Op. 1, Abegg Çeşitlemeleri 90, 103, 433, 579

Op. 2, Papillons 90, 579

Op. 4, Intermezzi 573

Op. 5, Impromptus 125, 135, 148

Op. 6, Davidsbündlertänze 488, 548

Op. 7, Toccata 102, 158, 173

Op. 9, Carnaval 156, 200, 562, 579

Op. 11, Fa Diyez Minör Sonatı 165, 166, 171, 180, 368, 579

Op. 12, Fantasiestücke 189, 580

Op. 13, Études symphoniques 156, 190, 445, 549

Op. 15, Kinderszenen 217, 233, 580

Op. 16, Kreisleriana 217, 486, 580

Op. 20, Humoreske 234

Op. 21, Noveletten 218

Op. 22, Sol Minör Pişano Sonatı 251, 551

Op. 23, Nachtstücke 234

Op. 25, Myrthen 256, 413

Op. 26, Faschingsschwank aus Wien 234

Op. 28, No. 2 Fa Diyez Majör Romans 573

Op. 38, 1. Senfoni, "İlkbahar" 267, 270, 274, 291, 310, 428, 494, 581

Op. 41, Dörtlüler, No. 1-3 279, 581

Op. 44, Pişanolu Beşli 282, 283, 321, 330, 414, 479, 581

Op. 47, Pişanolu Dörtlü 282, 581

Op. 50, Das Paradies und die Peri 286, 288, 296, 312, 316, 322, 379, 440, 493, 531, 547, 581, 582

Op. 52, Uvertür, Scherzo ve Finale 271, 306

Op. 54, La Minör Pişano Konçertosu 306, 310, 316, 320, 330, 354, 419, 474, 476, 500, 542, 582

Op. 60, B-A-C-H Notaları Üzerine 6 Füg 302

Op. 61, 2. Senfoni 309, 316, 582

Op. 63, Re Minör Pişanolu Üçlü 316, 340

Op. 66, Bilder aus Osten 415, 417

Op. 68, Albüm für die Jugend 322, 416

Op. 70, Korno ve Pişano İçin Adagio ve Allegro 323

Op. 73, Klarnet ve Piyano İçin Fantezi
Parçalar 323
Op. 74, Spanisches Liederspiel 328
Op. 80, Fa Majör Piyanolu Üçlü 316
Op. 81, Genoveva 315, 319, 320, 321, 322,
329, 330, 331, 333, 336, 419, 436, 583
Op. 84, Lied beim Abschied zu singen 316
Op. 86, Dört Korno İçin Konser Parçası 323
Op. 92, Piyano ve Orkestra İçin Giriş ve
Allegro 328
Op. 97, 3. Senfoni, "Ren" 341, 363
Op. 98b, Mignon İçin Requiem 328, 547
Op. 99, Bunte Blätter 224, 354, 406
Op. 100, Braut von Messina Uvertürü 341,
436, 437
Op. 102, Viyolonsel ve Piyano İçin Halk
Müziği Tarzında Beş Parça 323
Op. 104, 7 Lied 344
No. 5, Reich mir die Hand, O, Wolke 344
No. 6, Die letzten Blumen starben 345
Op. 105, La Minör Keman Sonatı 348
Op. 110, Sol Minör Piyanolu Üçlü 348
Op. 112, Der Rose Pilgerfahrt 343, 346,
349, 361, 446
Op. 115, Manfred 321, 349, 350, 436,
536, 547
Op. 116, Der Königssohn 349, 355
Op. 120, 4. Senfoni 271, 353, 354, 365,
467, 517, 566
Op. 123, Rheinweinlied üzerine Uvertür 354
Op. 124, Albumblätter 371
Op. 126, Fugetta'lar 371
Op. 128, Julius Caesar Uvertürü 341
Op. 129, La Minör Viyolonsel Konçertosu
341, 370
Op. 131, Keman ve Orkestra İçin Fantezi
356
Op. 133, Gesänge der Frühe 361, 371
Op. 134, Piyano ve Orkestra İçin Giriş ve
Allegro 356, 416, 419, 431, 433
Op. 135, Mary Stuart'ın Beş Şiiri 353
Op. 136, Hermann und Dorothea Uvertürü
341
Op. 139, Des Sängers Fluch 349
Op. 140, Vom Pagen und der Königstochter
416
Op. 143, Das Glück von Edenhall 419
Op. 147, Missa 344
Op. 148, Requiem 349, 350
Re Minör Senfoni (Op. 120, IV. Senfoni'nin
ilk versiyonu) 263, 271, 353

Sol Minör Senfoni, "Zwickau Senfonisi"
127, 129
Szenen aus Goethes Faust 327, 499
Re Minör Keman Konçertosu 366, 369
Keman ve Piyano İçin FAE Sonatı 360
Geistervariationen 370, 372
La psalme cent cinquantième 61
Paganini'nin Caprice'leri İçin Piyano Eşliği
353, 434, 440
Bach'ın Solo Keman Sonatları İçin Piyano
Eşliği 353
Dichtergarten für Musik 56, 365, 366, 367,
591
Schumann, Rosalie (1809-1833) 128,
130, 135, 136, 154
Schumann, Therese (1803-1887) 181,
213, 222, 235, 244
Schunke, Ludwig (1810-1834) 136,
139, 141, 147, 151, 154, 155, 157, 158,
183, 185, 254, 360
Schütz, Heinrich (1585-1672) 299
Scott, Walter (1771-1832) 50
Seckendorff, Christian Adolph von
21
Sedlnitzky, Joseph (1778-1855) 221
Semper, Gottfried (1803-1879) 324,
327
Serre, Friedrich Anton (Binbaşı)
(1789-1863) 190, 301, 326, 588
Shakespeare, William (1564-1616)
142, 143, 183, 222, 231, 268, 341, 480
VIII. Henri 142
Julius Caesar 341
Siebold, Agathe (1835-1909) 481,
491, 583
Siebold, Eduard von (1801-1861) 481
Sohn, Carl Ferdinand (1805-1867)
335, 364, 365
Sommerhoff, Elise (bkz. Schumann,
Elise)
Sommerhoff, Louis (1844-1911) 538
Sontag, Henriette (1803-1854) 175
Spies, Hermine (1857-1893) 553, 560,
570
Spohr, Louis (1786-1858) 42, 75, 111,
112, 234, 331, 332, 486
Spontini, Gaspare (1774-1851) 187
Stegmayer, Ferdinand (1803-1863)
141, 170, 198, 199
Stein, Andreas (1728-1792) 27, 40, 42
Stern, Julius (1820-1883) 368

Stockhausen, Julius (1826-1906) 412, 486, 487, 494, 499, 500, 505, 506, 512, 521

Stölzel, Ida 58

Strauß, Johann (Oğul) (1825-1899) 513, 578

Mavi Tuna Valsi 513

Strauss, Richard (1864-1949) 558, 584, 589

Streicher, Johann Andreas (1761-1833) 27

Strobel, Johanna 19, 34, 39, 41, 243

T

Tausch, Julius (1827-1895) 336, 350, 351, 352, 362, 443

Tausig, Carl (1841-1871) 504, 510

Telemann, Georg Philipp (1681-1767) 28

Thalberg, Sigismond (1812-1871) 204, 205, 208, 210, 218, 224, 225, 252, 254, 267, 271, 272, 377, 381, 382, 577

Norma Üzerine Fantezi 381

Thibaut, Anton Friedrich Justus (1772-1840) 77, 81, 82, 91, 93

Über Reinheit der Tonkunst 82

Thierfelder, Carl Cornelius 128

Tieck, Ludwig (1773-1853) 53, 63, 316, 380

Töpken, Theodor (1808-1880) 87, 88, 89

Tromlitz, Johann Georg (1726-1805) 30

U

Ulex, Wilhelm (?-1858) 169, 181

V

Verdi, Giuseppe (1813-1901) 515, 549, 577, 580, 581, 582, 583, 584, 585
Aida 549

Requiem 515, 285

Verhulst, Johannes (1816-1891) 303, 322

Vesque, Püttlingen, Johann

(1803-1883) 222

Viardot, Louis (1800-1883) 313

Viardot, Pauline (doğumu Garcia) (1821-1910) 215, 229, 291, 292, 313, 482, 511, 525, 556

Victoria (İngiltere kraliçesi) (1819-1901) 528, 580, 584

Vogler, Georg Joseph 139

Voigt, Bertha 463

Voigt, Carl Friedrich Eduard (1805-1881) 139, 273

Voigt, Henriette (1808-1839) 139, 147, 154, 181, 182, 249

W

Wagner, Cosima (doğumu de Flavigny) (1837-1930) 353, 550, 580

Wagner, Richard (1813-1883) 122, 128, 129, 141, 278, 279, 299, 301, 303, 304, 305, 320, 323, 324, 327, 329, 330, 333, 392, 476, 491, 492, 510, 525, 528, 529, 536, 537, 547, 550, 551, 553, 554, 559, 564, 577, 581, 582, 583, 584, 585, 586

Das Rheingold 525, 529, 551, 583, 584

Das Ring des Nibelungen 529, 537

Die Götterdämmerung 529, 585

Die Meistersinger von Nürnberg 141, 510, 584

Die Walküre 525, 529, 551, 583, 584

Lohengrin 304, 320, 333, 583

Siegfried 529, 583

Tannhäuser 122, 303, 304, 582

Tristan und Isolde 510, 536, 584

Wasielewski, Wilhelm Joseph (1822-1896) 168, 286, 322, 339, 342, 348, 355, 369, 388, 403, 531

Weber, Carl Maria von (1786-1826) 22, 23, 42, 63, 105, 140, 142, 288, 299, 306, 578

Der Freischütz 63, 306, 578

Weinlig, Christian Theodore (1780-1842) 91

Weissweiler, Eva (1951) 199, 245, 359, 408, 462

Wenzel, Ernst Ferdinand (1808-1880) 169, 390

Werner, Elisabeth 480, 499

Widmann, Joseph Viktor (1848-1911) 564

Wieck, Adelheid (1817-1818) 31
Wieck, Alwin (1821-1885) 32, 34, 87, 105
Wieck, Clementine (doğumu Fechner) (1805-1893) 44, 78, 133, 160, 174, 194, 195, 229
Wieck, Friedrich (1785-1873) 11, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 74, 78, 84, 86, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 135, 138, 141, 145, 147, 152, 153, 157, 159, 160, 161, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 203, 204, 208, 210, 211, 212, 217, 219, 220, 222, 224, 226, 228, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 255, 256, 265, 275, 283, 289, 290, 291, 294, 305, 307, 312, 392, 458, 464, 532, 567
Wieck, Gustav (1823-1884) 32, 34, 87
Wieck, Marie (1832-1916) 44, 112, 487
Wieck, Viktor (1824-1827) 19, 32, 33, 34, 38
Wiedebein, Gottlob (1779-1854) 75
Wielhorsky, Mathieu (1794-1866) 292
Wielhorsky, Michel 292
Wildenhahn, Carl August (1805-1868) 257
Wilhelm I (Alman imparatoru) (1797-1888) 526
Wittgenstein, Carolyne (bkz. Sayn-Wittgenstien, Carolyne)
Wodzińska, Maria (1819-1896) 182
Wolff, Hugo (1860-1903) 555, 559
Wortmann, Wilhelm (1797-1882) 348

Y

Young, Edward (1683-1765) 49

Z

Zelter, Carl (1758-1834) 109, 167

AYDIN BÜKE

Romantizmin Işığı Clara

1800'lerin ortalarındayiz; piyanonun altın çağı. Ustalar bu çalgıyı geliştirmek için birbiriyle yarışıyor, Avrupa'nın her köşesinden harika çocuklar çıkıyor. Clara Wieck, bunlardan biri. Piyano yapımcısı, disiplinli, hırslı bir babanın güzel ve olağanüstü yetenekli kızı, "Romantizmin Işığı" Clara... Clara'nın yaşamı, bir müzik dehası olan Robert Schumann'la karşılaşınca bambaşka bir yön alır; aralarında bir ömür sürecek tutkulu bir aşk başlar. Avrupa'nın en ünlü müzisyenleri arasına girmeleri fazla zaman almaz. Her şey yolundadır, ta ki Robert Schumann ciddi bir sağlık sorunuyla karşılaşınca ve Brahms adında genç bir müzisyen kapılarını çalınca kadar...

Beethoven'ın açtığı ışıklı yolda gözleri kamaşmadan yürümek isteyen bu altın çağın yıldızlarının çoğu var bu satırlarda: Berlioz, Chopin, Çaykovski, Dvořák, Liszt, Mendelssohn, Paganini, Wagner...

Aydın Büke'nin kaleminden yine tadına doyum olmaz bir biyografi çalışması.

47 TL
KDV DAHİL

ISBN 978-975-07-1453-5

9 789750 714535